

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ İLE
AÐUDÜDDİN EL-İCÎ'NİN
ÂİLE HUKÛKUNA İLİŞKİN ÂYETLERE
YAKLAŞIMLARININ MUKÂYESESİ**

Doktora Tezi

Hazırlayan:

Hasan HALİLOĞLU

İstanbul – Temmuz 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ İLE
AÐUDÜDDİN EL-İCÎ'NİN
ÂİLE HUKÛKUNA İLİŞKİN ÂYETLERE
YAKLAŞIMLARININ MUKÂYESESİ**

Doktora Tezi

Hazırlayan:

Hasan HALİLOĞLU

(191773720089007)

İstanbul – Temmuz 2017

DANIŞMAN: PROF. DR. ÖMER ÇELİK

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

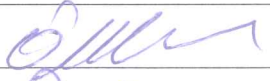
TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi HASAN HALİLOĞLU'nun EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ İLE 'ADUDÜDDİN EL-ÎCÎ'NİN ÂİLE HUKÛKUNA İLİŞKİN ÂYETLERE YAKLAŞIMLARININ MUKÂYESESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 05.07.2017 tarih ve 2017-15/23 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 11/07/2017

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. ÖMER ÇELİK	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ABDULAZİZ HATİP	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. MUSA ALAK	
4.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ERDOĞAN BAŞ	
5.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. KERİM BULADI	

GENEL BİLGİLER

Yazar	: Hasan HALİLOĞLU
Üniversite	: Marmara Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tezin Türü	: Doktora
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Anahtar Kelimeler	

ÖZET

EBÜ’L-BEREKÂT EN-NESEFÎ (ö. 710/1310) İLE
‘AÐUDÜDDİN EL-İCÎ (ö. 756/1355)’ NİN
ÂİLE HUKÛKUNA İLİŞKİN ÂYETLERE
YAKLAŞIMLARININ MUKAYESESİ

GENERAL KNOWLADGE

Author	: Hasan HALILOĞLU
University	: Marmara University
Enstütu	:Social Sciens
Field	: Basic Islamic Sciens
Programme	: Quranic Exegesis
Degree Awarded	: Doctorate Thesis
Supervisor	: Ph. d. Ömer ÇELİK
Keywords	

ABSTRACT

A COMPARİSON BETWEEN TWO EXEGETİCAL CLASSİCS:
ABU'L-BARAKÂT AL-NASAFÎ AND AĐUDUDDÎN AL-ÎJÎ
ON FAMİLY LOW VERSES OF THE QURÂN

Ebü'l-Berekât en-Neseî (620-710) / (1223-1310)

Tefsiri: "MEDÂRİKÜ'T-TENZÎL VE HAĞÂİKU'T-TE'VÎL"

'Ađudüddîn el- İcî (680-756) / (1281-1355)

Tefsiri: "TAHĞÎKU'T-TEFSÎR FÎ TEKŞÎRİ'T-TENVÎR"

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
ag mlf.	: Adı geçen müellif
Ata ÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız.
c.c.	: Celle celâlüh
C	: Cilt
çev.	: Çeviren, çevirmen
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DEÜSBE	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
ktp.	: Kütüphane
m.	: Mîlâdî
mad.	: Madde, maddesi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
mür.	: Mürâcaat
nşr	: Neşreden, nâşir.
r.a.	: Radıyallâhü anh.
s.	: Sahîfe.
sy.	: Sayı.
s.a.s	: Sallellâhü aleyhi ve sellem.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü

ŞİA	: Şâmil İslâm Ansiklopedisi.
thk.	: Tahkîk, tahkîk eden.
ABD	: Anabilim Dalı
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz, baskı tarihi yok
tsh.	: Tashih
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	: Ölüm tarihi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı / Ve diğerleri
vr.	: Varak (Yazma eserler için)
vs.	: Vesaire
ys.	: Yayın yeri yok, belirtilmemiş
yy.	: Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON

(Hemze)	- ء	- 'E 'e E e
(Ayn)	- ع	- 'A 'a
(Ğayn)	- غ	- Ğ ğ
(Peltek se)	- ث	- Š š
(zel)	- ذ	- Z z
(Cim)	- ج	- C c
(He)	- هـ	- H h
(Hâ)	- ح	- Ĥ ĥ
(Hî)	- خ	- Ħ ĥ
(Ze)	- ز	- Z z
(Zı)	- ظ	- Ż ż
(Tı)	- ط	- Ṭ ṭ
(Kâf)	- ق	- K k
(Kef)	- ك	- K k
(Sâd)	- ص	- Š š
(Dâd)	- ض	- Ḍ ḍ

Uzatma (med) harfleri: Â â Û û Î î

Uzatma (med) harfleri غ ve ق'dan sonra: Ā ā Ū ū Ī ī

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	IV
TRANSKRİPSİYON	VII
İÇİNDEKİLER	IX

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	2
II. KAPSAMI VE AMACI	3
III. YÖNTEMİ	6
IV. KAYNAKLARI	7
V. FIKHÎ ÂYETLER / AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN	15
A- Hüküm-Ahkam Kelimelerinin Manası	15
B- Ahkam Ayetlerinin Sayısı ve Tasnifi	18
C- Ahkâmü'l-Kur'ân Tefsirleri	21
D- Beşerî Hukukta ve İslâm Hukukunda Aile Hukukunun Yeri	24

BİRİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ İLE İCÎ'NİN TEFSİRLERİ

I- NESEFÎ'NİN TEFSİRİ <i>MEDÂRİKÜ'T-TENZİL</i>	30
A- Tefsirinde Fıkhî Ayetlere Yaklaşımı (Hanefî)	33
II- İCÎ'NİN TEFSİRİ <i>TAHÎKÜ'T-TEFSİR</i>	54
A- Tefsirinde Fıkhî Ayetlere Yaklaşımı (Şâfiî)	63

İKİNCİ BÖLÜM

ÂİLE HUKÛKU

NESEFİ' VE İCİ'NİN EVLİLİĞİN KURULMASINA

İLİŞKİN ÂYETLERE YAKLAŞIMLARI

I- EVLİLİKLE İLGİLİ ÂYETLERİN TASNİFİ	76
II- EVLİLİKTE EHLİYET VE VELÂYET	90
III- EVLİLİKTE KEFÂET/DENKLİK	117
IV- EVLENİLMESİ HARÂM OLAN KADINLAR	120
A- Müşrik Kadınlar ve Erkekler	124
B- Ehl-i Kitâp Kadınlar	127
C- Kâfir Kadınlar	133
D- Üç Defa Boşanmış Kadınlar	140
E- Dörtten Fazla Kadınlar / Teaddüd-i Zevcât	146
F- Babaların Hanımları / Üvey Anneler (Hürmet-i Mûsâhere)	158
G- Neseb ve Sebep Yoluyla Harâm Olan Kadınlar	158
H- Evli Kadınlar (el-Muhsanât)	171
İ- Zinâkar Kadınlar ve Erkekler	177
J- Mülâ'ane Yoluyla Boşanmış Kadınlar	186
K- Hz. Peygamber'in Hanımları	197
L- Câhiliye Âdeti Evliliğin Yasaklanması (Kadına Mîras Malı Muâmelesi Yapılması)	206
V- EVLİLİK ÖNCESİ: NİŞANLANMA / HİTBE VE HÜKÜMLERİ	212
VI- EVLENME AKDİNİN (NİKÂH) TARİFİ VE MAHİYETİ	223
A- Evlilik Akdi Bir İbâdet midir?	225
B- Nikâh Lafzı Cinsel İlişki midir Evlilik Akdi midir?	233
VII- EVLENME AKDİNİN RÜKÜNLERİ	245
A- Sîga (İcâb-Kabûl) ve Diğer Rükünler	245
B- Sîgada Geçerli Olan Lafızlar	251
C- Sîgada Geçerli Olan Zaman Kipi	255

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂİLE HUKÛKU

NESEFİ' VE İCİ'NİN EVLİLİĞİN YÜKÜMLÜLÜKLERİNE

İLİŞKİN ÂYETLERE YAKLAŞIMLARI

I- KİŞİSEL YÜKÜMLÜLÜKLER.....	257
A- Kadının Hayız-Temizlik Hali ve Cinsel İlişki	257
B- Karı-Kocanın İyi Geçinme Yükümlülükleri	270
C- Çok Eşlilikte Adâleti Sağlama Yükümlülüğü	292
II- MÂLÎ YÜKÜMLÜLÜKLER	292
A-Mehir / Miktarı ve Çeşitleri.....	293
1- Mehir-Hulû'-Tâlâk-Fesih İlişkisi.....	296
2- Mehr-i Mişil ve Kefâet (Denklik) İlişkisi.....	301
3- Mehr-i Müsemmâ ve Müt'a (Hediye) İlişkisi.....	302
4- Mehr-i Müsemmâ'nın Yarısı (Nısfü'l-Ferîda)	307
5- Mutlak Mehir ve Mehirden Ferâgat Edilmesi	311
6- Mehri Çok Vermek ve Geri Almamak	315
7- Mehrin Evlilikte Bir Hak Olması ve Müt'a Nikâhı	320
8- Câriyelerin Mehri.....	320
9- Ehl-i Kitap Kadınlara Ödenecek Mehir	322
10- Cinsel İlişkidен Önce Boşanan Kadının Mehri	323
11- Kâfirlerden Müslüman Olan Muhâcire Kadının Mehri	325
B- Kadının Nafakası ve Meskeni Çocuğun Bakımı.....	330
SONUÇ.....	357
BİBLİYOGRAFYA.....	366

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Araştırmamızın konusu; hicrî yedinci asrın sonları ile sekizinci asrın başlarında yaşamış olan müfessirlerimizden meşhur bir Hanefî fakihi ve Mâtüridî kelamcısı olan **Ebü'l-Berekât en-Nesefî** (ö. 710/1310)'nin *Medârikü't-Tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* isimli tefsiri ile Şâfi'î fakihi ve Eş'arî kelamcısı olan **'Aḍudüddîn el-Îcî** (ö. 756/1355)'nin *Tahkîku't-Tefsîr fî teksîiri't-tenvîr* isimli tefsirinde “Âile Hukûku”na ilişkin âyetlere yaklaşımları olacaktır. Bu nedenle tezimizin adı, “Ebü'l-Berekât en-Nesefî ile Aḍudüddîn el-Îcî'nin Âile Hukûkuna İlişkin Âyetlere Yaklaşımlarının Mukayesesi”dir.

Nesefî'nin ve **Îcî**'nin âile hukukuna ilişkin âyetlere yaklaşımlarının mukâyesesini tez konusu olarak almaya iten en önemli sâik; özellikle ele aldığımız konu itibariyle, onları birbirleriyle bir kısım ortak noktalarda buluşturan benzerlikler, bazen de karşı karşıya getiren önemli farklılıklardır. Her iki müfessirin fikhî görüşlerini mukâyese ederken aynı zamanda onların mensûb oldukları Hanefî ve Şâfiî fikh mezheplerinin görüşlerinin mezkûr müfessirlerimizin yaptıkları yorumlara nasıl yansıdığını, eserlerini yazarken müfessirlerin mezheplerinin usûllerine ve görüşlerine nasıl bağlı kaldıklarını göreceğiz.

Araştırmamızın önemi şuradan gelmektedir: Bildiğimiz ve tespit edebildiğimiz kadarıyla tefsirleri ve müfessirlerini mukayeseli olarak ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu husus özellikle de, “fikhî tefsirler” diye bilinen “**Aḥkâmü'l-Ḳur'ân**”lar arasında daha belirgindir. Aynı zamanda birer fikhî eser olmaları yönüyle de temâyüz eden **Aḥkâmü'l-Ḳur'ân**’lar, müelliflerinin fikhî eğilimlerini de ortaya koymaktadır. Müfessirlerin bu yönünü etkileyen husus ise, mensup oldukları fikhî mezhepleridir.

Aynı dönemde ve aynı yörede yaşamış olan **Nesefî** ve **Îcî** ile tefsirlerinin karşılaştırmalı olarak çalışılması bu yönüyle orjinallik ve değer kazanmaktadır. Çünkü bu ikisinin mukayese edilmesiyle, aynı zamanda mensup oldukları mezhepleri de bu alanda (**Aḥkâmü'l-Ḳur'ân** ve **Âile Hukûku** alanı) mukâyese edilmiş olacaktır. Bu sahada daha önce bir çalışma yapılmamış olması, bizim çalışmamıza alan açmakta ve önem katmaktadır. Ayrıca ileride geleceği üzere; her iki âlimimizi ve tefsirlerindeki özellikle âile hukuku ile alâkalı ahkâm âyetlerini mukâyese etmeye değer kılan, farklılıklarının ve ortak noktalarının var olmasıdır. **Nesefî** ve **Îcî**'nin diğer eserlerini ve

ayrı ayrı tefsirlerini ele alan müstakil ve akademik çalışmalar mevcuttur. Ancak her iki âlimi ve özellikle de tefsirlerini karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma, bildiğimiz kadarıyla henüz yapılmış değildir. Biz bu karşılaştırmayı, özellikle her iki tefsirin Âile Hukûku ile alakalı âyetlerinin yorumlarında yapmaya çalışacağız. Çalışmamızın bu alanı doldurabileceği ölçüde, önem kazanacağına inanıyoruz.

II. KAPSAMI VE AMACI

Her iki müfessirin bütün görüşlerini her yönüyle mukayese etmek bir tezin sınırlarını ve kapsamını aşacağından, onların sadece Âile Hukûku ile alakalı âyetlere yaklaşımlarını mukâyese etmeye çalışacağız.

Öncelikle, genel hukuk muhtevâsı içerisinde **Âile Hukûku**'nun yerini ve sınırlarını belirlememiz önem arz etmektedir. Şöyle ki; Evlenme, Boşama ve bu ikisinin doğuracağı sonuçlarla sınırlı olarak, Âile Hukuku'nun konuları:

Klasik fıkıh kitapları'nda, örneğin Hanefî fakihlerinden **Kudûrî**'nin (ö. 428/1036-37) *el-Kitâb* adıyla meşhur *el-Muhtasar*'ında; **1- Kitâbü'n-Nikâh** (Evlenme), **2- K. Rađâ'** (süt emme, emzirme), **3- K. Talâk** (Boşama), **4- K. Ric'a** (Ric'î boşama), **5- K. İlâ** (Bir boşama çeşidi), **6- K. Hul'** (Kadının mehrinden vazgeçmek ya da belirli bir meblağ ödemek suretiyle, kocasından boşama talep etmesi), **7- K. Zihâr** (Kocanın karısını cezalandırmak niyetiyle, onun sırtını annesinin sırtına benzetip onu kendine haram kılması, onu ne evli ve ne de boşanmış halde muallakta bırakması), **8- K. Li'ân-Mülâ'ane** (Zinâ iddiası ve isnâdıyla eşlerin yeminleşmesi, lânetleşmesi), **9- K. 'İddet** (Dul kalan ya da boşanan kadının yeniden evlenebilmek için beklemek zorunda olduğu süre), **10- K. Nafakât** (Kocanın, eşinin ve çocuklarının nafaka, mesken, maişet gibi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü tutulması), **11- K. Hîdâne** (Çocuğun bakımı, süt emme, maişet masraflarının karşılanması) şeklinde Kitâb ana başlıkları altında incelenmiştir. Kitâb ve Bâb başlıklarında biraz farklılık ve ayrıntı olsa da **Merğînânî**'nin (ö. 593/1196-97) *el-Hidâye*'sinde, konuların buna yakın şekilde işlendiğini görüyoruz.

Modern İslâm Hukuku'nda ise, Âile Hukuku'nun konuları, yine Evlenme, Boşama ve bu ikisinin doğuracağı sonuçlarla sınırlı olarak: Ahkâmü'z-Zevâc ve't-Talâk, Ahkâmü'l-Üsra fî'l-İslâm, el-Ahvâlü's-Şahsiyye, el-Alâkâtü'z-Zevciyye fî'l-İslâm, Âilede Karı-Koca İlişkileri, İslâm'da Âile Hukuku, İslâm'da Âile Hayatı,

İslâm'da Karı-Koca İlişkileri adlarıyla yazılmış müstakil kitaplarda işlenmiştir. Modern dönemde yazılmış olan **Muhammed Ebû Zehra**'nın *el-Ahvălü 'ş-şahsiye*'si, **Hayreddin Karaman**'ın *Mukayeseli İslâm Hukuku*, **Hamdi Döndüren**'in *Delilleriyle Âile Hukuku (Delilleriyle Âile İlmihali)*, Mehmet Âkif Aydın'ın *Türk Hukuk Tarihi* ve **Halil Cin** ile **Ahmet Akgündüz**'ün *Türk Hukuk Tarihi* adlı eserleri, aralarında bazı farklılıklar olmakla birlikte, bu konuları işlemişlerdir. Biz bunlardan **Hamdi Döndüren**'in çalışmasını, ana ve alt başlıklarıyla, esas alarak örnek sunacağız:

İslâm'da Evliliğin Dayandığı Esaslar; a- İslâm'da âile kavramı, b- İslâm'da Nişan ve Nişanlılık, c- Evliliğin dayandığı deliller, d- Evliliğin meydana gelme (in'ikad) şartları, e- Evliliğin yürürlük (nefâz) şartları, f- Evliliğin bağlayıcılık (lüzum) şartları, g- Evlenme engelleri, h- Evlilikte denklik (kefâet, küfüv), i- Nikâh ve düğün merasimi.

Muteberlik Bakımından Evliliğin Çeşitleri; a- Sahih evlilik, b- Fâsit evlilik, c- Bâtıl evlilik, d- Mevkûf evlilik (yürürlük kazanması başkasının icazetine bağlı evlilik), e- Bağlayıcı (Lâzım) olmayan evlilik).

Evlilikle Doğan Mâlî Hak ve Sorumluluklar; a- Mehir, b- Mehir ve Başlık parası, c- Çeyiz ve ev eşyası, d- Nafaka (Âile fertlerinin geçiminin sağlanması), e- Eşlerin miras hakları.

Evlilikle Doğan Şahsa Bağlı Hak ve Sorumluluklar; a- Kadının şahsî hak ve sorumlulukları, b- Kocanın hak ve sorumlulukları,

Çocuklar Üzerinde Hukuki Temsil; a- Ehliyet, b- Velâyet ve Vesâyet c- Velinin Nikâh akdinde yetki sınırı, d- Vekâlet (Vekil aracılığı ile evlenme).

İslâm'ın Çocukları Korumak İçin Aldığı Önlemler; a- Nesep bağı, b- Buluntu çocuk (lakît), c- Süt hısımlığı (Rađâ'), d- Hığâne (Çocuğun bakım ve terbiyesi sorumluluğu).

İslâm'da Evliliğin Sona Ermesi; a- Evliliği sona erdiren şekil ve yöntemler, b- İslâm'da evliliği sona erdiren durumlara genel bakış, c- İslâm'da boşanmanın dayandığı esaslar, d- Boşamanın geçerli olması için gerekli şartlar, e- Boşama ehliyetinde özel durumlar, f- Boşamada kullanılan kelimeler, g- Boşamanın sayısı, h- Boşamanın zamana veya şarta bağlanması, i- Boşamanın çeşitleri, j- İslâm'a uygun boşama âdâbı, k- Ric'at (Kocanın iddet içinde karısına dönmesi), l- Hülle (Üçlü boşamadan sonra eşlerin yeniden evlenmesinin şartları), m- Tefvîd-i talâk (Kocanın boşama yetkisini karısına vermesi).

Boşamada Özel Durumlar; a- Evliliğin İslâm hâkiminin kararıyla sona ermesi, b- İlâ, c- Hül‘-Muḥâla’a, d- Zihâr, e- İrtidat etme veya İslâm’a girmenin nikâha etkisi, f- Boşamanın isbatı.

Evliliği Sona Eren Kadının Bekleme Süresi (İddet’i) ve Hükümleri; a- İddet terimi ve kapsamı, b- İddet çeşitleri ve dayandığı deliller, c- İddette özel durumlar, d- İddet bekleyen kadının hak ve sorumlulukları.

Böylelikle, aralarında mukayese imkânı yapabilmek için, ilki klasik fıkıh kitaplarından ve ikincisi Modern İslâm Hukuku’ndan olmak üzere, iki örnek sunmuş olduk.

Bilindiği üzere **Âile Hukûku**, Medenî Hukûk’un bir alt başlığını teşkil etmektedir. Aslında klasik fıkıh kitaplarımızdaki tasniflerde Medenî Hukûk diye bir tasnif ve başlık mevcut değildir. Bu tasnif batı menşeli’dir. Roma’dan beri devam eden Batı kaynaklı Beşerî/Vaz’î Hukuk’ta yapılanma, **Âmme Hukûku** ve **Husûsî Hukuk** ikilemesi üzerine kurulmuştur. **Husûsî Hukûk**’un üç alt başlığından (bu ana alt başlıklar; **1- Medenî Hukuk, 2- Ticaret Hukuku, 3- Devletler Husûsî Hukuku**) biri **Medenî Hukûk**’tur. Medenî Hukûk da; **Şahıs, Âile, Mîras, Eşyâ ve Borç** hukuku olarak beş konuyu ihtiva eder. Bunlardan **Âile Hukûku**; nişanlılık, evlenme, boşama ve bu ikisi üzerine terettüp eden hükümleri, mehir, nafaka, kadının iddet bekleme şekli ve süresi, hısımlar/neseb, çocukların durumu, çocukların bakımı, süt emmeleri, ana-babanın çocuklar üzerindeki hakları ve yetkileri, evlât edinme, velâyet, vesâyet, konularını ihtivâ etmektedir.¹

İsmen söylenmese de, **İbâdât, Mu‘âmelât** ve **‘Uḫûbât** üçlü sınıflandırması üzerine oturan klasik fıkıh kitaplarımızda, Mu‘âmelât bölümü içinde yer alan Kitâbü’n-Nikâh (evlilik), Kitâbü’t-Talâk (boşama), Raḍâ‘ (çocuğun süt emmesi), Hıḍâne (çocuğun bakımı), Nafaqa, Mehir, Vesâyet, Velâyet gibi başlıklar, beşerî/vaz’î hukuktaki **Âile Hukûku** (Karı-Koca İlişkileri) konusuna tekâbül etmektedir.²

¹ Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, I, 21-29.

² Mevzûların tetkikinde kolaylık sağlaması ve günümüz hukûkçularına İslâm Hukûku’nu tetkik etme husûsunda faydalı olacağı mülâhazasıyla, modern dönemde İslâm âleminde vücûda getirilen eserlerin bir kısmında bu sistem, yani batı kaynaklı beşerî/vaz’î hukûk sistemi tasnifi benimsenmiştir. Bunun örneklerini kısmen, yukarıda zikrettiğimiz son dönem Mısır Hanefî fukahâsından Muhammed Ebû Zehra, ülkemizde ise Hayreddin Karaman, Hamdi Döndüren, Mehmet Âkif Aydın, Halil Cin ve Ahmet Akgündüz’ün eserlerinde görmek mümkündür.

Biz çalışmamızı, bu tasnif içerisinde “**Âile Hukûku**” başlığı altına giren konularla sınırlandıracğıız. Çalışmamızı bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç halinde ele alacağız. “**Giriş**”te; araştırmanın konusunu ve önemini, kapsamını ve amacını, yöntemini ve kaynaklarını, Aile Hukûku âyetleri ve bu âyetlerin yorumları ile ilişkisinden dolayı Fıkhî Tefsirleri/Ahkâmü’l-Kur’ân literatürünü çalışacağız. **Birinci Bölüm**’de; Neseî’nin ve İcî’nin yaşadığı dönemde siyasî ve ilmî duruma, ilmî kişiliklerine, tefsirlerine değineceğiz. **İkinci Bölüm**’de; iki müfessirimizin Âile Hukûku’ndan Zevâc/Evlilik’e ilişkin âyetlerin yorumlarının mukayesesine, evlilik üzerine terettüp eden hükümlerle ilgili âyetleri değerlendirmelerine, **Üçüncü Bölüm**’de ise; Talâk/Boşama’ya ve sonrasında boşama üzerine terettüp eden hükümlere ilişkin âyetlerin yorumlarının mukayesesine değineceğiz. Ayrıca her iki bölümde, müfessirlerimizin mensup oldukları Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin ilgili konulardaki görüşlerine ve müfessirlerimiz üzerindeki tesirlerine de değineceğiz. “**Sonuç**”ta bölümünde ise; çalışmamızın başında hedeflediğimiz neticeye ne derece ulaşabildiğimize ilişkin bir değerlendirme yapacağız.

III. YÖNTEMİ

Çalışmamızda metin tahlili ve analiz, belgesel gözlem ve dökümantasyon, sınıflandırma, kurgulama, anlama, açıklama ve yorumlama gibi Sosyal bilimlerin temel araştırma teknikleri kullanılacaktır. Şöyle ki; öncelikle âile hukuku konularında düşüncelerini, yorumlarını ve tefsirlerini incelediğimiz **Neseî**’nin ve **İcî**’nin yazmış oldukları tefsirlerinde (Âile Hukûku ile) ilgili âyetleri yorumlamaları ve değerlendirmeleri birer veri olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca Neseî’nin kendisi öncelikle bir fakih olması hasebiyle, Hanefî fıkhının temel metin kitabı ve kaynağı sayılan Burhâneddîn **el-Merginânî**’nin (ö. 593/1196-7) *el-Hidâye*’sinin bir şârihi olması dolayısıyla, **Neseî**’nin 1- *el-Vâfi*, 2- *el-Kâfi* ve 3- *Kenzü’l-dekâik* adlı eserlerindeki ilgili konuların izahına da da mürâaat edeceğiz. **İcî**’nin kendisi meşhur bir kelimcidir ve kelâmıla ilgili eserleri yaygındır. Fıkha dâir bir eseri bildiğimiz kadarıyla, mevcut olmadığı için, biz onun sadece tefsirindeki ilgili âyetlerin yorumlarını veri olarak alacağız.

Müfessirlerimizin **Âile Hukûku** ile ilgili âyetlerin yorumlarına bakarken; **Neseî**’nin mensup olduğu **Hanefî Mezhebi**’nin temel kaynaklarına, aynı şekilde

İcî'nin mensup olduğu **Şâfiî Mezhebi**'nin temel kaynaklarına, ayrıca her iki mezhebin muteber Ahkâm Tefsirleri'ne (Ahkâmü'l-Kur'ân) mürâcaat edeceğiz. Sonra da müfessirlerimizin ve mezheplerinin ilgili âyetlerden çıkardıkları fikhî yorumların mukâyesesini ve değerlendirmesini yapacağız. Öte yandan müfessirlerimiz hakkında son/modern dönemde yapılan çalışmalara ve tezlere de mürâcaat edeceğiz. Bu klasik kaynakların ve son dönem çalışmaların bir listesi aşağıda verilmiştir.

IV. KAYNAKLARI

Tezimizde kullanacağımız kaynakları, hem **Nesefî** hem de **İcî** için, iki kısımda guruplandırıdık: 1- Klasik kaynaklar, 2- Son dönem akademik çalışmaları.

A- Ebü'l-Berekât en-Nesefî için:

1- Klasik kaynaklar:

a- Nesefî'nin Kendi Eserleri:

Tefsiri: *Medârikü't-Tenzîl ve haqâiku't-te'vîl*,

Fikhî eserleri: *el-Vâfi*, *el-Kâfi*, *Kenzü'd-dekâik*,

Usûl-ü fikh eserleri: *Menâru'l-envâr* ve şerhi, *Keşfü'l-esrâr*,

Nesefî'nin âile hukukuna ilişkin âyetlerin yorumlarını tespit etmeye ve anlamaya çalışırken bizim birinci el ve ana kaynaklarımız, **Nesefî**'nin tefsir, fikh ve usûl-i fikh'a dâir isimlerini zikrettiğimiz bu kendi eserleri olacaktır. Bu eserleri; tezimizin ileriki bölümlerinde, **Nesefî'nin İlmî Şahsiyeti** başlığı altında onun eserlerini zikrederken, geniş şekilde tanıtacağız.

b- Diğer kaynaklar:

ba- Klasik kaynaklar:

Tahâvî (ö. 321/933), *Ahkâmü'l-Kur'ân*,

İmâm Mâtüridî (ö. 333/944), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*,

Cessâs (ö. 370/980), *Ahkâmü'l-Kur'ân*,

Burhâneddîn el-Merğînânî (ö. 592/1195), *el-Hidâye*,

bb- Modern kaynaklar:

Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*,

Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*,

Hayreddin Karaman, *Mukâyeseli İslâm Hukûku*,

Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukûku; Şahıs, Âile ve Çözümlü Mîras* isimli eseri.

Nesefî'nin mensup olduğu Hanefî mezhebi fıkına dâir tefsir, fıkıh, usûl-i fıkıh, fikhî tefsirler (*Ahkâmü'l-Kur'ân*'lar), mukâyeseli hukuka ve fıkha dâir bu eserler, âile hukukuna ilişkin âyetlerin yorumlarında ve tefsirlerinde Hanefî mezhebinin yerini ve etkisini anlamamızda bize yardımcı olacak ve tezimiz süresince ana müracaât kaynaklarımız arasında yer alacaktır.

1- **Son dönem kaynakları:** Nesefî ve özellikle tefsiri üzerine ülkemizdeki akademik çevrelerde önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunları; **a-** Tezler, **b-** İlmî dergi makaleleri ve **c-** Ansiklopedi maddeleri olmak üzere şöylece sıralayabiliriz:

a) Tezler:

-Bedreddin Çetiner, *Ebü'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî ve Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*³ adlı eseri: **Nesefî**'nin tefsiri üzerine yapılan en eski ve en kapsamlı çalışma, bu tezdır. Biz kendi çalışmamızda bu esere sıklıkla müracaat ederek istifade ettik. Tezin muhtevası kısaca şöyledir:

Girişte; Sahâbe, Tâbiûn ve Etbâu't-Tâbiûn devirlerinde Kur'ân Tefsiri İlmi'nin yerine ve gelişmesine değinilmiştir.

Birinci Bölümde; Nesefî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri, hocaları ve öğrencileri, ilmî durumu anlatılmıştır. Mâveraünnehir ve Buhâra bölgesindeki ilmî ve siyâsî yapıdan bahsedilmiştir. Moğol istilasının ve bir İran Moğol Devleti olan, Cengiz Han'ın torunu Hülâgû'nun bölgede kurmuş olduğu İlhanlılar Devleti'nin yaptığı tahribattan ve etkilerinden bahsedilmiştir.

İkinci Bölüm'de; Nesefî'nin *Medârikü't-Tenzil ve Hakâikü't-Te'vil* isimli tefsirinin tanıtımına ve usulüne genişçe yer verilmiş, tefsirin yazılış gayesi, elyazma nüshaları, baskıları, haşiyeleri, muhtasarları zikredilmiştir. Tefsirin özellikleri ve kaynakları da başta Zemahşeri'nin *el-Keşşaf* ı ve diğer kaynaklar olmak üzere iki gruba ayrılarak anlatılmıştır. *Medârikü't-Tenzil*'de fıkıh, fikhî kaynakları ve özellikleri, Kelâm, kelâmî kaynakları ve özellikleri, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri özelliği, Kur'ân'ın Hadis'le tefsir özelliği, *Medârikü't-Tenzil*'de Esbâbü'n-Nüzûl, Dil ve Belağat, Dil ve

³ (1984, doktora tezi, danışman: Prof. Dr. Salih Tuğ, Erzurum Ata Ü. THBD, İslami İlimler Doktoru ünvanlı). Tez, tamamlanmış ve MÜİFV tarafından İstanbul'da 1995 yılında, 172 sahife halinde, kitap olarak basılmıştır.

Sentaks, Kırâat, Tasavvuf, Kıssalar, İsrâiliyyât, Muhkem-Müteşâbih, Nâsih-Mensûh, Müşkilü'l-Kur'ân konuları geniş olarak işlenmiştir. Sonunda ise geniş bir bibliyografya mevcuttur.

Ayrıca, Bedreddin Çetiner'in Neseî ve tefsiri üzerine hazırlamış olduğu bu doktora tezi, biraz özet haliyle, Neseî'nin tefsirinin Türkçe çevirisinin başına eklenmiştir.⁴

-Hâlis Ören, *Keşşâf ve Neseî Tefsirinde Hz. Mûsâ ile İlgili İsrâiliyyât*, Marmara Üniversitesi, SBE. 1988.

-Hasan Selbes, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil'in İsrâiliyyât Açısından Tahlili*, Marmara Üniversitesi, SBE. 1988.

-Recâî Çetres, *Neseî'nin Medârikü't-Tenzil Adlı Eserinde Hadisin Rolü ve Hadislerin Tahriri*, Atatürk Üniversitesi, SBE, 2001.

-Harun Bulanık, *Neseî Tefsirinde İ'câzü'l-Kur'ân*: YL. Tezi, danışman: Mehmet Soysaldı, 166y. 28cm, FÜ, TİBABD, TBD, 2005, tez tamamlandı.

-Harun Abacı, *Beyzâvî ve Neseî'deki İ'tizâl Etkilerinin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi, SBE, 2006.

-Ahmet Dinç *Rivâyet Tefsiri Açısından Neseî'nin Medârikü't-Tenzil'i*, YL. Tezi, danışman: Mustafa Özel, DEÜ, 81y. 28cm., TİBABD, TBD, 2007, tez tamamlandı.

-Abdülkâdir Kabdan, *Neseî Tefsirinde Şiirle İstişâd*: YL. Tezi, danışman: Erdoğan Pazarbaşı, 117y, 28cm, EÜ. TİBABD, TBD, 2007, tez tamamlandı.

-Halil Kara, *Neseî Tefsirinde Ahkâm Âyetlerinin Yorumu*, YL. Tezi, danışman: Muammer Erbaş, 220 y. 28cm, DEÜ. TİBABD, TBD, İzmir-2014, tez tamamlandı.

-İdris Aksoy, *Neseî Tefsirinde Mu'tezile'ye Verilen Cevaplar*: YL. Tezi, danışman: Muhammed Çelik, DÜ, TİBABD, TBD, 2015'de tez hâlâ devam ediyordu.

-Mehmet Akın, *Neseî'nin Medârikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil Tefsirinde Müşkilü'l-Kur'ân*, Doktora tezi, danışman: Halis Albayrak, AÜ, TİBABD, TBD, 2015'de tez hâlâ devam ediyordu.

---

⁴ *Neseî Tefsiri Medârikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil*, Trc: Harun Ünal, Şerâfettin Şenaslan, Ravza Yayınları, 1. baskı, I-X.cilt, İstanbul 2003.

-Ekrem Gökarp, *Neseî'nin Medârikü't-Tenzil ve Hâkâikü't-Te'vîl Adlı Tefsirinde Nesh*, YL tezi, danışman: Zekerîyya Ak, KMSİÜ, TİB ABD, TBD, 2015'de tez hâlâ devam ediyordu.

-Mevlûde Apaydın, *Neseî'nin Tefsirinde Muḥkem-Müteşâbih*, YL tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Ünver, ODMÜ, TİB ABD, TBD, 2015 yılı itibariyle tez tamamlanamamıştır.

b) Makaleler: Neseî ve tefsiri üzerine yazılmış olan makaleleri ve bizim tez çalışmamız esnasında onlardan nasıl istifade edeceğimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

Kılıç Aslan Mavil'in "Bir Hanefî-Mâtürîdî Âlimi Ebû'l-Berakât en-Neseî"⁵ adlı makalesi; Neseî'nin geldiği dönemdeki siyâsî ve ilmî ortamı iyi tahli eden, Mâverâünnehir bölgesinin hem İslâm öncesi ve hem de İslâm ordularının fethinden sonraki durumunu anlatan, Moğolların ve İlhanlılar'ın bölgede yaptıkları tahribâtın güçlü etkilerine değinen, Neseî'yi ve eserlerini iyi şekilde tanıtan, kaynakları iyi kullanmış olan, Neseî'nin eserlerini konularına göre tasnif ederek veren, tefsiri **Medârikü't-Tenzil** üzerine yapılan akademik çalışmaların listesini veren, hocalarıyla ve öğrencileriyle olan ilişkilerine dikkat çeken, değerli bir makaledir. Biz tezimiz boyunca bu makaleden de istifade ettik.

Yahya Alkın'ın "İmâm Neseî ve Tefsiri"⁶ isimli makalesi: Haseki Eğitim Merkezi eski öğretmenlerinden olan Yahya Alkın bu makalesinde; Neseî'nin tercüme-i hali ve ilim tahsili ile meşgul olduğu yerler, eserleri, tefsiri, tefsirinin kaynakları, lûgat, fıkıh, isrâîlî rivâyetler ve tefsirinin hâşiyeleri hakkında bilgi vermektedir. Biz çalışmamız süresince bu makaleden önemli ölçüde istifade ettik.

Şâmil eş-Şâhin'in "İmâm Neseî ve Tefsirindeki Metodu"⁷ isimli makalesi: Neseî'nin tercüme-i hali, eserleri ve tefsiri hakkında geniş bilgi veren, tefsirinin kaynaklarını, metodunu, fikhî, itikadî, rivâyet, dirâyet, dil, isrâîliyyât, hurâfeler, hadisler, vs. yönlerini açıklayan bu makale, sürekli istifade ettiğimiz kaynaklardan biri olacaktır.

⁵ Uludağ Ü. İFD. cilt: 22, sy. I, 2013, s. 57-83.

⁶ Diyanet Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran 1986, cilt. XXII, sy. 2, s. 18-25.

⁷ Çev. Muhittin Özdemir, **Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi**, Haziran 1998, sy. 8, s. 30-40.

Ahmet Yaman'ın, "Ebü'l-Berekât en-Nesefî ve Bir Fıkıh Klasîği Kenzü'd-Değâik"⁸ isimli makalesi, aşağıda bahsedeceğimiz ve yaklaşık aynı ismi taşıyan ansiklopedi maddesi ile büyük oranda benzerlik arz etmektedir.

c) Ansiklopedi maddeleri: Nesefî ve eserleri üzerine yazılmış olan ansiklopedi maddelerini ve bizim tez çalışmamız esnasında onlardan nasıl istifade edeceğimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

Ahmet Yaman, "Kenzü'd-Değâik"⁹: Nesefî'nin âile hukukuna ilişkin âyetlerin (ahkâm âyetlerinin) yorumlarını tespit etmede öncelikli kaynağımız elbette onun *Medârikü't-Tenzîl* isimli tefsiridir. Bundan sonra, Hanefî fikhına dâir yazmış olduğu eserleri *el-Vâfi* ve *el-Kâfi*'nin bir hülâsası olması hasebiyle, *Kenzü'd-Değâik* adlı eseridir. Ayrıca bu eser, Hanefî fikhının temel kaynaklarından biri sayılan Mergînânî'nin *el-Hidâyesi*'nin bir şerhi kabul edilmektedir. Bu nedenle önem kazanan **Nesefî**'nin *Kenzü'd-Değâik*'ını tanıtan bu ansiklopedi maddesi bizim için özel bir değer ifade etmektedir. Yazar Ahmet Yaman bu çalışmasında; **Nesefî**'nin bu eserinin diğer eserleri arasındaki ve Hanefî mezhebi fıkıh literatürü içerisindeki yerine, mezhepteki muteber ve tercih edilen görüşleri seçmesine, muhtevasına, özelliklerine, üzerine yapılan şerhlere ve haşiyelere değinmektedir. **Nesefî**'nin bu fikhî eserinin mezhep içerisindeki yeri ve önemi, çalışmamızda da bu eseri önemli kılmıştır.

Mürteza Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât"¹⁰: Nesefî hakkında en değerli ve derli-toplu çalışmalardan biri sayılabilecek olan bu çalışmada Bedir, müellifin doğduğu, yetiştiği ve ilim tahsil ettiği yerlerden, doğumu ve vefâtı ile ilgili tabakât kitaplarının ihtilaflarından, öğrencilerinden, hocalarından, hocalık yaptığı medresenin bulunduğu Kirmân'dan, yaşadığı dönemin siyâsî ve ilmî yapısından, fıkıh ve usul-i fikh'a dâir eserlerinden, tefsirinden, eserlerinin Hanefî mezhebi içerisindeki yerinden ve öneminden, eserlerinin çoğunun özellikle Hanefî mezhebinin etkin olduğu yerlerdeki medreselerde asırlarca okutulduğundan, eserleri üzerine daha sonraları yapılmış olan çalışmalardan bahseder. Bu çalışmadan tezimiz esnasında istifade edeceğiz.

---

⁸ SÜİFD, 1998, sayı: 8, s. 345-364.

⁹ **DİA**, XXV, s. 261-262.

¹⁰ **DİA**, XXXII, s. 567-568.

Bedreddin Çetiner, “Nesefî”¹¹: Bu çalışma, yukarıda değindiğimiz ve **Nesefî**’nin tefsiri *Medârikü’t-Tenzîl* üzerine hazırlamış olduğu doktora tezinin çok kısa bir özeti gibidir.

W. Heffening, “Al-Nasafî Hâfız al-Din Abû’l-Barakât”¹²: **Nesefî**’nin ismi, nesebi, doğduğu, yetiştiği ve ilim tahsili ile meşgul olduğu yerlerden, Kirmân’dan, yaşadığı dönemin ilmî ve siyâsî yapısından, fikhî ve diğer eserlerinden, tefsirinden, eserlerinin kaynaklarından, öğrencilerinden, hocalarından, **Nesefî** hakkında bilgi veren tabakât kitaplarından bahsetmektedir. Bu nedenle, bu madde de bizim tezimizde müracaât ettiğimiz önemli kaynaklardan birini oluşturacaktır.

Ahmet Özel, “Hanefî Mezhebi, Literatür”¹³: Yazar Hanefî mezhebinde telif edilmiş olan eserleri kronolojik olarak ve detaylı şekilde zikrederken, bunlar arasında **Nesefî**’nin *Kenzü’d-Değâik*’ını da zikreder ve bu eser hakkında şöyle der: “Kudûrî’nin *el-Muhtasar*’ı, Nesefî’nin *Kenzü’d-Değâik*’ı ve Tâcüşşerîa’nın *el-Vikâye*’si, Hanefî ulemâsı arasında “mütûn-i selâse” adıyla; *Kenzü’d-Değâik* ve *el-Vikâye* ile birlikte Mevsılî’nin *el-Muhtâr*’ı ve İbnü’s-Sâatî’nin *Mecma’u’l-bahreyn*’i de “mütûn-i erba’a” adıyla anılır.”¹⁴

Mustafa Öztürk, “Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl”¹⁵: Yazar bu çalışmasında **Nesefî**’yi ve mezkûr tefsirini ana özellikleriyle tanıtmıştır. Müfessirin ve tefsirinin Dirâyet, Rirâyet, Dil, Lügat, Kelâm, Fıkıh özelliklerine, müfessirin Hanefî fikhî içerisindeki yerine, tefsirin kaynaklarına, özellikle fikhî kaynaklarına değinmiştir. **Nesefî**’nin tefsiri üzerine yapılan şerh ve hâşiye çalışmalarına, Türkiye’de son dönemde yapılmış olan akademik çalışmalara da işâret etmiştir. Bu çalışmada tefsirin ve müfessirinin özellikle fikhî yönüne ağırlık verildiğinden dolayı, biz tezimizde çok istifade edeceğiz.

Bütün bunlardan ayrı olarak, Harun Ünal ve Şerafettin Şenaslan’ın *Nesefî Tefsiri Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl* adıyla Türkçe’ye tercüme ettikleri eser,

¹¹ ŞİA, V, s. 87-88, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1992.

¹² İA, IX, s. 199-200, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.

¹³ DİA, XVI, s. 22.

¹⁴ Ahmet Özel ayrıca; *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* adlı kitabında, VIII/XIV. asır âlimlerini tanıtırken, bunlar arasında Ebü’l-Berekât en-Nesefî’ye yer verir, onun eserlerini zikrederken en başta *Kenzü’d-Değâik*’ını ve sonra *Medârikü’t-Tenzîl* adlı tefsirini tanıtır. (s. 122-124).

¹⁵ DİA, XXVIII, 292-293.

Mustafa Kasadar tarafından, İstanbul 2003-2012’de, (10 cilt) Ravza Yayınları’nda basılmıştır.

B- Adudüddîn el-Îcî için:

1- Klasik kaynaklar:

a- Kendi eserleri:

Îcî’nin Kelâm, Bedî, Beyân, Meânî, Usûl ve Lügat (Vad’u’l-lüğa) üzerine yazmış olduğu eserlerin birçoğu tahkikli şekilde neşredilmiş ve bu nedenle bunlar üzerine tez, makale, ansiklopedi maddesi gibi çok sayıda akademik çalışmaların yapılmış olduğunu görüyoruz. Fırû-u fıkıh alanında hiçbir eseri mevcut değildir. Usûl-i Fıkıh’a dâir tek eseri vardır. O da te’lîf değil, şerh’tir. Şöyle ki; **İbn Hâcib**, Şâfiî Mezhebi Usûl-i Fıkıh’ına dâir önce *el-Müntehâ (Müntehâ’s-sûl ve’l-emel fî ‘İlmeyi’l-Uşûl ve’l-Cedel)* adında bir eser yazmış, sonra bunu kendisi ihtisâr ederek *Muhtasaru’l-Müntehâ* adını vermiştir. **Adudüddîn el-Îcî** de bu muhtasar üzerine şerh yazmış ve adını *Şerhu’l-Muhtasar (Şerhu-Muhtasari’l-Müntehâ li İbn Hâcib)* koymuştur.

Îcî’nin *Tahkîku’t-tefsîr fî teksîri’t-tenvîr* isimli yazma tefsiri: Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshaları bulunan bu tefsir Medîne-i Münevvere’de İslâm Üniversitesi’nde yüksek lisans ve doktora öğrencileri tarafından tahkik edilmiştir. Müellif **Îcî** üzerine Tahsin Görgün’ün “*Îcî Adudüddîn*”¹⁶ adlı ansiklopedi maddesi ve ayrıca tefsiri üzerine Nedim Yılmaz’ın *Adudüddîn el-Îcî ve Tefsirdeki Metodu* adıyla yazmış olduğu doktora tezinden başka akademik çalışmaların yapıldığını tespit edemiyoruz. Bu nedenle bizim çalışmamızda, **Îcî**’nin Âile Hukûkuna ilişkin âyetlerin yorumlarını ve tefsirini çalışırken, doğal olarak tefsirini esas alacağız.

b- Diğer eserler:

İmâm Şâfiî (ö. 204/819), *Ahkâmü’l-Şur’ân*, *el-Ümm* ve *er-Risâle* adlı eserleri, İlkiyâ el-Herrâsî (ö. 504/1110), *Ahkâmü’l-Şur’ân*, İmâm Gazâlî (ö. 505/1112), *el-Müsteşfâ min ‘ilmi’l-uşûl* adlı usûl-i fıkıh kitabı, Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209), *el-Maḥsûl fî ‘ilmi uşûli’l-fıkh*.

¹⁶ Görgün, Tahsin, “*Îcî Adudüddîn*”, **DİA**, XVI, 410-414.

Şâfiî mezhebine dâir listesini vermiş olduğumuz bu fıkıh, usûl-i fıkıh ve fikhî tefsir (*Ahkâmü'l-Kur'ân*'lar) kitapları, **İcî**'nin mensubu olduğu bu mezhebin, ilgili âyetlerin yorumlarına ilişkin değerlendirmelerde ve mezhep-İcî ilişkisinin tespitinde bize yardımcı olacaktır.

2- *Son Dönem Kaynakları:*

-Nedim Yılmaz, *Açudüddîn el-İcî ve Tefsirdeki Metodu*¹⁷. **İcî**'nin tefsirindeki metodu üzerine yapılan en eski ve hattâ tek çalışmanın bu doktora tezi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü İcî üzerine yapılan sonraki çalışmalarda da bu tez referans gösterilmektedir.¹⁸ Yılmaz bu tezini, **İcî**'nin tefsirinin İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshalarından faydalanarak hazırlamıştır. Ayrıca Ahzâb Sûresi'nin tefsirini tahkik ederek tezin sonuna eklemiştir. Tezin birinci bölümünde İcî'nin hayatı, yetiştiği yer, fikhî ve itikâdî mezhebi, hocaları, öğrencileri, ilmî şahsiyeti ve eserlerine yer verilir. İkinci bölümde tefsirin yazılış gayesinden ve kaynaklarından bahsedilir. Tezin ana bölümü olan üçüncü bölümde ise; tefsirin rivâyet ve dirâyet tefsirindeki yeri ve metodundan, ahkâm âyetlerini yorumlama metodundan, kelâmî konularla ilgili âyetleri yorumlamasından, dil, edebiyat, kırâatler, nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbih, şiirle istişhâd, âyetler arasındaki münâsebetler, İsrâîlî haberler ve kıssalar, Kur'ân'daki tekrarlar gibi konular işlenmektedir. İcî'nin tefsir, fıkıh usûl ve akâid anlayışını ortaya koyan bu tez, bizim çalışmamız boyunca, İcî'yi ve âile hukuku âyetlerine ilişkin görüşlerini ve bu hususta mezhebinin kendisi üzerindeki tesirini anlamada, sürekli müracaât kaynağımız oldu.

-Tahsin Görgün, "*İcî Açudüddîn*"¹⁹: Görgün bu çalışmasında **İcî**'yi bir müfessir olarak değil de, bir kelâm, usûl ve dil âlimi, muhakkik olarak anlatır, tanıtır. Evet, İcî'nin bu özellikleri daha ağır basmaktadır. Ancak bunların yanısıra, İcî'nin yazmış olduğu tefsir de, tezimizde çalışacağımız üzere, çok önemlidir. Bu çalışmasında Görgün, İcî'nin; ismi ve nesebinden, doğup yetiştiği yerlerden, ilim tahsil ettiği ve okuttuğu yerlerden, yaşadığı dönemin ilmî ve siyâsî özelliklerinden, onun dönemin ileri

¹⁷ Yılmaz, Nedim, *Adudüddîn el-İcî ve Tefsirdeki Metodu*, Marmara Üniversitesi, SBE. İlahiyat Bölümü, Tefsir-Hadis Anabilim Dalı, (Danışman: Doç. Dr. Ali Özek), İstanbul 1989, 238 s. (ekteki Ahzâb Sûresi'nin tefsirinin tahkiki 44 s.).

¹⁸ Örnek olarak bkz: Görgün, Tahsin, "*İcî Açudüddîn*", **DİA**, XVI, s. 410-414. Yine, Medîne-i Münevvere, İslâm Üniversitesi'nde, bu tefsirin yapılan tahkikinde de Nedim Yılmaz'ın bu tezine atıfta bulunmaktadır.

¹⁹ Görgün, Tahsin, "*İcî Açudüddîn*", **DİA**, XVI, s. 410-414.

gelen devlet adamlarıyla ilişkilerinden, dil, kelâm, usûl ve tefsire dâir eserlerinden, eserlerinde izlemiş olduğu **tahkik usûlü**'nden, kelâmî görüşlerinden, yaşadığı dönemde hâkim olan Moğollar'ın ilmî gelişmeler üzerindeki olumsuz etkilerinden, İcî'nin özellikle kelâmî görüşlerinin ve *el-Mevâkıf* gibi eserlerinin genel olarak İslâm düşüncesi, özel olarak Osmanlı ilim anlayışı ve medreseler üzerindeki tesirlerinden bahseder.

Verdiğimiz bu kaynaklar ve değerlendirmeler neticesinde anlaşılıyor ki; şu ana kadar iki müfessirin Âile Hukûku'na ilişkin âyetlere getirdikleri yorumlar mukâyeseli olarak çalışılmamıştır. Dolayısıyla bu durum bizim çalışmamıza alan açmıştır.

V. FIKHÎ ÂYETLER / AĖKÂMÜ'L-ĖUR'ÂN

Bu başlık altında; 1- Hüküm-ağkâm kelimelerinin manasını, 2- ağkâm âyetlerinin sayısını ve tasnifini, 3- AĖkâmü'l-Ėur'ân tefsirlerini, 4- beşerî hukukta ve İslâm hukukunda âile hukukunun yerini açıklamaya çalışacağız.

A- “Hüküm-AĖkâm” Kelimelerinin Manası

Lügatta: “**Ėa ke me**” kökünden masdar olan “**Hüküm**” kelimesi, **Cevherî**'ye²⁰ (ö. 393/1003) göre; “Belirli bir konuda ve bir işe karar vermek, kadâ etmek”, **İbn Manzûr**'a²¹ (711/1311) göre; “ilim, ilimde hikmet, fıkıh, adaletle hükmetmek, adaletle kadâ etmek”tir. **Cürcânî**²² (ö 816/1413-14) iki tarif verir. İlki; “Bir iş hakkında olumlu (icâben) ya da olumsuz (selben) isnatta bulunmak, hüküm vermek”tir. İkincisi; “Bir şeyi yerli yerine koymak”tır. **Feyrûzâbâdî**'ye²³ (ö. 817/1414-15) göre; “karar vermek, hüküm vermek, kadâ etmek, birinin aleyhine hükmetmek, hasımlar arasında hükmetmek”, **Luvis Ma'lûf**'a²⁴ göre; “Bir iş hakkında, bir kişi lehine ya da aleyhine hükmetmek, iki kişi arasındaki husumeti bitirmek için birinin lehine ve diğerinin aleyhine karar vermek, aralarını fasl etmek” demektir. **İlhan Ayverdi**²⁵ hükmü; “Bir şeyin şöyle ya da böyle olduğu hakkında verilen karar” diye tarif eder. “Hüküm” kelimesinin çoğulu “AĖkâm”dır.

²⁰ Cevherî, **Sihâh**, s. 252, “**Ėa ke me**” md.

²¹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, XII, 163, “**Ėa ke me**” mad.

²² Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, **et-Ta'rîfât**, s. 92, “**Ėüküm**” md.

²³ Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-muhît**, s. 1415, “**Ėa ke me**” md.

²⁴ Luvis Ma'lûf, **el-Müncid fi'l-lüğa ve'l-a'lâm**, s. 146, “**Ėa ke me**” md.

²⁵ Ayverdi İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, II, 1328.

İstilahta, Şâfiî usûlcüler'in ve Eş'arî kelâmcılar'ın ıstılahında “**şer’î hüküm**”: Örneğin Şâfiîler'den İmâm **Gazzâlî**²⁶ (ö. 505/1111); “Allah'ın, mükellef kullarının fiillerine taalluk eden hitabıdır” diye tarif eder. **Fahreddin Râzî**²⁷ (ö. 606/1210), “Bizim ashâbımız hükmü; “Allah'ın (c.c.) mükellef kulların fiillerine iktidâ²⁸, tahyîr²⁹ yönüyle taalluk eden hitâbı³⁰” diye tarif etmişlerdir” der. Mâlikîler'den **İbn Hâcib**³¹ (ö. 646/1249); “Allah'ın hitabının, mükellef kulların fiillerine iktidâ, tahyîr ve vağ‘ciyetiyle taalluk etmesidir” diye tarif eder. **Seyyid Şerîf Cürcânî**³² (ö. 816/1413-14); “Allah'ın, mükellef kullarının fiillerine taalluk eden hitabından ibârettir” diye tarif eder.

Muâsır dönem âlimlerinden **Muhammed Ebû Zehra**³³ ise hüküm hakkındaki Şâfiî usûlcülerinin görüşünü İmâm Gazzâlî'den naklederek; “İmâm Gazzâlî'nin belirttiği gibi; Şer’î hükmü bilmek, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilminin semeresidir. Şer’î hüküm; Allah'ın, mükellef kullarının fiillerine taalluk eden hitabıdır” der. Ayrıca Mâlikîler'den İbn Hâcib'in de tarifine yer verir. **Muhammed Hudarî Bek**³⁴, hükmün hem Şâfiî usûlcülerine göre ve hem de Hanefî fukahâsına göre tarifini nakletmiştir. **Muhammed Mustafa Şelebî**³⁵ ve **Hasan Hîto**³⁶ da Şâfiî usûlcülerinin tarifleri verirler, ancak Hasan Hîto tarife “iktidâ ve muhayyerlik'den sonra “vağ”³⁷ kaydını ekler. Tarife “iktidâ, muhayyerlik ve vağ” kayıtlarının orta dönemden sonra eklendiği belirtilmiştir.

Hanefî fukahâsından Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs'ın³⁸ (ö. 370/981) “Mükelleflerin kasden ve bilinçli olarak yaptıkları fiilleri (**ibâha**, **icâb** ve **hazr** olarak

²⁶ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, **el-Müstasfâ**, I, 55.

²⁷ Fahreddîn er-Râzî, **el-Maḥşûl fî ‘ilmi usûlü’l-fıkh**, I, 15-16.

²⁸ **İktidâ** (iktizâ): Bir fiilin yapılmasının talebi (varlığının iktizâsı) ya da terkinin talebi (yokluğunun iktizâsı) olup; **icâb**, **nüdb**, **hazr** (mahzurlu sayma), **kerâhet**, **tahrîm**, diye tezâhür eder.

²⁹ **Tahyîr** (muhayyerlik): Bir şeyi yapmakla yapmamayı eşit saymaktır ki bu da, **ibâha** demektir.

³⁰ **Hitâbullâh**: Allah'ın hitâbı, nefsî ve ezeli Kelâm'ı olup buna da Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet-i Nebiyyüye, İcmâ', Kıyâs ve diğer edille-i şer'iyye delâlet eder. (Bkz. Fahreddîn er-Râzî, **el-Maḥşûl fî ‘ilmi usûlü’l-fıkh**, I, 15-17; Hasan Hîto, **el-Vecîz fî usûlü't-teşrî'il-İslâmî**, s. 41-42).

³¹ İcî, Adudüddîn, **Şerhu'l-Muhtasar**, s. 72-73.

³² Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, **et-Ta'rîfât**, s. 92, “hüküm” md.

³³ Muhammed Ebû Zehra, **Usûlü'l-fıkh**, s. 23.

³⁴ Muhammed Hudarî Bek, **Nazariyyetü'l-hüküm ve mesâdirü't-teşî' fi'l-fıkhil-İslâmî**, s. 31, 34-35.

Muhammed Hudarî Bek: Kahire Ezher Üniversitesi'nde, Suud-i Arabistan'da İmam Muhammed b. Suus İslâm Üniversitesi'nde ve Bingazi Karyunus Üniversitesi'nde Fıkıh-ı Mukâran (Mukâyeseli İslâm Fıkhı) dersi hocalığı yapmıştır.

³⁵ Muhammed Mustafa Şelebî, **Usûlü'l-fıkhil-İslâmî**, s. 52.

³⁶ Hasan Hîto, **el-Vecîz fî usûlü't-teşrî'il-İslâmî**, s. 41.

³⁷ **Vađ**: Bir şeye ve hükme **sebeb**, **şart**, **mânî**, olmak, bir şeyin **sahih** ya da **fasit** olması demektir.

³⁸ **Ebû Bek er-Râzî el-Cessâs**: Hanefî fukahâsından olan Cessâs, Horasan'ın **Rey** şehrinde doğmuştur. Sonra 324'te (935-36) Bağdat'a gitmiş ve orada Ebû Sehl ez-Zeccâc, Ebû'l-Hasen el-Kerhî, Ebû Sa'îd el-Berde'î, Mûsâ b. Nusayr er-Râzî, ve Muhammed (?...) gibi âlimlerden fıkıh okumuştur. Hâkim en-

değil de), **mübâh**, **vâcib** ve **maḥẓurlu** diye üçe ayrılır³⁹ demesinden, onun Hanefî fukahâsının tarifini tercih etmiş olduğunu anlıyoruz. Cessâs ayrıca, bu fiillerin **nakil** (sem'ıyyât, Şeriat) gelmezden önceki durumları ve hükümleri hakkındaki tartışmalara yer verir. Eşyâ ve fiiller hakkında hüküm vermede **aklın** bir yetkisinin ve fonsiyonunun olup olmadığı meselesine genişçe yer verir.⁴⁰

Yine Hanefî fukahâsından **Sadrü's-Şerî'a**⁴¹ (ö. 747/1347), *Tenkîhu'l-Usûl*'ünde hükmü; "Allahın mükellef kullarına yönelik hitabından sâbit ve hâsıl olan, vücûb ve haramlık gibi neticelerdir. Burada **vücûb** ve **haramlık** lafızları; isim-masdarın kullanılıp mef'ûlünün kastedilmesi şeklinde, lügavî-mecâzî bir kullanımdır. Yani **vacip**, **haram**, kastedilir" diye açıklamalı tarif yapmıştır. Sadrü's-Şerî'a'nın eserini şerheden Şâfiî ulemasından **Sadeddîn Teftezânî**⁴² (ö. 792/1390), onun bu tarifine itiraz eder ve şerhinde, Şâfiî usûlcüleri ile İbn Hâcib'in yukarıda zikrettiğimiz tariflerini verir.

Ayrıca "**hüküm**" terimini İslâm'da Kelâm, Mantık ve Fıkıh ilimlerinde kullanılan manalarıyla geniş şekilde incelendiği **DİA**'nın aynı isimli maddesine⁴³ bakmak mümkündür. Burada Muhammed Ebü'l-Feth el-Beyânûnî **hüküm** hakkında; "Hanefî mezhebine mensup (fukahâ) usulcülere göre hüküm, şâriin kulların fiillerine ilişkin hitâbı ile sâbit olan şey veya Şâriin kulların fiillerine ilişkin hitabının eseri, Şâfiî mezhebine mensup usulcülere (kelamcılara) göre ise; "Şâriin kulların fiillerine ilişkin hitâbı", şeklinde tanımlanır. Hattâ orta dönemden sonra usûl literatüründe şer'î hüküm,

---

Nisâbü'rî'den **Hadis** dinlemek için **Nisâbü'rî**'a gitmiş, 344/955 yılında geri dönerek Bağdat'a yerleşmiş ve orada talebelerine ilim okutmuştur. İmâm Ebü'l-Hasen el-Kerhî gibi zühd, takvâ ve ver'a ehli olarak yetiştir. **Bağdat**'ta 7 Zilhicce 370 (14 Ağustos 981) tarihinde vefât etmiştir. Bkz. Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, I, 7-8; Özel, Ahmet, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, s. 44-45.

³⁹ Cessâs, **Usûlü'l-fıkh (el-Füsûl fi'l-Usûl)**, III, 247.

⁴⁰ Cessâs, **Usûlü'l-fıkh (el-Füsûl fi'l-Usûl)**, III, 247-48.

⁴¹ Sadeddin Teftezânî, **Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh**; Sadrü's-Şerî'a Abdullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî el-Kâdî, **Tenkîhu'l-Usûl**, I, 14-15. (Her iki eser bir arada tek kitap olarak basılmış).

⁴² Sadeddin Teftezânî, **Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh**; Sadrü's-Şerî'a Abdullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî el-Kâdî, **Tenkîhu'l-Usûl**, I, 12-13. (Her iki eser bir arada tek kitap olarak basılmış).

Bu iki eser ve Pezdevî'nin **Kitâbü'l-Usûl**'ü hakkında **Kâtip Çelebî**'den şöyle nakledilir: Fahu'l-İslâm el-Pezdevî **Kitâbü'l-Usûl**'ünü yazınca ulemâ bu esere çok ilgi göstermiş, bazıları onu eserinde kullandığı lafızların zâhirî manalarını esas alarak eleştirmişlerdir. Bunun üzerine Kadı Sadrü's-Şerî'a; Râzî'nin **el-Mahsûl**'nün ve İbn Hâcib'in **Muhtasarü'l-Müntehâ**'sının bazı önemli bölümlerinden istifade ederek, Pezdevî'nin mezkûr eserini şerhetmiş ve buna **Tenkîh** veya **et-Tavdîh alâ gâvâmidî't-Tenkîh** adını vermiştir. Şâfiî ulemasından Sadeddîn Teftezânî de bu şerhi şerhetmiş ve **Şerhu't-Telvîh** veya **et-Telvîh fi keşfi hakâiki't-Tenkîh** diye isimlendirmiştir. (Bkz. Kâtip Şelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, ...; Sadeddin Teftezânî, **Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh**; Sadrü's-Şerî'a Abdullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî el-Kâdî, **Tenkîhu'l-Usûl**, s. 1).

⁴³ Üzümlü İlyas, Muhammed Ebü'l-Feth el-Beyânûnî, "**Hüküm**", **DİA**, XVIII, 464-68.

“şâriin iktizâ, tahyîr ve vaz’ bakımından mükelleflerin fiilleriyle ilgili hitâbı” şeklinde tanımlanarak kavrama daha teknik bir çerçeve çizilmiştir” der.⁴⁴

Netice itibariyle Şâfiî usûlcülerine göre, Allah’ın mükellef kullarının fiillerine taalluk eden Şer’î hükümleri; **îcâb, nüdb, hazr, kerâhet** ve **tahrîm** olmak üzere 5 tanedir. Hanefî fukahâsına göre ise, Allah’ın mükellef kullarının fiillerine taalluk eden hitabının bir neticesi ve tesiri olarak, Şer’î hükümleri; **farz, vacip, sünnet, müstehap, mübâh, harâm, mekruh** ve **müfsid** diye 8 tanedir.

Kur’ân-ı Kerîm’deki; (وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ) “*Ahde vefâ gösterin*”⁴⁵ âyeti, Allah Teâlâ’nın kulların sözlerinde durmalarıyla alâkalı emridir ve bunu onlardan talep eder. Burada bizzat âyetin kendisi Usûlcüler’e ve Kelâmcılar’a göre **hüküm**’dür. Fuḳahâ’ya göre ise **hüküm**; âyetin bizzat kendisi değil, bu âyetten istinbât olunan ve bu âyetin ifâde ettiği “sözünde durma zorunluluğu ve vücbiyetidir.” Yani âyetin/ilâhî hitâbın neticesidir.⁴⁶

Hüküm kelimesi yine, geniş manasıyla, belirli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuralların bütününe ifâde etmek için kullanılır. Bu tarzdaki kullanılışından dolayı, **hüküm**’ün çoğulu olan **ahkâm**; belirli bir konuya dâir hükümleri toplayan eserlere ve belirli bir konuyla ilgilenen ilim dallarına da ad olmuştur. Misâl; **Ahkâmü’l-vakf** (vakıfla ilgili hükümler), **el-Ahkâmü’s-şultâniyye** (hilâfet ve devlet teşkilâtı hukuku, kamu hukuku), ...gibi. **Ahkâmü’l-Kur’ân** denilince ise; “kendilerinden amelî/fıkhî hükümlerin çıkarıldığı âyetler ve bunlardan çıkarılan hükümler” anlaşılır.⁴⁷ Başka bir deyişle **Ahkâmü’l-Kur’ân**; ibâdet, muâmelât ve ukûbâtla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı, diye tarif edilebilir.⁴⁸

B- Ahkâm Âyetlerinin Sayısı ve Tasnifi

Kur’an’daki ahkâm âyetlerinin sayısında ve tasnifi konusunda bir ittifâk olmayıp âlimler bu konuda farklı görüşler ortaya koymaktadırlar:⁴⁹

⁴⁴ Muhammed Ebû’l-Feth el-Beyânûnî, “*Hüküm*”, **DİA**, XVIII, 466.

⁴⁵ İsrâ 17/34.

⁴⁶ Abdülvehhâb Hallâf, **‘İlmü usûlü’l-fıkh**, s. 112-113; Muhammed el-Hudârî Bek, **Usûlü’l-fıkh**, s. 20-21; Zekiyyüddîn Şa‘bân, **Usûlü’l-fıkhî’l-İslâmî**, s. 185; Muhammed Mustafa Şelebî, **Usûlü’l-fıkhî’l-İslâmî**, s. 56-57.

⁴⁷ Özel, Ahmet, “*Ahkâm*”, **DİA**, I, 550-551.

⁴⁸ Çetiner, Bedreddin, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*”, **DİA**, I, 551-552.

⁴⁹ Çetiner, Bedreddin, ag. mkl, I, 551-552.

Hanefî ulemâsından Ebû Ca‘fer eṭ-Ṭahâvî (ö. 321/933), *Ahkâmü'l-Kur‘ân* isimli eserini; Kur‘ân-ı Kerîm sûrelerinin ve âyetlerinin tertibine göre değil de fıkıh bâblarına göre telif etmiş, toplam 262 âyetin tefsirini yapmıştır.⁵⁰ Yine Hanefîlerden Cessâs (ö. 370/981), bu âyetlerin sayısı ve tasnifi konusunda sarîh bir ifade kullanmamıştır. Ancak, *Ahkâmü'l-Kur‘ân*’ında, toplam sadece 82 sûreyi ve içlerinden, 1073 adet ahkâm âyetini tefsir etmiştir.

İmam Şâfiî (ö. 204/819) *Ahkâmü'l-Kur‘ân*’ında 74 sûrenin 312 ahkâm âyetini tefsir etmiştir.⁵¹ Şâfiî mezhebi ulemâsından İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî⁵² (ö. 478/1085)’nin talebesi olan ve ilmî kudretinden dolayı “İkinci Gazzâlî” diye nitelendirilen İlkiyâ el-Herrâsî (ö. 504/1110), *Ahkâmü'l-Kur‘ân*’ında; “İmâm Şâfiî’nin fikhî tefsiri olan *Ahkâmü'l-Kur‘ân*’ının eksik olduğunu ve onu tamamlamak niyetiyle kendi eserini yazmaya başladığını” ifade eder. Ama onun da tefsirini yaptığı ahkâm âyeti sayısı sadece 673’tür.

Mâlikî mezhebi âlimlerinden ve *Ahkâmü'l-Kur‘ân* sahibi, Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), bu eserinde Kur‘ân-ı Kerîm’in tertibine uygun olarak, içinde ahkâm âyetlerinin bulunduğunu kabul ettiği 108 sûreyi ele almakta ve bu sûrelerdeki 852 ahkâm âyetini açıklamaktadır. İbnü'l-Arabî her sûrenin tefsirine o sûredeki ahkâm âyetlerinin sayısını zikrederek başlamakta, her âyetin başında da o âyette kaç mesele olduğunu ayrıca belirtmektedir.⁵³ Ayrıca müellif *Kânûnû't-Te‘vîl*⁵⁴ adlı eserinde, Kur‘ân ilimlerinin tasnifi ve sayısı ile alâkalı geniş bilgiler verir. Bu sayının 77.450 olduğunu belirtir ve bunları; *tevḥîd*, *tezḳîr* ve *aḥkâm* olarak üç ana bölüme ayırır.⁵⁵ Bunlardan ne kadarının aḥkâma dâir olduğunu tespit etmek zordur.

⁵⁰ Tahâvî bu eserini *Kitâbü't-Tahâre* ile başlayıp *Kitâbü'l-Mükâtebe* ile bitirmiştir. Fikhî konulara göre ilgili âyetleri tek tek başlık yapmış, o âyetlerden çıkarılabilecek ahkâmı mezheplere ve delillerine göre tartışmıştır. Eserinin mukaddimesinde ahkâm âyetlerinin sayısı ve miktarı hakkında bir mâlumât vermemektedir.

⁵¹ Bkz: İmâm Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur‘ân*, (cem‘: Beyhakî, ta‘rif: Muḥammed Zâhid b. el-Ḥasen el-Kevserî, taḳdîm ve ta‘lîk: Şeyḫ Kâsım eṣ-Şemmâ‘î er-Rufâ‘î), Beyrût: 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, ty, I-II.

⁵² Tam adı; İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh Ebü'l-Me‘âlî el-Cüveynî (419-478/1028-1085)’dir. Hayatı genelde Bağdat’ta geçmiştir. İlkiyâ el-Herrâsî’nin (504/1110) ve Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) hocasıdır. Kelâm ilmine dâir; *el-İrşâd ilâ kavâṭil-edilleti fî usûli'l-iṭṭikâd* adlı ve usûl-i fıkıh’a dâir; *el-Bürhân* adlı eserleri vardır.

⁵³ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr, *Ahkâmü'l-Kur‘ân*, I, 6-7; Kesioğlu, Osman, “*Ahkâmü'l-Kur‘ân*, İbnü'l-Arabî”, *DİA*, I, 554.

⁵⁴ *Kânûnû't-Te‘vîl*: Ebû Bekr İbnü'l-Arabî’nin bu eseri; *el-Kânûn fî tefsîri'l-Kur‘ân* ve *el-Kânûn fî Te‘vîli'l-Kur‘ân* adıyla bilinir. Bkz. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur‘ân*, I, 6-7; Celâleddîn es-Süyûtî, *el-İṭṭikân fî ulûmi'l-Kur‘ân*, II, 277-282.

⁵⁵ Bkz. İbnü'l-Arabî, age, I, 6-7; Celâleddîn es-Süyûtî, age, II, 277-282.

Yine fıkıhta Mâlikî, itikadda Eşârî olan, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Ḳur'ân* sahibi İmâm Ḳurṭubî (ö. 671/1273), Kur'ân'ın tamamını tefsir ettiği bu eserinde özellikle ahkâm âyetlerinin tefsirine yoğunlaşır. İlgili âyetlerdeki fikhî ihtilâfları delilleri ile birlikte, meseleler halinde ele alır, tartışır ve tercihte bulunur. Bu nedenle tefsirine *Ahkâmü'l-Ḳur'ân* adını vermiş olmalıdır. Ancak fikhî manada ahkâm âyetlerinin sayısı ve tasnifi ile ilgili bir açıklamasına ya da kanaatine ulaşabilmiş değiliz.

Bedreddîn Zerkeşî (ö. 794/1391-2), *Ahkâmü'l-Ḳur'ân* konusuyla ilgilenen ve bu alanda eserler veren farklı mezheplere mensup âlimlerin isimlerini verdikten sonra, İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111-2) ile müfessir Fahreddîn Râzî (ö. 606/1209-10)'nin Kur'ân'daki ahkâm âyetlerinin sayısını 500 olarak tespit ettiklerini belirtir.⁵⁶ Bu sayıyı 150, 200, 800 olarak ifade edenler de vardır. Anlaşılan o ki, en az olarak belirtilen 150-200 rakamı, ahkâmı açıkça ifâde eden âyetler olmalıdır. Çünkü ahkâm âyetleri, bir taksime göre; **a-** Açıkça hüküm/ahkâm ifade eden âyetler, **b-** doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyen, ancak istinbât yoluyla hüküm çıkarılabilen âyetler olmak üzere iki kısma ayrılır.⁵⁷ Çünkü kıssalardan, darb-ı mesellerden (emsâl) vs... den bahseden âyetlerden dahi birçok hüküm çıkarılabilmektedir.⁵⁸

Kaynaklar genellikle İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/819) *Ahkâmi'l-Ḳur'ân* adlı eserini bu sahada yazılan ilk eser olarak kabul etseler de, Şâfiî'nin doğduğu yıl vefât eden Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *Tefsîru'l-ḥamsi mie âye mine'l-Ḳur'ân* (Kur'ân'dan 500 tane ahkâm âyetinin tefsiri) adlı eserini, bugünkü bilgilerimize göre, ilk tedvin edilmiş fikhî tefsir olarak kabul edebiliriz.⁵⁹ Yukarıda belirttiğimiz üzere, Gazzâlî'nin ve Fahreddîn Râzî'nin ahkâm âyetlerinin sayısını ortalama 500 olarak vermelerinin ve bu görüşün genelde kabul görmesinin dayanağı muhtemelen, Mukâtil b. Süleymân'ın bu eseri olabilir. Ayrıca bu rakam, en az ve en çok diye verilen uç rakamların ortalama ve makul olanı gibi gözükmemektedir.

Görüldüğü gibi, ahkâm âyetlerinin sayısı ve taksîmâtı hakkında mezheplerin ve âlimlerin ittifakı söz konusu olmayıp bu konuda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu farklılığın sebebinin; öncelikle “**ahkâm**” kelimesine yüklenen (lügavî ve ıstılâhî) manâ farklılığı olduğu anlaşılmaktadır. İkinci bir sebep de; fikhî ahkâmın Kur'ân-ı Kerîm'in

⁵⁶ Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah (h. 745-794), *el-Burhân fî ulûmi'l-Ḳur'ân*, II, 3-5.

⁵⁷ Zerkeşî, age, II, 3-5; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Ḳur'ân*, II, 277-282.

⁵⁸ Süyûtî, age, II, 280.

⁵⁹ Güngör, Mevlüt, *Cassâs ve Ahkâmü'l-Ḳur'ân*, (sunuş: İsmail Cerahoğlu), s. X.

bazı âyetlerinden sarâhaten, bazı âyetlerinden ise dolaylı olarak⁶⁰ çıkarılabiliyor olmasıdır.

Sayı itibarı ile farklılık arzeden ahkâm âyetleri, âit oldukları fikhî konulara göre genel olarak şu şekilde tasnif edilmiştir: İbâdetler 140 âyet, **âile hukuku 70 âyet**, medenî hukuk 70 âyet, cezâ hukuku 30 âyet, usûl-ü muhâkemât 13-20 âyet, harp ve sulh hukuku 22 âyet, mâlî ve iktisâdî konular 10 âyet olarak taksim olunmuştur.⁶¹

C- “Ahkâmü’l-Kur’ân” Tefsirleri

Ahkâm âyetlerinin tefsirine ağırlık veren *Fikhî tefsirler*; Kur’ân-ı Kerîm’deki ahkâm âyetlerini açıklamalarından dolayı genellikle *Ahkâmü’l-Kur’ân* diye isimlendirilmişlerdir.⁶²

Tefsir ilminin tedvininden itibaren günümüze kadar te’lif edilmiş olan genel tefsir kitaplarında ahkâm âyetlerine de yer verilmiş, bu âyetlerin ihtivâ ettiği hükümlere ve fakihlerin bunlardan çıkardığı farklı neticelere işâret edilmiştir. Bunun yanısıra hicrî III. asırdan itibaren özel ihtisâs alanlarına yönelik tefsirlerin kaleme alınmaya başlanmasından sonra, İslâm hukukçuları da özellikle kendi ihtisâs alanlarını ilgilendiren “Ahkâm âyetleri”nin tefsiri ile meşgul olmuş ve bu sahada müstakil eserler meydana getirmişlerdir.

Ahkâmü’l-Kur’ân Örnekleri:⁶³

a- Hanefî Mezhebi

⁶⁰ Bu tür istinbâtlar (çıkarımlar), *Usûl-i fıkıh* ilminde; *إقتضاء النصّ، إشارة النصّ، عبارة النصّ، دلالة النصّ / دلالة* terimleriyle ifade edilir.

⁶¹ Çetiner, Bedreddin, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*”, *DİA*, I, 551-552.

⁶² Çelik, Ömer, *Tefsir Usûlü ve Târihi*, s.216-217.

⁶³ Örnekler için bkz: İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 57, 282, 292, 306; Taşköprüzâde, *Miftâhü’s-Seâde*, II, 537; Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, II, s. 3 vd; Brockelmann, *GAL*, Suppl., I, 619, 734; Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn*, II, 432-473; Kâtip Çelebî (Hacı Halîfe), *Keşfü’z-Zünûn*, I, 20; Abdülvehhâb Hallâf, *İlm-ü Usûlü’l-Fıkıh*, s. 32-35, 42-43; Ali Şevâh İşhâk, *Mu’cemü Musannefâti’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 91, 121; İlkiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 20, 21; M. Zâhid el-Kevserî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Mukaddime, 1, 12, 25; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi* (Tabakâtü’l-Müfessirîn); Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü ve Tefsir Târihi*; Çetiner, Bedreddin, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*”, *DİA*, I, 551-552; Ersöz, İsmet, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*” (*İmâm Şâfiî*, v. 204/819), *DİA*, I, s. 552-553; Şahinoğlu, M. Nazif, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*” (*Tahâvî*, v. 321/933), *DİA*, I, s. 552-553; Yavuz, Yunus Vehbi, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*” (*Cessâs*, v. 370/980), *DİA*, I, s.553; Ersöz, İsmet, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*” (*İlkiyâ el-Herrâsî*, v. 504/1110), *DİA*, I, s. 553-554; Eskicioğlu, Osman, “*Ahkâmü’l-Kur’ân*” (*Ebû Bekr İbnü’l-‘Arabî*, v. 543/1148), *DİA*, I, s. 554; Çelik, Ömer, *Tefsir Usûlü ve Târihi*, s.216-217.

1- Ebü'l-Hasen 'Ali b. Mûsâ el-Kummî (ö. 305/917), *Ahkâmü'l-Kur'an ve Kitâbü Nakdi (ba'dı) mâ hâlefe fîhi's-Şâfiyyü'l-'Irâkıyyîn fî ahkâmi'l-Kur'an*.

2- Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muḥammed b.Selâme el-Ezdî eṭ-Ṭahâvî (ö. 321/933), *Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*.

3- Ebû Bekr Aḥmed b. 'Ali er-Râzî el-Ceşşâş (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'an*.

4- Molla Cîven el-Hindî (ö. ?), *et-Tefsîrâtü'l-Aḥmediyye fî beyâni'l-âyeti's-şer'iyye me'a ta'rîfâti'l-mesâili'l-fıkhiyye* (Hindistan 1300, Bombay 1327, Mısır 1346, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ...).

b- Mâlikî Mezhebi

1- İsmâ'îl b. İshâk el-Ezdî (v. 282/895) ve Ebû Muḥammed Kâsım b. Asbağ el-Kurtubî (ö. 340/951): *Ahkâmü'l-Kur'an*.

2- İbn Ebî Zemenin, Muḥammed b. 'Abdillâh el-Mürri (ö. 399/1008): *Müntehâbü'l-ahkâm*.

3- Ebû Bekr İbnü'l-'Arabî, (v. 543/1148): *Ahkâmü'l-Kur'an*.

4- 'Abdülmün'im b. Muḥammed b. Feras el-Gırnâfî (ö. 597/1200), *Ahkâmü'l-Kur'an*.

5- Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Aḥmed el-Kurtubî (ö. 671/1272), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*.

c- Şâfi'î Mezhebi

1- İmâm Şâfi'î, Muḥammed b. İdrîs (150-204 / 767-819): *Ahkâmü'l-Kur'an*.

2- Ebû Şevr İbrahim b. Hâlid el-Kelbî (ö. 240/854): *Ahkâmü'l-Kur'an*.

3- İlkiyâ el-Herrâsî, Ebü'l-Hasen 'Ali b. Muḥammed eş-Şâfi'î (ö. 504/1110), *Ahkâmü'l-Kur'an*.

4- Şihâbüddîn Ebû'l-'Abbâs Aḥmed b. Yûsuf b. Muḥammed el-Halebî eş-Semîn (ö. 756 h.): *el-Kavlü'l-vecîz fî ahkâmi'l-Kitâbi'l-'Azîz*.

5- 'Ali b. 'Abdullah Maḥmûd eş-Şenfekî (h. IX. Asır, Ezher), *Ahkâmü'l-Kitâbi'l-Mübîn*.

6- Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911 /1505), *el-İklîl fî istinbâti't-tenzîl*.

d- Hanbelî Mezhebi

1- Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1065), *Ahkâmü'l-Kur'an*.

e- Zeydiye Mezhebi

2- Hüseyin b. Ahmed en-Neceri (VIII. Asır), *Şerhu'l-ḥamsimie âye*.

3- Necmeddîn Yûsuf b. Aḥmed el-Yemânî (ö. 832/1428), *eş-Şemerâtü'l-yâni 'a ve'l-aḥkâmü'l-vâdîḥatü'l-kâfî 'a*.

4- Muḥammed b. Hüseyin b. Kâsım el-Yemânî (ö. ?), *Müntehâ'l-merâm şerhu âyâtî'l-Aḥkâm*.

f- **İmâmiye Mezhebi**

1- Miḳdâd b. 'Abdillâh b. Muḥammed el-Hillî (ö. 826/1423), *Kenzü'l-'irfân fî fîḫhi'l-Ḳur'ân*, Tahran 1313.

g- **Zâhiriye Mezhebi**

1- Ebû'l-Ḥasen 'Abdullâh b. Aḥmed İbnü'l-Muḡallis (ö. 325/936), *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân*.

h- **Son dönemlerde yazılan** birkaç tane *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân* eserlerini de şöyle sıralayabiliriz:

a- Muḥammed Şiddîk Ḥân, *Neylû'l-merâm min tefsîri âyâtî'l-aḥkâm*, (Leknev 1292/1875),

b- Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, *Aḥkâm-ı Ḳur'âniyye*, (İstanbul 1343 h.).

c- Muḥammed 'Ali Sâbûnî, *Ravâi'u'l-beyân fî tefsîri âyâtî'l-aḥkâm*, (Dimeşk 1391h.),

d- Celâl Yıldırım, *Ḳur'ân Aḥkâmı ve Mezheb İmâmlarının Görüş Farkları*, (İstanbul 1971-1972).

Mezheplere göre kaleme alınmış olan aḥkâm âyetleri tefsirlerinin bir listesini verdikten sonra, şimdi *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân*'ın alt başlıklarından biri olan ve tezimizde ele alacağımız *Âile Hukûku* konusuna yer vereceğiz.

Âile Hukûku; Batı kaynaklı beşerî hukukta ve modern fıkıh konuları tasnifinde Medenî Hukuk başlığı altında yer almaktadır. Burada Medenî Hukuk'un ve onun içinde yer alan Âile Hukuku'nun önce Batı menşeli hukukun içindeki yerini, sonra da klasik fıkıh kitaplarımızdaki yerini tayin etmemiz gerekmektedir. Konunun sınırlarını belirlerken Hayreddin Karaman'ın bu konudaki değerlendirmelerini esas aldığımızda, şu açıklamaları yapmamız mümkün gözükmektedir:⁶⁴

⁶⁴ Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukûku*, I, 21-29.

İslâm Hukuku, kendisi gibi sistemi de orijinal olup nev'i şahsına münhasır bir yapıya sâhiptir. Onda bütün sistem *Âmme* ve *Husûsî* diye iki kola ayrılmaz. Gerçi Ahlâk ve Fıkıh kitaplarında âmme hukukuna mukâbil *Hukûkullâh* ve husûsî hukuka mûmâsil *Hukûku'l-ibâd* telakkîleri mevcuttur. Fakat Fıkıh, bu telakkiye göre tasnif edilmemiştir. Bu ikili ayrılış, Roma'dan beri Garp hukukunda âdet haline gelmiştir. Mamafih Germen hukuku da –İslâm hukuku gibi- bu tasnifi benimsememiş, komşuluk münasebetlerinden tutunuz da, halk ile hükümdar arasındaki münasebetlere kadar hep aynı hukuk telakkîsi hâkim olmuştur.

Ayrıca bu tür taksimin, hukukun mahiyetine uygun düşmediği, Husûsî Hukûk içinde yer alan Medenî Hukûk tâbirinin de Roma'dan beri devam eden bir hatâ olduğu şeklinde görüşler mevcut olduğu gibi⁶⁵ mezkûr taksimin İslâm Hukûku'nun bünyesine uymayacağı mütâlâası da ileri sürülmüştür.⁶⁶

Bütün bunlara rağmen asırlar boyunca alışılmış, bu bakımdan da mevzuların tetkikinde kolaylık sağlayan bu taksim tarzı, bilhassa günümüzün hukukçularına, İslâm hukukunu tetkik hususunda faydalı olmaktadır. Bu sebeptendir ki İslâm âleminde vücuda getirilen yeni İslâm hukuku eserlerinin bir kısmında bu sistem benimsenmiştir.⁶⁷ Bu nedenle her ikili taksime de işaret edilecektir.

D- Beşerî hukukta ve İslâm Hukuku'nda Aile Hukûkunun Yeri

Burada önce Batı menşeli beşerî hukuk sisteminin yapısını, sonra İslâm Hukûku sisteminin yapısını inceleyecek, peşinden de Aile Hukuk'unun bu iki hukuk sistemi içerisinde nerede ve nasıl yer aldığına değineceğiz.

1- Batı Menşe'li Hukûk Sistemi: Hukûk sistemi demek, pozitif hukukun⁶⁸ tanzim ettiği münasebetlere göre arz ettiği tertip ve tasnif demektir. Bu tertip ve tasnif,

⁶⁵ Mahmûd Es'ad, *Târih-i 'İlm-i Hukûk*, İstanbul 1331, s. 26-40; Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukûku*, I, 21-29.

⁶⁶ Sava Paşa, *İslâm Hukûku Nazariyâtı*, Ankara, 1955, I, s. 120-214; Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukûku*, I, 21-29.

⁶⁷ Bu hususla alakalı Karaman şu kaynaklara işaret etmektedir: Es-Senhûrî, *Mesâdiru'l-hakık*, Kâhire 1967; Abdülkâdir 'Udeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyi'l-İslâmî muhârinen bi'l-kânûni'l-vağ'i*, Kâhire 1959; ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi sevhî'l-cedîd*, Dımaşk 1959; Muhammed Hamîdullâh, *İslâm'da Devlet İdâresi*. Bkz. Karaman, Hayreddin, age, I, 21.

⁶⁸ Karaman der ki; "Bir memlekette, muayyen bir devirde yürürlükte bulunan kânun, kâide ve nizâmların hepsine birden "**Pozitif Hukûk**" veya "**Müsbet Hukûk**" denir. Bu hukûka örfü-âdet hukûku kâideleri de girer. Pozitif hukûkun içinde, salâhiyetli bir makâm tarafından konulmuş (vaz'edilmiş) olanlarına "**Mevzû Hukûk**" adı verilir, *mevzû* kelimesi de buradan gelmektedir. Pozitif hukûkun mütenâzırı olan,

bilhassa devlet göz önüne alınarak yapılır. Çünkü ferdin devlet karşısındaki hukûkî durumu değişik bir mahiyet arzeder. Önce her devlette fertlerin veya hususî teşekküllerin eşit esâslar dâiresinde birbirleri ile yahut yine eşit esâslar dâiresinde, devletle birtakım münâsebetleri vardır. Bunları “Husûsî Hukûk” tanzim eder. Ayrıca bunların bir de, eşit olmayan esâslar dâiresinde, bazı münâsebetleri ve muhtelif devletlerin kendi aralarında birtakım münâsebetleri mevcuttur ki bunları da Âme Hukûku tanzim eder. Bütün hukuk sisteminin en büyük iki kolu Âme Hukûku ile Husûsî Hukûk’tur. Bunlar da kendi aralarında alt başlıklara ve dallara ayrılırlar:

Âme Hukûku: 1- Esas Teşkilât (Anayasa) Hukûku, 2- İdâre Hukûku, 3- Cezâ Hukûku, 4- Usûl Hukûku, 5- Devletler Umûmî Hukûku, 6- Umûmî Âme Hukûku.

Husûsî Hukûk: 1- Medenî Hukûk, 2- Ticâret Hukûku, 3- Devletler Husûsî Hukûku.

Husûsî Hukûk’un üç kısmından biri olan **Medenî Hukûk**; hukuk bakımından eşit olan –hakîkî ve hükmi- şahısların, hukuken önemli olan her türlü ictimâî ve iktisâdî münâsebetlerini ihtivâ eden husûsî hukuk dalı olup, beş başlık altındaki **şahıs**, **âile**, **mîras**, **eşyâ** ve **borç** münâsebetlerini tanzim eder.

Medenî Hukûk’un muhtevâsı, bu beş başlık altında şöyledir:

Şahıs Hukûku: Şahıs, medenî haklardan istifâde etme ehliyetini hâiz olan kimse demektir. Medenî kânun şahısları ikiye ayırmıştır: a- Hakîkî şahıslar (insanlar), b- Hükmi şahıslar (kurumlar, şirketler, iş yerleri, vb).

Âile Hukûku: Medenî Kânunun ikinci kitabı Âile Hukûku’nu tanzim etmektedir (mad. 82-438). Bu da üç ayrı kısımdan oluşmaktadır:

Birincisi: Karı-koca (evlilik) hukuku. Bu kısımda nişanlanma, evlenme, evliliğin iptâli, boşanma, evlenmenin umûmî hükümleri, karı-koca mallarının idâresi, tafsîlâtı ile tanzim olunmuştur.

İkincisi: Hısımlar (neseb) hukuku. Çocuklar, evlât edinme, velâyet, evlilik dışı doğan çocukların durumu, çocuk mallarının idâresi, nafaka, ev reisliği, âile vakfı, âile

---

bir devletin ihtiyaçlarını ve insanlık duygularını en iyi bir şekilde karşılayan ve insan tabiatında saklı bulunan hukûka da “**Tabîî Hukûk**” veya “**İdeal Hukûk**” denir. Bu hukûk, olandan ziyade olması lâzım geleni işâret eder.” Bkz. Karaman, Hayreddin, age, I, 22.

şirket-i emvâli, âile yurdu, ana-babanın çocuk üzerindeki hakları ve velâyet müessesesinin tanzimini ihtivâ etmektedir.

Üçüncüsü: Vesâyet. Henüz medenî hakları kullanabilecek yaş haddine gelmemiş bir küçük (çocuk), ana-babanın velâyeti altındadır. Ana-babanın ölümü veya velâyete muktedir/layık olmamaları halinde, bir de akıl hastası, alkolik, mahpus gibi korunmaya muhtaç büyükler için vesâyet bahis mevzudur.

Mîras Hukûku: Bu kısım, insanın ölümünden sonra mal varlığının (mâ melek'inin) nasıl taksîm edileceğini belirler.

Eşyâ Hukûku (Aynî Haklar): Bu kısım, fertlerle eşyâ arasındaki münâsebetleri ve fertlerin bunlar üzerindeki hâkimiyet ve tasarruf vaziyetlerini yanzim eder. Aynî haklar kitabı; 1- Mülkiyet, 2- Mülkiyetin gayrı aynî haklar (irtifâk hakkı, gayr-i menkul mükellefiyeti), 3- Zilyetlik ve tapu sicili olmak üzere üç kısımdır.

Borçlar Hukûku: İki kısımdan oluşur: 1- Umûmî Hükümler: Bütün akdî münâsebetlerin hepsine şâmil olmak üzere umûmî kâideleri ihtivâ eder. Borç ilişkilerinin doğması, borçların ödenmesinin veya ödenmemesinin neticeleri, alacağın temliki, borcun nakli gibi. 2- Akdî Muhtelif Nevileri: Alım-satım, trampa, bağışlama, kirâ, iş, vekâlet gibi çeşitli akit nevilerini ve bunlara müteallik esâsları tayin ve tanzim eder.

2- İslâm Hukûk Sistemi: İslâm Hukûku'nun âmme ve husûsî tarzındaki taksimi ve tasnifi benimsemediğini daha önce zikretmiştik. İbadetten âdâba kadar bütün hukûkî ve bugünkü manada bazıları hukûkî olmayan münâsebetler İslâm Hukûku'nda aynı kategori içinde, muayyen Kitâb'lara ve Bâb'lara bölünerek tanzim ve tedvin edilmiş, kâideleştirilmiştir. Kanunlaştırma hareketlerine kadar başka bir tasnif meşhur olmamış, aşağıda örneklerini vereceğimiz Fıkıh (İslâm Hukûku) mevzularının tümü; a- **İbâdât**, b- **Muâmelât**, c- **Ukûbât** diye ana gruplara, ismen olmasa da fiilen bölünegelmiştir. Şimdi bunu, mezheplerin fûru-u fıkıha dâir eserlerinden örneklerle gösterebiliriz:

Hanefî Mezhebi'nden:

Kenzü'd-dekâik: Dört mezhebin fıkıh kitapları, ara ve alt konu başlıklandırmaları bakımından aralarında küçük farklar olsa da, genelde bu üçlü sisteme göre tasnif ve tedvin edilmiştir. Biz bir örnek olması bakımından, müfessirimiz Hanefî usûlcüsü ve fakihi olan **Nesefî**'nin (ö. 710/1310) mezhep içerisindeki hem **mütûn-ü**

selâse ve hem de **mütûn-ü erba'a** arasında yer alıp asırlarca mezhebin medreselerinde ders kitabı olarak okutulan ve metin olarak talebelere ezberletilen değerli eseri *Kenzü'd-dekâik*'ini örnek seçiyoruz. Bu eser daha önce belirtildiği üzere, **Nesefî**'nin *el-Kâfi* adıyla yazdığı ve daha sonra *el-Vâfi* adıyla genişletip şerhettiği fûru-u fıkha dâir eserinin muhtasarıdır. Şimdi, 683/1284 yılında ya da bir yıl önce yazılmış olan ve yine mezkûr tarihten itibaren **Kirmân**'da ders kitabı olarak okutulmaya başlanmış olan *Kenzü'd-dekâik*'in Kitâb (bölüm) başlıklarını verelim:

a- (İbâdât): 1- 1- Tahâret: Temizlik, abdest, 2- Salât: Namaz, 3- Zekât, 4- Savm: Oruç, 5- Hac, 45- Zebâih: Hayvan kesimi, 46- Udhiyye: Kurbanlar, 47- Kerâhiyet: Yenilmesi-içilmesi ve yapılması mekruh (harama yakın) olan şeyler, 49- Eşribe: İçecekler, 50- Sayd: Avlanma.

b- (Mu 'âmelât): 6- Nikâh: Evlenme, 7- Radâ': Çocuğun anne süt emmesi, 8- Talâk: Boşama, boşanma, 9- İ'tâk: Köle âzâd etmek, 10- Eymân: Yeminler, 11- Hudûd: Had cezâları, 12- Serika, Sirkat: Hırsızlık, 13- Siyer, Cihâd: Savaş ve barış hükümleri, 14- Lakîf: Kayıp, buluntu, terkedilmiş sahipsiz çocuk, 15- Lûkaça: Kayıp/buluntu eşya, 16- Âbiğ: Kaçan âsî köle, 17- Mefkûd: Kaybolan, izine rastlanamayan, uzun zaman kendisinden haber alınamayan kimse, 18- Şerike: Şirket, 19- Vakıf, 20- Büyû': Alış-veriş, satım akdi, 21- Şarf: Para değişimi, 22- Kefâlet, 23- Havâle, 24- Kađâ: Yargı işleri, Usûl-i muhâkeme, 25- Şehâdet: Şahitlik, 26- Vekâlet, 27- De'vâ: Davalar, 28- İkrâr, 29- Şulh- 30- Muđârebe: Sermaye birinden, çalışıp kazanma diğerinden olan ve kârın ortaklaşa paylaşıldığı, zararın sermâyedârın hanesine yazıldığı şirket, ortaklık. Buna Kırâğ da denir. 31- Vedî'a: Emânet bırakma, 32- 'Âriye: İyreti (ödünç) alma, 33- Hibe: Bağış, 34- İcâre: Kirâ, ücret, vb, 35- Mükâteb: Ödeme şartıyla âzâd edilen köle, 36- Velâ: Ferâid mes'elesinden ayrı, bir çeşit birbirine mirasçı ve velî olma şekli, 37- İkrâh: Bir kimseye irâdesinin dışında tehditle, zorla ve baskı ile bir şey yaptırmak, 38- Hacr: Kısıtlama, 39- Me'zûn: Başkası tarafından sarâhaten ya da sükût ve ikrâr yoluyla, onun adına tasarrufta bulunma yetkisi ve izni verilen kimse, 40- Ğasb, 41- Şüf'a: Komşuluk hakkı ve önceliği, 42- Kısmet: Taksim, bölüşme, 43- Müzâra'at: Zirâat tarlası birinden, ekip biçme diğerinden ve alınan ürünün ikisi arasında ortaklaşa paylaşıldığı bir muâmele türü, 44- Müsâkât: Meyve verecek ağaçların sulama ve bakım işlerini birine yüklemek ve karşılığında ona, alınacak üründen / meyveden biraz pay vermek üzere anlaşmak, 48- İhyâü'l-mevât: Sahipsiz ve âtıl, ölü arâziyi

işleyip değerlendirmek, 51- Rehin, 55- Veşâyâ: Vasiyetler, 56- Hünsâ: Yarı kadın, yarı erkek olan kimsenin durumu, 57- Ferâid: Miras hukuku.

c- (**‘Ukûbât**): 52- Cinâyât: Suçlar, 53- Diyât: Diyet, tazminat, 54- Me‘âkıl: Bir tür diyet. Adam öldüren kâtile yardım, yataklık eden, destek veren ya da fiilen hâdiseye bir şekilde iştirâk eden kimselere âkile veya ehl-i dîvân denir. (Dîvân: Katl işine iştirak edenlerin adlarının yazıldığı liste) Kâtille birlikte bunların üzerine yüklenecek olan diyet’e de ma’kile veya me‘âkıl denir. Eğer bir kimse bir yerde ölü bulunmuş ve kâtili belli değilse, onun diyeti, ma’kile’si o civarda ve mahallede oturan kimselere pay edilerek ödetilir.

Görüldüğü gibi *Kenzü’l-dekâik*’de 57 Kitâb (bölüm) vardır. Bunlardan İbâdât’a âit bazı konuların Muâmelât bölümünde yer aldığı, Muâmelât’a âit bazı konuların da Ukûbât bölümünde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca 57 Kitâb’ın alt başlıkları olarak, 58 Fasil ve 142 Bâb vardır.

Bu mezhepte iki eseri daha *Kenzü’l-Dekâik* ile karşılaştırmak mümkündür: 1- *el-Hidâye*: **Nesefî**’nin hocasının (Şemsü’l-eimme **el-Kerderî**, ö. 642/1244) hocası olan Şeyhü’l-İslâm Burhâneddîn Ebü’l-Hüseyn **el-Mergînânî**’nin (ö. 593/1196-97)’nin eseri. 2- *el-Kitâb*: Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî el-Bağdâdî el-Hanefî (ö. 428/1036-37)’nin fûrû-u fıkıh eseri.

Şâfiî Mezhebi’nden:

Burada da iki fûrû-u fıkıh eserine bakabiliriz. İlki; **Ebû İshâk eş-Şîrâzî**’nin (ö. 476/1084) *et-Tenbîh* adlı eseridir.

İkincisi: Ebü’l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfiî’nin (ö.623/1236) *eş-Şerhu’l-Kebîr* adlı eseri: Bu adla meşhur olan eserin orijinal adı; *el-Azîz şerhu’l-Vecîz*’dir. Bu eserin kaynağı şöyledir: **İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî**’nin (ö. 478/1085) mezhebin fûru-u fıkıh’na dâir yazmış olduğu *Nihâyetü’l-Matlab fî dirâyeti’l-Mezheb* adlı hacimli eserini talebesi **Muhammed Gazzâlî** (ö. 505/1111) üç kademeli bir ihtisâr işlemine tabi tutmuş ve bunlara sırasıyla; *el-Basît*, *el-Vasît* ve *el-Vecîz* adlarını vermiştir. Bu üç eserden üçüncüsü ve en muhtasar olanı *el-Vecîz*’i, **İmâm Râfiî** yeniden *el-Azîz şerhu’l-Vecîz* adıyla geniş şekilde şerh etmiştir. Zikrettiğimiz üç âlimin mezkûr eserleri defalarca ve değişik yayınevleri tarafından basılmıştır ve hâl-i hazırda mevcuttur. Bizim ele alacağımız **Râfiî**’nin *eş-Şerhu’l-Kebîr*’inin elimizdeki mevcut nüshası 1 Mukaddime ve + 13 ciltten ibaret olup, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye tarafından

Beyrut'ta 2. Baskı olarak 1436/2015 yılında yayınlanmıştır. Eser, *el-Vecîz*'in bir şerhi olduğundan; fihristi, Kitâb, Bâb ve Fasil başlıkları onunla aynıdır. 75 Kitâb'dan, 147 Bâb'dan ve 132 Fasil'dan ve 16 Kısım'dan oluşmaktadır. **a) 'İbâdât, b) Mu'âmelât ve c) 'Ukûbât** olarak üç ana bölümden oluşan eserin Kitâb başlıkları şöyledir:

1 Muqaddime.

a- ('İbâdât): 1- Tahâret, 2- Teyemmüm, 3- Hayıd, 4- Şalât, 5- Cemâatle Namaz, 6- Cuma Namazı, 7- Korku Namazı, 8- Bayram Namazları, 9- Ay Tutulması Duâsı / Namazı, 10- Yağmur Duâsı, 11- Cenâze Namazı, 12- Zekât, 13- Şıyâm/Oruç, 14- İ'tikâf, 15- Hacc.

b- (Muâmelât): 16- Bey'/Alışveriş, 17- Selem ve Karđ, 18- Rehin, 19- Teflîs / İflâs, 20- Hacr, 21- Şulh, 22- Havâle, 23- Damân/Tazmîn, 24- Şerike / Şirket, 25- Vekâlet, 26- İkrâr, 27- 'Âriyet/Ödünç, 28- Ğasb, 29- Şüf'a/Satışta Komşuluk Hakkı Önceliği, 30- Kırâğ/Karz, 31- Mûsâkât/Sulama, 32- İcâre/Kiralama, 33- Cü'âle, 34- İhyâu'l-mevât / Ölü arazileri işleterek değerlendirmek, ihyâ etmek, 35- Vakıf, 36- Hibe, 37- Lûkata, 38- Lakît, 39- Ferâiz/Miras Taksimi, 40- Veşâyâ/Vaşıyet, 41- Vedî'a/Emânet Vermek, 42- Kasmü'l-Fey' ve'l-Ġanâim / Savaş Ganimetlerinin Pay Edilmesi, 43- Kasmü's-Şadekât / Zekât Malının Dağıtımı, 44- Nikâh, 45- Şadâk/Mehir, 46- Kasm ve Nüşûz / Eşler Arasında Adaleti Sağlamak, Eşlerin Geçimsizliği, 47- Hül'/Muḥâla'a, 48- Talâk/Boşama, 49- Ric'at/Ric'î Talâk, 50- İlâ', 51- zihâr, 52- Li'ân/Mülâ'ane, 53- 'İddet, 54- Radâ'/Çocuğa Süt Emzirmek, 55- Nafaḳât.

c- ('Ukûbât): 56- Cirâh/Yaralama, 57- Diyât/Diyet, 58- Da'vâ'd-demm / Kan Davası, 59- Cezâyı Gerektiren Cinâyetler/Suçlar, 60- Tazminat Gerektiren Şeyler, 61- Siyer / Cihar, Savaş, 62- Cizye Anlaşması ve Ateşkes, 63- Av ve Kesilen Hayvanlar, 64- Kurbanlar, 65- Et'ime/Yiyecekler, 66- Sebḳ ve'r-Ramy/Müsâbaka ve Ok Atma, 67- Eymân/Yeminler, 68- Nezr/Nüzûr: Adak, 69- Edebü'l-Ḳadâ'/Yargı Usûlü, 70- Şehâdât / Şâhitlik, 71- De'âvâ ve'l-Beyyinât / İddiâlar ve Deliller, 72- 'Itk / Köle Âzâd Etmek, 73- Tedbîr, 74- Kitâbet / Mükâtebe: Köleyi Anlaşarak Bedelini Ödemesi Karşılığında Âzâd Etmek, 75- Ümmehâtü'l-Evlâd / Hür Kocasından Çocuk Doğurarak Hür Olan Câriyeler.

Mâlikî Mezhebi'nden: Muḥammed b. Rüşd el-Ḥafid'in (v. 595/1198) *Bidâyetü'l-müctehid* adlı eseri. Hayreddin Karaman, Mâlikî fıkından bu eseri örnek verir.

Zâhirî Mezhebi'nden: İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *el-Muhallâ şerhu'l-Mücellâ*'sıdır.

Hanbelî Mezhebi'nde: Hicrî VII. Asır âlimlerinden **Muvaffakuddîn İbn Kudâme** (ö. 620/1223) *el-Kâfî* adlı eseri.

Fürû-u fıkha dâir mezheplerde yazılmış olan eserlerin tanıtımından sonra şimdi, iki müfessirimiz **Neseî** ile **İcî**'nin yaşadıkları dönemlere, ilmî hayatlarına ve eserlerine yer vereceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

NESEFÎ İLE İCÎ'NİN TEFSİRLERİ

I- NESEFÎ'NİN TEFSİRİ *MEDÂRİKÜ'T-TENZÎL*

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Medârikü't-Tenzîl* ve *Haqâiku't-Te'vîl* isimli tefsirini ve bu tefsirde izlediği metodu işlemeyen önce, aslında onun yetiştiği dönemdeki siyâsî ve ilmî duruma, doğup yetiştiği, ilim tahsil ettiği ve vefât ettiği şehirlere, hocalarına ve talebelerine, ayrıca yazmış olduğu eserlerine değinmek gerekmektedir. Ancak sayılan bu hususlarda, Bedreddin Çetiner'in "*Ebü'l- Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*" isimli doktora tezinde yeterli ve detaylı bilgi verildiğinden dolayı, biz bunları tekrar zikretmeyi zâid addediyoruz. İlgili teze daha önce "Giriş" bölümünde işâret etmiştik.

Tezimiz süresince **Nesefî**'nin tefsirine ilâveten, fûrû-u fıkıh eseri *Kenzü'd-Dekâik*'i ile usûl-ü fıkıh eseri *Keşfü'l-Esrâr*'ına sıklıkla müracaat edeceğimiz için mezkûr bu iki eseri burada tanıtmamızın uygun olacağını düşündük:

Kenzü'd-Dekâik: Hanefî fıkhında dört temel eserden (mütûn-ü erba'a) biri olan bu eseri, Nesefî'nin *el-Vâfi* adıyla yazdığı fûrû-u fıkha dâir eserinin hülâsasıdır. Sadece muhtasar bir metin olup, müdellel değildir. Muhtasar olması, iki açıdandır. Bir; hacim olarak, yani onun dörtte biri kadardır. İki; ibâresinin öz, veciz, ince elenmiş sık dokunmuş, kelimeleri, manayı tastamam ifade edecek şekilde, özenle ve dikkatlice seçilmiş olmasıdır. Bu nedenle; Nesefî'nin *cevâmi'u'l-kelim*'e sahip olmak ve bunu çok iyi kullanmak gibi büyük bir pâye sahibi olduğu söylenir.¹ Bu eser, yaygın olarak meydana gelen hadiselerle verilen fetvâları içerir. Eserin, fıkıh bâblarına göre tasnif edilmiş 40 bin fer'î meseleye yer verdiği ifade edilmektedir.

Müellif **Nesefî**'nin de değindiği gibi, *el-Vâfi*, *el-Kâfi* ve *Kenzü'd-Dekâik* adlarındaki üç eser; mezhepte Ebû Hanîfe, Muhammed, Ebû Yûsuf, Züfer gibi müçtehit imâmların ve diğer mezhep imâmları Şâfiî ile Mâlik'in görüşlerine de yer veriyor, bu isimlere işâret eden remizlerle/harflerle gösteriliyor ise de; *Kenzü'd-Dekâik*'in tahkikli

¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 51-52.

neşrini yapan Sâid Bekdâş; “Bu kitabı araştırabildiğim ve görebildiğim kadarıyla, kitapta diğer imâmların görüşlerine yok denecek kadar az yer verilmiş, tamamına yakınının Ebû Hanîfe’nin görüşlerinden oluştuğunu, bundan da Neseî’nin mezhepte neredeyse sadece Ebû Hanîfe’nin görüşlerine yer verdiğini, onu mutlak müçtehit imâm olarak gördüğünü anladığını” ifade etmektedir.²

Muhtemelen 682/1283 yılında, ya da kesin olarak bir yıl sonra 683/1284 yılında yazılmış olan bu eserin, yine 683/1284 yılında Kirmân’daki medresede ders olarak okutulmakta olduğu ve bilâhere medreselerde okutulmak üzere ders kitabı olarak hazırlandığı belirtilmiştir. Asırlarca Osmanlı medreselerinde okutulmuş, Hanefî fıkıh âlimlerince çok tutulmuş ve birçok şerhleri yapılmıştır.³ Örneğin; İbrâhîm el-Halebî (ö. 956/1549-50), *Mültekâ’l-Ebhur* adıyla telif ettiği fıkıh kitabını, mezhepte muteber ve mu’temed sayılan 1- *Kudûrî*, 2- *el-Muhtâr*, 3- *el-Vikâye* ve 4- *Kenzü’l-Değâik*’den oluşan ve *mütûn-ü erba’a* diye bilinen kitaplardaki meselelerden derleyerek, yazmıştır. Kaynaklarda *Kenzü’l-Değâik*’in yirmi küsur âlim hâfızından bahsedilir. Yani; bu muhtasar fıkıh kitabı, metin olarak çok ezberlenmiştir.⁴

Neseî’nin usûl-ü fıkıh eseri ise *Şerhu’l-Menâr*’dır. Ancak önce bu eserin kaynağına işaret edelim:

Menâru’l-Envâr: Kısaca *el-Menâr* olarak bilinen bu esere *Menâru’l-Uşûl*, *el-Menâr fî’l-Uşûl* de denir. Mukaddime’sinde kendisinin de ifade ettiği gibi Neseî, usûl-ü fıkıha dâir bu eserini; Faḥru’l-İslâm el-Pezdevî’nin (ö. 482/1089) *Uşûl-ü fıkıh*’ından ve Şemsü’l-Eimme es-Seraḥsî’nin (ö. 483/1090-91) *el-Uşûlü*’nden ihtisar ederek yazmıştır. Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşleri “*saḥîḥ*”, *muhtâr*, *cumhura göre*” vb. ifadelerle belirtmesi eseri ilim ehli nezdinde değerli kılmıştır. Medreselerde ve ilim ehlinin elinde asırlarca tedâvülde olmuş bir eserdir. Genişçe yazdığı eserleri ile muhtasar eserleri arasında, orta hacimde, sağlam metne ve ibâreye sahip bir eserdir.⁵ Müellifin ilmî hayatının Buḥârâ safhasından sonra, Kirmân ya da Bağdat’ta yazdığını

² Neseî, Ebû’l-Berekât, *Kenzü’l-Değâik*, 53-55.

³ Çetiner, Bedreddin, *Ebû’l-Berakât en-Neseî ve Medârik Tefsiri*, s. 33; ag mlf, “*Neseî*”, *ŞİA*, V, s. 87-88; Heffening, W., “*Neseî*”, *MEB. İA*, IX, s.199-200.

⁴ Neseî, Ebû’l-Berekât, *Kenzü’l-Değâik*, s. 47-51; Mavil, Kılıç Aslan, “*Bir Hanefî-Mâtürîdî Âlimi, Ebû’l-Berekât en-Neseî*”, *Uludağ Ü. İFD*, c.lt: 22, sy: I, 2013, s. 57-83.

⁵ Taşköprüzâde, *Miftâhu’s-saâde*, II, 188-189; Kâtip Çelebî, *Keşfü’z-Zünûn*, II, s. 1823; Brockelmann, *GAL*, II, 250; Koca, Ferhat, “*Menâru’l-envâr*”, *DİA*, XXIX, s. 118-119; Neseî, Ebû’l-Berekât, age, s. 40-41; Çetiner, age, s. 35; Mavil Kılıç Aslan, ag. mkl, s. 57-83.

tahmin ettiğimiz bu eserin yazım tarihi kesin belli değildir. DİA ansiklopedisine “*Menâru’l-envâr*” maddesini yazan Ferhat Koca da bu konuda bilgi vermemektedir.⁶

Keşfü’l-esrâr (fî şerhi Menâri’l-envâr): Müellifin yukarıda bahsettiğimiz muhtasar eseri *el-Menâr*’ı üzerine yazdığı bir şerhidir. Ne zaman yazıldığını tespit edemiyoruz. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye tarafından 1406/1986 yılında iki cilt olarak basılmıştır.

Şimdi müfessirimiz Neseî’nin tefsirine bakalım:

(مَدَارِكُ التَّنْزِيلِ وَحَقَائِقُ التَّأْوِيلِ) Medârikü’t-Tenzîl

Neseî’nin; “yazmaya başladıktan sonra çok kısa bir sürede tamamladığını” Mukaddime’sinde ifade ettiği tefsirini yazdığı tarihi tam olarak tespit edemiyoruz. Ömrünün sonuna doğru ve ilmî olgunluk döneminde, diğer eserlerini de yazdıktan sonra, telif ettiğini tahmin ediyoruz. Neseî’nin tefsiri üzerine son dönemde modern ve akademik çalışmalar yapan kimseler de bu kanaattedirler. Çünkü Neseî tefsirinde, özellikle fıkıh ve usûl-ü fıkıh’a dâir yazdığı eserlerine atıfta bulunmakta ve “Bu konuda daha geniş ve yeterli bilgiyi şu şu eserimde bulabilirsiniz...” gibi ifadeler kullanmaktadır. Bu da bize Neseî’nin tefsirinin, yazdığı eserlerinin sonuncusu olduğuna dâir güçlü bir kanaat vermektedir.

Örneğin tefsirinde, daha önce yazmış olduğu Fûru-u Fıkıh’a dâir *el-Kâfî* adlı eserine ve Usûl-ü Fıkıh’a dâir eseri *Keşfü’l-esrâr fî şerhi’l-Menâr*’a atıfta bulunmuştur. Şöyle ki; 1- Fâtiha Sûresi’nin tefsirinde, **Besbele**’nin Kur’ân’dan bir âyet olup olmadığı hususunda Şâfiî’lerle Hanefî’ler arasındaki görüşleri sıraladıktan sonra; “Bu meselenin izahı ile ilgili yeterli bilgi *el-Kâfî*’de mevcuttur” (وتمام تقريره في الكافي) demektedir.⁷

2- **Vasiyetle** ilgili Bakara; 2/180. âyetin tefsirinden sonra; “İslâm’ın ilk yıllarında, ölmek üzere olan kimse mâlını birilerine verilmek üzere vasiyet edebilirdi. Ancak bu hüküm, *Şerhü’l-Menâr*’da belirttiğimiz gibi, mîras âyetleriyle neshedilmiştir” (كما بيناه

في شرح المنار) der.⁸ 3- Evlenilmesi haram olan kadınlardan bahsederken Nisâ; 4/23.

âyetin tefsirinde; (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ) والمُرَادُ تَحْرِيمُ نِكَاحِهِنَّ عِنْدَ الْبَعْضِ وَ قَدْ

⁶ Koca, Ferhat, “*Menâru’l-envâr*”, DİA, XXIX, s. 118-119.

⁷ Neseî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 30.

⁸ Neseî Ebü’l-Berekât, age, I, 150.

ذکرنا المختار فی شرح المنار. “Bu konuda tercih edilen görüşü *Şerhü’l-Menâr*’da belirtmiştik” der.⁹

Neseî’nin bu tefsiri yazma sebebine gelince, bununla alakalı kaynaklarda birkaç önemli gerekçe sayılmaktadır: 1- Bölgenin ilmî durumunu ve zamanın gereklerinden dolayı Ehl-i Sünnet akâidesi doğrultusunda bir tefsire şiddetle ihtiyaç vardır. 2- Özellikle Hanefî Fıkhi’nin ve Mâturidî Kelâmı’nın görüşlerini serdedecek bir tefsire ihtiyaç vardı. 3- Bölgede yaygın olan bid’atlara ve hurafelere karşı Ehl-i Sünnet akâidesini savunmak, onlara Kur’ân-ı Kerîm’in sahih ve makul tefsirleriyle/yorumlarıyla cevap vermek istemiştir. Bu yönde kendisine gelen yoğun taleplere cevap vermek. Bu gerekçeyi Mukaddimesi’nde de ifade etmiştir.¹⁰

Neseî’nin tefsirinin kaynakları arasında; yine kendi eserlerinden olan *Keşfü’l-esrâr*’ı yer alır. **İmâm Mâtüridî**’nin kelâmî tefsiri olan *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*’ı üzerine çalıştığı, hattâ onun râvîlerinden ve şârihlerinden olduğu kabul edilen Neseî, tefsirinde bu kelâmî tefsire de atıfta bulunmakta ve kaynakları arasında onu da saymaktadır. Yine kendisinin Mukaddime’sinde zikrettiği gibi, tefsirinin kaynakları arasında Zemahşerî’nin *el-Keşşâf*’ı ve Kadı Beydâvî’nin *Envâru’t-Tenzîl*’i yer alır.

A- Tefsirinde Fıkhi Âyetlere Yaklaşımı (Hanefi)

Neseî, müfessir olmaktan ziyade fakih olarak şöhret bulmuştur. Yazmış olduğu eserleri de bunun açık delilidir. Özellikle Buhârâ’dakiler başta olmak üzere, kendisini yetiştiren hocaları da Hanefî mezhebinin önde gelen fukahâsıdır. Tefsirinde fıkhi konuların geçtiği yerlerde **Şâfiî** ve **Mâlikî** mezheplerinin görüşlerine işâret eden **Neseî**, özellikle **Hanefî Mezhebi**’nin görüşlerini tercih etmiştir. **Neseî**’nin tefsirinde görüşler arasında sadece tercih yaptığı, kendisinin müstakil içtihatlarının olmadığı belirtilir.¹¹ Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ebû Yûsuf (ö. 182/799), Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/805) ve Züfer (ö. 158/775)’in sözlerini ve görüşlerini nakletmekle yetindiği, bazen de isim vermeden (عندنا، لنا) “Biz Hanefîler’e göre” gibi ifadelerle kendi

⁹ Neseî Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 320-321.

¹⁰ Neseî Ebü’l-Berekât, age, I, 28.

¹¹ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Tarihi*, II, 322; Çetiner, Bedreddin, *Ebü’l-Berekât en-Neseî ve Medârik Tefsiri*, s. 67.

mezhebinin görüşlerini tercih ettiği belirtilir.¹² **Nesefî**, Ebû Hanîfe'nin ve isimlerini zikrettiğimiz müçtehit talebelerinin görüşlerine de değinerek, mezhep içi ihtilafları ortaya koyar.

Nesefî'nin genelde Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinde ve özellikle de Ahkâm Âyetleri'nin tefsirinde, isimlerini de zikrederek kendilerinden nakillerde bulunduğu kimseler şunlardır: Abdullah İbn Mes'ûd (ö. 32/652-653), Hz. Ali (ö. 40/661), Hz. Âişe (ö. 58/678), Abdullah İbn Abbâs (ö. 68/687), İbn Ebî Leylâ (ö. 83/702), Mücâhid b. Cebr (ö. 104/723), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Katâde b. Di'âme (ö. 116-7/735), Muhammed b. Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 135/752-53), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Züfer (ö. 158/775), İmam Mâlik (ö. 179/792), Ebû Yûsuf (ö. 182/795), Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî (ö. 189/805), Kerhî (ö. 200/815), Şâfiî (ö. 204/819), Hulvânî (ö. 242/857), Tahâvî (ö. 321/933), İbn Hacer.¹³ Fıkıhî ve Usûl konularında atıf yaptığı eserler; Şemsü'l-eimme es-Serahsî'nin ve Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî'nin *Usûl-ü fıkıh*'ları, kendisinin *Şerhu'l-Menâr*'ı, *el-Kâfî* adlı fıkıh eseri, *Câmi'u'l-Ulûm*, *en-Nehr* ve *el-Mebsût* adlı eserlerdir.

Nesefî'nin fıkıhî âyetlerin yorumlarına ve bu yorumlarda kendi mezhebi ile diğer mezheplerin görüşleri arasındaki ihtilaflar hususunda tavrının nasıl olduğuna dâir birkaç örnek verebiliriz:

Birinci Örnek: (القرء و القروء); **Müşterek lafızlardan** sayılan bu kelimeyi biz, ileride açıklanacağı üzere, kocasından boşanmış olan kadınların ne kadar süreyle iddet bekleyeceğini açıklayan Bakara Sûresi'nin 228. âyetiyle ilişkili olarak ele alacağız.

Arapça dilinin kullanımında ve lafızlarından mânâ çıkarılmasında, bilinmesi gereken bazı önemli hususlar vardır. Bunların başında; **umum-husus**, **müşterek-hakikat**, **mecâz**, vs. lafızları gelir. Biz burada bunlardan **müşterek lafız** üzerinde duracağız. Çünkü **Nesefî**'nin tefsirinden aşağıda vereceğimiz örnek bununla alâkalıdır. Usûlcülerin ve fukahânın ıstılâhında **müşterek lafız** şöyle tarif edilir:

“Arapça'da **müşterek lafız**; birden çok manâya delâlet etmek üzere vaz'edilip kullanılan lafızdır. Fakat örnek bir kullanımda bu manâlardan hangisinin murâd edildiği

¹² Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Tarihi**, II, 322; Çetiner, Bedreddin, **Ebü'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri**, s. 67; Öztürk, Mustafa, “*Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*”, **DİA**, XXVIII, s. 292-293; Kara, Halil, **Nesefî Tefsirindeki Ahkâm Âyetlerinin Yorumu**, s. 13-14.

¹³ Öztürk Mustafa, “*Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*”, **DİA**, XXVIII, s. 292; Kara Halil, age, s. 14.

ancak ayrı bir delil ile bilinebilir.” Örnek: (القرء و القروء) kelimesi ki hem **hayız** (aybaşı hali), hem de **tuhur** (temiz hali) manâlarına gelir. (العين) kelimesi; Güneş, câriye, câsûs, su kaynağı, pınar, menbâ’ manâlarına gelir. (المولى) kelimesi; hem efendi, hem de köle manâlarına gelir. (الصريم) kelimesi; gece ve gündüz manâlarına gelir. (البين) kelimesi; ayrılık ve vuslat manâlarına gelir.¹⁴

Tarifte arz ettiğimiz gibi, (القرء) kelimesi müşterek lafızlardandır. Yukarıda belirttiğimiz iki manâdan hangisinin kastedildiğini anlamak için ayrı bir delile ihtiyacımız vardır. Şâfiîler bu ikisinden **tuhur** manasını tercih ederler. **Hanefî** mezhebinde ise; **hayız** manası tercih edilir. **Nesefî**’nin ilgili âyetin tefsirinde, **Hanefî** mezhebinde de olduğu üzere, kendince tutarlı, güçlü lügavî ve nassî delillere dayanarak, bu ikisinden **hayız** manasını tercih ettiğini¹⁵ göreceğiz: O, konuyla ilgili Bakara; 2/228. âyetini şöyle tefsir eder:

(وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ): “Boşanmış kadınlar, (tekrar evlenmeden önce) üç hayız süresi kadar beklerler.”

Âyette (وَالْمُطَلَّقَاتُ) yani “Boşanmış kadınlar”dan maksat; “başlarından evlilik olayı geçen ve kocalarıyla cinsel ilişkide bulunmuş olan kadınlar” (المدخول) demektir. Yani **hayız** ve **temizlik** görebilme özelliğine sahip (menopoz sürecine girmemiş) kadınlar demektir. İşte bu durumdaki kadınlar (يَتَرَبَّصْنَ) (kendi kendilerine beklerler.” Bu cümle; emir (inşâî) manâsında, ihbârî bir cümledir. Yani; “beklerler” değil, “beklesinler” anlamındadır. Zîrâ cümlenin aslı: (ولتتربصن المطلقات) “Boşanmış kadınlar beklesinler” şeklindedir.

(قرء) veya (قرء) (قرء) kelimesi (قرء) burada geçen (قرء) kelimesinin çoğuludur. Bu da (الحيض); “kadınların aybaşı hali” anlamına gelir. **Hz. Peygamber**’in (s.a.v.) bir hanım sahâbîye söylediği şu sözü de bu manayı destekler:

¹⁴ Müşterek lafız ve kar’ü- kurû’ kelimesinin manâsı için bkz: İmâm Şâfiî, **er-Risâle**, s. 560-572; ag mlf, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, s. 162-163; Serahsî, (ö. 490/?), **Usûlü’s-Serahsî**, I, 162-163; Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Keşfü’l-esrâr**, I, 199-200; Kâsım el-Kûnevî, **Enîsü’l-fukahâ**, s. 167.

¹⁵ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 179-180. (Bakara Sûresi; 2/228).

(دَعِيَ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَفْرَائِكِ): “Aybaşı günlerinde namazı bırak.”¹⁶ Şu hadis de aynı manayı te’yîd eder: “Câriyenin talâkı iki boşamadır, iddeti (bekleme süresi) de iki hayız süresidir.” İşte bu hadis-i şerife baktığımızda, Hz. Peygamber’in (قرء) için “iki temizlik süresi” yani (طهران) demediğini, aksine bunu “iki hayız süresi” (حيضتان) olarak değerlendirdiğini görüyoruz.

Aşağıdaki âyet de; menopoza girmemiş ve âdet görebilen kadının iddet bekleyeceği **hayız halleri** ile âdetten kesilip menopoza girmiş ya da henüz âdet göremeyecek kadar küçük olan kadının **iddet bekleyeceği ayları** eşleştirmiştir gibidir.

(وَاللَّائِي يَئْسُنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ)

“Kadınlarınız içinde âdetten kesilmiş (menopoza girmiş) olanların ve henüz âdet görmeye başlamamış olanların bekleme süreleri hakkında şüpheye düşerseniz, onların bekleme süresi üç aydır.”¹⁷

Dikkat edilirse; **hayız** durumu (أشهر) ile eşleştirilmiş ve bu, **temizlik ayları** olarak değil, **hayız ayları** olarak değerlendirilmiştir. Kaldı ki, iddet olayında yani kadının bekleme süresinde hedeflenen amaç, rahmin temize çıkması/istibrâsı, yani boşandığı kocasından gebeliğin olup olmadığının ortaya çıkmasıdır. Bu ise **tuhur** haliyle değil, ancak **hayız** hali geçirmesiyle sağlanabilir. Bunun içindir ki, cariyenin istibrâsı, bir hayız (الحيضة) ile değerlendirilmiştir. Eğer bu, **İmâm Şâfiî**’nin dediği gibi **tuhur** (temizlik) manasında olsa idi bu takdirde cariyenin iddet bekleme süresi iki tam ve üçten gün alarak **kur**’ (القرء) ile mümkün olabilirdi. Böyle olması halinde süre, **üç ay hali süresi**’nden daha aşağıya çekilmiş ve azaltılmış olurdu. Şöyle düşünelim; eğer adam hanımını **tuhur’un sonunda** boşamış olsa, **İmâm Şâfiî**’ye göre bu, kadının iddet bekleme süresinden sayılır, mahsûb edilir. Eğer adam temizlik süresinin sonunda değil de, **hayız günlerinin sonunda** boşasa, bu, biz (**Hanefiler**’e) göre kadının iddet süresinden sayılmaz, ona mahsûb edilemez.

¹⁶ Sahâbe-i kirâm’dan **Fâtıma binti ebî Hubeyş** isimli bir hanım Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’e gelerek; “Yâ Rasûlallah! Ben hayız (aybaşı) görmekte olan bir kadını, (henüz) tuhur halime geçmedim.” dedi. Ona Hz. Peygamber: “Hayız günlerinde (eyyâme ekrâik) namazı bırak, sonra (hayızın bitince) boy abdesti alarak temizlen ve namazını kıl.” diye emretti. Bu hadis-i şerifi; **Dârakutnî**, Habîb b. ebî Sâbit hadisinden, o Urve’den, o da Hz. Âişe (r.a.)’den rivâyet / tahric etmiştir. (Bkz: Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 179). İbn Hacer der ki; Tahâvî, 1/215; Dârakutnî de, 1/312 (Fâtıma binti ebî Hubeyş hadisinden) tahric etmişlerdir. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 207.

¹⁷ Talâk; 65/4.

Oysa (ثلاثة) rakamı, bilinen belirli bir adedin “üç” özel ismidir. (Manaya delâleti kat’î olan muhkem bir lafızdır). Dolayısıyla bu rakam, üç’ten az bir mana ifâde etmez, edemez. (Kadına küsürlü süreyle iddet bekletilirse, bu rakamın ve içinde geçtiği âyetin muhkemliği bozulmuş olur). Nitekim kadın ay hali olunca (أَقْرَأَتِ الْمَرْأَةَ) ve (و (امْرَأَةً مُقْرَأَةً) denilmesi de bundan dolayıdır.

Âyette üç sayısına temyiz olarak; cem’i killet (azlık çoğulu) olan (أَقْرَأَ) değil de, cem’i kesret (çokluk çoğulu) olan (قَرِئَ) kelimesi gelmiştir. Bu cemî türünün her ikisi de kullanımda müşterektir. Kullanım, her ikisine de müsâittir (ittisâ’). Ancak cem’i kesretin kullanımı diğerine göre daha çok ve yaygındır. Bu nedenle, az (nadiren) kullanılan cemî kille’ye “hiç kullanılmıyormuş” muâmelesi yapılarak, âyette **cem’i kesret** tercih edilmiştir.

Nesefî’nin buraya kadar anlattıklarından gördük ki; o, mes’eleyi delilleriyle birlikte tartışmış, **müşterek lafız** olan (قَرِئَ) kelimesinin iki müşterek manasından, **Hanefî** mezhebinin görüşü olan (حَيْضٌ)’ı tercih etmiştir, **Şâfiî** mezhebinin görüşü olan (ظَهَرَ)’u değil.

İkinci Örnek: Âyân lafızlar (Hakikat-Mecâz tartışması):

Müslümanın kendileriyle kesinlikle evlenemeyeceği, evlenilmesi müebbeden haram olan kadınları Allah Teâlâ, Nisâ; 4/23. âyetinde zikrederken der ki: “Sizlere anneleriniz, (onlarla evlenmeniz) kesinlikle haram kılındı.” Bu âyetin tefsirinde Nesefî, yine zikrettiğimiz eseri *Şerhu’l-Menâr*’a atıfta bulunmakta ve şöyle demektedir:

(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ) وَالْمُرَادُ تَحْرِيمُ نِكَاحِهِنَّ عِنْدَ الْبَعْضِ، وَ قَدْ ذَكَرْنَا الْمُخْتَارَ فِي شَرْحِ الْمَنَارِ، وَ الْجَدَّةُ مِنْ قِبَلِ الْأُمِّ أَوْ الْأَبِ مُلْحَقَةٌ بِهِنَّ.

“Sizlere anneleriniz haram kılındı.” Bundan maksat; bazı âlimlere göre onlarla evlenmenin/nikâh kıymanın haram olmasıdır. Bu konuda muhtâr/tercih edilen görüşü *Şerhü’l-Menâr*’da belirtmiştik. Anne tarafından anne (anneanne) ve baba tarafında anne (babaanne) de (nineler de) burada, kendileriyle kesinlikle evlenilmesi haram olan annelerin hükmüne dâhildir, mülhaktır.¹⁸

İtikadda Mû’tezilî, fıkhıta Hanefî olan **Zemahşerî**’nin *el-Keşşâf* isimli tefsirine baktığımızda, onun da bu âyetin yorumuyla alâkalı olarak, **Nesefî** ile aynı görüşte

¹⁸ Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 320-321.

olduğunu görüyoruz. Zemahşerî, mezkûr âyeti şöyle anlar: “Anneleriniz size haram kılındı”dan maksat; “onlarla nikâhlanmanın/evlenmenin haram kılınmış” olmasıdır. Çünkü bir önceki âyet de bu manâya açıkça delâlet eder: “Babalarınızın nikâh kıyıp evlendikleri kadınlarla (öz ya da üvey annelerinizle) sakın evlenmeyin, (bu, haramdır).”¹⁹ Ayrıca; “Anneleriniz size haram kılındı” demek, “Onlarla evlenmek haram kılındı” demektir. Nasıl ki; “İçki haram kılındı” derken, “İçkiyi içmek haram kılındı” kastedildiği gibi. Yine; “Domuz eti haram kılındı” derken, “Domuz etini yemek haram kılındı” kastedildiği gibi.²⁰ **Kâdî Beydâvî** de aynı görüştedir ve der ki: “Âyette haram kılınan şeyden maksat; annelerin bizzat kendileri (âyânı, zevâtı) değil, onlarla nikâhlanması ve evlenilmesidir.”²¹

Aşağıda îzâh edeceğimiz üzere, bu âyetin tefsirindeki ihtilâfın özü aslında; **Nesefî**’nin *Şerhu’l-Menâr*’ında belirttiği üzere, **Hanefiler** de dâhil **Ehl-i Sünnet ulemâsı** ile **Mû’tezile ulemâsı** ve bazıları arasındaki **itikâdî/kelâmî bir mes’ele**’ye dayanmaktadır. O da; “Kulların fiilleri mahlûk (yaratılmış) mıdır, değil midir?” meselesidir. Yani **kelâmî bir ihtilâf**, neticede **fıkhî bir ihtilâf**’a evrilmiştir. Meseleyi **Nesefî**, usûl-ü fıkıh kitabında, **Hakikat ve Mecâz** başlığı altında îzâh etmektedir.²² Çünkü meselenin usûlî bir yönü olup **Hakikat ve Mecâz**’la bağlantılıdır.

Nesefî der ki: (Evlenilmesi haram kadınlar, içki, ölü eti) gibi **âyâna**²³ izâfe edilen tahrîm (haram kılma), bize (**Ehl-i Sünnet**’e) göre **hakikat manası** ifade eder. Bazılarının aksine. (Onlara göre de, **mecâz manası** ifade eder).

(والتحريم المضاف إلى الأعيان كالمحارم والخمر حقيقة عندنا ، خلافا للبعض
(يعني هو مجاز عند المعتزلة)

Bilesin ki; **Mû’tezile** de dâhil bazı kimseler; Allah Teâlâ’nın “Anneleriniz size haram kılındı”²⁴ “Ölü eti size haram kılındı”²⁵ âyetlerinde olduğu gibi ve **Hz.**

¹⁹ Nisâ; 4/22.

²⁰ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 378-379.

²¹ Kâdî Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, I, 207-208.

²² Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Şerhu’l-Menâr**, I, 276-277. **Nesefî**, aynı âyetin tefsirine bir başka yerde (age, I, 245-246) daha değinmiş olsa da bunun konumuzla alakası yoktur.

²³ **Âyân** burada; **ef’âlin** (kulların fiillerinin, tasarruflarının), **evsâfin** (kulların ya da insanların vasıflarının, özelliklerinin) ve **ârâzın** (kulların ve eşyanın arazî özelliklerinin) zıttı manasında kullanılmıştır. Yani **âyân**; eşyanın ya da insanların bizzat kendisi, zâtıdır.

²⁴ Nisâ; 4/23.

²⁵ Mâide; 5/3.

Peygamber (s.a.v.)’in “*İçki, bizâtihi içki olması hasebiyle (li ‘aynihâ) haram kılındı*”²⁶ şeklindeki hadis-i şerifinde olduğu gibi, âyân’a muzâf olmuş tahrîm, **mecâz mana** ifâde eder, derler.

Bunun mecâz ifade etmesi; kelâmın mahallinin delâletiyledir. **بدلالة محل** **الكلام** Çünkü tahrîm “menetmek” demektir. Tahrîm sebebiyle, mükellef yapabilme imkânı olan bir şeydem menedilmiş olmaktadır. Halbuki fiil (- ef’âl, burada evlenme fiili), mükellefin yapabileceği bir şeydir. Âyân’a gelince, eğer âyân mû’dûm (yok) ise, bize (Ehl-i Sünnet’e) göre, mükellefin yapabileceği alandan uzaktır. Onun tasarruf alanının dışındadır. Ama âyân (bu mezkûr âyet örneğinde de), var olduğuna göre (mâ’dûm olmadığına göre), niçin mükellefin tasarruf alanının dışında kalsın... Öyleyse bu durum, âyetten maksadın fiil’in haram kılınmış olduğuna işâret eder; “*Annelerinizle evlenmeniz, ölü eti yemeniz, içki içmeniz, ... harâm kılınmıştır.*”

Ebü’l-Hasen el-Kerhî (ö. 340/952) der ki; âyetteki mana mücmel’dir (yani; âyâna muzâf olmuş tahrîm’de maksat mücmeldir) ve mücmelin (ya da âyetin) zâhirî manasına takılıp kalmak sahih değildir. Çünkü maksadın; bu âyân’la ilişkisi olan fiillerden bir fiil’in haram kılınması olduğu taayyün edince ki bu fiilin ne ve hangisi olduğu belirsizdir (ve âyette belirtilmemiştir). Ayrıca gereksiz ve anlamsız yere bu fiilin gizlenip belirtilmemiş olması doğru değildir. Ya da bu durumda; gizlenmiş olan bu fiil’in diğer gizlenmiş muhtemel fiillerle (ef’âl) arasında bir fark olmayıp, hepsi müsâvî olduğundan dolayı, âyette bunlardan hangisinin kastedildiği hususunda tavakkuf etmek gerekir ki amaç da budur. Burada bizim (Ehl-i Sünnet’in) görüşümüz şudur: Eğer tahrîm, bir ayn’a izâfe edilmişse bu, onun lüzumunun ve tahakkukunun delilidir. Bu, nasıl mecâz olabilir? (bu, hakikatın’ın tâ kendisidir). Çünkü hakikat ile mecâz arasındaki asıl fark; hakikatin aslâ yok olmayan bir lâzım olması, mecâz’ın ise hemen yok oluveren bir gayr-ı lâzım olmasıdır. Öyleyse; tahrîm’i fiil’le (burada evlilik/nikâh ile) ilişkilendirirsek, ayn’ın (yani anneler’in) kendisi harâm olmamış olur.

Hülâsâ; tahrîm de iki kısımdır.

İlki; (kelâmın) mahalli de buna (bekâya) kâbil iken, fiil’in kendisinin tahrîm edilmesi. (ayn ile değil de fiil ile ilişkilendirilen tahrîm). Örnek: Başkasının malı olan meyve suyunu içmenin ve malını yemenin haram kılınmış olması.

²⁶ Neseî, Ebü’l-Berekât, **Şerhu’l-Menâr**, I, 276.

İkincisi; Mahall'i şer'an bu fiil'e kâbil olmaktan çıkaran tahrîm. Bu durumda, mahal ma'dûm olunca fiil de ma'dûm olmaktadır. Yani fiil, (mahall'e, ayn'a) tâbî olmaktadır. İçki örneğinde olduğu gibi. İçki, kendisine tahrîm (haramlık) izâfe edilince artık şer'an içilmeye mahal olmaktan çıkmaktadır. Bu da neshi andırır. Çünkü nesh; (daha önceki) hükmün kaldırılması ve fiil'in meşruluğu artık mâdûm olduğu için (meşrû' olmaktan çıktığı için), mâdûm olması demektir. Bu (çözüm şekli), nefyi (haramlığı) iyice te'kid ettiği için, son derece dakik ve tahkiklidir (وهذا في غاية التحقيق لتوكيد النفي). Çünkü mahalli mâdûm olduğu için fiilin de mâdûm olması, mahallin bekâsının yanında fiilin mâdûm olmasından daha güçlüdür (akvâ). Kim ki ayn'ı haram kılmaz da fiil'i haram kılsa (ki böylece ayn, aslen meşrû olmuş olur), bu durumda o kimse, haramlığı; kendisine izâfe dildiği mahal'den alıp kendisine izâfe edilmediği (yere, fiil'e) taşımış olur. Bunun da yanlış olduğu âşikârdır.

Denir ki; Biz (Ehl-i Sünnet ulemâsı) ile Mû'tezile arasındaki bu konuyla alâkalı ihtilâfın sebebi; "Kulların fiillerinin yaratılmış olup olmaması mes'elesi"ne dayanır. Mû'tezile; insanların (irâdî) fiillerinin, Allah'ın yaratmasıyla değil, onların kendi eylemlerinin (ve yaratmalarının) neticesi olduğunu kabul ederler. Çünkü bu fiillerin bir kısmı çirkindir (kabîh). Çirkin yaratmak, çirkin bir iştir (ve Allah'ın şânına yakışmaz).²⁷ Mû'tezile'nin bu iddialarına karşı, (Ehl-i Sünnet tarafından); "Çirkin olan şeyler; fiiller değil, o fiilleri işleyen kullardır (âyân'dır, ya da o fiillere konu olan eşyadır, nesnedir)" diye cevap verilir. Yine onların; "Âyân'da çirkinlik yoktur." İddialarına; "Haram kılınmış olan âyân, çirkindir. Çünkü (bazı) âyân'ın haram kılınmış olması, onların çirkin (kabîh) oldukları sonucunu zorunlu kılar" diye cevap verilmiştir.

Mû'tezile der ki; "Tahrîm'in âyân'a izâfe edilmiş olması (onlara bağlanmış olması), mecâz manadır. Çünkü tahrîm; sadece fiil'in vasfıdır (âyân'ın değil, onların eylemleri olan ef'âl'in vasfıdır).

Şunu bil ki; "Bir fiil haramdır" derken biz, "bu fiili bizim işlememiz, iktisâb etmemiz haramdır" demek istiyoruz. Yine; "(ef'âl değil de âyân haramdır), ayn haramdır" derken, "bu ayn bize, hakkında tasarrufta bulunmamız hasebiyle haram kılınmıştır" demek istiyoruz.

²⁷ İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mû'tezile*, s. 2, 7, 9-116; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 262; II, 1659; Zühdi Cârullâh, *el-Mû'tezile*, s. 3, 13-20, 30-31, 40, 115-118, 203-204; Çelebi, İlyas, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebâr*, s. 255-263; agm, "Mû'tezile", *DİA*, XXXI, s. 391-401.

Nesefî, “*Anneleriniz (onlarla evlenmek, nikâh kıymak) size haram kılındı*” âyetiyle alâkalı, Ehl-i Sünnet ile Mû'tezile arasındaki, hakikat-mecâz, âyân-ef'âl, hüsün-kubuh bağlamında vuku bulan tartışmayı, delillerini de değerlendirdikten sonra Ehl-i Sünnet'i haklı bularak, burada bitirir.

Aslında malumdur ki; mezkûr âyette, “*annelerle evlenmenin haram kılındığı*” hususunda Mû'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında, verilen haramlık hükmü hususunda, hiçbir fark yoktur. Aradaki fark şudur: Mû'tezile bu haramlığın âyetten mecazen istinbât olduğuna, Ehl-i Sünnet ise hakikaten istinbât olduğuna kâildirler. İhtilâfın kökü, Kelâm İlmi'nde tartışılan; “kulların (cüz'î irâdelerine bağlı olan) fiillerini Allah mı yaratır, yoksa Allah'ın hiçbir dahli olmaksızın kullar kendileri mi dilerler ve eyleme dönüştürürler?” mes'elesine inmektedir.

Mû'tezile; Allah'ın adl-adâlet sıfatıyla çelişeceği için, kulların cüz'î irâdeyle alâkalı olan fiillerini Allah'ın yaratmasının söz konusu olamayacağını, aksi takdirde bunun bir zorlama ve cebr olacağını, dolayısıyla seçme ve yapma (yaratma) hürriyeti vermediği fiillerinden ötürü kullarını âhirette hesaba çekmesinin onun şânına yakışmayacağını ve adâleti'yle çelişeceğini söylerler. Yani bu tür fiilleri kulların kendilerinin dileyip yapmakta (yaratmakta) hür olduğunu söylerler. Ehl-i Sünnet âlimlerinin anlayışına gelince, onlara göre; her şeyi yoktan yaratan ve hâlâ da yaratmaya devam eden Allah'ın, kulların hem kendilerinin hem de bütün amellerinin (eylemlerinin, fiillerinin) yaratıcısı olduğunu söylerler. ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾ “Sizleri ve yapmakta olduğunuz şeyleri yaratan Allah'tır”²⁸ âyeti de bunun açık delilidir. Kul dilemekte serbesttir, Allah da onun dileği doğrultusunda yaratır, derler. Burada bir cebr olmadığını, Allah'ın adâleti'yle çatışan bir husus olmadığını ifâde ederler.

Üçüncü Örnek: Nesh meselesi;

Vasiyet (Bakara; 2/180) âyetinin **Mîras** âyetleri (Nisâ; 4/11-14) ile neshi.

Allah Teâlâ, Bakara; 2/180. âyetinde şöyle buyurmaktadır:

²⁸ Sâffât; 37/96; (هو دليلنا في خلق الأفعال، أي الله خالقكم وخالق أعمالكم) Bu âyet, biz Ehl-i Sünnet'in; “Kulları da fiillerini de yaratan Allah'tır.” şeklindeki inancımızın delilidir. Nesefî, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 39; Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, II, 298. (Beydâvî de âyete Nesefî'ninkine yakın mana verir).

﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْأَقْرَبِينَ

بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾

Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal, mîras) bırakmışsa; anaya, babaya, yakın akrabaya bilinen (uygun, ma'rûf) bir tarzda vasiyette bulunması –Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir hak olarak– size yazıldı (farz kılındı).”

Nesefî, ilgili âyetin tefsirinde şöyle der: “Sizden birinize ölüm yaklaştığında – kendisinde ölüm emâreleri belirlediğinde- eğer geride bir varlık –çokça mal- bırakacaksa”: Rivâyete göre **Hz. Ali** (r.a.)’nin kölesinin 700 (dirhem/dinar) parası varmış. Köle bunları başkasına verilmek üzere vasiyet etmek ister, fakat **Hz. Ali** (r.a.) buna mâni olur. Bu defa kölesi ona:

– Yüce Allah; ﴿إِنْ تَرَكَ خَيْرًا﴾ “Eğer bir hayır (mal) bırakırsa...” buyuruyor.

(Sen ise benim hayrım/malım olduğu halde benim vasiyette bulunmama mâni oluyorsun), diye itirazda bulununca **Hz. Ali** (r.a.) ona:

– Âyette geçen “hayır”, çok mal demektir. Oysa senin (çok) malın yoktur (dolayısıyla, vasiyette bulunman şart değildir), diye karşılık verir (ve onu vasiyetten vazgeçirir).²⁹

و كانت الوصية للوارث في بدا الإسلام فنسخت بآية الموارث ، كما بيناه في شرح

المنار

İslâm’ın ilk zamanlarında mirasçılara **vasiyet** ile mal bırakılırdı. Daha sonra vasiyet âyetinin bu hükmü, *Serhi’l-Menâr* adlı eserimizde de açıkladığımız gibi, **mîras** ile ilgili âyetin gelmesiyle neshedilmiş, yürürlükten kaldırılmıştır.³⁰

Bir yoruma göre (**Şâfiîler**’in görüşü) denir ki; bu âyet mensûh değildir. Çünkü bu vasiyet âyeti; Müslümanlar hakkında değil de, küfürleri ve inançsızlıkları sebebiyle mirasçı olamayanlar hakkında nâzil olmuştur. Zîrâ bu dönem, İslâm’ın hükümlerinin yeni gelmeye başladığı bir dönemdir. Dolayısıyla, adam Müslüman olmuş ama ana-

²⁹ Ebû Dâvûd, **Vesâyâ**, 5. İbn Hacer der ki; Hz. Ali (r.a.) ile ilgili bu rivâyeti (mevkûf hadisi), Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe tahrîç etmişlerdir. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 171; **Nesefî Tefsiri**, trc: Harun Ünal, I, 519.

³⁰ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 150.

babası veya yakın akrabaları henüz Müslüman olmamıştır. İslâmiyet ise bu manadaki yakınlıklara mirasçı olmaya imkân vermiyor. Ancak buna, sadece aralarındaki akrabalıkları sebebiyle, bir mendûb hüküm olarak, farz kılmaksızın, bu durumda olanlara (mîrâs bırakmak yerine) vasiyetin yapılabileceğine dâir bir izin mahiyetindedir.

Âyetin bu şekilde yorumlanması durumunda, (كُتِبَ) fiiliyle, “farz kılındı” manası murâd olunamaz, (mendûb kılındı, izin verildi manası murâd olunur). (بِالْمَعْرُوفِ); “adâletle” demektir. Fakir ve yoksul kimseler ve akrabalar bir kenara bırakılarak, zengin olana vasiyetin yapılmaması ve malın üçte birinden fazlasının vasiyetle başkalarına bırakılmaması demektir.

Burada **Hanefîler** ile **Şâfiîler** arasındaki ihtilâfın özü **Nesh** meselesiyle alâkalıdır. Mesele; **Kur’an**’ın **Sünnet** ile **nesh** edilmesinin câiz olup olmaması üzerinde odaklanmaktadır. **Nesih**, usûl-ü fıkıh kitaplarımızda, aralarında bazı basit farklar olsa da, kısa tanımıyla;

(النسخ: رفع الحكم الأول بنص شرعي متأخر، أو بيان مدة بقاء الحكم وكونه حسناً إلى ذلك الوقت)

(الوقت)

Nesih; “Şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılmasıdır. Ya da, şer’î bir hükmün belirli bir vakte kadar yürürlükte kalması, kalmasının güzel/doğru görülmesi ve (o vakit geldiğinde bu hükmün kaldırılmasıdır)” diye tarif edilir.³¹

Bu tariftten sonra, her iki mezhebin **Nesih** ile alakalı genel tavırlarını ve yaklaşımlarını ortaya koymak ve peşinden, **Nesefî**’nin bu mes’eleyi *Şerhu’l-Menâr*’ında nasıl ele aldığına bakmak uygun olacaktır.

Nesh’in aşağıda izah edeceğimiz üzere dört çeşidi vardır. **Hanefîler**, **Nesh**’i daha geniş bir çerçevede ve dört çeşidiyle de kabul ettikleri halde **Şâfiîler** bunların son ikisini kabul etmezler. Buna ilâveten ayrıca, **Hanefîler**’e göre sayısı oldukça fazla olan mensûh âyetleri **Şâfiîler** olabildiğince azaltmışlardır. Şöyle ki; İmâm Şâfiî (v. 204/819) ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî (v. 310/923) gibi âlimlerin öncülüğünde **neshin tahsis, takyîd, müphemî beyân, mücmeli tafsîl** gibi terimlerden farkı ortaya

³¹ İmâm Şâfiî, **Risâle**, s. 106-108 vd., ag mlf, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, s. 24-26; Cessâs, **el-Füsûl fi’l-Usûl**, II, 197-200; el-Basrî, Ebü’l-Hüseyin (ö. 436/1044), **el-Mû’temed fi Usûlü’l-fıkıh**, I, 364-365; Serahsî, **Usûlü’s-Serahsî**, II, 53-54; Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-esrâr**, II, 146; İcî, **Şerhu’l-Muhtasar**, s. 267; Sübkî, **el-İbhâc**, II, 226; Muhammed Mustafa Şelebî, **Usûlü’l-fıkhi’l-İslâmî**, s. 535-536.

konulmaya ve **nesih** alanına girmeyen diğer **nesih iddiâları** ayıklanmaya başlandıktan sonra mensûh kabul edilen âyetlerin sayısı azalmıştır. Celâleddîn es-Süyûtî (v. 911/1505) kendi dönemine kadar yazılmış eserlerdeki bilgileri değerlendirip mensûh olan âyetlerin sayısını 20 olarak tespit etmiş³², Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (v. 1176/1762) bu âyetlerden sadece 5 tanesinin **mensûh** olduğunu belirtmiştir.³³

Hanefîler neshin kullanım alanını çok daha geniş tutmuşlardır. Çünkü mezhepte ilk müçtehit imamlardan beri gelen ve yerleşmiş olan içtihatlar, ana çatıyı ve usûlü oluşturmuştur. Buna uymayan âyetler ve hadisler ya te'vîl edilmiş ya da bunların **mensûh** olduğu söylenmiştir. Hattâ IV/X. yüzyılın önde gelen Hanefî fakihlerinden **Ebü'l-Hasen el-Kerhî**'nin (v. 340/952) şöyle söylediği nakledilir: “Mezhebimizin hükümlerine uymayan her âyet ya te'vîl edilmiştir yahut da mensûhtur. Her hadis de böyledir, ya te'vîl edilmiş, zâhir manasıyla alınmamıştır yahut da hadis mensûhtur, başka bir hadisle yürürlükten kaldırılmıştır.”³⁴

Mes'elenin izahını müfessirimiz **Nesefî**'nin tefsirinde atıfta bulunduğu *Şerhu'l-Menâr*'ına mürâcaat ederek öğrenelim.³⁵ Onun anlattığına göre; **Nesh**'in (**nâsih nas-mensûh nas** ilişkisi açısından) dört farklı şekli vardır. Bunlar:

- a) Kur'ân'ın Kur'ân ile neshi,
- b) Sünnet'in Sünnet ile neshi,
- c) Kur'ân'ın Sünnet ile neshi ve
- d) Sünnet'in Kur'ân ile neshi.

Bu dört şeklin hepsi de biz **Hanefîler**'e göre câizdir. **İmâm Şâfiî** ise, son iki şeklini kabul etmez ve onların fâsid olduğunu söyler. Delilleri ise şunlardır: (Nesefî bu delilleri sırasıyla zikrederken hepsini de tenkit eder, değerlendirir, çürütür ve reddeder).

İlki; Bakara; 2/106. âyeti: “*Biz daha hayırlısını (üstününü) veya bir benzerini getirinceye kadar hiçbir âyeti neshetmeyiz (hükümünü yürürlükten kaldırmayız) ve unutturmayız. ...*”

Sünnet, Kur'ân'ın benzeri/dengi olamaz, O'ndan daha hayırlı/üstün de olamaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm mucize bir kelâmdır, Sünnet öyle değildir. Çünkü Allah'ın

³² Süyûtî, Celâleddîn, **el-İtkân**, II, 44-56.

³³ Çetin, Abdurrahman, “*Nesih*”, **DİA**, XXXII, 579-581.

³⁴ Karamah, Hayreddin, **İslâm Hukuku Tarihi**, s. 251, İstanbul, 1989; Bardakoğlu, Ali, “*Hanefî Mezhebi, Usûlü*”, **DİA**, XVI, 15.

³⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Keşfü'l-Esrâr**, II, 149, 150-154.

“daha hayırlısını/üstününü getiririz” sözü; “Kur’ân’ın kendi cinsinden olanını getireceğini” ifade eder. Nasıl ki bir insan; “senden aldığım elbisenin daha hayırlısını/iyisini sana getireceğim” derken, “ona, aynı cinsten bir elbise getireceğini” ifade ediyorsa. Kur’ân’ın aynı cinsi, yine Kur’ân’dır (Sünnet değil). Çünkü yine Allah, o Kur’ân’ın daha hayırlısını getirecek olanın sadece kendisi olduğunu (Hz. Peygamber s.a.v. olmadığını) ifâde etmektedir. Bu Kur’ân’dır Allah’ın kelâmı olan, Hz. Peygamber’in getirdiği Sünnet değil. Bu husûsu destekleyen nas, mezkûr âyetin devamı olan; “*Sen bilmez misin ki Allah c.c her şeye kâdirdir*” şeklindeki Allah’ın sözüdür. Şu âyet de bu hususu destekler; “*Sana da Zikr’i (Kur’ân’ı) biz indirdik ki, insanlara kendileri için indirileni açıklayasın. ...*”³⁶ Bu âyetle Allah, Hz. Peygamber’in görevinin Kur’ân’ı beyân etmek olduğunu ifade ediyor. Nesih ise, beyân etmenin tam aksine, yürürlükten kaldırmak demektir.

İkincisi; Yûnus; 10/15. âyet: “*De ki: benim o Kur’ân’ı kendi nefsimin bir öngörmesi olarak değiştiremem, bu benim yapabileceğim bir iş değildir. Ben yalnızca bana vahyolunana uyarım. ...*” Bu âyet de delâlet eder ki; Hz. Peygamber’in görevi, kendisine vahyedilen (Kur’ân)’a uymaktır, onu değiştirmek değil. Nesih ise, değiştirmek (tebdîl) demektir.

Üçüncüsü; Hz. Peygamber’in; “*Eğer size benden bir hadis rivâyet edilirse, onu Allah’ın Kitâb’ına arzedin. Ona uyanını alıp kabul edin, muhâlif ve zıt olanını da reddedin, atın*”³⁷ meâlindeki hadis-i şerifi. Nâsîh (olduğu iddiâ edilen hadis, Sünnet), Allah’ın kitabına muhâlif demektir, öyleyse bu hadis-i şerife istinaden, reddedilmelidir. Böyle davranmak, Hz. Peygamber’e gelebilecek şüpheden ve eleştiriden (ta’n) O’nu korur. İttifakla kabul edilir ki; Şer’î hükümleri beyân ederken, Hz. Peygamber’e şüphe ve eleştiri getirebilecek bir tavırdan uzak durmak gerekmektedir. Kur’ân’ın Sünnet ile neshedebileceği kabul edilirse, kişi Hz. Peygamber’i; “O, Allah katından getirdiğini iddiâ ettiği Kur’ân’a önce kendisi muhâlif davranıyor, bu durumda O’nun sözüne nasıl güvenilir?” diye eleştirebilir.

Aynı şüphe ve eleştiri ihtimali, Sünnet’in Kur’ân ile neshedilebileceği düşüncesini kabul edince de ortaya çıkmaktadır. Kişi yine diyebilir ki; “Onun dediğini önce kendi Rabbi yalanlıyor, biz O’nu nasıl tasdik edebiliriz?” Öyleyse bu kapıyı

³⁶ Nahl; 16/44.

³⁷ Buhârî, Menâkıb, 2; Ahkâm, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 183, 206, 213.

(Kur'ân'ın Sünnet ile ya da Sünnet'in Kur'ân'la neshedilebileceği düşüncesini) tamamen kapatmak gerekir. Bu, Hz. Peygamber'in saygınlığını ve Şeriat'ın doğruluğunu korumak olacaktır. Kur'ân sadece Hz. Peygamber'i tasdik etmiş, Hz. Peygamber de sadece Kur'ân'a tâbî olmuş olacaktır. Yine böylece; Kur'ân ilmi Hz. Peygamber'in O'nu beyanı ile pekişecek, Hz. Peygamber'in doğruluğu da Kur'ân'ın O'nu tasdik etmesi ile pekişecektir. Kur'ân ve Sünnet, ikisi birbirini te'kid etmiş olacaktır. Her ikisi de Allah'ın hüccetlerindendir. Dolayısıyla onlarla istidlâl ederken bu, onların birbirini desteklemesi ve yardımlaşması şeklinde olacaktır. Benim de (**İmâm Şâfiî**) dediğim, tam budur.

Bizim (**Hanefiler**'in) bazı âlimlerimiz, **Vasiyet âyeti** diye bilinen Bakara Sûresi'nin 180. âyetini delil getirerek, ölecek olan kişinin anne-babasına ve akrabalarına malını vasiyet etmesinin önceleri farz olduğunu söylerler. Sonra bu hükmün, **Hz. Peygamber**'in (s.a.v.) **Vedâ Haccı**'nda söylediği;

(إِنَّ اللَّهَ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ أَلَا لَا وَصِيَّةَ لِرِوَاثِ)

*“Allah c.c. (mîras âyetlerindeki taksîmât ile) herkese (maldan, mirastan) hakkını tastamam vermiştir. Dolayısıyla bundan sonra, vârise vasiyet (vârise bırakmak için maldan vasiyet etmek) yoktur”*³⁸ hadis-i şerif (Sünnet) ile neshedildiğini belirtmişlerdir.

Hanefiler'in bu hadis-i şerif ile hüccet getirmelerine (Şâfiîler tarafından) şöyle cevap verilmiştir: Bu hadis, haber-i vâhid'dir. Eğer mütevâtir olsaydı, öylece kalması (ve bize de öylece ulaşması) gerekirdi. Çünkü (vasiyet ve mîras gibi) böylesine mühim bir hadisede bütün şartlar ve gerekçeler bu hadisin çok yaygınlaşmasını (umum-u belvâ) ve mütevâtir olarak nakledilegelmesini gerekli kılardı. Böyle olmadığına göre, bu hadis mütevâtir derecesine çıkmamış demektir. Dolayısıyla; Kur'ân'(daki vasiyet âyeti)nin böyle bir haber-i vâhid ile neshedilmesi aslâ câiz değildir.

(Şâfiîler'in) bu iddiâsı ve görüşü zayıftır. (Biz Hanefiler, onların görüşlerini reddederiz). Şöyle ki; **a-** Bu hadis, haber-i vâhid değildir. (Her ne kadar haber-i vâhid olsa da, nesiller boyunca insanlar ve âlimler arasında çok meşhur ve yaygın olarak bilindiği için, müştahir hadis olmuş (اشتهر على السنة الناس), bir manada **mütevâtir hadis** derecesine çıkmış ve o vasfı kazanmıştır). **b-** Ayrıca, vasiyet âyetinin hükmü bu hadis-i şerifle değil, mîras âyetleriyle neshedilmiştir. Mîras malının vârislerin hakkı

³⁸ Tirmizî, **Vesâyâ**, 5; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 186, 189; V, 267; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 171.

olması, o malın başkalarına verilmek üzere vasiyet edilmesine mânidir. (**Şâfîlîler**'in yukarıdaki görüşü) zayıftır. Çünkü mîras âyetleri, malı mîras bırakmak (irs) ve bunu vacip bir yolla yapmak (icâb) suretiyle, vârislere yeni bir hakkı vacip kılmıştır. Bunu yaparken de; bundan önce başka bir sebeple (vasiyet kılmak ile) vasiyet bırakmayı vacip kılan bir sebebe münâfî/zıt olmadan yapmıştır. Münâfât/zıtlık yoksa nesih tahakkuk etmez.

Allah Teâlâ; vasiyet âyetinin hükmünü nesheden (mîras âyetlerinden başka) bir âyet inzâl buyurmuş, ancak bu âyetin (hükmü değil de) tilâveti/metni neshedildiğinden dolayı bu âyet bize ulaşmamıştır. Böyle bir iddiâ merdûddur (reddederiz). Çünkü bu tür bir anlayışa kapı açmak; Kur'ân'daki bütün âyetlerin, henüz ortaya çıkmamış (tilâveti neshedilmiş) başka âyetler tarafından neshedilmiş olacağına ihtimal vereceğinden dolayı, bizi Ku'ân'ın bütün hükümleri hakkında şüphe etmeye sevkeder.

Mîras âyetlerinde şöyle bir tertip/sıralama vardır: İlgili âyetlerin sonunda gelen ancak vasiyetin uygulanmasının mîras taksiminden önce yapılmasını hükme bağlayan (mendûb kılan, tavsiye eden) **vasiyet** kelimesi **nekra bir sîgayla** gelmiştir. (مِنْ بَعْدِ) **وَصِيَّةٌ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ** Halbuki vasiyeti farz kılan, vasiyet âyetindeki **vasiyet** kelimesi ise (zihinlerde önceden yeri olan ve daha önce bilinen bir vasiyet türünü kasteden) **ma'rife bir sîgayla** gelmiştir. (كُتِبَ عَلَيْكُمْ... الوصية) Öyleyse; mîras âyetlerinde **nekra olarak gelen vasiyet** ile vasiyet âyetinde **ma'rife olarak gelen** (annae-babaya ve akrabalara vasiyet etmeyi vacip / farz kılan) **vasiyet**, aynı vasiyet değildir. Eğer bu **vâcip vasiyetin hükmü**, mîras âyetleri nâzil olduğunda mîras hükümleriyle birlikte bâkî kalmış olsaydı ve sonradan Sünnet ile ("Allah herkese hakkını tastamam vermiştir. Dolayısıyla bundan sonra, vârise vasiyet yoktur" hadis-i şerifi ile) neshedilmiş olsaydı, bu durumda (mîras âyetlerinin getirdiği) mîras bırakma vücûbiyeti; 1- önce vacip vasiyet, 2- sonra nâfile / mendûb vasiyet, 3- sonra da mîras âyetlerinin farz kıldığı mîras bırakma hükmü, şeklinde sıralamaya ve tertibe girmiş olması gerekecekti. Çünkü **farz** (olan vasiyet), **nâfile** (olan vasiyetten) önceliklidir.

Halbuki vâkıa, (mîras âyetlerindeki) tertibin bu şekilde değil de, aksine; 1- önce, **nâfile** olan **vasiyetin** hükmü (ki bugün hâlâ yürürlükte olan ve meşru kılınmış olan da budur), 2- sonra da, mîras âyetlerinde **vacip kılınan mîras bırakma** hükmü, şeklinde olduğuna göre, mîras âyetlerindeki bu tertip, vacip olan vasiyetin hükmünün

neshedildiğine dâir bir delildir. Mîras âyetinin, vacip vasiyete işâret etme tertibinden ve sıralamasından uzak, bağımsız ve mutlak olarak kalmış olması, mutlaklığın takyid edildiğinin mensûh olduğuna (yani mutlaklığın bâkî kaldığına) delildir. Mutlaklığın takyîd edilmesinin mutlaklığı neshettiği gibi.

Nesih de iki çeşittir:

İlki; Önceki hüküm sona erdikten sonra yeni bir hükmün başlaması,

İkincisi; Havâle/tahvil, değiştirme yoluyla yapılan nesih. Namaz kılarken Beytü-l Makdis'e yönelme hükmünün Kâbe'ye yönelme hükmüne çevrilmesi gibi.

Vasiyet âyetinde anne-babaya ve akrabalara verilmek üzere yapılan vacip vasiyetin mîras âyetleriyle neshedilmiş olması, buradaki ikinci tür neshe (yani tahvil neshine) dâhildir. Şöyle ki; Allah Teâlâ, ölmek üzere olan kimsenin terikesinden, geride sağ kalan akrabalarının alacakları payın miktarının ne kadar olacağının tayinini, bu konuda belirli ölçülere uymak kaydıyla, yine bu ölmek üzere olan kişiye havâle etmiştir. Sonra da bu miktarları tayin etme yetkisini, mîras âyetlerini inzâl buyurmak suretiyle, ½, ¼, 1/8, 2/3, 1/3, 1/6 gibi belirli ve bağlayıcı oranlar içinde, kendi üzerine almıştır. Dolayısıyla, ölecek olana bırakılmış olan yetki iptâl edilmiştir.

Allah c.c. (يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ): “Çocuklarınız(ın alacakları pay) konusunda Allah, erkeğe iki dişinin hissesi kadar vasiyet eder (vacip kılar)” âyetiyle, buna açıkça işâret etmiştir. Bu işi önce size havâle etmiş olan Allah yetkiyi (sizden almış ve) kendisi üstlenmiştir. Çünkü siz, miktarları tayin etme (adâleti sağlama) hususunda acziyet gösterdiniz. Zaten görmezmisin ki, âyetin devamı da buna işâret ediyor: (لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا): “(Babalarınız, oğullarınız), onların hangilerinin yarar bakımından size daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz.”

Bu durum şuna benzer; Bir kimse kölesinin âzâd edilmesini başkasından talep ediyor, sonra da kendisi âzâd ediyor. Bu, onun başkasına verdiği vekâleti (âzâd etme yetkisini) iptâl etmesi demektir. Çünkü bu işi ondan önce bizzat kendisi üstlenmiş ve yapmıştır. İşte burada (mîras âyetlerinde), Allah her akrabaya verilecek olan payın miktarını belirleyip beyân edince, ölenin anna-babasına ve akrabalarına verilmek üzere malından yapacağı vasiyetin bir hükmü kalmamış olmaktadır. Maksat (akrabalara terikeden pay verilmesi), en kuvvetli yolla (mîras paylarının oranlarının belirli

miktarlarla vacip kılınmasıyla) hâsıl olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) aşağıdaki hadis-i şerifiyle bu hususa işâret etmiştir:

“Allah c.c. (mîras âyetlerindeki taksîmât ile) herkese (maldan, mirastan) hakkını tastamam vermiştir. Dolayısıyla bundan sonra, vârise vasiyet (vârise bırakmak için maldan, vasiyet etmek) yoktur.”³⁹ Yani; onlara **vasiyet yoluyla** verilen paylar, artık **mîras yoluyla** verilmiştir. Öceki hüküm, mîras hükmünün gelmesiyle neshedilmiş ve sona ermiştir. Buradan anlaşılıyor ki; bu hadis-i şerif, mîras âyetlerinin gelmesi üzerine (ve onlardan sonra) sonra vârid olmuştur ve Hz. Peygamber demiştir ki; “Allah c.c. her hak sahibine hakkını tastamam verdi, artık vârise vasiyet yoktur.” Dolayısıyla burada nesh, bu hadis-i şerifle değil de, mîras âyetleriyle gerçekleşmiş olmaktadır. (Hadis-i şerif ise bu işi beyân ve te’yîd etmiştir).

Bazıları (şunu iddiâ ederler); **Allah** (c.c.), zinâ işleme suçunun cezâsını (had cezâsını); (فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ) “Kadınlarınızdan fuhuş yapanların aleyhinde olmak üzere içinizden dört şâhit tutun. Eğer şehâdet ederlerse, o kadınları, ölüm alıp götürünceye veya Allah onlara bir yol kılincaya (onlar hakkında bir karar ve hüküm verinceye) kadar, evlerinizde alıkoyun, hapsedin, oturtun”⁴⁰ âyetiyle tayin etmiş, sonra bu hükmü **Hz. Peygamber** (s.a.v.); “(Bunun hükmünü) benden alın. Allah o kadınlara bir çıkış yolu göstermiştir: Bekâr bir erkek bekâr bir kızla zinâ ederse, onlara 100 değnek vurun ve bir yıl sürgün cezâsı verin. Dul (evli) bir erkek dul (evli) bir kadınla zinâ ederse, 100 değnek vurun ve onları taşıyarak recmedin”⁴¹ hadîs-i şerifiyle neshetmiştir.

Bu iddiâ şu şekilde reddedilir ve cevaplandırılır: **Hz. Ömer** (r.a.); **recm**’in (recm âyetinin) önceleri Kur’ân’da var olduğunu ve okunmakta olduğunu haber vermiş ve ; “Eğer insanlar; Ömer, Allah’ın kitabı Kur’ân’a sonradan ilâve yaptı, diyecek olmasalardı, bu recm âyetini Mushaf’n kenarına yazardım, ilâve derdim” demiştir. Bu âyet şöyleydi: (الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنِيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ نَكَالًا مِنَ اللَّهِ، وَاللَّهُ عَزِيزٌ)

³⁹ Ebû Dâvûd, 3565; Tirmizî, 2120, 2121; İbn Mâce, 2713; Nesâî, 6/247; İbn Mâce, 2712; İbn Mâce, 2714; Buhârî, Vesâyâ, 6; Ferâiz, 10; Tefsîru’l-Kur’ân, (Nisâ 4), 5; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 171.

⁴⁰ Nisâ; 4/15.

⁴¹ Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân, (Nisâ Sûresi; 4/Terceme); Müslim, Hudûd, 13, 14; Ebû Dâvûd, Hudûd, 23, 32; Tirmizî, Hudûd, 8; İbn Mâce, Hudûd, 7; Dârimî, Hudûd, 19; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 476; Zemahşerî, **Keşşâf**, III, 161; Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, II, 115; Neseî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 316.

(حَكِيم) “İhtiyar (evli, dul ?) bir erkek ihtiyar bir kadınla zinâ ederse, Allah’tan bir cezâlandırma olarak ve ibret olsun diye, elbette onları recmedin. Allah, Azîz’dir, Hakîm’dir.”⁴² Yani yukarıda iddiâ edilen nesh olayı, Hz. Peygamber’in Sünnet’iyle değil, Kur’ân’ın Kur’ân’la (hükmü bâkî, tilâveti/lafzı mensûh olan, mezkûr recm âyetiyle) neshedilmesi suretiyle gerçekleşmiştir.⁴³

Çünkü Allah, o kadınların had cezâsı olarak evlerinde oturtulmaları zorunluluğunu belirli bir süreye bağlamıştır. O süre de âyette; (أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) “Yahut da Allah onlara bir yol kılincaya kadar” şeklinde ifâde edilmiştir. Bu (gâye: belirli bir süreye kadar) ifâdesi âyette **mücmel**’dir. Çünkü (السَّبِيل: yol, çözüml) kelimesinin manası bizce mâlum değildir. Ancak Hz. Peygamber, âyetteki bu mücmel ifâdeyi “(Bunun hükmünü) benden alın. Allah o kadınlara bir çıkış yolu göstermiştir: Bekâr bir erkek bekâr bir kızla zinâ ederse, onlara 100 değnek vurun ve bir yıl sürgün cezâsı verin. Dul (evli) bir erkek dul (evli) bir kadınla zinâ ederse, 100 değnek vurun ve onları taşıyarak recmedin”⁴⁴ hadîs-i şerifi ile **beyân etmiştir**. Kur’ân’ın **mücmel**’inin Sünnet tarafından **beyân edilebileceğinin** câiz olduğu husûsunda ihtilâf yoktur.

Yine bazıları iddiâ eder ve derler ki; hanımları irtidâd edip **dârü’l-harb**’e (Gayr-i müslimlerin yaşadığı başka bir ecnebî ülkeye) kaçan kimselerin o hanımlar için daha önce yapmış oldukları harcamaların (verdikleri mehrin) mislinin telâfi edilmesi husûsu Kur’ân’da; (فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا) “Eşleri kaçıp gidenlere (mehir olarak) harcama yaptıklarının bir mislini verin”⁴⁵ âyetiyle hükme bağlanmıştır (mensûsun aleyhi fi’l-Kur’ân). Halbu ki bu hüküm, neshedilmiştir. Bunun

⁴² Ebû Dâvûd, Hudûd, 16; İbn Mâce, Hudûd, 9; İmâm Mâlik, Muvattâ, Hudûd, 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 23, 28, 29; V, 182, 183.

⁴³ Müfessir **Zemahşerî**, Nisâ; 4/15’de belirtilen; “Zinâ eden kadınların had cezâsı olarak evlerinde oturtulmaları, hapsedilmeleri gerektiği” hükmünün, Nûr; 24/2. âyeti ile nesh edildiğini söyler ve şöyle der: “O zinâ eden kadınlarınızı evlerinizde hapsederek oturtun. Bu, o kadınlar hakkında İslâm’ın ilk yıllarındaki hükmü idi. Sonra Nûr Sûresi; 24/2. âyetinin nâzil olmasıyla neshedildi.” Bkz: **Keşşâf**, I, 373.

⁴⁴ Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân, (Nisâ Sûresi; 4/Terceme); Müslim, Hudûd, 13, 14; Ebû Dâvûd, Hudûd, 23, 32; Tirmizî, Hudûd, 8; İbn Mâce, Hudûd, 7; Dârimî, Hudûd, 19; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 476; Zemahşerî, **Keşşâf**, III, 161; Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, II, 115; Nesefî, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 316.

⁴⁵ Mümtahine; 60/11.

neshinin Kur'ân'la (başka bir âyetle) olduğu bilinmediğine göre, Sünnet'le neshedilmiş olduğu sâbit olur. Ancak nesheden bu Sünnet henüz ortaya çıkmış değildir (لم يظهر).

(Bu iddiaya biz **Hanefiler** şöyle cevap veririz): Burada eğer mezkûr hükmün, henüz ortaya çıkmayan bir Sünnet'la neshedildiği câiz görülürse, aynı şekilde bizlerin, bu hükmün henüz ortaya çıkmamış bir Kitap'la (Kur'ân'dan bir âyetle) neshedildiğini söylememiz câiz olur. (Her iki ihtimal de müsâvîdir, birinin diğerine üstünlüğü yoktur). Burada Mümteherine; 60/11. âyetinden murâdın ne olduğu husûsunda, tefsir ehli arasında değişik görüşler vardır. Bunlardan en sâbit ve doğru olanı; “(Müslüman) bir kimsenin hanımı irtidâd eder ve dâru'l-harb'e kaçarsa, Müslümanların görevi, ganimet malından pay vermek suretiyle o kimseye yardım etmeleri, o kadının yanında götürmüş olduğu mehrin bedelini Müslüman kocasına ödeyerek zararını telâfi etmeleri gerektiğidir.” Bu manaya Allah Teâlâ aynı âyetin başında işâret eder: (فَعَاقِبْتُمْ): “Eğer onları yenip cezalandırırsanız.” Yani; müşrikleri esir alır, köle edinir ve mallarını ganimet olarak ele geçirirseniz (kocanın mehrini ganimet malından misliyle ödeyin)”. Buradaki hüküm mendûbiyet ifâde ediyordu, dolayısıyla nesh olmamıştır.

Her iki mezhep arasındaki mezkûr ihtilâflarla alâkalı olarak **Nesefî** daha başka örnekler vermiş olsa da biz bu kadarıyla yetineceğiz. Hülâsâ olarak şunu söyleyebiliriz:

Burada vasiyeti de iki kısım olarak anlamak gerekmektedir; **a) Vâcib (farz) vasiyet:** Vasiyet âyetinin (Bakara; 2/180) vacip kıldığı, ölmek üzere olan kimsenin geride bırakacağı ana-babasına ve akrabalarına verilmek üzere, malından/terikesinden yapacağı vasiyet. Hanefiler'e göre, bu vasiyeti mîras âyetleri neshetmiştir. **b) Nâfile vasiyet:** Mîras âyetlerinin (Nisâ; 4/11-12) sonunda, vârislerin alacakları belirli orandaki mirastan sonra zikredilen, ancak mîras paylaşımından önce verilmesi tavsiye edilen, ölenin vârisleri dışındaki yakınlarına verilmek üzere belirli miktarda (mirasın/terikenin 1/3'ünü geçmemesi şartıyla) verilmesini talep edebileceği vasiyettir. Bu tür vasiyetin mensûh olmadığı, hükmünün hâlâ bâkî olduğu hususunda, bildiğimiz kadarıyla ihtilâf yoktur.

Nesefî, *Şerhu'l-Menâr* adlı eserinde, nesih bahsinin buraya kadarki kısmında; Nesh'in dört çeşidinden son ikisi olan ve hucciyeti-geçerliliği husûsunda Hanefiler ile Şâfiîler arasında ihtilâf konusu olan, neshin dört çeşidinden son ikisini; 3- Kur'ân'ın Sünnet ile neshi ve 4- Sünnet'in Kur'ân ile neshi husûsunu işlemiş ve tartışmıştır.

Burada zikretmediğimiz başka örnekler üzerinden de delilleri tartışmıştır. Bundan sonra ise; her iki mezhebin de ittifakla kabul ettikleri, Neshin ilk iki çeşidini; 1- Kur'ân'ın Kur'ân'la neshi ve 2- Sünnet'in Sünnet'le neshi mes'elesini işlemektedir ki, bunlar bizim buradaki mevzumuz dışında kaldığından, bunlara değinmeyeceğiz.

Netice itibariyle; Neseî'nin tefsirinde âyetleri yorumlarken ve özellikle fikhî âyetlerin tefsirinde izlediği metoda dâir, yukarıdan beri üç ayrı örneği ele aldık. Bunların kiminde **Neseî** yorumları bizzat tefsirinde yaparken, kiminde de konu eğer usûl-ü fıkıh'la ilgili ise onu ilgili eseri *Şerhu'l-Menâr*'a, fıkıh'la ilgili ise onu da yine ilgili eseri *el-Kâfî*'ye havâle ettiğini, itikâdî konuları da yerine göre, *el-Umde*'sine havâle ettiğini⁴⁶ gördük. Buradan **Neseî**'nin fikirlerinde ve bunlara bağlı olarak yazdığı eserlerinde bir iç tutarlılık ve bütünlük olduğunu, daha önceki eserinde işlediği bir konuyu son eseri olan tefsiri *Medârikü't-Tenzil*'de yeniden işlemek yerine önceki eserlerine havâle ettiğini görüyoruz. Bunlardan hangi eserinde olursa olsun; kendi mezhebi Hanefîler ile Şâfiîler arasındaki ihtilâflı konularda mezhebini tercih ettiğini ve meseleleri müdellel şekilde tartıştığını, mesele itikâdî bir hususla alâkalı ise onu da yine Ehl-i Sünnet ile Mû'tezile arasında değerlendirdiğini, bid'at ve dalâlet ehlinde saydığı Mû'tezile'nin delillerini reddettikten sonra Ehl-i Sünnet'in görüşünü tercih ettiğini gördük.

---

⁴⁶ Örnek için bkz: **Keşfü'l-Esrâr** (*Şerhu'l-Menâr*), I, 9.

II- İCÎ'NİN TEFSİRİ TAĖKÎKU'T-TEFSÎR

Adudüddîn el-İcî'nin *Tahkîku't-tefsîr fî teksîri't-tenvîr* isimli tefsirini ve bu tefsirde izlediği metodu işlemeden önce aslında onun yetiştiği dönemdeki siyâsî ve ilmî duruma, doğup yetiştiği, ilim tahsil ettiği ve vefât ettiği şehirlere, hocalarına ve talebelerine, ayrıca yazmış olduğu eserlerine değinmek gerekmektedir. Ancak sayılan bu hususlarda, Nedim Yılmaz'ın "*Adudüddîn el-İcî ve Tefsirdeki Metodu*" isimli doktora tezinde yeterli ve detaylı bilgi verildiğinden dolayı, biz bunları tekrar zikretmeyi zâid addediyoruz. İlgili teze daha önce "Giriş" bölümünde işâret etmiştik.

Tezimiz süresince **İcî**'nin tefsirine ilâveten, usûl-ü fıkha dâir eseri *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'sına sıklıkla müracaat edeceğimiz için bu eseri burada tanıtmanın uygun olacağını düşündük:

Bu eser, İbn Hâcib el-Mâlikî (ö. 646/1249) tarafından usûl-ü fıkıh ve cedel ilmine dâir yazılmış olan *Müntehâ's-sûl ve'l-emel fî 'ilmeyi'l-usûl ve 'l-cedel* isimli eserin yine kendisi tarafından yazılmış olan *Muhtasaru'l-Müntehâ*'sının şerhidir.¹ Müfessirimiz **İcî**'nin 26 Şaban 734/1334 tarihinde yazıp tamamladığı bu şerh, adı geçen eserin en güzel şerhi sayılmaktadır. Şevkânî bu şerhi çok methetmektedir.² Bu şerhte İcî, İbn Hâcib'in sözlerini (يَقُولُ) kelimesiyle, bunlar üzerine yaptığı şerhlerini ise (أَقُولُ) kelimesiyle belirtir. Arada bu kelimeler olmasa, bazı ufak tefek tekrarlar dışında, şerh ve metin aynı esermiş gibi bir intibâ uyandırmaktadır.

En son baskısı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından 1421/2000 yılında Beyrut-Lübnan'da yapılan baskıdır ve tek cilttir. Zabt ve hâşiyesini yapan Fâdî Nasîf ile Târik Yahyâ'dır. Eserin başına bu iki şahıs tarafından yazılan 23.2.2000 tarihli kısa bir Mukaddime'den sonra, İbn Hâcib'in hayatı ve eserleri hakkında "Ta'rîf bi'l-Musannif İbn Hâcib" başlığı altında kısaca bilgi verilmiştir. Müellif İbn Hâcib'in Mâlikî mezhebinden, şârih İcî'nin Şâfî mezhebinden olduğunu özellikle bilmemizde yarar vardır. İbn Hâcib'in vefâtı (646 h.) ile şârih İcî'nin vefâtı (756 h.) arasında 110 sene vardır. İbn Hâcib bu eserinde kendi mezhebi Mâlikî'ye ilâveten Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine mukâyeseli şekilde yer vermiştir. Şârih İcî buna kendi

¹ Sübkî, *Tabakât*, V, 254; İsnevî, *Tabakât*, II, 109; İbn Hacer, *Dürer*, III, 322-323; Süyûtî, *Buğyetü'l-vüât*, s. 296; Şevkânî, *el-Bedru't-tâlî*, I, 326; Yılmaz, Nedim, *Adudüddîn el-İcî ve Tefsirdeki Metodu*, s. 33-48; Dayfullah er-Rufâ'î, *Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr li Adudüddîn el-İcî*, s. 26-29; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 618-620.

² Şevkânî, *age*, I, 326.

mezhebi Şâfiî'nin görüşlerini de ilâve edince eser, ihtivâ ettiği konularda dört mezhebin de görüşlerine yer verir olmuştur.

Şimdi İcî'nin tefsirini inceleyelim:

1- Tefsiri: Tahkîku't-tefsîr (تحقيق التفسير في تكثير التنوير)

Müfessirimiz İcî'nin tefsirinin henüz basılmadığını ve kütüphanelerde yazma halde olduğunu baştan belirtmek gerekir. İcî ve tefsiri üzerinde üç akademik çalışmanın yapıldığına tezimizin başında işaret etmiştik. Bunlar; 1- Nedim Yılmaz'ın *Adudüddîn el-İcî ve Tefsirdeki Metodu* adlı doktora tezi, 2- Tahsin Görgün'ün “*İcî, Adudüddîn*” adlı (DİA. XVI, s. 410-414) ansiklopedi maddesi, 3- Medîne İslâm Üniversitesi'nde Y.L. ve doktora öğrencileri arasında İcî'nin tefsiri pay edilerek tahkikli neşri yapılmıştır. Bunlardan Y. L. öğrencisi Dayfullah b. 'İd b. Sâlih er-Rufâ'î, tefsirin Fâtiha Sûresi ve Bakara Sûresi'nden de 188. âyete kadar olan kısmının tahkikini, hocası Prof. Dr. Muhammed b. Abdülazîz el-'Avâcî'nin danışmanlığında ve 1431-1432 / 2010-2011 Eğitim-Öğretim yılında hazırlayıp sunmuştur. Bu üç çalışma, bizim tezimizi yazarken sıklıkla müracaat ettiğimiz kaynaklar arasında yer almıştır.

İcî'nin tefsirinin $9 + 3 = 12$ adet yazma nüshasının mevcut olduğunu tespit edebildik. Şöyleki; Nedim Yılmaz, İcî'nin tefsirinin İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nin çeşitli koleksiyonlarında bulunan toplam **dokuz** adet yazma nüshasına işaret etmiş ve bunları tezinde geniş şekilde tanıtmıştır.³ Biz tezimizde bunlardan; **a- Fazıl Ahmet Paşa Nüshası, Köprülü, No: 50** diye kayıtlı (ilk yarısı Fâtiha-Kehf Sûreleri arası, 361 varak) nüsha ile **b- Damat İbrahim Paşa Nüshası, No: 134** nüshasını esas aldık. Bu, müellif nüshası diye bilinir. 723/1323 yılında yazılmış olup, son yarısı Meryem-Nâs Sûreleri arası mevcuttur. 726/1326 yılında istinsâh edilmiştir. Bu dokuz nüshaya ilâveten, Daydullaf er-Rufâ'î de **üç** nüshadan daha bahseder ve bunlara tezinde yer verir.⁴ Bunlar Türkiye dışında Suriye, Suudi Arabistan ve Mısır kütüphanelerinde bulunmaktadır. Daydullaf er-Rufâ'î, zikrettiği bu üç nüshaya ilâveten birkaç nüshadan daha bahseder, ancak onlar da Nedim Yılmaz'ın işaret ettiği ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki mezkûr nüshalardan birkaçıdır.

³ Yılmaz, Nedim, *Adudüddîn el-İcî ve Tefsirdeki Metodu*, s. 50-61.

⁴ Dayfullah er-Rufâ'î, *Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr li Adudüddîn el-İcî*, s. 51-63.

Müfessirimiz **İcî**'nin tefsirinin başına yazdığı **Mukaddime**'sinde, diğer birçok müfessirin yaptığı gibi ve hattâ onlardan daha ayrıntılı şekilde, tefsirini yazarken izlediği metodunu ve tefsirin kaynaklarını açıklamıştır:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarız, O'ndan yardım dileriz.

Hamd olsun Allah (c.c.)'a ki; O, Kitab'ı indirendir. Doğruyu ve doğruluğu ilham eden, hikmetinin muktezasınca akılları feyizle dolduran, Tenzîl'in (Kur'ân-ı Kerîm'in) hakikatlerini ve Tevîl'in (Tefsîr ilminin) inceliklerini beyân eden, Ma'kul'e (akla) kapalı kalan hususları meşîetine ve irâdesine bağlı olarak, getirdiği temsillerle açıklığa kavuşturan O'dur. Yüce kudretiyle Kâinâtın işlerini çekip çeviren, Yerleri ve Gökleri binâ eden, her çeşit mahlûkâtı ustaca ve kader/takdir ölçüleriyle yaratan O'dur. Çeşitli nimetlerini kullarına dağıtıp hibe eden, Arş'tan Serâ'ya(Yeryüzüne) kadar bütün mümkinâtı ve bunların temel ilkelerini, azametini layık şekilde yaratıp taşıyan O'dur.

Salât ve selâm Hazreti Muhammed (s.a.v)'in üzerine olsun. Yeryüzü O'nun nübüvvet nurlarıyla aydınlanmıştır. Aslı ve nesli temiz olduğu için O'nun zât-ı kudsiyeleri diğer mahlûkâta üstünlük göstermiş ve temâyüz etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerini (ve hikmetlerini) açıklayan, Kur'ân deryasından aldığı yüce ilmiyle ve yüce Sünnet'i ile insanları İrfan yoluna hidâyet eden O'dur. Hükümlerin kâidelerinin ve kurallarının konulmasına, helal-haram prensiplerinin binâ edilmesine zemin hazırlayan, çığır açan O'dur. O bu çığırı, kemâl-i ismeti sâyesinde en mükemmel şekilde açmıştır. İnsanlığın temiz fertleri olan ve Peygamber (a.s.)'in alnındaki nurun kendi yüzlerinde de parladığı Ehl-i Beyt'ine de salât ve selâm olsun. O'nun eteğine yapışan ve izinden giden Ashâb-ı Kirâm'ından Allah razı olsun.

İndi: *Kur'an-ı Kerim'e has ilimlerde derinleşmiş, bu ilimlerde önceliği ve üstünlüğü olan akıl-dehâ sahiplerinin, Arapça dilini ve edebiyatını bütün yönleriyle ve kısımlarıyla iyi bilenlerin, Meânî ve Beyân ilimlerindeki incelikleri ve sanatları iyi bilenlerin, Usûl ilimlerinde kemâl derecesine ulaşmış olanların, Kelâm ilminde ve söz söyleme sanatlarında yükselere tırmanmış olanların dahi ancak ilâhî yardım ve nebevî destek sayesinde ulaşabilecekleri bu kıymetli uğraşa, yüce ve önemli işe, üstün mertebeye haiz olan bu işe (tefsir yazmaya) beni sevk eden bir âmil vardır. Bu âmil, karşı duramayacağım ve reddedemeyeceğim bir işârettir. Bununla beraber ben,*

yukarıda belirttiğim ve bu yüce görevi yapacak olanlarda bulunması gereken vasıflara tam olarak sahip olmadığımı ve o ilmî sanatları mükemmel bir şekilde bilmediğimi itiraf ediyorum.

Ayrıca beni bu işe sevk eden **iki sebep** daha var ki, bunlar yerine getirmeye değer şeylerdi ve karşı koymam mümkün değildi.

Bunlardan birincisi: Ömürlerini ilim iktibas etmekle ve bu uğurda her fırsatı değerlendirmekle geçirenlerin –ulaşmış oldukları birçok bilgi ve birikimin yanında- yaptıkları (tefsirlerindeki gereksiz ve aşırı) mübâlağalar. Ben tefsir kitapları üzerinde yaptığım araştırmalardan ve ders takrirlerim esnasındaki münakaşalardan anladım ki onların ellerindeki tasniflerde ve şerhlerde bulunmayan bazı eksik hususlar ve konular var. Bütün bunlar beni bir tefsir yazmaya sevk etti. İstedim ki, yazacağım bu tefsir, sayıları bini aşan konular içinde, âyetler arasındaki münâsebetler ve irtibatlar, kelimelerin prensipleri ve gayeleri, ince sualler ve cevaplar, takdim ve te’hirler, birleştirme ve tekrarlar, vasfı hükme bağlama ve hükmü vasfa bağlama vb. konuların sırlarını açıklamak gibi konuları kapsasın. Bunları yaparken de en mükemmel ve muhkem şekilde yapmak, gereksiz tekrarlardan sakınmak. Ayrıca her tekrar gereksizdir ve öncekinin tekraren te’kidi ve te’yidir, denemez. Belki de tekrar, öncekinden ayrı olarak, yeni ve önemli bir mana katmış olabilir. Bu da fesâhati ve bürhânı artırır.

Sakın, garip bir fikir gördüm ve yeni ortaya atılmış bir mânâ duydum diye, bunu inkâra kalkışma! Zîrâ **Rasûlullah Efendimiz** (s.a.v.):

(لِكُلِّ حَدٍّ مَطْلَعٌ) “Her kapalı manada ve hükümde onu anlamaya yardımcı olacak bir ışık ve işaret vardır”, buyurmuştur.

Hazreti Ali (r.a.) de: (إِلَّا فَهَمَّ يُعْطَى رَجُلٌ فِي كِتَابِ اللَّهِ) مِنْ غَيْرِ إِنْكَارٍ وَطَعْنٍ “Kişiye, (inkâra dalmadan ve Kur’ân’ı yaralamadan), Allah’ın kitabını anlama kabiliyeti ve özelliği verilmiştir.” Hz. Ali’nin bu sözünde, Allah’ın Kitâb’ından latîf manalar istinbât edilebileceğine dâir yeterli bir izin ve icazettir.

(لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ) اذ: Zîrâ, **Hz. Peygamber** (s.a.v.); “Her âyetin bir zâhirî, bir de bâtinî manası vardır”, buyurmuştur.

Hüccetü'l-İslâm da⁵, “ **فصل التفرقة بين الإسلام والزندقة** (İslâm ile Zındıklık'ı Birbirinden Ayıran Kıstas) isimli eserinde buna yakın manada şu sözleri söylemiştir: “İnanç esasları ve Akâid ile ilgili olmayan konularda, zâhirî manayı bir delil ve mesnet olmaksızın terk etmek, bu sözü söyleyene **bid'atçı** denilmesini gerektirmez. Ancak avâmın zihnini karıştıran ve kalbine vesvese veren şeylerden olursa müstesnâ. **Mefâtih sâhibi**⁶ de şöyle demiştir: “Usûlü Fıkıh'ta tercih edilen görüş: tefsirin, seleften ve ilk nesil âlimlerden nakledilen görüşlere ve izahlara inhisar ettirilmemesidir. Bilakis başkaları da bunu yapabilmelidir. Aksi takdirde, birçok latîf mana ve fayda zâyî olur gider.”

Ben de derim ki: “Kur'ân'a yeni yorumlar getirmek neden câiz olmasın ki? Her devirde ve mekânda yaşamış olan bütün fesâhat ehli kişiler ve belâğatçılar, bu yüce Kitab'ın birçok edebî üstünlüğünün bulunduğunu, çok tatlı ve parlak ifadeleri olduğunu, terkip inceliklerine sahip olduğunu, kısa ve öz olmasına rağmen birçok ilmi ihata ettiğini ve nihâî gaye olan işâretleri ve manaları içine aldığını kabul ve itiraf etmişlerdir. Ne öncekilerin ne de sonrakilerin yazmış oldukları kitaplar Kur'ân'ın ihtiyaçlarına cevap vermekten, onu yeterince açıklayıp tefsir etmekten âciz kalmışlar, geri durmuşlardır.” Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerîm, âdetâ lisân-ı haliyle hatta açıkça meydan okurcasına şöyle seslenir: “Ben, Peygamberlerin serveri ve son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinin açık ispatı olan bir mucizeyim.”

İkincisi: Bana gelen sâdık ilhamlar ve açık vâridât, benden bu işe ciddiyetle sarılmamı ve aslâ geri durmamamı söyledi. Şöyle ki Müslümanların baş kadısı **Hüccetü'l-İslâm**, hakkın ve dinin destekçisi, büyük imam **Kadı Beydâvî** –Allah c.c. onun ufkunu geniş ve ruhunu mukaddes eylesin- nin telif etmiş olduğu **Envâru't-Tenzîl ve esrâru't-te'vîl** isimli tefsiri, bu sahada telif edilmiş olan diğer tefsirlere ihtiyaç bırakmayacak kadar mükemmel ve alternatif bir tefsirdir. Çünkü Kadı Beydâvî'nin bu tefsiri, **Keşşâf**⁷ ve **Lübâb**⁸daki bütün konuları şamildir, akıl ve ilim sahiplerinin

⁵ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî.

⁶ Fahrettin er-Razi, **Mefatihü'l-Ğayb**.

⁷ Zemahşerî, **Keşşâf** adlı tefsiri.

⁸ Burhâneddîn Kirmânî'nin (ö. 500/1106'dan sonra) **Lübâbü't-Tefâsîr** adlı eseri. Bkz. ag mlf, **el-Bürhân fî müteşâbihi'l-Kur'ân**, s. 31.

maksudunun tamamen hülâsasıdır. **Sekiz kıraati** ve **Şâz kırâatları** ashâbı (imamları ve râvileri) ile birlikte verir. Âyetlerin nâzil olmasını vacip kılan durumları, nüzûl sebeplerini, nahiv vecihlerini, edebî sanat çeşitlerini, çok sayıdaki farklı görüşleri ve bunun gibi, bu sahada telif edilmiş olan çok sayıdaki kitabın ihâta edemediği hususları en güzel şekilde ortaya koymuş ve beyân etmiştir. Kendisinden önce yaşamış olan çok sayıdaki kıymetli âlimin içine düşmüş oldukları hataları dile getirmiş, kendi büyük bilgi birikiminin ve zekâsının elverdiği ölçüde çok sayıda ince nükteye, ayrıntılı bilgiye, latîf işâretlere değinmiştir.

Ancak şu var ki; **Kadı Beydâvî**, daha önce tefsirini yapmış olduğu âyetlerde yaptığı te'vîl, açıklama ve ta'lillerle iktifâ ettiğinden dolayı, sonraki bazı âyetlerin tefsirinde, o âyetler arasındaki münâsebete ve aralarındaki ortak bağlantılara hiç değinmemiştir. Tefsirinde kısa, öz ve muhtasar bilgi verme prensibine meyyâl olduğundan, diğer birçok görüşleri görmezden gelmiş, onlara hiç yer vermemiş, birçok gizli ve değerli bilgileri açığa çıkarmaya yanaşmamıştır. Ayrıca kıraat bilgileri ve imamları hakkında bilgi verirken, hiçbir faydası olmadığı halde, meseleyi çok uzatarak teferruata girmiştir. Halbuki kısa ve öz bilgi daha faydalıdır.

Biz bu meselede **Yedi kırâat**'a yer vermekle yetinelim. Onların kırâatını ve kârî **Ya'kûb**'un onlara uygun olan kırâatını zikrederken (قَرَأَ) tabirini, şâz bir kırâatı ya da Yakub'un tek kaldığı bir kırâati zikrederken (يُقْرَأُ) tabirini kullanacağız. Müellifin (Kadı Beydâvî'nin) kesin olmayan ihtimalli fikirlerini ifade etmek için ise (لَعَلَّ), (يَحْتَمِلُ -), (يُحْتَمَلُ), (يُمْكِنُ) tabirini kullanacağız. Soru ve cevap şeklindeki karşılıklı muhtemel tartışmaları ifade ederken de (فَلَنَّا... فَإِنْ قِيلَ...) ve (وَلِقَائِل...) tabirlerini kullanacağız.

Sûrelerin başlarında o sûrelerin faziletlerine dâir zikredilen, **Keşşâf**'ın ve **Envâru't-Tenzîl**'in de zikretmiş oldukları hadislerle yer vermeyeceğiz. Çünkü bunların çoğu **mevzû/uydurma** hadislerdir.

Keşşâf'ın değindiği ana konulara (mebâhis) ve **Envâru't-Tenzîl**'in onun üzerine ilâve ettiklerine, **Lübâb**'daki ana konulara da değindik, onlara bağlı kaldık. Şâz olanları hâriç. **Mefâtîhu'l-ğayb**'ın letâifine de değindik. Öyleyse, bizim tefsirimiz şu adı almaya

hak kazanmıştır: Tahkîku't-tefsîr fî teksîri't-tenvîr. İşin başında ve sonunda insanları muvaffak kılan ve hidâyete erdiren Allah (c.c.)'tır.

Tefsiri'ndeki Metodu: Öncelikle, müfessirimiz **Îcî** kendisini böyle bir tefsir yazmaya iten iki sebepten bahseder. Bunlardan ilkinin, kendinden önce yazılmış olan tefsirlerdeki gereksiz fazlalıkları izâle etmek ve eksik bırakılmış hususları telâfi etmek, bunlara kendi ilmî birikimlerini de ilâve etmek olduğunu söyler. İkincisinin ise böyle bir tefsir yazmaya dâir gördüğü rüyalar, içine doğan ilhamlar ve vâridât olduğunu söyler.

Dayfullah er-Rufâî'nin, **Îcî**'nin tefsirinde izlediği metodunu geniş şekilde araştırdığını görmekteyiz.⁹ **Îcî** tefsirinde Kur'ân sûrelerini ve âyetlerini Mushaf tertibine göre sırayla tefsir eder. Önce bir âyeti zikredip ele alır, onu gereğince ve yeterince tefsir eder, sonra bir sonraki âyete geçer ve bu usûle genelde uyar. (وجه المناسبة، وجه الارتباط) gibi ifadeler kullanarak âyetin bir önceki âyetle ibâre ve mânâ ilişkisine değinir. Âyette geçen kelimelerin, terimlerin ve ıstılahların (el-müfredât) ıstikakına, kullanım şekillerine, vezinlerine ve manalarına değinir, bu hususla alâkalı olarak başka âyetleri, hadisleri ya da varsa şiirleri istişhâd eder. Âyetin manasını izah etmek için, eğer gerekiyorsa, başka îrâb vecihlerini de zikreder. Fazla detaya girmeden Sahâbe, Tâbiûn ve Selef-i sâlih'in görüşlerine yer verir. İsimlerini nadiren zikreder. Sahih ve şâz kırâatları, imamlarının adını zikretmeden, kısaca verir. Tefsirinde naklettiği görüşler ve vecihler arasında, zayıf ve sahih olanlarını belirterek, tercihler yapıp kendi kanaatini belirtir. Bunları ifade etmek için de; (النصرة، الحق، الأصح، أولى، وهو الظاهر، ليس) (بقوي، ليس بصحيح) gibi açıklamalarda bulunur.

Îtikâdî ve Kelâmî konulara taalluk eden âyetlerin izahında, kendi mezhebi olan *Eş'arî*'lerin görüşlerine geniş yer verir ve bunları desteklemek için delil getirme ve âyeti yorumlama gayretine girer, *Eş'arî* mezhebi dışındaki diğer **Ehl-i sünnet** mezheplerinin görüşlerini ve **Mû'tezile**'nin görüşlerini reddeder. Örneğin; Bakara; 2/70. âyette geçen (وَأِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ) : “Eğer Allah dilerse, biz doğru yolu buluruz, dediler.” Allah'ın **irâde/meşîet**'inin **kadîm** değil de **hâdis** olduğunu söyleyen **Kerrâmiyye** ve **Mû'tezile**'nin görüşlerini reddetmeye çalışır ve karşı delil olarak

⁹ Dayfullah er-Rufâî, , *Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr* li Adudüddîn el-Îcî, s. 39-43.

Mâide; 5/94. (لَيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ) âyeti sunar.¹⁰ Benzer başka örnekleri Bakara ; 2/191, 213, 243, 253, 255, 257, 258, 263, 270. âyetlerin tefsirlerinde görmek mümkündür.

Bazı âyetlerin tefsirinde, Kur'ân'ın mana ve lafzındaki mucizeliğine (عجاز القرآن), belâğat, beyân ve edebî vecihlerine değinir. Örneğin; Bakara; 2/179. ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ “*Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız*” âyetinde; aslında kendisi bir öldürme ve yok etme olan kısâs'ın nasıl da hayat vermeye ve diriltmeye sebep olabildiğini açıklar ve böylece bunu Kur'ân'ın mucize olduğunun açık bir işâreti olarak görür.¹¹

Bakara; 2/21-22. âyetlerin tefsirinde olduğu gibi, cümlelerin **nahvî** tahlillerine, kelimelerin **sarf** ilmi açısından izahlarına yer verir. Ama zikrettiği nahiv ve sarf vecihleri arasında tercih yapmaz, sadece seçenekleri zikreder.¹² Bazen **usûl-ü fıkıh** kâidelerine değinir, bunlardan bazılarını tercih eder. Örneğin, Bakara; 2/21 âyetinde “*Ey insanlar! sizleri ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki takvâ sahibi olursunuz.*” Muhatap alınan **insanlar**'la ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ ilgili olarak, şu temel **usûl-ü fıkıh** kuralını zikreder ve tercih eder: “Bu âyet vad'î olarak, nâzil olduğu zamandaki muhâtabı olan insanları ve hâricî bir delille de, kıyâmete kadar gelecek tüm insanları muhatap alır, hepsini bağlayıcıdır. Bu bağlayıcılığın sebebi olan hâricî delil şudur; Hz. Peygamber'den (s.a.v.) tevâtüren gelen, “bu türden bir hitâb, eğer istisnâ getiren bir delil yoksa kıyâmete kadar tüm insanlara şâmindir”, şeklindeki kuraldır.”¹³ Yani bu âyetin muhâtabı; kâfîrler, münâfıklar ve şâkîler de dâhil tüm zamanın insanlarıdır.

Bazen İcî tefsirinde değindiği **usûl-ü fıkıh kâidesini**, bu konuda yazmış olduğu ve ancak kaynaklarda yer almayan, eseri *Şerhu'l-Minhâc*'a¹⁴ gönderme yaparak

¹⁰ İcî, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 39a.

¹¹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 65b.

¹² İcî, Adudüddîn, age, vr. 18b, 19a.

¹³ İcî, Adudüddîn, age, vr. 17b.

¹⁴ İcî'nin *Şerhu'l-Minhâc*'ı; Kadı Nâsırüddîn el-Beydâvî'nin *Minhâcü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-Usûl* adlı Şâfiî fıkıh usulüne dâir eserinin şerhidir. İcî'nin bu eserinin isminden sadece *Tahkîku't-tefsîr*'inde bahsettiğini görmekteyiz. İcî, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 134'deki müellif nüshası diye bilinen yazma tefsirindeki ferâğ kaydından tespit edebildiğimiz kadarıyla, tefsirini vefatından 33 sene önce (756-723=33) yazdığına göre, tefsirinde atıfta bulunduğu bu usûl-ü fıkıh eserini ondan da erken bir dönemde yazmış olmalıdır. Yani bu, onun ilk te'lif eserlerindendir. İcî'nin tefsirinde adını zikrettiği bu usûl-ü fıkıh kitabının Beydâvî'ye âit olması da mümkündür. Çünkü Beydâvî, *el-*

وقد ذكرت في شرح المنهاج، وقد حققنا في شرح) zikreder ve bunu belirtmek için de; (المنهاج) ifadelerini kullanır. Bakara; 2/31 ve 169 âyetlerin tefsirinde olmak üzere, **Îcî** iki defa bu usûl-ü fıkıh eseri *Şerhu'l-Minhâc*'ına gönderme yapar.¹⁵

Îcî, tefsirinde özellikle Ehl-i Sünnet ile Mû'tezile âlimleri arasında tartışma konusu olan **şefâat** hususuna, **âyete'l-kürsî**'yi (Bakara; 2/255) yorumlarken değinmiş, bu konuda mezhepte müçtehit imamlardan olan İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) ve babasının hocası el-Kaffâl el-Mervezî es-Sağîr'nin (ö. 417/1026) görüşlerine atıfta bulunmuştur:

﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ، يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ

بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾

“İzni olmadan O'nun katında kim *şefâatta bulunabilir* ki? O, önlerindeki ve arkalarındaki bilir. Onlar ise, Allah'ın dilediği kadarının dışında, O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayıp kuşatamazlar.” Bu, **şefâat**'ın imkânsızlığına delâlet eden istifhâm-ı inkârî'dir. Bilakis Allah'ın izni olmadan bu şefâatın mümkün olamayacağına delâlet eder. “O gün, Rahmân'ın kendilerine izin verdikleri kimseler hâriç, onlar (Allah'ın huzurunda) konuşamayacaklardır”¹⁶ âyeti bunun delilidir. Bu, Allah'ın azametini ve kibriyâsını göstermek içindir ve (Mû'tezile'nin; “şefâat yoktur”) iddiasına karşı bir delildir. Hâsılı; hiç kimseye, boyun eğerek ve menfaat dilenerek, başındaki derdi dile getirme ve bu derdi def'etme imkânı verilmeyecek. Kaldı ki nasıl başkasına yardım edebilsin ve onu savunabilsin? (Ancak Allah izin verirse). **İmâm** (ül-Haremeyn el-Cüveynî), **el-Kaffâl** (el-Mervezî es-Sağîr)'den naklen der ki; Allah, itâatkâr kullarıyla günahkâr kulları eşit olmasınlar diye, itâatkâr olmayan kulları için şefâat edilmesine izin vermeyecektir. (el-Cüveynî, el-Kaffâl hakkında) der ki; o, İ'tizâlî görüşlere karşı çok rağbet eder ve ilgi duyardı, Mû'tezile'nin usûl ilimlerini çok iyi bilirdi. Tefsir'de güzel kelimelerdi. Araştırmalarında ve nazar'ında son derece dakik idi. Ancak hıfzı az (zayıf) idi.”¹⁷

Minhâc adlı yukarıki mezkûr eserine yine kendisi şerh yazarak (شرح المنهاج) adını vermiştir. Beydâvî'nin bu iki eseri, usûl-ü fıkha dâir yazdığı ve kaynaklarda adı geçen çok sayıda eserinden sadece iki tanesidir.

¹⁵ **Îcî**, Adudüddîn, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 27a, 63a.

¹⁶ Enbiyâ; 78/38.

¹⁷ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 87b.

Bazen İcî tefsirinde, özellikle Râzî'nin tefsiri *Mefâtihu'l-Ğayb*'ın tesirinde kalarak, tabiat olayları, kevnî hâdiseler, coğrafi bilgiler gibi tecrübî bilgilere de mürâaat eder. Güneş Sistemi'nden, gezegenlerinden, bu sistemdeki Dünya'ya en yakın ve en uzak gezegenden, bunları bilme yollarından bahseder. Tefsirini yaptığı âyetlerin sonuna bazen kendince gerekli ve faydalı gördüğü bilgileri ve ahkâmı ilâve eder.

İcî'nin tefsirinin yazılı kaynakları: Önce İcî'nin tefsirinin Mukaddime'sindeki kendi ifâdesine değinelim: “Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ındaki tüm ana konulara ve onun üzerine Beydâvî'nin *Envârı*'nda eklediklerine, Kirmânî'nin *Lübâb*'ında –şâz olanları hariç- değindiği ziyâdeliklere, Râzî'nin *Mefâtih*'indeki letâife işaret ettik, değindik.”

Bu şekilde açıkladığı üzere **İcî**, kendisinden önce yaşamış olan önemli müfessirlerin tefsirlerinden de çok istifâde etmiştir. Dört tefsire ilâveten; bir lügat ve bir de dinler tarihi eserinden yararlanmıştır. Bunlar; 1- Cevherî'nin *Sihâh*'ı, 2- Burhaneddin Kirmânî'nin *Lübâb*'ı, 3- Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı, 4- Fahreddin Râzî'nin *Mefâtihu'l-Ğayb*'i, 5- Kadı Beydâvî'nin *Envârü't-Tenzil*'i ve 6- Dinler Tarihi müellifi Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-Nihal*'idir.

İcî yine kendisinin belirttiği gibi, tefsirinde **Kırâat ilmi**'nden ve vecihlerinden de istifade etmiştir. Naklettiği **Yedi kırâat**'tan ve onlara muvâfakat eden **Ya'kûb**'un (ö. 205/820) kırâatından, yani **Sekiz kırâat**'tan bahsederken (قَرَأَ) lafzını, **Şâz kırâatlar**'dan ya da **Ya'kûb**'un tek kaldığı kırâatlardan bahsederken (يُقْرَأُ) lafzını kullanmıştır. Ancak uzatmamak ve gereksiz ayrıntılara girerek tefsirinin hacmini artırmamak düşüncesiyle, kırâat imâmlarının isimlerini zikretmemiştir.

A- Tefsirinde Fikhî Âyetlere Bakışı (Şâfiî)

İcî genelde Kur'ân âyetlerini tefsir ederken ve özellikle fikhî ahkâm ihtivâ eden âyetleri tefsir ederken Şâfiî mezhebinin ileri gelen muhaddislerinden, müfessirlerinden, fakihlerinden ve bunların yazmış oldukları eserlerden istifâde eder. Bunların başında ise; İmâm Şâfiî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Gazzâlî, el-Kaffâl el-Mervezî es-Sağîr, baba Şihâbeddîn er-Remlî ve oğlu Şemseddîn er-Remlî, İbrâhîm b. Abdülvehhâb ez-Zencânî, İbnü'l-Esîr, İbnü'l-Münzir, *Sahihayn* sahipleri İmâm Buhârî ve Müslim, Muhyî's-Sünne Rüknuddîn el-Begavî, Eş'arî kelâm mezhebinin kurucusu İmâm Ebü'l-Hasen el-Eş'arî, Fahreddîn Râzî, Kâdî Beydâvî, Burhâneddîn Kirmânî, Hasan el-

Çârperdî, Zeyneddîn el-Henkî gibi değerli âlimler ve eserleri gelir. Bunlarla ilgili örnekleri önceki bölümde yeterince vermiştik. Mezheplerarası fikhî görüşleri mukâyese edebilmek için **İcî**, diğer üç mezhebin imamı İmâm Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine de yer verir. **Ebû Hanîfe**'nin görüşlerine sıklıkla yer verdiği halde diğer ikisinin görüşlerine nisbeten daha az yer verir. Bunun nedeni muhtemelen; çoğu sahalarda ve eserlerde olduğu gibi, fikhî rekâbetin daha çok **Şâfiî** ve **Hanefî** mezhepleri arasında cereyân ediyor olmasıdır. Ebû Hanîfe'nin ve Hanefî Mezhebi'nin fikhî görüşlerine değindiği her yerde, eğer bu görüşler Şâfiî Mezhebi ile uyuşmuyor ise, bunları tartışır ve reddeder. Fikhî ahkâm ihtivâ eden âyetlerin tefsirinde mezheplerin delillerini serdedir, nadiren bunlar arasında tercih yapar, çoğu zaman kendi **Şâfiî** mezhebini delilleriyle birlikte sunar.

Bu hususlara dâir örnekler verebiliriz. Öncelikle her iki müfessirimiz **Nesefî** ve **İcî**'nin tefsirleri arasında mukâyese etme ve karşılaştırma imkânı olabilmesi için, **İcî**'nin *Tehkîku't-Tefsîr*'inden vereceğimiz örnekler, daha önce **Nesefî**'nin *Medârikü't-Tenzîl*'inden fikhî ahkâm âyetlerinin tefsirlerine dâir verdiğimiz örnekler ile aynı olacaktır:

Birinci Örnek: (الْقُرْأُ وَالْقُرُوءُ), **Müşterek lafızlar:** Bakara, 2/228 âyet:

﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ

فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾...

Müşterek lafızlar'ın nasıl tarif edildiğine, bir **Hanefî mezhebi** müntesibi olan **Nesefî**'nin fikhî ahkâm âyetlerinin yorumuna bakışını ve **Kar'**-**kurû**' kelimelerine nasıl mana verdiğini anlattığımız bir önceki bölümde, usûl-ü fıkıh kitaplarımızdaki tariflere de müracaat ederek, değinmiştik. Şimdi bu müşterek lafıza ve bu lafzın içinde geçtiği âyete **İcî**'nin ve **Şâfiî mezhebi**'nin nasıl mana verdiğine bakalım:

“Boşanmış kadınların kendileri üç aybaşı hali (üç âdet görünceye) kadar beklerler. Allah'a ve âhiret gününe imân ediyorlarsa, Allah'ın onların rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz.” Bir önceki âyette bahsedilen **ilâ** bir boşama/talâk çeşidi olunca, bu âyette boşanmış kadınların (iddet bekleme) hükümleri zikredilmiştir. **Talâk**: “Şer'i örfе göre nikâh bağının kaldırılmasıdır.” Aslında kelime manası; “açmak ve bağı çözmek, izâle etmek”, demektir. Örneğin sen (طَلَّقْتَ) ve

(طَلَّقْتُ) diye kullanabilirsin. Ayne'l-fiil'i fetha veya damme olabilir. İsm-i fâilinin (طالِقٌ) şeklinde **tâ**'sız kullanılması, birinci kullanımı daha güçlü kılar. Çünkü bu, “**neseb**” manasına gelir. Oğul, gibi. Müşâreke olmadığı için değil. Aksi takdirde, (طَلَّقْتُ) denemezdi. Âyette geçen ﴿الْمُطَلَّقَاتُ﴾ boşanmış kadınlar'dan murâd: “kocalarıyla cinsel ilişki yaşamış, hayız ve âdet görebilen, hâmile olmayan kadınlardır.” Şöyle denmesi muhtemeldir: (Tarifte, bütün boşanmış kadınların değil de) sadece bu zikredilen sınıflardaki kadınların kastedilmiş olması, **cemî sîga**'da ﴿الْمُطَلَّقَاتُ﴾ kullanılan bir kelimenin sîganın bütün fertlerine şâmil olmasına mânî değildir. Çünkü bu haliyle kullanılıp kastedilmiş olması da bu mezkûr sınıfların bütün fertlerini ihâta etmiş olmaktadır. “Bu lafızdan ﴿الْمُطَلَّقَاتُ﴾ önce umum manası kastediliyordu, ancak sonradan tahsis olundu” demeye de gerek yoktur. Bu bâbda (konuda) söylenebilecek en son (ve en ileri) söz; “aslında **umum** ifâde eden bu lafızdan sadece bu mezkûr sınıftaki kadınların kastedilmiş olduklarına dâir ayrı bir karine gerekirdi” demek olur. Çünkü bu cemî lafız ﴿الْمُطَلَّقَاتُ﴾ sîga itibariyle, cemî'nin bütün fertlerine şâmil olmaya elverişlidir. Ama âyetteki hüküm, tarifte zikredilen sınıflardaki kadınlarla ilgilidir, onlara tahsis edilmiştir.

﴿يَتَرَبَّصْنَ﴾ “beklerler” fiili; ihbârîdir, ancak inşâî manada emîr ifade eder.

Yani; “beklesinler” demektir. Bu tür kullanımın faydası, te'kîd sağlamış olmasıdır. Sanki bu kadınlar kendilerine haber verilen “beklerler” ifadesini anında emîr telakki ederler ve hemen ona uyarlar. Senin şu sözündeki gibi: “(رَحِمَكَ اللَّهُ) Allah sana merhamet etti.” (Aslında bu, “(لِيَرْحَمَكَ اللَّهُ) Allah sana merhamet etsin”, demektir, duânın kabul olunacağından emin olduğu için, sanki peşinen kabul olunmuş gibi, (رَحِمَكَ اللَّهُ) diye mâzî sîga kullanılmıştır). Bu ihbârî sîga yine şöyle anlamaya yer vermemek içindir: “Beklesinler emrine ittibâ etmek gerekir de sanki talâk'ın gerçekleştiği bilinmedikçe kadının iddeti de bitmemiştir, diye zannedilebilir.” ﴿يَتَرَبَّصْنَ﴾ “beklerler” fiilinin mubtedâ'dan ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ﴾ sonra (haber olarak) gelmiş olması, manayı daha da te'kîd eder. ﴿الْأَنْفُسُ﴾; “Bizzat kendileri beklerler”,

ifadesiyle o kadınları iddet beklemeye özellikle teşvik etme vardır. Çünkü bu kelimenin kullanımında; kadınları buna teşvik etme ve erkeklerden uzak tutma talebi vardır. (القرء) **kar'ü – kur'ü** kelimesi; hem **tuhur** ve hem de **hayız** manasında kullanılan **müşterek** bir lafızdır. **Hz. Peygamber** (s.a.v.) bir kadına; “*Hayız (akrâ) günlerinde namaz kılmayı bırak*” diye emretmiştir. **Şâir A'sâ** ise bir beytinde der ki;

وقال الأعشى: مُورِثَةٌ مَالًا وَفِي الْحَيِّ رِفْعَةً، لِمَا ضَاعَ فِيهَا مِنْ قُرُوءٍ نِسَائِكَ. أَي: عِدَّةٌ نِسَائِكَ .

“Kadın mahallesinde, yüksek paha eden mîraslık bir mal gibi muâmele görür, Onun kurû’/iddet süresince, kocası uzaklarda kayıp olduğu için.”

Bu şiir beytinde, kocasının kadından uzak durmasından maksad; saldırı, işgal, düşman hücumu ve savaş gibi sebeplerle (sefere çıkıp) karısından uzun müddet ayrı kalmasıdır. (Kadının beklediği iddet süresinden dolayı değil). Kaocasının mezkûr sebeplerle karısından uzak durmasının sanki ondan iddeti sebebiyle uzak duruyormuş gibi şiirde benzetme yapılması, muzâhara/zihâr’ın (ve îlâ’nın) hilâfinadır. (Ya da, zâhirî mananın hilâfinadır). Âyette geçen (القروء) **kurû**’dan murâd, **tuhur** (kadının temiz hali) dir, (Şâfiî mezhebine göre). Çünkü âyette; ﴿فَطَلَّوْهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾; “*O kadınları iddetleri süresinde boşayın*”¹⁸ buyurulmaktadır. Yani; iddet vaktine girecekleri vakit, girmeden önce, tuhur halinden hayız haline intikâl edecekleri vakit, demektir. Bu âyetin, “*kadını hayızlı iken boşayın*”, manasına geldiği de iddiâ edilmiştir. (Hanefîler’in görüşü). **Tuhur** halinde boşamak, kadının rahiminin (çocuktan ya da hayız kanından) boş olup olmadığını anlamak için (استبراء الرحم) daha uygundur. **Hz. Peygamber**’in (s.a.v.); “*Câriyenin iddet bekleme süresi, iki hayız süresi kadardır. (üç defâ değil)*”¹⁹ hadîs-i şerîf’i ile istidlâl etmek (Hanefîler’in yaptığı gibi) uygun değildir. Çünkü Buhârî ile Müslim’in rivâyet ettikleri; **Hz. Peygamber** (s.a.v.), karısını boşamış olan **Abdullah İbn Ömer**’e iletilmek niyetiyle; **Hz. Ömer**’e söylediği; “*Oğlun Abdullah’a söyle, emret, karısına geri dönsün*”²⁰ şeklindeki rivâyetin, bu konuda vârid olan haberlerin

¹⁸ Talak; 65/1.

¹⁹ İcî’nin yarısını zikrettiği **hadîs-i şerîf**’in tam metni şöyledir: “*Câriyenin boşanma hakkı ikidir, iddet bekleme süresi de iki hayız süresi kadardır (üç defâ değil)*”. İbn Mâce, Talâk, 30.

²⁰ **Bid’î talâk**’a karşı **Sünnî talâk**’ın tarif edildiği bu **Hadîs-i şerîf**’in tamamı şöyledir: **Hz. Ömer**’e hitâben **Hz. Peygamber Efendimiz** (s.a.v.); “*Oğlun Abdullah’a söyle, emret, karısına geri dönsün. Sonra karısı tuhur haline gelip temizleninceye kadar onu tutsun. Sonra tekrar hayız görüp tuhur haline*

tercihlerinden olduğu kapalı değil, apaçıktır. (Hanefîler'in) ﴿لِعَدَّتِهِنَّ﴾; “O kadınları iddetleri süresinde boşayın” âyetini, (مُسْتَقْبِلَات); “iddetlerini karşılarken” diye açıklayarak verdikleri cevap yeterli, doğru, tutarlı ve iknâ edici değildir (ليس بسديد). Çünkü âyette asıl olan, bir şeyi (مُسْتَقْبِلَات kelimesini) önce hazfedip sonra onu izmâr etmek/gizlemek değildir. Zaten (izmâr yapmadan) maksad hâsıl oluyor. Çünkü bir kimsenin; (لست تعين من الشهر) demesi, bunun başlanılan zamanın/ayın içinde vukû bulunduğunu gösterir. Bu durumda âyetin manası şöyle demektir: (طَلَقُوهُنَّ بِحَيْثُ يَحْصُلُ) (الشَّرُوعُ فِي الْعِدَّةِ); “İddate başlanırken, iddet öncesi, kadınlarınızı boşayın.”

(قِرَاءُ) kelimesinin; birisi (أَقْرَأَ) cem'ül-kille ve diğeri (قَرِئَ) cem'ül-kesre olarak iki çoğulu vardır. Âyette bu ikisinden, **killet** olanın kullanılması gerekirken (çünkü üç rakamı azdır, **killet** ifade eder) **kesret** olanı kullanılmıştır. Bunun sebebi, her ikisinin de (Arapça'da) birbirleri yerine istiâre/ödünç olarak kullanılıyor olmalarıdır. Ayrıca yine; boşanan kadınların sayılarının çokluğuna bakılırsa, burada **cem'ül-kesre**'nin kullanımı yerindedir. (القِرَاءُ) aslında; **toplanmak**, demektir. Yani; **hayız** halinde kan, kadının rahiminde toplanır. **Tuhr** halinde ise kan, kadının bedeninde toplanır. Bu (القِرَاءُ) kelimesinin; **intikâl etmek** ve **vakit** manalarına geldiği de nakledilmiştir. Âyette bu kelimenin **mansûb** gelmiş olması; ya **zarf** olduğu için, ya da **mef'ûlün bih** olduğu içindir. İttisâ'an (geniş kullanım yoluyla), her ikisi de olabilir.

Boşanmış olan kadınların iddetlerinin sona erdiğini açıklamalarının onların ﴿الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ “Allah'a ve âhiret gününe îmân etmiş olmaları”na bağlanması; onlara karşı şiddetli bir uyarı ve tehdittir. Çünkü böyle bir ifâde; onların rahimlerindeki hâmileliği ya da hayız hallerini gizlemelerinin îmânlarının varlığına hâlel getireceğini îmâ ve îhâm etmektedir. Burada (الْإِيمَانُ) **îmân**'dan maksat, **îmân'ın kemâl derecesi**'dir. Çünkü boşanan kadın eğer **kâmil îmân** sahibi ise, bu îmânı onun rahminde var olanı gizlemesine mânî olur. Buradan anlaşılıyor ki; rahminde var olanı

---

geçmesini beklesin. Bundan sonra; dilerse hanımına ilişir (cimâ' yapar) ve onu yanında tutup evliliğini devam ettirir veya dilerse ona ilişmeden ve cimâ' yapmadan önce onu boşar. İşte bu, Allah'ın kadınları nasıl boşayacağını (Sünnet olan) emrettiği iddet ve boşama şeklidir.” Buhârî, Talâk, 1, 2, 3, 44, 45; Tefsîru sûret't-Talâk, 65; Ahkâm, 13; Radâ', 66, 76; Ebû. Dâvûd, Talâk, 4; Tirmizî, Talâk, 1; Nesâî, Talâk, 1, 3, 5, 19; İbn Mâce, Talâk, 1, 3; Dârimî, Sünen, Talâk, 1, 2; İmâm Mâlik, Muvattâ, Talâk, 53; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 44; II, 26, 43, 51; III, 286.

öğrenme konusunda kadının kendi beyanına itimad edilmelidir, o bu konuda **emîn** (**mü'temen**) sayılmalıdır. Hattâ iddetinin bittiğini iddiâ ediyorsa ve bu fiilen mümkünse, ya da kurû' ile 32 gün sonra iddetinin bittiğini beyân ederse ve bu ikisi de (bu iki beyânı) hatâlı olsa bile, onun kendi sözüne itimad edilmeli, tasdik edilmelidir. **Tuhr** halinin sonunda da boşanmış olur, **talâk** gerçekleşir. Diğer durumlarda da aynı şey geçerlidir (yani bütün boşama çeşitlerinde, kadının iddetinde, rahminin boş ya da dolu olduğu konusunda onun kendi beyanına itimad edilir).²¹

İkinci Örnek: Nesih Meselesi, Vasiyet ve Mîrâs Âyetleri:

Ölmek üzere olan bir kimsenin, geride bıraktığı anne-babasına ve akrabalarına malını vasiyet etmesi gerektiğini belirten Bakara; 2/180-181'deki **Vasiyet Âyetleri**'nin, **mîrâs**'ın taksîmâtını (**ferâiz**) muayyen oranlara bağlayan Nisâ; 4/11-14 âyetleri tarafından nesh edilip edilmediği, özellikle **Hanefî** ve **Şâfiî** mezhepleri arasında, tartışmalıdır. Tartışmanın özü ağırlıklı olarak; mîrâs âyetlerinin vasiyet âyetini nesh edip etmemesinden daha öte, Kur'ân âyeti, Sünnet/Hadîs ile neshedilir mi? Ve bu neshin vukuunda zikredilen **Hz. Peygamber**'in (s.a.v.) **Vedâ Haccı**'nda söylediği; (إِنَّ اللَّهَ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، أَلَا وَصِيَّةٌ لِّوَارِثِ) *“Allah c.c. (mîrâs âyetlerindeki taksîmât ile) herkese (maldan, mirastan) hakkını tastamam vermiştir. Dolayısıyla bundan sonra, vârise (bırakmak için maldan) vasiyet etmek yoktur”*²² hadîs-i şerîf'i **haber-i vâhid** midir? **mütevâtir** veya **müştehir** hadis midir? husûsu etrafında odaklanmaktadır. Hem bu hadîs-i şerîf ve hem da genel manada **nesh mes'elesi** hakkında, daha önceki bölümde **Nesefî**'nin *Medârikü't-Tenzîl*'i ile *Keşfü'l-esrâr*'ına mürâcaat ederek onun ve **Hanefî** mezhebinin görüşünü beyân etmiştik. Şimdi buna karşın, **İcî**'nin *Tahkîku't-tefsîr*'ine mürâcaat ederek onun ve **Şâfiî** mezhebinin görüşünü ele alacağız. Böylece, her iki mezhep ve görüşleri hakkında mukâyese imkânı olacaktır:

﴿كَتَبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا، الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ

بِالْمَعْرُوفِ، حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ، فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ

يُبَدِّلُونَهُ، إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

²¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 89a.

²² Tirmizî, Vesâyâ, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 186, 189; V, 267; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 171.

“Sizden birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa, ana babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanların üzerine bir borç olarak yazıldı. Onu işittikten sonra kim değiştirirse günahı, yalnızca onu değiştiren kimse üzerine olur. Allah c.c. her şeyi işitir, bilir.”²³ Yani; sizden birine ölüm ve emâreleri geldiği vakit, vasiyette bulunması farz kılınmıştır. (الْوَصِيَّةُ) kelimesi, (كَتَبَ) meçhul fiilinin nâib-i fâil’i olduğu için merfûdur. (إِنْ تَرَكَ خَيْرًا); “Eğer (çok) mal bırakırsa” demektir. Çünkü rivâyet edildiğine göre, Hz Ali (r.a.), 700 dirhem malı olan kölesinin bu malından vasiyet etmesine mânî olmuş ve ona; “Allah c.c. âyette; “Eğer hayır, çok mal bırakırsa” diyor. (Halbuki senin malın azdır)” demiştir.²⁴ Nâib-i fâil olan (الْوَصِيَّةُ) lafzı müennes olduğu halde, ona râcî olan zamir (هُوَ) meçhul fiilindeki (كَتَبَ) müzekker gelmiştir. Çünkü buradaki (الْوَصِيَّةُ) kelimesi, (أَنْ يُوصِيَ) manasındadır. Fiilin müzekker olarak gelmesinin iki veçhinden (sebebinden) biri, budur. (أَنْ يُوصِيَ) burada; (إِرَادَةُ الْإِصْصَاءِ) vasiyet bırakma isteği ve irâdesi, manasındadır. Âyette (عَلَيْكُمْ) zikredilmiş olması, bunun delilidir. Âyetin akışında (الْوَصِيَّةُ) kelimesini mübtedâ sayıp sonrasını onun haberi kabul eden kimse; bu isim cümlesinin, “(إِنْ تَرَكَ خَيْرًا) Eğer hayır, çok mal bırakırsa...” şeklindeki şart cümlesinin cevâbı olduğunu söylemektedir. Cevâp cümlesinde var olması gereken **cevap fâ**’sı da burada takdîren var sayılmıştır. Şu şiir beyitinde de aynı durum vardır ve cevap cümlesinde cevap fâ’sının varlığı takdir olunmuştur. Yani şiir burada; (فَاللَّهُ يَشْكُرُهَا) diye takdir olunur:

كَمَا فِي قَوْلِهِ: مَنْ يَفْعَلِ الْحَسَنَاتِ، اللَّهُ يَشْكُرُهَا، وَالشَّرُّ بِالْشَّرِّ عِنْدَ اللَّهِ مِثْلَانِ.

“Kim hasenât işlerse, Allah ona teşekkür eder, karşılığını öder.

Şer ve kötülük de Allah katında misliyledir.”

Âyette gelen cevap cümlesine **cevap fâ**’sının takdir edilmesine dâir bu şiirle istişhâd edilmesine (bizim) reddiyemiz vardır. Çünkü burada şiirde **cevap fâ**’sının takdir olunması, şiir zarureti dolayısıyla (âyette olduğu gibi, nahiv ve kâide zorunluluğundan dolayı değil). Zarf (cümlesinin) mansûb olduğu söylenemez. Çünkü (nahiv kuralı gereği), masdarın (الْوَصِيَّةُ، أَنْ يُوصِيَ) mâmülû (yani zarf ve mef’ûlün fihi sayılan şart cümlesi (إِنْ تَرَكَ خَيْرًا), masdarın başına takaddüm edemez. Ya da âyetin

²³ Bakara; 2/180-181.

²⁴ Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 5.

cümle tahlîlinde şu takdir yapılır: (الوصية) kelimesi **mübtedâ**'dır, (لوالدين) de onun **haberi**'dir. Yani; “Anne babaya ve ... vasiyet yapmak farz kılınmıştır” demektir. Yani, “Çok mal bıraktıysa”. Rivâyete göre **Hiz. Âişe** (r.a.) 3000 dirhemi azımsamış, az maldan saymıştır. O, vasiyet etmek isteyen bir kimseye ne kadar malı ve kaç çocuğu olduğunu sormuş ve “3000 dirhem malım var, dört tane de evlâdım var” cevabını alınca ona; “bu mal senin için azdır, az sayılır (dolayısıyla senin vasiyet yapman gerekmez.)” demiştir.²⁵ (إِنْ تَرَكَ خَيْرًا); **Hayr ve çok mal**'ın; 800 dirhem, 500-1000 dirhem arası veya kişiden kişiye değişebilen miktarlar olabileceğine dâir rivâyetler de mevcuttur.

Vasiyet: Bu âyetin sebep-i nüzulüne dâir; eskiden Arapların ölüm döşğinde iken, mallarını yakın akrabalarına değil de uzak kimselere vasiyet ettikleri ve bunu da bir övünç ve şeref mes'elesi saydıkları nakledilir. İslâm'ın ilk yıllarında anne baba için ve akrabalar için vasiyet etmek vacip (farz) kılınmıştı. Akrabalar; bir görüşe göre evlatlar'dır, başka bir görüşe göre anne baba hariç diğer vârisler'dir. Bu görüşün dayanağı; (مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ); “Anne-babanın ve akrabaların terekelerinden...”²⁶ âyeti ve bu âyetin sonrasındaki (وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقَرْبَى); “Mîrâs taksimi esnasında akrabalar, ... da hazır bulunursa”²⁷ âyetidir. Başka bir görüşe göre de akrabalar; ölenin vârisi olamayan diğer herkes'tir. Başka bir görüşe göre, akrabalar içinden vâris olamayanlar'dır. Diğer bir görüşe göre de akrabalar; daha umumidir, yani bu sayılanların hepsi'dir.

(حَقًّا); müekked masdar'dır. Yani; (حَقٌّ ذَلِكَ حَقًّا), “bu gerçekten hak oldu”, demektir. Bu (vasiyet etmek), sadece **müttakîler**'a mahsus değildir. Yani; özellikle, takvâyı arayan ve takvâ üzere yaşamak isteyen kimseler üzerine (vasiyet) vaciptir. Ancak netice itibariyle, herkese vaciptir. Hem müttakîler ve hem de diğer herkes bu vücûbiyete dâhildirler. (المعروف); Adâlet demektir ve adâlet üzere vasiyette bulunmak, taksîm yapmak demektir. Ölmek üzere olan kimsenin, geride kalanlarına verilmek üzere vasiyette bulunurken, bunlardan zengin olanlarını seçmemesi (fakirleri seçmesi), eğer vârislerinin dışından başka kimselere vasiyette bulunuyorsa bu vasiyetin malının 1/3'ünü geçmemesi (çünkü bu hususta icmâ vardır), demektir. Âyetteki

²⁵ Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 5; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 171; Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, I, 103.

²⁶ Nisâ; 4/7.

²⁷ Nisâ; 4/8.

vasiyet'in İslâm'ın ilk yıllarında (vacip değil de) **mendûb** olduğu görüşü de rivâyet olunur. Bu görüşe göre **vasiyet hükmü**, (mîrâs âyetleriyle nesh edilmemiş olup) hâlâ **sabittir**, mevcuttur. **Vasiyet**'in **vâris olmayanlar** için hâlâ yürürlükte olduğu, ancak **vârisler** için **nesh olunduğu** görüşü de vardır. (Nesh vardır, demek yerine; tahsis ya da takyîd vardır). **Hakikat şudur ki**; vasiyyet âyetinin hükmü, mîrâs âyetleri'nin nâzil olmasıyla ve sonrasında **Hz. Peygamber (s.a.v.)**'in **Vedâ Haccı** esnâsında buyurduğu; *“Allah, her hak sâhibine hakkını tastamam vermiştir. Dikkat edin, bundan sonra vâris'e verilmek üzere vasiyette bulunmak yoktur”*²⁸ hadîs-i şerîfi ile nesh edilmiştir.

Kadı Beydâvî,²⁹ tefsiri *Envâru't-Tenzîl*'de der ki; “Burada (neshin vukuu hususunda) biraz şüphe vardır. (فيه نظر). Çünkü mîrâs âyetleri vasiyet âyetine muâriz değildir ki onu nesh etsin (Çünkü nesih, sadece nasların çakıştığı durumlarda gerçekleşir). Bilakis bu âyetler, vasiyet âyetinin manasını pekiştirir ve te'kîd ederler. Şöyle ki; mîrâs âyetleri (nin sonunda belirtildiği üzere), mîrâs taksiminden önce mutlak olarak (vârislerin dışındakilere) vasiyetin yapılmasını ifâde ederler. Konuyla ilgili az önceki **hadîs-i şerîf** de **haber-i vâhid**'dir. Bu hadîs-i şerîf'i İslâm ümmetinin kabul edip benimsemiş olması (**müştehir hadîs** olması), onu **mütevâtir hadis** derecesine çıkaramaz. **Vasiyet âyeti**'nin **mîrâs âyetleri**'yle nesh edildiğini söyleyen kimse belki; **Vasiyet âyeti**'nde (الْوَصِيَّةُ لِلْوَالدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ) geçen **vasiyeti**, **mîrâs âyetleri**'nde (يُوصِيكُمُ اللَّهُ) geçen ve tereke'nin belirli oranlarla taksîm edilmesini vacip kılan **vasiyet** diye anlamış ve öyle tefsir etmiştir. (Aksi takdirde, daha önce de ifâde edildiği gibi, vasiyet âyetiyle mîrâs âyetleri arasında çakışma yoktur ki nesih vukû' bulmuş olsun). Ya da miras taksimi esnasında **muhtazar**'ın (ölüm döşeğindeki hasta) yanında bulunan diğer kimselere **muhtazar**'ın malından bir şeyler verilmesini vasiyet etmesi, olarak anlamıştır.”³⁰

Birisi diyebilir ki; “Vasiyet hâlâ geçerli olduğu için nesih gerçekleşmemiştir. Çünkü mezkûr naslar arasında bir münâfât/teâruz yoktur. Bu görüşte de şüphe vardır (fihî nazar). Çünkü mîrâs âyetleri her ne kadar arada nesih olmamasından dolayı vasiyet âyetinin manasını pekiştirip te'kîd etmiş olsa da aslında, malın (miras taksimi yoluyla)

²⁸ Tirmizî, Vesâyâ, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 186, 189; V, 267; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 171.

²⁹ Burada bir Şâfiî fakihî ve kadısı olan **Kadı Beydâvî**'nin görüşünü nakletmesi, **Adudüddîn el-Îcî**'nin böylelikle hem kendi hem de mezhebi **Şâfiîler**'in görüşünü ortaya koymuş olmaktadır.

³⁰ Kadı Keydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, I, 104.

vasiyet edilmesini sadece vârislere tahsis etmiş olmakla, yine de bir şekilde önceki vasiyet âyetinin manasını nefyetmiş durumdadır. Çünkü ölecek kimsenin, tereke'sinden verilmek üzere vârise vasiyette bulunması; 1- ya onun önceki hissesini (vasiyet âyetinde geçtiği şekliyle) takdir edip onaylamakla, 2- ya bu hisseyi azaltmakla, 3- ya da çoğaltmakla olur. Bu üç seçenekten ilk ikisi (el-evvelâni) bâtıl'dır, geçersizdir. İkinci seçeneğe (yani üçüncüsüne) ise mîrâs âyetleri zaten mânidir.

Haber-i vâhid'in bir âyeti nesh etme selâhiyetinin olduğu mes'elesinde hâlel ve zaaf olduğu doğrudur. Çünkü âhâd haberler'in mütevâtir (olan âyeti) nesh edemeyeceğinin sebebi; zannî bir delil'in kat'î bir delil karşısında tutunamayacağıdır. Haber-i vâhid'i İslâm ümmetinin genelde ve topluca (icmâlen) kabul edip çokça kullandığı gibi, bir haber'i kabul edip benimsemiş olması onu kat'î delil derecesine çıkaramaz. Bu (haber-i vâhid), tefsir ilminde zikredilip istidlâlen kullanılıyor olsa bile, burada bu durumda usûl (usûl-ü fıkıh) ilminde nesh etme niyetiyle kullanılmış olur ki (bu da mümkün ve câiz değildir). Âyette geçen (فَمَنْ بَدَّلَهُ) **tebdîl**; tağyir etmek, değiştirmek demektir. Bu (âyette anlatılan ve yasaklanan, vasiyet ahkâmını) değiştirmek; ya vasîler tarafından ya da **şâhitler** tarafından yapılabilir. Ancak bununla alakalı tehdit; yani âyetin ahkâmını ve ölenin vasiyetini duyup da bunu değiştirmeye kalkışanların kazanacağı büyük günah, Şeriat'a muhâlif davrandıklarından dolayı, bu değiştirmede payı olan herkese yöneltilmektedir. Âyetin sonunda Allah'ın; “*bu kimselerin söylediklerini işittiğini ve yaptıklarını bildiğini*” haber vermesi, bu manayı te'kîd eder.”³¹

Vasiyet âyeti ve tefsiri hakkında **İcî**'nin söyledikleri burada sona ermektedir. Ancak konuyla alakalı olan **nesh mes'elesi**'ni, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'sında, bütün çeşitleriyle birlikte, hem kendi mezhebi ve hem de diğer mezheplerle mukâyeseli olacak şekilde, genişçe tartışmıştır.³² Ayrıca biz, **İcî**'nin hocalarından sayılabilecek olan **Kâdî Beydâvî**'nin eserlerinde, Kur'ân'ın Sünnet ile nesh edilemeyeceğini ve özellikle haber-i vâhid sayılan rivâyetlerle aslâ nesh edilemeyeceğini, biliyoruz.

Böylece **İcî**'nin tefsir"inde, fikhî ahkâm'a dâir âyetlerin tefsirinde izlediği yolu örnekleriyle birlikte görmüş olduk. Bir önceki bölümde ise **Nesefî**'nin tefsirinde ahkâm

³¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 66a.

³² İcî, Adudüddîn, **Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ**, s. 267-286.

âyetlerini nasıl yorumladığına geniş yer vermiştik. Her iki müfessiri ve tefsirlerini bu hususta kısaca karşılaştırsak, şunları söylememiz mümkündür: **1- Neseî** fûru-u fıkıh ve usûl-ü fıkha dâir diğer eserlerini yazdıktan sonra, ömrünün sonlarına doğru tefsiri *Medârikü't-Tenzîl*'ini yazmıştır. Bu nedenle açıklanması gereken fûru-u fıkha ve usûl-ü fıkha dâir birçok mes'eleyi tefsirinde genişçe izah etmek yerine, çoğu zaman önceki eserlerine havâle etmekte, onları tefsirinde tekrar zikretmeyi zâid addetmektedir. Bu nedenle, **Neseî**'nin fikhî ahkâma dâir görüşlerini tespit edebilmek için, en az tefsirine mürâaat etmek gerektiği kadar, diğer fikhî ve usûlî eserlerine de bakmak gerekmektedir. Bunlarla birlikte, **Neseî** tefsirinde yine de mes'eleleri ve mezheplerin (özellikle Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin) görüşlerinin daha sistematik, düzenli şekilde ve delilleriyle birlikte tartışarak sunmaktadır. **2- İcî**'ye gelince; o bir müfessir ve fakih olmaktan daha çok, bir kelamcıdır. İlim dünyasında kelâma dâir eseri *el-Mevâkıf*'la meşhur olması da bunun açık delilidir. Ayrıca **İcî**'nin, en azından tespit edebildiğimiz kadarıyla, fûru-u fıkha dâir bir eseri yoktur. Usûl-ü fıkhta ise İbn Hâcib el-Mâlikî'nin eserini *Şerhu'l-Muhtasar* adıyla şerhetmiştir. **İcî**, *Tahkîku't-tefsîr*'ini hem kelâmî ve hem de usûlî eserlerinden önce yazdığı için, tefsirinde fikhî ahkâma dâir açıklamalar yaparken diğer usûlî eserine atıf yapmamaktadır. Yani, “neredeyse bütün fikhî görüşleri tefsirindedir”,

demek

mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM
ÂİLE HUKÛKU
NESEFÎ' İLE İCÎ'NİN EVLİLİĞİN KURULMASINA
İLİŞKİN ÂYETLERE YAKLAŞIMLARI

İki tefsir hakkında: Biz özellikle bu bölümde ve devamında iki tefsirin “Evliliğin Kurulmasına İlişkin Âyetlere Yaklaşımları”nı karşılaştıracamızdan dolayı, her iki tefsirin çalışmamızda esas aldığımız nüshalarını belirtmek istiyoruz.

İlki; **Ebü'l-Berekât en-Nesefî**'nin *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* adlı tefsirinin Beyrut: 1435/2014 tarihli Dâru'n-Nefâis Yayınevi, 3. Baskısı. (I-IV).

İkincisi; **Adudüddîn el-İcî**'nin *Tahkîku't-tefsîr fî teksîri't-tenvîr* adlı tefsirinin yazma nüshası. Bu tefsir henüz matbû' değildir, mahtût/yazma haldedir. Daha önceki bölümde, yazma nüshalarını tanıtırken belirttiğimiz üzere, bu tefsirin dünyanın çeşitli yerlerindeki kütüphanelerinde onlarca yazma nüshası mevcuttur. Bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki mevcut dokuz nüshadan ikisini esas aldık: **1-** Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50. Bu nüsha, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinin ilk yarısını, Fâtiha-Kehf Sûreleri'nin tefsirini ihtivâ etmekte olup, diğer ikinci yarısı yani Meryem-Nâs Sûreleri arası kayıptır. **2-** Dâmâd İbrahim Paşa, no: 134 yazma nüshası. Bu nüshanın da ilkinin aksine, ilk yarısı, Fâtiha-Kahf Sûreleri arası kayıptır, son yarısı yani Meryem-Nâs Sûreleri arası mevcuttur. Bu nüshanın sonuna düşülmüş olan Ferâğ ve Ketebe kayıtlarına bakıldığında, müellif nüshası ya da ondan kopya/istinsah edilen ilk kadîm nüsha olması kuvvetle muhtemeldir. Sonundaki kayıt şöyledir:

“Bu eserin te'lifi, 723 (1323) senesinde Cemâziyelâhir ayının sonlarında tamamlanmıştır (ferâğ). Bu nüshanın yazılması ise (ketebe), 726 (1326) yılının Zilkâde ayının ilk gecesinde, hâdiseler istikrarsız olup sürekli ve hızlı şekilde değiştiğinden dolayı, ale'l-acele bir şekilde tamamlanmıştır.” Müfessirimiz Adudüddîn el-İcî'nin 756/1355 yılında vefât ettiğini hatırladığımızda, tefsirini vefâtından 33 sene evvel yazdığını, istinsahının da bundan üç yıl sonra, yani vefâtından 30 sene evvel yapıldığını tespit etmiş oluyoruz.

I- EVLİLİKLE İLGİLİ ÂYETLERİN TASNİFİ

Evlilik konusuna girmeden önce, Kur’ân-ı Kerîm’de konuyla ilgili mevcut âyetleri, konularına ve ilgili kelimelerin kökenine göre tasnif etmenin faydalı olacağı tahmin edilmektedir. **Muhammed Fuâd Abdülbâkî**’nin *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerîm* adlı eserine¹ baktığımızda “evlilik” meselesinin **beş kelime** ile incelediğini görmekteyiz.² Bunlar; a- (نكح), b- (أحصن), c- (زوج – زوجه), d- (امراة), e- (نساء) kelimeleri ve bunların türevleridir. Bunlar muhtevâ itibariyle; 1- evlilikle direkt ilgili olanlar, 2- dolaylı ilgili olanlar ve 3- sadece lafzı dışında hiçbir muhtevâ ilgisi olmayan âyetlerdir.

A) Nekeha (نكح): Sözlükte; “*Bir kadınla nikâhlanmak, evlilik akdi yapmak, bir kimseyi resmen nikâh altına almak, eş olarak almak-evlenmek, cimâ’ -vat’ yapmak, cinsel ilişki kurmak ve bir şeyi bir şeyle birleştirmek*”³ manalarına gelen bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte 20’den fazla yerde geçer. Bu âyetleri konularına göre ayırırsak;

¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, **el-Mu’cemü’l-müfehres**, s. 206 (ehsane) md; s. 332-334 (zevc-zevvece) md; s. 663 (mer’e-imra’e) md; s. 699 (nisve-nisâ’) md; s. 718 (ne ke ha) md. İstanbul: 1982, el-Mektebetü’l-İslâmiyye (Muhammed Özdemir).

² İlgili âyetlerin farklı bir tasnif şeklini de şu eserlerde görmekteyiz: 1- Abdülvehhâb Öztürk’ün **Kur’ân-ı Kerîm Fihristi adlı eseri**. s. 10 (âdet görmek, hayızlı kadınlar), s. 13 (Âile sevgisi, âilenin nafakası, Hz. Âişe ve Hafsa r.a.), s. 104 (eşler-ezvâc), s. 104-105 (Evlilik, evlenilmesi haram ve helâl olan kadınlar), s. 120 (geçici nikâh-mut’a), s. 120 (geçim, geçinemeyen eşler), s. 160 (iddet), s. 184-186 (kadın-kadınlar), s. 198 (karı-koca), s. 209 (kızlar), s. 212 (koca, kocası ölen kadınların iddeti ve onlara vasiyet, kocanın mirası, kocasına karşı gelen kadının durumu / nüşûz), s. 234 (mehir), s. 275 (nikâh-evlilik, nikâhlamak, nikâhi haram ve helâl olan kadınlar, nikâhlı kadını el sürmeden önce boşamak), s. 393 (zevceler), İstanbul: 1998, Timaş Yayınları. 2- Ömer Özsoy ve İlhamî Güler’in hazırlamış oldukları **Konularına Göre Kur’ân, Sistematik Kur’ân Fihristi**. s. 487-507, Ankara: 2005, Fecir Yayınları. 3- Recep Aykan’ın **Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur’ân Fihristi**, s. 169-171 (âile ve âile hayatı), s. 381 (eşit-eşler/hanımlar arasında eşitlik), s. 384-385 (evlenmek-evlilik-evlendirmek), s. 426 (hamilelik-gebelik), s. 581-584 (kadın-kadınlar), s. 713 (nikâh), İstanbul: Temmuz 2012, 6. baskı, Pınar Yayınları. 4- Mahmud Çanga’nın **Kur’ân-ı Kerîm Lügatı, İlâvelerle Mu’cemü’l-Müfehres** adlı eseri. Çanga, bu esrini, yine Muhammed Fuâd Abdülbâkî’nin mezkûr eserini bazı yeni ilâvelerle ve değişikliklerle Türkçe’ye tercüme etmiş, sonuna **â’lâm** (meşhur şahıslar) konulu bir fihrist de eklemiştir. s. 157 (ehsane-muhsanât), s. 183 (hitbe-dünür gitmek-nişan-kız istemek-evlenme teklifinde bulunmak), s. 247-248 (zevc-ezvâc), s. 482 (mer’e-imra’e), s. 510 (nisve-nisâ’), s. 512 (nüşûz-huysuzluk, geçimsizlik çıkarmak), s. 524-525 (nikâh), İstanbul: Mayıs 2016, 6. baskı, Timaş Yayınları.

³ Cevherî, **Sihâh**, s. 1067 (ne ke ha) md; İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, II, 742 (ne ke ha) md; Râğib el-İsfahânî, **el-Müfredât li elfâzı’l-Kur’ân**, s. 823 (ne ke ha) md; Cürcânî, Seyyid Şerîf, **et-Ta’rîfât**, s. 246 (nikâh) md; Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûsü’l-mühît**, s. 314 (nikâh) md; Lüvis Ma’lûf, **el-Müncid**, s. 836-837 (ne ke ha) md; Ayverdi İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, II, 2379 (nikâh) md; Doğan Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1249 (nikâh) md.

Evlenme ahkâmıyla direkt ilgili olanlar:

1-Babaların karılarıyla (üvey anneler, analıklar) evlenmek haramdır: Nisâ; 4/22. “Kadınlardan babalarınızın nikâhladıklarını nikâhlamayın. **وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ** Ancak (câhiliyye döneminde) geçen geçmiştir. Çünkü bu, çirkin bir hayâsızlık ve öfke duyulan bir iğrençliktir. Ne kötü bir yoldur o!...”

2-Evlenilmesi haram olan kadınlar: Nisâ; 4/23. İçinde **(نَكَحَ)** kelimesi geçmemekle birlikte bu **tahrîm** âyeti (**حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ**), kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları saymaktadır. “Sizlere anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerin kızları, kız kardeşlerin kızları, sizi emziren (süt) anneleriniz, süt kızkardeşleriniz, kadınlarınızın anneleri (kayın vâlideleriniz) ve kendileriyle (gerdeğe) girdiğiniz kadınlarınızdan olup koruyuculuğunuz altında bulunan üvey kızlarınız –onlarla gerdeğe girmemişseniz, size bir sakınca yoktur-, sizin sülbünüzden olan oğullarınızın eşleri (gelinleriniz) ve iki kız kardeşi bir araya getirip tek nikâh altında birleştirdiğiniz (evlilik) haram kılındı. Ancak (câhiliyye devrinde) geçen geçmiştir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”

3-Evli ve hür kadınlarla evlenmenin haram olması: Nisâ; 4/24. Bu âyet, **(أَحْصَنَ)** başlığı altında ele alınacaktır.

4-Müşriklerle evlenmek haramdır: Bakara; 2/221. Bu âyet, müşriklerle evlenmeyi kadın-erkek bütün müminler için yasaklamıştır: “Îmân edinceye kadar müşrik kadınları nikâhlamayın, onlarla evlenmeyin. **(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ)** Îmân eden bir câriye, -hoşunuza gitse de- müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de îmân edinceye kadar nikâhlamayın, mümin kızlarınızı onlarla evlendirmeyin. **(وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا)** Îmân eden bir köle, -hoşunuza gitse de- müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. ...”

5-Kâfir kadınlarla evlenmek haramdır: Mümteherine; 60/10. İçinde “**ne ke ha**”, “**zevâc**” ve “**eh sa ne**” kelimeleri geçmese de bu âyet, kâfir (ve mürted) kadınları nikâh altında tutmayı mümin erkeklere haram kılmıştır. “... Kâfir kadınların ismetlerini (nikâhlarını) elinizde tutmayın **(وَلَا تُمَسِّكُوا بِعَصَمِ الْكَافِرِ)** ve onlar için harcadıklarınızı (gittikleri kâfir kocalarından) isteyin. Onlar da mümin kadınlara

harcadıklarını (siz mümin kocalardan) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür, sizin aranızda hükmeder. Allah, bilendir, hüküm ve kikmet sahibidir.”

6-Muhâcir, düşmandan kaçıp gelen kadınlarla evlenmek helâldir: Mümtehine; 60/10. “Ey îmân edenler! Mümin kadınlar (düşmandan kaçıp) hicret ederek size geldikleri zaman, onları imtihan edin. Allah, onların îmânlarını daha iyi bilir. Şayet gerçekten mümin kadınlar olduklarını bilip-öğrenerseniz, artık onları sakın kâfirlere geri çevirmeyin. Çünkü ne bunlar onlara helâldir, ne onlar bunlara helâldir. Onlara (kâfir kocalarına kendileri için) harcadıklarını verin. Onlara (hicret eden mümin kadınlara) ücretlerini (mehirlerini) verdiğiniz takdirde onları nikâhlamanızda size bir güçlük yoktur.

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ)

7-Yetim kızlarla evlenmek: Nisâ; 4/127. “Kadınlar konusunda senden fetvâ isterler. De ki; onlara ilişkin fetvâyı size Allah veriyor. (Bu fetvâ), kendilerine yazılan (hakları veya miras)ı vermediğiniz ve kendilerini nikâhlamayı istediğiniz yetim kadınlar (...فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتِيْنَهُنَّ مَآكِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ) ve zayıf çocuklar (hakkında) ile yetimlere karşı adaleti ayakta tutmanız konusunda size Kitâb'da okunmakta olanlardır. Hayır adına ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir.”

8-Yetim kızlarla evlilikte adalet sağlanamazsa: Nisâ; 4/3. “Eğer yetim kızlarla evlilikte (onlar konusunda) adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, bu durumda, (onlarla değil) size halâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın.

(وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاتٍ وَرُبَاعٍ)

9-Çok (2-3-4) eşliliğe izin verilmesi: Nisâ; 4/3. aynı âyet.

10-Çok eşlilikte adalet sağlanamazsa, bir eşlilik: Nisâ; 4/3. “Şayet adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir (eş) ya da elleriniz altında mâlik olduğunuz câriye ile yetinin. (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ...) Bu, (adaletten) sapmamanıza daha yakındır.”

10-Hür ve iffetli kadınla evlenemeyen kimse, câriye ile evlenebilir: Nisâ; 4/25. (وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ)

o zaman ellerinin altında mâlik oldukları mümin câriyelerinizden alıp evlensinler. Allah îmânınızı en iyi bilendir. Siz birbirinizdensiniz.”

11-Câriyelerle evlenmek, onları evlendirmek: Nisâ; 4/25. Aynı âyetin devamı: “Öyleyse onları fuhuşta bulunmayan, iffetli ve gizlice dostlar edinmemişler olarak velilerinizin izniyle nikâhlayın. Onlara ücretlerini (mehirlerini) mârûf (güzel ve örfe uygun) bir şekilde verin. ...” (فَانْكِحُوهُنَّ بِأَدْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ)

12- Câriyelerin evlendikten sonra fuhuş yapmalarının cezâsı: Nisâ; 4/25. “Câriyeleriniz evlendikten sonra fuhuş yapacak olurlarsa, hür kadınlar üzerindeki cezanın yarısı (nı uygulayın). (فَإِذَا أُحْصِنَتْ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى) Bu, sizden günaha saptıktan endişe edip korkanlar içindir. Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”

13-Bekâr kızları ve câriyeleri evlendirmek: Nûr, 24/32. “İçinizden evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin. (وَأَنْكِحُوا) Eğer fakir iseler, Allah kendi fazlından onları zengin eder. Allah geniş (nimet sahibi)dir, bilendir.”

14-Vefât iddeti bekleyen kadınla evlenmek girişiminin yasaklanması: Bakara; 2/235. “Bekleme süresi tamamlanıncaya kadar nikâh bağına bağlamaya kesin karar vermeyin.” (وَلَا تَعْرِضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ)

15-Zifâf öncesi boşanan kadının iddet beklemesi gerekmez: Ahzâb; 33/49. “Ey îmân edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp sonra onlara dokunmadan boşarsanız, bu durumda sizin için, üzerlerine sayacağınız (beklemeleri gereken) bir iddet yoktur. Artık (hemen) onları yararlandırın (onlara yetecek bir şeyler verin) ve güzel bir tarzda onları salıverin.” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَالَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا، فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

16-Boşanmış kadının eski kocasına dönmesine izin vermek: Bakara; 2/232. “Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa –birbirleriyle mârûf (bilinen meşru biçimde) anlaştıkları takdirde- onlara, kendilerini (önceki) kocalarına nikâhlamalarına engel çıkarmayın...” (وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ...)

17-Üç boşama sonrası **tahlîl-hülle**: Bakara; 2/230. “Yine onu (kadını üçüncü defa) boşarsa, (kadın) onun dışında başka bir kocayla nikâhlanmadınca (ve onunla zıfafa girip cinsel ilişki yaşamadıkça) ona helâl olmaz. Eğer (bu koca da) onu boşarsa, onlar (ilk koca ile karısı) Allah’ın sınırlarını ayakta tutacaklarına inanıyorlarsa, tekrar birbirlerine dönmelerinde ikisi için bir sakınca yoktur. ...” **فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ، فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ...**

Evlenme ahkâmıyla dolaylı ilgili olanlar:

18-Zinâ eden kadınlar ve erkekler ancak birbirleri ile evlenebilirler: Nûr; 24/3. “Zinâ eden erkek, zinâ eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz. Zinâ eden kadını da yine zinâ eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz. Bu, müminlere haram kılınmıştır.” **الرَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً، وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ، وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ**

19-Nikâh/evlenme imkânı bulamayanlar: Nûr, 24/33. “Nikâh (evlenme imkânı) bulamayanlar, Allah onları kendi fazlından zenginleştirmeye kadar iffetli davransınlar.” **وَلَيْسَتَغْفِرَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ**

20-Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hanımlarıyla evlenmek, müminlere helâl değildir: Ahzâb; 33/53. “... Allah Resûlüne eziyet vermeniz ve ondan sonra eşlerinizi nikâhlamanız size ebedî olarak helâl olmaz. Çünkü böyle yapmanız, Allah katında çok büyük bir günahdır.” **(وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا)**

21-Kadının evlenmek niyetiyle Hz. Peygamber’e (s.a.s.) kendisini hibe etmesi: Ahzâb; 33/50. “Ey Peygamber! Sana helâl kıldık. ... Bir de kendisini Peygamber’e hibe eden ve Peygamber’in kendisini almak istediği mümin bir kadını da, -müminler için olmaksızın yalnızca sana has olmak üzere- senin için helâl kıldık. ...” **(وَأَمْرًا مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ)**

Evlenme ahkâmıyla ilgili olmayanlar, lafız benzerliği dışında:

Evlenme ahkâmı ihtivâ etmediği için bu âyetlerin meallerini vermeyeceğiz. Sadece sûre adlarını ve âyet numaralarını vereceğiz:

22-Hz. Şuayb’ın (a.s.) kızlarından birini Hz. Mûsâ (a.s.) ile evlendirmesi: Kasas; 28/27.

23-Yetimlerin nikâh/evlilik yaşlarına geldiklerinin denenmesi ve mallarının kendilerine teslim edilmesi: Nisâ; 4/6.

24-Menopoza girmiş, âdet görmekten ve çocuk doğurmaktan kesilmiş, yaşlanmış kadınlara tesettür konusunda müsâmaha gösterilmesi: Nûr; 24/60.

B) Ehsane (أَحْصَن): Sözlükte; “Ulaşılmaz, korunaklı, güçlü, takviyeli olmak, muhkem bir kalede korunmak” manalarına gelen (حَصْن) den türemiş olan (أَحْصَن) kelimesi **if’âl bâbı**’ndan olup, meçhûl sîga manasıyla; “Erişilmez, korunaklı, sağlam olmak, güvenli bölgede olmak, iffetli ve namuslu olmak, evli olmak, kadının evlenmek suretiyle kocası tarafından başkalarına karşı korumaya alınması, namuslu, iffetli ve haramdan kaçınan kadın olması”⁴ manalarına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte 13 yerde geçer.

Evlenme ahkâmıyla direkt ilgili olanlar:

1-Evli ve hür kadınlarla evlenmenin haram olması: Nisâ; 4/24. “Kadınlardan evli ve özgür olanlarla (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) da evlenmeniz haramdır. Ellerinizin mâlik oldukları, sahip olduğunuz câriyeler hâriç.”

2-Evlenilmesi helâl olan iffetli mûmün ve Ehl-i Kitâb’dan kadınlar: Mâide; 5/5. “Bugün size temiz şeyler helâl kılındı. .... Müminlerden hür ve iffetli kadınlar ile sizden önce (kendilerine) Kitâb verilenlerden hür ve iffetli kadınlar da, namuslu, fuhuş yapmayan ve gizlice dostlar edinmemişler olarak, onlara ücretlerini (mehirlerini) ödediğiniz takdirde, size helâl kılındı. ...” (الْيَوْمَ أَحْلَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ، ... وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ)

Evlenme ahkâmıyla dolaylı ilgili olanlar:

3-Câriyelerin evlendikten sonra fuhuş yapmalarının cezâsı: Nisâ; 4/25. Daha önce (أَحْصَن) bölümünde meâli verildi.

4-Kazif (evli ve iffetli kadına zinâ iftirası) cezâsı: 80 değnek sopa vurmak: Nûr; 24/4. “Korunan iffetli kadınlara zinâ suçu atan, sonra dört şahit getiremeyenlere

⁴ Cevherî, **Sihâh**, s. 240-241 (**hısn**) md; İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, XIII, 143-146 (**hasune-hısn-ehsane**) md; Râğıb el-İsfahânî, **el-Müfredât li elfâzı’l-Kur’ân**, s. 239-240 (**muhsane**) md; Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûsü’l-mühît**, s. 1536 (**ha su ne**) md; Cürçânî, Seyyid Şerîf, **et-Ta’rîfât**, s. 12 (**ihsân**) md; Lüvis Ma’lûf, **el-Müncid**, s. 138 (**ha su ne**) md; Ayverdi İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, III, 2154 (**muhsan-muhsane**) md.

seksen değnek vurun ve şahitliklerini ebedî olarak kabul etmeyin. Onlar fâsık kimselerdir.”

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدْهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا، وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)

5-Kazif etmenin günahı: Nûr; 24/23. “Namus sahibi, bir şeyden habersiz, mümin kadınlara zinâ suçu atanlar, **dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir**. Ve onlar için büyük bir azap vardır.” (إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

6-Kendi eşlerine zinâ suçu atan erkeklerin cezası (mülâ’ane): Nûr; 24/6-9. Sırasıyla ele alırsak; “6- Kendi eşlerine zinâ suçu atan ve kendileri dışında şâhitleri bulunmayanlar ise, onlardan da her birinin şâhitliği, Allah adına dört kere yemin ile kendisinin hiç şüphesiz doğru söyleyenlerden olduğuna şâhitlik etmesidir. 7- Beşinci yemini ise, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah’ın lânetinin muhakkak kendi üzerinde olmasını (kabul etmesi)dir. 8- Onun (kadının) da dört kere Allah adına yeminle onun (kocasının) hiç şüphesiz yalan söyleyenlerden olduğuna şâhitlik etmesi kendisinden (zinâ) cezâsını uzaklaştırır. 9- Beşinci yemini ise, eğer kocası doğru söylüyorsa, Allah’ın gazabının muhakkak kendi üzerinde olması (nı kabul etmesi)dir.”

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ ... وَالْخَامِسَةَ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ ... وَالْخَامِسَةَ أَنْ غَضَبَ اللَّهُ عَلَيْهَا ...)

7-İffetli câriyeleri fuhuş yapmaya zorlamak: Nûr; 24/33. “... Câriyeleriniz ırzlarını korumak istiyorlarsa, dünya hayatının geçici metânını elde etmek için, **onları fuhuş yapmaya zorlamayın**. Kim onları fuhşa zorlarsa, şüphesiz onların fuhşa zorlanmalarından sonra Allah onları bağışlar, esirger.” (وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَمَنْ يُكْرِهْنَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

Evlenme ahkâmıyla ilgili olmayanlar, lafız benzerliği dışında:
Evlenme ahkâmı ihtivâ etmediği için bu âyetlerin meallerini vermeyeceğiz. Sadece sûre adlarını ve âyet numaralarını vereceğiz:

8-İffetli Meryem: Enbiyâ, 21/91.

9-İffetli Meryem: Tahrîm; 66/12.

10-Dâvûd’a (a.s.) giyim sanatının öğretilmesi: Enbiyâ; 21/80.

11-Yusuf (a.s.) zamanında 7 bolluk yılı, 7 kuraklık yılı: Yûsuf; 12/47-48.

12-Kitâb Ehli’nin kalelerine sığınarak Allah’dan korunmaları: Haşr; 59/2.

13-Münâfıkların korunaklı şehirlerinden veya duvarlar arkasından müminlerle savaşmaları: Haşr; 59/14.

C) Zevc-zevvece (زَوْج – زَوْجَة): Sözlükte; “Çift oluşturmak, eşleştirmek, iki kat yapmak, evlendirmek, evermek, karîn, partner ve eş oluşturmak, tekiliğin ve ferdiyetin zıttı, koca, karı, eş, refika”⁵ gibi manalara gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte **81 defa** geçer.

Evlenme ahkâmıyla direkt ilgili olanlar:

1-Eş/hanım değiştirildiği zaman mehirin geri alınmaması: Nisâ; 4/20-21. Sırasıyla; “**20-** Bir eşi bırakıp yerine başka bir eşi almak isterseniz, onlardan birine (öncekine) yüklerle (mal ve para) vermişseniz bile ondan hiçbir şeyi geri almayın. Ona iftira günaha girerek verdiğiniz alacak mısın? **21-** Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize katılmış (birleşerek içli-dışlı olmuş) tunuz ve onlar sizden kesin bir güvence de almışlardı.”

(وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِطْرًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ...)

2-Üç boşama sonrası hülle/tahlîl: Bakara; 2/230. (نَكَح) bahsinde geçti.

3-Mülâ’ane, eşlerine zinâ iftirası atmanın cezası: Nûr; 24/6. Daha önce geçti.

4-Zihâr meselesi: Ahzâb; 33/4. “... Allah, kendilerini annelerinize benzeterek yemin konusu yaptığınız (zihâr’da bulunduğunuz) eşlerinizi sizin anneleriniz yapmadı, evlatlıklarınızı da (öz) çocuklarınız saymadı.” (وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ اللَّاتِي تُظَاهَرُونَ مِنْهُنَّ) Mücâdele; 58/1-4. “**2-** Sizden kadınlarına zihâr’da bulunanlar (bilsinler ki, kadınları) onların anneleri değildir. Anneleri yalnızca kendilerini doğuranlardır. Şüphesiz onlar çirkin ve yalan söz söylemektedirler. Gerçekten Allah çok affedici ve çok bağışlayıcıdır. **3-** Kadınlarına zihâr’da bulunup sonra söylediklerinden geri dönenlerin, birbirleriyle temas etmeden önce bir köleyi âzâd etmeleri gerekir. İşte size bununla öğüt verilmektedir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. **4-** Ancak buna imkân bulamayanlar

⁵ Cevherî, *Sihâh*, s. 462-463 (zevc) md; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, II, 336-338 (zevc) md; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât li elfâzı’l-Kur’ân*, s. 384 (zevc) md; Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-mühît*, s. 246 (zevc) md; Lüvis Ma’lûf, *el-Müncid*, s. 310 (zâce) md; Ayverdi İlhan, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, III, 3539 (zevc-zevc) md; Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1817 (zevc-zevc) md.

için de, birbirleriyle temas etmeden önce kesintisiz iki ay oruç tutsun, buna güç yetiremeyenler 60 yoksulu doyursun. ...” **وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ** (...)

5-Vefât iddeti: Bakara; 2/234. Daha önce geçti.

6-Kocası ölen kadına vasiyet; evde 1 yıl iddet beklemesi ve nafakasının sağlanması: Bakara; 2/240. “İçinizde ölüp de geride eşler bırakanlar, evlerinden çıkarılmaksızın, bir yıla kadar yararlanmaları için eşlerine vasiyet bıraksınlar. Ama onlar kendiliklerinden çıkarlarsa, artık onların maruf (meşru) olarak kendileri için yaptıklarından dolayı size bir sorumluluk yoktur. ...” **وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ** **أَزْوَاجًا، وَصِيَّةً لَأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ، فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ، ...**

7-Düşmandan kaçıp hicret eden kadınların nafaka ve mehirleri: Mümtehine; 60/11. Daha önce geçti.

8-Müminlere kendi eşlerinin ve cariyelerinin helâl olması: Mü'minûn; 23/6, Me'âric; 70/29-30. “Ve onlar ırzlarını (ferçlerini) korurlar. Ancak kendi eşleri ya da elleri altında mâlik oldukları (câriyeleri) başka. Çünkü onlar (bundan dolayı) kınanmazlar.”

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَزْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ، إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَمْلُوكَاتٍ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ

9-Müminlerin eşlerine ve cariyelerine karşı sorumlulukları: Ahzâb; 33/49-50. “... Biz, kendi eşleri ve elleri altında mâlik oldukları (câriyeleri) konusunda onlar (müminler) üzerine neyi farz kıldığımızı bildik (sizlere bildirdik). Böylelikle senin için hiçbir güçlük olmasın. Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.” **قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ، وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا**

10-Kadınların eski kocalarına/eşlerine dönmelerine izin verilmesi: Bakara; 2/232. Daha önce geçti.

Evlenme ahkâmıyla dolaylı ilgili olanlar:

11-Hz. Zeyd'in (r.a.) karısıyla Hz. Peygamber'in (a.s.) evlenmesi: Ahzâb; 33/37.

12-Evlatlıkların hanımları ve Hz. Zeyd'in karısı: Ahzâb; 33/37.

13-Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hanımları: Ahzâb; 33/6, 28, 50, 52, 53, 59, Tahrîm; 66/3,

14-Hz. Muhammed (s.a.s.) hanımlarını boşarsa ...: Tahrîm; 66/5,

15-Eşlerden kalan mirasın paylaşımı: Nisâ; 4/12,

Evlenme ahkâmıyla ilgili olmayanlar, lafız benzerliği dışında:

Evlenme ahkâmı ihtivâ etmediği için bu âyetlerin meallerini vermeyeceğiz. Sadece sûre adlarını ve âyet numaralarını vereceğiz:

17-Cennette hûrîlerle evlenmek: Bakara; 2/25, Âl-i İmrân; 3/15, Nisâ; 4/75, Duhân; 44/45, Tûr; 52/20,

18-Cennet'te meyvelerin çiftler halinde olması: Rahmân; 55/52,

19-Cehennem'de azabın çift-çift ve daha beter olması: Sâd; 38/58,

20-Allah, dilediğine çift (ikizler) verir (yüzevvicühüm): Şûrâ; 42/50,

21-Kıyâmette nefislerin (ruhlarla bedenlerin) birleştirilmesi: Tekvîr; 81/7.

22-Yeryüzünde nebâtâtın ve canlıların çiftler halinde olması: Ra'd; 13/3, Tâhâ; 20/53, Hacc; 22/5, Şuarâ; 26/7, Lokmân; 31/10, Zuhruf; 43/12, Kâf; 50/7, Zâriyât; 51/49,

23-Hz. Âdem (a.s.) ve eşi Hz. Havvâ (r.a.): Bakara; 2/35, Nisâ; 4/1, Ârâf; 7/19, Tâhâ; 20/117, Zümer; 39/6,

24-Hz. Nûh'un gemisine hayvanların ikişer çift halinde alınması: Hûd; 11/40,

25-Lût kavminin eşlerini bırakarak erkeklere yönelmeleri: Şuarâ; 26/166,

26-Hz. Zekerîyyâ'nın (a.s.) karısı ve O'na Yahyâ'nın hibe edilmesi: Enbiyâ; 21/90,

27-Hz. Muhammed'in ve Müminlerin hanımlarının tesettürü: Ahzâb; 33/59.

28-Peygamberlerin (a.s.) eşleri ve çocukları (zürriyetleri): Ra'd; 13/38,

29-Sihirle karı-koca'nın arasını açmak: Bakara; 2/102,

30-Canlıların ve insanların erkek-kadın çiftinden yaratılması: Nahil; 16/72, Yâsî; 36/36, Necm; 53/45, Kıyâme; 75/39, Şûrâ; 42/11, Nebe'; 78/8,

31-İnsanın eşiyle huzur bulması, sükûna ermesi: Rûm; 30/21,

32-İnsana eşler, oğullar ve torunlar verilmesi: Nahl; 16/72,

Sekiz çift binek ve kurbanlık hayvanlar: En'âm; 6/143, Zümer; 39/6,

33-İnsanın toprak, nutfe ve eşler halinde yaratılması: Fâtı; 35/11, Şûrâ; 42/11,

34-Kıyâmet esnasında insanların üç sınıf (ezvâcen selâse) olması: Vâkı'a; 56/7,

35-Eşlerin, aşiretin ve malın imtihan aracı olması: Tevbe; 9/24, Teğâbün; 64/14,

36-Müminlerin eşleri, babaları ve evlatlarıyla birlikte Cennet'e girmeleri: Ra'd; 13/23, Yâsîn; 36/26, Ğâfir; 40/8, Zuhruf; 43/70,

37-Zâlimlerin eşleriyle birlikte Cehennem'e atılmaları: Sâffât; 37/22,

38-Benî İsrâil'in kendilerine helâl, eşlerine haram saydıkları şeyler: En'âm; 6/139,

39-Allah'dan hayırlı eşler ve evlatlar istemek: Furkân; 25/47,

39-Başkalarının malına-mülküne (أَزْوَاجًا مِنْهُمْ) göz dikmek: Hicr; 15/88, Tâhâ; 20/131.

D) İmra'e (إمْرَأَة). Sözlükte; “*insan, insanoğlu, kişi, şahıs, adam, erkek kişi*” manalarına gelen (مَرءٌ – اِمْرُؤٌ) erkek/müzekker kelimesinin dişil'i/müennes'i olan (مَرْأَة – اِمْرَأَة) kelimesi; “*kadın, karı, hanım, zevce, eş*” manalarına gelir.⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de 26 yerde geçen bu kelimenin, bunlardan sadece 2 yerde, o da dolaylı olarak evliliğe ve evlilik esnasında yaşanan hususlara işaret eder şekilde geçtiğini görüyoruz.⁷ Bunlardan birincisi, bir kadının kendisini Hz. Peygambere, eğer onunla nikâhlanmak isterse, mehir talep etmeksizin karşılıksız olarak hibe etmesinden bahsedildiği Ahzâb; 33/50. âyettir. Bu âyete daha önce (نكح) kısmında değinmiştik.

İkincisi ise; kocasının geçimsizliğinden korkan kadına, kocasıyla sulh yapmanın yolunu gösteren Nisâ; 4/128. âyettir. Bu âyette şöyle buyrulur: “*Eğer bir kadın, kocasının nüşûz'ünden (geçimsizlik) veya ondan yüz çevirip uzaklaşmasından korkarsa, barış ile aralarını bulup düzeltmekte (sulh) ikisi için de bir sakınca yoktur. Barış daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik yapar ve sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.*”

⁶ Cevherî, *Sihâh*, s. 979 (mer'ü) md; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 766 (me ra e) md; Lüvis Me'lûf, *el-Müncid*, s. 754 (me ra e) md; Ayverdi İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II, 2034 (mer') md.

⁷ Diğer âyetlerde ise evlilikten bahsedilmez, ancak; Peygamberlerin (a.s.) hanımlarından, Firavunun hanımından (Asiye), Hz. Şuayb'ın (a.s.) iki kızından, Yusuf (a.s.) dönemindeki Mısır Azîzi'nin hanımı Züleyhâ'dan, Hz. Meryem'den ve annesinden (İmrân'ın hanımı), bir erkek yerine iki kadının şâhitliğinden, vs. bahsedilmektedir.

(وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا، وَالصُّلْحُ خَيْرٌ، وَأُحْصِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ، وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا)

E) Nisâ (نِسَاء). Sözlükte; kendi lafzından olmayan (مرأة – امرأة)

kelimesinin çoğulu olup (نِسَاء – نِسْوَان – نِسْوَةٌ – نِسْوَةٌ), “kadınlar, eşler” manasına gelmektedir.⁸

Evlenme ahkâmıyla direkt ilgili olanlar:

Sütkardeşle ve sütanne ile evlenmek haramdır: Nisâ; 4/23. Daha önce geçti.

Babaların karılarıyla (üvey annelerle) evlenmek haramdır: Nisâ; 4/22. Daha önce geçti.

Evli ve iffetli kadınlarla evlenmek haramdır: Nisâ; 4/24. Daha önce geçti.

Yetim kadınlarla mehirlerini ödemedен evlenmenin hükmü: Nisâ; 4/127. Daha önce geçti.

Hayızlı iken kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak: Bakara; 2/222. “Sana kadınların aybaşı halini sorarlar. De ki; o bir rahatsızlık (ezâ) tır. Aybaşı halinde kadınlardan ayrılın ve temizlenmelerine kadar onlara (cinsel anlamda) yaklaşmayın. Temizlendiklerinde, Allah’ın size emrettiği yerden onlara gidin. Şüphesiz Allah, tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever.” (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ، قُلْ هُوَ أَذًا فَأَعْتَزِلُوا وَلَا تَقْرَبُوا هُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ، ...)

Sünnî talâk, kadınları iddetlerini (tuhur hallerini) gözeterek boşamak: Talâk; 65/1. “Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman onları iddetleri süresinde (temizlendikleri zaman) boşayın ve iddetlerini sayın. Allah’dan korkun. ...”

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلَّلُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ)

Âdet görmeyen genç kızların ve âdetten kesilmiş yaşlı kadınların iddeti: Talâk; 65/4. “Kadınlarınızdan artık âdetten kesilmiş olanlarla henüz âdet görmemiş olanların iddet (bekleme süre) leri, -eğer şüpheye düşecek olursanız bilin ki- üç aydır.” (وَاللَّائِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنَّ، ...)

⁸ (النِّسَاءُ: جمعٌ للمرأة من غير لفظها) “Nisâ kelimesi, mer’e kelimesinin çoğuludur, ancak ikisinin kökleri aynı değildir.” Cevherî, Sıhâh, s. 1035 (nisâ) md; Râğıb el-İsfahânî, el-Müfredât li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm, s. 804 (ne si ye – nisâ’) md; İmâm Nevevî, Tehzîbü’l-Esmâ’ ve’l-Lügât, s. 793 (ne se ve – nisâ’) md; Lüvis Ma’lûf, el-Müncid, s. 807 (ne se ve – nisâ’) md; Doğan Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, s. 1251 (nisâ) md; Ayverdi İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, s. 2382 (nisâ) md.

Hâmile kadınların iddeti: Talâk; 65/4. “*Hâmile kadınların iddeti ise, yüklerini bırakmaları ile (doğum yapmalarıyla) biter.*” (وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

Boşanıp iddeti biten kadınların durumu: Bakara; 2/231. “*Kadınları boşadığınızda, iddetlerini tamamlamışlarsa, onları ya güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın. Fakat haklarını ihlâl edip zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın...*” (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا)

Boşanmış kadınların eski kocalarına dönmelerine izin verilmesi: Bakara; 2/232. Daha önce geçti.

Nişan/hıtbe, kocası ölmüş kadına nişanlılık teklif etmek: Bakara; 2/235. Daha önce geçti.

Halvet ve cimâ’dan önce boşanan kadının iddeti ve mehri: Bakara; 2/236. Daha önce geçti.

Çok (2, 3, 4) kadınla evlilik: Nisâ; 4/3. Daha önce geçti.

Çok kadınla evli erkeğin eşleri arasında adaleti sağlaması: Nisâ; 4/129. Daha önce geçti.

Kadınlara mehir ödenmesi zorunluluğu: Nisâ; 4/4. “*Kadınlara mehirlerini gönülden isteyerek (ve bir hak olarak) verin, fakat onlar, gönül hoşluğuyla size ondan bir şeyi bağışlarsa, onu da âfiyetle, iç huzuruyla yiyin.*”

(وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً، فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

Kadınlara miras malı muâmelesi yapmak: Nisâ; 4/19. “*Ey iman edenler! Kadınlara ⁹ zorla mirasçı olmaya kalkışmanız size helâl değildir. Apaçık olan ‘çirkin bir hayâsızlık’ yapmadıkları sürece, onlara verdiklerinizin bir kısmını gidermeniz (geri almanız) için baskı yapmanız da (helâl değildir). Onlarla güzellikle (örfe ve mâ'rûf'a göre) geçinin. Şayet onlardan hoşlanmadınızsa, belki bir şey hoşunuza gitmez, ama Allah onda çok hayır kılar.*” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا، وَلَا

⁹ Arapların İslâm öncesi Câhiliye geleneklerine göre kadın, kocasının ölümünden sonra herhangi bir mal, metâ gibi miras konusu olurdu. Kocasının hak (miras) sahibi akrabaları, dul eşini isterlerse kendilerinden birisine alır, isterlerse bir başkasıyla evlendirir, isterlerse onu evlilikten büsbütün engelleyebilirlerdi. Bu âyetle bu teâmüle kesin olarak son verildiği gibi kadın mirasta hak sahibi kılındı. Bkz. Bulaç, Ali, **Kurân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı**, Nisâ; 4/19, s. 80, İstanbul: 2004.

تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ، وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا)

Cimâ (cinsel ilişki) esnasında hanımlara nasıl yaklaşılmalıdır: Bakara; 2/223. “Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza dilediğiniz gibi varın.¹⁰ Kendiniz için (geleceğe hazırlık olmak üzere güzel davranışlar) takdim edin, ön hazırlık yapın. Allah’dan korkup sakının ve bilin ki elbette O’na kavuşacaksınız. İman edenlere müjdele.” (نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنْى شِئْتُمْ، وَقَدِّمُوا لِنَفْسِكُمْ، وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِّمُوا أَنْكُمْ مَلَاقُوهُ، وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ)

Îlâ: Bakara; 2/226. Daha önce geçti.

Zihâr: Mücâdele; 58/ 1-3. Daha önce geçti.

Mülâ’ane, İbtihâl: Âl-i İmrân; 3/61, Â’râf; 7/141. Daha önce geçti.

Evlenme ahkâmıyla dolaylı ilgili olanlar:

Menopoza girmiş yaşlı kadınlara tesettürde tolerans gösterilmesi: Nûr; 24/60.

Hanımların birbirlerine karşı tesettür mahremiyeti: Nûr; 24/31, Ahzâb; 33/55.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hanımları: Ahzâb; 33/30, 32, 52, 59.

Ramazân ayı gecelerinde eşlerle beraber olmanın helallîği: Bakara; 2/187.

Zinâ / fuhuş eden hanım eşlerin bu durumunu şahitlendirmek: Nisâ; 4/15.

Evlenme ahkâmıyla ilgili olmayanlar, lafız benzerliğı dışında:

Kadın, evlât ve mal hırsı /sevgisi: Âl-i İmrân; 3/14.

Hiz. Meryem (r.a.): Âl-i İmrân; 3/42.

İnsanların kadınlardan ve erkeklerden yaratılmaları: Nisâ; 4/1.

Kadınlara ve erkeklerin birbirlerine mirasçı olmaları: Nisâ; 4/32.

Ev idaresi yetkisi erkektedir: Nisâ; 4/34.

¹⁰ Bu âyetin yorumunda İslâm ulemâsı genelde; “Kadına üreme organından / fercinden dühûl etmek kaydıyla, önden ya da arkadan dilediğı şekilde yaklaşmasının câiz olduğı” fikrindedirler. Yahudiler karı-koca ilişkilerini sınırlayan birçok haram koymuşlardı. “Kadının üreme organına arkadan yaklaşılırsa doğacak çocuk şaşı olur.” gibi bâtil inanca shiptiler. Âyet bu gibi hurâfeleri ve 222. âyetle belirtilenler dışındaki yasakları reddeder. Hayız ve lohusalık durumlarında olmayan zevce ile bu sınırlar içinde yapılan cinsel ilişki câizdir. Şekil (pozisyon) konusunda bir sınırlama yoktur. Tarla kelimesi ayrıca, kadınların, tohum atılıp ürün alınabilen bereketli topraklara benzetilmesi açısından anlamlıdır. Ayrıca tohum ve tarla benzetmesi, cinsel ilişkinin nereden yapılacağına ışık tutmaktadır. Çünkü cinsel birleşmenin ürünü olan çocuğı alabilmek için tohum, ürün mahalli olan tarlaya atılır. Bkz. Bkz. Buhârî, Tefsîr, 2/39; Ahmed b. Hanbel, Müsned; I, 268; Dârimî, Sünen, Vüdû’, 113-114; İbn Mâce, Nikâh, 29; DİB, Kur’ân Yolu, I, 355; Bulaç, Ali, age, s. Bakara; 2/223, 35.

Su bulamayınca teyemmüm etmek, kadınlarla cimâ'dan sonra: Nisâ/4/43, Mâide; 5/6.

Kadınlara ve müstaz'aflara yardım etmek: Nisâ; 4/75, 98.

Yetim kadın ve kızlarla mehirsiz evlenmek: Nisâ; 4/127.

Eşler arasında adaleti sağlamak: Nisâ; 4/129.

Mirasta erkeğin kadının iki hissesi kadar pay alması: Nisâ; 4/176.

Lût kavminin kadınları bırakıp erkeklere yönelmesi (oğlancılık): Â'râf; 7/81, Neml; 27/55.

Kadınların avretine henüz muttali olamamış küçük çocuklar: Nûr; 24/31.

Mescid-i Harâm'daki mümin erkekler ve kadınlar: Fetih; 48/25.

Mümin erkekler ve kadınlar birbirlerini aşağılamasınlar: Hucurât; 49/11.

Firavun'un ve adamlarının İsrâiloğulları'nın erkeklerini kesip kadınlarını sağ bırakmaları: Bakara; 2/49, İbrâhîm; 14/6, Â'râf; 7/127, Kasas; 28/4, Gâfir; 40/25.

II- EVLİLİKTE EHLİYET VE VELÂYET

Burada tek başlık altında “Evlilikte Ehliyet ve Velâyet” konularını birlikte işleyeceğiz. Çünkü bunların ikisi de birbiriyle bağlantılıdır. Şöyle ki; evlenme ehliyeti taşıyan kimseler kendi irâdeleri ve rızaları ile zaten evlenebilirler. Eğer bu kimseler evlenmeye ehil değillerse bu durumda onlar adına anne-babaları, velîleri veya vasîleri devreye girer, evlilik onların izinlerine ve icâzetlerine bağlanmış (mevkûf) olur. Buna, “efendilerin köleleri ve câriyeleri üzerindeki velâyetlerini” de eklemeliyiz. Ayrıca evlenen çocuk ya da genç, Şeriat'ın belirlemiş olduğu belirli kıstaslara göre kendisine denk bir eş seçmemişse, bazı durumlarda velisinin onun bu evliliğini fesh/iptal etme hakkı vardır.

Fıkıh kitaplarımız bu konuyu; “Kitâbü'n-Nikâh”, “Fasl fi'l-Muharremât”, “Bâbü'l-Evliyâ”, “Nikâhü'r-Rakık”, “er-Ridde ve Feshu'n-Nikâh”, “Bâbü'l-Kefâet” başlıkları altında ele alırlar.¹¹

¹¹ Bkz: Hanefî mezhebi kaynakları; Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, I, 454-460 (Bâbü Nikâhi'l-Müşrikât), 544-549 (Bâbü'n-Nikâh bi Ğayri Veliyy), II, 75-85 (Bâbü Tezvîci's-Sığâr), 161-192 (Bâbü mâ yahrümü mine'n-Nisâ'), 193-230 (Bâbü Tahrîmü Nikâhi Zevâtî'l-Ezvâc), 231-234 (Bâbü Nikâhi'l-Emeti'l-Kitâbiyyeti), 235 vd (Bâbü Nikâhi'l-Emeti bi ğayri İzni Mevlâhâ), 459-464 (Bâbü Tezvîci'l-Kitâbiyyât); Merġînânî, **el-Hidâye**, I, 206-241; , Neseî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-Dekâik**, s. 251-265; Kudûrî, **el-Kitâb**, s. 107-113; el-Meydânî, **el-Lübâb şerhu'l-Kitâb**, III, 1-32; Halebî, İbrahim, **Mültekâ'l-ebhur**, I, 237-256; İbn Âbidîn, **Hâşiyetü Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr**, III, 3 vd.

Hamdi Döndüren de konuyu “Evliliğin Meydana Gelme (İn’ikad) Şartları” başlığı altında ele almış ve “İslâm’a uygun bir evlenme akdinin oluşması için, **1- tarafların evlenme ehliyetine sahip olması**, 2- îcap ve kabul’ün, irâdelerin usulüne uygun (baskı-cebir altında olmaksızın) açıklanmış olması gereklidir” demiştir.¹² Biz bu iki husustan birincisi üzerinde duracağız. Çünkü “evlilik akdindeki **îcap** ve **kabul** sigaları” konusunu “Evlenme Akdinin Rükünleri” başlığı altında inceleyeceğiz.

“**Tarafların evlenme ehliyeti**” derken; evlenecek erkekle kadının tasarruf ve edâ ehliyetine (**rüşd**) sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Bununla da tarafların; a- âkil, b- bâliğ/ergin, c- hür olmaları kastedilmektedir. Bunlar; evlenecek adayların 7 yaşına ulaşp iyi ile kötüyü ayırt etme (**temyîz**) gücü kazanmaları ile gerçekleşir. Bu nedenledir ki temyiz gücüne henüz ulaşmamış olan **küçüklerin** (sağâir) ve **akıl hastalarının** (süfehâ) irâdesinden bahsedilemez. Bunların gerçekleştirecekleri sadece evlilik akdi değil, diğer akitler de bâtil (yok) hükmünde addedilir.¹³

Hanefî fukahâsına göre; “**ergenlik çağına ulaşmak**”, nikâh akdinin meydana gelme veya sıhhat şartlarından olmayıp, **yürürlük/nefâz şartları**’ndan sayılır. Yani bir bakıma, mahkemenin, belirli sebeplerden dolayı, herhangi bir hukûkî ya da ticârî muâmele hakkında “yürütmeyi durdurma kararı vermesi” gibidir ki mevcut sebepler ya da mânialar ortadan kalktığında mezkûr muâmele kaldığı yerden tekrar yürürlüğe girecektir. Evlilik konusunda ise bu mâniaların ortadan kalkması, 1- ya evlenecek adaylarının ergen olmalarıyla, 2- ya da velîlerinin evlilik muâmelesini onaylamalarıyla gerçekleşir. 3- Bu, bazen mahkemenin onayına da (kazâî rüşd) bağlanabilmektedir.

Ancak “**evlenme ehliyeti**” dendiğinde özellikle; “başkasının iznine ve icâzetine bağlı kalmaksızın, evlenecek adaylarının direk kendi öz irâdeleri ile bu akdi yapmaları” anlaşıldığından dolayı, bu; “**tam ehliyetli olmayı**” yani yukarıda da belirttiğimiz gibi **akıllı, ergin** ve **hür** olmayı gerekli kılmaktadır. Ayrıca üç mezhep **Şâfiîler, Mâlikîler** ve **Hanbelîler**’e göre kadının tam ehliyetli olması, yani bu üç şartı taşıması yetmez, ayrıca “**velisinin aracılığına ve iznine**” ihtiyacı vardır. **Hanefîler** ise ergen bir kızın/kadının kendi irâdesi ile evlenebileceğini kabul ederler. Adayların ergen

---

Şâfiî mezhebi kaynakları: İmâm Şâfiî, **el-Ümm**, V, 3 vd; Şîrâzî, Ebû İshâk, **et-Tenbîh**, s. 408-447 (Kitâbü’n-Nikâh); Gazzâlî, **el-Vecîz**, s. 276-296 (Kitâbü’n-Nikâh); er- Râfiî, Ebû’l-Kâsım, **el-Azîz şerhu’l-Vecîz**, VII, 426-582 (Kitâbü’n-Nikâh), VIII, 3-132 (Kitâbü’n-Nikâh); İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 81a, 132a.

¹² Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 155-156.

¹³ Döndüren, Hamdi, age, s. 155-156.

sayılmasındaki en alt yaş sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12'dir. Üst sınır ise; Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre her iki cins için de 15, Ebû Hanîfe'ye göre kızlarda 17, erkeklerde 18 yaştır.¹⁴

Bu hususlar ayrıca bazı kanunlaştırılmış İslâm hukuku metinlerinde de yerini almıştır. Örneğin **HAK**'da; evlenme ehliyeti için erkeklerde 18, kızlarda 17 yaşını bitirmiş olma şartı getirilmiştir. Bu metin, 18 yaşını bitiren erkeğe dilediği gibi evlenme hürriyeti verirken, kızlar için "mahkemedeki hâkimin durumu velîlerine bildirip onların bir itirazı olup olmadığını sorması" şartına bağlamıştır. Burada diğer üç mezhebin etkisi görülmektedir. Ayrıca erkekler 18 yaşına, kızlar da 17 yaşına ulaşmamışlarsa, onların evlilikleri hâkimin iznine (kazâî rûşd kararına), ve buna ilâveten kızlar için yine velîlerinden izin/onay alma şartına bağlanmıştır.¹⁵ Neticede kızların evliliği her hâl-ü kârda velîlerinin ya da hâkimin iznine bağlanmıştır.

Meseleye başka bir açıdan bakıldığında, "Evlenme Engelleri" konusu da aslında bizi "Evlenme Ehliyeti"ne götürmektedir. Çünkü evlenme engelleri denildiğinde, evlilik adayı olan erkekte ya da kadında evlenmelerine mânî durumlar anlaşılmaktadır. Bu mânialar ortadan kalktığında, "evlenme ehliyeti" kendiliğinden geri dönmektedir. Evlenme engelleri dendiğinde; A- "Sürekli Evlenme Engelleri" ki bu; 1- kan hısımlığından, 2- sıhrî hısımlıktan ve 3- süt hısımlığından kaynaklanır. B- "Geçici Evlenme Engelleri" ki bu da; 1- din ayrılığı, 2- üçlü boşamadan doğan engel, 3- iddete bağlı engel, 4- çok eşliliğe (teaddüd-i zevcât, dörtten fazla eş) bağlı engel, 5- sıhri civâr hısımlığından doğan engel, 6- başkası ile evli olmaktan doğan evlilik engeli,... olarak sayılmaktadır. Biz bu hususların hepsini "Evlenilmesi Harâm Olan Kadınlar" ana başlığı altında işleyeceğiz.

Bir kimsenin ibadetlerle mükellef tutulabilmesi, yaptığı ticârî ve hukûkî muâmelelerin geçerli sayılabilmesi için; o kimsenin **âkil**, **bâliğ** ve **hür** olması gerekir. Bu özellikleri henüz taşımayanların ya da kazandıktan sonra tekrar kaybetmiş olanların; **deli** (mecnûn), **küçük çocuk** ve **köle** olduğu açıktır. Bu hususiyetlerin her biri birer

¹⁴ Haneî kaynakları: Mergînânî, **el-Hidâye**, III, 314, 315, 319, 325, 333; Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Kenzü'd-Dekâik**, s. 573; Kudûrî, **el-Kitâb**, s. 64; İbn Âbidîn, **Hâşiyetü Reddî'l-muhtâr**, VI, 142, 151, 153, 154, 173; Halebî, İbrahim, **Mültekâ'l-ebhur**, II, 182-185 (Kitâbü'l-Hicr); Şâfiî kaynakları: İmâm Şâfiî, **el-Ümm**, III, 321, 325, 327; Şîrâzî, Ebû İshâk, **et-Tenbîh**, s. 294-297; Gazzâlî, **el-Vecîz**, s. 171; Râfiî, Ebû'l-Kâsım, **el-Azîz**, V, 66-83; Mâlikî kaynakları: İbn Arabî, Ebû Bekir, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, II, 319, 320, 321 vd (Nisâ; 4/9. âyetin tefsiri); İbn Rûşd (el-Hafîd), **Bidâyetü'l-müctehid**, II, 279 vd; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 155-156.

¹⁵ Döndüren, Hamdi, age, s. 155-156.

mahrumiyet sebebidir. Bu nedenle bu tür kimselere uygulanacak olan **hak mahrumiyetleri** ve üzerlerine **haciz/hacir koyma** uygulamaları, fûru-u fıkıh kitaplarımızın “**Sınırlama-Yasaklama**” (كِتَابُ الْحَجَرِ)¹⁶ başlığı altında incelenmektedir. Konumuzu işlerken görüleceği üzere bu hak mahrumiyetlerine, **nikâh/evlilik** meselesi de dâhildir. **Nesefî**, bu konuyu *Kenzü'd-Dekâik*'inde, “**Kitâbü'l-Hicr**” başlığı altında incelemiş ve devamında “**Bülûğ Çağına Ermek**” (فَصْلٌ فِي حَدِّ الْبُلُوغِ) ara başlığı altında, meseleyi açıklığa kavuşturmuştur.¹⁷ Bazı fıkıh kitapları bu iki başlığı tek konu olarak işlerler. **Nesefî**, bir sonraki başlık olan “**Tasarruflarına İzin Verilen Kimse**” (كِتَابُ الْمَأْذُونِ) başlığı altında ise; kendisine velisi, efendisi vs. tarafından önceden hacir/yasaklama konmuş olan kimseden bu yasaklamanın nasıl ve ne zaman kaldırılacağını işlemiştir.¹⁸

Konumuzla ilgili âyet-i kerîmeler şunlardır: Bakara; 2/ 229, 230, 232, 237, Nisâ; 4/2, 3, 5, 6, 25, Nûr; 24/32, 58, 59 (Bülûğ çağı ile ilgili âyet).

İlâve: Bakara; 2/222 ve Talâk; 65/4. âyetler.

Şimdi bu âyetlerin açıklamalarını **Nesefî**'ye ve **İcî**'ye göre ele alalım:

Bakara; 2/ 229:

(الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ، ... وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

“Boşa(n)ma iki defadır. ... 1- Kadınlara verdiğiniz bir şeyi (mehri) geri almanız sizlere helâl değildir. ... 2- Eğer ikisinin Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacağından korkarsanız, bu durumda kadının fıdye vermesinde ikisi içinde bir günah yoktur.”

¹⁶ **Hacir** (الْحَجَرُ، عَرَفَهُ الْحَنَفِيَّةُ بِأَنَّهُ) : Bu fıkıh teriminin mezheplere göre farklı tarifleri yapılmıştır. (عَرَفَهُ الشَّافِعِيَّةُ بِأَنَّهُ الْمَنْعُ مِنَ التَّصَرُّفَاتِ الْمَالِيَّةِ. وَعَرَفَهُ الْمَالِكِيَّةُ بِأَنَّهُ صِفَةُ حُكْمِيَّةٍ تَوْجِبُ مَنْعَ مَوْصُوفِهَا مِنْ نَفْذِ تَصَرُّفِهِ فِيمَا زَادَ عَلَى قُوَّتِهِ كَمَا تَوْجِبُ مَنْعَهُ مِنْ نَفْذِ تَصَرُّفِهِ فِي تَبَرُّعِهِ بِزَائِدٍ عَلَى ثُلْثِ مَالِهِ. وَعَرَفَهُ الْحَنَابِلَةُ بِأَنَّهُ مَنْعُ الْإِنْسَانِ مِنَ التَّصَرُّفِ فِي مَالِهِ. Hanefiler: “Kavlî bir tasarrufun uygulanmasına mâni olmak” derler. Şâfiîler: “Mâlî tasarruflara engel olmak” derler. Mâlikîler: “Bu, hükmî bir sıfattır (özelliktir) ki mevsufunun (yani bu malın sahibi insanın malının) miktarını (ya da kuvvetini) açacak şekilde malı üzerinde yaptığı tasarrufunu, ya da bu kimsenin malından 1/3'ünü açacak şekilde yapacağı bağışı engellemektir” derler. Hanbelîler: “İnsanın mâlî tasarrufuna engel olmak” derler. Bkz: Şîrâzî, Ebû İshâk, **et-Tenbîh**, s. 294 (dipnot).

¹⁷ Nesefî, Ebü'l-Berekât, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 571-573.

¹⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, s. 574-576.

Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*'inde bu âyeti açıklarken, direk olarak **velinin** (nikâhtaki ve) boşamadaki yetkisine, müdâhele ve fesih hakkına değinmez. Ancak âyetteki hitap şekillerinden hareketle, iki yerde dolaylı da olsa, **velilere** işâret edildiğini belirtir. Biz buradan hareketle, Nesefî'nin (nikâhta ve) boşamada **velinin velâyet hakkı olduğuna** delil getirdiği sonucunu çıkarabiliriz. Birinci hitap; ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا﴾

“Kadınlara verdiğiniz bir şeyi (mehri) geri almanız sizlere helâl değildir” şeklindedir. **Nesefî**, âyetin bu kısmını; “Ey kocalar ve hâkimler! Sizlerin mehri geri almanız helâl değildir. Çünkü karı-koca arasındaki mesele size getirildiğinde/arzedildiğinde, mehri almakla ya da geri ödemekle emrolunan sizlersiniz. Bu durumda karı-koca yerine mehri alan ya da geri veren bizzat sizler sayılırsınız” diye açıklamıştır.¹⁹ Mesele mahkemeye intikâl ettiğinde, artık hâkimlerin bir tür velâyet (yetki) üstlendiklerini biliyoruz. Burada **Nesefî**'nin **velîler** olarak; **kocaları** ve **hâkimleri** saydığını görmekteyiz.

İkinci hitap: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ “Eğer ... korkarsanız!” **Nesefî** bu hitâbın **karı-kocanın velîlerine** yönelik olduğunu söyler. Yani velinin müdâhele hakkını onaylar ve: “*Ey velîler! Eğer ... korkarsanız*”, der. **Nesefî**, ikinci bir ihtimal olarak da; bu iki hitaptan ilkinin kocalara, ikincisinin ise **hâkimlere** tevcih edilmiş olabileceğini belirtir.²⁰

Diğer müfessirimiz **Adudüddîn el-Îcî** ise; âyette geçen ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا﴾ şeklindeki hitâbın, ﴿لَكُمْ﴾ ve ﴿تَأْخُذُوا﴾ fiildeki zamirlerin muhatabının **hâkimler** olduğunu söyler. Hâkimlerin gözetiminde, kocanın karısından bir şeyi (fidyeyi, mehri) geri almasında, karısının ona bir şeyi geri vermesinde bir mahzur olmadığını söyler. Âyetteki ﴿تَأْخُذُوا﴾ “*almanız*” fiilinin **hâkimlere** nisbet edilmesinin sebebini; **eşler** ile onlar adına mahkemede tasarrufta bulunan **hâkimler** arasındaki ilişkiye bağlar. Çünkü bu durumda bir şeylerin alınmasına ya da verilmesine emir verecek olanların hâkimler olduğunu belirtir.²¹ Bu izah, **Nesefî**'nin izahına uygundur. **Îcî**, âyetteki iki hitaptan ilkinin kocalara, ikincisinin ise **hâkimlere** tevcih edilmiş olabileceği görüşüne, bunun

¹⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzîl*, I, 181.

²⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 181.

²¹ Îcî, Adudüddîn, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 79b.

âyetin akışına ve manasına halel getireceği gerekçesiyle, karşı çıkar.²² **İcî**'nin hitâbın **sadece hâkimlere** yöneltildiği bu görüşünün **Nesefî**'ye muhâlif olduğu gayet açıktır. Çünkü **Nesefî** burada hitâbın **hem kocalara** ve **hem de hâkimlere** yönelik olduğunu söylemiş, her ikisini de **velîlerden** saymıştı.

Müfessirimiz **İcî**, bu âyetin tefsirinde şunu da ilâve eder: “...Karı-koca (olmadan ve onlar adına velîleri tarafından) gerçekleştirilen nikâh akdinin sahih sayılması, cumhur-u ulemânın bunu mekruh saymasıyla çelişmez. Maamâfih burada nikâh akdinin nehyedilmiş olması, nikâhın kıyılması durumunda fasit ve geçersiz olduğuna delâlet etmez. Çünkü buradaki nehiy, nikâh akdinin mahiyetiyle alâkalı olmayıp onun mülâzımı (ayrılmaz bir parçası) değildir, onunla iç içe geçmiş de değildir.”²³ Yani müfessirimiz **İcî**, velîlerin çocuklarını (izinleri olmasa bile) evlendirmelerini, çoğunluk ulemâ mekruh saysa da, geçerli kabul eder, onların **velâyet yetkisini** tanır.

Nesefî, **İcî**'nin ve Şâfîlîler'in bu görüşüne karşı çıkarak, çocuklar arasında yetişkin olan-olmayan ayrımı yapar. Şöyle ki; *Kenzü'd-dekâik*'inde ve “Bâbü'l-Evliyâ” başlığı altında der ki; “Hür ve mükellef bir kızın evliliği, velisi/babası(nın izni) olmasa da geçerlidir. Büluğ çağına ermiş bâkire bir kız, (velisi tarafından) evliliğe zorlanamaz. Bir velî, reşit olmamış küçük oğlunu ve kızını (sağîr ve sağîre) evlendirme yetkisine sahiptir. Burada **velîler**'den maksat; mîras sıralamasındaki paylara ve önceliklere göre kişinin **asabe**²⁴ (**erkek**) akrabalarıdır.”²⁵

²² **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 79b.

²³ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 79b.

²⁴ **Asabe** (العصبة): Kişinin oğulları, baba tarafından (kan bağıyla bağlanıp mensûb olduğu) akrabaları. Asabe, iki çeşittir. Bunlar; **A- Nesep Asabesi**: Bu da kendi içinde üç gruptur: **1- el-Asabe bi nefsih**: Bir adamın usulündeki, fûrû'undaki, babasının ve dedesinin fûrû'undaki tüm erkekler ki kişinin bunlara nisbetinde araya hiç kadın girmemiştir. **2- el-Asabe bi ğayrih**: Bunlar, kişi öldüğünde onun mirasından 1/2 ve 2/3 oranında pay alan tüm kadın akrabalarıdır (ki bunlar; o kişinin kızları, oğlunun kızları ve bacılarıdır). Bu kadınların kendileriyle birlikte erkek kardeşleri de varsa, bu erkekler sayesinde bu kadınlar o ölen kişinin asabesi olmuş olurlar. **3- el-Asabe me'a ğayrih**: Ölen kişinin kadın akrabalarıdır ki bu kadınlar kendileri dışındaki diğer kadınlarla bir araya geldiklerinde ölenin asabesi olurlar. Örneğin; ölenin kız kardeşi, ölenin kızıyla mirasta pay alırken bir araya geldiklerinde, bu kız kardeş ölenin asabe olur. **B- Sebep Asabesi**: Bu da, sebepleri farklı olması hasebiyle, kendi içinde iki gruptur: **1- el-Asabe bi sebebi'l-Itk**: Âzâd etmekten kaynaklanan asabeliktir. Bir kimse (erkek) kölesini âzâd ederse, köle ile bu efendisi arasında (velâyet) akrabalığı kurulmuş olur ve artık onun asabesi sayılır. Efendi öldüğünde başka vârisleri yoksa mirası bu köle alır. Efendi ile köle arasındaki bu ilişkiye fıkıh ilminde “**mevlâl-'itâka**” denir. **2- el-Asabe bi sebebi'l-Akd**: Anlaşmadan/akitten kaynaklanan asabeliktir. Bu, bir kişinin başkasına (meselâ bir dostuna veya her ikisi birbirine); “Sen benim velimsin, dostumsun, eğer ölürsem mirasım senindir, bir borcum ya da suçum (cinâyetim) varsa bunları ödemek de senin görevindir” demesiyle gerçekleşir. Bunun fıkıh ilmindeki adı; “**mevlâ'l-müvâlât**”dır (ki

Nesefî, kendileri veliye muhtaç olan kimselerin bir başkasına evliliğinde velilik yapamayacağını belirtir. Şöyle ki; “Erkeklerden **köle, küçük çocuk, deli** ve **kâfir** olanların hiçbiri Müslüman bir kızı/kadını evlendirirken onun **velisi** olamazlar. (Çünkü bunlar, **velâyet** üstlenmeye ehil değillerdir).”²⁶ **Nesefî** yine, “Kölenin Evliliği” başlığı altında; “Kölelerin ve câriyelerin efendilerinden izinsiz evlenmeleri câiz değildir. (Yani efendinin tüm köleler üzerindeki velâyet yetkisi tamdır, onun izni olmadan hiçbir tasarrufta bulunamazlar)” der.²⁷

Bakara; 2/ 230:

﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾

“Koca (ilk iki boşamadan sonra, üçüncü kez de) karısını boşarsa, kadın bu koca dışında başka bir kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz.”

Nesefî, bu âyetin tefsirinde kadının velisine açıkça işaret eder. Daha doğrusu velisinin izni olmaksızın kadının evlenme yetkisi olduğuna değinir Şöyle ki: “**Nikâh** lafzı, **tezvevûz** lafzında olduğu gibi, bu âyette **erkeğe** isnâd edildiği gibi **kadına** da isnâd edilmiştir. Bu, kadının kendi beyânıyla (yani “evlenmeyi kabul ediyorum” demesiyle ve velisinin izni olmadan) evlenebileceğinin açık delilidir.” der.²⁸ **Nesefî**’nin burada kadının kendi isteğiyle ve velisinden izinsiz evlenme hakkının olduğuna işâret ettiğini görüyoruz. Ancak bu nikâh geçerli olsa da, “nefâz” yani yürürlüğe girebilmesi için velîsinin iznine bağlı (mevkûf) olduğunu, diğer fûrû-u fıkıh eserinde belirtmektedir.

Müfessirimiz **Îcî** ise; **Nesefî**’nin açıkladığı gibi, âyetteki **nikâh** lafzının **tezvevûç** lafzı gibi hem **erkeğe** ve hem de **kadına** isnâd olunduğunu belirtir. Ancak burada geçen **nikâh** ﴿حَتَّى تَنْكِحَ﴾ lafzından maksadın; “evlilik akdi” mi yoksa “cinsel ilişki” mi olduğunu tartışmaya açar. Âyetin zâhirini esas alarak ve devamında geçen **zevç** ﴿حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا﴾ kelimesini de delil sayarak, burada kastedilenin “evlilik akdi”

---

günümüzde buna kaba ve argo ifadeyle “**kankalık**” denebilir). Bkz: Kal’acî, Kuneybî, **Mu’cemü Lügati’l-Fukahâ**, s. 313 (asabe) md.

²⁵ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’d-Dekâik**, s. 254.

²⁶ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, age, s. 255.

²⁷ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, age, s. 262.

²⁸ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 182.

olduğunu iddiâ etmenin sahih olamayacağını, bilakis “**useyle-balcık**” hadisini esas alarak, burada kastedilenin “cinsel ilişki” olduğunu belirtir.²⁹

Bakara; 2/ 232:

﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا...﴾

“Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa, birbirleriyle maruf üzere anlaştıkları takdirde, onların kendilerini (yeniden) kocalarına nikâh kıymalarına mânî olmayın.”

Bu âyette, ayrılan eşlerin tekrar birbirleriyle evlenmek istemeleri durumunda, özellikle kadının akrabalarının (velîlerinin) bu evliliğe mânî olmamaları gerektiği belirtilmektedir. **Nesefî**, âyetin konuyla ilgili kısmı olan ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ﴾

﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ﴾ ibâresini şöyle açıklar: Âyetteki (الْعَضْلُ); “baskı yapmak, engel olmak” demektir. Bu âyet, nikâhın kısılmasının kadının kendi irâde beyânıyla da mümkün olduğuna açıkça delâlet eder. Bu âyetteki hitâbın üç farklı sınıfa tevcih edilmiş olması muhtemeldir. İlkinе göre; **kadınların eski kocalarına** hitap edilir ve onlara; “Ey eski kocalar! Kadınlarınızı boşadığınız zaman, onların yeniden başka bir kocayla evlenmelerine engel olmayın!” denilir. İkincisine göre; hitap, **kadınların velîlerinedir** ve onlara; “Ey velîler! (Sizin sorumluluğunuz altındaki kadınlar) kocalarından boşanırlar ve sonra onlarla yeniden evlenmek isterlerse, buna mânî olmayın!” diye seslenilmiş olur. Ayrıca burada bu âyete ilk muhatap olarak Sahâbe-i kiramdan, kocasından boşanmış bacısının tekrar onunla evlenmesine engel olmak isteyen **Ma’kûl b. Yesâr b. Abdullah el-Müzenî** olduğunu nakleder. Üçüncüsüne göre; hitap, **bütün insanlardır**³⁰ ki Kur’ân-ı Kerîm’deki âyetlerin (الْعِبْرَةُ بِغُمُومِ اللَّفْظِ، لَا بِخُصُوصِ السَّبَبِ) “Âyet husûsî bir sebebe binâen inmiş olsa da, hitap herkesedir” küllî kâidesi gereğince, tüm insanlığa hitap ettiği bilinen bir husustur.

Müfessirimiz **Îcî**, âyetin ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ﴾ ibâresinin; “kadının kendi irâdesiyle evlenme hakkının olmadığına” delâlet ettiğini belirtir. Aksi takdirde, âyetteki velîlere yönelik ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ﴾ “onlara mânî olmayın!” şeklindeki hitâbın ve

²⁹ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80b.

³⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 183.

kaydın boşa çıkmış olacağını, anlamsız ve gereksiz sayılacağını söyler, âyetin hakkında nâzil olduğu sahâbî **Ma’kıl**’den bahseder. Yani âyetteki bu kaydın aslında 1- **velîlere** hitâben; “Sizin kızlarınızın evlenmelerine mânî olma yetkiniz ve velâyetiniz olsa da onu (burada) kullanmayın!” manasına geldiğini belirtmek ister. **Hız. Peygamber**’den (s.a.s.) nakledilen; (أَيُّمَا امْرَأَةً نَكَحْتَ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَلِيَّهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ بَاطِلٌ بَاطِلٌ) “*Velîsinin izni olmadan evlenen kadının nikâhı bâtıldır, bâtıldır, bâtıldır*”³¹ hadisinin de kızlara kendiliklerinden evlenme yetkisi vermediğini belirtir. Âyette **nikâh/evlenme** fiilinin **kadına isnâd edilmiş** olmasının bu anlayışla ters düşmediğini, çünkü bununla; “velîsi tarafından akdedilen nikâhın ayrıca kızın da iznine ve onayına bağlı (mekuf) olduğununun kastedildiğini” belirtir. **Îcî** devamında, **Nesefî** gibi, âyetteki hitabın tevcih edildiği kimselerin 2- **eski kocalar** ya da 3- **bütün herkes** olabileceğini belirtir. Bu üç seçenektен hepsinin birden kastedilmesi durumunda mananın; “sayılan bu kimseler içinde, kadının yeniden evlenmesine mânî olan hiç kimse çıkmasın, herkes bu evliliğe râzî olsun” şeklinde olacağını söyler, ancak bu son yorumun, âyetin siyakına uymadığı gerekçesiyle, “en zayıf ve en uzak mana” olduğunu belirtir.³²

Îcî, âyetteki **el-ma’rûf** lafzını; “Şeriatın belirlediği, mürüvvetin de hoş ve güzel karşıladığı şey” diye açıklar. ﴿إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ﴾ “*Birbirleriyle maruf üzere anlaştıkları takdirde*” ibâresinden hareketle; “Kızın kendisine **denk (küfüvv)** olmayan bir koca ile evlenmesi durumunda, velînin bu evliliğe engel olmasına Şeriatın mânî olmadığı” sonucunu çıkarır. (Yani **ma’rûf**’u, bir açıdan; **denklik** ve **mehr-i misil** olarak anlar). **Kîle** rivâyetiyle; mehr-i misil ile evlenmişlerse, velîlerin bu evliliğe onay verebileceğini, bu nedenle **Ebû Hanîfe**’nin; mehr-i misilden daha az bir mehirle evlenen kızın evliliğine velisinin itiraz hakkı vardır, dediğini belirtir.³³ Netice olarak, **Îcî**’nin; “kız/kadın, velisinin izni olmadan evlenemez” görüşünde olduğunu, **Ebû Hanîfe**’nin görüşünü de zımnen reddettiğini görüyoruz.

³¹ Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 15; Dârimî, Sünen, Nikâh, 11; İmâm Mâlik, Muvattâ, Nikâh, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 66. Kölenin evlenirken efendisinden izin alması zaruretine işaret eden hadîs-i şerîf de şudur: (أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنٍ مَوْلِيهِ فَهُوَ عَاهِرٌ) “*Herhangi bir köle, efendisinden izin almadan evlenirse, o zinâkârdır.*” Bkz: Ebû Dâvûd, Nikâh, 16; Tirmizî, Nikâh, 21; İbn Mâce, Nikâh, 43; Dârimî, Sünen, Nikâh, 40; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 301, 377, 382.

³² Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80b.

³³ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 80-b.

Bakara; 2/235. âyetinde; “kocasından boşanmış kadınlar iddet sürelerini beklerken başka erkeklerin onlara açıkça evlilik teklifi yapamamaları” gerektiği ﴿وَلَا﴾ **nikâh** **bağı**”ndan bahsedilir ve erkeklere hitap edilir. Ancak âyetin tefsirinde “evlilikte ehliyet ve velâyet” meselelerine her iki müfessirimizin de değinmediği görülmektedir.³⁴

Bakara; 2/ 237:

﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ... أَوْ يَغْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النَّكَاحِ﴾

“Kadınlarınızı, onlara dokunmadan önce boşamışsanız... Ya da nikâh bağı elinde bulunduran kimse (mehir hakkından vazgeçip) affederse.”

Burada âyetin konumuzla ilgili kısmı; ﴿الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النَّكَاحِ﴾ “Nikâh bağı elinde bulunduran kimse” ibâresidir.

Müfessirimiz **Nesefî**, âyetin bu kısmını şöyle açıklar: “(Mehir hakından vazgeçip bağışlayan) ve nikâh bağı elinde bulunduran kimse; 1- **Hz. Ali**’nin de tefsir ettiği gibi, **koca**’dır. Bu, aynı zamanda **Sa’îd b. Cübeyr**, **Şüreyh**, **Mücâhid**, **Ebü Hanîfe** ve kavl-i cedid’ine göre **İmâm Şâfi’**’nin görüşüdür. Bu görüşün gerekçesi; “Boşama yetkisi kocanın elinde olduğuna göre, nikâh bağı da (kaçınılmaz olarak) kocanın elinde olmalıdır ve öyledir”, anlayışıdır. 2- **İmâm Mâlik**’e ve **İmâm Şâfi’**’nin kavl-i kadîm’ine göre ise “nikâh bağı elinde bulunduran kimse”; **veli**’dir. Biz **Hanefiler** (bu ikinci görüşe karşı) deriz ki; “Velinin küçük kızın (sağîre’nin) hakkını (malını) teberrû’/bağış yapma hakkı yokken, nasıl olur da bu âyetinde, mana velîye hamledilerek, bu kızın evlilik akdi yapma hakkı velisine devredilebilir ki? (yani devredilemez)”³⁵ Burada **Nesefî**’nin iki görüşten ilkinin tercih ettiğini, görüyoruz. İkinci görüşe de, belirli bir mantık tutarlılığı içinde, eleştiri getirmektedir. Âyetin devamında ve mehir hakkından vazgeçip onu tamamen bağışlama hususunda, yine ﴿وَأَنْ تَغْفُوا أَقْرَبُ﴾

﴿لِلتَّغْفَى﴾ “affetmeniz takvâya daha yakındır, uygundur” şeklinde bir hitap daha vardır ki **Nesefî**, bununla **tarafeyn**’in yani **karı-koca**’nın birlikte muhâtap alındığını belirtir.

³⁴ Bkz: Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 187-188; İcî, Adudüddîn, age, vr. 82b.

³⁵ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 188.

Burada **velîler**’e ve onların **velâyet hakkı**’na yer vermez.³⁶ Aşağıda göreceğimiz üzere âyetin bu son kısmına **İcî** hiç değinmemiştir.

Diğer müfessirimiz **İcî**, âyette bahsedilen “*Nikâh bağı elinde bulunduran kimse*”nin; 1- **İmâm Şâfiî**’nin kavl-i cedîd’ine göre, **koca** olduğunu söyler. **H.z. Ali**’nin ve **Ebû Hanîfe**’nin de bu görüşte olduğunu belirtir. Bu görüşün gerekçesini; “Çünkü velî’nin, üzerinde velâyetini taşıdığı küçük çocuğun hakkını düşürme yetkisi yoktur” diye açıklar. Evlenmeden önce küçük çocuğun (nikâh) akdini yapma yetkisine sahip olmaması bu anlayışa ters düşmez. Çünkü velinin kıyacağı nikâh akdinin geçerliliği de küçük çocuğun iznine bağlı olduğuna göre, ikisi de bu akdin yapılması hususunda eşit yetkilere sahiptirler” der. Evlilik akdinden sonra yetkinin (veliye değil de) tamamen kocaya (ya da artık ergen olmuş olan eşlere) geçtiğini belirtir.³⁷ **Nesefî** de bu görüşte idi. Gerekçesiyle birlikte zikrettiği bu ilk görüşe **İcî**’nin katılmadığını aşağıdaki görüşünden anlayacağız. 2- **İcî**, kadın eğer (küçük olduğu için, mehir hakkından) vazgeçmeye ehil değilse, bu yetkinin **İmâm Mâlik**’e ve **İmâm Şâfiî**’nin kavl-i kadim’ine göre, **veli**’de olduğunu belirtir. Kadının köle âzâ etme yetkisini, mehir hakkından vazgeçme yetkisiyle eşit sayar.³⁸ Yani her iki hususta da kadının yetki sahibi olmadığını belirtir.

İcî, sahâbeden **İbn Abbâs**’ın bu ikinci görüşe yakın olduğunu belirtir ve onun görüşünü şöyle açıklar: “Mehir hakkından vazgeçme hakkı tamamen **koca**’nın, çünkü (cinsel ilişki öncesi boşanmış) kadın; “kocam benimle cinsel ilişki hiç yaşamadı ve benden hiç istifade etmedi ki ben ondan ne diye mehir talep edeyim? Ya da hangi mehir hakkımdan vazgeçeyim?” demek durumundadır.”

İcî, bu âyetin; “Velînin izni olmadan kıyılan nikâh akdi sahih değildir” görüşüne delil olduğunu belirtir. Gerekçesini şöyle açıklar; “Çünkü nikâh bağı, **veli**’nin elindedir. Şöyle ki: âyetin en başında ﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ﴾ diye **kocalar**’a hitap edilmişti. Eğer âyetin devamında yine kocalara hitap edilmek istenseydi, muhatap sîgadan gâîp sîgaya geri dönülmezdi ve âyetin ﴿إِلَّا أَنْ يَعْفُوَ أَوْ تَغْفُوا أَنْتُمْ﴾ “*kadınların affetmesi ya da siz kocaların affetmesi*” şeklinde gelmesi gerekirdi. Âyetin böyle olmadığı ise gayet açıktır. Bu durumda, âyetin ﴿أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ﴾ “*Nikâh bağı elinde*

³⁶ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, I, 188.

³⁷ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 83a.

³⁸ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 83a.

bulunduran kimse” kısmıyla kastedilen muhâtapların, **velîler** olduğu açıkça görülmektedir.³⁹

Neticede; **Nesefî**, “nikâh bağı elinde tutan”ın **koca** olduğunu söylerken, **Îcî** bunun **velî** olduğunu belirtir. **Nesefî**, burada **Ebû Hanîfe**’nin görüşünü ve **İmâm Şâfiî**’nin kavl-i cedid’ini esas almıştır. **Îcî**, bunun aksine, **İmâm Şâfiî**’nin kavl-i kadîm’ini esas almıştır. İki görüş arasındaki fark bâriz şekilde ortadadır.

Nisâ; 4/2: ﴿وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ...﴾ “*Yetimlere (bülûğ çağına erdikten sonra) mallarını verip teslim edin.*”

Bu âyette evlenecek kimselerin **ehliyetinden**, **velîlerinin velâyetinden** bahsedilmese de, kişinin (çocuğun/yetimin) bülûğ çağına ermesinden ve erdikten sonra malının ona teslim edilerek tasarruf sahibi bir mükellef kılınmasından bahsedilir. Zaten **evlilikte ehliyet** de bu vasıfları kazandıktan sonra mümkün olabilmektedir.

Nesefî, âyetteki **yetim**’i; “babası olmayan çocuk” diye lügavî manasıyla tarif eder. Bunu, “velîsi olmayan çocuk” diye de anlayabiliriz. Ancak bunun özel manası böyle olsa da genelde “küçük de olsa büyük de olsa, babası olmayan herkesin yetim sayılacağını” belirtir. Ayrıca “Çocuk bülûğ çağına ermedikçe ve büyük adamlar gibi olmadıkça, kendisine **yetim** denilmesinin (Şeriat örfünde) yaygınlık kazandığını” söyler ki konumuzla ilgili olan da budur. Bu çocuğun yetişkin olup da başka bir **velî**’ye, **kefil**’e ve **kayyûm**’a ihtiyaç duymaksızın kendi kendine ayakta durabilecek, işlerini kendisi görebilecek çağa geldiğinde, artık kendisine yetim denilemeyeceğini belirtir. Buna delil olarak da **Hz. Peygamber**’in (s.a.s.); (لَا يُنَمَّ بَعْدَ الْحُلْمِ) “Çocuk ihtilâm olduktan sonra artık yetim sayılmaz”⁴⁰ hadîs-i şerifini zikreder. Yapılan bu tanımın Şer’î/ıstılâhî bir tanım olduğunu, lügavî bir tanım olmadığını (bu kelimeye İslâm’ın yeni bir anlam yüklediğini) belirtir. Çocuk ihtilâm olduktan sonra ona küçük çocukların hükümlerinin artık uygulanamayacağını, bu nedenle âyetin manasının; “*Bülûğ çağına erdikten sonra yetimlere mallarını verin*” şeklinde olduğunu söyler. Âyetin bu çocuklara bülûğ çağına erdikten sonra da hâlâ “**yetimler**” demesinin sebebini, henüz çocukluktan yeni çıkmış olmalarına (اعتبار ما كان) bağlar ki bu, Arapça’da bilinen bir kullanımdır. Böylelikle

³⁹ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 83a.

⁴⁰ Bu hadis hakkında **Celâleddîn es-Süyûtî**’nin tefsiri *ed-Dürri’l-mensûr*’unda denir ki: Bu hadisi; İbnnü’l-Münzir, İbn Ebî Hâtim’den; Beyhakî de eserinin “Şu’ab” kısmında, İbn Abbâs’dan nakledip tahric etmişlerdir. Bkz: **Nesefî**, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 305 (dipnot).

âyetin; “çocuklarda **rüşd alâmetleri** görüldükten, üzerlerindeki **yetim** ve **çocuk** sıfatları kalktıktan sonra artık mallarını hâlâ bekleterek onlara teslim etmemenin câiz olmadığına” delil olduğunu belirtir.⁴¹ Evlilik çağına ve ehliyetine gelmek de böyledir.

Diğer müfessirimiz **Îcî**’nin ﴿وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ﴾ âyeti hakkındaki açıklamaları muhtevâ olarak **Nesefî**’ninki ile aynıdır denebilir. Buna ilâve olarak, âyetin **sebeb-i nüzûl**’ü hakkında; kardeşinin oğlu bülûğ çağına ermiş olduğu halde ona malını teslim etmek istemeyen bir **amca**’dan bahseder. Amca-yeğen anlaşılamayınca meseleyi Hz. Peygamber’e (a.s.) arzederler. (Pişman olan amca), Hz. Peygamber’in huzurunda: “Evet, Allah’a ve Resûlüne itaat ettik, büyük günahı Allah’a sığınırız” (أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ، نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْخُوبِ الْكَبِيرِ) demiştir. (Burada altı çizili kelimelerle, Nisâ; 4/2. âyetin sonundaki uyarıdan ders alındığına telmih vardır). Böylelikle amca yeğenine malı teslim eder ve bunun üzerine **Hz. Peygamber**, (yine başka bir âyete⁴² telmihen); “(وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ، وَيُطِيعَ رَبَّهُ هَكَذَا فَإِنَّهُ يَحِلُّ دَارَهُ أَيَّ جَنَّتِهِ) Kim nefsinin cimriliğinden korunur ve bu adam gibi Rabb’ine itâat ederse, Allah’ın cennetine girer” buyurmuşlardır. Yeğen malını teslim alınca onu Allah yoluna infak eder. Sonra **Hz. Peygamber**: “Çocuk ecrini ve sevabını kazandı, ancak onun müşrik babasına da bu malın vebâli/günahı kaldı” buyurdular.⁴³

Nisâ; 4/3: ﴿وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ...﴾ **“Yetimler arasında adâleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız, size temiz ve uygun olan (hür) kadınlardan ikişer, üçer, dörder tanesiyle evlenin.”**

Bu âyette de **yetimler**’den bahsedilir, ancak farklı şekilde. Yani onlarla evlenildiğinde adâleti sağlayamama endişesinden bahsedilir.

Bu endişeyle alâkalı olarak **Nesefî**, câhiliyye dönemi insanların çarpık ve yanlış kanaatine değinir: Câhiliye insanların çok kadınla zinâ edip ilişkiye girmekten çekinmediklerini, buna karşın (sanki zinâ ile kıyaslandığında, iyi bir mârifet yapıyorlarmışçasına), **yetimler**’in yani **henüz reşit olmamış küçük kızlar**’ın velâyetini üstlenmekten, onlarla evlendiklerinde adâleti sağlayamamaktan ve mallarını rastgele çar-çur etmekten çekindiklerini belirtir. Buna alternatif olarak İslâm’ın onlara **bülûğ**

⁴¹ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, I, 305.

⁴² Haşr; 59/9 ve Teğâbün; 64/16.

⁴³ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131b.

çağına ermiş (hür) kızlarla evlenmelerini önerdiğini belirtmiştir.⁴⁴ Burada yine, dolaylı da olsa, kişinin bülûğ çağına ermeden önce başkalarının velâyeti altında olduğuna işaret edilmiştir.

Diğer müfessirimiz **Adudüddîn el-Îcî**, âyetin nüzul sebebiyle alâkalı olarak **Nesefî**'nin bahsettiği câhiliye Araplarının yanlış anlayışlarına işaret eder. Âyetin tefsirini de oldukça geniş olarak ele alır.⁴⁵ Ancak ilgili âyet çok evlilikten de bahsettiği için, “Dörtten Fazla Kadınlar/Teadd-d-ü Zevcât” başlığı altında konuyu işleyip, efendinin köle üzerindeki, velinin de yetim üzerindeki velâyetinden bahsedeceğiz.

Nisâ; 4/5: ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَرَزَقُوهُمْ فِيهَا﴾

﴿وَأَكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ “Allah’ın sizin için (kendileriyle hayâtınızı) kâim (geçiminizi sağlamaya destekleyici bir araç) kıldığı mallarınızı sefihler’e (düşük akıllılara) vermeyin. Bu mallarla onları rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel (ma’rûf) söz söyleyin!”

Biz bu âyeti de **sefihlik-evlilik** ilişkisi açısından inceleyeceğiz. Çünkü sefih kimse henüz evlilik ehliyetini hâiz olmadığı için, bir bakıma aklı yok sayılır, kendiliğinden evlenmesi hem tarafeyne ve hem de tarafeynin akrabalarına sıkıntı verir.

Müfessirimiz **Nesefî**, âyette geçen **sefih**’i; “Harcadığı malını gereksiz yerlere ve gereksiz şekilde saçıp savuran, bu nedenle malı üzerinde tasarrufta bulunmak, yatırım yapmak gibi hususlarda henüz ehliyet ve kudrete ulaşmamış kimse” diye tarif etmiştir. Bu sebeple, âyetteki ﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ﴾ “... *sefihlere vermeyin!*” ibâresiyle **velîler**’in muhâtap alındığını, sefihlerin mallarının bu velîlere nisbet edilerek, sanki bu malların sahipleri velîlermiş gibi ﴿أَمْوَالَكُمُ﴾ “(Ey velîler!), mallarınızı...” denildiğini belirtir.⁴⁶

Kişi **sefih** olduğu sürece onun malı üzerinde **velî**’sinin tasarrufta bulunacağını, ihtiyacı miktarınca da ona bu maldan yiyip-içirmesi ve giydirmesi gerektiğini âyet açıkça belirtmektedir. Sonunda yine **velîler**’e hitâben; ﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ “Onlara *ma’rûf* söz söyleyin!” demektedir. Burada **sefihler**’e söylenmesi gereken

⁴⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 306.

⁴⁵ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 131b, 132a.

⁴⁶ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 308.

durumda kişinin aklına muhâlif davranması, nazar-ı itibara ve ciddiye alınamayacak bir çirkinliktir, kabahattir. Bilinmez mi ki? bir kimse sefihlik ve delilik gerekçesiyle, Allah'ın hukuku konusunda (bilerek) taksirli davranırsa, onun şer'î mükellefiyeti devam eder. Hattâ o kişi özellikle muhâtap sayılır, hadlerle ve cezâlarla ilgili yükümlülükleri düşmez.”⁵² **İcî** buna değinmez.

Müfessirimiz **İcî** buradaki bahis mevzûu **sefih** lafzını, “Şer’î ıstılahta; kendisine hacir (yasak ve sınırlama) konan, ne dinini yaşamaya ehil (sâlih) ve ne de dünyevî işlerini görme husûsunda henüz liyâkatlı ve becerikli (muslih) olamamış kimse” diye tarif eder. Bu tarif, arada üslup farkı olsa da, **Nesefî**’nin tarifine yakın bir tariftir. Ayrıca **İcî** âyette çoğul haliyle geçen **süfehâ**’yı; “Kadınlar, yani anneler, kız çocukları ve zevceler” diye de tanımlar. Bunu da **Hz. Peygamber**’in; (السُّفَهَااءُ النَّسَاءِ) “*Süfehâ, kadınlardır*”⁵³ hadisine dayandırır. Âyetteki tanımlamanın bir aşağılama ve küçük görme anlamı taşımadığını, bilakis ilgili kişinin aklının yetersizliğini, malını koruyabilme husûsundaki zaafını belirtmek amacı taşıdığını belirtir.⁵⁴

İcî, **Nesefî**’nin aksine, âyetteki ﴿أَمْوَالِكُمْ﴾ ibâresiyle (ve **küm** zamiriyle, sefih kimsenin) **evlatlar**’ının muhatap alınmış olduğunu ve dolayısıyla mallarının **evlatlar**ına izâfe edilmiş olduğunu belirtir. Yani **İcî**’ye göre, bu âyetteki sefih kimsenin velîleri evlatlarıdır. **Nesefî**, bunların **velîler** olduğunu söylemişti. **İcî** bunun sebebini de; çünkü mal, insanların hayatiyetinin devamını sağlayan şeydir (dolayısıyla kişi sefih ise, onun yerine evlatları bu malda tasarruf sahibidirler), diye açıklar. Âyetteki bu kullanımı desteklemek için, ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ “*Kendinizi öldürmeyin!*”⁵⁵ âyetindeki kullanımı delil getirir. **İcî**, âyetin devamındaki ﴿وَرَزَقُوهُمْ﴾ ibâreisini, **velîler**’in (sefih’in evlatlarının) muhatap alındığına delil sayar. **İcî**, yine; “Bu âyetin zâhirine göre, malda olduğu gibi, (yaşı kaç olursa olsun) sefih üzerine hacir uygulanır” der. **Selef-i sâlih**’in; “*Mal, müminin silâhıdır. Bu malı (yani sahibini, sefih kimseyi, malını çar-çur ederek zâyî ettiği için) Allah’ın sonunda hesaba çekeceği şekilde başıboş bırakmaktansa, bu (sefih) kişinin (hacir altında ve) başkasına muhtaç halde yaşaması daha hayırlıdır!*”

⁵² Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, II, 559-560.

⁵³ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131b, 132a.

⁵⁴ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 131b, 132a.

⁵⁵ Nisâ; 4/29.

sözünü nakleder. Selefîn, sefihin malı zâyî olup da tükenmesin diye, (onun velisine ya da vasîsine), bu malı ticârettte işletmesini ve kazanmasını salık verdiklerini nakleder.⁵⁶ Selefîn bu sözüne **Nesefî** de yer vermiştir.

İcî, âyette ﴿وَرَزَقُوهُمْ فِيهَا﴾ diye emredilmesinin sebab-i hikmetini; “Böylelikle sefihlerin ihtiyaçları ve nafakaları bu maldan karşılansın, onlar da rahat yaşasınlar. Onlara yapılan bu harcamayla bu mal telef olmuş sayılmaz” diye açıklamıştır. Ayrıca İcî; “âyetteki emir umûmîdir, hiç kimse sefihe harâm yolla azıcık da olsa bir şey vermemelidir” görüşünü de nakleder. İcî, âyette sefihler’e söylenmesi gereken **kavl-i ma’rûf**’u, önce **Nesefî** gibi; 1- “Siz hâlinizi ıslâh ederseniz, malınızı sizlere teslim ederiz, diye güzel vaadlerde bulunmak” şeklinde açıklar. Sonra da; 2- “Velî, malını sefihe verir ve ona namazını kılmasını, malını çarçur etmemesini salık verir”, 3- “Malında ticâret yaparak kâr edersen bu kârı sana veririm, benimle çıktığın gazveden ganimet elde edebilirsen bundan sana pay veririm”, 4- “(malı kendisine teslim edilemediği için) sefihten özür dilemek, ona mâzeret beyân etmektir”, 5- “sefihlere bu hususta bilmeleri ve yapmaları gerekenleri öğretiniz, demektir” diye diğer mana seçeneklerini nakleder.⁵⁷

Nisâ; 4/6:

﴿وَابْتَالُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ، فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ

أَمْوَالَهُمْ...﴾

“*Yetimleri nikâha erişecekleri çağa kadar deneyin, yoklayın. Şâyet kendilerinde bir olgunlaşma/rüşd görürseniz, mallarını onlara hemen verip teslim edin...*”

Kişi bülûğ çağına erdikten sonra artık mükellef sayılır. İbâdetlerinden olmak üzere, malı ve diğer işleri üzerindeki tasarruflarından kendisi sorumlu olur. Evlilik de buna dâhildir. Müfessirmiz **Nesefî**, âyette geçen ﴿وَابْتَالُوا الْيَتَامَىٰ﴾ ibâresini; “Yetimler bülûğ çağına ermeden önce onların akıllarını ölçün, malları üzerindeki tasarruflarına, bilgilerine ve zevklerine bir bakın” diye açıklamıştır. ﴿وَابْتَالُوا﴾ **ibtîlâ**; biz (**Hanefîler**)’e

⁵⁶ İcî, Adudüddîn, age, vr. 131b, 132a.

⁵⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131b, 132a.

göre, kişiye üzerinde tasarrufta bulunabileceği kadar bir malı teslim ederek bu hususta ondan gelecek davranış şeklini gözetlemektir, demiştir. Bu âyeti; “aklı başında bir çocuğun malıyla ticaret yapmasına izin verilebileceğine” delil saymıştır. Âyetin devamındaki ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ﴾ ibâresini ve içindeki “**nikâh**” lafzını; “ihtilâm olmak” diye tanımlamış, buna gerekçe olarak da; “çünkü kişi ihtilâm olmakla artık evlenmeye ve çocuk yapmaya muktedirdir”, demiştir.⁵⁸

Nesefî, âyetteki ﴿فَإِنْ أَنْسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا﴾ ibâresini; “tasarruflarında hidâyet, muâmelelerinde salâh hali görürseniz”, diye açıklamış, ﴿فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ﴾ ibâresine ise; “bülûğ çağına erince hemen ödeyin” diye açıklama getirmiştir. Âyetteki ﴿رُشْدًا﴾ **nekra** olarak zikredilmesi hakkında, “Bununla kastedilen; 1- kişinin tasarruflarındaki ve ticaretindeki husûsî **rüşd**’üdür. (Çünkü Arapça’da nekra kullanımı, yerine göre, belirlilik ve husûsîlik ifâde edebilir). 2- Ya da kısmî/az bir **rüşd** yeterlidir ki burada kişinin kâmil manada reşit olup olmadığına bakılmaz, buna gerek yoktur. Âyet bu manasıyla, **Ebû Hanîfe**’ye göre; kişi 25 yaşına girmişse, (rüşdünün tam olup olmadığına bakılmaksızın), artık malının ona teslim edilmesinin gerekliliğine delildir”, der. Âyetin devamını izah ederken Nesefî, yetimin malına tayin edilecek **vasî**’den ve onun fakir ya da zengin olması durumuna göre, yetimin malından ne kadar yiyip istifade edebileceği üzerinde durur. **Velî**’nin yokluğu durumunda **vasî**’nin yetim için tayin edileceği ve benzer görevleri yapacakları mâlumdur. Nesefî, âyetin sonundaki ﴿فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ﴾ ibâresinin gerekçesini, velîlere/vasîlere bir uyarıda

bulunarak; “Mallarını kendilerine teslim etmiş olduğunuzu ileride inkâr edebilirler ve aleyhinizde mahkemeye dava açabilirler. Bu durumda, kendinizi temize çıkarmak için **yemin etmek** ve **delil getirmek** zorunda kalmazsınız”, diye açıklamıştır.⁵⁹

Nesefî, *Kenzü’l-dekâik*’inde; “**Hacir**; çocuk, köle ve deli olan bir kimsenin fiilî değil de kavî tasarruflarının (velisi, efendisi, hâkim ya da ilgili kurum tarafından) engellenmesidir. Çocuğun velisinin izni olmadan, kölenin de efendisinin izni olmadan yapacağı tasarruflar geçersizdir. Sayılan bu üç gruptan birisi bilerek ve farkında olarak

⁵⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 308.

⁵⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 308-309.

bir tasarrufta bulunursa, velisi onun bu tasarrufunu geçerli de sayabilir fesh de edebilir.”⁶⁰

Nesefî, aynı eserinde, “Bülûğ Çağına Ermek” başlığında şu hususları zikreder: “Erkek çocuğun bülûğ çağına ermesi; ihtilâm olamsıyla, kadını hâmile bırakabilmesiyle ya da menîsinin gelmesiyle gerçekleşmiş olur. Bunların hiçbiri olmuyorsa, 18 yaşını tamamlayınca bülûğ çağına ermiş sayılır. Kız çocuğu hayız görmekle, ihtilâm olmakla ve hâmile kalmakla bülûğ çağına ermiş sayılır. Bunlar olmuyorsa, 17 yaşını tamamlayınca bülûğ çağına ermiş sayılır. (Kendilerinde bülûğ çağına erdiklerinin yukarıda zikredilen alâmetleri hâlâ belirlemeyen) kız ve erkek çocuklarının 15 yaşında bâliğ olduklarına hükmedilir. Bülûğ çağıının en aşağısı erkeklerde 12, kızlarda 9 yaş sayılır.”⁶¹

Nesefî: “Sefih bir kimseye sefihliğinden dolayı hacir uygulanmaz. (Aklını kullanma imkânı olduğu halde sanki keyfî kullanmadığı için, bu kimse akıllıymış gibi muâmele görür ve tüm tasarruflarından mes’ûl tutulur). Bir çocuk bülûğ çağına erdiği halde hâlâ reşît olamamışsa, 25 yaşına ulaşmadıkça malı ona teslim edilemez. Bu yaşı doldurmadan önce kendisinin yapmış olduğu tasarruf geçerli/nâfiz sayılır. Ancak 25 yaşından sonra artık kendisi hâlâ müfsid (tasarrufu bozuk, bozan) olsa da malı kendisine teslim edilir.”⁶²

Nesefî, “Ebû Hanîfe: Bülûğ çağına yeni giren bir kimsede ilk zamanlarda **sefihlik** devam edebilir. Bunu sebebi, içinden yeni çıktığı **çocukluk**’un izleridir. Ancak zaman geçtikçe ve tecrübe/bilgi de artınca, şüphe yok ki bu kişide artık bir çeşit **rüşd çağı** oluşmuş sayılır. Şöyle ki; **25 yıl**, kişinin **dede** olması için yeterli bir zamandır. Çünkü bir çocuk asgarî 12 yaşında ihtilâm olur ve hemen evlenirse, asgarî 6 ay içinde baba olabilir. Aynı durum ondan doğacak çocuk için de geçerlidir. Yani (12.5 x 2 = 25) eder ve böylece kişi 25 yaşında dede olabilir. Dolayısıyla artık başkasının (çocuğunun ve torununun) velisi olmuş 25 yaşındaki bu kişiye fûrû’undan başka birisinin velîlik (veya vasîslik) yapması mümkün değildir (artık kendi kendisinin velisidir), der.”⁶³ **Nesefî**’nin fûrû-u fıkıh eserinde zikrettiği 25 yaş hikmetini buradan yani usûl-ü fikhından anlamış oluyoruz.

⁶⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’l-Dekâik**, s. 571.

⁶¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 573.

⁶² Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 571-572.

⁶³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, II, 558-559.

İcî, Nisâ; 4/6. âyetteki ﴿وَابْتَٰلُوا الْيَتَامٰى﴾ ibâresini; “Onları bülûğ çağına ermeden önce, (ticârî ve diğer) muâmelelerde akılları gereğince davranabiliyorlar mı, âdetleri ve gelenekleri bilip ona göre iş yapabiliyorlar mı diye bir deneyin, imtihan edin! Herkes kendi mesleğine ve işine göre, yani tâcirin oğlu ticarete, çiftçinin oğlu çiftçilikte denenir” diye açıklar. Bu, **Nesefî**’nin izahına çok uzak değildir. İcî, âyette geçen ﴿فَإِنْ أَنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا﴾ inâs lafzıyla isti’âre yapıldığını ve aslında “**yakinen tanımak**” manasında kullanıldığını söyler. Yani işi şansa bırakmadan yetimin halini iyice araştırmak gerektiğini belirtir. Hatta bunun, ﴿أَنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا﴾ âyetinde geçtiği üzere, “**ibsâr**, gözle bizzat görmek” manasında kullanıldığını da söyler.⁶⁴ **Nesefî** bu kelimeyi; ﴿تَبَيَّنْتُمْ﴾ “Araştırıp bulursanız, öğrenirseniz” diye açıklamıştır.⁶⁵ İcî, yetimde rüşd açıkça (kesin olarak) gözetlenirse, artık hiç beklemeksizin malının ona teslim edilmesi gerektiğini söyler. **Nesefî** bu kadar keskin sınır koymamış, kısmen de olsa görülebilecek rüşd emârelerini yeterli saymıştı.

İcî, âyetteki ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ﴾ ibâresini, **Nesefî**’ye benzer şekilde, “çocuğun ihtilâm olması” diye açılmış, ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ﴾⁶⁶ âyetinde de aynı anlamın olduğunu söylemiştir. Bu âyete ileride yer vereceğiz. İcî; “Çünkü çocuk, ihtilâm olup menîsinin gelmeye başlamasıyla artık evlenmeye, eşiyle cinsel ilişki kurmaya ve çocuk yapabilmeye muktedir hale gelir, zaten amaç da budur” der. Âyetteki **ibtilâ**’nın; **İmâm Şâfiî**’ye göre, “çocuğa bizzat (ticaret) **akdi** yaptırarak değil de bu akidin öncülleriyle ve hazırlıklarıyla onu denemek” olduğunu söyler. Bunun aksine **Ebû Hanîfe**’nin **ibtilâ**’yı; “Çocuğu denemek, ancak onun alış-veriş yapmasına fiilen izin ve fırsat vermekle olur” diye anladığını belirtir. Bu anlayışın **Şâfiîler**’ce uygun görülmediğini belirtir ve âyetteki; “*Yetim bülûğ çağına ermedikçe malını ona teslim etmeyin*” hükmünü buna delil olarak sunar. Kendi malıyla tasarruf yapmasına izin vermek de (ticaretteki gibi) aynı şeydir, çünkü her ikisinin arasında bir fark olduğunu

⁶⁴ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

⁶⁵ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 308.

⁶⁶ Nûr; 24/59.

kimse iddiâ edemez, der.⁶⁷ Bu anlayışın **Nesefî**'nin anlayışına muhâlif olduğunu görüyoruz.

İcî, âyetteki “**rüşd**” kelimesini (Şâfiî mezhebine göre); “kişinin 1- dinde **sâlih** (fâsık olmayan, dürüst ve güzel ahlaklı) olması ve 2- dünyevî işlerinde ise **muslih** (işin ehli ve becerikli) olmasıdır” diye açıklar. Bu **sâlih-muslih** ikilisinden ilkinin **Ebû Hanîfe**'ye göre burada şart koşulmadığını söyler. Ancak Şâfiî mezhebinin görüşünün doğru olduğunu, çünkü **lûgat ehli**'nin **rüşd** kelimesini; “hayırlı işte isâbet etmek, onu yapmaya muvaffak olmak” diye açıkladıklarını, dolayısıyla “**fâsık** kimsenin hayra ulaşamayacağını” söyler. Ayrıca, **rüşd**'ün; “bütün işlerde her türlü tasarrufu becerebilmektir” diye de tarif edildiğini söyler.⁶⁸

İcî, Müslüman çocuğun bülûğ çağına ermesinin ya ihtilâm olmakla ya da bülûğ yaşına ermekle; kâfir çocuğun yüz, koltuk altı ve kasık tüylerinin çıkmaya başlamasıyla; kız çocuğun ise hayız kanı görmeye başlaması ve hâmile kalmasıyla gerçekleşeceğini belirtir.⁶⁹ Bu ayrıntıları **Nesefî** *Kenzü'd-Dekâik*'inde açıklamıştı.⁷⁰ **İcî**, âyette “*Şâyet kendilerinde bir olgunlaşma/rüşd görürseniz*” şeklinde şart getirilmiş olmakla, **İmâm Şâfiî**, **Ebû Yûsuf** ve **İmâm Muhammed**'e göre; “Çocuk bülûğ çağına erdiği halde hâlâ onda **rüşd** görülemiyorsa, çocuk üzerindeki **hacir** devam eder” sonucunun çıktığını belirtir. Bunun, “Kişi 25 yaşına ulaştığında, artık malı ona teslim edilir. Çünkü bülûğa erme yaşı **7-18** arasındır. Bu yaşlar arası, kişinin halinin değişerek olgunlaştığı **temyiz** yaşı sayılır” anlayışında olan **Ebû Hanîfe**'nin aleyhine açık bir delil olduğunu, **Ebû Hanîfe**'nin görüşünün mücerret bir iddiâdan öteye geçemediğini belirtir. Ayrıca onun bu görüşünün, “Ellerindeki malı koruyamama ortak illetinden hareketle, reşit olmamış çocuğun sefihliği sonradan ve geçici olan çocuğa (السَّفَه الطَّارِئ) kıyaslandığında”, mercûh/zayıf bir görüş olarak kaldığını söyler.⁷¹

İcî ayrıca, âyetteki **rüşd** kelimesinin **nekra** gelmiş olmasını; “Rüşd olsun da nasıl olursa olsun, kısmî rüşd de yeterlidir” manasına hamledildiğinde ancak **Ebû Hanîfe**'nin görüşünü destekleyeceğini belirtir. **Nesefî**, bu hususa; “husûsî ve kısmî bir rüşd” diye işaret etmişti. **İcî**, bu **nekra**'lığın **tazîm** (rüşd'ün tam ve mükemmel hali)

⁶⁷ **İcî**, Adudüddîn, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

⁶⁸ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 132a.

⁶⁹ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 132a, 123b.

⁷⁰ **Nesefî**, Ebû'l-Berekât, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 573; a. mlf, *Medârikü't-Tenzîl*, I, 308-309.

⁷¹ **İcî**, Adudüddîn, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a, 132b.

manasına hamledilmesi durumunda **Şâfiîler**'in görüşünü destekleyeceğini, rüşd lafzının bu manayı da taşıdığı ihtimalinden ve bunun daha ihtiyatlı bir mana olmasından dolayı, Şâfiîler'in görüşünün daha evlâ olduğunu belirtir.⁷²

Îcî, âyetteki ﴿فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ﴾ ibâresini **Nesefî** gibi açıklamıştır. Ancak **Îcî**, bu şâhit tutma olayının ihtiyat açısından **müstehap** olduğunu, zorunlu olmadığını belirtmiştir. Vasînin ya da velinin yetime malını teslim ederken şâhit tutmaması durumunda, yetim eğer kendisine malının teslim edildiğini inkâr ederse, **İmâm Şâfiî**'nin âyetin zâhirî manasından hareketle, yetimin bu iddiasına inanılmayacağı görüşünde olduğunu belirtir. **Ebû Hanîfe**'nin ise yetime bülûğ çağından sonra malı teslim edildiyse onun bu husustaki iddiasına inanmak gerektiği görüşünde olduğunu, **İmâm Şâfiî**'nin ise sadece bülûğ çağına ermeden önce yetime yapılan nafaka ve giyim-kuşam masrafları hususunda yetimin kendi iddiasına, o da zarurete binâen, inanmak gerektiği görüşünde olduğunu belirtmiştir.⁷³

Nisâ; 4/25:

﴿فَإِنْ كُنْتُمْ بِأَدْنَىٰ أَوْلِيَّاهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مَالٌ فَالدِّينُ يَأْتِيكُمُ الْفَقِيرُ﴾

“... Öyleyse onları (Müslüman câriyeleri); fuhuşta bulunmayan, iffetli olanlar, gizlice dostlar edinmemişler olarak, velîlerinin izniyle nikâhlayın. Onlara ücretlerini (mehirlerini) ma'rûf bir şekilde verin. ...”

Bu âyet-i kerimenin baş tarafında Allah Teâlâ, Müslüman erkeklere seslenerek; Müslüman hür kadınlarla evlenecek kadar maddî imkâna sahip olamamaları durumunda, Müslüman cariyelerle, efendilerinden izin alarak, evlenebileceklerini haber vermektedir. Âyetin bu kısmı, “Evlilikte Ehliyet ve Velâyet”e değindiği için, konumuzla alâkalıdır.

Nesefî, âyeti tefsir ederken, ﴿فَإِنْ كُنْتُمْ بِأَدْنَىٰ أَوْلِيَّاهُمْ﴾ ibâresini; önce **nikâhtaki velâyetten** ve **velinin** (efendinin) **yetkisinden** bahsederek, “efendilerinden izin alarak onlarla evlenin” der. Bu ibârenin **biz** (Hanefîler) için, “kadınların, **efendileri** olmadan, kendi kendilerine nikâh akitlerini yapabileceklerine” delil sayar, çünkü âyetin efendilerden sadece izin alınması gereğinden bahsettiğini (nikâh akdini bizzat

⁷² Îcî, Adudüddîn, age, vr. 132b.

⁷³ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132b.

efendilerin yapması gerektiğine işâret etmediğini) belirtir. Ayrıca erkek kölenin ve cariye'nin velîlerinin izni olmadan evlenemeyeceklerinden (âyetin de tam buna işâret ettiğinden) bahseder.⁷⁴ Neticede; nikâh akdini kadın/câriye kendisi yapabilecektir, fakat efendisinden izin almak kaydıyla.

İcî, ﴿فَانْكِحُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ﴾ âyetin tefsirinde, **evlilikte velinin izni** meselesine,

Ebû Hanîfe'nin görüşüne karşı cevap vererek, onu reddederek başlar ve der ki: Ebû Hanîfe bu âyeti kadının kendisinin evlilik akdini bir başına yapabileceğine (yani akitte tarafeynden biri olabileceğine) delil sayar. Buna (biz **Şâfiîlerce**) verilecek cevap gayet açıktır: Bir mes'ele eğer geçici (zâil olacak) bir vasfa bağlanmışsa o vasfı ciddiye alınmaz, mes'ele o vasıftan bağımsız icrâ olunur, der. Yani velînin izni olmadıkça yapılan nikâh geçersizdir, demek ister. Önemsiz (geçici) vasfa bağlı kalmanın gereksizliğini şu örneği zikrederek vurgular: Gençliğinde “falan kimseyle konuşmayacağım” diye yemin eden kimse, ihtiyarladığında onunla konuşursa yeminini bozmuş sayılır. (Çünkü gençlik geçici bir haldir, vasıftır).⁷⁵

Nûr; 24/32: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ، إِنَّ يَكُونُوا فُقَرَاءَ

يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

“İçinizde evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah onları kendi fazlından zengin eder. Allah’(ın fazl-u keremi) geniştir, her şeyi bilir.”

Müfessirmiz **Nesefî**, “evli olmayan kimse” demek olan “**eyyim**” lafzının çoğulunun “**eyâim**” diye geldiğini, ancak âyette **kalb** (فَقَلَّبَتْ) kelime bazı harflerin yerini değiştirmek) yoluyla “**eyâmâ**” şeklinde kullanıldığını belirtir. **Eyyim**'in; “ister erkek ister kadın ister bekâr ister dul olsun, evli olmayan ve eşi olmayan kimse” manasına geldiğini açıklar. Âyetteki ﴿وَأَنْكِحُوا﴾ emrinin **vücûp** değil de **nedb** ifâde ettiğini, çünkü (normal şartlar altında) evliliğin **mendûb** olduğunu söyler. Ayrıca âyetin; kadınları ve bekârları evlendirme görevini **velîler**'e yüklediğini, köleleri ve câriyeleri evlendirme görevini ise **efendiler**'ine yüklediğini belirtir. Burada velîlerin ve

⁷⁴ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 324.

⁷⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

efendilerin “**evlilikteki velâyet yetkileri ve sorumlulukları**” açıkça ortadadır, fakat bekârların izin ve rızâlarını almak kaydıyla. **Nesefî**’nin devamındaki izahı buna işaret eder. O der ki; “Biz (Hanefîler)’e göre, bekâr bir adama kendisinin izni olmadan velilik yapılamaz ve evlendirilemez. Aynı şekilde, (bekâr bir erkeğe kıyasla) bekâr bir kadına da kendisinin izni olmadan velilik yapılamaz ve evlendirilemez. Çünkü **eyyim** lafzı hem **erkeği** hem de **kadını** kapsar.”⁷⁶ Burada Hanefîler’in bilinen yaklaşımları sergilenmektedir. Yani velîler (yetişkin) çocuklarını evlendirirken onlardan izin ve rızılık almalıdırlar. Ya da bekâr çocuklar evlilik akitlerini kendileri yapabilirler, ancak bu akit velîlerinin rızaları alındıktan sonra geçerli ve nefâz (yürürlüğe girmiş) sayılır.

İcî, âyetteki ﴿وَأَنْكِحُوا﴾ hitâbına bakıldığında, zâhiren; “Bekârlar evlenmek istediklerini bildirdiklerinde **velîleri** onları evlendirmelidir. Aynı şekilde köleler ve câriyeler de evlenmek istediklerini belirttiklerinde **efendileri** onları evlendirmelidir. Bu görüş, bir açıdan böyledir. Çünkü âyette efendilere (ve velîlere) hitâben **{مِنْ عِبْدِكُمْ، (مِنْ)}** **(عِبَادَكُمْ)** denilmiş olması bu görüşü destekler. Diğer açıdan; bu görüşü zayıf kılan husus, âyette ﴿يُغْنِيهِمُ اللَّهُ﴾ ibâresinin kullanılmış olmasıdır. Ancak bunlar harâm yolla zengin kılınacaksa (evlenme imkânına kavuşacaklarsa), bu durum hâriçtir” der.⁷⁷

İcî, âyete göre; “Eyyim; **âzib** olmaları **(وَالنَّظَرُ إِلَى الْغُزُوبَةِ)** yani hâl-i hazırda evli olmamaları ortak yönüyle, köle-câriye, kadın-erkek, kocası ölen kadın-boşanmış kadın, bülûğ çağına erene kadar bâkir-bâkire kimselere denir” demektedir. “**Eyyim**” lafzının kökü, türevleri ve kalb yoluyla çoğul yapılmasından bahseder, bunlara, **Nesefî**’nin yaptığından daha ayrıntılı şekilde, örnekler verir. Âyette **sâlihler**’den bahsedilmesinin ve kölelerle câriyelerin sâlihler diye tavsif edilmesinin sebebini; sâlih kimselere âyetin çok ihtimam göstermesi olarak açıklar. Yine, **sâlihler**’le; “evlenmeye sâlih ve ehil kimseler, evliliğin gereklerini yerine getirebilecek kimseler”in kastedildiğine dâir görüşü nakleder. Bu anlayışı daha evlâ bulanların gerekçelerini şöyle zikreder: “Bekârların ve kölelerin tâlipleri çıkıp da evlenmek istedikleri zaman, fakir oldukları gerekçesiyle, bunların evliliklerine mânî olunmamalıdır. Çünkü (âyette de belirtildiği gibi), Allah onları fazlıyla zengin kılar. Bu, Allah’ın onlara vâdidir. Ayrıca

⁷⁶ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 210-211.

⁷⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Dâmat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 60b.

H. Peygamber, bu hususu te'yîd ederek; “*Bu âyeti okuyarak ya da gereğince amel ederek (evlilik hususunda) Allah’tan zenginlik dileyiniz!*” buyurmuştur.”⁷⁸

Müfessirimiz **İcî**, devamında **soru-cevap (فإن قيل، قلنا)** üslûbuyla, Hanefîler’in görüşlerine cevap verir. Eğer denirse ki; bu âyet, evliliğe **ühbe** (maddî imkân) bulamayan **fakir** kimsenin evlenmesinin sünnet olduğuna delildir. Bekâr kalıp da kendini ibâdete vermektense evlenmek daha evlâdır. (Biz de deriz ki); burada **fakirlik**’ten maksat, evliliğe maddî imkân bulamamak değildir. Çünkü konunun devamında ve bir sonraki âyetin başında geçen ﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا﴾ ibâresi, buradaki **fakirlik**’ten maksadın **ühbe** olmadığı açık delildir. **İcî** böylece, konyla ilgili (karşıt) deliller arasında tevfiik yapıldığını, hepsiyle amel etme imkânı sağlandığını söyler.⁷⁹

İcî, ayrıca **İmâm Şâfiî**’nin bu âyetin zâhiriyle istidlâl ederek; “Bâkire bir kızı rızası ve izni olmadan velisi evlendirebilir.” görüşüne kâil olduğunu, dul kadının ise **H. Peygamber**’in (s.a.s.); “*Dul bir kadın, kendi işini (ve evliliğini) kendisi görmeye velisinden daha lâyıktır*”⁸⁰ hadisiyle bundan istisnâ tutulduğunu belirtir.⁸¹

Burad **Nesefî** ile **İcî**’nin ve mezheplerinin görüşlerini değerlendirdiğimizde, **Hanefîler**’e göre; bâkire-dul ayırımı yapmaksızın tüm kadınlara, (velîlerinden izin ve râzılık almaları şartıyla), kendi nikâhlarını ve evlilik akitlerini yapma yetkisinin verildiğini görüyoruz. **Şâfiîler** ise; bu yetkiyi sadece dul kadınlara verirken, bâkire kızlara vermezler. Velîlerinin onları, rızaları olsun-olmasın, evlendirme yetkilerinin olduğunu belirtirler.

Evlilik akdinde, “velînin izninin ve rızasının alınması”; **Şâfiî** mezhebinde **rükün** (sıhhat şartı, omlazsa olmazı) iken, **Hanefî** mezhebinde **şart** (nefâz şartı)dır. **Rükün-şart** arasındaki önemli fark, usûl-ü fıkıh ilminin konusudur ve ehline bilinen

⁷⁸ İcî, Adudüddîn, age, vr. 60b.

⁷⁹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 60b.

⁸⁰ Müslim, Nikâh, 67, 68; Ebû Dâvûd, Nikâh, 35; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 219, 234.

H. Peygamber’in (s.a.s.) şu hadisi de evlilik hususunda **bâkire kadın** ile **dul kadın** arasındaki farkı açıkça gösterir: “*Dul kadın, kendi görüşünü ve rızasını açıkça belirtir. Bâkire kıza gelince, onun susması rızası ve izni sayılır.*” Bkz: İbn Mâce, Nikâh, 11; Ahmed b. Hanbel, IV, 192.

⁸¹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 60b.

bir husustur. Burada **İlkiyâ el-Herrâsî** (ö. 504/1110) de Şâfîîler'in görüşlerini esas almıştır.⁸²

İhtilâm olma ve bülûğa erme çağından behseden iki âyete daha değinmek istiyoruz. Bunlardan ilki, **Nûr; 24/58**: ﴿وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ﴾ “*Ey îmân edenler! Ellerinizin mâlik olduğu (köleler ve câriyeler) ile sizden olup da henüz ergenlik çağına ermemiş çocuklar, ...*”

Âyetin tamamına baktığımızda görürüz ki; anne-babanın elbiselerini çıkarıp yattıkları **üç mahrem vakit**'te 1- kölelere, 2- câriyelere, 3- henüz bülûğ çağına ermemiş çocuklara, onların yanına ancak izin aldıktan sonra girmeleri(nin öğretilmesi) istenmektedir. Bu vakitler; 1- Sabah namazından önce (yani gece boyu), 2- Öğleyin kaylûle uykusuna yatmak niyetiyle elbiselerin çıkarıldığı zaman, 3- Yatsı namazından sonra (sabaha kadar) şeklinde üç mahrem vakittir.

Nûr; 24/59: ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ “*Sizden olan çocuklar ergenlik çağına geldikleri zaman, kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi, bundan böyle onlar da izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”

Görüldüğü üzere, bu âyette; çocuklar artık bülûğ çağına erdikten sonra, anne-babalarının yanına girerken, günün sadece üç mahrem vaktinde değil, aynı zamanda diğer yetişkin insanlar gibi günün tamamında izin istemeleri gereğinden bahsedilmiştir.

Bu iki âyetin burada konumuzla ilgili tarafı, **çocukların bülûğ çağına ermeleri**'nden bahsedilmesidir. Çünkü bülûğ çağına erişmek, evliliğe ehliyet kazanabilmek için gerekli ve önemli olan “**âkil, bâliğ ve hür** olmak” şeklindeki üç şartından biridir.

Ancak müfessirimiz **Nesefî**'nin, bu iki âyetin ilkinde bülûğ çağına ermekten bahsetse de, bu çağın ne zaman ve nasıl başlayacağına değinmediği görülmektedir. Yani evlilikteki ehliyete ve bunun önemli bir parçası olan bülûğ çağına hiç yer vermemiştir. İkinci âyetin tefsirine gelice ise; burada da mezkûr konulara girmemiştir. Sadece, **bülûğ çağına erme**'nin; 1- ihtilâm olmakla, 2- belirli yaşa (temyiz yaşına) gelmekle

⁸² İlkiyâ el-Herrâsî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, III, 313-314.

gerçekleşeceğini (ثُمَّ بَلَّغُوا بِالْإِحْتِلَامِ أَوْ السِّنِّ) açıklamıştır.⁸³ Bunların detaylarını ise **Nesefî**'nin hem fûrû-u fıkıh eserinde ve hem de tefsirinde işlediğini daha önce gördük.

Müfessirimiz **İcî** ise, daha önce ilgili diğer âyetlerin tefsirinde göremediğimiz açıklamaları, **hulûm/ihtilâm**'dan ve **bülûğ çağına ermek**'ten bahseden bu iki âyetin tefsirinde vermektedir. O, bâliğ olmamış çocuğun bâliğ olduktan sonraki halinden, ilgili iki âyetle; 58- ﴿وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ﴾ 59- ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ﴾ ve **hulûm** kelimesiyle bahsedildiğini, (**hüküm**'ün de buna göre verildiğini), çünkü çocuğun bülûğ çağına erdiğini gösteren en güçlü delilin **ihtilâm** görmek olduğunu söylemektedir. Eğer çocuk hâlâ ihtilâm olamamışsa, bu durumda, **Şâfiîler**'e (ve diğer mezheplere) göre; 1- **Müslüman (erkek-kız) çocuğun**, **Hz. Peygamber**'in; “Çocuk 15 yaşına ulaştığında artık lehine ve aleyhine olan hükümler yazılmaya başlanır (yani artık mükelleftir)”⁸⁴ şeklindeki hadisine dayanarak, 15 yaşına ulaşmasıyla, 2- **Kâfir çocuğun** ise (yüz, koltuk altı ve etek) tüylerinin çıkmaya başlamasıyla bülûğ çağına ermiş sayılacağını belirtir. Âyetteki **bülûğ** lafzının (mecâzî değil) **hakîkî** manada kullanıldığını belirtir. Bülûğa erme yaşının **Ebû Hanîfe**'ye göre; erkekler için 18, kızlar için 17 yaş olduğunu, **Hz. Ali**'ye göre; “5 karışlık boya ulaşmasıyla” olduğunu belirtir. **Ferezdak**'ın da bir çocuğun büyümesini tarif etmek için, Hz. Ali'nin görüşünü esas alarak, şu beyitini îrâd ettiğini nakleder:⁸⁵

مَا زَالَ مُذْ عَقَدْتُ يَدَاهُ إِزَارَهُ ، فَسَمَا فَأَذْرَكَ خَمْسَةَ
الْأَشْبَارِ

“Hâlâ elleriyle izârını (peştemalini) bağlıyordu, büyüdü ve boyu beş karış oldu.”

İcî'nin bu âyetin tefsiriyle, **Şâfiîler**'in görüşünü te'yîd ettiğini görmüş olduk. **Zemahşerî**'nin tefsirinde konuyla alâkalı olarak, **Hz. Osman**'a bir çocuğun bülûğ çağına nasıl ereceği sorulduğunda; (هَلْ إِخْضَرَ إِزَارَهُ) “*Peştemali yeşerdi mi ?*” (cinsel organının etrafında tüyler çıkmaya başladı mı) diye soruyla karşılık verdiği nakledilmiştir.⁸⁶

⁸³ Bkz: Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 226-227.

⁸⁴ Buhârî, Hayız, 24, 34; Ebû Dâvûd, Talâk, 17, Akdiye, 30; İmâm Mâlik, Muvattâ, Büyü, 74.

⁸⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Dâmat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 66a.

⁸⁶ Zemahşerî, Cârullâh Ömer, **el-Keşşâf**, III, 194.

III- EVLİLİKTE KEFÂET/DENKLİK

Bu konu; “Bir erkeğin, evleneceği kızın ya da babasının (âile ortamının) yaşadığı hayat standartlarına belirli hususlarda aşağı-yukarı denk bir hayar yaşıyor olması ve bu hayatın bir benzerini evlendiğinde bu kıza yaşatabilme imkânlarına ve gücüne sahip olmasıdır”. Bu konuyu da burada “Evlilikte Ehliyet ve Velâyet” konusuna eklemek mümkündür. Çünkü aşağıda göreceğimiz gibi, bir kız kendisine denk olmayan bir erkekle evlendiğinde, velîsinin bu duruma müdâhele etme ve evliliği iptâl etme hakkı vardır. Ancak “Evlilikte Kefâet/Denklik” konusunun âyetlerde işlendiğini göremiyoruz.

Nesefî, fıkıh eserinde “Evlilikte Kefâet” başlığı altında bu hususlara şöyle değinir: “Bir kız dengi olmayan bir erkek ile evlenmişse, velîsinin onları ayırma hakkı ve yetkisi vardır. Çok sayıdaki velîden bir kısmının rızâsı hepsinin rızâsı sayılır. Kız bu tür bir evliliği yaptıktan sonra onun velîlerinin dâmattan mehir, düğün hediyeleri vb. şeyleri alıp kabul etmeleri, bu evliliğe rızâ göstermeleri sayılır. Bu evliliğe karşı susmaları, rızâları sayılmaz.”⁸⁷

Nesefî şöyle devam eder: “Denklik şu hususlarda muteber (gerekli) sayılır: **1- Nesep**, soy-sop. Bu hususta Kureyşliler birbirlerine, Araplar birbirlerine denk sayılırlar. **2- Hürriyyet**. **3- İslâm dini**. (Gayr-i müslim ya da ehl-i Kitâb bir erkek, Müslüman bir kıza denk değildir). Sadece anne-babası Müslüman olan bir erkek, soyunda bu ikisinden daha çok Müslüman olan bir kıza denk sayılır (Yani sadece anne-babanın Müslüman olması yeterlidir, daha ilerisi araştırılmaz). **4- Din**. (Aynı dinden olanlar birbirlerine dek sayılır, ama bâtil dinlerin hiçbiri İslâm’a denk değildir). **5- Mal-mülk**. (Koca, karısına mal varlığı açısından da denk olmalıdır). **6- Hırfe** (Meslek-Sanat. Yani kocanın mesleği ve işi, karısına denk ya da en azından onu mahcup etmeyecek şekilde olmalıdır).”⁸⁸

Nesefî, konuyu şöyle tamamlar: “Bir kız kendisine denk olmayan biriyle evlenmiş ve mehrini de (gereğinden) az almışsa, velîsinin ya bu mehri tamamla(t)ma ya da evliliği bozma hakkı vardır. Bir kimse, oğlunu (ya da kızını) denk olmayan biriyle ya da aşırı düşük bir mehir karşılığında evlendirmişse, bu evlilik sahihtir. Babanın ve dedenin dışındaki diğer velîlerin böyle bir yetkileri yoktur.”⁸⁹

⁸⁷ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-Dekâik**, s. 256.

⁸⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-Dekâik**, s. 256.

⁸⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, s. 256.

İcî, Bakara; 2/232. âyetteki **el-ma'rûf** lafzını; “Şeriatın belirlediği, mürüvvetin de hoş ve güzel karşıladığı şey” diye açıklar. (إِذَا تَرَاصُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresinden hareketle; “Kızın kendisine **denk** olmayan bir koca ile evlenmesi durumunda, velînin bu evliliğe engel olmasına Şeriatın mânî olmadığı” sonucunu çıkarır. **Kîle** rivâyetiyle; mehr-i misil ile evlenmişlerse, velîlerin bu evliliğe onay verebileceğini, bu nedenle **Ebû Hanîfe**’nin; mehr-i misilden daha az bir mehirle evlenen kızın evliliğine velisinin itiraz hakkı vardır, dediğini belirtir.⁹⁰

Mehr-i misil-denklik ilişkisi: Müfessirlerimiz **denklik** meselesini aşağıdaki âyet ışığında **mehr-i misil** ile bağlantılı olarak da ele almışlardır. Şöyle ki;

Bakara; 2/232:

(وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَهُنَّ أَجَلُهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاصُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) “Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa, birbirleriyle **ma'rûf** (bilinen meşru biçimde) anlaştıkları takdirde, onlara kendilerini kocalarına nikâhlamalarına engel olmayın.”

Nesefî bu âyette mehirle ilgili olarak sadece (إِذَا تَرَاصُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresine yer verir ve bu ibârenin manasını; “**ma'rûf**; dinin, insanlığın ve mertliğin gereği olan şartlar veya **mehr-i misil** ve **denkliktir**. Çünkü bu ikisinden birisi yoksa velîlerin bu evliliğe itiraz hakları vardır” diye açıklar. Başka bir açıklaması yoktur.⁹¹

İcî’nin bu âyetteki (فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاصُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresini ve bu ibâre içindeki (بِالْمَعْرُوفِ) lafzını **Nesefî** gibi açıkladığını görmekteyiz. Bundan maksadın; “Şeriatın tarif ettiği ve mürüvvetin güzel (müsahten) saydığı uygun şey” olduğunu belirtir. **Ma'arûf**’tan anlaşıldığına göre; kadının kendisinin dengi olmayan bir erkekle evlenmesine engel olunmasının âyette belirtilen (فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ) ibâresine dâhil olmadığını belirtir. Ayrıca âyetteki (بِالْمَعْرُوفِ) lafzıyla **mehr-i misil** kastedildiğine dâir bir rivâyet de olduğunu belirtir. Bu nedenle, **Ebû Hanîfe**’nin; “kadına verilecek olan mehir, **mehr-i misil**’den az olursa velîlerinin buna **itiraz** etmelerine cevâz verdiğini” belirtir. (بِالْمَعْرُوفِ) lafzının, öncesindeki (تَرَاصُوا) fiilinden

⁹⁰ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80b.

⁹¹ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 183.

hâl veya **masdar-sıfat** olarak (إِذَا تَرَاضُوا تَرَاضِيًا بِالْمَعْرُوفِ) manasında kullanıldığını belirtir.⁹²

Ayrıca **Nesefî** bu âyetin tefsirinin başında -mehir konusuyla ilgili olmasa da- güzel ve ince bir anlama işâret ederek, bu âyeti bir önceki âyetle mukâyese eder. Der ki:

Önceki âyet: (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ)

Bu âyet: (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ)

İki âyetin ve kelâmın siyâkından anlaşılmaktadır ki her iki âyette geçen (فَبَلَغْنَ) ibârelerindeki (بَلَغَ) fiilleri ayrı ayrı manalardadır. (İlki; **eceli/iddeti bitmeden önce**, **ikincisi**; **eceli/iddeti bittikten sonra** manasındadır). Çünkü ilk âyette; kocanın karısına geri dönmesinden yani **ric'î talâktan** bahsedilmektedir ki bu, kadının **iddeti içerisinde** (iddeti bitmeden) mümkün olur. İkinci âyette ise; **yeni nikâh akdi** ile evlenmekten bahsedilmektedir ki bu da ancak kadının (önceki boşamadan dolayı beklemekte olduğu) **iddetinin bitmesinden sonra** mümkündür.⁹³

IV- EVLENİLMESİ HARÂM OLAN KADINLAR

Çeşitli **hukuh sistemlerinde** ve **semâvî dinlerde** evlenme engelleri konusunda benzerlikler vardır. Meselâ kilise hukuku ile İslâm hukukunun evlenme engeli saydığı haller arasında esaslı benzerlikler olduğu gibi, dînî hukuk ile beşerî hukuklar arasında da bu konuda önemli yakınlıklar vardır.⁹⁴

Müslüman bir kimsenin evlenmesini haram saydığı kadınlardan bahseden âyetler Bakara, Nisâ, Nûr, Ahzâb ve Mümteherine sûrelerinde olup, bu **haramlığı (tahrîm)** ifade etmek için genelde şu ibâreleri kullanmıştır:

Bakara; 2/221: (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ) “Müşrik kadınlarla evlenmeyin.”

Bakara; 2/221: (وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا) “Kızlarınızı müşrik erkeklerle evlendirmeyin.”

⁹² İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 81a.

⁹³ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 183.

⁹⁴ Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü's-şahiyye**, s. 65; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 169.

Bakara; 2/230: (فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) “Kocası onu yine (üçüncü defâ) boşarsa, (kadın) onun dışında başka bir kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz.”

Nisâ; 4/3: Dörtten fazla kadın: (فَإِنْكُحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاتٍ وَرُبَاعَ) “... Size helâl olan başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın.”

Nisâ; 4/22: (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) “Babalarınızın nikâhladıkları kadınları nikâhlamayın.”

Nisâ; 4/23: (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ) “Anneleriniz (ile evlenmek) sizlere harâm kılındı.”

7-Nisâ; 4/24: (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ... وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ) “Evli kadınlar sizlere haramdır.”

Nûr; 24/3: (الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً، وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ، وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) “Zinâ eden erkek, zinâ eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz. Zinâ eden bir kadını da zinâ eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz. Bu, mü'minlere harâm kılınmıştır.”

Nûr; 24/6-10: Mülâ'ane: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ) “Kendi eşlerine zinâ suçu atan ve kendileri dışında şahitleri bulunmayanlar ise, ...”

Ahzâb; 33/5: (وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ) “Hz. Peygamber'in hanımları müminlerin anneleridir.”

Ahzâb; 33/53: (وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا) “Allah'ın Resûlüne eziyet vermeniz ve ondan sonra eşlerini nikâhlamanız size ebedî olarak (helâl) olmaz.”

Mümtehine; 60/10: (وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ) “Kâfir kadınların ismet (nikâh)larını elinizde tutmayın.”

Görüldüğü üzere, zikrettiğimiz âyetler, evlenilmesi haram olan kadınları 12 sınıf ve 23 aded halinde gruplandırmıştır. Bunlar: 1- **Evli kadınlar** (Nisâ; 4/24). 2- **Din farklılığı/Müşrik kadınlar** (Bakara; 2/221). 3- **Din Farklılığı/Kâfir kadınlar** (Mümtehine; 60/10). 4- **Kan bağı akrabalığı olan kadınlar**: Babaların hanımları / üvey anneler, analıklar. (Nisâ; 4/22), Anneler, Kızlar, Kız kardeşler, Halalar, Teyzeler, Erkek kardeşlerin kızları, Kız kardeşlerin kızları (Nisâ; 4/23). 5- **Süt akrabalığı** olan kadınlar: Sizi emziren (süt) anneleriniz, Sizinle (aynı anneden) süt emen kız kardeşleriniz. (Nisâ; 4/22), 6- **Dünürlük, sıhriyet bağı** olan kadınlar: Kadınlarınızın

anneleri (kayın vâlideleriniz), Üvey kızlarınız (rebîbe-rebâib) : kendileriyle zifafa/gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızdan olup koruyuculuğunuz altında bulunan üvey kızlarınız. Onlarla gerdeğe girmemişseniz, size bir sakınca yoktur. Gelinleriniz: Sizin sülbünüzden/kanınızdan olan oğullarınızın eşleri (gelinleriniz). f- Baldızlar: İki kız kardeşi bir araya getirip tek nikâh altında birleştirmek. (Nisâ; 4/22), 7- **Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hanımları.** (Ahzâb; 33/5, 53), 8- **Üç talâk'la boşanmış kadınlar:** 9- **Dörtten fazla kadınla evlilik:** 20- (Nisâ; 4/3).

Sayılan bu 12 sınıf ve 23 aded içerisinde; 1- Evlenilmesi **muavakkaten** haram olanlar ve 2- Evlenilmesi **müebbeden** haram olanlar da vardır. Bunlar:

Geçici Evlenme Engeli Olanlar: Yine fıkıh ve İslâm hukuku eserlerimiz bu sınıftaki kadınları sırasıyla zikrederler. Muhammed Ebu Zehra da bunları 7 sınıf olarak şöyle sayar:⁹⁵ 1- Aralarında mahremlilik olan kadınları tek nikâh altında tutmak: Buna, “Sıhr-i civâr hısımlığı’ndan kaynaklanan haramlık” denir. (Nisâ, 4/23) Bu hususta kriter şudur: Evlenmek istenilen kadınlardan herhangi biri erkek farz edildiği takdirde diğeri ile evlenmesi yasaksa, Müslüman erkeğin o kadınlarla aynı zamanda ve aynı nikâh altında evlenmesi yasaktır. Örneğin Nisâ; 4/23. âyetin sonunda geçtiği üzere, iki kız kardeşi aynı nikâh altında tutmak da haramdır. Ancak ilkinin boşarsa, ikincisiyle (baldız’ıyla) evlenebilir. Yani ikinci kız kardeş, bu açıdan bakıldığında, muavakkaten haramdır. 2- Üç talâkla boşanmış kadınlar: Bir başka koca ile evlenip ondan da boşanmışlar ve iddetlerini de tamamlamışlarsa, yeni bir nikâh ve yeni bir mehirle eski kocalarına dönebilirler. 3- Beşinci hanım: Dört eşle evli olan bir koca bunlardan birini boşamışsa bir diğerkadınla dördüncü eşi olarak evlenebilir. 4- Hür bir kadın üzerine ve aynı nikâh altında, câriye ile evlenmek. 5- Başkasının karısı veya başkasının boşayıp da hâlâ iddet beklemekte olan karısı: Evli kadınlar kocalarından boşanmış ve iddetlerini de tamamlamışlarsa, müşrik ve kâfir kadınlar Müslüman olmuşlarsa, geçici haramlıktan sonra helâl hale gelirler. 6- Mülâ’ane ile ayrılmış kadın, kendisine li’ân /iftira eden kocası sözünü geri alıp kendisinin yalancı olduğunu itiraf etmedikçe, kocasına haramdır. 7- Din farklılığı: Semâvî bir dine inanmayan (müşrik ya da kâfir kadınlar) ile evlenmek Müslüman erkeğe haramdır. 8- Bu yedi sınıfa sekizincisini ilâve edebiliriz:

⁹⁵ Ebû Zehra, Muhammed, age, s. 63-83, 84-107; Karaman, Hayreddin, age, I, 315- 318; Döndüren, Hamdi, age, s. 169, 178; Aydın, M. Âkif, age, s. 271-272; Cin Halil, Akgündüz Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 504, 507.

Üvey kızla evliliğin haramlığı da, onun annesiyle evlenip zifâf'a girmiş olma şartına bağlıdır. Erkek bu kızın annesini zifâf'tan önce boşamışsa, bu kızla nikâh kıyarak evlenebilir. Yani haramlık, bu açıdan **muvaakat**'tir. Bu mes'eleye tersinden bakarsak; kişi bu kızla sadece nikâhlanmış olsa, zifâf gerçekleşmiş olsa da olmasa da, bu kızın annesi bu kişiye müebbeden haramdır. Yani **kaynana**, damadına her ihtimalde **müebbeden** haramdır. Fıkıhta bu mes'eyle alâkalı temel prensip şudur: **(الدخول)** **(بِالْأُمَّهَاتِ يُحَرَّمُ النِّكَاحُ بِالنِّبَاتِ يُحَرَّمُ الْأُمَّهَاتِ)** “Anasıyla zifâf'a girmek kızını haram kılar, kızıyla nikâh kıymak anasını haram kılar.”

Sürekli Evlenme Engeli Olanlar: Bu sınıf harâmlıkları ileride, “Nesep ve Sebep Yoluyla Harâm Olan Kadınlar” başlığı altında işleyeceğiz.

Şuna da işâret etmek isteriz ki; evlenilmesi haram olan kadınlardan bahseden âyetleri verdikten sonra bu kadınlar hakkında yukarıda yaptığımız tasnif şekli, fıkıh mantığı açısından yapılan bir tasnif şeklidir. Bizim çalışırken istifade ettiğimiz Hayreddin Karaman, Hamdi Döndüren, M. Âkif Aydın, Halil Cin ve Ahmet Akgündüz de eserlerinde yaklaşık olarak bu tasnifi verirler.⁹⁶ Söz konusu kadınlarla evlenmenin haramlığına âyetlerde olduğu gibi hadîs-i şerîflerde de işâret edilmektedir. Biz bu konuları aşağıda işlerken, yukarıda verdiğimiz fıkıh tasnifini değil de, bu harâmlıkları işleyen ve Bakara, Nisâ, Mâide, Nûr, Ahzâb, Mümteherine sûrelerinde geçen âyetlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki tertiplerini esas alacağız. Bunun sebebi, her iki müfessirimiz **Nesefî** ile **İcî**'nin ilgili âyetler hakkındaki yorumlarını karşılaştırma zaruretidir. Çünkü ilgili âyetlerden bazıları ve özellikle Nisâ; 4/23. âyeti birkaç haramlığı birden ihtivâ etmektedir.

A- Müşrik Kadınlar ve Erkekler

Müslüman erkeklerin evlenmelerinin harâm olduğu **müşrik kadınlar** ve Müslüman kadınların evlenmelerinin harâm olduğu **müşrik erkekler**, Bakara; 2/221. âyetin hükmü ile beyân edilmişlerdir. Âyet şöyledir:

⁹⁶ Karaman, Hayreddin, **Mukâyeseli İslâm Hukuku**, I, 313-319 (Evlenme Mânîleri – el-Muharremât); Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 169-178 (Evlenme Engelleri); Aydın, M. Âkif, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 271-273 (Evlenme Engelleri – Evlenilmesi Harâm Olan Kadınlar); Cin Halil, Akgündüz Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 504-506 (Evlenme Engelleri).

(وَلَا تَنْكَحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمَنَّ، وَلَا أُمَّةً مُؤْمِنَةً خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ، وَلَا تُنْكَحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا، وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ، أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ، وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ، وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ)

“Müşrik kadınları, îmân edinceye kadar nikâhlamayın. Îmân eden bir, hoşunuza gitse de, müşrik bir kadından daha hayırlıdır. (Müslüman kızlarınızı da) müşrik erkeklerle, îmân edinceye kadar, nikâhlamayın. Îmân eden bir köle, hoşunuza gitse de, müşrik bir erkekten hayırlıdır. Onlar, ateşe (küfre) çağırırlar, Allah ise kendi izniyle Cennet’e ve mağfirete çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar. Umulur ki öğüt alıp-düşünürler.”

Bu evlenme harâmlığına “Din farklılığından kaynaklanan harâmlık” da denir. Çünkü **müşrik** bir kimse, İslâm’a göre Allah’ı inkâr eden **kâfir** ve **ateist** kimse ile eşit sayılmıştır. Âyet açıkça; “Bu müşrik kadınların ve erkeklerin insanları ateşe çağırdıklarını” beyân eder. Diğer müfessirler gibi, **Nesefî** ve **Îcî** bunu; “Onlar insanları, ateş ehlinin (inancı ve) ameli olan küfre çağırıyorlar ki bu küfür de insanı ateşe yani Cehennem’e sürükler. Dolayısıyla onların hakettikleri şey, Müslümanların onlarla ne dostluk ve ne de müsâhere bağı kurmamalarıdır” diye tefsir etmişler, “Nâr-ateş” lafzını “küfür-Allah’ı inkâr” olarak açıklamışlardır.⁹⁷ Buradan, her iki müfessirimizin de âyetin zâhir ve muhkem hükmüne istinaden; müşrişriklerle evlenmenin, Müslümanlar için harâm olduğu neticesine ulaştıkları görülmektedir.

Âyetin tefsirini **Nesefî**’nin kısa tuttuğunu, **Îcî**’nin ise çok detaya ve iki mezhep arasındaki ihtilâflara girerek tafsilatlı davrandığını görmekteyiz. Âyetteki “Müşrik kadınları, îmân edinceye kadar nikâhlamayın... Müslüman kızlarınızı, îmân edinceye kadar, müşrik erkeklerle nikâhlamayın” kaydının evlenme haramlığını müşrik olmakla sınırlı tuttuğu ve onlar îmân edinceye kadar bu harâmlığın devam edeceğine hükmettiği gayet açıktır. Bu âyeti yorumlarken müfessirlerimizin ikisinin de; “Onlarla evlenmeyin, kızlarınızı onlarla evlendirmeyin” diye, âyettek kesin haramlık hükmünü çıkardıklarını görmekteyiz.⁹⁸

⁹⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 175; Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

⁹⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 175; Îcî, Adudüddîn, age, vr. 77a-b.

Nesefî âyetin nüzul sebebini **Mersed**⁹⁹ adlı sahâbînin ‘**Anâk**¹⁰⁰ adında müşrik bir kadınla evlenmek istediğini Hz. Peygamber’e sorması diye nakleder. Nesefî âyetteki (وَلَا تُنْكَحُوا) **nikâh** lafzını; “evlilik akdi”, (وَلَا تُنْكَحُوا) **enkeha** lafzını da; “başkasını evlendirmek” olarak açıklar. Âyetteki “hoşa gitmek” tabirini; “beğenmek ve sevmek / âşık olmak” diye açıklamıştır. “... Müşrik erkeklerle evlendirmeyin” ibâresini **Zeccâc**’ın (ö. 311/923-24) görüşüyle; “Müşrik erkekleri, Müslüman bir kızla evlendirmeyin”¹⁰¹ diye ve Câmi’u’l-ulûm’un¹⁰² görüşünü naklederek; “Âyette (وَلَا تُنْكَحُوا) fiilinin iki mef’ûlünden biri hazfedilmiştir. Takdir: “Müslüman kızları müşrik erkeklerle evlendirmeyin, şeklindedir” diye tefsir etmiştir. İki mef’ûlden ilki, âyette hazfedilmiş olan “Müslüman kızlar”; ikincisi de, “müşrik erkekler”dir. Burada evlenme harâmlılığının sebebini Nesefî’nin, Cehennem’e götüren küfür/din farklılığı diye, anladığını az önce belirtmiştik.¹⁰³

Bakara; 2/221. âyetin tefsirine **Zeccâc**’ın ilginç bir yaklaşımını nakletmek istiyoruz: O, bu âyette zikredilen müşriklerle Hz. Peygamber’i inkâr eden herkesin kastedildiğini belirtir. Sonra da bu âyetteki genel haramlık hükmünün, Mâide; 5/5. âyetin hükmüyle tahsis edildiğini, artık bu âyetle, Ehl-i Kitâb’dan olan kadınlarla evlenmenin Müslüman erkeklere helâl kılındığını belirtir.¹⁰⁴

Hanefîler bu âyetin Bakara; 2/221. âyeti nesh ettiğini, Şâfiîler ise nesih değil de tahsis ettiğini söylerler.¹⁰⁵ Hattâ **Zemahşerî**; “Mâide sûresinin âyetlerinin ve ahkâmının tamamının hâlâ sâbit olduğunu, bunlardan hiç birinin mensûh olmadığını, hattâ 5.

⁹⁹ Mersed’in abası da sahâbîdir. Serâyâ (Seriyyelere gönderilen) emîrlerden biri olup Hicret’in 4. yılında, Recî’ gününde şehit düşmüştür. Bkz: **el-‘Âlâm**, VII, 201; Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 175, dipnot.

¹⁰⁰ ‘**Anâk**: Güzelliğiyle ve hazzıyla (mal-mülk ve nesebiyle) meşhur, Mekkeli müşrik bir kadındır. Bkz: Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 175, dipnot.

¹⁰¹ Zeccâc, Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî, **Meânî’Kur’ân ve İ’râbüh**, I, 296.

¹⁰² **Câmi’u’l-ulûm**: Nesefî’nin tefsirini Türkçe’ye tercüme ederen heyet Harun Ünal ve Şerâfettin Şenaslan, tefsirin metninde geçen **Câmi’u’l-ulûm**’un; bir şahıs ismi yani Şeyh Nüreddîn Ebû Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Bakûlî (ö. 543/1148) olduğunu belirtmiştir. (Bkz: Nesefî Tefsiri, II, 43-44, Ravza Yayınları, 1. Baskı, İstanbul – 2003). Ancak Nesefî’nin tefsirinin Arapça tahkikli neşrini yapan Şeyh Mervân Muhammed eş-Şa’âr; **Câmi’u’l-ulûm**’u, bir eser ismi yani Abdü’n-Nebî b. Abdî’r-Rasûl el-Ahmed en-Nekrî’nin *Düstûru’l-ulemâ fi Istîlâhâtî’l-‘ulûm ve’l-fünûn* adıyla meşhur eseri olduğunu belirtir. (Bkz: Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 7-8). Bu ikisinden hangisinin doğru olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır.

¹⁰³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 175.

¹⁰⁴ Zeccâc, Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî, age, I, 295.

¹⁰⁵ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 202; Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, I, 119; İcî, Adudüddîn, **Şerhu’l-Muhtasar**, s. 226-227.

âyetinin Bakara; 2/221. âyetini nesh ettiğini” belirtir.¹⁰⁶ **Kadı Beydâvî**, tahsis olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷ **Îcî** ise usûl-ü fıkha dâir eserinde “Kitâb’ın Kitâb’la Tahsîs Edilmesi” başlığı altında, bu iki âyet arasındaki nesh-tahsîs ilişkisine, Hanefîlerin, Şâfiîler’in, Mâlikîlerin, Ebû Hanîfe’nin, Kadı (Beydâvî ?)’nin, İmâmü’l-Harameyn (el-Cüveynî ?)’nin görüşlerine yer vermiştir. Bu görüşleri delilleri ve gerekçeleriyle birlikte, ayrıntılı şekilde tartışmıştır. Burada neshin değil de, tahsisin gerçekleştiğini belirtmiştir.¹⁰⁸ **Nesefî**’nin usûl-ü fıkha dâir eserinde; “Umûm-Husûs”, “Nâsih-Mensûh”, “Muâraza”¹⁰⁹ başlıkları altında, bu iki âyet arasındaki nesihtahsîs ilişkisine değindiğini tespit edemedik.¹¹⁰ **Nesefî** tefsirinde bu iki âyeti ayrı ayrı tefsir eder, aralarındaki nesh-tahsîs ilişkisine değinmez.¹¹¹ **Îcî** ise tefsirinde, iki âyet arasında tahsis ilişkisi olduğunu belirtir.¹¹² Buna ilerde değineceğiz.

Âyetle ilgili **Adudüddîn el-Îcî**’nin izahlarına değinecek olursak o, âyetteki; **nekeha** fiilini “evlilik akdi”, **enkeha** fiilini de “başkasını evlendirmek” diye açıklar ve âyete; “*Mü’min erkekler, o müşrik kadınlarla tezevvüç etmesinler*” diye anlar. Âyetteki **nikâh** lafzının kendi mezhebi Şâfiîlere göre hakîkî manasıyla, “**evlilik akdi**” olduğunu belirtir ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.); “*Velî ve şahitler olmadan, nikâh olmaz*” ve “*Ben, nikâhdan doğdum*” hadisleriyle, ayrıca “*İçinizden evli olmayanları evlendirin*”¹¹³ âyetini delil gösterir.¹¹⁴

Îcî, Ebû Hanîfe’ye göre **nikâh**’ın hakîkî manasının “**cinsel ilişki**” olduğunu belirtir ve onun buna dâir; “*(Kocasından üç talâk ile boşanmış kadın), başka bir kocayla nikâhlanmadıkça (eski kocasına helâl olmaz)*”¹¹⁵ âyetiyle delil getirmesine; bu âyetle kastedilen mananın “**cinsel ilişki**” olduğunu, ancak âyetin bu manaya

¹⁰⁶ Zemahşerî, Cârullâh Ömer, age, I, 202.

¹⁰⁷ Kadı Beydâvî, age, I, 119.

¹⁰⁸ **Îcî**, Adudüddîn, **Şerhu’l-Muhtasar**, s. 226-227.

¹⁰⁹ **Muâraza / Teâruz**: İki (ya da daha çok) delilin / âyetin eşit düzeyde çakışmaları, birbirlerine zıt olan hükümlerinden hiç birinin diğerine karşı üstünlük meziyetinin olmaması ve bu sebeple aralarında tercih yapılamaması durumuna denir. Naslar arasında teâruz var diyebilmek için, bunun şartı; bu nasların ilgili olduğu konunun mahallinin ve vaktinin aynı olması, hükümlerinin ise zıtlık arzetmesidir. Bu durumda, âyetler çakıştığı için, varsa Sünnet’e başvurulur. Sünnet’ten bir delilin / hadis-i şerîfin desteğiyle bir âyetin diğerlerine üstünlüğü sağlanmış olur. İki hadis arasında teâruz varsa, birini diğerlerine üstün kılacak Sahâbe kavline ya da Kıyâs deliline mürâcaat edilir. Bkz: Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, II, 86-88.

¹¹⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 17 vd, 159, 161, 168, 177 vd; II, 86 vd, 146 vd.

¹¹¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 175, 394.

¹¹² **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

¹¹³ Nûr; 24/32.

¹¹⁴ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 77a-b.

¹¹⁵ Bakara; 2/230.

hamledilmesinin âyetin bizzat kendisiyle değil de, âyetten ayrı hâricî bir delil olan useyle/balcık hadîsiyle¹¹⁶ olduğunu belirterek itiraz eder.¹¹⁷

B- Ehl-i Kitâb Kadınlar

Önceki başlıkla bu başlığı birbirinin devamı saymalıyız. Çünkü ilgili âyetin tefsirine değinen müfessirlerimiz (özellikle **İcî**) bu iki başlıkla da ilgili açıklamada bulunmaktadır.

Bakara; 2/221. âyetin başında geçen; “*Müşrik kadınlarla nikâhlanmayın*” ibâresindeki haramlık hükmüne **İcî**, Ehl-i Kitâb kadınlarını da dâhil eder.¹¹⁸ Yani onlarla evlenmenin de harâm olduğunu söyler. Ama **Nesefî**, tefsirinde onları dâhil etmez, daha doğrusu bu konuda bir açıklama yapmaz.¹¹⁹ Çünkü **Nesefî** bu konudaki görüşünü *Kenzü’l-dekâik*’inde açıklamıştır. O: “Kitâbî ve Sâbiî bir kadınla evlenmek, Kitâbî olsa dahî câriye ile evlenmek de helâldir”, diyerek Şâfiîler ve İcî gibi düşünmediğini belirtir.¹²⁰ Ancak; “Mecûsî ve putperest bir kadınla evlenmenin harâm olduğunu” belirtir.¹²¹ Çünkü bunlar kâfirlerden sayılır.

Ehl-i Kitâb kadınlarının da müşrik olduklarını belirtmek için **İcî** şu naslarla delil getirir: 1- Tevbe; 9/30 âyeti. **İcî** bu âyete göre, Ehl-i Kitâbı, Peygamberlerini Allah’ın oğulları saymaları ve O’na şirk koşmaları neticesinde, müşriklerden saymıştır. 2- Hz. Peygamber, bazı emîrlere (savaş için gönderdiği ordu komutanlarına ya da vâîflerine); “*Müşriklerden bir grupta karşılaşırsan, onları cizye ödemeye ve zimmet akdi yapmaya (İslâm toplumunun zimmîleri olmaya) davet et*”¹²² diye talimatlar vermiştir. **İcî** bu hadisi delil olarak getirmekle Hz. Peygamber’in Ehl-i Kitâb’ı müşriklerden saydığını belirtmiş olmaktadır. **İcî**, “*Müşrik*” kelimesini “*Onlar*”a (Ehl-i Kitâb’a) atfeden kimsenin yukarıdaki bu anlamı reddettiğini, bu kimseye verilebilecek cevâbın da aslında gayet açık olduğunu belirtir. Açık cevap derken neyi kastettiğini, Mâide; 5/5. âyetin

¹¹⁶ Buhârî, Libâs, 23; Talâk, 7/37; Ebû Dâvûd, Talâk, 49; Nesâî, Talâk, 9; İbn Mâce, Nikâh, 32; İmâm Mâlik, Muvattâ, Nikâh, 17-18; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/214, 2/25, 62, 85, 3/284, 6/42, 62, 96, 193; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 211; Kadı Beydâvî, **Envârü’t-Tenzîl**, I, 123.

¹¹⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîkû’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

¹¹⁸ İcî, Adudüddîn, age, vr. 77a-b.

¹¹⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 175.

¹²⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’d-dekâik**, s. 253.

¹²¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 252.

¹²² Buhârî, Cihâd, 102, Fezâilü’s-Sahâbe, 9, Meğâzî, 38, 60, Zekât, 1, 63; Müslim, Cihâd, 2, İmân, 29, 31; Nesâî, Zekât, 1, 46; Ebû Dâvûd, İmâret, 18, 38, Cihâd, 82; İbn Mâce, Cihâd, 38, Zekât, 1; Ahmed b. Hanbel, Müened, 2 / 263, 444, 525, 5 / 338; Dârimî, Siyer, 8, Zekât, 1.

tefsirinde göreceğiz. **İcî**, az önce zikrettiğimiz Tevbe; 9/30. âyetinin desteklemesi ile bu âyetin (Bakara; 2/221) Ehl-i Kitâb'ı da içine alıp umûmîleştirdiği haramlık hükmünün Mâide; 5/5. âyeti tarafından tahsis edildiğini, neshedilmediğini belirtmiştir.¹²³

Tahsis eden âyette; وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) *Mü'minlerden özgür ve iffetli kadınlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden (Ehl-i Kitâb) özgür ve iffetli kadınlar da; nâmuslu, fuhuş yapmayanlar ve gizlice dostlar edinmeyenler olarak, onlara ücretlerini / mehirlerini ödediğiniz takdirde, size helâl kılındı*" buyurulmuştur. **İcî**; sahâbeden **Mirsed**'in (muhtemelen, muhassıs olan bu âyetin hükmünden ve verdiği ruhsattan istifade ile), müşrik kadınlardan '**Anâk** ile evlenmek istediğini belirtir. Mirsed ile '**Anâk**'ın daha önceden birbirlerini sevdiklerini, Hz. Peygamber Mirsed'i Mekke'ye gönderince, orada bulunan '**Anâk**'ın ona evlenme teklif ettiğini, ancak Mirsed'in durumu Hz. Peygamber'e arz edip izin almak isteyince, Bakara; 2/221. âyetin "*Mü'min bir câriye, hoşunuza gitse de, müşrik bir kadından daha hayırlıdır*" kısmının nâzil olduğunu nakleder. Âyetin tahsis edilmiş olan baş tarafının hükmünü (yani harâmılığı), devamındaki bu mezkûr kısım yeniden te'yîd etmiştir. Sanki **İcî** de buna vurgu yapmak ister gibidir. Bundan sonra Mirsed'in '**Anâk** ile evlenip evlenmediğini **İcî** belirtmez.¹²⁴ *Kur'ân Yolu*'nda, İbn Kesîr'in tefsirinden (VI, 8-9) naklen, Hz. Peygamber'in Mirsed'e; "*O kadınla evlenme*" dediği belirtilmektedir.¹²⁵

İcî, âyetin "*Mü'min bir câriye, hoşunuza gitse de, müşrik bir kadından daha hayırlıdır*" kısmının (Abdullah) İbn Ravâha hakkında da nâzil olmuş olabileceğini **kîle** rivâyetle verir. Çünkü onun, siyâhî bir câriye ile evlenerek onu âzâd ettiğini ve bu nedenle; "Nesebi terketti" (Hasebi ve nesebi belirli, hür bir kadınla evlenmedi de, gitti bir cariyeyle evlendi) diye eleştirildiğini nakleder. Âyetin nüzul sebebi olarak **İcî**; 1- Sahâbeden Mirsed ve evlenmek istediği müşrik kadın '**Anâk**, 2- İbn Revâha ve evlenip âzâd ettiği siyâhî câriyesi, olmak üzere iki farklı rivâyet nakletmiştir. **İcî**, âyetin nüzulünü bunlardan ilkine hamletmekle, hür kadınların da (örnekte '**Anâk**) mutlak manada câriye olarak adlandırılmış sayılacağını belirtir. Çünkü her ne kadar Arap örfünde cariye köle dense de, insanların özgür olanları da dâhil hepsinin mutlak

¹²³ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

¹²⁴ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 77a-b.

¹²⁵ DİB, **Kur'ân Yolu**, IV, 52.

manada Allah'ın köleleri ve câriyeleri olduğunu söyler. İkincisine hamledilirse, zâten İbn Revâha'nın evlendiği ve âzâd ettiği kadın onun câriyesi idi. **İcî**'nin bu iki rivâyeti cem etmeye çalışmasının sebebinin, onları âyetteki; (وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ) manasıyla örtüştürme gayreti olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶

İcî âyetteki; (وَلَوْ أَعْجَبْتُمْ) ibâresini; kadının güzelliği ve şemâili, diye açıklar. Müşrik kadının malı, güzelliği, nesebi olsa da mümin kadının ondan daha hayırlı olduğunu, çünkü îmânın dinle alâkalı, diğerlerinin ise dünyalık şeyler olduğunu söyler. Ayrıca eşler arasında din farklılığı olduğunda, aralarında bir uyum olamayacağı için, evliliğin dünya metâi cihetinin de tahsil edilemeyeceğini vurgular. **İcî**, eğer denirse ki; âyetle ism-i tafdil sîgasıyla gelmiş olan (خَيْرٌ) ibâresiyle kastedilenin, 1- yaygın kullanımıyla; “müşrikten daha hayırlıdır” manası mıdır? 2- halbuki âyetten murat; mutlak üstünlüktür derse, biz de deriz ki; eğer daha hayırlı olmak Müslüman olmaya bağlıysa, ikinci ihtimâl; aksi takdirde, birinci ihtimal taayyün eder, diye muhtemel itiraza cevap verir.

“Müslüman kızlarınızı, îmân etmedikleri sürece müşrik erkeklerle evlendirmeyin.” Burada **İcî**; âyetin umûmî manasıyla amel edilmesi gerektiğini, müminin müşrikten daha hayırlı olduğunun belirtilmesinin, mümin bir kimseyi müşriklerle dostluk ve ilişkiye girmek arzusundan vazgeçirmek ve onu Müslümanlarla evlenmeye teşvik etmek amacı taşıdığını söyler. Aynı şekilde; müşriklerin, insanları Cehennem ateşine sürükleyen ve evlilik harâmlığının da sebebi olan küfre davet ettiklerini zikreder. Böyle yapan müşriklerle beraber olmak bir yana, onlardan uzak durulması gerektiğini belirtir.¹²⁷

Bakara; 2/221. âyetin tefsiri hakkında önce **Nesefî**'nin söyledikleri, sonra da **İcî**'nin söyledikleri burada sona ermiştir. Şimdi ise; **İcî**'nin bu âyetle muhtevâ ve hüküm açısından irtibât kurduğu Mâide; 5/5. âyetin tefsiri hakkında müfessirlerimizden, önce **İcî**'nin ve sonra da **Nesefî**'nin açıklamalarına bakallım.

(الْيَوْمَ أَحْلَلْ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ، وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلْلٌ لَكُمْ، وَطَعَامُكُمْ حَلْلٌ لَهُمْ، وَالْمُحْصَنَاتُ الْمُؤْمِنَاتُ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ، وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ، وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

¹²⁶ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

¹²⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

Âyetin meâli: “Bugün size temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin de yemeğiniz onlara helâldir. Mü’minlerden özgür ve iffetli kadınlar ile sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden özgür ve iffetli kadınlar da, nâmuslu, fuhuş yapmayanlar ve gizlice dostlar edinmeyenler olarak, onlara ücretlerini (mehirlerini) ödediğiniz takdirde, size helâl kılındı. Kim îmânı inkâr edip küfre sapsa, elbette onun yaptığı boşa çıkmıştır. O, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.”

İcî, âyetteki (وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ) ibaresinden maksadın; ekseri ulemaya göre, iddiâ edildiği gibi onların bütün yemekleri değil de sadece “kestikleri hayvanlar” olduğunu belirtir. Çünkü diğer yemeklerin / yiyeceklerin, onların olmazdan evvel de zaten (herkese ve Müslümanlara) helâl olduğunu belirtir. İcî, İmâm Şâfiî’nin mezhebine göre, Ehl-i Kitâb’dan¹²⁸ sadece Benî Sa’leb Hıristiyanları’nın istisnâ tutulmuş olduğunu ve bunun delilinin de **Hz. Ali**’den (r.a.) rivâyet edilen; “Benî Sa’leb Hıristiyanları’nın, diğer Hıristiyanlarla ortak yönleri sadece içki içmeleridir” sözü olduğunu belirtir. Ebû Hanîfe’nin ibâhayı umûmîleştirdiğini (yani Ehl-i Kitâb’ın kadınlarıyla evlenmek de dâhil, bütün yemeklerini helâl ve kestikleri hayvanları mübâh saydığını) kaydeder.¹²⁹

İcî, Sâbîlerin¹³⁰ ve Sâmirîlerin usûlleri (akîdeleri-inançları) Hıristiyanlardan farklı olsa da, onlar gibi, kestikleri hayvanların etlerini yemenin ve (kadın-erkek) kendileriyle evlenmenin, Müslümanlara helâl olmadığını belirtir. İcî aynı şekilde, Abdurrahmân b. Avf’ın **Hz. Peygamber**’den naklettiği; “Mecûsîlere karşı, Ehl-i Kitâb’a ve İsrâîl (oğullarına) davrandığınız gibi davranın. Ancak kadınlarıyla evlenmek ve kestikleri hayvanları yemek hâriç”¹³¹ hadîs-i şerifine dayanarak, Mecûsîlerle evlenmenin ve kestikleri hayvanları yemenin helâl olmadığına hükmeder. Neseî, Abdurrahmân b. Avf’dan bu hadisi duyan Halîfe Hz. Ömer’in (r.a.) Şam’da tâûn hastalığına yakalanmış olan Mecûsîlerden cizye alarak onları kendi dinleri üzere serbest bıraktığını nakleder.¹³² İcî, Mezhebi Şâfiîlerin görüşünün; “Ancak kendileriyle

¹²⁸ Buhârî, Teyemmüm, 6, Zebâih, 22; İmâm Mâlik, el-Muvattâ, Zekât, 42; Ebû Dâvûd, Edâhî, 13.

¹²⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 164-a.

¹³⁰ Buhârî, Teyemmüm, 6, Zebâih, 22; İmâm Mâlik, el-Muvattâ, Zekât, 42; Ebû Dâvûd, Edâhî, 13.

¹³¹ İmâm Mâlik, el-Muvattâ, Zekât, 42; Buhârî, Zebâih, 22; Ebû Dâvûd, Edâhî, 13; Neseî, Ebû’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, II, 21.

¹³² Neseî, Ebû’l-Berekât, age, II, 21.

evlenilmeleri helâl olan kimselerin kestikleri hayvanları yemenin helâl olduğunu, bu kimselerin ise; tahrif edilmezden ve nesh edilmezden önce bu dine (Hristiyanlığa ve Yahûdîliğe) atalarının girdiğinin bilindiği kimseler olduğunu” beyân eder.¹³³

İcî, âyette geçen; (وَالْمُحْصَنَاتُ) lafzının “hür kadınlar” manasına hamledilmesinin, belki onlarla evlenmeye teşvik manası taşıdığını, aksi takdirde; “Müslüman câriyeler” manasına geleceğini ve onlarla evlenmenin helâl olduğu hükmüne varılacağını belirtir. Eğer “iffetli kadınlar” manasına hamledilirse, bu iffetli kadınlarla da evlenmenin aynı şekilde helâl olduğunu söyler. Ezcümle, bu üç ihtimalde de İcî; Ehl-i Kitâb’dan cariyelerle evlenmenin harâm olduğu sonucunun çıktığına hükmeder. Yani âyette iki defa geçen “*el-Muhsanât*”ın ilkinin ikincisinden zannımızca ayrı tutmaktadır. Bu savını da şöyle destekler; “Nasıl böyle olmasın ki (bu câriyelerde) hem küfür ve hem de kölelik gibi iki vasıf (kusur) bir araya gelmiştir. “*Îmân etmedikçe müşrik kadınlarla nikâhlanmayın*”¹³⁴ âyetine istinaden Hz. Ömer’in (r.a.), Ehl-i Kitâb’dan kadınlarla evlenmeyi helâl görmediğini nakleder. Bu kadınların Harbî (harbiyyât) olanlarıyla nikâhlanmanın sahih olduğunu, ancak İbn Abbas’ın bunu harâm saydığını, söyler.¹³⁵

İcî âyetin (إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ) kaydının; onların mehirlerini ödemeye iltizâm gösterilmesini gerektirdiğini, mehirden burada bir sınırlama getirmeksizin mutlak olarak bahsedilmesinden, mehrin asgarî sınırının olmadığı sonucunun çıkarılacağını söyler. İcî, (مُحْصِنِينَ) lafzını, “Nâmuslu ve iffetli erkekler olarak”, diye tefsir eder. (Ahlaksız) dostlar edinmeksizin, der. “*Gizli dostlar edinmeksizin*” kısmını İcî; kadın-erkek, gizli-açık, zinâkar dostlar, diye açıklar.¹³⁶

Nesefî’nin mes’eleye bakışına gelince o, Ehl-i Kitâb’dan kadınlarla evlenmenin helâl olduğunu *Kenzü’l-dekâik*’inde belirtmiş¹³⁷, tefsirinde buna kısaca değinmiş konuyu İcî kadar uzun tutmamıştır. Şöyle ki, Nesefî, “*Mümin kadınlardan muhsanât olanlar, sizlere helâldir*” ibâresindeki ilk (وَالْمُحْصَنَاتُ) lafzını “hür ve iffetli kadınlar” diye açıklar ancak âyetteki evlenme helâllığının bu şarta bağlı olmadığını, olsa olsa sadece müstehaplık ifade edeceğini söyler. Çünkü Müslüman kadınların câriye

¹³³ İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 164a.

¹³⁴ Bakara; 2/221.

¹³⁵ İcî, Adudüddîn, age, vr. 164a-b.

¹³⁶ İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 164b.

¹³⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 253.

olanlarıyla ve iffetsiz olanlarıyla da evlenmenin sahih olduğunu belirtir. Yani; “kadın “Müslüman” olduktan sonra diğer sıfatları teferruattır, önemsizdir, evlenme engeli oluşturmaz” demek ister. **Nesefî**, âyette “*el-muhsanât*” kaydının getirilmesinin, Müslüman erkekleri yine Müslüman kadınlardan ancak onların hür ve iffetli olanlarıyla evlenmeye teşvik etmek olduğunu vurgular. (الْمُحْصَنَاتُ) kaydının ya bir önceki âyette geçen (الطَّيِّبَاتُ) kaydına atfedilmiş olduğunu ya da haberi hazfedilmiş bir mübtedâ olduğunu ve bu durumda takdir edilen mananın; “*Müminlerden hür ve iffetli kadınlar sizlere helâldir*” şeklinde olacağını ifâde eder.¹³⁸

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) âyetini **Nesefî**, onların hür olanlarıyla ya da iffetli olanlarıyla evlenmek helâldir, diye anlar. (مُحْصِنِينَ غَيْرَ) (مُحْصِنِينَ غَيْرَ) ibâresini de; “Evlenmiş ve zinâ etmeyen erkekler”, diye tefsir eder.¹³⁹ Burada **Nesefî**’nin yaptığı tefsirdeki “evlenmiş” kaydını; “Müslüman erkeklerin Ehl-i Kitâb’dan kadınlarla evlenmiş ya da evlenebilir olduğu” şeklinde anladığımızda **Nesefî**’nin yukarıdan beri anlatmaya çalıştığı görüşü (bu, elbette Hanefilerin de görüşüdür) daha net şekilde ortaya çıkmış olmaktadır.

C- Kâfir Kadınlar

Nesefî, *Kenzü’l-dekâik*’inde; “Mecûsîlerle ve putperestlerle evlenmek haramdır” der.¹⁴⁰ **Nesefî**’nin bu görüşünden; onları kâfir saydığını ve onların kadınlarıyla Müslüman bir erkeğin evlenmesini haram saydığı sonucunu çıkarabiliriz.

Ayrıca hem **Nesefî** ve hem de **Îcî**, müşrik kadınlarla ve erkeklerle evlenmenin haramlığından bahseden, müşrikleri anlatan Bakara; 2/221. âyetinde geçen; “Onlar, ateşe çağırıyorlar” (أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ) kaydını “Onlar, ateşe sevkeden küfre çağırıyorlar” diye tefsir etmelerinden¹⁴¹ dolayı, müşrikleri “küfür ehlinde, kâfirlerden” saydıklarını düşünebiliriz. Dolayısıyla iki müfessirimizin de “Müşriklerle yani kâfirlerle evlenmenin haramlığına hükmettikleri” sonucuna ulaşabiliriz.

¹³⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 394.

¹³⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 394.

¹⁴⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 252.

¹⁴¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 175; **Îcî**, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

Ehl-i Kitâbın kendi peygamberlerini (Üzeyir ve İsa a.s.) ilâh edinmeleri nedeniyle küfre ve şirke düştüklerinden bahseden Mâide; 5/72-73. âyetler ve Tevbe; 9/30. âyetlerin tefsirlerinin hülâsasında müfessirlerimiz onları da kâfirlerden saymakla, onların kadınlarıyla evlenmelerinin haramlığına, dolaylı yönden de olsa, hükmederler. Ancak **Nesefî**, Ehl-i Kitâb'dan bahseden âyetleri farklı yorumlayarak ve bu âyetleri Mâide; 5/5. âyetiyle de destekleyerek, Ehl-i Kitâb'dan kadınlarla evlenmenin helâl olduğu neticesine varır. Yukarıda ilgili bölümlerde bu hususlardan genişçe bahsetmiştik.

Kâfir kadınlarla evlenmenin haramlığından bahseden asıl âyet, Mümtehine; 60/10. Âyetidir: **(وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ)** “*Kâfir kadınların ismetlerini ellerinizde tutmayın.*” Burada “*kadınların ismetleri*”nden maksat; onlarla olan evlilik, mehir, nesep ve haseb bağlarıdır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Mekkeli müşrikler ve kâfirlerle yaptığı Hudeybiye Sulh Anlaşması’nın şartlarına göre; 1- Mekke’den Medîne’ye (Müslüman olup) kaçıp gelenler geri Mekke’ye iade edilecekler, 2- ancak Medîne’den irtidât edip Mekke’ye gidenler geri Medîne’ye iade edilmeyeceklerdi. Bunun peşinden nâzil olan âyet, bu anlaşmayı tahsis etmiş ve kadınlarla ilgili kısmını iptâl etmiştir. Yani Mekke’den Medîne’ye gelen erkekler iade edilecekler ancak kadınlar iade edilmeyeceklerdi. Âyet ayrıca çift taraflı olarak bu kadınların mehirlerinin kimlere ve nasıl ödeneceğinden bahsetmektedir. Buna “mütakâbiliyyet esası” denebilir.

Mümtehine; 60/10:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ، اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ، فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ، لَآ هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ، وَأَتَوْهُنَّ مَا أَنْفَقُوا، وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ، وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ أَلَا مَا أَنْفَقُوا، ذَٰلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ، يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ، وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ)

“Ey İmân edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman, onları imtihân edin. Allah, onların imânlarını daha iyi bilir. Şâyet (gerçekten) mü'min kadınlar olduklarını bilip-öğrenirseniz, artık onları sakın kâfirlere geri iade etmeyin. (Çünkü) ne bunlar onlara helâldir, ne de onlar bunlara helâldir. Onlara (kâfir kocalarına, kendileri için) harcadıklarını verin. Hicret eden mü'min kadınlara ücretlerini (mehirlerini) ödediğiniz takdirde onları nikâhlamanızda size bir güçlük yoktur. Kâfir kadınların ismetlerini (nikâhlarını) tutmayın ve (onlar için) harcadıklarınızı isteyin. Onlar da (mü'min kadınlara) harcadıklarını istesinler. Bu,

Allah'ın (c.c.) hükmüdür, sizin aranızda hükmeder. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.”

Mümteherine; 60/11:

(وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا،
وَالْتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ)

“Ve eğer eşlerinizden (kâfirlere kaçmalarından dolayı) herhangi bir şey kâfirlere geçer, böylece siz de (savaşta onları yenip) ganimete kavuşursanız, eşleri (kaçıp) gidenlere (mehir olarak) harcama yaptıklarının bir mislini verin. Kendisine îmân ettiğiniz Allah'tan sakının.”

Bu iki âyeti önce, **Nesefî**'nin nasıl tefsir ettiğine bakalım:

Âyette kadınlara “*Mü'minler*” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ) denmiştir, sebebi; 1- Kelime-i şehâdet getirdikleri için, ya da 2- yapılan imtihân sonucu kelime-i şehâdet getirerek îmânlarını ispat etmelerinden dolayı. (فَامْتَحِنُوهُنَّ) ; onlarda îmân emâreleri var mı araştırın ki îmânlarında sâdık oldukları hakkında sizde zann-ı gâlip oluşsun. **Nesefî**, İbn-i Abbâs'ın; “Onların Kelime-i şehâdet getirtmek suretiyle imtihân edileceklerini” belirttiğini söyler. (اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ) ; Siz onların hallerini denesiniz bile, îmânlarının gerçekliğini sadece Allah bilir, der. (فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ) ibâresini; onları müşrik kocalarına iâde etmeyin, diye yorumlar. (لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ) cümlesi hakkında; kadın Müslüman olarak çıkıp (Medîne'deki Müslümanlara) katıldığı için, onunla artık müşrik kocası arasında ayrılık/boşanma gerçekleşmiştir, der. (وَأَتَوْهُمَ مَا أَنْفَقُوا) müşrik kocalara bu kadınlara ödedikleri mehrin mislinin ödenmesi gerektiğini söyler.¹⁴²

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ) burada **Nesefî**, Müslüman olup hicret ederek gelen kadınlarla Müslümanların evlenmesinde bir mahzur olmadığını belirtir. (إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ)

(أُجُورَهُنَّ) Yani mehirlerini ödediğinizde, çünkü **mehir** kadının cinsel organının bedelidir, der. **Nesefî**, âyetin bu kısmıyla **Ebû Hanîfe**'nin sadece mehir ödenmesi suretiyle, bu kadının eski kocası için iddet beklemeksizin, hemen evlenmesini helâl saydığını nakleder. Âyetteki (وَلَا تُمَسِّكُوا) lafzını kırâat imâmlarından **Ebû 'Amr el-**

¹⁴² Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, IV, 365.

Basrî'nin (ö. 154/771); (وَلَا تُمَسِّكُوا) diye şeddeli okuduğunu nakleder.¹⁴³ وَلَا تُمَسِّكُوا

(بِعَصَمِ الْكَوَافِرِ) Buradaki “ismet”i **Nesefî**, “evlilik akdi ve **sebeb** bağıdır”, diye açıklar. Daha önce Nisâ; 4/23. âyeti tefsir erdeken **Nesefî** bu âyette evlenilmesi harâm olan kadınları; 1- yedi tanesi **nesebe** bağlı olanlar, 2- yedi tanesi de **sebebe** bağlı olanlardır diye tasnif etmiş ve **sebeb** ile; a- süt akrabalığı engelini, b- dünürlük / sıhriyet engelini saymıştır.¹⁴⁴ Bu sınıfların haramlığından ileride bahsedeceğiz.

Nesefî (الْكَوَافِرِ) kelimesinin (الْكَافِرَةُ) ‘nın çoğulu olduğunu bunun da; “Dârü’l-harb’de yaşayan ya da mürted olarak oraya kaçıp giden kâfir kadın” manasına geldiğini belirtir. Yani bü tür kadınlarla Müslümanlar arasında ne ismet ne de evlilik bağı kalmaması gerektiğini söyler. İbn Abbâs’dan; “*Kimin (Hicretten sonra) Mekke’de kâfir bir karısı kaldıysa, başka kadınlarla evlenebilmek için bu kadının iddetini bitirmesini beklemesin. Çünkü memleket farkı (اِخْتِلَافُ الدَّارِ) bu kadının ismetini kaldırmıştır*” dediğini nakleder. Burada “memleket farkı” ile “din farkı”nın kastedildiği açıktır. (وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ) “*Harcadıklarınızı isteyin*” ibâresiyle **Nesefî**, mürted olup kâfirlere katılan karılarına önceden ödediğiniz mehirlerin bedelini onların orada yeniden evlendikleri kâfir kocalarından talep edin, diye açıklar. (وَلَيْسَ أَلَا مَا أَنْفَقُوا) “*Onlar da harcadıklarını istesinler.*” Yani; Mekke’li müşrik/kâfir kocaların, karılarından Müslüman olup (Medîne’ye) hicret edenlere önceden ödedikleri mehirleri yeni kocaları olan Müslüman erkeklerden talep etsinler, diye izah eder. **Nesefî** bu hükmün neshedilmiş olduğunu, yani ne bizim onlardan ve ne de onların bizlerden artık mehir talebinde bulunamayacağını belirtmiştir.¹⁴⁵

(وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ) Burada âyette geçen شَيْءٌ “herhangi bir şey” lafzını İbn Mes’ûd (أَحَدٌ) “herhangi bir kimse” diye okumuştur. Yani; “o kadınlardan herhangi birisi kâfirlere geçerse”. **Nesefî**, (فَعَاقَبْتُمْ) ibâresinin “savaşta onları yenip ganimete kavuşursanız” şeklindeki yorumunun Zeccâc’a âit olduğunu söyler. (فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا) ibâresini **Nesefî**; Müslümanlardan karıları mürted olarak Dârü’l-harb’e gidenlere, önceden onlara ödemiş oldukları mehrin

¹⁴³ Bkz: Kadı Ebû Zer’a, **Huccetü’l-Kırâât**, s. 54, 707.

¹⁴⁴ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 364-365.

¹⁴⁵ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, age, IV, 365.

mislini, bu ganimetten ödeyin, diye yorumlar. Ancak bu hükmün de, önceki âyetteki mensûh olan hüküm gibi, nesh edilmiş olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶

Bu iki âyet hakkında **İcî**'nin tefsirine bakalım. O, âyetin nüzulüne sebep olan anlaşmadan şöyle bahseder:¹⁴⁷ Mekke kâfirleri Allah Resûlü (s.a.s.) ile; onun ashâbından Mekke'ye gelen olursa geri iade edilmeyecek, Mekke'den Medîne'ye gelen olursa iade edilecektir diye (Hudeybiye'de) sulh anlaşması yaptılar. **İcî**, bunun hemen peşinden Mekke'den Sübey'a Binti'l-Harb adında bir kadının Müslüman olarak Hz. Peygamber'e geldiğini ancak Peygamberin onu Mekkeli müşrik kocası Mûsâmîr el-Mahzûmî'ye iade etmediğini ve **kîle** rivâyetiyle de bu kocanın Sayfî er-Râhib olduğunu nakleder.¹⁴⁸

Zemahşerî, tefsiri *el-Keşşâf*'ında bu kadının ismini Sübey'a Binti'l-Hâris el-Eslemiyye, kocasını da Mûsâfîr el-Mahzûmî olarak verir. Zayıf rivâyetteki ismin ise Sayfî b. er-Râhib olduğunu söyler. Hattâ kadının müşrik kocasının hemen Hz. Peygamber'e gelerek; "Ey Muhammed! Sen anlamaya göre, bizden sana geleni geri bize iade etmeye söz vermiştin. İşte anlaşma, mürekkebi bile hâlâ kurumamış" diye çıkıştığını nakleder.¹⁴⁹

İcî, bu hâdise üzerine âyetin nâzil olup anlaşmanın hükmünü sadece erkeklere tahsis ettiğini belirtmiştir. Burada nesih yerine tahsîsin var olduğunu söylemenin daha evlâ olduğunu, çünkü tahsisin nesihden mertebe olarak hafif olduğunu belirtir. **Nesefî** gibi **İcî** de İbn Abbâs'dan; "*imtihân etmek, Kelime-i şehâdet getirtmekle olur*" sözünü nakleder. **Kîle** rivâyetiyle, bunun; Mekke'den çıkıp Medîne'ye gelmesinin amacının sadece İslâm dinine girmek, Allah'ın rızâsını kazanmak olduğuna, ne kocasına buğuz ettiği için ve ne de dünyalık için değil, diye yemin ettirmek olduğunu da nakleder. **İcî**, âyette geçen **ilim** (yakînî bilgi) ile **zann-ı gâlip** arasındaki ilişkiyi, takriben **Nesefî**'nin anlattığı şekilde yapar. Hicret edip gelen kadınlarda îmân emâresi tespit edilirse ve bu konuda Müslümanlarda zann-ı gâlip oluşursa, onların kâfir kocalarına iade edilmemesi gerektiğini söyler. Harâmlığın âyette **(لَا هُنَّ حَلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ)** diye iki defâ tekrar edilmesinin; 1- Belâğat İlmi'ndeki **mutâbakat-tibâk** sanatı olduğunu veya 2- **birincisi**'nin; "**talâk**'ın gerçekleştiğine" işâret ettiğini, **ikincisi**'nin ise; "bunların

¹⁴⁶ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, IV, 366.

¹⁴⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrâhîm Paşa, no: 134, vr. 294b, 295a.

¹⁴⁸ İcî, Adudüddîn, age, vr. 295a.

¹⁴⁹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 390-392.

birbirlerine artık helâl olamayacağını isti'nâf yoluyla anlatılması” olduğunu ifâde eder.¹⁵⁰ İsti'nâf; bir şeye baştan yeniden başlamak demektir. Yani **İcî**'nin bu yaklaşımıyla âyeti; “Artık onlar boşanıp ayrılmış sayılırlar. Yeniden evlenmeye de kalkışmasınlar” diye anlamak uygundur.

İcî, bu muhâcir kadınların kocalarına bunlar için ödedikleri mehrin geri ödenmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca **kîle** rivâyetiyle, anlaşmanın; Hz. Peygamber'in kâfir kadını geri iâde etmesi ve Müslüman muhâcir kadının kocasına da mehrini geri ödese üzere yapıldığını nakleder. Bu hükmün nesh edilmiş olabileceğini de yine zayıf rivâyetle belirtir. Sübey'a isimli kadına gelince, Hz. Peygamber'in ondan Müslüman olduğuna dâir yemin etmesini istediğini, onun da yemin edip (Müslüman olduğunu ispat) edince eski kocasına Hz. Peygamber'in mehri ödediğini ve sonra bu kadınla Hz. Ömer'in (r.a.) evlendi(rildi)ğini nakleder. Hz. Ömer'in bu kadına mehri ödedikten sonra onunla evlenmesindeki sakıncayı Allah'ın kaldırdığını (لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ) belirtir. Çünkü İslâm'ın bu kadınlarla eski müşrik kocaları arasına engel koyduğunu, onların tekrar evlenmelerine mânî olduğunu belirtir.¹⁵¹

Mehir'e âyette (أُجُورَهُنَّ) “*ecir-ücret*” denilmesinin sebebinin kadının cinsel organının **ücreti/bedeli** olmasından kaynaklandığını söyler. Bu muhâcir kadınlarla evlenmekte Müslümanlar için bir mahzur olmadığı onlarla nikâhlanırken mehirlerini ödeme şartına bağlanmasının, onların eski kocalarına ödenen bedelin buradaki mehir yerine geçmediğini göstermek olduğunu söyler. Bilakis bu kadınlarla evlenmek isteyen Müslümanların bunlara yeniden mehir ödemeleri gerektiğini belirtir. “Bu, bizden kaçıp giden bazı mürted kadınlara (Mekke'de) yeni kocalarının ödeyecekleri paraya/ehire karşılık olarak, bizim de yeni Müslüman olup (Medîne'ye) gelen kadınlara ödememiz gereken bir para cezasıdır (yükümlülüğüdür).”

(وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ) cümlesindeki “*ismet*”i **İcî**, Neseî gibi yorumlamıştır. Yani amacın Müslümanları müşrik kadınlarla evli kalmaktan nehyetmek olduğunu belirtir. Sonra **İcî**, Müslümanların mürted olarak giden hanımlarına ödemiş oldukları

¹⁵⁰ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrâhîm Paşa, no: 134, vr. 295a.

¹⁵¹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 295a.

mehirleri oradaki kâfir erkeklerden talep etmeleri gerektiğini, aynı şekilde onların da karıları için ödedikleri mehirleri Müslümanlardan talep etmeleri gerektiğini söyler.¹⁵²

İcî, Mümtehin; 60/11. âyetinin sebab-i nüzulünün; kâfirlerin Müslümanlardan kaçıp gelen mürted kadınların mehirlerini Müslümanlara ödemekten kaçınmaları olduğunu nakleder. Âyetteki (شَيْئٌ) lafzının kırâat ilminde (أَحَدٌ) olarak da okunduğunu belirtir¹⁵³ ki bu şekilde okuyan kimsenin, Neseffî'ye göre İbn Mes'ûd olduğunu, yukarıda belirtmiştik.¹⁵⁴ Şey'in nekra olarak gelmesinin manayı umûmîleştirdiğini ve; "Giden şey basit ve değersiz de olsa onlarda bırakılmaz, alınmalıdır" demek istediğini ifâde eder. Âyetteki (فَعَاقِبْتُمْ) ibâresinin (العقبة) kökünden gelip, "sırası-nöbeti gelmek" manasında olduğunu açıklar.¹⁵⁵

İcî, âyetteki fiilin (عَقَبْتُمْ، عَقَبْتُمْ، عَقَبْتُمْ) şekillerinde kırâat olunduğunu nakleder. Bunlardan şeddeli olanın herkesin peşisıra birbirini takip etmesi, şeddesiz olanının tâbî olmak ve peşinden gitmek manasına geldiğini açıklar. Diğer bir ihtimal olarak da **kîle** ifadesiyle, "savaşmak için müşriklerin peşine düşmek ve onları yenerek ganimetler elde etmek" manasını açıklar. Bu sonuncu yorum şekli de Zemahşerî'ye ve Neseffî'ye göre dilci müfessir Zeccâc'dan ankledilmektedir.¹⁵⁶ (الَّذِينَ) **ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ** "Eşleri kaçıp gidenler" in Müslüman erkekler olup ödemiş oldukları mehirlerinin bedelinin onlara ganimet mallarından ödenerek telâfi edilmesi gerektiğini belirtir. Ya da Müslümanlar savaştan zaferle çıkınca, mehrin Müslüman olarak hicret eden kadına ödenmesi gerektiğini, onun kâfir kocasına ödenmemesi gerektiğini söyler. İki taifeden her birinin karılarının mehirlerini birbirlerine ödemeleri gerektiği karşılıklı her iki durumda da İcî, ancak kâfir ve mürted olup giden kadınların mehirleri düşüldükten sonra, Müslüman kadınların mehirlerinin müşrik ve kâfir kocalarına ödenebileceğini beyân eder. Bu karşılıklı düşürmenin, Borçlar (Hukuku)ndaki karşılıklı eksiltmek/noksanlaştırmak (النقص في الديون) mesâbesinde sayıldığını belirtir.¹⁵⁷

D- Üç Defa Boşanmış Kadınlar

¹⁵² İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrâhîm Paşa, no: 134, vr. 295a.

¹⁵³ İcî, Adudüddîn, age, vr. 295a.

¹⁵⁴ Neseffî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, IV, 365.

¹⁵⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrâhîm Paşa, no: 134, vr. 295a.

¹⁵⁶ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, 391; Neseffî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, IV, 365.

¹⁵⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrâhîm Paşa, no: 134, vr. 295a.

Üç talâka boşanmış kadınlarla evlenme haramlığı, geçici bir haramlıktır. Yani kişinin üçüncü kez boşanmış olduğu karısıyla bir başkası normal şartlar altında evlenir ve yine normal şartlar altında boşanırsa ve iddet süresi de sona ederse, ilk kocası onunla yeni bir nikâh akdiyle ve yeni bir mehirle evlenebilir. Bu tür haramlığa **Nesefî**, *Kenzü'd-dekâik*'inde yer vermez.

Üç boşamadan sonra kadının ilk kocasına artık harâm olduğundan bahseden âyet Bakara; 2/230. âyettir. Ancak bir önceki âyet (229.); **(الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ، فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ)** “Boşanmak iki defadır. (Sonra üçüncüsünde) ya iyilikle tutmak veya güzellikle bırakmak (dönmemek) gerekir...” şeklinde olup müfessirlerimiz **Nesefî** ve **Îcî**, bu âyetin **(أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ)** “...veya güzellikle bırakmak” kısmının kendisinden bahsettiği **Cemîle binti** (uhtü Abdullah b. Übeyy b. Selûl) adlı sahâbî kadından, kocası **Sâbit b. Kays b. Şemmâs**'dan ve onların aralarındaki **muḥâla'a**'dan bahsederler. Sünnî-bid'î, ric'î-bâin talâktan, mehirden, boşamada velîlerin ve hâkimlerin rolünden, nikâh, yemîn, îlâ, talâk, muḥâla'a, fesih, firkat, gibi konularda Allah'ın emirlerine ve hudûduna uyma zaruretinden bahsederler.¹⁵⁸

Bakara; 2/230:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ، فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ، وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ)

“Yine kadını (kocasını üçüncü defa) boşarsa, (kadın) onun dışında başka bir kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. Eğer bu koca da onu boşarsa, onlar (ilk koca ile karısı) Allah'ın sınırlarını ayakta tutabileceklerini sanıyorlarsa, tekrar birbirlerine dönmelerinde ikisi için günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, bilen bir topluluk için bunları (böyle) açıklar.”

Bu âyeti önce **Nesefî**'nin nasıl tefsir ettiğine bakalım: **(فَإِنْ طَلَّقَهَا)** ; yani ilk iki boşamadan sonra üçüncü kez boşarsa. **(فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ)** Burada **Nesefî**, “*güzellikle bırakma*”nın “bedel karşılığında boşamak” diye anlaşılması ihtimali üzerine; **muḥâla'a**'anın hem **Hanefîler**'e göre ve hem de **Şâfiîler**'den bir görüşe göre **bir talâk** sayıldığını, sanki böylelikle boşama sayısının âyette dörde çıktığının sanıldığını, aksine; **hul'u**'n bir bedel karşılığında boşama olduğunu ve ilk iki boşamadan sonra

¹⁵⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 180-181; Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 79b, 80a.

bunun üçüncüsü sayıldığını, yani üçüncüde bedel ödeyerek boşandıktan (**hul‘u’**dan) sonra zevâc (yani başka bir koca ile evlilik) gerektiğini söyler. Üçüncü boşamadan sonra, “*başka biriyle nikâhlanmadıkça*” artık “*ilk kocasına helâl olmayacağını*” açıklar. (**حَتَّى تَنْكِحَ**) **Nikâh**lanmayı burada; “evlenmek/tezevvüç etmek” diye tefsir eder. Nikâh lafzının tezevvüç lafzı gibi hem erkeğe ve hem de kadına isnâd edilebileceğini ve bunun kadının kendi ibâresiyle (tasarrufuyla, velisi olmadan) evliliğini gerçekleştirebileceğine delil olduğunu söyler.¹⁵⁹

Nesefî burada yeni kocayla cinsel ilişkiye girmek (**الإصابة**) şartının, usûl-ü fıkıhda bilindiği üzere, **useyle-balcık** hadîsinden dolayı gerekli olduğunu belirtir.¹⁶⁰ İkinci kocanın kadını birinci kocaya helâl kılmasının (tahlîl) ilgili âyetin ibâresiyle değil de useyle-balcık hadisiyle olduğunu söyler. Aslında bu, **Nesefî**’nin İmâm Muhammed ile İmâm Şâfiî’nin; “Âyette gâye ve nihâyetlik bildiren (**حَتَّى**) **hâss** lafzı vardır. Bu gâye bir veya iki boşama sonucunda gerçekleşmezse üçüncü boşama sonucunda hiç (evlâ tarîkiyle) gerçekleşmez” şeklindeki iddialarına verdiği bir cevaptır.¹⁶¹ Fıkıha göre ise **Nesefî**; karısını üçüncü kez boşamaya karar veren bir kimsenin, karısıyla başka bir erkeğin cinsel ilişki yaşayacağını bilmesi ve bu nedenle (kıskanıp) pişman olarak bu üçüncü boşamayı yapmamasının amaçlandığını izah eder.¹⁶²

Nesefî burada usûl-ü fıkıh derken, konuyla ilgili eseri *Keşfü’l-esrâr*’ını kastetmektedir ve konuyu bu eserinde işlemektedir.¹⁶³ Bilindiği üzere **Hanefîler**’e göre **nikâh** lafzının hakîkî manası cinsel ilişki, mecâzî manası da evlilik akdidir, **Şâfiîler**’e göre tersidir. Ayrıca Şâfiîler’*e göre*, nikâh lafzı Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği 20 civarındaki âyetlerin tamamında evlilik akdi manasında, Hanefîlere göre ise Nisâ; 4/22. âyette cinsel ilişki manasında olup diğerlerinin hepsinde evlilik akdi manasındadır.¹⁶⁴ **Nesefî** atıfta bulunduğu usûl-ü fıkıh eserinde (**حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ**) âyetini ve ilgili useyle-balcık hadisini, **Hâss Lafız** başlığı altında işlemektedir.¹⁶⁵ Çünkü âyette geçen

¹⁵⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 182.

¹⁶⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 182.

¹⁶¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, I, 33-34.

¹⁶² Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 182.

¹⁶³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, I, 33-36.

¹⁶⁴ Bkz: Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, I, 233; ag mlf, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 320-321; İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 137a; ag mlf, **Şerhu’l-Muhtasar**, s. 46-47.

¹⁶⁵ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 26 vd, 33-36.

(حَتَّى) hâss lafızlardan olup “gâye ve nihâyetlik” manası taşır. Hattâ İmâm Şâfiî ve İmâm Muhammed ile İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Ebû Yûsuf şeklinde olan iki grup arasındaki tartışma, âyetteki **tahlîl**’in (helâl kılma) âyetin bizzat ibâresinde geçen (حَتَّى) hâss lafızından mı yoksa useyle hadisinden mi kaynaklandığı üzerindedir. **Nesefî** mes’eleyi biraz soyut ifadelerle ve çetrefilli şekilde anlatır. Fakat Nesefî’nin *el-Menâr*’ının şârihlerinden olan Molla Cîvân İbn Ebî Sa’îd (ö. 1130/1717-18), *Şerhu Nûri’l-envâr alâ’l-Menâr*’ında **Nesefî**’nin merâmını daha derli-toplu şekilde aktarmıştır.

Molla Cîvân mes’eleyi şöyle anlatır: “Eserin sahibi **Nesefî**, Hâss Lafız ile istidlâl etme hususunda yedi tane fer’î örnek zikretmiştir. Bunların ilk dördüne değindikten sonra ve son üçünden evvel burada, **İmâm Şâfiî**’nin biz **Hanefîlere** karşı iki itirazını dillendirmiş ve bunlara i’tirâzî cümlelerle cevaplar vermiştir. **Nesefî**; “İkinci kocanın tahlil / muhallil görevi; useyle-balcık hadisi ile, âyetin ibâresi olan (حَتَّى تَنْكِحَ) (حَتَّى تَنْكِحَ) lafızlarıyla değil” der. Bu, **İmâm Şâfiî** tarafından bize yöneltilmiş mukadder bir sorunun cevabıdır. Onun sorduğu soruyu doğru anlamak için, mes’eleye şöyle bir ön giriş yapmamız gerekmektedir.”¹⁶⁶

“Bir koca karısını üç defa boşayıp sonra bu kadın başka bir kocayla nikâhlansa, sonra ikinci koca da onu başasa ve ilk kocası onunla nikâhlansa, bu durumda ulemânın ittifakıyla, ilk koca yeniden bu karısını üç defa boşama hakkı kazanmış olur. Bu ilk koca karısını üç defa değil de bir veya iki defa boşamış olsaydı ve sonrasında bu kadın ikinci kocayla nikâhlansaydı, sonra bu ikinci kocası onu boşayıp ilk kocası onunla yeniden nikâhlansaydı, bu durumda; **İmâm Muhammed**’e ve **İmâm Şâfiî**’ye göre ilk kocanın karısı üzerinde daha önceden kalan bir veya iki boşama hakkına sahip olurdu. Karısını önceden sadece bir defa boşamışsa geriye iki boşama hakkı kalırdı, iki defa boşamışsa geriye sadece bir boşama hakkı kalırdı. Yani ikinci durum, muhallil sayesinde, ilkinin devamı sayılırdı. Bunun aksine **İmâm Ebû Hanîfe** ve **İmâm Ebû Yûsuf**, bu durumda kocanın karısı üzerinde yeniden üç defa boşama hakkına sahip olduğunu, önceden yapmış olduğu bir ya da iki boşamanın heder olduğunu (yok sayıldığını) belirtmişlerdir. Çünkü ikinci koca kadını ilk kocaya yeniden ve yeni bir hill

¹⁶⁶ Bkz: Molla Civan, *Şerhu Nuri’l-envâr alâ’l-Menâr* (Nesefî’nin *Keşfü’l-Esrâr*’ı ile birlikte basılmış), I, 33-36.

ile helâl kılan bir muhallil (tabiri câizse, araç) durumundadır. Onun bu görevi nedeniyle, ilk kocanın önceki bir-iki-üç boşamalarının hepsi silinmiş olur.”¹⁶⁷

“Verilen bu cavaba **İmâm Şâfiî** (yeniden) itiraz eder ve der ki: Bu mes’elede bizim tutunduğumuz delil; (فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) âyetidir ve âyette geçen (حَتَّى) lafzıdır. Bu lafız, “gâye ve nihâyet” manasında hâss bir lafız olup; ikinci kocanın bu kadınla nikâhlanmasının gayesinin, ilk kocanın üç boşamayla oluşturduğu evlenme harâmlığını (الْحَرْمَةُ الْغَلِيظَةُ) gidermek olduğunu belirtmek için âyette gelmiştir. Bu görevi yaptıktan sonra artık bu gayenin başka bir etkisi kalmaz ve “bu nikâh, eski koca için yeniden ve baştan bir helâllik oluşturdu” anlamı çıkmaz. Çünkü eğer böyle bir anlam çıkarılırsa, âyette geçen hâss lafzın gereği ve îfâ ettiği mana iptal edilmiş / yok sayılmış olur. İkinci koca bu helâlliği (tahlil gayesini) üç boşamadan sonra oluşturamazsa, bir veya iki boşamadan sonra evlâ tarikiyle oluşturamaz. Bu durumda ise, ikinci koca bu kadını ilk kocasına yeniden helâl kıldıran bir muhallil olmamış olur.”¹⁶⁸

“**İmâm Şâfiî**’nin bu iddiasına **Nesefî** tekrar, **Ebû Hanîfe** adına şöyle cevap verir: İkinci kocanın kadını ilk kocasına helâl kılması, sizin zannettiğiniz gibi, âyetin ibâresindeki (حَتَّى تَنْكِحَ) ile değil de **useyle-balcık** hadîs-i şerîfi ile. Meşhûr hadislerden olan bu hadise göre **Hz. Peygamber** (s.a.s.), **Rufâa**’nın karısına; “*Sen Rufâ’a’ya geri mi dönmek istiyorsun ?*” diye sormuş ve ilk kocasıyla birbirlerinin balcıklarını tatmadan (cinsel ilişki zevkini yaşamadan) bunun mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Cinsel ilişki yaşanmış olma şartının aranmasında **İmâm Şâfiî** de bu hadisi hüccet kabul eder. Bunun misli meşhûr bir hadisle Kitâb/Kur’ân üzerine hüküm ziyâde edilebileceği hususunda ulemâ ittifak etmişlerdir. Bu hadis; **عِبَارَةُ النَّصِّ** yoluyla, cinsel ilişki yaşanma şartına delâlet ettiği gibi; **إِشَارَةُ النَّصِّ** yoluyla da, ikinci kocanın muhallil olduğuna delâlet eder. Çünkü **Hz. Peygamber** bu kadına; “*Sen Rufâ’a’ya geri mi dönmek istiyorsun ?*” diye sormuş, “*Sen ona olan haramlığının sona ermesini mi istiyorsun ?*” diye sormamıştır. Hadisteki (أَنْ تَعُودِي) “*Avdet/dönmek*”; ilk hale rücû’ etmek demektir. İlk halde ise zaten bu kadının ilk kocasına helâlliği vardır. Kadın ilk

¹⁶⁷ Bkz: Molla Civan İbn Ebî Sa’îd, **Şerhu Nuri’l-envâr alâ’l-Menâr**, I, 33-36.

¹⁶⁸ Bkz: Molla Civan İbn Ebî Sa’îd, **age**, I, 33-36.

hale dönerse, ya da ilk hal geri avdet ederse, kadının (ilk kocaya) helâllığı de yeniden ve müstakil olarak dönmüş olur. Bu nassla (hadisle), üç boşama sonrasında kalkan helâllik (yeniden) sâbit oluyorsa, üçten noksan olan bir ya da iki boşama ile kalkan helâllik (yeniden) evlâ tarikiyle döner ve ikinci koca noksan kalan (üçten bir veya iki defa eksilen) helâllığı ikmâl etmeye daha evlâ olur.”¹⁶⁹

İcî’nin (حَتَّى) lafzına ve içinde geçtiği âyet üzerinde deverân eden tartışmaya, bu açıdan, ne tefsirinde ve ne de usulünde değinmediğini görüyoruz. Ancak bu lafız hâs bir lafız olup tahsis ifâde eder, “gâye ve nihâyetlik” bildirir. Usûl-ü fıkıh ilminde de **Tahsîs** başlığı altında ve onun çeşitlerinden biri olarak işlenmiştir. **İcî** usûl-ü fıkha dâir şerhinde¹⁷⁰, **Muhassıs**’ın iki türü olan A-Muttasıl Muhassıs ve B- Munfasıl Muhassıs olanından ilki; 1- İstisnâ-i muttasıl, 2- Şart, 3- Sıfat, 4- Gâye, 5- Bedel-i ba’d’dır. Bunlardan dördüncüsü olan “Tahsîs bi’l-Gâye” başlığı altında **İcî** sadece **أكرم بني تميم** ...¹⁷¹ (حَتَّى) lafzına ve ilgili âyete değinmez. Fakat **Mefhûmü’l-Mu’âlefe**’nin çeşitlerini; 1- Mefhûmü’s-Sıfat, 2- Mefhûmü’s-Şart, 3- Mefhûm-‘l-Adedi’l-Hâss, 4-Mefhûmü’l-Gâye, diye dört tane sayar ve bunlardan sonuncusuna (فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) âyetini örnek verir. Bu âyetten **mefhûmü’l-gâye** yoluyla çıkarılacak mananın; “Kadın başka bir kocayla evlenirse, (ilk kocaya) helâl olur” olduğunu açıklar. Bunun dışında ilâve bir açıklama getirmez.¹⁷¹

Nesefî’nin tefsirindeki açıklamalara geri dönecek olursak o: “Eğer (ikinci koca da) onu boşarsa” yani, cinsel ilişkiden sonra boşarsa, der ve “her ikisinin tekrar birbirlerine dönmelerinde bir günah/sakınca olmadığını” beyân eder. Yeniden evlenerek birbirlerine dönebilirler, der.¹⁷²

Adudüddîn el-İcî’nin tefsirine gelince; âyetteki (فَإِنْ طَلَّقَهَا) ibâresini “üçüncü kez boşama” diye açıklar ve bunun daha önceki âyette geçmiş olan (التَّسْرِيحُ)’in beyânı olduğunu söyler. Bundan sonra; boşanan kadının başkasıyla evlenmedikçe onu boşayan ilk erkeğe helâl olamayacağını ifâde eder. **İcî** de, **Nesefî**’nin belirttiği gibi, âyetteki **nikâh** lafzının **tezvîc** gibi hem erkeğe ve hem de kadına isnâd edilmesinin mümkün olduğunu belirtir. Sa’îd İbnü’l-Müseyyeb’in yaptığı gibi âyetteki **nikâh** lafzının zâhirî

¹⁶⁹ Bkz: Molla Civan, **Şerhu Nuri’l-envâr alâ’l-Menâr**, I, 33-36.

¹⁷⁰ **İcî**, **Adudüddîd, Şerhu’l-Muhtasar**, s. 208, 210, 225, 256.

¹⁷¹ **İcî**, **Adudüddîd, Şerhu’l-Adud alâ Muhtasari’l-Müntehâ’l-Usûlî**, s. 208, 210, 225, 256.

¹⁷² **Nesefî**, **Ebü’l-Berekât, Medârikü’t-Tenzîl**, I, 182.

manasının esas alınarak **evlilik akdine** hamledilemeyeceğini, çünkü aslında bu lafızla; erkeğin cinsel organının dirilerek cinsel ilişkinin yaşanması ya da (الإصابة) manasının kastedildiğini açıklar¹⁷³ ki **isâbet** de cinsel ilişki demektir.

“Evlilik akdi” manasının olsa olsa âyetteki (حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) **zevc** kelimesinden çıkarılabileceğini (ancak maksadın bu olmadığını) belirtir. Delil olarak da, daha önce zikri geçen **useyle-balcık** hadîsini nakleder, maksadın cinsel ilişki zevkini ikisinin de tatması olduğunu belirtir. **Hz. Ebû Bekir’in** ve **Ömer’in** (r.a.) de böyle düşündüklerini, hattâ **Hz. Ömer’in**, bu durumda olanlar için; “Eğer ikinci kocasıyla cinsel ilişki yaşamadan (geri eski eşinize dönerseniz) ve bana öylece gelerseniz, size *recm* (zinâ suçu) cezâsı uygulayım”¹⁷⁴ dediğini nakleder. Bundan maksadın ilk kocayı kıskandırmak ve karısını boşamaktan vazgeçirmek olduğunu vurgular.¹⁷⁵ **Nesefî** de benzer hususa vurgu yapmıştı.¹⁷⁶ **İcî** bu sebeple **Hz. Peygamber’in**; “*Tahlîl yapan iki rekeğe (المُحَلَّلُ وَالْمُحَلَّلُ لَهُ)*”¹⁷⁷ yani kadına düzmece bir evlilik tertipleyip cinsel ilişkiden önce ayrılmayı sağlayan erkeğe lânet ettiğini ve muhallil erkeği (düzmece kocayı), ödünç kullanılan tekeye-erkek keçiye benzettiğini” nakleder. **Hz. Ömer’in**; “Böyle bir kadının ve erkeğin kendisine getirilmeleri durumunda onlara *recm* cezâsı uygulayacağını” ısrarla vurguladığını nakleder. Tahlîl şartıyla, kadının ilk kocasına helâl olduğu görüşünün sadece **Ebû Hanîfe’den**, o da kerâhetle helâl olduğunun, ama ikisi aralarındaki bu özel durumu (cinsel ilişki olmadığını) gizlerlerse, ilk kocaya dönmenin mekruh da olmadan helâl/sahih olduğuna hükmettiğini nakleder.¹⁷⁸ **İcî** bundan sonra, ikinci kocanın da kadını boşaması durumunda, kadının eski kocasıyla yeniden nikâh kıyarak evlenmelerinde, eğer bu yeni evliliklerinde Allah’ın emri olan adâleti koruyacaklarını **zannediyorlarsa**, bir günah olmadığını söyler.¹⁷⁹

E- Dörtten Fazla Kadınlar / Teaddüd-i Zevcât

¹⁷³ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80a.

¹⁷⁴ İbn Hacer der ki: Abdürrezzâk (11143 no ile), İbn Ebî Şeybe bu (17599) hadîsi Müseyyeb b. Râfî’ den o da Kubeysa b. Câbir’den o da Hz. Ömer’den rivâyet edip zikretmiştir. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 211.

¹⁷⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80a.

¹⁷⁶ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 182.

¹⁷⁷ **Muhallil**: İkinci koca, kadının ilk kocaya helâl kılınmasının aracı. **Muhallel lehû**: İlk koca, kendisi lehine kadının ikinci koca tarafından helâl kılınmaya çalışıldığı ilk erkek.

¹⁷⁸ İcî, Adudüddîn, age, vr. 80a.

¹⁷⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80a.

Bu kısımdaki kadınlar da geçici haramlık sınıfına dâhil edilebilirler. Yani koca dört eşinden birini boşar ve bu kadının iddeti de sona ererse, beşinci kadını koca, boşadığı eşin yerine dördüncü eş olarak nikâhlayabilir. İlgili âyet:

Nisâ; 4/3. âyet:

(وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاتٍ وَرُبَاعَ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا)

“Eğer yetim kızlar (la evlenme) konusunda adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, bu durumda (onlarla değil) size temiz (helâl) olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Şâyet (bu durumda da) adâleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir (eş) ya da mülkiyetinizde olan (câriye) ile (yetinin). Bu, adâletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”

İslâm Dini gelince, daha önce var olan “bir kadınla evliliği” bu âyetle “dört kadınla evliliği” çıkarmış değildir. Aksine, câhiliye dönemi Arap toplumunda ve diğer toplumlarda belki onlarca denebilecek sayıdaki kadınla evliliği ya da gayr-i meşrû ilişkiyi **dört**’le ve **nikâh**’la sınırlamıştır. Bunu da aşağıda göreceğimiz üzere belirli esaslara bağlı bir **ruhsat** saymış, asıl **azîmet** olanın, aynı âyette belirtildiği üzere, “bir kadınla evlilik” olduğunu hükme bağlamıştır.

Nesefî’nin, teaddüd-i zevcât’ı ve dörtten fazla kadınla evliliğin harâmlığını, eserlerinden önce fûru-u fıkında, sonra tefsirinde, sanra da usûl-ü fıkında inceleyeceğiz. O, *Kenzü’l-dekâik*’ında; “Hür erkeğin, hür kadınlardan ve cariyelerden **dört** tanesiyle evlenmesi, köle erkeğin de (bunun yarısı olan) **iki** kadınla evlenmesi helaldir” demektedir.¹⁸⁰ Buradan onun bir erkeğin dört kadından fazlasıyla evlenmesinin harâm olduğunu kastettiğini anlamak mümkündür. Çünkü **sayılar** (burada **dört** sayısı) **muhkem ve hâss lafızlardan** olup, ilgili hükmün sadece belirtilen sayılar hakkında geçerli olduğunu, belirtilen sayıdan fazlası hakkında geçerli olmadığını, kat’î şekilde ifade ederler. Âyette de durum zaten aynıdır.

Nesefî’nin Nisâ; 4/3. âyetin izahına geçmezden evvel, bu âyette geçen **yetim** (الْيَتِيمُ وَالْيَتِيمِ وَالْيَتَامَى) kelimesini 2. âyette nasıl açıkladığına bakalım:

(وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ) Yetimler; babaları vefât edip de yalnız kalanlara denir. **Yütm** teklik, yalnızlık demektir. Bu nedenle nâdir bulunan tek inci tanesine de (الدرّة اليتيمة)

¹⁸⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 253.

denir. İnsanlarda yetim, babası olmayana; hayvanlarda ise yetim, annesi olmayana denir. Bu “yetim” kelimesi hem küçük çocuklar için ve hem de yetişkin kimseler için kullanılmıştır. Ortak gerekçesi ise, babalarının olmamasıdır. Böyle olmakla birlikte, bülûğ çağına ermemiş ve adamlık çağına ulaşmamış çocuklar için kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Başka bir kefil’e ve sözcüye ihtiyaç duymaksızın, kendi kendilerine yeter hale geldiklerinde bu isim onlardan kalkar ve artık kendilerine “yetim” denmez. Hz. Peygamber’in “*İhtilâm/bülûğ çağına erdikten sonra artık yetimlik yoktur, kalmaz*”¹⁸¹ buyurması, lügavî değil şer’î bir tanımlamadır. Yani kişi ihtilâm olduktan sonra artık ona, küçük çocuklarla ilgili hükümler uygulanmaz.¹⁸² Yetimle ilgili benzer bilgileri **Îcî** de 2. âyetin tefsirinde vermiştir. Ayrıca o, 3. âyetin tefsirinde, “yetim” kelimesinin kökeni, iştikâkı ve **kalb yolu**’yla kullanımını da açıklar.¹⁸³

Nesefî âyette geçen (أَنْ لَا تُقْسِطُوا) fiilini; (أَنْ لَا تَعْدِلُوا) “adâleti sağlayamamak, eşit davranamamak” diye açıklamıştır. **Îcî** de fiile aynı manayı verir ve إِذَا زَالَ الْقِسْطُ “adâlet zâil olursa, ortadan kalkarsa, meydana gelen durum zulüm ve haksızlıktır” diye açıklar.¹⁸⁴ Zaten görüleceği üzere bunlardan ilki âyetin başında, ikincisi âyetin sonunda zikredilmektedir. **Nesefî** âyetteki (مَا طَابَ) “temiz olanlar” ifadesini; (مَا حَلَّ) “helâl olanlar” diye açıklamıştır. Nitekim o, tahrîm âyetinde (Nisâ; 2/23) sayıldığı üzere, kadınlardan “*harâm olanların*” da bulunduğunu belirtmiştir.¹⁸⁵ **Îcî** de aynı şekilde, ifadeye; “*helâl olmak*” manası vermiştir. Ancak o, **Fahreddîn Râzî**’nin *Mefâtihi’l-Gayb*’ından¹⁸⁶ şu görüşü nakleder; “**Tâbe**’nin **helâl**’e haml edilmesinde problem vardır (fîhi nazar). Çünkü bu durumda âyetten; “*mübah, size mübâh kılındı*” şeklinde tutarsız bir mana çıkar. Aynı şekilde; âyetten “*mübâh*” manası çıkarılması mümkün olmayacağından, âyetin manası **mücmel** olmalıdır (icmâl). Bu durumda (طَابَ) ‘nin manası مُسْتَطَابٌ، اِسْتَطَابَ “makbul ve güzel saymak, hoşlanmak”’a hamledilir ve âyetin manası tahsis edilmiş olur ki **tahsis, icmâl**’den evlâdır.”¹⁸⁷

¹⁸¹ Ebû Dâvûd, 2873; Bu hadisi İbn Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Beyhakî “eş-Şu’ab”da, İbn Abbâs’dan nakletmişlerdir. Bkz. Süyûtî, Celâleddîn, **ed-Dürri’l-mensûr**, ...

¹⁸² Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 305.

¹⁸³ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131b.

¹⁸⁴ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 132a.

¹⁸⁵ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 305.

¹⁸⁶ Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihi’l-Gayb*, ...

¹⁸⁷ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

İcî, tahkîk ehli âlimlerin şu görüşünü nakleder: (فَانْكُحُوا مَا طَابَ لَكُمْ) âyetle geçen emir hitâbı **köleyi** kapsamaz. Çünkü âyet, devâmında gelen (مِنْ) harf-i cerri ile birlikte bir hitaptır ve kişi, “*kendisine temiz ve helâl olunca*” bu kadınla nikâhlanmaya kâdir olur. Halbuki nikâhlanmak için köle (velisinin) iznine ihtiyaç ve gereklilik duyar. Bu gereklilik de Hz. Peygamber’in (s.a.s.); “*Efendisinin izni olmadan evlenen her köle, gayr-i meşru ilişkide bulunan bir zinâkardır, bu nikâh bâtıldır*”¹⁸⁸ hadîsi ve Allah Teâlâ’nın (c.c.); “*Allah (kendisine ortak koştığınız ilahlar konusunda), hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının mülkünde olan köle ile örnek olarak verir*”¹⁸⁹ âyetiyle sabittir.” Bu âyet ve hadîs, kölenin efendisinin bir mülkü olduğunu, ondan izinsiz tasarruflarının geçersiz olduğunu vurgulamaktadır.¹⁹⁰

Nesefî tefsirinde, âyetten böyle bir çıkarımda bulunmaz. Ancak **Hanefî Mezhebi**’nin görüşü olan, “Köle, efendisinin izni olmadan evlenemez” hükmünü Nesefî *Kenzü’l-dekâik*’inde kölelerin çeşitlerini de sıralayarak şöyle belirtir: “Kölenin (abd), câriyenin (emet), mükâtep, müdebber ve ümm-ü veled kölelerin evlilikleri ancak efendilerinin izniyle gerçekleşir.”¹⁹¹

İcî âyetin (مَا طَابَ) ibâresindeki “mâ”nın sıfat ve cins için kullanıldığını belirtir.¹⁹² Nesefî, sıfat manası kastedilmesi için âyetle “mâ” zikredildiğini, çünkü “mâ”nın akıllı varlıklar yani insanlar için sıfat olarak kullanıldığını, böylece mananın sanki; (الطَّيِّبَاتُ مِنَ النِّسَاءِ) “*kadınlardan temiz olanları*” demek istendiğini beyân etmiştir. Yine çünkü akıllı varlıklar olan insanların içinde kadınlar toplu olarak zikredildiğinde, (Arapça’nın grameri ve epistemolojisi açısından), akıllı olmayan varlıklarmış gibi muâmele gördüğünü belirtmiş ve âyetin devamındaki (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ibâresini buna delil saymıştır.¹⁹³ Nesefî’nin yaptığı bu dil tahlili ile İcî’ninki birbirine yakındır.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, Nikâh, 16, 19; Tirmizî, Nikâh, 15, 21; İbn Mâce, Nikâh, 43; Dârimî, Sünen, Nikâh, 11, 40; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3 / 301, 377, 382, 6/166; İmâm Mâlik, Muvattâ’, Nikâh, 5.

¹⁸⁹ Nahl; 16/75.

¹⁹⁰ İcî, Adudüddîn, age, vr. 132a.

¹⁹¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 262.

¹⁹² İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

¹⁹³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 306.

¹⁹⁴ İcî, Adudüddîn, age, vr. 132a.

Nesefî, câhiliye Araplarının durumlarını ve buna bağlı olarak da âyetin muhtemel manalarını **kîle** ifadesiyle şöylece sıralar:¹⁹⁵ 1- Zinâ yapmaktan çekinmediklerini, ancak yetim kimselerin velâyetini üstlenmekten sakındıklarını belirtir. Âyete; “Eğer yetim kızlara haksızlık ve zulüm yapmaktan korkarsanız, asıl zinâdan korkun ve size helâl olan (diğer hür) kadınlarla evlenin, gidip Allah’ın yasak alanlarında dolaşmayın ” diye mana verildiğini nakleder. 2- Yetimlerin malları üzerinde velâyet sahibi olup onlarla ilgilenmekten çekinirler, ancak çok kadınla beraber olmaktan çekinmezlerdi. Halbu ki kadınların sayısı çoğaldıkça aralarında adaletsizlik ve zulüm de artar. Bu durumda âyetin manası; “Bunlardan ilkinden sakınıyorsanız, ikincisinden de (evlâ tarîkiyle) sakının” şeklinde olur. 3- Âyetin manası; “Yetim kızlarla nikâhlandığınızda adâleti yerine getirememekten korkarsanız, bunun yerine, bülûğ çağına ermiş yetişkin kızlarla evlenin” şeklinde olabilir. Âyetten “yetişkin kızlar” manasının çıkartılması da; (طاب-أدرک) fiilleri arasındaki anlam yakınlığındandır. Nitekim Araplar, (طابت الثمرة أي أدركت) “meyve tâbe oldu, yani yetişip olgunlaştı” derler.¹⁹⁶

Îcî bu muhtemel gerekçeleri ve manayı **denir ki** kaydıyla şöyle sıralar:¹⁹⁷ 1- Yetimlerin velâyetini üstlenmekten çekinirler, ancak kadınların haklarını korumazlardı ve bir erkeğin elinde (ya da nikâhı altında) belki on kadın bulunurdu, diye verir. Bu durumda **Îcî** âyetin muhtemel manasını; “Kadınlar arasında adâletli davranmayı terketmekten korkarsanız, bunların sayılarını azaltın” diye verir. 2- Zinâ etmekten sakınmazlar, ancak yetimlerin velâyetini üstlenmekten çekinirlerdi. Bu da bir erkeğin yanında/nikâhında çok sayıda kadın olduğunda ve bunların malı üzerinde tasarrufta bulunup harcama yapacak bir erkeğe ihtiyaç duyulması durumunda (ve sorumluluk üstlenmeye yanaşmadıklarında) olurdu. **Îcî** bu iki ihtimalden ikincisine göre âyete; “Yetim kadınlar arasında adâleti sağlayamamaktan korkarsanız, bu durumda, beğendiğiniz ve size helâl olan başka kadınlarla evlenin” diye mana verilebileceğini belirtir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 306.

¹⁹⁶ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 306.

¹⁹⁷ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

¹⁹⁸ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 132a.

İcî'nin tefsirinde anlattığına göre, bu âyet hakkında ashâb-ı kirâm Hz. Âişe'ye (r.a.) sorduklarında o; “Bu âyet yetim kızla alâkalıdır. Odasında (odalık olarak) yaşayan bu kızla, velisi olan adam onun malı ve güzelliği sebebiyle, çok az mehir ödeyerek evlenmek ister. Ancak evlendikten sonra, onun hakını savunacak kimse olmadığını bildiğinden dolayı, ona kötü muâmelede bulunur. Belki bu şekilde adamın yanında on tane kız toplanmış olurdu” diye cevaplamış, yine “Kadınlar konusunda sana fetvâ sorarlar...”¹⁹⁹ âyetiyle belirtildiği üzere, Hz. Peygamber'e bu kadınların durumları hakkında sorulduğunda, Nisâ; 4/3. âyetin nâzil olduğunu nakletmiştir.²⁰⁰ Hz. Âişe'den yapılan bu rivâyete Nesefî değinmemiştir.²⁰¹

(فَانْكُحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ) Burada nekra olarak gelmiş olan üç ayrı sayının Nesefî; sıfat olmak ve adl-udl/dönmek gibi iki sebepten dolayı gayr-i munsarif olduğunu belirtmiş, Sîbeveyh'in kullanımının da buna delil sayıldığını vurgulamıştır.²⁰² İcî mezkûr sayılarda bu iki çeşitten sadece ilkinin yani “sîgadan dönme”nin var olduğunu belirtirken, Nesefî sadece adl vardır der ve her ikisinin birden mi yoksa ikisinden biri var ise hangisinin var olduğuna dâir sarîh bir ifâde kullanmaz. Her iki müfessirimizin de; “burada asıl olan iki-iki, üç-üç, dört-dört diye tekrar olduğunu” ifâde etmeleriyle, Nesefî'nin de İcî gibi, iki adl'den sadece birinin yani “sîgadan dönme”nin var olduğunu, “tekrardan dönme”nin var olmadığını kastettiğini tahmin etmek mümkündür.

İcî bu sayıların cümlede “nisâ” kelimesinin hâl'i olduğu için mansûb olduğunu belirtirken, Nesefî hem “nisâ”nın ve hem de “mâ tâbe”nin hâl'i olduğunu ve dolayısıyla mananın (فَانْكُحُوا الطَّيِّبَاتِ) diye takdir olunduğunu beyân eder. Âyette sayıların مَثْنَى şeklinde tekrar edilmesinin; bu sayılardan iki kadın, üç kadın, dört kadın almak isteyen her bir kocayı ayrı ayrı muhatap tutmak için geldiğini her iki müfessirimiz de belirtirler. Burada İcî bu rakamların zikredilmesiyle, âyetten; dört kadın üzerine ziyâde etmenin yani dört kadından fazlasını aynı nikâh altında tutmanın

¹⁹⁹ Nisâ; 4/127.

²⁰⁰ İcî, Adudüddîn, age, vr. 132a.

²⁰¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, Medârikü't-Tenzîl, I, 306-307.

²⁰² Nesefî, Ebü'l-Berekât, Medârikü't-Tenzîl, I, 306.

câiz olmadığı manasının çıktığını belirtirken **Nesefî** bu çıkarıma ve bu hükme tefsirinde değinmez. O bu hükmü *Kenzü'd-dekâik*'inde açıklamıştı.²⁰³

Her iki müfessirimiz de âyette sayılar arasında “ve” atıf harfinin kullanılmış olmasının; evlenecek kocanın a- iki kadınla evlenmek, b- üç kadınla evlenmek, c- dört kadınla evlenmek şeklindeki üç seçenekten herhangi birini seçmesinin câiz olduğunu ifâde etmek olduğunu, eğer âyette “ve” yerine, “yahut/veya” manasına gelen “ev” atıf harfi kullanılmış olsaydı bu üç seçenekten birini seçme muhayyerliğinin ortadan kalmış olacağını ifâde etmişlerdir. Bu çıkarımı **Nesefî** kısa ve öz ifâdelerle yaptığı halde, **Îcî** sayılarla biraz daha ayrıntılı şekilde mantık yürütmesi yapmıştır.²⁰⁴

Tek eşle evlilik:

(وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا) ibâresini iki müfessirimiz de; “Çok eşler arasında adâleti sağlayamazsanız” diye anlamışlardır. Bu mana zâten siyâk-sibâ ilişkisinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu durumda (فَوَاحِدَةً) ibâresi **Nesefî**'ye göre; “bir kadınla evliliğe bağlı kalın” ya da “(bunlardan) bir tanesini seçin” manasına gelmektedir. **Îcî** ise; “sadece bir kadınla nikâhlanın” der. Âyetteki (فَوَاحِدَةً) lafzının merfû okunduğu kırâate göre, mukadder bir muhtedâ'nın haberi olduğunu ve takdîr; (فَالْمَقْتَعُ وَاحِدَةً) “*kanâat etmek bir taneyle olmalıdır, olur*” şeklinde olacağını belirtmiştir. Bu kırâatın ve mukadder manasının, (وَاحِدَةً)'ü merfû okumak için, (كَفَتْ وَاحِدَةً) “*bir tane yeter*” takdirinden daha evlâ olduğunu beyan eder. (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ibâresi, öncesiyle (vâhideten) birlikte, iki müfessirimize göre de, kolaylık hususunda Müslüman erkeği bir hür kadınla evlenmek ya da sayı sınırlaması getirmeksizin birçok odalık câriyesi ile birlikte olmak hususunda muhayyer bırakmaktadır.²⁰⁵

Îcî, çok kadınla evlilikte sınır tanımayan bir rivâyeti **Fahreddîn Râzî**'nin *Mefâtihu'l-Gayb*'ındaki anlatımından nakleder: “Bazı aşırı görüşlü kimseler arzu edildiği kadar çok sayıda kadınla evlenmenin câiz olduğuna hükmederler. Çünkü onlara göre âyetteki (مَا طَابَ) ifâdesi bütün sayıları kapsar. Ayrıca sayılar arasında geçen “ve” atıf harfi mutlak cem' içindir ve mecmû'un (bütün sayıların) helâl olduğunu ifade eder.

²⁰³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 306, agm, **Kenzü'd-dekâik**, s. 253; **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

²⁰⁴ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 306; **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

²⁰⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 306; **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 132a.

Ayrıca onlar **Hz. Peygamber**'e *sınırsız sayıda kadınla evlenmesinin helâl kılındığını* ve biz ümmetinin de ona uymakla mükellef olduğumuzu, dolayısıyla bizlerin de sınırsız kadınla evlenmemizin helâl olduğunu belirtmişlerdir. Bu iddiaya verilecek cevap; yine **Hz. Peygamber**'in bir sahâbîye hitâben; “*Eşlerinden dört tanesini nikâhında tut, diğerlerini boşa*”²⁰⁶ buyurduğu hadîsidir. Bu durumda, Kur’ân âyetinin bir **haber-i vâhid** ile neshedilemeyeceği hususu (usûl-ü fıkıh) kuralı olduğu halde burada nasıl neshedildiği, ya da muhâlif görüşler varken **icmâ**’nın nasıl gerçekleştiği ve iddiâ edilen bu icmâ’ ile âyetin nasıl neshedildiği sorulursa cevabımız şudur: Burada icmâ’a muhâlefet etmiş olanlar ehl-i sünnetten olmadıklarından onların muhâlefeti nazar-ı itibara alınmaz ve icmâ’ gerçekleşmiş sayılır. Onların görüşlerine itibar olunsa bile, (önceden gerçekleşmiş olan) bu icmâ’, Hz. Peygamber devrinde vuku bulmuş olan neshi ortaya çıkarmış demektir.”²⁰⁷ **İcî**’nin Fahreddîn Râzî’den nakli burada sona erer.²⁰⁸ Böyle bir alıntıya ve tartışmaya **Nesefî** yer vermemiştir.

(ذَلِكَ) ism-i işâreti **Nesefî**’ye ve **İcî**’ye göre âyetin öncesindeki; sadece tek kadını seçip onunla nikâhlanmaya ve odalık câriyeler edinmeye işaret eder. (ذَلِكَ أَذْنَى أَلَا) kadını seçip onunla nikâhlanmaya ve odalık câriyeler edinmeye işaret eder. (عَالَ يَعْوَلُ) fiilini **Nesefî**; eğilmek, “meyletmek (adâletten) sapmak ve zulmetmek” manasında açıklar ve buna örnek olarak da; (عَالَ الْمِيزَانَ عَوْلًا إِذَا مَالَ) “terâzinin kefesi eğildi, dengesi ve eşitliği bozuldu” ve (عَالَ الْحَاكِمُ فِي حُكْمِهِ إِذَا جَارَ) “hâkim adâletten saptı, zulme ve haksızlığa karar verdi” cümlelerini gösterir. **İmâm Şâfiî**’nin bu fiile ve ilgili âyete (أَنْ لَا تَعُولُوا) أي: أَنْ لَا تَكْثُرَ عِيَالُكُمْ “çoluk-çocuğunuzun sayısı çok olmasın” manası verdiğini nakleder. Şâfiî’nin bu görüşüne (muhtemelen **Hanefiler** tarafından); bu fiil **sülâsî** değil de ancak **rubâ’î** bâbında يُعِيلُ أَعَالٍ şeklinde kullanıldığında “çoluk-çocuğun çok olması” manasında kullanılır, diye itiraz edildiğini belirtir. Bu itiraza **İmâm Şâfiî** (veya **Şâfiîler**) tarafından (عَالَ الرَّجُلُ عِيَالَهُ إِذَا أَنْفَقَ عَلَيْهِمْ) “adam çoluk-çocuğuna harcama yaptı, onlara infâkta bulundu, ihtiyaçlarını karşıladı” şeklinde kullanım olduğunu ve bunun (مَانَهُمْ يَمُونَهُمْ إِذَا أَنْفَقَ عَلَيْهِمْ) “onlara minnette ve ikramda bulundu, harcama yaptı” örneğine benzediğini, çünkü çoluk-çocuğu çok olan

²⁰⁶ Buhârî, Talâk, 76.

²⁰⁷ Râzî, Fahreddîn, **Mefâtihu’l-Gayb**, ...

²⁰⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131a-b.

kimsenin onlara çok harcama yapması gerektiğini ve bu durumda ise harâm sınırlarından sakınmanın ve helâl kazanca riâyet etmenin daha da zorlaşacağını söyleyerek, karşı cevap verdiklerini belirtir. Yani burada Şâfiîlerin kendi kullanımlarının doğru olduğunu gerekçelendirmeye çalıştıklarını belirtir. İmâm Şâfiî’yi kastederek, böyle büyük bir âlimin sözünü (yanlış saymaktansa) doğru bir manaya hamletnenin daha uygun olacağını, (أَعَالٍ يُعِيلُ، تُعِيلُوا) fiilini (عَالٍ يَعْوُلُ، تَعْوُلُوا) bâbında kullanarak tahrif yaptığını zannetmemek gerektiğini, olsa olsa İmâm Şâfiî’nin bu fiili tefsir ederken **kinâye** türü bir kullanımı (yani bir bâbdan gelen bir fiili, diğer bâbda ve onun manasında kullanmayı) seçtiğini söyleyebiliriz, demektir.²⁰⁹

Îcî, bu fiilin kullanımı ve âyetteki manası hakkında az önce zikrettiğimiz **Nesefî**’nin (ve **Hanefîler**’in) görüşlerini örneklendirerek vermiş olsa da, mercûh/zayıf görüş olarak nakleder, İmâm Şâfiî’nin görüşüne geniş yer vererek onun râcih/güçlü görüş olduğunu belirtir. Ayrıca; eğer ahmak ve câhil bir kimse İmâm Şâfiî’nin burada tahrif yaptığını zannederse bunun, kelimeleri (yani Arapçayı ve elfâzını) bilen bir kimsenin yapacağı bir şey olmadığını belirtir. Allah’ın yeryüzündeki ve halkı arasındaki İmâm Şâfiî gibi böyle büyük hüccet bir âlime bu tahrifin nasıl nisbet edilebildiğini sorgular. el-Keşşâf’ın sahibi **Zemahşerî**’nin dâhi fûru-u fıkıhta **Hanefî** olmasına rağmen, İmâm Şâfiî’yi öven mübâlağalı ifâdelerinin olduğunu, onun menâkıbı ve tercüme-i hâline dâir yazmış olduğu (شافى العى) “**Hastaya Şifâ**” adlı eserinde, Arapça’ya ne kadar derin bir bilgiyle vâkıf olduğunu anlattığını belirterek, fıkıhtaki muhaliflerinin dâhi Şâfiî’yi takdir ettiklerini vurgulamak ister. **Îcî**; “eğer mes’ele Şems’in (bu Şems, İmâm Şâfiî’yi Arapçayı iyi bilmemekle itham eden ve muhtemelen Hanefîlerden bir kimse olmalıdır) dediği gibi olsaydı, bu yaptığınla makam ve mevki elde edeceğini umma! Lâkin kendini ve haddini bilen, bugününü dününe/geçmişine tercih eden kuluna Allah rahmetiyle muâmele eylesin”, der. **Îcî**’nin bu ifadelerinde, İmâm Şâfiî’yi hafife alan kişi hakkında derinden bir eleştiri olduğu açıktır.²¹⁰

Îcî âyetteki fiilin irâat ilminde (لا تُعِيلُوا) şeklinde **ef’ale** bâbından okunmasının, **İmâm Şâfiî**’nin kastettiği “*çoluk-çocuğu çok olmasın diye*” manasına uygun düştüğünü belirtir. Odalık câriyeler edinmek sûretiyle çocuğu az yapma amacının, hür kadınla

²⁰⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 306-307.

²¹⁰ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131b.

nikâhlanmaya eşit sayıldığını belirtir. Âyet de bunu müsâvî saymıştı. Çünkü ikinciden maksadın nesil ve üreme, birinciden amacın ise şehvet ihtiyacını gidermek olduğunu belirtir. Bu nedenle, normalde **azil** mutlak olarak sahih ve câiz iken, Müslüman kocanın hür karısının izni olmadan azilden dînen men edildiğini, ancak cariyelerinden izin almaksızın azil yapmasına izin verildiğini, belirtir. Ayrıca **İcî**, daha önce tefsirinin başında zikrettiği üzere; bir âyetin tefsiri hakkında ilk nesil ulemâdan (yani Ashâb-ı kiramdan) bir açıklama nakledilmiş olması, aynı âyetin tefsiri hakkında sonraki nesil ulemânın yapacağı başka bir açıklamaya mânî değildir, der. “Bu tür bir vecih sahâbeden nakledilmemiştir, (öyleyse geçersizdir)” diyen kişinin bu iddiasına itibar edilmez, der.²¹¹ **İcî** bu kanaatini tefsirinin başındaki **Mukaddime**’sinde belirtmişti.²¹²

Teaddüd-i zevcât’a **Nesefî**’nin *Keşfü’l-esrâr*’ında²¹³ nasıl yaklaştığına bakalım: Diğer usûl eserlerinde olduğu gibi **Nesefî** de bu eserinde; lafızların manaya delâletindeki güçlülüğüne-zayıflığına ve açıklığına-kapalılığına değinmiştir. Bu açıdan lafızları şöyle tasnif etmiştir: 1-Manaya delâleleti açık olanlar (Celî lafızlar): a- Zâhir, b- Nass, c- Müfesser, d- Muhkem lafızlar. Bu dört taneye karşılık olarak dört tane daha zikretmiştir ki bunlar; 2- Manaya delâleleti kapalı olanlar (Hafî lafızlar)dır. Bunlar; a- Hafî, b- Müşkil, c- Mücmel, d- Muhkem lafızlar. Bunlardan ilk gruptakiler açıktan en açığa, ikinci gruptakiler ise kapalıdan en kapalıya doğru sıralanmıştır.

Bizim konumuz olan “dört kadından fazlasıyla evlilik”, bunlardan ilk grupla ve **zâhir-nass** arasındaki ilişkiyle ilgilidir. **Nesefî**’nin ve **Mola Cîvân**’ın da belirttiği gibi, bunlardan (manalarının çakışması durumunda) manaya en güçlü ve en açık şekilde delâlet edenleri tercih edilir. Yani; zâhir-nass teâruzunda nass olan, nass-müfesser çatışmasında müfesser olan, müfesser-muhkem çatışmasında muhkem olan tercih edilir ve onunla amel edilir, diğeri terkedilir.²¹⁴

Zâhir lafzı **Nesefî**; “Bir kimsenin bir sözü dinlediğinde ya da bir metni okuduğunda ondan ilk anda tabîî olarak anladığı şeydir” diye tarif eder ve (وَأَحَلَّ اللَّهُ) (الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرَّبَا) “Allah alış-verişi helâl, fâizi harâm kılmıştır”²¹⁵ âyetini örnek verir. Bu âyetin **zâhir**inden; Allah’ın alış-verişi helâl, fâizi harâm kıldığını anladığını belirtir.

²¹¹ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 131b.

²¹² **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 1b.

²¹³ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-esrâr**, I, 23, 207, 210, 212, 310,374, 375.

²¹⁴ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, **Keşfü’l-esrâr**, I, 211, 212, 213.

²¹⁵ Bakara; 2/275.

Çünkü bu âyeti dinleyen ya da okuyan kimsenin başka hiçbir delile ihtiyaç duymadan (ve sevk-i tabîî ile) ilk önce bu manayı anladığını belirtir. Âyetin **nass**ından ise; Allah'ın alış-veriş ile fâiz arasındaki farkı vurguladığının anlaşıldığını söyler. Çünkü âyetin gelişinin amacının asıl bu mana olduğunu belirtir. Âyetin nüzul sebebine de bakıldığında, müşriklerin câhiliye hayatlarında fâizi alış-veriş kadar hattâ ondan daha helâl telakki etmeleri anlayışını bu âyet reddetmektedir.

Nass lafız'ı ise **Nesefî**; “Âyetin zâhir manasının üzerine, sîgadan ve ibâreden kaynaklanmayan ancak konuşanın ya da Şârî'in kastettiği ayrı bir manadan kaynaklanan, manaya ilâve açıklama katan ve manayı daha da aydınlatan şeydir” diye tarif eder. Buna; **وَإِنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تُفْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ** (وَأَنْ خِفْتُمْ أَنْ لَا تُفْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ) âyetini örnek verir. **Nesefî**, yani yetim kızlara âdil davranamayacaksınız, onlara ilginizi azaltarak cinsel vs. ihtiyaçlarından mahrum bırakacaksınız, diğer kadınlardan size temiz ve helâl olanlarıyla evlenin. Çünkü tahrîm âyetinde (Nisâ; 4/23) belirtildiği üzere bunlar içinde de size harâm olanları vardır, der. Âyetteki sayılar arasında geçen “ve” atıf harfinin “ev” manasında olduğunu belirtir.²¹⁶ Halbuki daha önce zikrettiğimiz gibi, tefsirinde; eğer âyette (و) yerine (أَوْ) gelseydi âyetin manası bozulur, tecviz ve muhayyerlik kalkardı, demişti.²¹⁷

Nesefî, bu âyetin **zâhiri**yle temiz ve helâl kadınlarla evlenmenin câiz olduğuna delâlet ettiğini, çünkü âyetin ilk duyulduğunda bu mananın anlaşıldığını belirtir. **Nass**ı ile ise, evlenilecek kadınların sayısına (en fazla dörde) işâret ettiğini, çünkü âyetin siyâkının

bu amaçla geldiğini açıklar. Yine, çünkü Allah Teâlâ'nın önce ilk sayıyla (iki) başlayıp, sonra bir üstünü (üç) ve sonra da bir üstünü (dördü) zikrettiğini, bunun peşinden ise artık sayıdan bahsetmeyip, bu sayılar kadar kadınla evlilikte adâletin sağlanamamasından, zulüm ve haksızlık yapılmasından bahsederek buna karşı “*bir eşle nikâhlanmakla yetinmeyi*” emrettiğini belirtmiştir. Çünkü zaten evliliğin helâl olduğunun bu âyetten önce gelmiş olan âyetlerle ve **Hz. Peygamber**'in uygulamasıyla bilindiğini, ancak kaç kadınla evlenmenin câiz olduğu bilinmediğinden, bu âyetin

²¹⁶ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Keşfü'l-esrâr**, I, 207.

²¹⁷ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, I, 306.

siyakıyla ve sibâkyla açıklandığını belirtir.²¹⁸ **Molla Civan** da aynı şekilde açıklamalarda bulunmuştur.²¹⁹

Bu bilgilere ilâve olarak Molla Civan aynı yerde, **zâhir-nass** çatışmasına örnek verir ki bu, Nisâ; 4/24. (وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ...) “*Bunların dışında kalanları, iffetlerini koruyup fuhuşta bulunmamak üzere, mallarınızla (mehir vererek) evlenecek kadınlar aramanız size helâl kılındı*” âyeti ile yukarıda zikrettiğimiz bir önceki âyet (4/23) arasındaki çatışmadır. Molla Civan, yukarıda da beyân ettiğimiz gibi, 24. âyetin **zâhiri**yle, dörtle sınırlamaksızın ve bunun üzerine ilâve yaparak, temiz ve helâl kadınlarla Müslüman erkeğin nikâhlanmasının câiz olduğuna delâlet ettiğini belirtir. Nisâ 23. âyetin **nass**ıyla dört sayısını aşmanın câiz olmadığına çünkü zaten âyetin siyakının bunu amaçladığını belirtir. Bu durumda iki âyet arasında **zâhir-nass** çatışması olduğundan, **nass** olanın tercih edilmesi gerektiğini ve dolayısıyla dört eşle evlenmekle yetinmek gerektiğine işâret eder. Bir de mehrin gerekliliği konusunda Molla Civan, 23. âyetin **nass** olduğunu, 24. âyetin **zâhir** olduğunu, dolayısıyla 23. âyetin tercih edilerek mehrin ödenmesi gerekliliğine hükmedildiğini belirtmiştir.²²⁰

Nesefî *Keşfü'l-esrâr*'ında, naslardan hüküm çıkarma yollarından olan 1- ‘İbâratü’n-nass, 2- İşâratü’n-nass, 3- Delâletü’n-nass, 4- İktizâü’n-nass olmak üzere dört konuyu işlemiştir.²²¹ Bunlardan konumuzla ilgili olanı birincisidir. **Nesefî**, mezkûr eserinde **ibâratü’n-nass**’ı; “Kelâmın yani âyetin sevk edilmesindeki zâhir amaçla amel etmektir ki zaten maksat budur. Araştırıp incelemeden ilk planda akla gelen mana da budur ” diye tarif eder. Ancak Molla Civan bu başlık altında konumuzla ilgili âyeti örnek verir ve şöyle der: “Bir kimse nikâhın mübâh ve helâl olduğuna “*Size temiz ve helâl olan kadınlarla nikâhlanın*” Nisâ; 4/3. âyetiyle delil getiriyorsa bu, **ibâratü’n-nass** ile yapılan bir istidlâldir, âyetin **nass**ı ile olmasa da **zâhiri** ile bu mana çıkarılmış olur. **Nass**ı ile çıkarılan mana, evlenilmesine cevâz verilen kadınların sayısıdır, (yani en fazla dört tane olduğudur)”. **Nesefî**, bu örnek yerine başka örnekler verir.²²²

²¹⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Keşfü'l-esrâr**, I, 207-208.

²¹⁹ Molla Civan, **Şerhu Nûri'l-Envâr ale'l-Menâr**, I, 210; Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 210. (İki eser bir arada basılmıştır).

²²⁰ Molla Civan, **Şerhu Nûri'l-Envâr ale'l-Menâr**, I, 210; Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Keşfü'l-esrâr**, I, 210.

²²¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 374, 375, 383, 393.

²²² Molla Civan, **Şerhu Nûri'l-Envâr**, I, 374-375; Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Keşfü'l-esrâr**, I, 374-375.

F- Babaların Hanımları / Üvey Anneler (Hürmet-i Müsâhere)

Hanefilere göre; nikâh gibi zinâ fiili de hürmet-i müsâhere meydana getirir. Yani; kişi zinâ ettiği kimsenin usûl ve furû'u ile artık müebbeden evlenemez. Haramlığa sebep olma hususunda, nikâh ve sifâh/zinâ müsâvîdir.²²³ Bunun aksine Şâfiîler ise zinâ'yı haramlık (hürmet-i müsâhere) sebebi saymazlar. Onlara göre haram bir fiil; helâl olan bir şeyin haramlığına sebep olamadığı gibi, helâl'i de harâm hale getiremez.²²⁴ İki mezhep arasındaki bu ihtilafa Muhammed Ebû Zehra da işaret etmiştir.²²⁵ HAK, asırlar boyunca ve Osmanlı'da da esas alınan Hanefîlerin görüşünü terkederek, “Zinâ, sıhrî hısımlıktan dolayı evlenme yasağı doğurmaz” diyen Şâfiîlerin görüşünü seçmiştir.²²⁶

Mes'elenin izahına girmezden evvel, buradaki ihtilâfın kaynağının Nisâ; 4/22. âyette ﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾, إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا, وَسَاءَ سَبِيلًا geçen **nikâh** kelimesi olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de içinde nikâh lafzının geçtiği âyetlerdeki bu lafzı Neseî, kendi mezhebi Hanefîlerin söylediği gibi, evlilik akdi manasında kabul ederken, sadece Nûr; 4/22. âyetteki nikâh lafzını cinsel ilişki manasında sayar. İcî'ye ve mezhebi Şâfiîlere göre ise, nikâh lafzı bu âyetlerin tamamında evlilik akdi manasında geçer. Nikâh lafzının; cinsel ilişki mi yoksa evlilik akdi mi olduğunu ileride, “Evlilik Akdinin Tarifi ve Mahiyeti” başlığı altında çalışacağız.

G- Nesep ve Sebep Yoluyla Harâm Olan Kadınlar

Bunlardan A- **Nesep Harâmlığı**; 1- kan akrabalığından kaynaklanan harâmlığı, B- **Sebep Harâmlığı** da; 2- süt emmekten kaynaklanan harâmlığı ve 3- evlilik/müsâhere harâmlığını ifade eder. Fıkıh ve İslâm Hukuku eserlerimiz bunları “Sürekli Evlenme Engeli Olanlar” başlığı altında sınıflandırarak: 1- Kan hısımlığından, 2- Süt hısımlığından ve 3- Sıhrî hısımlıktan kaynaklanan haramlıklar diye **üç kısımda** ele

²²³ Mergînânî, **el-Hidâye**, I, 209; Neseî; Ebû'l-Berekât, **Kenzü'd-Dekâik**, s. 252; Meydânî, **Lübâb**, III, 6; Kudûrî, **el-Kitâb**, s. 108; Halebî, İbrahim, **Mültekâ'l-ebhur**, I, 240; Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü's-şahsiyye**, s. 65.

²²⁴ İmâm Şâfiî, **el-Ümm**, V, 35-36; **Ahkâmü'l-Kur'ân**, s. 112-122; Şîrâzî Ebû İshâk, **et-Tenbîh**, s. 408-410; İlkiyâ el-Herrâsî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, II, 383-384; Gazzâlî, **el-Vecîz**, s. 284; Râfî, **el-Azîz**, VIII, 28, 35, 36.

²²⁵ Ebû Zehra, Muhammed, age, s. 65.

²²⁶ Cin Halil, Akgündüz Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 505.

almıştır. Geri dönüşü aslâ mümkün olmadığından ve ölünceye kadar sürdüğünden dolayı bunlara; **müebbed haramlık** denir.²²⁷ Fıkıh konusu ve mantığıyla tasnif edilmiş olan bu harâmlıkları iki müfessirimiz **Nesefî** ile **Îcî**'nin nasıl işlediklerine bakacağız.

Nesefî, bu haramlıkları tefsirinden önce *Kenzü'd-dekâik*'inde zikretmiş ve şöylece saymıştır: “Bir erkeğin, annesiyle ve kızıyla evlenmesi ve bunlar ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşınsınlar, (وَإِنْ بَعْدَتْ أَيْ وَإِنْ عَلَتْ وَإِنْ سَفَلَتْ) harâmdır. Kız kardeşiyle, kız kardeşinin kızıyla, erkek kardeşinin kızıyla, halasıyla, teyzesiyle, karısının annesiyle (kayın validesiyle), karısının kızıyla (üvey kız, kızlık, rabîbe) ki eğer annesiyle zifâf yaşamışsa, babasının karısıyla (üvey anne), oğlunun karısıyla (geliniyle, halîle) evlenmesi harâmdır. Ayrıca bu iki grup ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşınsınlar (yani babasının karısı, babasının babasının karısı / dedelerinin karısı vd, oğlunun karısı, oğlunun oğlunun karısı / erkek torunlarının karısı ile) evlenmesi de harâmdır. Bu saydıklarımızın hepsi süt akrabalığı yoluyla da harâm kılınmış demektir.”²²⁸

“İki kız kardeşi tek nikâh altında tutmak veya milk-i yemin hakkı ile iki kız kardeş câriyeyle cinsel ilişkide bulunmak harâmdır. Cinsel ilişki yaşamış olduğu câriyesinin kız kardeşiyle evlenirse, bu câriyesini sat(ıp elden çıkar)madıkça bu iki kız kardeşten hiç biriyle cinsel ilişki yaşayamaz, bu harâmdır. İki kız kardeşle ayrı iki nikâh akdiyle evlenmiş olsa ve bunlardan hangisinin önce yapıldığı bilinmese, kız kardeşler bu kişiden ayrılır (boşattırılır) ve her ikisine (bu koca tarafından) yarımşar mehir ödenir. Burada asıl prensip şudur: (وَحَرَّمَ الْجَمْعُ بَيْنَ إِمْرَأَتَيْنِ أَيَّةً فُرِضَتْ ذَكَرًا حَرَّمَ النِّكَاحُ) “İki kadın ki bunlardan birinin erkek olduğu farz edildiğinde diğeri onunla evlenmesi harâm oluyorsa, bu iki kadını bir erkeğin tek nikâh altında tutması harâmdır.” Bir kadınla zinâ etmek, ona şehvetle dokunmak, onun fercinin içine şehvetle bakmak da hürmet-i müsâhere doğurur. Boşadığı karısı iddet beklemekte iken, onun kız kardeşiyle nikâhlanması harâmdır.”²²⁹ Nesefî burada, evlenilmesi harâm olan diğer sınıf kadınlara da değinmiştir, ancak konumuzla ilgili olmadığından, onlara yer vermiyoruz.

Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*'de Allah Teâlâ'nın Nisâ Sûresi'nin başında kadınların temiz ve helâl olanlarıyla evlenmekten bahsettikten sonra, burada harâm olan

²²⁷ Ebû Zehra, **Muhammed, el-Ahvâlü's-Sahsiyye**, s. 63-83, 84-107; Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, I, 315- 318; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 169, 178; Aydın, M. Âkif, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 271-272; Cin Halil, Akgündüz Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 504, 507.

²²⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 252.

²²⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 252.

kadınları saymaya başladığını, önce 22. âyette babaların hanımlarıyla evlenmenin harâmlığından bahsettiğini, sonra da diğer geri kalan harâmlıkları 23. âyette saymaya başladığını belirtir. Bu gruptaki kadınları; **a- Nesep Harâmlığı**, yedi grup halinde, **b- Sebeb Harâmlığı** da yedi grup halinde tasnif ederek tefsir eder:²³⁰ **İcî**'nin *Tahkîku't-tefsîr*'inde, **Nesefî**'nin yapmış olduğu gibi, bu kadınları; Nesep haramlığı ve Sebeb harâmlığı diye sınıflandırma yoluna gitmemiştir.²³¹

Nesefî'nin Nisâ; 4/23. âyeti tefsiri:

A- Nesep Harâmlığı: (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ) Birincisi: “*Anneleriniz size harâm kılındı*” Yani; “annelerinizle evlenmek size harâm kılındı” **Nesefî** burada harâm olanın bazılarına göre, annelerin bizzat kendileri değil, onlarla evlenmek olduğunu belirtmiş ve bu husustaki usûl-ü fıkıh tartışmasını *Keşfü'l-esrâr*'ına²³² havâle etmiştir. Biz bunu daha önce “Nesefî'nin Tefsirinde Fıkî Âyetlere Bakışı” başlığı altında, “Âyân Lafızlar / Hakikat-Mecâz Tartışması” mes'elesinde, genişçe ele almıştık. Yani kısaca özetlersek; **Nesefî**, annelerle evlenmenin harâm kılınmasının Hanefîler de dâhil Ehl-i Sünnet âlimlere göre âyetin hakîkî manası olduğunu, Mûtezile ulemâsına göre ise âyetin mecâzî manası olduğunu belirtmiştir.²³³ **İcî**'nin de hakikat-mecâz ayırımına değinmeden, âyetteki “*Annelerin harâmlığı*”ndan maksadın, “onlarla evlenme harâmlığı” olduğunu söyler. Buna örnek olarak da; (حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ) “*Ölü eti size harâm kılındı*”²³⁴ yani “ölü etini yemek, size harâm kılındı” demektir, der.²³⁵

Nesefî, anne tarafından ya da baba tarafından ninelerin de öz anne gibi evlenilmesi harâm olan kadınlar sınıfına dâhil olduğunu beyân etmiştir. Bunları fıkıh eserinde (وَإِنْ بَعْدَتْ أَيْ وَإِنْ عُلْتُ) diyerek zikretmişti.²³⁶ **İcî**, ninelerin de hangi cihetten olurlarsa olsunlar (baba tarafından baba-anneler, anne tarafından anne-anneler), (أُمَّهَاتُكُمْ) “*Anneler*”den sayıldıklarını söylemiştir. (أُمَّهَاتُ) lafzının (أُمُّ) ‘ün çoğulu, bunun aslının da (أُمَّةٌ) olduğunu ve bu asıldan aradaki (هـ) harfinin (kullanımda) düşürülmüş olduğunu söyler ve buna delil olarak şâirin şu sözünü getirir:

²³⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 320-322.

²³¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 137b.

²³² Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Keşfü'l-esrâr**, I, 245-276.

²³³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Keşfü'l-esrâr**, I, 245-276.

²³⁴ Mâide; 5/3.

²³⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 137b.

²³⁶ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 252.

(قال: أمهتي جندب والدوس أبي) “*Annem Cündüb, Devs de babam*”.

İkincisi: (وَبَنَاتُكُمْ) “*Kızlarınız da size harâmdır*”. Oğulların kızlarını, kızların kızlarını da **Nesefî** öz kızlardan sayar. Bunları da fıkıh eserinde (وإن بعدت أي وإن سفلت) diyerek zikretmişti.²³⁷ **Nesefî** burada aslı olanın; “Çoğullar çoğullarla karşılaştırılınca, (bu çoğullar içindeki) teklerin yani fertlerin birbirleriyle eşleştiğini ve dolayısıyla her birerine annesiyle ve kızıyla evlenmelerinin harâm kılındığını” söyler. Üçüncüsü: (وَأَخَوَاتُكُمْ) “*Kız kardeşleriniz size harâm kılındı*”. **Nesefî**, a- Anne ve baba bir kız kardeşleri veya b- baba bir kız kardeşleri veya c- anne bir kız kardeşleri de kız kardeşler gibi saymıştır. **İcî** ise; evlatların kızları da kızlardan sayılır, demiştir.²³⁸ Dördüncüsü: (وَعَمَّاتُكُمْ) “*Halalarınız da size harâm kılındı*” **Nesefî**, önceki gibi üç yönden (a, b, c) olan halaları da, halalara dâhil etmiştir. Beşincisi: (وَأَخَالَاتُكُمْ) “*Teyzeleriniz de size harâm kılındı*” **Nesefî**, aynı şekilde üç yönden olan teyzeleri de, teyzelere dâhil etmiştir. **İcî**, halaları ve teyzeleri birleştirerek; “ebeveyn tarafından (yani annenin bacası **teyze** ve babanın bacası **hala**) olanlara **العَمَّات**” adını vermiştir.²³⁹ Altıncısı: (وَبَنَاتُ الْأَخ) “*Erkek kardeşinizin kızlar da size harâm kılındı*” **Nesefî**, aynı şekilde üç yönden, der. Yedincisi: (وَبَنَاتُ الْأُخْت) “*Kız kardeşinizin kızları da size harâm kılındı*” **Nesefî**, aynı şekilde üç yönden, der.²⁴⁰ **İcî**, aynı şekilde iki cihetten yani 1- erkek kardeşin kızlarıyla ve 2- kız kardeşin kızlarıyla evlenmek harâmdır, der. Âyetin başından beri sayılan harâm sınıfları kastederek, “Sen istersen bunlara; 1- usûl, 2- fûrû’, 3- usûlün ilk fûrû’u ve 4- fûrû’un ilk usûlü diyebilirsin” demiştir.²⁴¹

Nesefî, âyetin bundan sonra **sebeb harâmlığı**’nı saydığını söyler.²⁴²

B- Sebeb Harâmlığı: Birincisi ve İkincisi: (وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ) “*Sizi emziren sütanneleriniz ve süttten kız kardeşleriniz de size harâm kılındı*”²⁴³ **Nesefî**, burada Allah Teâlâ’nın **süt harâmlığı**’nı **nesep harâmlığı** mesâbesinde saydığını ve dolayısıyla süt emziren kadını süt emen yavrunun annesi

²³⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’l-dekâik**, s. 252.

²³⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 137b.

²³⁹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 137b.

²⁴⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 321-322.

²⁴¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 137b.

²⁴² Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 321-322.

²⁴³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 321-322.

saydığını, aynı sütü emen kendi çocuğunu da bu yavrunun kardeşi saydığını belirtmiştir. Aynı şekilde; sütannenin kocasının bu yavrunun babası sayıldığını, bu babanın ebeveyninin bu yavrunun dedesi ve ninesi sayıldığını, bu babanın bacısının bu yavrunun halası sayıldığını belirtmiştir. Yine; bu yavrunun süt emmeden öncesinde ve sonrasında doğan bütün (sütkardeşliği dışındaki) kardeşlerinin bu süt emmiş olan yavrunun öz erkek kardeşleri ve öz kız kardeşleri gibi sayıldığını, süt emziren kadının annesinin bu yavrunun ninesi sayıldığını, bu sütannenin bacısının bu yavrunun teyzesi sayıldığını belirtmiştir. Yine **Neseî**; bu sütannenin doğurduğu diğer çocukların da bu yavrunun anne bir erkek kardeşleri ve anne bir kızkardeşleri sayıldığını belirtmiştir. Süt harâmlığındaki sayılan bütün bu sınıfların nesep haramlığı gibi kabul edilmesinin aslının Hz. Peygamber'in hadîsine dayandığını vurgulamıştır: “*Nesep/akrabalık yoluyla harâm olanlar, süt emzirme yoluyla da harâm olurlar.*”²⁴⁴

İcî, nesep harâmlığı-süt emme/emzirme harâmlığı ilişkisine şöyle değinir: “Süt emme hükmü (evlilik harâmlığı doğurması); süt emziren anne ile süt emen çocuğun 1- **usûlleri** (anne, baba, dedeler ve nineler), 2- **fürû'ları** (çocukları ve torunları) ve 3- **etrâfı** (yan akrabaları; yani dayıları, teyzeleri, amcaları, halaları kardeşleri ve onların çocukları, vs), bunların hepsi hem nesep ve hem de süt yoluyla artık birbirlerine harâm olmuşlardır. Bunun delili de Hz. Peygamber'in (s.a.s.); “*Nesep yoluyla harâm olanlar, süt emme yoluyla da harâm olurlar*”²⁴⁵ hadisidir. **İcî**, bizim Şâfiî mezhebimize göre haramlığa sebep olan miktar, Hz. Âişe'den (r.a.) gelen; “*Beş defâ emmek*”tir.²⁴⁶ Ebû Hanîfe'ye göre ise “*Bir defâ emmek dahî*”²⁴⁷ haramlık sebebidir.” demiştir.²⁴⁸ **İcî**'nin belirttiği, haramlığa sebep olan süt emme miktarına **Neseî** bu âyetin tefsirinde hiç değinmemiş, konuyu *Kenzü'd-dekâik*'inde işlemiştir.²⁴⁹ Bu konuyu ileride müstakil başlık altında işleyeceğiz.

²⁴⁴ Buhârî, Şehâdât, 7, Nikâh, 2, 27, 117, Humus, 4, Radâ', 1, 2, 9, 12; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 34; Dârimî, Sünen, Nikâh, 48; İmâm Mâlik, Muvattâ', Radâ', 1, 2, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 275, 290, 329, 339, IV, 4, 5, VI, 44, 51, 66, 72, 102, 178.

²⁴⁵ Buhârî, Şehâdât, 7, Nikâh, 2, 27, 117, Humus, 4, Radâ', 1, 2, 9, 12; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 34; Dârimî, Sünen, Nikâh, 48; İmâm Mâlik, Muvattâ', Radâ', 1, 2, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 275, 290, 329, 339, IV, 4, 5, VI, 44, 51, 66, 72, 102, 178.

²⁴⁶ Ebû Dâvûd, Nikâh, 9, 10; İmâm Mâlik, Muvattâ', Radâ', 13; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/ 201, 255, 269, 271.

²⁴⁷ İmâm Mâlik, Muvattâ', Radâ', 12.

²⁴⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 137b, 138a.

²⁴⁹ Neseî, Ebû'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 267-268.

İcî; sütannenin kendi öz çocukları ister bu emzirmeden önce doğmuş olsunlar, isterse sonra doğmuş olsunlar, sütçocuğun öz/nesep kardeşleri sayılırlar, demiştir.²⁵⁰ Süt emme haramlığının **dört mesele**'de nesep haramlığından ayrıldığını belirtmiş ve bunları şu şekilde saymıştır: **1- Çocuğun annesi**. Yani yabancı bir kadın senin çocuğunu emzirirse, bu yabancı kadınla evlenmek sana harâm olmaz. **2- Kız kardeşin ya da erkek kardeşin annesi**. Yani yabancı bir kadın senin kız kardeşini ya da erkek kardeşini emzirirse, bu yabancı kadınla evlenmek sana harâm olmaz. **3- Erkek çocuğun kız kardeşi**. Yani yabancı bir kadın senin erkek çocuğunun (süt)bacısını emzirirse, bu baci senin ne öz kızın ve ne de rabîben sayılmaz, yani seninle onun arasında evlenme harâmlığı oluşmaz. **4- Erkek kardeşin bacısı ve nâfile (üvey ?) annenin bacısı**. Bu, ya senin kızın olmaları ya da senin oğlunun hanımı olmaları hasebiyle, öz/nesep yönünden haram olsalar da, başka bir kadın bunları emzirirse durum bunun aksi (helâl) olur. Erkek kardeşin bacısı ise; nesep yönünden de harâm olmaz.²⁵¹

Nesep haramlığından istisnâ edilen bu dört sınıf süt haramlığına **Nesefî** tefsirinde hiç değinmemiştir.²⁵² Ancak *Kenzü'd-dekâik*'inde kısaca şu şekilde değinmiştir: “Erkek kardeşinin bacısı, süt yönünden ve nesep yönünden helâldir. Yani; bir kişinin baba bir (anne ayrı) erkek kardeşi olsa, bu kardeşin anne bir (baba ayrı) bacısı olsa, (arada kan ve süt bağı olmadığından dolayı), bu erkek kardeşin (baba bir) erkek kardeşi bu kızla evlenebilir.”²⁵³

Nesefî, sebep harâmlığının **Üçüncüsü**: (وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ)” ibâresini; yani hanımlarınızla sadece evlilik akdi yapmış olmakla, kayın vâlideleriniz sizlere harâm olur diye tefsir eder. **Dördüncüsü**: (وَرَبَائِبُكُمُ اللَّائِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّائِي دَخَلْتُمْ) **Nesefî**, kadının önceki kocasından olup yanında yeni kocasının evine getirdiği oğluna “*rabîb*”, kızına da “*rabîbe*” denilmesinin; bu yeni kocanın kendi öz çocuklarını bakıp büyüttüğü gibi, genellikle bu çocukları da bakıp büyütecek olmasından dolayı olduğunu, sonradan bu kullanımın genişletilerek, bu yeni baba bu çocuklarla ilgilenmeyecek ve onlara bakmayacak da olsa artık bu çocuklara “*rabîb-rabîbe*” denildiğini, belirtmiştir. “*Rabîbe*” lafzının lügavî tahlilini ve taşıdığı manayı **İcî** de

²⁵⁰ İcî, Adudüddîn, age, vr. 137b, 138a.

²⁵¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁵² Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 321-322.

²⁵³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 267. metin ve dipnot. Arapça kısmındaki altı çizili yer Nesefî'nin metni, diğeri ise muhakkik Sâid Bekdâş'a âit dipnot ve açıklamadır.

Nesefî gibi yapmıştır. Ayrıca İcî, “*rabîbe*”nin, annesinin kocasına (üvey babasına) vâris olamayacağını söyler. “*Rabîbe*” lafzının sonundaki “*tâ-i marbûta*”nın bu lafzı sıfat olmaktan çıkarıp isim yapmak için getirildiğini belirtir.²⁵⁴ Nesefî, âyetteki (الَّتِي فِي) kaydını Dâvûd ez-Zâhirî’nin (ö. 270/884); “Eğer yeni eve gelip burada yetişmezse, bu kız annesinin bu yeni kocasına harâm olmaz”, diye yorumladığını belirtmiştir. Burada Dâvûd ez-Zâhirî’nin âyetin fahvâsına bakmadan, adı üstünde zâhiriyle hüküm verdiği açıktır. Nesefî buna cevaben; “Biz de deriz ki âyetteki “evlerinizde-odalarınızda bulunan” kaydının yaygın kullanımdan (ve örften) kaynaklandığını, yoksa bunun haramlık için bir şart (illet, gerekçe) olarak öne sürülmediğini, bunun sanki harâmlığın bir sebebiymiş gibi öne sürülmesinin sebebinin; sizin evinizdeki bu kızları sanki siz bakıp büyütecekmışsınız gibi sizin öz kızlarınızdan sayılmışlar, sizin öz kızlarınızla evlenmeniz sizlere harâm kılındığı gibi, aynı şekilde bu kızlarla da evlenmeniz sizlere harâm kılınmıştır, diye gerekçelendiririz” demiştir.²⁵⁵ Zemahşerî ise, ikisi de Hanefî oldukları halde Nesefî’nin görüşünün aksine, (الَّتِي فِي) kaydının harâmlığın illeti ve sebebi olduğu görüşündedir. Hz. Ali’nin de bunu haramlık için şart koştuğunu ve Dâvûd ez-Zâhirî’nin de bu görüşte olduğunu nakleder.²⁵⁶ Hz. Ali’nin bu görüşünü İcî de nakletmiş, ancak ona katılmamıştır.²⁵⁷ Yani Nesefî ve İcî bu konuda aynı kanaattedirler.

(بِـ) harf-i Nesefî burada, (دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) (مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

cerrinin (هُنَّ) zamirine taalluk ettiğini ve kastedilenin “*rabâibin anneleri*”, yani mananın; “erkeğin cinsel ilişkide bulunduğu karısının (sonradan boşansalar dahî) kızının bu adama harâm olduğu, eğer cinsel ilişkide bulunmamışlarsa (boşanmaları durumunda) bu kızın bu adamla evlenmesinin helâl olduğu” şeklindedir, demiştir. Burada “*dühûl*”un cimâ’dan (cinsel ilişkiden) kinâye olduğunu belirtir ve buna; “Bir kadının üzerine örtü indirmek, bu örtünün altında onunla cinsel ilişki yaşamak demektir” örneğini verir. “*Bâ*” harf-i cerrinin ta’diye/geçişkenlik (erkeğin kadına ilişmesi) ifâde ettiğini, “*lems-dokunmak*” vb. fiillerin, kadınla cinsel ilişki yaşamak

²⁵⁴ İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁵⁵ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 321.

²⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 380.

²⁵⁷ İcî, Adudüddîn, age, vr. 138a.

manasında kullanıldığını belirtir. **Zemahşerî**, “lems vb. fiillerin cinsel ilişki manasına geldiği görüşünün **Ebû Hanîfe**’ya âit olduğunu nakleder.²⁵⁸ **Îcî** de buradaki (الدخول) lafzını (الوقاع) yani “cinsel ilişki” manasında tefsir etmiş olup, kişiye harâm olan “rabîbe”nin, annesiyle cinsel ilişki yaşanmış olan “rabîbe” olduğunu belirtmiştir. Buna delil olarak da, cinsel ilişkiden önce karısını boşayan bir kimseye **Hz. Peygamber**’in; “Bu kimsenin o kadının kızıyla evlenmesinde bir beis yoktur” buyurmasını göstermiştir. **Ebû Hanîfe**’ye göre, bu rabîbe’nin bu kişinin oğluna harâm olduğunu, çünkü (annesiyle yapılan evlilik akdini), “dühûl/cinsel ilişki” mesâbesinde saydığını belirtmiştir. Ebû Hanîfe’nin bu görüşüne diğer bazı âlimlerin de katıldığını ancak râcih görüşün bu olmadığını, bir önceki görüş olduğunu belirtmiştir.²⁵⁹

Nesefî, bazı âlimlerin âyetteki (الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ) ibâresini, öncesinde iki defa zikredilmiş olan (النِّسَاء) kelimesinin ikisinin de sıfatı olduğunu söylediklerini ancak gerçeğin bunun aksine olduğunu belirtir. Çünkü bir sıfatın, âmilleri farklı olan iki mevsûfun birden sıfatı olamayacağını, her ikisi de mecrûr olsalar da, ilk “nisâ” kelimesinin âmilinin muzâf olan “ümmehât” kelimesi olduğunu, ikinci “nisâ” kelimesinin âmilinin ise “min” harf-i cerri olduğunu belirtmiştir. Yine buna örnek olarak; (مررتُ بنسائكِ وهربتُ من نساء زيد الظريفات) şeklindeki cümlenin kullanımının yanlış olduğunu, çünkü (الظريفات) kelimesinin cümlede geçen her iki (النِّسَاء) kelimesinin de sıfatı olamayacağını (bunun Arapça gramerine uygun olmadığını) söyler ve bunu (dilci ve müfessir) **Zeccâc**’ın ve daha başkalarının görüşü olduğunu belirtir. **Zeccâc**, ise bu görüşünü lügavî tefsirinde, Ebû’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd’den nakleder.²⁶⁰ **Nesefî**, bu görüşün **Zemahşerî**’nin *Keşşâf*’ında belirttiği görüşten daha evlâ olduğunu söyler.²⁶¹ Burada **Zemahşerî**’nin görüşü derken; bu konuyla alâkalı tefsirinde verdiği genişçe tartışmalı bilgi kastedilmektedir.²⁶² Aşağıda zikredeceğimiz üzere **Îcî**’nin, **Zemahşerî**’den nakledilen ve **Nesefî**’nin tercih etmediği bu görüşü tercih ettiğini göreceğiz.

²⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 380.

²⁵⁹ Îcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁶⁰ Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbüh*, II, 34.

²⁶¹ Nesefî, Ebû’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 321.

²⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 379.

(وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّائِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّائِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) İcî, âyetindeki (الرَّبَائِبُ) (رَبَائِبُكُمْ) kelimesine taalluk ettiğini, (مِنْ نِسَائِكُمْ) kelimesine taalluk etmesinin câiz olmadığını, çünkü *rabâib*’le evlenme haramlığının tamamlayıcı (mütemmime) bir hüküm olduğunu belirtmiştir. Eğer (مِنْ نِسَائِكُمْ) ibâresi (وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ) ibâresine taalluk edecek olsaydı, bunlarda (yani bu iki *nisâ* kelimelerinde ve kastedilen manalarında) **ibhâm** (müphemlik, mana kapalılığı) oluşmuş olurdu, der. Çünkü (مِنْ نِسَائِكُمْ) ibâresindeki (مِنْ) harf-i cerri’nin manasının; 1- *nisâ*’yı **beyân etmek** ve 2- bu kadınların cinsel ilişki yaşanmış olanlarını diğerlerinden (yani cinsel ilişki yaşanmamış olanlarından) **ayırarak** için olduğunu söyler. Ancak buradaki (مِنْ) harf-i cerri’nin ise; **ibtidâ-i gâye** (yani birçok benzer şey peşi sıra sayılıp bunların ilkinden itibaren başlarken “*min*” harf-ü cerri’ni kullanmak) için olduğunu belirtir. Bu kullanım (ın doğru ve yaygın olduğunu göstermek için) de şu örneği verir: **بنات الرسول** (ابتداءً) **مِنْ خديجة...** “Hz. Peygamberin Hatice’den itibaren kızları...” Bu durumda her iki ayrı terkipteki “*min*” harf-i cerri’nin manası farklı olunca bu harf-i cerr her iki terkiye de taalluk edemez. Çünkü bu durumda bir terkip içindeki bir kelimeden iki ayrı mana çıkarılması gerekir ve (harf-i cerr), bu ikisinden kendisine (ibâre ve metin açısından) daha yakın olana taalluk eder, eğer yakınına taalluk etmesine bir mânî (ve uzağına taalluk etmesine meşru bir gerekçe ve gereklilik) yoksa. Burada “*min*” harf-i cerri’nin *nisâ* ve *rabâib* kelimelerine ta’lîk/taalluk edebilmesi ancak bu harf-i cerr’in **ittisâl** manasında kullanılmasıyla mümkündür. (الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ) “*Münâfik erkekler ve münâfik kadınlar birbirlerinden*dirler.”²⁶³ âyeti bu kullanıma örnektir, der. **İbhâm**’ın *rabîbeler*’de değil de (أُمَّهَاتُ النِّسَاءِ) *hanımların annelerinde* olduğu hususunda ittifâk edilmiş olmasının, bunlardan **birincisinin** (yani “*min*” harf-i cerri’nin âyette; *nisâ*’yı **beyân etmek** için olduğunun ya da **ibtidâ-i gâye** manası ifâde etmek için geldiğinin) doğru olduğunu te’yîd ettiğini belirtir.²⁶⁴ Yukarıda belirttiğimiz gibi, **Nesefî**’nin **Zemahşerî**’nin görüşü²⁶⁵ olarak ve mercûh/zayıf saydığı görüş²⁶⁶, işte

²⁶³ Tevbe; 9/67.

²⁶⁴ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁶⁵ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 379.

²⁶⁶ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 321.

İcî'nin yukarıdan beri uzunca tahlil ederek ifâde etmeye çalıştığı bu görüşüdür.²⁶⁷ İcî'nin burada yapmış olduğu **müphemlik** tartışmasının kaynağının Zeccâc'ın (ö. 311/923) tefsiri olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Zemahşerî'nin hiç girmemiş olduğu bu tartışmaya Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân*'ında genişçe yer vermiş ve (وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ) ibâresinin manası hususunda âlimlerin iki gruba ayrılarak bir kısmının bunun manasını müphem saydıklarını, diğer bir kısmının ise müphem saymadıklarını, delilleriyle birlikte zikrederek belirtmiştir.²⁶⁸

İcî âyete göre; kızlarıyla sadece nikâh kıymış olmanın bu kızların annelerini erkeğe harâm kıldığını, cinsel ilişki yaşadığınız karılarınızın annelerinden ayrılmakla da, annenin harâm olduğunu belirtmiştir.²⁶⁹

Nesefî, sebep harâmlığının Dördüncüsü'nün devamı: (فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) (فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ) ibâresini; eğer bu üvey kızların anneleriyle cinsel ilişki yaşamamışsanız ve peşinden onlardan boşanıp ayrılmışsanız ya da onlar ölmüşlerse, bu durumda bu kızlarla evlenmeniz sizlere bir mahzur yoktur, diye tefsir etmiştir. Sebep harâmlığının Beşincisi: (وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ) Nesefî âyetteki “*halâil*”i “*halîle*”nin çoğulu sayar ve bu kullanıma gerekçe olarak; “çünkü eşler birbirlerinin helâlleridir” der. “Sizin soyunuzdan olan oğullarınız(la evlenmeniz harâmdır)” yani evlat edindiğiniz çocuklar(ın eşleri) hâriç, der. Çünkü evlatlık çocukların eşlerinin, onları evlatlık alan babalara helâl olduğuna delil olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âzatlı kölesi Zeyd'in karısı Zeynep Binti Cahş'ı boşadıktan sonra onunla evlendiğini ve konuyla ilgili Ahzâb; 33/37. âyetini delil getirmektedir. Bu âyetin; bir kimsenin, **sütoğlunun** karısıyla evlenmesinin haramlığına delâlet etmediğini belirtir. Yani Nesefî bu hususta; **evlatlığı** ve **sütoğlu**, öz oğuldan ayrı tutar ve bu ikisinin babalarına, eşleriyle evlenmesinin harâm olmayacağını belirtir.²⁷⁰

Sonradan âileye dâhil edilen **evlatlık çocukların öz evlatlara benzemediği** ve dolayısıyla onların eşleriyle evlenmenin babaya harâm olmadığı hususunda İcî de Nesefî ile aynı fikirdedir ve buna delil olarak yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Zeynep Binti Cahş ile evlenmesini ve bu evliliği onaylayan Ahzâb; 33/37 âyetini delil gösterir.

²⁶⁷ İcî, Adudüddîn, age, vr. 138a.

²⁶⁸ Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, *Me'ânî'l-Kur'ân ve İ'râbüh*, II, 33-34.

²⁶⁹ İcî, Adudüddîn, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁷⁰ Nesefî, Ebû'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzîl*, I, 321-322.

Müfessirimiz **İcî** burada, **öz oğul-sütoğul** kıyaslamasına yer vererek; “Âyette *öz oğullar*’a getirilen “*sizin sulbünüzden olanlar*” kaydından dolayı (ve bu kayıt sütoğullar hakkında söz konusu olmadığı için), sütoğullar öz oğullardan sayılmazlar. Dolayısıyla, babaların öz oğullarının eşleriyle evlenme haramlığına sütoğulların eşleri dâhil olmazlar. Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.s.); “*Nesep yoluyla harâm olanlar, süt yoluyla da harâm olurlar*” buyurmuş olması, sütoğulların eşlerini de bu haramlığa dâhil eder” demiştir. **İcî**, bir erkeğe **babasının** karısının ve **oğlunun** karısının harâm olmasının ancak aynı akit (evlilik akdi) üzerine tavakkuf ettiğini söyler. **İbn Abbâs**’ın (r.a.); “*Allah’ın müphem bıraktığını sizler de müphem bırakın*” dediğini nakleder. **Dedenin** de **baba** gibi sayıldığını yani dedenin karısının erkek torununa harâm olduğunu, **erkek torunun** da **erkek oğul** gibi sayıldığını ve onun karısının dedeye harâm olduğunu belirtir.²⁷¹

Buna ilâve olarak **İcî**, “*Erkek evlatların hanımlarıyla evlenmek harâmdır*” hükmüne, bu evlatların (milk-i yemîn yoluyla sahip oldukları ve) cinsel ilişkide bulundukları câriyelerin de dâhil olduğunu belirtir. Ayrıca (**حلیة**) veznindeki (**فعيلة**) kelimesi ister (**مفعولة-محولة**) vezninde ism-i mef’ûl sayılsın, ister (**فاعلة-حالة**) vezninde ism-i fâil sayılsın, neticenin farketmeyeceğini, yani erkek evlâdın helâli olmaları hususunda onun karısının ve milk-i yeminindeki câriyesinin müşterek olduklarını belirtir. Yani **İcî**, erkek evlâdın karısı gibi câriyesinin de bu evlâdın babasına harâm olduğunu söylemektedir. **Ebû Hanîfe**’nin bunu harâm saymadığını, ancak (Ebû Hanîfe’nin bu görüşünü destekleyen) ve **lûgat ehli**’nde nakledilen; “Âyetteki **halîle** lafzı, **zevce** demektir” şeklindeki görüşe itibar edilemeyeceğini belirtir.²⁷²

Ayrıca **İcî**’nin lûgat ehli olarak saydıklarının arasında dilci müfessirimiz **Zeccâc**’ın olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü o, Nesefî’nin ve **İcî**’nin tefsirlerinin olduğu kadar ve daha da önemlisi Zemahşerî’nin tefsirinin de kaynakları arasında olup, lûgavî tefsirinde şöyle demiştir: “*Halâil* kelimesi, *halîle*’nin çoğuludur. O da kişinin oğlunun karısı (**zevcesi**) demektir. *Halîle*, babaya helâl olmaz. Bu kelime müphem lafızlardandır (müphemât, yani **zevce** manası gelip gelmediği tartışmalıdır). *Halîle* lafzı, *helâl*’den türemiş olup *muhalלה* demektir.”²⁷³

²⁷¹ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁷² **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁷³ Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, **Me’ânî’l-Kur’ân ve İ’râbüh**, II, 35.

Sebeb yoluyla harâmlıklardan **Nesefî**; Altıncısı olarak: **وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ** (وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ) âyetiyle iki kız kardeşi tek nikâh altında tutmanın harâm olduğunu, çünkü âyetin bu kısmının baş tarafındaki muharemât kadınlara atfedildiğinden mahallen merfû olduğunu ve evlenilmesi harâm olan kadınlara dâhil edildiğini, yani mananın; **وَحَرَّمَ** (أي: وَحَرَّمَ) **عليكم الجمعُ بين الأختين** şeklinde takdir edildiğini belirtir.²⁷⁴ **Îcî** de bu konuda **Nesefî** ile aynı fikirdedir.²⁷⁵

İki kız kardeşi aynı nikâh altında cem' etmekle alâkalı olarak **Zemahşerî**'nin ve **Kadı Beydâvî**'nin naklettikleri görüşler de çok önemlidir. **Zemahşerî** tefsirinde; “Âyette kastedilen iki kız kardeşi cem' etme haramlığı, nikâh/evlenme haramlığıdır. Çünkü âyetteki tahrîm, nikâhın tahrîmidir. Acak iki kız kardeşi (câriyeleri) milk-i yemîn ile aynı anda cem' etmek hususuna gelince, bu hususta **Hz. Osmân** ile **Hz. Ali**'nin (r.a.) şu görüşleri nakledilmiştir. Onlar; “Âyetin biri bunu helâl sayarken diğeri harâm saymıştır” derler. Helâl sayan âyet; Nisâ; 4/3. “... ya da elleriniz altındaki cariyelerle evlenin” âyettir. Harâm sayan âyet ise; aynı sûrenin mevzû-bahsimiz olan 23. âyetidir. **Hz. Ali** harâm kılan âyeti ve hükmünü, **Hz. Osman** ise helâl kılan âyeti ve hükmünü tercih etmiştir” der. Ancak Zemahşerî bu iki görüş arasında kendi tercihinin belirtmemiş, sadece bunları nakletmekle yetinmiştir.²⁷⁶ **Kadı Beydâvî** tefsirinde, Zemahşerî'nin anlattıklarını naklettikten sonra, kendi tercihinin belirtmek için, şunları ilâve etmiştir: “**Hz. Ali**'nin görüşü daha doğrudur. Çünkü helâl kılan âyetin hükmü, bu helâllığın dışına (yani kız kardeş olmayan câriyelere), **tahsîs** edilmiştir. Tahsîs eden nass da **Hz. Peygamber**'in (s.a.a); **(ما اجتمع الحلال والحرام إلا غلب الحرام)** “Her ne zaman helâl ve harâm hükmü çakışsa, harâm olanı galip gelir, tercih edilir” hadîsidir.” Burada Kadı Beydâvî'nin harâm hükmü ve bunu seçen Hz. Ali tarafında yer aldığı açıktır.²⁷⁷

Müfessirimiz **Nesefî** bu tartışmalara ilgili âyetin tefsirinde hiç girmemiştir.²⁷⁸ Ancak bu konudaki kendisinin ve **Hanefîlerin** görüşünü *Kenzü'd-dekâik*'inde şöyle beyân etmiştir: “İki kız kardeşi tek nikâh altında cem' etmek ya da milk-i yemîn yoluyla bunları bir arada tutarak cinsel ilişkide bulunmak harâmdır. Bir erkek cinsel ilişkide

²⁷⁴ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 322.

²⁷⁵ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 138a.

²⁷⁶ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 381.

²⁷⁷ Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, I, 208-209.

²⁷⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 322.

bulunmuş olduğu câriyesinin kız kardeşiyle evlense, bu câriyeyi sat (ıp elden çıkar) madıkça ikisiyle de cinsel ilişki yaşayamaz. Eğer iki kız kardeşle ayrı ayrı nikâh akitleriyle (ve tek nikâh altında) evlense, bu iki akitten hangisinin önce yapıldığı bilinmese, kocayla bu iki kız kardeş ayırttırılır (mahkeme bunları boşar ?) ve koca bu iki kız kardeşe yarımşar mehir öder.”²⁷⁹

İcî burada kendi görüşünü belirterek şöyle der: “**Şâfiî Mezhebi**’ne göre; milk-i yemîn sayesinde iki kız kardeş cariyeleri cem’ etmek (ve bunlarla cinsel ilişkide bulunmak) helâldir. Çünkü âyette (Nisâ; 4/23) bunun harâm olduğunu hissettirecek bir işaret yoktur. Mâmâfih, âyetin zâhirî hükmü; iki kız kardeşi nikâhlamanın haramlığıdır (milk-i yemîn ile cem’ etmenin harâmlığı değil). Nisâ; 4/3. âyeti (أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) bunu helâl saymıştır. Hz. Ali, Nisâ; 4/23. âyetle, harâm olan görüşü tercih etmiştir.”²⁸⁰

Sebeb Yoluyla Harâmlıklar’ın Yedincisi olarak **Nesefî**, “*el-Muhsanât*” diye anılan “Evli kadınlar”ı sayar ki hem onun hem de **İcî**’nin yorumlarını biz bir sonraki başlıkta ve Nisâ; 4/24. âyetin tefsiri olarak işleyeceğiz.

H- Evli Kadınlar (el-Muhsanât)

Geçici evlenme yasağına dâhil olan kadınlardan bir grup da **evli kadınlardır**. Yani İslâm’da çok kocalılık harâm kılındığından, bir kadın hal-i hazırda bir erkekle evli iken onunla başka bir erkeğin evlenmeye kalkışması harâmdır. Ancak ilk kocasından tamamen boşanmışsa müstesnâ. İlk kocasından boşanmış olup hâlâ iddet beklemekte olan bir kadına yeni bir erkeğin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde nişanlanma teklifi yapıp yapamayacağı mes’elesini “Nişanlanma/Hıtb” başlığı altında ileride inceleyeceğiz.

Kur’ân-ı Kerîm evli kadınları ifâde etmek için (أَحْصَنَ) fiilinin **ism-i mef’ûl** sîgası olan (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesini kullanmıştır. Sözlükte “*Ulaşılmaz, korunaklı, güçlü, takviyeli olmak, muhkem bir kalede korunmak*” manalarına gelen (حَصْنٌ) den türeyen (أَحْصَنَ) fiili **if’âl bâbı**’ndan, **meçhûl** ve **ism-i mef’ûl** sîga manasıyla; “*Erişilmez, korunaklı, sağlam olmak, güvenli bölgede olmak, iffetli ve namuslu olmak, evli olmak, kadının evlenmek suretiyle kocası tarafından başkalarına karşı korumaya alınması*,

²⁷⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’l-dekâik**, s. 252.

²⁸⁰ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

namuslu, iffetli ve haramdan kaçınan kadın olması”²⁸¹ manalarına gelir. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de türevleri ile birlikte 13 yerde geçer. Biz bu kelimenin geçtiği âyetleri daha önce; “Evlilikle İlgili Âyetlerin Tasnifi” başlığı altında tasnif etmiştik.

Kur’ân-ı Kerîm zinaya düşmeyen iffetli ve evli erkekleri ifâde etmek için, Mâide; 5/5. âyette (مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ) “*Evli, fuhuşta bulunmayan ve gizlice dostlar edinmemiş olan erkekler*” ibâresini kullanır. Yine zinâyâ düşmeyen iffetli ve evli kadınları/câriyeleri ifâde etmek için ise, Nisâ; 4/25. âyette (مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ) “*Evli, fuhuşta bulunmayan ve gizlice dostlar edinmemiş olan kadınlar*” ibâresini kullanır.

Bunlardan konumuzla ilgili olan, hâl-i hazırda evli olup da başka bir erkeğin kendileriyle tekrar evlilik girişiminde bulunmalarının harâm olduğu kadınlardan bahseden tek âyet, Nisâ; 4/24. âyetidir:

(وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ، وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ، فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً، وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا)

“Ellerinizle mâlik olduğunuz câriyeler hâriç, evli ve özgür kadınlarla da evlenmeniz harâmdır. Bunlar, Allah’ın üzerinize yazdığı hükümlerdir. Bunların dışında, iffetinizi koruyup fuhuşta bulunmamak üzere mallarınızla (mehir vererek) evlenecek kadın aramanız sizlere helâl kılındı. Öyleyse onlardan yararlanmanıza, nikâhlanmanıza karşılık, onlara ücret (mehir)lerini tespit edildiği miktarıyla ödeyin. Miktarın tespitinden sonra, karşılıklı hoşnut olduğunuz bir şey konusunda sizin üstünüze bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.” Sadece bu âyetteki “*el-muhsanât*” kelimesi kesin olarak **evli kadınlar** manasına gelmektedir.

(حُرِّمَتْ) lafzı önceki âyetin baş tarafına atfedildiği için (الْمُحْصَنَاتُ) fiilinin nâib-i fâili olarak merfû‘ okunmuştur. Yani manası; “*Evli ve özgür kadınlar da sizlere harâm kılınmıştır*” şeklindedir. Dilci müfessirimiz Zeccâc, (الْمُحْصَنَاتُ) lafzının sadece bu âyette **ism-i mef’ûl** sîgayla ve (ص) harfinin **fetha** okunuşuyla geldiği üzerinde

²⁸¹ Cevherî, *Sihâh*, s. 240-241 (**hısn**) md; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XIII, 143-146 (**hasune-hısn-ehsane**) md; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât li elfâzı’l-Kur’ân*, s. 239-240 (**muhsane**) md; Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-mühît*, s. 1536 (**ha su ne**) md; Cürçânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta’rîfât*, s. 12 (**ihsân**) md; Lüvis Ma’lûf, *el-Müncid*, s. 138 (**ha su ne**) md; Ayverdi İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, 2154 (**muhsan-muhsane**) md.

ulemâ arasında icmâ' oluştuğunu belirtir. Çünkü bu lafzın; “evlenmek suretiyle ve kocaları sayesinde iffetleri korunmuş kadınlar” manasına geldiğini söyler. **İsm-i fâil** sîgasıyla ve (ص) harfinin **kesra** okunuşunun da câiz olduğunu, çünkü bu kadınların evlenmekle ferçlerini (zinâdan ve iffetsizlikten) koruduklarını belirtir. Aynı lafzın bu âyetin dışındaki diğer âyetlerde her iki sîgayla da kırâat olunduklarını beyân etmiştir.²⁸² *Hüccetü'l-Kırâât* müellifi Abdurrahmân b. **Muhammed b. Zencele** de Zeccâcîn naklettiği aynı görüşleri nakleder. **Kisâî, el-Hasen, Ebû Amr** ve diğer kırâat imamlarının bu kelimeyi fethalı okuduklarını belirtir. **Kisâî**'nin bu âyetteki okuyuşun fethalı, diğerlerinde ise kesralı olmasının sebebini şöyle açıkladığını belirtir: “Bu âyetteki ve bu kelimedeki mana diğerlerinde yoktur. Çünkü bu âyetteki (الْمُحْصَنَاتُ) lafzı; **evli ve kocalı** olup da kocalarının kendilerini *muhsanât* kıldığı kadınlardır. (إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) Milk-i yeminlerine aldıkları kadınlar ise farklıdır. (Yani onlarla cinsel ilişkide bulunmak helâdir). Çünkü onlar; Müslüman erkeklerin şirk ve küfür diyârından (dâru'l-harp'ten) elde ettikleri kadınlardır ki bunların önceden kendi kocaları vardı ve bu kocaları sebebiyle *muhsanât* idiler. Neticede bu kadınlar ayrılıp terketmiş oldukları eski kocalarından dolayı bekledikleri hayızları (iddetleri) sona erip rahimleri de boş hale geldikten (istibrâ) sonra ancak Müslüman erkeklere helâl hale gelmiş olurlar. Diğer âyetlerde geçen ve (الْمُحْصَنَاتُ) diye **kesralı** okunan lafzın ifâde ettiği kadınların *muhsinât* olmalarının gerekçesi, , daha önce belirttiğimiz gibi, onların **İslâm'a girmeleri** ve (bu sebeple) **iffetli olmalarıdır** (evli olmalarından dolayı değil).”²⁸³

Konuya kısa girişten sonra şimdi de âyeti müfessirlerimiz **Nesefî** ile **Îcî**'nin nasıl tefsir ettiklerine bakalım:

Nesefî, (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ) ibâresinden maksadın; “kocaları olan evli kadınlar” olduğunu, çünkü bu kadınların evlenmek suretiyle ferçlerini (ve iffetlerini zinâdan) koruduklarını belirtir. (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesini bu âyette **Kisâî**'nin fethalı olarak, diğer âyetlerdeki ise kesralı olarak okuduğunu söyler. Diğer kırâat imamlarının bu kelimeyi Kur'ân'ın tamamında fethalı okuduklarını nakleder. (إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ibâresiyle; “dâru'l-harpten esir alınan ve kocaları orada kalan kadınlar”ın

²⁸² Zeccâc, **Me'ânî'l-Kur'ân ve İ'râbüh**, II, 35.

²⁸³ Abdurrahmân b. Muhammed b. Zencele, **Hüccetü'l-Kırâât**, s. 196-197.

kastedildiğini beyan eder. Âyetin manasının; “Evli kadınlarla nikâhlanmanız sizlere harâmdır. Ancak dâru’l-harpten esir alarak getirip kocalarını orada bıraktığınız kadınlar hâriç. Bu kadınlar, siz onları esir aldığınız için değil, fakat dâru’l-harp ve dâru’l-İslâm farkından dolayı artık kocalarından ayrılmış sayıldıkları için sizlere helâldir. Bu kadınlar sizin ganimetiniz olup **istibrâdan sonra**, milk-i yemîn yoluyla sizlere helâldir” şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade eder.²⁸⁴

İcî, âyetin başındaki (الْمُحْصَنَاتُ) lafzının önceki âyette zikredilmiş olan evlenilmesi harâm kadınlara (الْمُحْرَمَاتُ)’a atfedildiğini (ve dolayısıyla (حُرْمَتُ) fiilinin nâib-i fâili olarak merfû’ olduğunu) belirtir. Âyetin nüzul sebebi olarak; Sahâbe-i Kirâm’ın esir aldıkları kadınlarla cinsel ilişki kurmayı istedikleri (ni ve bu hususu Hz. Peygamber’e sorduklarını), bunun üzerine âyetin nâzil olmasından sonra da artık bunu helâl saydıklarını, nakleder.²⁸⁵ **Zemahşerî**’nin ve **Nesefî**’nin hiç değinmediği, **İcî**’nin kısaca değindiği âyetin nüzul sebebini **Kadı Beydâvî** verir. O; kâfirlerden esir alınan kadınların, önceden evli olsalar da, onları esir alan Müslüman gâzîlere helâl olduğunu, çünkü Ebû Sa’îd (el-Hudrî ? r.a.)’nin naklettiği bir rivâyet dolayısıyla; “bir kadının esir alınması sebebiyle, eski kocasıyla olan nikâhının artık kalktığı / geçerliliğini yitirdiği” hükmünün gelmiş olduğunu belirtir. Ebû Sa’îd şöyle rivâyet eder: “ Evtâs Günü’nde (savaş, gazve) bazı kadınları esir almıştık ve onların hâlâ kâfir kocaları olup evli idiler. Bu nedenle onlarla cinsel ilişki kurmaktan çekinmiştik. Bu durumu Hz. Peygamber’e (s.a.s.) sorunca cevaben bu âyet nâzil oldu ve biz artık bundan sonra bu kadınları helâl saymaya başladık.” Ayrıca Kadı Beydâvî, **Ebû Hanîfe**’nin; “ Esir almakla bir kadının nikâhı düşmez ve bu kadın onu esir alan erkeğe helâl olamaz (**istibrâ** mutlaka gereklidir)” görüşünde olduğunu, ancak ilgili âyetin mutlak manasının ve nakledilen hadîs-i şerifin onun aleyhine delil olduğunu belirtir.²⁸⁶ **Nesefî** hâriç, her üç müfessirimiz Zemahşerî, Kadı Beydâvî ve **İcî**’nin konuya delil olarak ve aynı yerde getirdikleri, **Ferazdak**’ın beyiti şöyledir:

(وَدَاتٍ حَلِيلٍ أَنْكَحَتْهَا رِمَاحُنَا ، حَلَالٌ لِمَنْ يَبْنِي بِهَا لَمْ تُطَلَّقِ)

“Helâlimiz o kadın ki onu bize mızraklarımız / savaşımız nikâhladı

Ona yuva kurup onunla beraber olana, boşanmamış olsa da, helâldir”

²⁸⁴ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 322.

²⁸⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

²⁸⁶ Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, I, 209.

İcî, konuya devamla; “evli kadınlarla evlenmenin harâm olduğunu”, ancak; 1- esir almak ya da 2- satın almak suretiyle **milk-i yemîn**’inin elde edildiği kadınlarla, önceden evli olsalar da, cinsel ilişkide bulunmanın helâl olduğunu belirtir. Ferazdak’ın beyitinin, esir almakla kadınların onları esir alan kimseye (Müslüman gâziye) helâl olduğuna işâret ettiğini vurgular. “Eğer milk-i yemîn’ini elde etmekle bir kadının firkatı /boşanması gerçekleşseydi, bu, onu satın almakla gerçekleşirdi” diye iddiâda bulunulamayacağını, çünkü bu iddiaya karşı biz (Şâfîler); “Umûm bir nassın tahsisten sonra geri kalan kısmında hükmünün hâlâ geçerli olduğunu” söyleriz ve kabul ederiz, demektedir. **İcî**, aynı şekilde; “esir almak; mülkiyetin (baştan) tazelenmesi ve yenilenmesi demektir, satın almak ise mülkiyetinin intikal etmesi demektir”, der. Yani ikisi arasında fark olduğunu ve birbirleriyle mukâyese edilemeyeceğini söyler. **Hanefîlere** göre, esir alınan kadının onu esir alan kimseye helâl olması için, **istibrâ**yı şart koştuklarını belirtir. **İcî**, âyetteki “*el-muhsanât*” lafzının “iffetli kadınlar” manasına geldiğine dâir zayıf bir rivâyetin de var olduğuna işâret eder. (إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) “Ancak milk-i yemîn ile sahip olduğunuz kadınlar hâriç” ibâresini **İcî**; bu kadınlar ancak nikâhla ya da milk-i yemîn yoluyla helâl olurlar, diye tefsir eder. **İcî**, (الْمُحْصَنَاتُ) lafzının **Nesefî**’nin söylediği gibi, hem kesralı ve hem de fethalı okunabildiğini, çünkü kadınların evlenmek suretiyle ferçlerinin iffetini koruduklarını “*el-muhsinât*” ve böylece korunaklı hale “*el-muhsanât*” geldiklerini belirtir.²⁸⁷

Nesefî (كِتَابُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ) ibâresinin âyette müekked masdar, yani mukadder bir fiilin te’kid manası taşıyan mef’ûl-ü mutlak’ı olarak mansûb okunduğunu ve (أَي: كُتِبَ) şeklinde takdir olunduğunu belirtir, “yani Allah’ın harâm kıldığı” der.²⁸⁸ **İcî**’nin açıklaması da böyledir.²⁸⁹ **Nesefî**: (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ) ibâresindeki (كِتَابُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ) fiilinin, âyette takdîren var olduğu farzedilen ve (وَأُحِلَّ) fiiline atıf olduğunu, ((وَأُحِلَّ (اللَّهُ)) diye **mâlûm** sîgayla okunduğunu ve dolayısıyla mananın; “Allah size bunların harâmlığını yazdı, (bunların dışındakileri de) helâl kıldı” diye anlaşılması gerektiğini belirtir.²⁹⁰ **Nesefî**: (مَا وَرَاءَ)

²⁸⁷ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138b.

²⁸⁸ Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 322.

²⁸⁹ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 138b.

²⁹⁰ Ebü’l-Berekât, age, I, 322.

(ذَالِكُمْ) yani; “evlenilmesi harâm olan kadınlar sınıfında zikredilenlerin dışındakiler (le evlenmeyi sizlere helâl kıldı)”, der. Ebû Bekir (Şu’be b. Ayyâş) dışındaki Kûfe’li kırâat imâm(lar)ının²⁹¹ âyetteki (أَحِلَّ) fiilini bir önceki âyetin başında geçen (حُرِّمَتْ) fiiline atfedip onun gibi **meçhul sîgayla** okuduklarını belirtir.²⁹² İcî de aynı şekilde; (أَحِلَّ) fiilinin önceki âyetin başındaki (حُرِّمَتْ) fiiline atfedilerek **meçhul sîga** ile okunduğunu söyler.²⁹³ Her iki müfessirimizin yaklaşımıyla da mana öz itibariyle bir değişikliğe uğramaz. Çünkü harâm ve helâl kılan Allah’tır, harâm ve helâl kılınanlar da bellidir, sabittir.

İcî, (مَا وَرَاءَ ذَالِكُمْ) ibâresinin; “size hükümleri (harâmlıkları) okunanlar dışındakiler” manasına veya **kîle** rivâyetiyle; “âyetle harâmlıkları zikredilen kadınlar dışındakiler ve beş grup dışındakiler (sizlere helâl kılınmıştır)” manasına geldiğini söyler. Bir kadınla onun yakın akrabası olan başka bir kadını -ki bu ikisinden biri erkek farz edildiğinde eğer birbirleriyle evlenmeleri harâm oluyorsa- aynı nikâh altında tutmanın harâm sayılmasının Hz. Peygamber’in (s.a.s.); “*Bir kadınla halası ya da teyzesi aynı kocanın nikâhı altında tutulamaz*” hadisine dayandığı belirtir. Âyetteki **müfred** ve **mansûb** olan (كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْهِ) “Allah’ın kitabı” ibâresinin **cemî’** ve **merfû’** olarak (هَذِهِ كُتُبُ اللَّهِ عَلَيْهِ) şeklinde okunabildiğini, hazfedilmiş (mukadder) bir muhtedâ’nın haberi olduğunu, mananın; “*Bunlar, Allah’ın farzlarıdır*” diye anlaşılması gerektiğini söyler.²⁹⁴

Âyetin devamında bahsedilen **mehir** mevzuuna burada girmiyoruz.

İ- Zinâkar Kadınlar ve Erkekler

“Zinâ (الزنا)” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de müştaklarıyla birlikte dört ayrı sûrede ve beş âyetle zikredilmiştir. 1- Furkân; 25/68. âyetle, Allah’ın mümin kullarının haksız yere adam öldürmeyeceklerinden ve **zinâ etmeyeceklerinden** bahsedilmektedir. 2- Mümtehine; 60/12. âyetle, mümin kadınların Mekke’den kaçıp gelerek ve hicret ederek Hz. Peygamber’e (s.a.s.) sığınıp ona, Allah’a şirk koşmamak, hırsızlık

²⁹¹ Muhammed b. Zencele, **Huccetü’l-kırâât**, s. 198.

²⁹² Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 322.

²⁹³ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138b.

²⁹⁴ İcî, Adudüddîn, age, vr. 138b.

yapmamak, **zinâ etmemek**, vs. hususlarda biat ederlerse, Peygamberin bu biatı onlardan kabul etmesi ve onlar için Allah'tan istiğfâr dilemesi istenmektedir. **3- İsrâ; 17/32. âyette**, Müminlerden **zinâyâ yaklaşmamaları** istenmekte, zinânın bir **fâhişelik** ve kötü bir yol olduğu belirtilmektedir. **4- Nûr sûresinde** ise **zinâ** kelimesi, aşağıda açıklayacağımız gibi, **ikinci ve üçüncü âyetlerde** geçmektedir.

İçinde **zinâ** kelimesi geçmese de yine Nûr; 24/4-5. âyetler, **kazif cezâsından** yani iffetli ve evli kadına yapılan **zinâ iftirasından**, eğer zinâ iddiâsında bulunan kimse buna dâir dört şâhit getirip iddiâsını ispatlayamazsa 80 sopa/kırbaçla cezâlandırılacağından, tevbe edeni Allah'ın bağışlayacağından bahsetmektedir. Yine Nûr; 24/6-9. âyetlerde **mülâ'ane**'den (lânetleşmek, yeminleşmek) yani kişinin kendi karısının başkasıyla zinâ ettiğini iddiâ etmesi ve bunu şâhitlerle ispatlayamaması durumunda, mahkemede kadı huzurunda karı-kocanın her ikisinin de kendi iddialarının doğru olduğuna dâir mülâ'ane'ye gitmelerinden bahsedilmektedir. Her iki tarafın dörder defâ yemin etmeleri kendi iddiâları lehine (dört şahit gibi) delil sayılacaktır. Beşinci kez ise yeminleşirler ve lânetleşirler. **Mülâ'anenin** evliliği düşürüp düşürmeyeceği ve eğer düşürüyorsa kocanın bu kadınla hangi şartlar altında yeniden evlenme hakkı olduğuna bir sonraki başlık olan "Mülâ'ane Yoluyla Boşanmış Kadınlar" konusunda değineceğiz.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de **zinâ** kelimesine anlam olarak yakın sayılabilecek bir diğer kelime de "**fâhişe (الفاحشة)**" kelimesidir. Bizim Türkçe'mizde bu kelimeyi kullandığımızda ilk planda akla gelen "fâhişe kadın" manasını Kur'ân-ı Kerîm pek kastetmez. Kötü işi yapan kimseyi değil de daha ziyâde yapılan kötü işin kendisini kasteder. Zinâ etmek de dâhil her türlü edepsizliği, ahlaksızlığı, çirkin işi ve günahı ifade eden bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de **fahşâ'**, **fâhişe** ve **fevâhiş** şeklindeki kullanımlarıyla 24 defa zikredilmiştir.²⁹⁵ Bunlar içinden zinâ ile direkt ilgili olan İsrâ; 17/32. âyete yukarıda işâret etmiştik. Ayrıca Nisâ; 4/15, 19, 22, 25, Ârâf; 7/80, Neml; 27/45, Ankebût; 29/28, Ahzâb; 33/30, Talâk; 65/1. âyetlerde de **zinâ** ile bağlantılı olarak **fâhişe** kelimesi geçmektedir. Ancak bu âyetler zinâkar kimselerle evliliğin hükmüne değinmezler.

Zinâkar kadınlara ve erkeklere uygulanacak olan **hadd cezâsını** Nûr; 24/2. âyeti hükme bağlamıştır. Bu âyette onlara uygulanacak cezanın **100 sopa/kırbaç** olduğu

²⁹⁵ Bkz: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, **el-Mu'cemü'l-müfehres**, (fâhişe) md, s. 513.

belirtilir. Allah’a ve âhiret gününe inanan müminlerin bu cezâyı onlara uygularken merhametli (ve toleranslı) davranmamaları gerektiği ve bu cezanın uygulanması işlemine bir grup müminlerin de şahit tutulmaları gerektiği vurgulanmıştır. **100 sopa cezasının bekâr** olup da zinâ eden kadınlara ve erkeklere uygulanacağı belirtilmiştir. Eğer **evli** iken zinâ etmişlerse onlara uygulanacak cezanın; lafzı mensûh ancak hükmü bâkî olduğu belirtilen ve Hz. Ömer’den (r.a.) nakledilen recm âyetine göre, **recm edilerek öldürülmek** (îdâm edilmek) olduğu hükme bağlanmıştır. Bu âyet şöyledir: **(الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنِيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ نَكَالًا مِنَ اللَّهِ، وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)** “Zinâ eden yaşlı (evli) erkek ve kadını, Allah’dan bir cezâ ve (intikâm) olarak kesinlikle **recm** ediniz. Allah azîzdir, hakîmdir.”²⁹⁶ Recim âyetinin hem sübutu ve hem de hükme/manaya delâleti (her iki veçhiyle de zannîliği ya da kat’îliği), özellikle sübûtu hakkında, ulemâ arasında ihtilâfların ve çekincelerin olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Bu hususa girmeyeceğiz.

“Zinâkar kadınlarla ve erkeklerle evlenmenin yasaklığı”ndan bahsederken; “Müslüman ve iffetli kimselerin onlarla evlenmelerinin sakıncalı ve mahzurlu olduğu” kastedilmektedir. Yoksa zinâ eden kadınların ve erkeklerin birbirleriyle evlenmelerinin daha lâayık ve uygun olduğuna konumuzla ilgili olan Nûr; 24/3. âyetin bizzat ibâresi zaten işâret etmektedir. Ayrıca pişman olup tevbe ettikten sonra artık onlara zinâkar denilmemeleri gerektiği belirtilmektedir. Konumuza değinen tek âyet de budur. Allah Teâlâ bu âyette şöyle buyurmuştur:

Nûr; 24/3. âyet:

(الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً، وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ، وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ)

“Zinâ eden erkek ancak zinâkar veya müşrik bir kadınla evlenir. Zinâ eden kadını da ancak zinâkar veya müşrik bir erkek alır. Bu, müminlere harâm kılınmıştır.”

Ulemâmız arasındaki yaygın kanaate göre ve ayrıca aşağıda göreceğimiz üzere, Neseî’ye ve İcî’ye göre de âyetteki zinâkar kadınlarla ve erkeklerle evlenme yasağının kesin **tahrîm** ifade etmediğini, âyetin **(وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ)** ibâresinde geçen **tahrîm** lafzının; “**tenzih** (tenzihen mekruh) ve **sakındırma**” manasında yorumlandığı

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, Hudûd, 16; İbn Mâce, Hudûd, 9; İmâm Mâlik, Muvattâ’, Hudûd, 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 23, 28, 29; V, 182-183; Neseî, Ebû’l-Berekât, **Keşfü’l-Esrâr**, II, 152.

görülmektedir. Amacın tiksindirmek, uzaklaştırmak, zinâkâr kimselere karşı iffetli ve sâlih müminleri uyarmak ve tenbih etmek, onları zinâkâr kadınlardan ve erkeklerden uzak tutmak, onlara rağbet ettirmemek manası taşıdığı fikrine iki müfessirimiz de sahiptirler. Bunun karîneleri ve gerekçeleri elbette mevcuttur.

Manası ve hükmü genel olsa da, âyetin nüzûl sebebi olarak İbn Kesîr'in tefsirinde, sahâbeden Mirsed el-Ğanevî ile onun metresi Anâk adında Mekkeli müşrik bir kadının aralarındaki mes'ele anlatılmaktadır. Mirsed'in Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bu kadınla evlenip evlenemeyeceğini sorması üzerine bu âyetin nâzil olduğunu ve Hz. Peygamber'in ona; “*Bu kadınla evlenme*” dediği nakledilmektedir.²⁹⁷ *Kur'ân Yolu*'nda da bu rivâyete yer verilmiştir.²⁹⁸ Bizim daha önce “Ehl-i Kitâp Kadınlar” başlığını işlerken değindiğimiz üzere, bu hâdiseyi müfessirimiz **İcî**, Bakara; 2/221. âyetin nüzûl sebebi olarak nakletmişti.²⁹⁹ Diğer müfessirimiz **Nesefî** ne bu rivâyete ve ne de bir sonrakine (aşağıdakine) yer vermemiştir.

Âyetin nüzûl sebebi olarak ikinci bir rivâyet Kurtubî'nin tefsirinde nakledilerek; “Suffe ehli diye bilinen, evsiz barksız oldukları için mescidin sofasında kalan Müslümanların, Medîne civârında paralı fuhuş yapan bazı kadınlarla evlenmek istemeleridir” denmiştir.³⁰⁰ Bu rivâyete *Kur'ân Yolu*'nda da yer verilmiştir.³⁰¹ Bu rivâyete **İcî** şu şekilde yer vermiştir: “Muhâcirlerden bazı zayıf/fakir kimseler, Medîne'de parayla fuhuş yapan kadınlarla evlenmek istemişlerdi ve bu (âyetin hükmü) onlara ağır geldi.”³⁰²

Âyetin delâlet ettiği mana ve âyette geçen zinâ fiili üzerinde farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlar;³⁰³ **A-** Zinâ fiili karşılıklı ve müştereken yapılan bir günah/suç olduğundan, her iki taraf da zinâkar sayılmaktadır. Müştereken zinâ yapmayı âdet haline getirmiş olanlar ve bunda sakınca görmeyenler mümin de olamazlar. Diğer semâvî dinler de zinâyı harâm saydığı için, bunu yapanlar ancak müşrikler olabilir. Bu yoruma göre âyette geçen **nikâh** lafzı **evlilik akdi** değil, **cinsel ilişki** manasında zikredilmiş olup, âyette câhilî dönemindeki bir vâkiâyâ işâret edilmekte ve sonra da zinânın harâm

²⁹⁷ İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm**, VI, 8-9.

²⁹⁸ DİB, **Kur'ân Yolu**, IV, 51-52.

²⁹⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77a-b.

³⁰⁰ Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, XII, 174.

³⁰¹ DİB, **Kur'ân Yolu**, IV, 52.

³⁰² İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 55b.

³⁰³ DİB, **Kur'ân Yolu**, IV, 52.

olduğu belirtilmektedir. **B-** Âyette geçen **nikâh** lafzını yukarıdaki gibi değil de, Kur’ân’da yaygın kullanıldığı şekliyle **evlilik akdi** manasında kabul edenlere göre de iki farklı yorum mevcuttur. Bunlar: **1-** Sınırlı sayıdaki müçtehitlere göre; zinâkar kimseyle mümin evlenemez, evlenirse akit fesh edilir ve bu hüküm hâlen devam etmektedir (yani nesh edilmemiştir). Bunlara karşılık çok sayıdaki müçtehitlere göre ise; bu hüküm yine Nûr Sûresi’nin 32. âyeti (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ...) ile **nesh edilmiştir**. Zinâkar biriyle evlenmek harâm olmakla beraber, eğer evlilik yapılmışsa bu nikâh akdi fesh edilmez (geçerlidir). **2-** Diğer bir görüşe göre ise, burada **nesih yoktur**. Önceden zinâ etmiş olsa bile tevbe ederek nefsinı ıslâh eden bir mümine artık “zinâkar” denemez ve böyle bir kimseyle evlenmekte bir sakınca yoktur. Âyette (الزَّانِي...وَالزَّانِيَةُ...) ifadesi kullanıldığına göre, bundan maksat; “hâlâ zinâ günahını işlemeye devam edenler veya zinâ ettikten sonra âdet görüp temizlenmemiş kadınlar”dır. Bunlarla evlenmek harâmdır, çirkindir. Böyle bir evlilik sâlih bir mümine yakışmaz, bu olsa olsa zinâkar kimselerle müşrikler arasında olur. Bu yaklaşımları İbn Arabî’nin tefsirinde³⁰⁴ ve DİB’in *Kur’ân Yolu*’nda³⁰⁵ görmemiz mümkündür. Ayrıca İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında; Nûr; 24/32. âyetin 3. âyetin hükmünü neshetmediğini bilakis onun umûmî olan hükmünü tahsîs ettiğini belirtmiş ve gerekçelerini de *Ulûmü’l-(Ahkâmü’l)-Kur’ân*’ında “Nâsih-Mensûh” meselesinde açıkladığını belirtmiştir.³⁰⁶ Bu iki âyet arasında ister nesih ilişkisi isterse tahsis ilişkisi olsun neticede; zinâkâr kadınla evlenmenin harâm olmadığı, özellikle tevbe edip temizlenmişse, yani günahından tevbe etmişse ve rahmi harâm meniden ve izlerinden istibrâ etmişse, onunla evlenmenin helâl olduğu hükmü çıkmaktadır.

Zinâ eden kadınlarla evlenmenin hükmü hakkında **Nesefî**, *Kenzü’l-dekâik*’inde der ki: “Zinâdan hâmile kalmış bir kadınla evlenmek helâldir. Ancak doğum yapıncaya kadar kocası onunla cinsel ilişki kuramaz. Başka şeyden (yani nesebi sahih evlilikten) hâmile kalmış kadınla evlenmek helâl değildir. (Kocasından boşandıysa, doğum yapması beklenmelidir). Efendisinin milk-i yemîn yoluyla sahip olup cinsel ilişki

³⁰⁴ Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 1329-1332.

³⁰⁵ DİB, *Kur’ân Yolu*, IV, 52.

³⁰⁶ Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *age*, III, 1331-1332.

kurduğu bir cariyeyle başka erkeğin evlenmesi ya da zinâ yoluyla cinsel ilişkiye uğramış bir kadınla başka erkeğin evlenmesi helâldir.³⁰⁷

Nesefî konuyla ilgili Nûr; 24/3. âyetin tefsirinde; zinâ etmeye alışmış, işi gücü zinâ etmek olan habîs/pis bir erkeğin sâliha (ve mümin) kadınlarla **nikâh**lanmayı aslâ arzulamayacağı aksine kendisi gibi pis, müşrik bir kadınla **nikâh**lanmayı arzulayacağını belirtmektedir. Diğer yandan pis ve zinâkar (müsâfihe) bir kadınla **nikâh**lanmayı sâlih (ve mümin) erkeklerin arzulamayacağı, aksine kendisi gibi fâsık, günahkâr ve müşrik erkeklerin bu kadınla **nikâh**lanmayı arzu edeceğini belirtmektedir. Çünkü **Nesefî**, âyetin müminleri fâhişe kadınlarla nikâhlanmaktan **uzak tutmak** (تَرْهِيْد) amacı güttüğünü, zinânın çirkinlikte şirke denk olduğunu, îmânın ise iffete denk olduğunu belirtir. Aynı sûrenin (الْخَبِيَّاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيَّاتِ،...) şeklindeki 26. âyetinin bu anlayışı ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bu âyette belirtildiği gibi önceleri zinâkar bir kadınla evlenmenin harâm olduğunu, ancak bu hükmün Nûr; 24/32. âyeti (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ) ile nesh edildiğinin rivâyet olunduğunu belirtir. Âyetteki **nikâh** lafzıyla (evlilik akdi değil de), **cinsel ilişki** manası kastedildiğinin rivâyet olunduğunu da belirtir. Çünkü zinâkar olmayan bir erkeğin zinâkar bir kadını pis (iğrenç ve itici) sayacağını (يَسْتَقْدِرُ) söyler. Bu anlayışın doğru olduğunu, ancak bu durumda âyetin ibâresinin ve manasının; (الزَّانِي لَا يَزْنِي إِلَّا بِزَانِيَةٍ أَوْ مَشْرُكَةٍ، وَالزَّانِيَةُ لَا يَزْنِي بِهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ) “Zinâkar bir adam ancak zinâkar bir kadınla zinâ eder, zinâkar bir kadınla da ancak zinâkar bir erkek zinâ eder” şekline dönüşeceğini (ve bunun bir çıkmaz olduğunu) belirtmiştir.³⁰⁸ **Nesefî**’nin âyetteki **nikâh** lafzının **cinsel ilişki** manasında olduğunu **kîle** rivâyeti ile nakletmesi, onun aslında bu **nikâh** lafzını mezhebi Hanefiler gibi **evlilik akdi** manasında anladığını göstermektedir. Onun baştan beri yaptığı izahlar da zaten bu kanaati oluşturmaktadır.

Nesefî, önce zinâ edip sonra evlenen bir erkekle bir kadının durumu Hz. Peygamber’e sorulunca; (أَوَّلُهُ سِفَاحٌ وَآخِرُهُ نِكَاحٌ) “Bunun başı zinâ, sonu ise evliliktir (yani nikâhları geçerlidir)”³⁰⁹ dediğini rivâyet eder. Yani zinânın evlenme engeli olmadığını belirtir. Hadîs-i şerîfin **Nesefî**’nin burada zikretmediği ve manaya daha da

³⁰⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 253.

³⁰⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 196-197.

³⁰⁹ Müttakî el-Hindî (ö. 975/1567), **Kenzü’l-ummâl**, XVI, 45657; Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, III, 196-197, dipnot.

netlik katacak kısmı şöyledir: (وَالْحَرَامُ لَا يَحْرُمُ الْحَلَالَ) “*Harâm bir fiil (zinâ), helâl bir fiili (evliliği) harâm hale getirmez.*”

Nesefî, âyette geçen iki cümleden ilkinin **zinâkar erkeği**; iffetli kadınlara ilgi duymayan, aksine fâcire ve fâhişe kadınlara ilgi duyan bir kimse olarak vASFettiğini belirtir. İkincisinin ise, **zinâkar kadını**; iffetli erkeklere ilgi duymayan, aksine zinâkar erkeklere ilgi duyan bir kadın olarak vASFettiğini belirtir. Böylelikle bu iki cümlenin iki farklı anlam taşıdığına işâret eder. Zinâkar kadına ve zinâkar erkeğe uygulanacak **hadd cezasından** bahseden bir önceki (Nûr; 24/2.) âyette erkekten önce kadının zikredildiğini, çünkü âyetin her ikisinin işledikleri cinayetten (zinâ suçundan) dolayı cezâlandırılmaları için geldiğini, kadının ise bu işin asıl kaynağı (birinci ve tahrik edicisi unsuru) olduğunu, eğer o kadın erkeğe göz kırparak fırsat vermese erkeğin buna cesâret edemeyeceğini ve imkân bulamayacağını belirtir. Kadın burada asıl ve ilk unsur olduğu için âyetin önce onu zikrederek başladığını belirtmiştir. Bahis mevzumuz olan bir sonraki (Nûr; 24/3.) âyette ise, konu nikâh ve evlilik olduğundan önce erkeğin zikredildiğini belirtmiştir. Çünkü burada kadına tâlip olan asıl ve etkin unsur erkektir, demektir.³¹⁰

Yine **kîle** rivayetiyle, âyetteki (لَا يَنْكِحُ) fiilinin **cezimli** ve **nehiy** (kesin yasaklama) sigasıyla okunduğunu belirtmiştir, ancak yine nehiy manası içerse de (لَا يَنْكِحُ) olarak **merfû** ve **nefy** (olumsuz) sigasıyla okumanın daha te’kidli ve belîğ olduğuna işâret etmiştir. Yine o günkü yaygın olan âdete işâret etmek için âyetteki (لَا يَنْكِحُ) fiilini, âyetin başındaki (الزَّانِي) kelimesinin (mübtedâ’nın) haberi olarak yani; “*Zinâkar erkekler ancak zinâkar kadınlarla nikâhlanırlar*” manasında okumanın câiz olduğunu, bu nedenle Müslüman erkeğin kendisini bu yaygın ve yanlış âdetten koruması gerektiğine işâret ettiğini belirtmiştir.³¹¹

Nesefî, âyetin son kısmı olan (وَحَرَّمَ ذَٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) ibâresini; yani zinâ etmenin ve fâhişelerle nikâhlanmanın, zinâ suçu ve günahı getireceğinden dolayı ve ayrıca fâhişelere ve fâciRELERE (ahlâk ve seciye olarak) benzeme sonucu getireceğinden dolayı, kişiyi töhmet altında bırakıp hakkında dedikodu ve gıybete sebep olacağından dolayı yasaklandığını belirtmiştir. Hatalı ve günahkâr kimselerle düşüp kalkmanın kişiyi

³¹⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 197.

³¹¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, III, 197.

nice günahları işlemeye maruz bırakacağı ortada iken, zinâkarlarla ve kahpelerle evlenmenin neticesinin daha vahim olacağını ve bu nedenle yasaklandığını belirtmiştir.³¹² Yukarıda belirttiğimiz gibi **Nesefî**'nin burada kastettiği yasağın ve harâmlığın **tenzîh** manasında olduğu, kesin **tahrîm** manasında olmadığı görülmektedir.

Îcî'nin âyetin başında zinâkar kadınlarla zinâkar erkekleri seciye, huy ve karakter olarak kıyaslaması **Nesefî**'ninkine³¹³ benzemektedir. O; işi gücü zinâ olan fâsık bir erkeğin sâliha kadınlara değil de ancak kendisi gibi fâsık kadınlara rağbet edeceğini, aynı şekilde zinâkar bir kadına da sâlih erkeklerin rağbet etmeyeceğini (ancak fâsık erkeklerin rağbet edeceğini) belirtir. Aralarındaki bu benzeşmeden dolayı Allah'ın böyle kadınları ve erkekleri “zinâkarlar” diye vassfettiğini belirtir. Ahlak ve huy farklılığının bu farklılığı taşıyanlar arasındaki nefretin ve düşmanlığın sebebi olduğunu belirtir.³¹⁴

Îcî'ye göre eğer âyette **mukâbele sanatı**³¹⁵ olsaydı, âyetin şöyle olması gerekirdi: (وَالزَّانِيَةُ لَإِنَّكَ إِلَّا مِنْ زَانٍ أَوْ مُشْرِكٍ) Âyetin bu **mukabele**'den dönmesinin/ vazgeçmesinin ve (وَالزَّانِيَةُ لَإِنَّكَ إِلَّا مِنْ زَانٍ أَوْ مُشْرِكٍ) şeklinde gelmesinin sebebinin; bu tip kadınlara rağbet eden erkeklerin hallerinin ortaya konmasının amaçlanması olduğunu belirtir. Âyetin **nüzul** sebebinin de bu anlayışı desteklediğini belirtir: Medîne'deki zayıf/fakir muhâcirler parayla fuhuş yapan kadınlarla evlenmek istemişlerdi de (bu âyet nâzil olup onları uyardığı için) bu, onlara ağır gelmişti. **Îcî**, zamanın takdim edilmiş (öne alınmış, önceden geçmiş) olmasının da buna delil teşkil ettiğini belirtir.

Îcî, âyetin sonunda (وَحَرَّمَ ذَٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) ibâresindeki **tahrîm** lafzının, **tenzîh** manasında olduğunu, çünkü âyetin müminleri fâsıklardan, töhmete uğramaktan, nesebin bozulmasından uyardığını belirtir. Getireceği ta'n ve ithamlar nedeniyle, fâsık (fâcir ve zinâkar) kimselerle arkadaşlık etmenin (**musâhabe** ki az önce geçtiği üzere, **Nesefî** buna **mücâlese** demişti) harâmlığı ortada iken bir de onlarla nasıl olup da evlenile(mey)eceğini belirtmiştir. Âyetteki **tenzîh** hükmünü ifade etmek için **tahrîm**

³¹² Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 197.

³¹³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 196.

³¹⁴ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 55b.

³¹⁵ **Mukâbele** ve **Mutâbakat** sanatları için bkz: Süyûtî, **İtkân**, II, 933; ag mlf, **Mu'terakü'l-akrân**, I, 314-315; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, **el-Belâğatü'l-vâdiha**, 281, 285; Şerafüddîn Hüseyin b. Muhammed et-Tîbî, **et-Tibyân**, s. 346, 519; Bolelli, Nusreddin, **Belâğat Kur'ân Edebiyatı**, s. 332, 340343.

lafzı kullanılması sebebinin, Müslümanları zinâkarlarla evlenmeye karşı uyarma hususunda aşırı hassasiyet gösterilmesi (mübâlağa) olduğuna vurgu yapmıştır.³¹⁶ **Nesefî** de aynı kanaata olduğunu belirtmiş ve bu yorumların aynısını yapmıştır.³¹⁷

Îcî kîle rivâyetiyle, âyetteki (لَا يَنْكِحُ) fiilinin **nefiy** olarak da okunabileceğini, çünkü hükmün daha önce zikredilen fakir muhâcir Müslümanların parayla fuhuş yapan kadınlarla evlenme isteklerinin olumsuz karşılanmasıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Onun mezkûr fiilin **merfû** ve **nefiy sigasıyla** okunuşunu kîle rivâyetiyle nakletmiş olmasının, aslında bu fiilin **meczûm** ve **nehiy sigasıyla** okunmasının daha doğru olduğu fikrinde olduğuna bir delil sayabiliriz. **Îcî** yine **Nesefî** gibi, **kîle** rivâyetiyle, bu âyetin hükmünün yani zinâkarlarla evlenme yasağının Nûr; 24/32. âyeti (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ) ile nesh edildiğini nakletmiş, çünkü bu âyetin umûmî hükmünün zinâkar kadınları da kapsadığını söylemiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen; “*Bunun başı zinadır, sonu evlilik. Harâm bir fiil helâl bir fiili harâm kılamaz*”³¹⁸ hadisinin bu nâsih âyetin manasını te’yid ettiğini belirtir. **İbn Abbâs**’tan rivâyet edilen; “*Bir kadınla önce zinâ edip sonra evlenen bir erkek, bir ağacın meyvesini önce çalıp sonra ücretini ödeyen kimseye benzer*”³¹⁹ sözünün de bu manayı desteklediğini belirtir. Bütün bu rivâyetlerin âyette geçen **nikâh** lafzının **cinsel ilişkiye** haml olunmasını gerekli kıldığını belirtir.. Bunun da âyetin manasını; “*Zinâkâr bir erkek ancak zinâkâr bir kadınla zinâ edebilir, (zinâkâr bir kadınla da ancak zinâkâr bir erkek zinâ edebilir)*” diye anlamaya sevkettiğini ancak bu mananın sahih olmadığını vurgular. Bunun sahih olmadığına, yine **İbn Abbâs**’ın; “*Müşrik bir erkek Müslüman bir kadını nikâhlayamaz, onunla evlenemez. Müslüman bir erkek müşrik bir kadını nikâhlayamaz, onunla evlenemez*” şeklindeki görüşün delil sayıldığını söyler. Ayrıca ashâb-ı kirâmdan çok kimsenin görüşüne göre, âyetin zâhirine göre hükmedildiğini ve âyete; “*Zinâkâr bir erkeğin iffetli bir kadınla evlenmesi (kat’iyyen) harâmdır, zinâkâr olmayan (iffetli) bir erkeğin de zinâkâr bir kadınla evlenmesi harâmdır*” diye mana verildiğini belirtir.³²⁰ Ya da geriye,

³¹⁶ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 55b.

³¹⁷ **Nesefî**, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 197.

³¹⁸ Müttakî el-Hindî, **Kenzü’l-ummâl**, XVI, 45657; Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 196-197, dipnot; **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 55-a, 55-b.

³¹⁹ **İbn Abbâs**’ın bu görüşüne karşı **H. Âişe**’den (r.a.) şu sözü nakledilir: “*Bir adam bir kadınla zinâ ettikten sonra, Nûr; 24/3. âyet sebebiyle, o kadınla evlenmesine müsâade edilmezdi, evlenemezdi. Buna rağmen eğer o kadına yaklaşırsa, bu yaptığı zinâ sayılırdı.*” Bkz. Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 162.

³²⁰ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 55-a, 55-b.

Zemahşerî'nin deyimiyle; Kurân'da geçen bütün **nikâh** lafızları **nikâh akdi** manasındadır (**cinsel ilişki** manasında değildir), demek kalır.³²¹ **İcî**'nin de söylemek istediği budur.

Netice itibariyle; hem **Nesefî**'nin ve ve hem de **İcî**'nin âyette geçen **nikâh** lafzının **cinsel ilişki** manasına geldiğine dâir rivâyetleri nakletseler de aslında **evlilik akdi** manasında yorumladıkları, âyetin sonundaki **tahrîm** lafzını kesin haramlık değil de **tenzîh** manasında tefsir ettikleri, zinâ suçunu işlemiş olan kadınlara ve erkeklere zinâkar denilmesinin sebebinin geçmişte işledikleri bu suçtan dolayı olduğunu (اعتبارُ) (ماكان), tevbe edip arındıktan sonra artık onlara zinâkar denilemeyeceği ve kendileriyle evlenilmesinde hiçbir mahzur olmadığı hususunda görüş birliği içinde oldukları görülmektedir. Ayrıca ikisi de âyete göre; zinâyı şirk gibi, iffeti de îmân gibi sayarlar.

J- Mülâ'ane Yoluyla Boşanmış Kadınlar

Konuyu işlerken belirteceğimiz üzere **mülâ'ane**, öncelikle evlilik hayatını sona erdiren.³²² Ancak bu yolla boşanmış kadınlar kocaları için, **Şâfîliler**'e göre artık ebediyen harâm olurlar. **Hanefiler**'e göre ise muvakkatî/geçici olarak harâmdırlar. Yani bir bâin talâkla boşanmış sayılırlar ve yeni bir nikâhla evlenebilirler.

Şimdi konuyu işlemeye çalışalım: Sülâsî/üçlü kökü (لَعْنٌ – يَلْعَنُ – لَعْنٌ – لَعْنَةٌ) şeklide gelen **lânet** kelimesini Cevherî ve Râgıb el-İsfahânî; الطرد والإبعاد من الخير وعلى سبيل (الطرد والإبعاد من الخير وعلى سبيل) “aşağılayarak kovmak, huzurdan defetmek, hayırlı ve güzel şeylerden mahrum bırakmak” diye tarif ederler. Ayrıca İsfahânî; lânet eğer Allah'tan olursa ve âhiretteki lâneti kastedilirse; onun kuluna azâb etmesi, cezâlandırması (ukûbet) demektir, dünyadaki lâneti ise kulunu rahmetinden ve tavfikinden (muvaflak kılmasından) mahrûm etmesi demektir, der. Hûd; 11/18, Nûr; 24/7 ve Mâide; 5/78. âyetlerdeki kullanımları buna örnek verir. Kullanın birbirlerine lânetleri ise, onların birbirleri aleyhlerine bedduâ etmeleri demektir, der. Bakara; 2/159. âyette bu manada kullanıldığını belirtir. Her iki dircimiz de **mülâ'ane**'nin **müfâ'ale** bâbından; اللَّعَانُ (اللَّعَانُ) şeklinde ve yine bu manada **tefâ'ul** bâbından (التَّلَاعُنْ) (التَّلَاعُنْ) şeklinde kullanıldığını belirtirler. Çok lânet eden kimseye, **ayn**'in fethasıyla; (الْعَنَةُ) (الْعَنَةُ) denildiğini,

³²¹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 162.

³²² Çelik, Ömer, **Hakkın Dâveti**, III, 501.

çok lânete uğrayan kimseye de, **ayn**'in cezzimiyle; (اللَّعْنَةُ) denildiğini açıklarlar.³²³ Ayrıca Cevherî, **mülâ'ane**'nin diğer adının **mübâhele** (المُبَاهَلَةُ) olduğunu söyler.³²⁴ Bu kullanımın (ثُمَّ نَبِّئْهُمْ فَتَجْعَلْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ) (Âl-i İmrâ; 3/61) âyetinde geçen ve aynı manayı taşıyan **ibtihâl** lafzından kaynaklandığı açıktır. Isfahânî, **mülâ'ane** ve **telâ'un** kelimelerinin; “bir insanın kendine lânet okuması ya da iki insanın karşılıklı lânetleşmeleri” manasında kullanıldığını belirtir.³²⁵

Lânet kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de; isim, fiil, masdar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl gibi türevleriyle birlikte toplam 18 sûrede ve 41 âyette geçmektedir.³²⁶ Bu âyetler, işledikleri günahların şiddetine göre Allah'a isyan eden ve onun gazabını, lanetini hak eden kimseler ya da birbirlerine lânet eden kimseler hakkındadır. Bunlardan özel bir fıkıh terimi olan ve zinâ isnadından (**kazif**) dolayı karı-koca arasındaki **lânetleşmeyi** ifade eden tek lafız, Nûr; 24/7. âyetindeki **lânet** lafzıdır. Ancak **mülâ'ane** hükmü ile ilgili âyetler, bu sûrenin 6-10. âyetleridir.

Mülâ'ane âyetleri:

- 6- (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) 7- (وَالْخَامِسَةَ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ) 8- (وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابُ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ) 9- (وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ) 10- (وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ).

“6- Eşlerine zinâ isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların herbirinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dâir dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, 7- beşinci defâ da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendisi üzerine olmasını dilemesidir. 8- Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna (yani kendisinin aslâ zinâ etmediğine) dâir dört defâ Allah adına yeminle şahitlik etmesi, 9- beşinci defâ da kadının, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendisi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezâyı (evlilerin cezâsı olan recim'i) kaldırır. 10- Ya

³²³ Cevherî, **es-Sihâh**, s. 949 (**le'ane**) md; Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, s. 741 (**le'ane**) md.

³²⁴ Cevherî, **es-Sihâh**, s. 949 (**le'ane**) md.

³²⁵ Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, s. 741 (**le'ane**) md.

³²⁶ Bkz: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, **el-Mu'cemü'l-müfehres**, s. 649-650 (**le'ane**) md.

Allah'ın size bol lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden hüküm ve hükmet sahibi olmasaydı (hâliniz nice olurdu?)”

Âyet-i kerîmelerde konuyla alâkalı hem **lânet** ve hem de **gazab** lafzı geçtiği halde, bu muameleye **lânet** kelimesi esas alınarak fıkıh kitaplarımızda **mülâ'ane** denilmesinin sebeplerini İmâm Nevevî (ö. 676/1277) *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*'ında, şöyle sıralamıştır: “1- Âyetlerde önce lânet lafzı zikredilmiştir. 2- Lânet lafzı; kovmak, uzaklaştırmak demektir. Mülâ'ane neticesinde de karı-koca (hâkim kararıyla) artık birbirlerinden ayrılıp uzaklaştırıldıkları için bu lafız tercih edilmiştir. 3- Ayrıca Şâfiîlere göre; mülâ'ane neticesinde eşler artık ebedî olarak birbirlerine harâm olmuşlar, birbirlerinden ebediyyen uzaklaştırılmışlardır. Talâk, zihâr ve îlâ'da durum böyle değildir, yani bunlarda eşler arasındaki haramlık geçicidir.”³²⁷ Nevevî'nin yaptığı bu açıklamanın benzerini iki muhakkik Ali Muhammed Mu'avvad ile Âdil Ahmed Abdülmevcûd'un yaptığını görmekteyiz.³²⁸ Aşağıda belirteceğimiz üzere; Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed ise mülâ'ane'yi, hâkim kararıyla boşamalarda olduğu gibi, bir bâin talâk sayarlar.³²⁹ Şâfiîler gibi diğer mezhepler ve İmam Yûsuf ve Züfer de dâhil İslâm hukukçuları ise, bunu ebedî bir ayrılık olarak (تَحْرِيمٌ مُؤَبَّدٌ) kabul ederler.³³⁰

Konumuzla alâkalı diğer önemli bir mes'ele de; **mülâ'anenin şâhitlik** ve **yemîn**le ilişkisidir. Nevevî bunu Hanefîler'e ve Şâfiîler'e göre açıklar ve sonunda şunu der: “Li'ân'da dört defa tekrar edilen bir yemîn vardır. Ancak (fıkıhta) **li'ân** ve **kasâme** konuları hâriç, mükerrer yemîn yoktur.”³³¹

Liân âyetlerinde (أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ) ibâresinin kullanmış olmasını biz Hanefîlerin lehine **şâhitlik** olarak, Şâfiîlerin lehine de **yemîn** olarak (بِاللَّهِ “billâhi, Allah'a yemîn olsun ki”) delil sayıldığını görmekteyiz. Ancak **mülâ'anenin yemîn** ve **şâhitlik**le bağlantılı olarak **Hanefîler'e**, **Şâfiîler'e** ve elbette iki müfessirimiz **Nesefî** ile **İcî**'ye göre nasıl tarif edildiğine bakmamız gerekmektedir. **Nesefî li'ânı** hem fıkıh eserinde ve hem de tefsirinde **Hanefîler** gibi tarif eder ve bir **şâhitlik** çeşidi sayar. O, konu hakkında *Kenzü'd-dekâik*'inde der ki:

³²⁷ İmâm Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, s. 762-764 (le'ane) md.

³²⁸ Bkz: Şîrâzî, Ebû İshâk, *et-Tenbîh*, s.469, dipnot; Râfî, *el-Azîz*, IX, 333, dipnot.

³²⁹ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Âile İlmihali*, s. 434; Cin Halil, Akgündüz Ahmet, *Türk Hukuk Târihi*, s. 532-533.

³³⁰ Cin Halil, Akgündüz Ahmet, age, s. 533.

³³¹ İmâm Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, s. 763-764 (le'ane) md.

“Bir koca eğer karısına zinâ isnâdında bulunursa (kazif) ya da karısının doğurduğu (veya karnındaki) çocuğun nesebini reddediyorsa (çocuğun kendisinden olmadığını iddiâ ediyorsa) ve karı-koca her ikisi de şahitlik yapmaya ehil iseler, karısı kendisine zinâ isnâdında bulunan kocasına hadd cezâsı uygulatabilecek şekilde iffetli ise, buna binâen karısı zinâ iftirasının gereğini (yani kazif cezâsının kocasına uygulanmasını) talep ederse, bu durumda li’ân yapmak vacip/şart olur. Koca li’ândan kaçınırsa li’ânı kabul edinceye ya da kendisini tekzîb edinceye (yani tevbe edip pişmanlık ızhâr edinceye, karısından özür dileyinceye) kadar hapsedilir. Eğer li’ânı kabul ederse li’ân yapması vacip olur (li’ân yaptırılır)³³², yok eğer kendisini tekzîb ederse kendisine kazif hadd cezâsı uygulanır (li’âna gerek kalmaz). Bu durumda karısı li’ândan kaçınırsa yine li’ânı kabul edinceye ya da kocasının iddiâsını tasdik edinceye kadar hapsedilir.³³³ Bundan sonra, koca şahitliğe (ve li’âna) ehil olduğu halde, karısı kendisine zinâ isnâdında bulunan kocasına kazif cezâsı uygulatabilecek birisi (yani iffetli bir kadın) değilse, kocaya kazif haddi cezâsı da uygulanmaz ve li’ân da yapılmaz.”³³⁴

Nesefî şöyle devam eder:

“Li’ânın yapılış şekli ilgili âyetlerin (Nûr; 24/6-10) tarif ettiği gibi olur. Neticede eğer karı-koca **mülâ’ane** yaparlarsa, kadın kocasından hâkim kararıyla ayrılır ve bir bâin talâkla boşanmış sayılır. Eğer koca çocuğunun nesebini reddederek karısına kazif yaparsa ve sonra da kendisini tekzîb ederse, kendisine kazif haddi cezâsı uygulanır. Bu durumda kocanın karısıyla yeniden nikâhlanarak evlenme hakkı vardır. Aynı şekilde bir erkek (kendi karısına değil de) başka bir kadına zinâ isnadında bulunduğundan dolayı kendisine kazif haddi cezâsı uygulanmışsa, ya da bu kadın zinâ ettiği için kendisine zinâ haddi cezâsı uygulanmışsa, sonradan bu erkekle bu kadın nikâhlanarak evlenebilirler. Ahras (dilsiz) bir kimsenin kazif yapmasıyla (karısına ya da

³³² Koca li’ânı kabul eder ve aralarında mülâ’ane de yapılırsa, kadın kocasından bir bâin talâkla ya da başka türlü (hâkimin tefrik etmesiyle) ayrılmış olur. Bkz: Nesefî Ebû’l-Berekât, **Kenzü’d-dekâik**, s. 301, dipnot.

³³³ Eğer kocasını tasdik eder ve iddiâsını kabul ederse kadına zinâ suçu haddi cezâsı uygulanmaz. Çünkü zinâ suçu ikrârla kabul edilen bir suç değildir ki tasdik etmekle nasıl kabul edilsin. Dört defa (şehâdet getirip yemin ederek) tasdik etse dahi bu tasdiki kabul edilmez ve kendisine zinâ suçu haddi cezâsı uygulanmaz. Bkz: Bedreddîn el-Aynî Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/...), **Remzü’k-hakâik şerhu Kenzi’d-dekâik**, I, 174; İbn Nüceym, Zeyneddîn b. İbrâhîm (ö. 1005/1596), **el-Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik**, (Minhatü’l-Hâlik ile birlikte basılmış) IV, 125’den naklen Nesefî Ebû’l-Berekât, **Kenzü’d-dekâik**, s. 301, dipnot.

³³⁴ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, s. 301-302.

şehâdetle yemin etmesi, kendisinden **hapis cezâsını** (azabı) kaldırır. **أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ** (وَالْخَامِسَةَ أَنْ) fiilinin fâili olarak (mahallen **merfû**dur). **شَهَادَاتِ بِاللَّهِ** (يَذْرُؤُا) ibâresi, Beşinci kez de kadın, kocası kendisine zinâ isnâd etmekle eğer doğru söylüyorsa, Allah'ın gazabının kendisi üzerine olmasını diler. Kırâat imamlarından **Hafs**, **(الْخَامِسَةَ)** lafzını **(أَرْبَعَ شَهَادَاتِ)** ibâresine atfederek **mansûb** okumuştur. Diğer kırâat imamları ise aynı lafzı, muptedâ olarak **merfû** okumuşlar, **أَنْ** (أَنْ غَضَبَ اللَّهُ) ibâresini bu müptedânın haberi saymışlardır.³³⁹

Nâfi bu âyetlerde **(أَنْ لَعَنَتِ اللَّهُ)** ve **(أَنْ غَضَبَ اللَّهُ)** şeklinde iki defa geçen **(أَنْ)** te'kîd edatını **(أَنْ)** şeklinde **muhafter** yani şeddesiz ve cezzimli olarak okumuştur. Yine âyette masdar halde gelmiş olan **(غَضَبَ اللَّهُ)** lafzını, **(غَضِبَ اللَّهُ)** şeklinde ve **dâd** harfinin kesrasıyla mâzî fiil olarak okumuştur. (Muzâfun ileyh ve mecrûr haldeki lafzatullah bu durumda, fâil ve merfû olmaktadır). **Lânet** ve **gazap** lafızlarının başındaki her iki muhafter **(أَنْ)** de şeddeli **(أَنَّ)** hükmünde ve manasındadır. Yine kırâat imamlarından **Sehl**, **Yâkûb** ve **Hafs**'a göre ibâre; **(وَأَنْ غَضَبُ اللَّهِ)** şeklinde okunur.³⁴⁰

Nesefî, ilgili âyetlerin buraya kadarki tefsirleri kısmında âyetletin lügavî tahlillerini yapıp kırâat vecihlerine de değindikten sonra, **lânet** ve **gazap** kelimelerini tarif eder. Âyetin **gazap** kelimesini kadınlar için kullandığını, çünkü kadınların hadîs-i şerifte de geçtiği üzere çokça **lânet** okuduklarını belirtir. Dilleri ve kalpleri çokça lânet okumaya alışık olduğundan, yalan yere lânete cür'et ederler diye (onları lânet okumaktan vezgeçirmek için), âyette onlar hakkında gazap kelimesinin zikredildiğini belirtir. **Nesefî**; “bize **(Hanefîlere)** göre **li'ân**; yeminlerle desteklenmiş şâhitliklerdir. Peşinden lânetleşme ve gazap da vardır. Bunlar, erkek/koca için kazif cezâsı/haddi yerine geçer, kadın/karı için ise zinâ suçu cezâsı yerine geçer” der, çünkü **Allah Teâlâ'nın** âyette **li'ânı şâhitlik** olarak adlandırdığını belirtir. Kocanın karısına zinâ isnadında bulunduğu, eğer her ikisi de şâhitlik yapmaya ehil iseler bu durumda ikisinin de li'ân yapmalarının sahih (ve gerekli) olduğunu belirtir. Her ikisi de mülâ'ane yaptıktan sonra, *en-Nehr*³⁴¹ adlı eserde belirtildiği gibi, kadı/hâkim onları ayırmadıkça

³³⁹ Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, III, 198-199.

³⁴⁰ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, III, 199.

³⁴¹ **en-Nehr**: Büyük bir ihtimalle bu eser, **Endülüs**'lü müfessir Esîrüdîn Ebû Hayyân'ın **el-Bahru'l-muhîr** adlı tefsirinin **en-Nehrü'l-mâdd (mârr)** adlı muhtasarıdır. Her iki eser de aynı müellife âittir.

(tefrîk), boşanmış sayılmayacaklarını vurgular. **İmâm Züfer**'e göre ise mücerret mülâ'ane yapmış olmakla her ikisinin de boşanmış olduklarını belirtir. **Tefrîk**'in (veya her iki şeklin) bir bâin talâk sayıldığını belirtir. Mülâ'anedan sonra karı-kocanın Ebû Yûsuf, Züfer ve İmâm Şâfiî'ye göre artık birbirlerine **ebediyyen harâm** olduklarını nakleder.³⁴²

Nesefî, li'ân âyetlerinin “Karımın üstünde Şerîk b. Sehmâ’ adlı adamı (yani ikisini zinâ ederlerken) gördüm” diyen **Hilâl b. Ümeyye** ve bu iddiâyı yalanlayıp inkâr eden karısı **Havle** hakkında nâzil olduğunu, bunun üzerine Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ikisine mülâ'ane yaptırdığını nakletmiştir. Karısını zinâ ederken gören kimsenin **Uveymir** adlı kimse olduğuna dâir rivâyete de yer vermiştir.³⁴³

İcî'nin **liân** konusu hakkındaki açıklamalarına gelince; o da **Nesefî** gibi ilgili âyetlerin lügavî tahlillerine yer vermiştir. Kırâat imamlarının isimlerini zikretmese de yine **Nesefî** gibi kırâat farklılıklarını ve vecihlerini zikretmiştir. Ancak lügavî tahliller ve kırâat vecihleriyle ilgili olarak her iki müfessirimizin de nakletmiş oldukları farklılıkların, **liân** âyetlerinin muhtevâsının ve hükümlerinin özünde farklı neticelere ulaştıracak ve manayı etkileyecek derecede olmadığını görüyoruz. Fakat iki müfessirin tahlilleri arasındaki şu farkı görebiliriz. **Nesefî**, (وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شَهَادَةٌ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ) ibâresindeki (شَهَادَةٌ) lafzından bedel olarak merfû okumuş, bir manada sanki onu istisnâ-i muttasıl saymıştır. Yani şehâdeti yine şهادetten istisnâ etmiştir. Bu yaklaşımdan **Nesefî**'nin **li'ânı şâhitlik** manasında anladığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Bunu kendisi hem tefsirinde ve hem de fıkıh eserinde zaten açıkça söylemektedir. **İcî** ise bu yaklaşımı vermekle birlikte, ayrıca şunu ilâve etmiştir: Eğer (إِلَّا) edatını istisnâ edatı manasında değil de (غَيْرِ) manasında kabul edersek, ki bu durumda (غَيْرِ) mansûb okunur, burada istisnâ manası vermek ve (أَنْفُسُهُمْ) lafzını müstesnâ saymak mümkün olmaz, (ğayra'nın muzâfun ileyhi olarak mecrûr (غَيْرِ)

Ebû Hayyân; Arapça, Tefsir, Hadis, Terâcim, Lügat ilimlerinde âlim olup **Girnata**'ya bağlı yerleşim yerlerinden birinde 654/1256) yılında doğmuş, sonraları sürekli seyahat (intikâl) etmiş ve sonunda **Kâhire**'ye yerleşerek orada gözlerini de kaybedip âmâ olduktan sonra 745/1344) tarihinde vefât etmiştir. Bkz: Ziriklî, Hayreddîn (1396/1976), **el-'Âlâm**, VII, 152'den naklen; Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, III, 199, dipnot (muḥakkik Şeyh Mervân Muhammed eş-Şa'âr). Bir de müfessirimiz **Nesefî**'nin fıkıh eseri **Kenzü'd-dekâik** üzerine İbn Nuceym Ömer b. İbrâhîm'in (ö. 1005/1596) yazmış olduğu **en-Nehru'l-fâik** adlı bir şerhi olduğunu bilmeliyiz ve her iki **en-Nehr**'i birbiriyle karıştırmamalıyız.

³⁴² Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, III, 199.

³⁴³ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, III, 199.

(أَنْفُسِهِمْ okunur). Bu durumda **li'ân** işlemi, **şâhitlik** dışında bir şey (yani **yemîn**) olmuş olur. Bundan da **İcî**'nin **li'ân**ı şehâdet olarak değil, **yemîn** olarak anladığı sonucu çıkarabiliriz.³⁴⁴ Bu ikinci yaklaşımı **Nesefî**'de göremiyoruz.

Âyetin iniş sebebiyle alakalı olarak **İcî**'nin **Hilâl b. Atıyye** diye naklettiği ismi **Nesefî**, **Hilâl b. Ümeyye** diye vermiştir. **Nesefî**'nin verdiği isim daha doğru gözükmetedir. Çünkü *Ebû Dâvûd*'da³⁴⁵ ve *Zemahşerî*'nin tefsirinde³⁴⁶ isim **Nesefî**'nin zikrettiği gibi³⁴⁷ geçmektedir.

İcî, sebep-i nüzulle ilgili bir rivâyete göre sahâbe-i kirâmdan **Sa'd b. 'Ubâde**'nin şöyle dediğini anlatır: “*Yâ Rasûlallah! kazif âyetleri bu şekilde mi indi? Ben olsam kılıcımla hemen onların kellelerini keser ve işi kendim hallederdim*” dedi. Bunun üzerine oradakiler; “*Ey Allah'ın Rasûlü! Bu Sa'd o kadar kıskançtır ki o hiç dul kadınla evlenmemiş, sadece bâkire kızla evlenmiştir. Eğer karısını boşasa (ondan çekindiğimiz için) karısıyla evlenmeye hiç birimiz cür'et edemeyiz.*” Hz. Peygamber de onlara, **İcî**'nin tefsirinde yer almayan şu cevabı vermiştir: “*Sa'd'ın kıskançlığı ve namusuna düşkünlüğü sizi şaşırtmasın, ben ondan daha kıskancım, Allah da benden daha kıskançtır.*”³⁴⁸ Sonra Sa'd; “*Evet ey Allah'ın Rasûlü, ben biliyorum ki bu (kazif) âyetleri haktır ve Allah katındandır. Ama ben şaşıyorum; bir adamın dizini ve dirseğini karımın baldırına dayadığını gördüğümde öfkelenmeden ve tahrik olmadan gidip dört şâhit aramaya koyulamam. Allah'a yemin olsun ki ben şâhitleri bulup getirinceye kadar, adam çoktan işini bitirmiş ve çekip gitmiş olur.*” Onlar böyle konuşturlarken çok geçmeden Hilâl geldi ve karısını gördüğü hali anlattı ve “*Allah'ın benim bu halim için bir çıkış yolu göstereceğini ümit ediyorum*” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) tam da Hilâl'e kazif cezâsı uygulayacaktı ki kendisine vahiy geldi. Vahiy kesilene kadar bir müddet beklediler. Peşinden, li'ân âyetlerinin nâzil olduğunu öğrendiler.³⁴⁹

و "بِالله" متعلق بشهادات للغير وقيل بشهادة لتقدمها وقيل لا يجوز لأنه حل (حبل)،
... (حبل) بين كما في أعمال العاملين (أعمال الكاملين)، ثم يلاعن الرجل بذكر الشهادات الأربع ...

³⁴⁴ Bkz: **İcî**, *Adudüddîn, Tahkîku't-Tefsîr*, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 56a.

³⁴⁵ *Ebû Dâvûd*, Talâk, 27; *DİB, Kur'an Yolu*, IV, 55.

³⁴⁶ *Zemahşerî, el-Keşşâf*, III, 165.

³⁴⁷ *Nesefî, Ebû'l-Berekât, Medârikü't-Tenzîl*, III, 199.

³⁴⁸ (Yani Şer'î hükümlerin uygulanması hususunda Allah ve Rasûlü son derece hassas ve ısrarcıdır).
Bkz: *Buhârî, Nikâh*, 107; *Hudûd*, 40; *DİB, Kur'an Yolu*, IV, 55.

³⁴⁹ **İcî**, *Adudüddîn*, age, vr. 56a.

İcî'nin bu cümlesini anlamakta zorlandık, ayrıca yazma nüshalar da bu cümleyi farklı kaydetmişlerdir.

İcî, mülâ'ane esnasında kocanın; karısına zinâ isnâdında bulunmakla doğru söylediğine dâir dört defa şehâdetle yemin etmesi gerektiğini, beşinci defada; eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lânetinin kendisinin üzerine olmasını dilemesi gerektiğini belirtir. Li'ânın koca hakkındaki hükmünün yani neticesinin (Şâfîlilere göre); ondan kazif haddi cezasını düşürdüğünü ve bu karı-koca arasında **ebedî ayrılık** oluştuğunu, artık aslâ bir araya gelip evlenemeyeceklerini belirtir. İmâm Mâlik'in Ebû Yûsuf'un ve Sevrî'nin de bu görüşte olduğunu belirtir. **Ebû Hanîfe**'nin görüşünün ise; "Li'ân yapan bu karı-kocanın hâkim kararıyla tefrik edilmeleri /ayrılmaları ya da buna bile gerek kalmadan (peşinen bir bâin talâkla boşanmış sayıldıkları)" şeklinde olduğunu belirtir. Ebû Hanîfe'nin bu görüşüne delil olarak; Hilâl'in ya da 'Uveymir'in Hz. Peygamber'e hitâben; (كَذَبْتُ عَلَيْهَا إِنْ أَمْسَكْتُهَا) "Bu durumda karımı boşamayıp da hâlâ nikâhım altında tutarsam ona yalan iftirâ etmiş olurum" deyip (karısını Hz. Peygamber'in huzurunda ve onun iznini beklemeden boşamış olması, Hz. Peygamber'in de buna itiraz etmemesi) olduğunu belirtir. İcî, bu görüşte olanlara göre; hâkimin dahi tefrik etmesine gerek olmadığını çünkü burada kocanın yaptığı işin karısına kazif yapmak yerine geçtiğini ve bir (bâin) talâk ile tefrik edilmek sayıldığını ve dilerse karısıyla yeniden evlenmesinin câiz olduğunu belirtir. İcî, eğer li'ân esnasında konuşulup zikredilmişse, bababın çocuğun nesebini reddetmesinin de kazif cümlesinden (hükmünden) sayıldığını belirtir.³⁵⁰

İcî, li'ânın kadın hakkındaki hükmünün yani neticesinin; aslında kocanın yeminle şehâdet getirmesinden sonra kadına hadd cezâsı uygulanmasının vacip olduğunu, onun da bu cezadan kendi yemini ve şahitliği ile kurtulduğu ve bunun delilinin de âyetteki; (وَيَذَرُوهَا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ) ibâresi olduğunu, çünkü (evvelki kazif âyetinin de belirttiği gibi) asıl amacın hadd cezâsı uygulamak olduğunu beyân eder. İcî bunun devamında kadının **li'ân** yapma şeklini şöyle tarif eder: Kadın, kocasının kendisine zinâ isnadında bulunmakla yalan söylediğine dâir dört defâ

³⁵⁰ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 56a.

şehâdetle yemin eder, beşincisinde; eğer kocası bu iddiâsında haklı ise Allah'ın gazabının kendisi üzerine olmasını diler.³⁵¹

İcî ayrıca, **Neseffî**'nin hiç yer vermediği husus olan, **mülâ'anen**in nerede ve nasıl yapılacağına da değinir: **İcî** bu uygulamanın caydırıcı ve etkin olması için, ayrıca bu konudaki kararlılığı da göstermek üzere, insanların gelip geçerken görebilecekleri, ülkenin en saygın ve önemli yerlerinde uygulanması gerektiğini söyler. Mekke'de Kâbe'nin yanında rükün ile makâm (-ı İbrâhîm) arasında uygulanmasını, eğer karı-koca kâfir iseler li'ân işleminin Mescid-i Harâm'ın uzağında bir yerde uygulanması gerektiğini, çünkü Tevbe; 9/28. âyetin hükmüne göre; "*Kâfirlerin artık ebediyyen Mescid-i Harâm'a yaklaştırılmamaları*" gerektiğini beyân eder. Medîne-i Münevverre'de Mescid-i Nebevî'de, Hz. Peygamber'in minberi ile kabri Ravza-i mutahhara arasında uygulanır. Kudüs şehrinde, **kayan**ın yanında (Hz. Peygamber'in mirâca çıktığı **Sahra**'nın yanında, Kubbetü's-Sahra'nın altında) uygulanır, der. Diğer yerlerde ise câmîlerde uygulanacağını, kadın hayızlı ise (mescitlere alınmadan) giriş kapısında mülâ'ane yaptırılacağını belirtir. Kâfirlerin li'ânının kilise, manastır, havra, sinagog gibi kutsal saydıkları yerlerde, Mecûsîler için ise ateşlerini yaktıkları mâbedlerinde mülâ'ane yaptırılacağını, puthânede yapılmasına müsâde edilmeyeceğini belirtir. **İcî** ayrıca, tercih edilen görüşe göre; **mülâ'ane** yapan kocanın (الملاعِن) kendisine zinâ isnâdında bulunduğu karısı ona uygulanacak olan **hadd** (100 sopa) cezâsını affetse dahi, kendisinden olması mümkün olan çocuğun nesebini, çocuk henüz annenin karnında olsa bile, reddetmekle mükellef olduğunu belirtir. Li'ân meclisinin sahibi yani hâkim, kocaya (ya da karısına); "Allah'tan kork (ve doğruyu söyle), çünkü senin dünyada çekeceğin cezâ âhiretteki cezâdan daha hafiftir. Âhiretteki cezâ, Cehennem ateşidir" diye uyarıda bulunur. Çünkü beşinci kez söylenecek olan sözün yani lânet ve gazap okumanın, Cehennem azabını onlara vacip kıldığını vurgular.³⁵²

Bu manayı te'yîd etmek için **İcî**, mülâ'ane esnasında Hilâl ile karısı Havle'nin birbirlerine lânet ve gazap okurlarken, Hz. Peygamberin ve yanındakilerin "*Âmîn!*" dediklerini nakleder. Çünkü lânet ve gazap okumanın bedduâ yerine geçtiği belirtir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Şüreyk'in karısına (yani birlikte zinâ ettikleri Havle'ye) hitâben; "*Eğer bu zinâ suçunu işlediysen itiraf et. Çünkü sana uygulanacak olan recim*

³⁵¹ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 56a.

³⁵² **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 56b.

cezâsı, Allah'ın gazabı olan Cehennem ateşinden daha hafiftir”³⁵³ diye nasihat ettiğini belirtmiştir. **İcî**, huzurunda mülâ'ane yapıldıktan sonra Hz. Peygamber'in etrafındakilere hitâben; “Kadın çocuğunu doğuruncaya kadar bekleyiniz. (تَحَيَّنُوا) **Eğer çocuğun teni siyaha çalan kırmızımsı renginde ise ve boyu uzun ince ve çok hafif eğimli ise bu, Şüreyk'in çocuğu demektir. Eğer devetüyü gibi kıvrıcık ve ala saçlı ise, kolları ve bacakları dolgun ve biraz eğimli ise bu çocuk, kadının zinâ ettiği iddiâ edilen Şüreyk'in değildir, başkasınıdır.**”³⁵⁴ **İcî** yine İbn Abbas'ın, yeryüzünde hiç kimsenin bu doğan çocuk kadar Şüreyk'e benzemediğini söylediğini nakletmiş, sonra da Hz. Peygamber'in (s.a.s.); “Eğer bu konuda Allah'ın âyeti ve hükmü gelmemiş olsaydı benim bu kadına yapacağım şey daha farklı olacaktı (onu çok şiddetli şekilde cezalandıracaktım)”³⁵⁵ dediğini de nakletmiştir.³⁵⁶

İcî, kadına beşinci kez yemin ettirilirken; “Allah'ın gazabının onun üzerine olacağının” hatırlatılması, onu daha fazla uyarmak içindir, der. Çünkü fık-ı fücür (zinâ) işlemekte tahrik edici asıl rolü kadınlar üstlenir, erkekler böyle değildir, der. Hatta bu sebepten dolayı, Nûr sûrenin başında, zinâ suçundan ve bunun cazâsı olan 100 sopadan bahseden âyette; (الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي) şeklinde önce kadına hitap edildiğini belirtmektedir.³⁵⁷

Mülâ'ane ile ilgili âyetlerin tefsirinin sonunda **İcî**, **Nesefî**'nin değinmediği iki kelâmî hususa değinir. **Birincisi**; Hâricîlerin zannettiklerinin aksine, âyetten; zinâ ve kazif suçu işleyenlerin kâfir oldukları hükmü çıkmayacağını söyler. **Hâricîler**'e göre; “Suçları sâbit olduğunda zinâ eden (evli) kimse ve zinâ isnadında bulunan kimse (kâzif) öldürülürler. Kâfir de küfründen dolayı öldürülür. Her üçünün aldıkları cezâ müstereken öldürülmek olduğu için, zânî ve kâzif de dâhil hepsi kâfir sayılırlar”, der. Hâricîlerin bu anlayışa, temel prensipleri olan; “Mürtekib-i kebîra yani büyük günah işleyen kimse kâfir olur, ebedî Cehennem'dedir” görüşünden ulaştıklarını söylememiz mümkündür. **İcî**, Hâricîlerin bu anlayışını reddetmiştir. **İkinci** olarak da; **Mûtezile**'nin iddiâ ettiği gibi **li'ân** âyetindeki **gazâptan** yani (أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا) ibâresinden, bu gazâba uğrayan kadının diğer sâlih amellerinin tamamen boşa gideceği neticesi çıkmaz, der. Çünkü bir

³⁵³ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 166.

³⁵⁴ Zemahşerî, age, III, 166.

³⁵⁵ Zemahşerî, age, III, 166.

³⁵⁶ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 56b.

³⁵⁷ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 56b.

kimsenin fisk-ı fücür (zinâ) işleyerek Allah'ın gazabına dūçâr olması, aynı kimsenin îmânı sayesinde Allah'ın rızasına nâil olmasına engel değildir, der.³⁵⁸

Konuyla ilgili son âyet (Nûr; 24/10) hakkında **Îcî**, **Neseffî**'nin yorumuna benzer şekilde; “Eğer Allah'ın fazl-ü keremi ve rahmeti olmasaydı, sizleri ifşâ edip rezil ederdi, hemen cezâlandırırdı” demiştir.³⁵⁹

Neticede **mülâ'aneyi**; Şâfiîlerin ve Mâlikîlerin **yemîn**, Hanefîlerin ve Hanbelîlerin **şâhitlik** diye anladıklarını ve böyle tarif ettiklerini görmekteyiz. **Neseffî**'de **li'ânı** Hanefîler gibi **şehâdet** saymıştır. **Îcî** ise onu, mezhebi Şâfiîler gibi **yemîn** olarak kabul etmiştir. Ayrıca fıkıh kitaplarımızda tarif edildiği şekliyle **şâhitlik** ile **yemîn** arasında hem muhtevâ ve hem de ahkâm olarak ciddî farkların olduğunu bilmek, bize **li'ân** konusundaki her iki mezhebin ve her iki müfessirimizin yaklaşımlarını daha iyi anlamamızda katkı sunacaktır. Bir de Neseffî'nin Hanefîler gibi, **li'ânı** karı-koca arasında **bir bâin talâk**, **Îcî**'nin ise Şâfiîler gibi **ebedî haramlık** sebebi saydığını da görmekteyiz. Ancak mülâ'änenin yapılış şeklinde, en azından iki mezhebe ve iki müfessirimize göre, bir farklılık olmadığını görmekteyiz. Çünkü âyet bunu, ihtilâfa mahal bırakmayacak şekilde sarih olarak beyân etmiştir.

K- Hz. Peygamber'in Hanımları

Fıkıh kitaplarımızda evlenilmesi harâm olan kadınlardan bahsedilirken, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hanımlarıyla evlenmenin haramlığına –bu, ebedî haramlık olmasına rağmen- değinen başlık ya da konu göremiyoruz. Bunun nedeni, Hz. Peygamber'in hanımlarının durumunun müminlerin diğer hanımlarının durumlarından farklı olmasıdır. Daha doğrusu, Hz. Peygamber'in kendi durumunun diğer müminlerin birbirleriyle ilişkilerindeki durumlarından farklı olmasıdır. Burada asıl olan, ümmetinin Peygamberine ve onun hanımlarına karşı saygılı olmaları gereğidir. Yine, Hz. Peygamber ve hanımları da, vefât eip gittiklerinden dolayı, müminlere O'nun eşleriyle evlenme haramlığı bir defâya mahsus olup tekrür etmeyecektir. Ayrıca ileride göreceğimiz gibi, bu haramlık O'nun sadece hanımlarına münhasırdır, kızlarını (ve aşağıya doğru kız torunlarını) kapsamaz.

³⁵⁸ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 56b.

³⁵⁹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 56b.

Daha önce Nisâ; 4/22-25. tahrîm ayetlerinin tefsirinde gördüğümüz gibi, evlenme engeli; kan bağı, süt bağı ve evlenme bağı gibi üç sebebe dayanmaktadır. Müminlerin Hz. Peygamber'in eşleriyle evlenmeleri yasağının bu üç sebepten birine dayandırılması fiilen mümkün olsa dahî, gerçekte bunlar olmadığı açıktır. Buradan da anlaşılmaktadır ki bu evlenme harâmlığının sebebi bizzat Hz. Peygamber'in şahsına ve O'nun Peygamberlik makamına gösterilmesi gereken saygıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu hususla alakalı, Hz. Peygamber'e gösterilmesi gereken saygıdan ve eşlerine bir anne gibi hürmet gösterilmesi zaruretinden bahseden âyetler, Ahzâb; 33/6. ve 53-54. âyetlerdir.

Ahzâb; 33/6. âyet:

(النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا، كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا)

“Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar (mirasçılık bakımından) Allah'ın kitabında birbirlerine diğer müminlerden ve muhâcirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lütufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm, Kitâb'da kayıt altına alınmıştır.”

Kur'ân Yolu'nda denir ki: “Hz. Peygamber ile ümmeti müminler arasındaki yakınlık, sevgi, bağlılık, itâat, korumada öncelik -hukûkî uzantıları olsa da- daha ziyâde hissî yakınlıktır. Âile fertlerinin birbirlerine diğer müminlere nisbetle daha yakın olmaları ise –hissî tarafı olsa da- daha çok hukûkî yakınlıktır; miras, nafaka, diyet gibi konularda kendini gösteren “hak ve borç yükümlülüğü açısından öncelik”tir.³⁶⁰

Âyette geçen; (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ) ifâdesinden maksat, O'nun her bir müminden ve müminlerin birbirlerine olan yakınlığından daha yakın olmasıdır. Yine Kur'ân Yolu bize, Hz. Peygamber'in müminler için değerini ve O'nun da ümmetine ne kadar düşkün olduğunu gösteren hadis-i şerîfleri nakletmiştir.³⁶¹ Bu hadislerden en azından bir kısmına müfessirimiz İcî'nin de yer verdiğini ileride göreceğiz. Hz. Peygamber'e gösterilmesi gereken saygı hanımlarına saygıyı da kapsamış, onlarla evlenme harâmlığını doğurmuştur. Bundan da ötesi (وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ)

³⁶⁰ DİB, Kur'ân Yolu, IV, 367.

³⁶¹ Bu hadis-i şerîfler için bkz: Müslim, Ferâiz, 14-15; İmân, 69-70; DİB, age, IV, 368.

“Onlar, müminlerin anneleridir” denmiştir. Ancak onların müminler için annelik vasıfları; hukuk ve harâm-helâl hükümleri bakımından değil de anne mesâbesinde saygınlığı ve daha fazlasını hak etmelerinden dolayıdır.³⁶²

Şimdi müfessirlerimiz **Nesefî** ile **İcî**’nin âyeti nasıl tefsir ettiklerine bakalım. Önce, **Nesefî**’nin fıkıh eseri *Kenzü’l-dekâik*’inde, bu konuya yer vermediğini belirtmek isteriz. O, *Tahkîku’t-tefsîr*’inde ilgili âyeti şöyle tefsir eder:

(النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ) Burada **Nesefî**, Hz. Peygamber’in müminlere dînî olsun dünyevî olsun bütün işlerinden ve her şeylerinden daha yakın olduğunu, verdiği hükümlerin de yine uygulamada onlar için yerine getirmeye diğerlerinden daha lâyık olduğunu, netice olarak müminlerin her şeyi terkederek O’na ve verdiği hükümlere fedâ etmeleri ve sâdık kalmaları gerektiğini belirtir. Ya da âyeti, Tevbe; 9/128. âyetindeki (بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ) ibâresinin açıklamasıyla; “Hz. Peygamber onlara birbirlerinden daha evlâdır, daha faydalıdır, daha merhametlidir” diye anlamak gerektiğini belirtir. Âyetin devamının **İbn Mes’ûd**’un kırâatındaki ilâveyle şu şekilde okunduğunu nakleder: (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ) “... O, müminlerin babasıdır.” **Nesefî**, **Mücâhid**’in; “Her Peygamber kendi ümmetinin babasıdır” dediğini naklederek, bu nedenle müminlerin birbirleriyle kardeş olduklarını, çünkü Hz. Peygamber’in dinde onların babası durumunda olduğunu belirtir.³⁶³

İcî öncelikle (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ) âyeti ile evlât edinme (التَّبَنَّى) hükümlerini ihtivâ eden bir önceki âyetler (Ahzâb; 33/4-5) arasındaki irtibâta değinerek der ki; Sanki bu âyet bir kimsenin Hz. Zeynep (binti Cahş) kıssasına binâen; “Mürüvvete ve mertliğe yakışan; bir kimse evlât edinme yoluyla bir çocuğunun olduğunu iddiâ ediyorsa, evlât edindiği bu çocuğu ondan almamak daha güzel olur” demesine cevap olarak gelmiş gibidir. Bir kimse şöyle iddiâ eder ve diyebilir: “Eğer hem bu dünyâ hayatında hem de ölümde (ölüm sonrasında?) bir yardımlaşma ve dayanışma yolu olan evlat edinme(nin hükmü dinimizde) kaldırılıp geçersiz sayılabiliyorsa, bu demektir ki Hz. Peygamber bütün bu sebeplerden dolayı (للأمر) (جميعاً ve bütün müminler için, evlatlık bir çocuktan daha evlâdır, değerlidir.” Çünkü zaten bu sebeple, âyetteki **evleviyyet**; 1- dünyâ hayatında ve 2- ölümden sonra, gibi iki

³⁶² DİB, age, IV, 368.

³⁶³ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-tenzîl**, III, 429.

husustan biriyle sınırlandırılmamış, özellikle Hz. Peygamber'in (ümme-i için) dînî mes'eleleri ele alıp halletmesiyle de sınırlı tutulmamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'in şu hadîs-i şerîfi ile te'yîd edilmiştir: *“Ben her mümine kendi nefsinden daha evlâyım. Eğer herhangi bir kimse ölmüş ve geride borç bırakmışsa onu ödemekte ben daha evlâyım (getirin ben ödeyeyim), bu benim görevimdir. Yok eğer mal mîras bırakmışsa bu da vârislerindir.”* **İcî**, İslâmî fetihlerden önce Hz. Peygamber'in iflâs eden borçluların borçlarını ödememiş olmasının bu hadisin manasıyla çelişmediğini, çünkü bu hadis-i şerîfi O'nun fetihlerden sonra îrâd buyurduğunu ve müflis olanları da dâhil borçluların borcunu bundan sonra ödemeye başladığını belirtmiştir.³⁶⁴ Bu hususlara **Nesefî**'nin hiç değinmediği görülmektedir.³⁶⁵

İcî yine bu âyetin ve âyetteki (أُولَى) lafzının, Tebûk Gazvesi'ne çıkılırken “Önce babalarımızdan ve analarımızdan izin isteyelim” diyen kimselere uyarı ve red cevâbı olarak nâzil olduğuna dâir rivâyete de yer vermiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in **evleviyyetinin**; bu kimselere kendilerinden daha sevgili gelmesi gerektiği, verdiği hükmün kendi hükümlerinden daha çok uygulamaya değer olduğu, eğer karşılığında Hz. Peygamber'in emrine muhâlefet varsa onların kendi hevâ ve heveslerine tâbi olmamaları gerektiği, daha doğrusu Tebûk Gazvesi'ne gitmemek için ana-babalarından izin alma mazereti ileri sürmemeleri gerektiğini belirtir. Hz. Peygamber'in onların dünyevî bir maslahatlarını göremese dâhi, onları âhiretin ebedî azabından korumak ve dâimî nimetlerine kavuşmalarını temin etmek için olanca gücüyle gayret ettiğini belirtir. Kadr-ü kıymeti bilinmese de, bunun evleviyyet olarak yetip de artacağını söyler. Yine **İcî**, Hz. Peygamber'in değerine vurgu yapmak için, **Nesefî** gibi, âyete İbn Mes'ûd tarafından yapılan ve yukarıda zikrettiğimiz kırâat ilâvesini nakleder, ancak bu sahâbînin ismini zikretmez. Ayrıca isim zikretmeksizin Mücâhid'in yukarıdaki mezkûr rivâyetini de nakleder.³⁶⁶

Nesefî'ye göre (وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ) ibâresinin manası; onlarla evlenmenin harâm olması ve müminlerin onlara ta'zîm göstermelerinin gerekliliği açısından “eşleri de onların anneleridir.” Bunun dışında mirasçı olma vb. durumlarda Hz. Peygamber'in hanımları müminler için (ne anne ve ne de akraba sayılmayıp), tamamen yabancı kadın

³⁶⁴ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 134b.

³⁶⁵ **Nesefî**, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-tenzîl**, III, 429.

³⁶⁶ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 134b.

mesâbesinde sayılırlar, der. Zaten bu nedenle harâmlığın O'nun hanımlarıyla sınırlı kaldığını ve kızlarını kapsamadığını belirtir.³⁶⁷ **Nesefî**'nin bu görüşlerine **İcî** de katılır ve bunları delillendirmek için **Hz. Âişe**'nin; (لَسْنَا أُمَّهَاتِ النِّسَاءِ) “(Hz. Peygamber'in hanımları olarak) bizler, diğer kadınların anneleri değiliz” şeklindeki sözünü nakletmiştir. **Zemahşerî**, **Hz. Âişe** validemizin bu sözünü; “Bilakis onlar, erkeklerin anneleri (mesâbesinde)dir. Yani erkeklerin kendi anneleriyle evlenmeleri nasıl harâm ise, **Hz. Peygamber**'in hanımlarıyla evlenmeleri de onlara öylece harâmdır” diye açıklamıştır.³⁶⁸ Yine **İcî**, **Nesefî** gibi, buna delil olarak; bu harâmlığın **Hz. Peygamber**'in hanımlarıyla sınırlı kaldığını ve kızlarını kapsamadığını, gösterir.³⁶⁹

Nesefî, (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ) yani âyete göre; Müslümanların aralarında kan bağı olan akrabalarının birbirlerine mirasçı olmaları hususunda daha evlâ olduklarını belirtir. İslâmın ilk yıllarında (ve Hicreti müteakip yıllarda) kan akrabalığı yoluyla değil de, din kardeşliği ve muhacirlik (muhâcir-ensâr kardeşliği) gibi sebeplerle birbirlerine mirasçı olduklarını, ancak bu hükmün sonradan (mîrâs âyetlerinin nâzil olmasıyla) nesh edildiğini ve devamında kan akrabalığı yoluyla mirasçı olma hükmünün icrâ edilmeye başlandığını beyân eder. Bu yeni mirasçılık şeklinin de Allah'ın **Kitâb**'ında yani O'nun hükmünde ve takdirinde veya **Levh-i mahfûz**'da ya da farz kıldığı hükümler (mîrâs hükümleri) arasında önceden yazılı olduğunu belirtir.³⁷⁰ Bu görüşlerin aynısını **İcî**'nin de beyân ettiği görülmektedir. Ancak o, ilâve olarak; İslâm ve hicret kardeşliği yoluyla ashâbın birbirlerine mirasçı kılınmalarının ilk yıllarda kalpleri birbirine ısındırmak ve ülfeti sağlamak için getirildiğini, sonradan İslâm güçlenip de prensipleri kalplerde kök salınca ve İslâm sevgisi iyice yerleşince bu hükümlerin nesh edildiğini, asıl olan kan akrabalığı yoluyla mirasçı olma hususuna geri döndüğünü belirtmiştir.³⁷¹

Nesefî, âyetteki (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ) ibâresinin, öncesinde zikredilmiş olan (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ) ibâresinin beyânı olduğunu, yani; “kan bağıyla akrabalığı olanların birbirlerine mirasçı olmaları hususunda bu bağı olmadığı diğer kimselerden (ecânib, ecnebîler) daha evlâ olduğunu” belirtir. **Nesefî**, ya da bunun ibtidâ-i gâye bildirdiğini ve

³⁶⁷ **Nesefî**, Ebü'l-Berekât, age, III, 429.

³⁶⁸ **Zemahşerî**, **el-Keşşâf**, III, 397.

³⁶⁹ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 134b.

³⁷⁰ **Nesefî**, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-tenzîl**, III, 429.

³⁷¹ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 134b.

mananın; “Akrabaların aralarındaki kan bağından dolayı birbirlerine mirasçı olmaya diğer müminlerden daha lâayık olduğunu, diğer bir ifâdeyle; onların muhâcirlerle aralarındaki hicret ve din bağı dolayısıyla kurdukları din kardeşliği akrabalığından daha ileri olduğunu” belirtmiştir.³⁷² **İcî** yine, **Nesefî**’nin bu iki yorumuna aynen katılmıştır. Bu mana için, âyette geçen (مِنْ) harf-i cerrinin **beyân** için geldiğini belirtmiştir.³⁷³

(إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا) **Nesefî** burada istisnânın, cinsinin hilâfına olduğunu (الِإِسْتِثْنَاءِ مِنْ خِلَافِ الْجِنْسِ) yani **istisnâ-i münkafî** olduğunu belirtir. Diğer bir ifadeyle; müstesnanın, müstesnâ minh’in türünden olmadığını açıklar. Bu durumda mananın; “Dostlarınıza iyilikte bulunmanız câizdir. Yani sevdiğiniz kimselere malınızdan bir kısmını mîras yoluyla değil de vasiyet yoluyla bırakabilirsiniz” şeklinde olduğunu söyler.³⁷⁴ **İcî**’nin bu ibâreye verdiği mana **Nesefî**’nin verdiği manadan çok uzak olmasa da üslûbu biraz farklıdır. O buradaki istisnânın, **istisnâ-i muttasıl** olduğunu, yani kan bağı akrabalarının birbirlerine mirasçı olmalarındaki evleviyetinin her türünden istisnâ olduğunu ve mananın; “Yakın akraba uzak olandan daha evlâdır, ancak vasiyet etme durumunda hâriç. Yani uzak olan kimse (akraba olmayan kimse, ecnebî), mîras dışındaki hediye ve sadaka vermek gibi diğer durumlarda, yakın akrabadan daha evlâdır” şeklinde takdir olunduğunu belirtir.³⁷⁵

Âyette geçen (مَعْرُوفًا) lafzı hakkında **Nesefî** hiçbir açıklamada bulunmazken, **İcî** bu lafzı **vasiyyet**, yani “ölen kimsenin **terikesinden** belirli bir kısmını akrabası olmayan ecnebî kimseye vasiyet yoluyla bırakması” manasında tefsir etmiştir. Çünkü zâten Hz. Peygamber; “*Vârise terike’den mal vasiyet edilemeyeceğini*”³⁷⁶ belirtmiştir³⁷⁷

Nesefî, âyetteki (تَفْعَلُوا) fiilinin (إِلَى) harf-i cerriyle müteaddî olduğunu yani (أَوْلِيَائِكُمْ) mef’ûlüne bağlandığını ve (فَعَلَ إِلَيْهِ) ’nin manasının; “bağışlamak, sunmak, hibe etmek, nasihat etmek, vasiyet etmek” demek olan (أَسَدَىٰ إِلَيْهِ) fiiliyle açıklandığını

³⁷² Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-tenzîl**, III, 429.

³⁷³ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 134b.

³⁷⁴ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, III, 429.

³⁷⁵ İcî, Adudüddîn, age, vr. 135a.

³⁷⁶ Buhârî, Vesâyâ (Vasiyetler), 6; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6; Büyû’, 88; Tirmizî, Vesâyâ, 5; Nesâî, Vesâyâ, 5; İbn Mâce, Vesâyâ, 6; Sünen-i Dârimî, Vesâyâ, 28; Ahmed. B. Hanbel, Müsned, IV, 186, 187, 238, 239, 267.

³⁷⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 135-a.

belirtir. Buradaki (الأولياء)‘dan maksadın da; aradaki din bağından dolayı **müminler** ve **muhâcirler** olduğunu beyân etmiştir.³⁷⁸ **İcî**’nin yorumları da aynıdır. Ancak o, şu ilâvede bulunur: Âyetteki **evliyâ**’ lafzı yerine **zamir** değil de neden bizzat ismin kendisi **zâhir** olarak zikredilmiş? diye sorulursa bunun sebeplerinin; **a-** kendilerine iyilik/ma’rûf ulaştırılacak kimselerin gerekçesinin yani bizzat (müminlerin ve muhâcirlerin) kendilerinin zikredilmesi, **b-** îmân ve hicret yakınlığının dinimizde nesep/kan bağı yakınlığı kadar önemli sayılmış olması, **c-** bunun da müminlerin kendi aralarında oluşturdukları velâyete mânî olmamasıdır, der. Âyetteki (أولى) lafzının belki de bunun için zikredilmiş olduğunu belirtir.³⁷⁹

Konumuzla ilgili diğer âyetler Ahzâb; 33/53-54’dür:

53- (وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنْكِحُوا زُجُوجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا، إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا، إِنْ تُبْذَلُوا شَيْئًا أَوْ تُخَفَوْهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا)

“Sizin Rasûlullah’ı üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşlerini de nikâhlayamazsınız, onlarla evlenemezsiniz. Sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahdır. Siz bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de şurası muhakkak ki Allah her şeyi bilmektedir.”

Nesefî âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Hz. Peygamber’e ezâ vermek ve O’nun ölümünden sonra hanımlarını nikâhlamak sizlere sahih/câiz olmaz. Bu, Allah katında sizin için çok büyük günahdır” der. 54. âyeti de; “Hz. Peygamber’e ezâ vermek ve onun hanımlarıyla evlenmek gibi bir şeyi açığa vursanız da aklınızdan geçirip gizleseniz de Allah bunu bilir ve bu sebeple sizleri cezalandırır” diye açıklar.³⁸⁰

Burada **İcî** âyeti şöyle anlar: Mutlak manada Hz. Peygamber’e ezâ vermeniz veya hanımları ile ilgili bir mes’elede O’na muhâlefet etmeniz sizlere sahih/helâl değildir. Âyetteki (مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا) lafzından maksadın; “O’nun vefâtından sonra” veya “Hanımlarını boşayıp ayırmasından sonra” olabileceğini, ama mananın bunlardan birincisine yani “Vefâtından sonrası”na hamledilmesinin daha evlâ olduğunu, çünkü hükmün birincisi üzerinde cereyân ettiğini söyler.³⁸¹ **Nesefî**, bu iki ihtimalden sadece

³⁷⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-tenzîl**, III, 429.

³⁷⁹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 135a.

³⁸⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-tenzîl**, III, 453.

³⁸¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 143a.

birincisine yer vermiştir.³⁸² *Kur’ân Yolu*’nda ikisine de işâret edilmiştir.³⁸³ Ancak bildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatında eşleriyle bazen sıkıntılı ve gergin anlar yaşamış olsa da onlardan hiç birini boşamamıştır. *Kur’ân Yolu*’nda Tahrîm; 66/5. âyetin tefsirinde bu husus özellikle vurgulanmıştır.³⁸⁴

Ahzâb;33/5. âyetin tefsirinde zikredilmiş olsa da **İcî** burada tekrar, Hz. Peygamber’in hanımlarıyla evlenmenin müminlere harâm kılınmasının sebebinin, onların müminlerin anneleri olmaları ve Cennet’te de Peygamber’in **zevceleri** olacak olmalarıdır, der. (المرأة) “el-mer’e, kadın” lafzının ise, Cennet’teki diğer insanların hanımları için kullanıldığını belirtmiştir. Âyetin (إِنَّ دَالِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا) ibâresinde geçen (عَظِيمًا) lafzının; Hz. Peygamber’e ezâ vermek ya da onun hanımlarıyla evlenmek olduğunu ve bunun “büyük bir günah” olduğunu belirtir. Hanımlarıyla evlenme harâmlığı hükmünün getirilmesiyle Hz. Peygamber’e hem sağlığında hem de vefatından sonra ta’zîm gösterilmiş olduğunu beyân eder. Çünkü bir insanın kendisinin ölümünden sonra hanımıyla başkasının evleneceğini bilmesinin ona acı vereceğini, aksine bunun aslâ olmayacağını bilince de kalbinin mutmain olacağını ve sâkinleşeceğini belirtir. Ayrıca bir sonraki (إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا) âyetle de bu yasağın ve men’ etmenin te’yîd edildiğini yani; “O’nun ölümünden sonra hanımlarıyla evlenme isteğinizi gizleyerek ya da açığa vurarak veya başka şekilde ona ezâ vermenizi Allah bilir ve cezalandırır” dendiğini belirtir.³⁸⁵

İcî, konu husûsî olsa da âyetin manasının umûmî olduğunu yani “Hz. Peygamber’e ezâ vermenin her şeklini kapsadığını ve yasakladığını” belirtir. Bu yasağın özellikle burada zikredilmiş olmasıyla, Hz. Peygamber’in zatına özel bir inâyet gösterildiğine ve O’na gösterilecek olan hürmetin kemâl bulduğuna işâret eder. Çünkü Hz. Peygamberin şahsına özel hem dünyada hem de Mele-i âlâ’da ve Mele-i ednâ (esfel)’de saygı gösterildiğini belirtir. Bu dünyada O’na gösterilecek saygı şeklinin; O’nun izni olmadan huzuruna (ve evine) girmemek, O’nunla konuşmaya başlamamak olduğunu söyler. Mele-i âlâ’da O’na saygı derken bunun; “Allah ve melekleri O’na salât ve selâm ederler” manasına geldiğini, Mele-i ednâ’da saygı ise; “Ey İmân edenler!

³⁸² Neseî, Ebü’l-Berekât, age, III, 453.

³⁸³ DİB, *Kur’ân Yolu*, IV, 397.

³⁸⁴ DİB, *Kur’ân Yolu*, V, 406.

³⁸⁵ İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 143a.

Sizler de O'na salât ve selâm getirin” manasına geldiğini beyân etmiştir.³⁸⁶ Burada anlaşılacağı üzere **İcî**'nin, Ahzâb; 33/56. âyete işârette bulunduğu açıktır.

L- Câhiliye Âdeti Evliliğin Yasaklanması

(Kadına Mîras Malı Muâmelesi Yapılması)

İlgili âyetlerin tefsirinde Nesefî ve **İcî** konuyu şöyle işlerler:

Nisâ; 4/19: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا، وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ، وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ
فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

“Ey îmân edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkışmanız sizlere helâl değildir. Apaçık çirkin bir hayâsızlık yapmadıkları sürece, onlara verdiklerinizin (mehirlerin) bir kısmını gidermeniz (geri almanız) için onlara baskı yapmanız da (helâl değildir). Onlarla güzellikle (örfe göre ve ma'rûf üzere) geçinin. Şayet onlardan hoşlanmadınızsa, belki bir şey hoşunuza gitmez de Allah onda çok hayır kılmıştır.”

Nesefî, âyetteki (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا) ibâresini; “eğer istemiyorlarsa kadınlarınızı zorlayarak, miras yoluyla ve onlara miras malı muâmelesi yaparak elde etmeye çalışmayın” diye açıklar. Âyetteki (كَرِهًا) lafzının **kerâhet** kökünden ve **kâf**'in **fethasıyla** okunduğunu ya da kırâat imamlarından **Hamza** (ö. 156/773) ve **Ali** (b. Hamza el-Kisâî, ö. 189/805)'nin okuyuşuyla **ikrâh** kökünden ve **kâf**'in **dammesiyle** (كَرِهًا) şeklinde okunduğunu belirtmiştir. Mananın ilkine göre; “kadınların bunu hoş görmemesi, istememesi” diye, ikincisine göre de; “erkekler tarafından kadının buna zorlanması, mecbur bırakılması” diye mana verildiğini belirtir. Her iki seçenekte de kadınların istemediği bir şeye erkekler tarafından zorlandığı açıktır. **Kerhen** ya da **kürhen** okuyuşun masdar olup, cümledeki **mef'ûlün** (nisâ kelimesinin) **hâlini** ifade ettiği için **mansûb** olduğunu belirtir.³⁸⁷

Müfessirimiz **İcî**, önce bu âyetin evvelki âyetle³⁸⁸ ilişkisine değinir: Tevbe etmemek (ve kâfir olarak ölmek) gibi günahların büyüklüğüne değinildikten sonra bu

³⁸⁶ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 143a.

³⁸⁷ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, I, 318.

³⁸⁸ Nisâ; 4/18.

âyette yine bir büyük günahdan sakındırılmaktadır ki o da kadınlara zorla sahip olmaya çalışmaktır, der. Bundan sonra **İcî** âyeti ve âyetteki (كَرْهًا) lafzının tahlilini **Nesefî**'nin açıkladığı gibi açıklar. Câhiliyye devrinde bir adam ölünce üvey oğlunun veya **asabe**'si olan diğer erkeklerden birinin gelip karısının üzerine elbisesini atarak ona sahiplendiğini, isterse onu bir başkasıyla evlendirip mehirini elinden aldığını veya kendisi (babasının ödemiş olduğu) eski mehir ile onunla evlendiğini ve yeni mehir ödemediğini, ya da bu kadına baskı yaparak kocasından ona kalan mirasına el koymaya çalıştığını, ölünce de her şeyini elinden aldığını belirtir.³⁸⁹ Başka rivâyetlerden öğrendiğimize göre, kadın bunların hiçbirini başına gelmeden kaçıp babasının evine sığınır ve kurtulurdu.³⁹⁰ **İcî** ayrıca, benzer bir hâdisenin ashaptan **Kebeşe el-Ensâriyye** adında bir kadının başına gelip bunu Hz. Peygamber'e haber vermesi üzerine bu âyetin nâzil olduğunu belirtir.³⁹¹

Nesefî, âyetteki “*Kadınlara mîrasçı olmaya kalkışmanız helâl değildir*” ifadesinin (كَرْهًا) “zorlama” ile kayıtlanmış olmasının, “zorlama olmadığı takdirde onlara mirasçı olmanın câiz olduğu”na delâlet etmediğini, çünkü bir şeyi (âyette ve metinde) özellikle zikretmiş olmanın onun dışındaki her şeyi yok saymak manası taşımadığını belirtir. Buna örnek olarak; “*Yoksulluk endişesiyle ve korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin*”³⁹² âyetini delil getirir. Yani bu âyetten; “*Eğer yoksulluk endişesi yoksa onları rahatlıkla, çekinmeden öldürebilirsiniz*” manası çıkmaz, demek ister. Câhiliye devrinde bir adamın hiç ihtiyacı olmadığı halde bir kadınla evlenmesi durumunda ona hem kötü davrandığını ve hem de ona evinde hapis hayatı yaşattığını, bunu da, kadın boşanmak için para ödemeye mecbur kalsın (muhâla’a), düşüncesiyle yaptığını nakleder.³⁹³

Nesefî, âyetteki (وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ) ibâresinin okunuşunda ve i’rabında iki ihtimal olduğunu belirtir: 1- âyetin başında geçmiş olan (أَنْ تَرْتُوا) ibâresine atfederek, **en-i nâsibe** ile **mansûb** okunduğunu, fiilin başındaki (لَا) harfinin olumsuz manayı **te’kid** etmek için gelmiş olduğunu ve bu durumda mananın; “*Kadınlara zorla mirasçı olmaya*

³⁸⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 137a.

³⁹⁰ Buhârî, Tefsir, 4/6; İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, IV, 283-284; DİB, **Kur’ân Yolu**, II, 36.

³⁹¹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 137a.

³⁹² İsrâ; 17/31.

³⁹³ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 318.

kalkışmanız ve onlara baskı yapmanız sizlere helâl değildir” şeklinde takdir edildiğini belirtir. 2- (وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ) fiilinin yeni bir cümle başlangıcı (isti'nâf) olarak **nehiy** sigasıyla **meczûm** okunduğunu, mananın; “onlara kesinlikle baskı, zorlama yapmayınız” şeklinde anlaşılması gerektiğini, bu durumda (كَرَهَا) kelimesi üzerinde vakf edilmesinin câiz olduğunu söyler. Âyetteki (الْعَضْلُ) lafzını; “kadını hapsetmek ve ona baskı yapmak” diye açıklar.³⁹⁴ **Îcî** de bu kelimeye “hapsetmek ve baskı yapmak” manası vermiş, **Nesefî** gibi izah etmiştir.³⁹⁵

Nesefî, (لَتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَاهُنَّ) ibaresi ile “**mehir**’in geri alınmasının” kastedildiğini söyler. Bu mehirin ancak bir durumda geri alınmasını câiz olduğunu ve âyetin bunu (إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ) ifadesiyle açıkladığını belirtir.³⁹⁶

Nesefî, âyetteki fâhişe-i mübeyyine’yi de; kadınların dik başlılık, isyankârlık ederek kocalarına, onların akrabalarına çirkin ve küfürlü sözlerle sataşarak ezâ vermeleri diye açıklar. Âyetteki fâhişe kelimesini Hasan el-Basrî’nin (ö. 110/728) zinâ diye açıkladığını belirtir. Kadınlar bu serkeşlikleri yaparlarsa kocalarının onları muhâla’a yoluyla boşamalarının helâl olduğunu açıklar. Mekke kırâat imamlarına ve Ebû Bekir (Şu’be b. ‘Ayyâş)’e göre, mübeyyine kelimesinin **yâ** harfinin fethasıyla mübeyyene olarak okunduğunu belirtir. (إِلَّا) ile yapılan **istisnâ cümlesinin** irabının iki şekilde takdir olunduğunu; 1- öncesindeki **umûmî zarftan** (mef’ûl-ü fih’dan) **istisnâ** edildiğini ve mananın; “her/hiçbir zaman kadınlarınıza baskı yapmayın, ancak apaçık bir fâhişelik yaptıkları vakit onlara baskı yapın” diye takdir edildiğini, 2- öncesindeki cümlelerin **mef’ûl-ü leh**’i olduğunu belirtir ve mananın; “ancak apaçık bir fâhişelik yaptıkları için baskı yapın” diye anlaşılması gerektiğini söyler.³⁹⁷

Îcî, (إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ) ibâresinin tahlilini ve irabını **Nesefî** gibi yapar. Manasını; kadının kocasına ve onun akrabalarına kötü davranması, ona itaat etmemesi diye açıklar. Bu sebepten dolayı kocasının onu **muhâla’a** yoluyla boşamasında ya da **kîle** rivâyetiyle; onu hapse(dip cezalandırmasında) bir mahzur olmadığını belirtir. Ayrıca yine **kîle** rivâyetiyle; (فَاحِشَةٍ) kelimesini “kadının zinâ etmesi” diye de açıklar,

³⁹⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 318.

³⁹⁵ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 137a.

³⁹⁶ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 318.

³⁹⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 318-319.

kadının ancak zinâ etmesi durumunda muhâla'a yoluyla boşanabileceğini, zinâ eden kadından daha önce kendisine verilmiş olan bütün malların geri alınacağını belirtir. Bu âyetten çıkarılmış olan; “*fâhişelik yapan (zinâ eden) kadının malı-mehri elinden alınır*” hükmünün, yine **kîle** rivâyetiyle; zinâ eden kimselere **hadd cezâsı** getiren âyetin³⁹⁸ hükmüyle nesh edilmiş olduğunu nakleder.³⁹⁹

Nesefî, Câhiliye devrinde erkekler kadınlara kötü muâmele ettikleri için Allah Teâlâ'nın onlara; **(وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)** diye emrettiğini belirtir. **Ma'rûf**'u da; “Kadınlara nafakalarının, evlerinin ve meskenlerinin temin edilmesi, kendilerine güzel sözler söylenmesi hususlarında insafî ve âdil davranılması” olarak açıklamıştır.⁴⁰⁰ **Îcî**, bu ibâreyi; “kadınların hakkını bâkî bırakın” diye açıklar ve bununla kastedilenin; “*Onları iyilikle (evli halde) tutmak*” olduğunu belirtir. Bu da Bakara; 2/229. **(فَأَمْسَاكُ)** **(بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ)**⁴⁰¹ âyetindeki iki seçenektен birincisidir. **Îcî**, ibâreyi daha öncesinde geçmiş olan **en-i nâsibe**'ye atfederek **(وَأَنْ تَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)** şeklinde **mahallen mansûb** olduğunu veya yeni bir cümle olarak ve **emir sîgasıyla meczûm** olduğunu söyler.⁴⁰²

Nesefî, âyetin geri kalan kısmı olan **(فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا)** ibâresini; “kadınlarınız çirkin oldukları için ve ahlâkları kötü olduğu için onlardan hoşlanmazsanız, sadece bu sebeple onlardan ayrılmayın. Çünkü kişi bazen kendi dini için en uygun olan, hayra daha yakın olan bir şeyi istemez de aksine gider bunun zıttı şeylerden hoşlanır (ama aslında bu, o kişinin zararındır)” diye açıklamıştır. Âyetteki **(خَيْرًا كَثِيرًا)** ibâresini; “bol sevap ve sâlih evlat” diye açıklar. Ayrıca âyetteki **(فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا)** ibâresini, **(فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ)** şart cümlesinin cevabı olarak tahlil eder. Çünkü mananın; “Hanımlarınızdan hoşlanmazsanız buna rağmen onlara sabredin, hoşlandığınız şeyde değil de hoşlanmadığınız şeyde belki sizin hayrınıza çok şeyler olabilir” der.⁴⁰³ **Îcî** de âyetin bu son kısmının irabını, tahlilini ve açıklamasını **Nesefî** gibi yapmıştır. Ancak **(وَيَجْعَلُ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا)** ibâresinde **fî'hi**

³⁹⁸ Nûr; 24/2.

³⁹⁹ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 137a.

⁴⁰⁰ **Nesefî**, Ebü'l-Berekât, age, I, 318-319.

⁴⁰¹ Bakara; 2/229.

⁴⁰² **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 137a.

⁴⁰³ **Nesefî**, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 319.

şeklinde geçen **zamir**'in, âyetin siyâkıyla işâret ettiği üzere, (فَامْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ) ibâresine râcî olduğunu söyler ve manasını bununla açıklar. Yani; kadını boşamakta değil de, evli kalıp onu güzellikle nikâh altında tutmakta Allah'ın çok hayrı var edeceğini belirtir. (حَيِّرًا كَثِيرًا) ibâresini sadece; “çocuk, evlat” diye açıklar.⁴⁰⁴ **Nesefî** bunu; “bol sevap, sâlih evlat” diye açıklamıştı.⁴⁰⁵ **İcî**, ayrıca bu zamirin (fi'hi) muhtemelen; âyetteki (فَانْ) fiilinin de işâret ettiği şekliyle (الْمَكْرُوهُ) **kerih görülen şey**'e (kadına) râcî olabileceğini belirtir⁴⁰⁶ ki bu durumda âyetin manası; “Eğer eşlerinizden hoşlanmazsanız, bu eşlerinizde Allah belki sizler için birçok hayırlı şey var etmiş olabilir” şeklinde anlaşılmalıdır.

Nesefî, bu âyetin sonuyla bir sonraki âyetin başı arasında ilişki kurar: O zamanlar bir erkek hoşlandığı yeni bir kadın gördüğünde kendi karısına bühtân eder, ona iftirada bulunur, fâhişelik yaptığını iddiâ eder ve böylece onu fidye ödemek (mehrini geri vermek) yoluyla boşanmaya mecbur bırakırdı, der.⁴⁰⁷

Konumuzla ilgili diğer bir âyet-i kerîme de **Nisâ; 4/22. âyettir**:

(وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا)

“Kadınlardan babalarınızın nikâhladıklarını nikâhlamayın. Ancak (Câhiliyye devrinde) geçen geçmiştir. Çünkü bu, çirkin bir hayâsızlık, öfke duyulan bir iğrençliktir. Ne kötü bir yoldur o!”

Bu âyetin tefsirini ve müfessirlerimiz **Nesefî** ile **İcî**'nin bu âyetle ilgili yorumlarını, “Evlenilmesi Harâm Olan Kadınlar”dan bahsederken, “Babaların Hanımları” başlığı altında işlemiştik. Bu nedenle bu âyeti tekrar işlemek yerine, âyetin sadece konumuzla ilgili olan yani “Câhiliyye Âdeti Evlilik”e işâret eden; (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) ibâresine yer vermek istiyoruz:

Müfessirimiz **Nesefî**, âyetin bu kısmının izahı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: Babaların hanımlarıyla evlenme yasağı hükmü gelince insanlar sordular: “Biz daha önce böyle yapardık, yani babalarımızın hanımları ile evlenirdik, bizlerden böyle yapmış olanların durumu ne olacak?” diye sordular. Onlara cevaben; ; (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) hükmünün geldiğini ve “sizler ondan dolayı sorumlu tutulmazsınız” denmiştir. **Nesefî**,

⁴⁰⁴ İcî, Adudüddîn, age, vr. 137a.

⁴⁰⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 319.

⁴⁰⁶ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 137a.

⁴⁰⁷ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 319.

âyetin devamı olan ve bu tür evliliklerin çirkinliklerini dile getiren **إِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً** (ibâresiyle kastedilen şeyin; Allah katında ve müminler nazarında çirkin, iğrenç görülen bir evlilik olduğunu, mürüvvet ve onur sahibi kimselerin bunu iğrenç buldukları için buna **nikâh-ı makt** dediklerini, bu evlilikten doğan çocuğa da **(المَقْتِي)** kötü yolla doğan çocuk, adını verdiklerini belirtir.⁴⁰⁸

Müfessirimiz **Îcî**, Câhiliyye devrinde bu evliliği yapmış olan erkeklerden ve üvey annelerinden bahseder.⁴⁰⁹ Bu annelerden biri de **Îcî**'nin daha önce Nisî; 4/19. âyetin tefsirinde bahsettiği ve Hz. Peygamber'e şikâyet etmesi üzerine bu âyetin nâzil olmasına sebep olan **Kebeşe el-Ensâriyye** de vardır. **Nikâh-ı makt** denen bu evliliğin 19. âyetin gelmesiyle nesh edildiğini belirtir. Âyetteki **(إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ)** istisnâsının **munkatî'** olduğunu, yani **müstesnâ minh**'in türünden olmadığını belirtir. Yine **kîle** rivâyetiyle; buradaki **(إِلَّا)**'nın 19. âyetteki **(إِلَّا)** gibi **(بَعْدَ)** manasında kullanıldığını belirtir.⁴¹⁰

Îcî, Fahreddîn er-Râzî'nin, *Hallü'l-'Akd* adlı eserden naklen; bu istisnânın (lafız ve î'râb açısından değil de) mana açısından istisnâ sayıldığını, çünkü âyetin (22.) yasaklanan bu tür evlenme (nikâh-ı makt) günahını işleyen kimsenin hesaba çekileceğine işaret ettiğini belirterek **kîle** rivâyetiyle sanki "Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenirseniz bundan dolayı hesaba çekileceksiniz, ancak bu âyet inmeden önceki bu tür evlilikleriniz bunun dışındadır" denildiğini belirtir. Kastedilen mananın ise; "Eğer mümkünse daha önce babalarınızın hanımlarıyla yaptığınız evliliği yapın, çünkü bunun dışındakiler artık size harâmdır ve bu da artık mümkün değildir (yani geçmişte kalmıştır)" olduğunu söyler. Bu tür bir üslup seçilmesinin sebebinin de; bu evlilik şeklinin haramlığına ve imkânsızlığına güçlü bir vurgu yapmak olduğunu belirtir. Bu imkânsızlığa bir başka âyetin ifadesiyle örnek verir: **(حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ)**⁴¹¹ Böylelikle âyetteki **illâ** istisnâ edatını buradaki **hattâ** edatına benzetmiştir.⁴¹²

⁴⁰⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 320.

⁴⁰⁹ Bunlardan; 1- Kays b. Ebî Kays, üvey annesi Kebeşe el-Ensâriyye ile, 2- Safvân b. Ümeyye, üvey annesi Fâhite ile, 3- Manzûr b. Reyân da, üvey annesi Melîke ile evlenmişlerdi.

⁴¹⁰ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 137b.

⁴¹¹ A'râf; 7/40.

⁴¹² **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Paşa, no: 50, vr. 137b.

V- EVLİLİK ÖNCESİ: NİŞANLANMA/HİTBE VE HÜKÜMLERİ

Evlilik mes'elesine girmeden önce, onun bir ön adımı olan **Nişanlanma** hususuna değinmek yararlı olacaktır.

Her önemli akdin, anlaşmanın ve hukûkî sonuçlar doğuracak olan tasarrufların, sağlıklı ve tutarlı neticelere ulaşabilmesi için, birtakım ön hazırlıkları bulunmaktadır. Bu akitlerin önde gelenlerinden biri evlilik akdidir. Çünkü diğer çoğu akitlerle insanın eşya ile ya da eşyanın birbiriyle arasında birtakım bağlar kurulurken, evlilik akdiyle iki insan arasında bir bağ kurulmakta ve bu bağ geçici bir süreliğine değil, ömür boyu birlikte olmak niyetiyle yapılmaktadır. Bu nedenle evlilik akdinin birtakım ön hazırlıklarının olması doğaldır ve gereklidir. Bu ön hazırlığın adı orijinal ifadesiyle **Hıtbe** olup, Türkçe'de **Nişanlanma** ve **Söz kesme** olarak karşılık bulur.

Eski Roma-Germen Hukuku'nda, Ortaçağ Kilise Hukuku'nda, eski Türklerde, Hindistan'da Brahman geleneğinde, Türk-İsviçre Hukuku'nda ve daha pek çok kadîm kültürlerde “**nişanlanma**”, aralarındaki farklılıklara rağmen, hep var olagelmiştir. İslâm dininde de nişanlanmaya önem verilmiştir.⁴¹³

Lügatta **hıtbe**; (خطب، خاطب، مخاطب) kökünden olup, (خُطْبَة) diye **damme**'li olursa “*vaaz ve nasihat etmek, hutbe îrâd etmek*”, (خُطْبَة) diye **kesra**'lı olursa “*kadını muhatap almak, onunla nişanlanmak, evlenme talep etmek*” manasına gelmektedir.⁴¹⁴

İstilahtaki tarifi ise şu şekilde yapılmıştır: Cessâs; “Sonucu evliliğe götürecek olan bir isteği kadına iletmektir, zikretmektir.”⁴¹⁵, Ebû Zehra; “Erkeğin, evlenmek niyetiyle, bir kadın (ın eline) tâlip olması, bu amaçla kadının kendisine ya da velîlerine teklif götürmesi ve mes'eleyi tarafların görüşmeleridir”⁴¹⁶, Karaman, **İbnü'l-Esîr**'den naklen; “Erkeğin kadına evlilik teklif etmesi, ona meyletmesi ve muayyen bir mehir üzerinde anlaşarak karşılıklı rızanın meydana gelmesi, sadece evlilik akdinin bulunmamasıdır.”⁴¹⁷, Döndüren; “Belirli bir kadınla evlenmek isteğini açıklayarak bunu

⁴¹³ Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü's-şahsiyye**, s. 26; Karaman, Hayreddin, **Mukâyeseli İslâm Hukuku**, I, 295; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, s. 136; Acar, Halil İbrahim, “*Nişan*”, **DİA**, XXXIII, 152-154.

⁴¹⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbü'l-'Ayn**, s. 211; Cevherî, **Sihâh**, s. 303; Râğîb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, s. 286; Nevevî, **Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât**, s. 588; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 216-217; Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, I, 126; Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 186.

⁴¹⁵ Cessâs, Ebû Bekir er-Râzî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, I, 575.

⁴¹⁶ Muhammed Ebû Zehra, **el-Ahvâlü's-şahsiyye**, s. 26.

⁴¹⁷ İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser**, I, 302; Karaman, Hayreddin, **Mukâyeseli İslâm Hukuku**, I, 296.

kadına veya âilesine bildirmektir. Bu bildirme doğrudan erkek tarafından, âilesi veya dünürçüsü tarafından da yapılabilir. Kızın ya da âilesinin olumlu cevap vermesiyle nişanlanma gerçekleşmiş olur.”⁴¹⁸, Akgündüz ve Cin; “Erkeğin kadına evlilik teklif etmesi, ona meyletmesi ve evlenmek üzere anlaşmaları demektir. Nikâh’dan farkı akdin bulunmayışıdır”⁴¹⁹, Acar; “Evlenmeleri câiz olan iki kişinin birbirleriyle evlenmeyi karşılıklı olarak vaad etmeleridir”⁴²⁰ diye tarif ederler. Fıkıh İstılahları Sözlüğü’nde; “Bir kadınla evlenmeyi kendisinden ya da velîsinden talep etmektir” diye tarif edilir.⁴²¹ Fıkıh kitaplarımız genelde **Nişanlanma**’nın ıstılâhî tarifini yapmadan mes’elenin fikhî izahına girmişlerdir. Dolayısıyla nişanlanmanın tarifi fıkıh metninden hülâsâ edilmektedir.

Nişanlı erkeğe **hâṭṭb**, nişanlı kadına ise **maḥṭṭûbe** denir.⁴²²

Nişanlanma ile ilgili hükümler, Fıkıh kitaplarımızda genellikle “Nikâh Bölümü”nün başında, buna ilâveten “İddet ve Mehir” konularının işlendiği yerlerde ele alınır. Kur’an-ı Kerîm’de **ḥıṭṭbe** (الخطبة) kelimesi sadece bir yerde, Bakara Sûresi; 2/235. âyette geçer. Hadîs-i şerîflerde bu kelime; masdar, fiil ve isim gibi müştekkâtı (türevleri) ile birlikte çok defâ geçmektedir.⁴²³

Nişanlanmak henüz bir evlilik sözleşmesi değildir, evlilik vaadidir ve ona ön hazırlıktır. Bu nedenle nikâh kıyılmadıkça adaylar birbirlerine helâl olmazlar, aralarındaki mahremiyet devam eder.⁴²⁴ Nitekim 1917 tarihli Osmanlı **HAK**’ın⁴²⁵ 1. maddesinde buna işaret edilmiştir. Dolayısıyla halk arasında dolaşan; “Söz kesilip Fâtîha okununca, kız ile erkek artık birbirlerine helâl olurlar” anlayışı mesnetsiz olup dînen uygun değildir. Bu anlayışla daha ileri giderek kızla erkeğin başbaşa halvet halinde görüşmeleri, bir müddet beraber yaşayıp flört etmeleri kız aleyhine bazı menfi sonuçlar doğurabilir.⁴²⁶ Zaten **Hz. Peygamber**; “*Erkek ve kadın (nikâh kıyılmadan*

⁴¹⁸ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 136.

⁴¹⁹ Akgündüz Ahmet, Cin Halil, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 496.

⁴²⁰ Acar, Halil İbrahim, “*Nişan*”, **DİA**, XXXIII, 152-154.

⁴²¹ Kal’acî Muhammed Ravâs, Kuneybî Hâmid Sâdık, **Mû’cemü lügati’l-fukahâ**, s. 197, (ḥṭṭb–ḥıṭṭbe) md.

⁴²² Akgündüz Ahmet, Cin Halil age, s. 496.

⁴²³ A. J. Wensinck, **el-Mu’cem, Concordance**, (htb) خطب md., Leiden, E. J. Brill, 1936.

⁴²⁴ Muhammed Ebû Zehra, **el-Ahvâlü’s-şahsiyye**, s. 28; Aydın, Mehmet Âkif, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 261; Akgündüz Ahmet, Cin Halil, age, s. 496.

⁴²⁵ **Hukuk-u Aile Kararnamesi**.

⁴²⁶ Muhammed Ebû Zehra, age, s. 27; Karaman, Hayreddin, **Mukâyeseli İslâm Hukuku**, I, 295; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 137.

önce) yalnız başbaşa kalmassınlar, çünkü üçüncüleri Şeytan'dır”⁴²⁷ buyurarak halveti harâm kılmıştır.

Nişanlanma evlenme maksadıyla yapıldığından, tarafların hâl-i hazırda evlenmeye müsait olmaları gerekir. Yani fakihlerimiz adaylar arasında **müebbeden** ya da **muvakkaten** evlenmeye mânî bir durum olmamasını şart koşmuşlardır.⁴²⁸ Soy ve süt emme akrabalığı nedeniyle kendileriyle evlenilmesi **müebbeden haram** olan kadınlar, Nisâ; 4/23. âyetinde sayılmıştır. **Muvakkaten haram** olanlar ise, 24. âyetin ifadesiyle, bir başkasının nikâhı altında olan (**muhsanât**) kadınlardır. Ya da kocaları ölmüş olup veya ric'î talâkla boşanmış ve iddetleri devam etmekte olan, bu nedenle de eski kocalarıyla aralarındaki evlilik bağı henüz tamamen sona ermemiş olan kadınlardır. Böyle bir kadına tâlip olmak, eski kocanın hakkına bir tecâvüz sayılacağından, kesinlikle yasaklanmıştır.⁴²⁹ Bir kadınla evlenmek haram ise, aynı kadına nişanlanma teklifi götürmek de tabîî olarak haramdır. Dolayısıyla; evliliğin **müebbeden** ve **muvakkaten** haramlığına hükmeden Nisâ; 4/23-24. âyetler, bu kadına nişanlanma teklif edilmesini de haram saymış olmaktadır.

Henüz evlenmemiş bâkire kızlara ve iddetini tamamlamış dul kadınlara nişanlanma teklifi yapılabilir. Boşanmış, kocası ölmüş ve **iddeti** devam ettiği için, henüz kocasıyla evlilik bağı tamamen kopmamış ve kopmak üzere olan kadınlara gelince:

Ric'î talâkla boşanmış ve iddeti henüz sona ermemiş bir kadınla **ta'rîdan** ya da **tasrîhan** nişanlanma girişiminde bulunmak ulemânın ittifakıyla haramdır.⁴³⁰ Çünkü adı üstünde geri dönülebilir olduğundan, eşler arasındaki evlilik bağı ve bu bağla ilintili bütün hukûkî haklar ve sorumluluklar devam etmektedir. Koca istediği zaman ve yeni bir nikâha da ihtiyaç duymadan, hattâ izin almadan karısına geri dönebilir. Dolayısıyla böyle bir kadınla nişanlanmaya çalışmak normal evli bir kadınla nişanlanma gayretiyle aynı mesâbededir. İddet bittikten sonra talâk, bâin'e dönüşür ve eşler arasında evlilik

⁴²⁷ Tirmizî, **Radâ'**, 16, **Fiten**, 7; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 18, 26, 278, 299, III, 339, 446.

⁴²⁸ Aydın, Mehmet Âkif, age, s. 261; Akgündüz Ahmet, Cin Halil, age, s. 496.

⁴²⁹ Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü's-şahsiyye**, s. 28-30; Karaman, Hayreddin, **Mukâyeseli İslâm Hukuku**, I, 296; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 140-141.

⁴³⁰ Muhammed Ebû Zehra, age, s. 29; Akgündüz Ahmet, Cin Halil, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 496.

bağı kalmamış olur. **Beynûne suğrâ** ile **Beynûne kübrâ**'nın sonuçları arasında bazı farklar olsa da, kadın yeni bir nişanlanmaya ve evlilik teklifine açık hale gelmiş olur.⁴³¹

Bâin talâkla boşanmış bir kadın eğer hâlâ iddet süresini bitirmemişse, ona da nişanlanma teklif etmek hem **tasrîhan** ve hem de **ta'rîzan**, Hanefîler'e göre câiz değildir. Çünkü iddet süresi devam etmektedir. Tasrîhan yapılacak nişanlanma teklifinin câiz olmadığına sebebi zaten açıktır. Ta'rîzan yapılacak teklifin câiz olmadığına sebebi, bu teklif türünün Bakara; 2/235. âyetiyle sadece vefât iddeti bekleyen kadınlara münhasıran verilmiş olmasıdır. Dolayısıyla diğer kadınlar için söz konusu olan engelin aslı üzere bâkî kaldığını Hanefî fakihler ifâde etmektedirler.⁴³²

Şâfiîler de dâhil çoğunluk müçtehitlere göre, bâin talakla boşanmış kadına iddet süresi içinde ta'rîdan nişanlanma ve evlilik teklifi yapılabilir. Dayandıkları delil, yine Bakara; 2/235. âyetinin genel anlamıdır. Yani onlar âyeti, Hanefîler gibi sadece vefât iddeti bekleyen kadına tahsis etmezler.⁴³³ **Îcî**'nin tefsirinde beyân ettiği üzere, Şâfiîler'de bâin talâkla boşanmış kadına iddet süresinde iken ta'rîdan teklif götürmek, vefât iddeti bekleyen kadının durumuna benzediği gerekçesiyle, câiz görülmüştür.⁴³⁴

Vefât iddeti bekleyen bir kadına iddet süresi içerisinde nişanlanma teklifi götürmek, ta'rîdan câizdir, tasrîhan harâmdır. İddeti bittikten sonra, ölmüş olan kocasıyla hiçbir bağı kalmadığı için, o kadına nişanlanma ve peşinden evlilik teklifi götürmek iki şekliyle de doğal olarak câizdir.⁴³⁵ Bu kadının durumuna Bakara; 2/234. âyette değinilmekte, kendisine yapılacak nişanlanma teklifinin (خِطْبَةُ النِّسَاءِ) nasıl olacağına bir sonraki âyette (235) işaret edilmektedir. Bu iki âyette Allah c.c. şöyle buyurur:

Bakara; 2/234-235. âyetler:

(وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)، (وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ، عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ

⁴³¹ Ebû Zehra, Muhammed, age, s. 29.

⁴³² Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü's-şahsiyye**, s. 28-30; Karaman, Hayreddin, **Mukâyeseli İslâm Hukuku**, I, 296; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 140-141.

⁴³³ Karaman, Hayreddin, age, I, 296; Döndüren, Hamdi, age, s. 140-141.

⁴³⁴ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a.

⁴³⁵ Akgündüz Ahmet, Cin Halil, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 496; Ebû Zehra, Muhammed, age, s. 29-30.

لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا، وَلَا تَغْزُمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ،
وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ، وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

234: “İçinizden ölenlerin geride bıraktığı eşler, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Bu bekleme süresi dolduğunda, artık onların kendi haklarında mar’ûf (meşrû’) bir şekilde yaptıklarından solayı size bir sorumluluk yoktur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” 235: “(Vefât iddeti bekleyen) kadınları nikâhlamak isteğinizi (onlara) sezdirmenizde (ta’rîd) ya da böyle bir isteği gönlünüzde saklamanızda (iknân) sizin için bir sakınca yoktur. Gerçekte Allah, sizin onları (gönlünüzden geçirip) anacağınızı bilir. Sakın, bilinen (meşrû’) sözler dışında onlarla gizlice vaadleşmeyin, bekleme/iddet süresi tamamlanıncaya kadar nikâh bağına bağlamaya kesin karar vermeyin. Bilin ki, elbette Allah içinizden geçeni bilmektedir. Artık ondan kaçının ve bilin ki şüphesiz Allah bağışlayandır, (kullarına) yumuşak davranandır.”

235. âyetle ilgili olarak Neseî’nin⁴³⁶ ve İcî’nin⁴³⁷ tefsirlerinde, vefât iddeti bekleyen kadına yapılacak **ta’rîdan nişanlanma teklifi** ve iddeti bittikten sonra onunla evlenme girişimlerinden bahsedilmektedir. Öncelikle her iki tefsirin bu hususta yaptıkları yorumlar arasında, aşağıda zikredeceğimiz tek önemli fark dışında, çok ciddi farklılıklar olmadığını, buna ilâveten her iki tefsirin ibâresi ve muhtevasının **Zemahşerî’nin Keşşâfı** ile **Kadı Beydâvî’nin Envâru’t-Tenzîl’inin** ibâresi ve muhtevâsı arasında çok benzerlik olduğunu belirtmek isteriz.

Âyette geçen **ta’rîdî beyân** ve bununla ilgili **telvîhî beyân**, **tasrîhî beyân**, **kinâyeli beyân** ve **iknân** terimlerine ve aralarındaki farklara bakalım:

Tasrîhî beyân: Erkeğin bu kadınla nişanlanmak istediğini başka manalara da çekilebilecek ifadeler kullanmadan, açık-seçik, kinâyesiz, “Seninle nişanlanmak veya evlenmek istiyorum” diye net bir şekilde açıklamasıdır.⁴³⁸ Bu beyân türü ve nişanlanma isteğini ifade etme şekli sadece hiç evlenmemiş kızlara, bir de kocasından boşanmış ve iddeti de bitmiş, evlilikle hiçbir bağı kalmamış dul kadınlara yapılabilmektedir.

Ta’rîdî beyân: Erkeğin bu isteğini, içinde nişanlanma isteği manası da taşıyan ve birden çok anlama gelen, dolaylı bir ifade kullanarak kadına iletmesidir. Aslında

⁴³⁶ Neseî, Ebü’l-berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 186-187.

⁴³⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a.

⁴³⁸ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 216; Neseî, Ebü’l-berekât, age, I, 186-187.

kullandığı ifadenin zâhirî manası ne hakikaten ve ne de mecâzen nişanlanma isteği manası taşımamakla birlikte, düşünüldüğünde sözün akışından bu mananın da çıkarılabildiği bir ifade şeklidir. Örneğin bir dilencinin para talep edeceği kimseye gelerek; “Sana selâm vermeye ve o güzel yüzünü/cemâlini görmeye geldim” diye seslenmesidir.⁴³⁹ Buradan muhâtabı, dilencinin kendisinden para dilendiğini anlar. Ama kullanılan sözde ne hakikaten ve ne de mecâzen bu manaya gelebilecek bir ifade yoktur.

Bu sözleri duyan ve dolaylı olarak ne denilmek istendiğini gayet iyi anlayan kadın, eğer bu erkeğe karşı bir meyil hissederse, sessiz kalmakla (çünkü sükut, ikrardandır) birlikte iddeti bitinceye kadar kendini o erkek için saklar.⁴⁴⁰

Hiz. Peygamber’in Ümmü Seleme’ye yaptığı teklif ile Hiz. Ali’nin (r.a.) torunu Ebû Ca’fer Muhammed b. Hüseyin b. Ali’in, Sekîne binti Hanzale’ye yaptığı teklif,⁴⁴¹ ta’rîdî nişanlanma teklifi’ne en iyi örnek sayılmaktadır.

Telvîhî beyân: Müfessirimiz **İcî**’ye göre **ta’rîd**’a ayrıca **telvîh** de denir. Eğer erkek kadına; “Sen güzelsin, benim karım yok, sen evlenilmeye lâyık bir kadınsın, ben evlenmek istiyorum” gibi bir ifade kullanmışsa bu, telvîhî beyandır.⁴⁴²

Kinâyeli beyân: Neseîî bunu; “Bir şeyi ona âit olmayan lafızlarla zikretmek, ama onu kasdetmektir.” diye tarif eder.⁴⁴³ **İcî**; “Bir şeyi vaz’ edildiği lafızlarıyla değil

⁴³⁹ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 216; Kadı Beydâvî, **Envârü’t-Tenzîl**, I, 126; Neseîî, Ebû’l-berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 186-187; İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, s. 82.

⁴⁴⁰ Zemahşerî, age, I, 216.

⁴⁴¹ Bu iki teklifin **ilki**; **Hiz. Peygamber** (s.a.s.), kocası ve amcasının oğlu Ebû Seleme’nin ölümünden sonra vefât iddeti beklemekte olan **Ümmü Seleme**’nin (r.a.) yanına giderek ona kendisinin Allah Teâlâ katındaki yüce değerinden bahsetmişti. Bunu o kadar çok ısrarla yapmıştı ki, konuşurken yaslandığı hasırın izi kolunun üzerine çıkmıştı. (Bkz. Zemahşerî, age, I, 216).

İkinci; Selef-i sâlih’in hayatından da bu tür **ta’rîdî nişanlanma** isteğinin örnekleri vardır: İbn Mübârek, Abdullah b. Süleyman’dan o da teyzesi **Sekîne binti Hanzale**’den nakleder ve bu kadın der ki; “Kocam ölmüş, iddet beklemekteydim. **Ebû Ca’fer Muhammed b. Hüseyin b. Ali** (Hiz. Ali’nin torunu), izin isteyip benim yanıma geldi ve: “Sen benim Hiz. Peygamber ve Hiz. Ali ile olan akrabalığımı, İslâm’la olan kadîm bağımı, Araplar arasındaki konumumu ve değerimi iyi biliyorsun.” dedi. Ben; “Ey Ebû Ca’fer, Allah seni bağışlasın! Açık konuş, henüz iddetimi beklemekte iken bana tâlip misin, benimle nişanlanmak mı istiyorsun ?” diye sordum. O; “Sana sadece Hiz. Peygamber’le ve Hiz. Ali ile olan akrabalığımı hatırlatmak istedim.” dedi. Bkz. Zemahşerî, age, I, 216.

Burada Ebû Ca’fer’in (r.a.) çok zekice ve nazık bir şekilde kadına tâlip olduğunu, söylediği sözün zâhiren aslâ bu manaya gelmediğini, zaten sıkıştırılınca da nasıl kaçamak yapabildiğini, teklifini **ta’rîdî**’den **tasrîhî**’ye dönüşmekten nasıl kurtardığını görmüş olduk. Çünkü tasrîhî olanı aslâ câiz değildir, âyet sadece ta’rîdî olanına izin vermektedir. Ayrıca tasrîhen yapılacak bir nişan ve talep, ölen kocanın henüz acıları taze olan akrabalarını rahatsız edebilir. Nitekim bu kadının beklemekte olduğu **iddeti**, onun aynı zamanda kocasına **yas tutması** (احداد) manası da taşır.

⁴⁴² Kadı Beydâvî, age, I, 126; İcî, Adudüddîn, age, vr. 82a-b.

⁴⁴³ Neseîî, Ebû’l-berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 186-187.

de, aralarındaki alâka ve illet benzerliğinden dolayı, vaz' edilmeyen lafızlarla zikretmektir" diye tarif eder. Kadına "Sırım gibi, selvi boylu" diye hit'âb etmeyi örnek verir.⁴⁴⁴ **Kadı Beydâvî, kinâye**'yi; "Bir şeyi levâzımı (olmazsa olmazları) ve revâdifî (tamamlayıcı unsurları) ile zikretmektir" diye tarif eder. Misafîrperver bir kadına; "Külü bol kadın" diye hitâb etmeyi örnek verir.⁴⁴⁵ **Zemahşerî de Neseî**'nin tarifini verir ve "Sırım gibi, selvi boylu kadın, külü bol kadın" örneklerini zikreder.⁴⁴⁶

İknân: Erkeğin bahis mevzuu kadına nişanlanma teklifi ne **tasrîhan** ve ne de **ta'rîdan** yapmayıp bu arzusunu kalbinde gizleyip saklamasıdır. Bunda bir mahzur olmadığı gibi uygun ve îmalı şekilde açıklamasında da bir sakınca yoktur.⁴⁴⁷

Neseî önce âyette geçen **hitbe**'yi "istinkâh, evlenme talebi ve girişimi" diye tanımlamakta, bunun **tasrîhan**, **ta'rîdan** ve **kinâyeli** yapılmasının aralarındaki farka işaret etmektedir. Bunlardan ilkinin câiz olmadığını, diğer ikisinin câiz olduğunu belirtir. Erkeğin nişanlanma arzusunu kadına söyleyemeyip içinde gizlemesinin (**iknân**) câiz olduğu, Allah'ın, onun gizlediği bu düşüncesini ve ileride açıklayacağını zaten bildiği, aralarında gizlice edep dışı sözler söyleşmedikçe, bunda bir mahzur olmadığını, bu gizli isteğini gidip o kadına söyleyebileceğini belirtir.⁴⁴⁸

Îcî ise **hitbe**'nin tarifini yapmadan, **tasrîhen**, **telvîhan** ve **ta'rîdan** olanlarına değinmekte, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ümmü Seleme'ye yaptığı teklif ile Hz. Ali'nin (r.a.) torunu Ebû Ca'fer'in Sekîne binti Hanzale'ye yaptığı teklifi **ta'rîdan nişanlanma**'ya örnek olarak vermektedir.⁴⁴⁹ Aynı iki örneği **Zemahşerî** naklederken⁴⁵⁰, bunlara **Neseî** hiç değinmez. **Îcî, kinâyeli teklif**'in ve **iknân**'ın câiz olduğunu belirtmektedir.⁴⁵¹

(وَلَكِنْ لَا تُؤَادُّوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا) "*Gizlice vaadleşme*"yi **Neseî**; "cimâ hakkında ve iki kişi arasında ancak yatak odasında olabilecek mahrem şeyler hakkında konuşmak ve erkeğin, bu işi yapmaya ben muktedirim, demesidir" diye

⁴⁴⁴ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, age, vr. 82a-b.

⁴⁴⁵ Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, I, 126.

⁴⁴⁶ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 216.

⁴⁴⁷ Zemahşerî, age, I, 216; Kadı Beydâvî, age, I, 126; Neseî, Ebü'l-berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 186-187; Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a-b.

⁴⁴⁸ Neseî, Ebü'l-berekât, age, I, 186-187.

⁴⁴⁹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 82a-b.

⁴⁵⁰ Zemahşerî, age, I, 216.

⁴⁵¹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 82a-b.

yorumlamıştır.⁴⁵² İcî de buna yakın manada; “cinsel ilişkiden bahsetmektir” der.⁴⁵³ Zemahşerî’nin tarifi⁴⁵⁴, Neseî’ninki gibidir. Kadı Beydâvî; “nikâh, cimâ’, vat’ ve müstehcen şeyler” der.⁴⁵⁵ İmâm Şâfiî de buna, “cimâ” demiştir.⁴⁵⁶

(قَوْلًا مَعْرُوفًا)’yı ise Neseî; “nişanlanma isteğini tasrîhan değil de ta’rîdan teklif etmek, münkerât’a düşmemek” diye yorumlar.⁴⁵⁷ Zemahşerî⁴⁵⁸ ve Kadı Beydâvî⁴⁵⁹ de aynı yorumu yapmışlardır. İcî; “ta’rîdan nişanlanma teklifi” der.⁴⁶⁰ Tarifler ve yorumları arasında pek fark yok gibidir.

Böylece İcî âyette, **vefât iddeti bekleyen kadına ta’rîdan nişanlanma teklifi** yapılabileceğinin cevâzına delil bulunduğunu ve yine, bu kadının durumuna benzediği için, **bâin talâkla kocasından ayrılıp** iddet beklemekte olan kadına da aynı şekilde **ta’rîdan nişanlanma teklifi** yapmanın, tercih edilen görüşe göre, câiz olduğunu belirtir.⁴⁶¹ Âyetin yorumunda iki müfessir arasındaki önemli fark buradadır.

Neseî bu iki kadının durumları arasında bir mukayese yapmamış, bir bernzerlik bağı kurmamıştı. Ayrıca Ebû Zehra’nın da belirttiği gibi⁴⁶², **Hanefîler** bâin talakdan dolayı iddet bekleyen kadına nişanlanma teklif etmenin câiz olmadığını söylerler⁴⁶³ ve âyetin hükmünü sadece vefât iddeti bekleyen kadının haline tahsis ederler. Hanefîler’in gerekçesi şudur: Bu kadının, başını ve sonunu sadece kendisinin bilebileceği bir iddet türü olan **üç kurû**’ süresince beklediği ve **bu konuda onun kendi beyânına güvenmekten**⁴⁶⁴ başka çâre olmadığı, bir an evvel evlenmek niyetiyle, iddeti bitmediği halde bittiğini söyleyerek yalan söyleme ve ihânet etme ihtimalidir.⁴⁶⁵ Bu da

⁴⁵² Neseî, Ebû’l-berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 186-187.

⁴⁵³ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a-b.

⁴⁵⁴ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 217.

⁴⁵⁵ Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, I, 126.

⁴⁵⁶ İmâm Şâfiî, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, s. 128.

⁴⁵⁷ Neseî, Ebû’l-berekât, age, I, 186-187.

⁴⁵⁸ Zemahşerî, age, I, 217.

⁴⁵⁹ Kadı Beydâvî, age, I, 126.

⁴⁶⁰ İcî, Adudüddîn, age, vr. 82a-b.

⁴⁶¹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 82a-b.

⁴⁶² Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü’s-şahsiyye**, s. 30.

⁴⁶³ Bâin talâkla boşanmış kadınla, eğer boşama sayısı 1 ya da 2’de kalmışsa ve 3’e ulaşmamışsa (**bâin beynüne kübrâ** olmamışsa), iddeti süresi içinde ya da iddeti sona erdikten sonra, kocası yeni bir nikâh kıyarak onunla evlenebilir. Çünkü sayı 3’ü bulmadıkça, mahallin (yani bu kadının) kocasına helâllığı hâlâ bâkîdir. Ancak **Hanefîler**’e göre; “Bâin talâk’dan dolayı iddet bekleyen kadına başka erkeğin (nişanlanma ve evlenme niyetiyle) ilişmesine, **nesebin karışması ihtimali**’nden dolayı, mânî olunur.”

(وَمَنْعَ الْغَيْرِ فِي الْعِدَّةِ لَاشْتِبَاهِ النَّسَبِ، وَلَا اشْتِبَاهِ فِي إِطْلَاقِهِ) Bkz. Mergînânî, **Hidâye**, II, 288-289.

⁴⁶⁴ Mergînânî, age, II, 285-286.

⁴⁶⁵ Mergînânî, age, II, 284-286 vd, 288; Meydânî, **Lübâb**, III, 52-59.

nesebin (neslin) karışmasına sebep olabilir. Dolayısıyla bâin talâk’dan dolayı iddet bekleyen kadına bu süre içinde başka erkeğin ilişmesine ve evlilik teklifi yapmasına mânî olunur.⁴⁶⁶ Vefât iddeti beklemekte olan kadın için böyle bir tehlike söz konusu değildir. Çünkü onun iddet bekleme süresi, Bakara; 2/234. âyetinin sarâheten ifade ettiği üzere, dört ay on gün’dür. Bu iddet süresinin hesabını ilgili kadın kadar diğer insanlar da yapabilir. Dolayısıyla kadının başkalarını yanıltma ihtimali söz konusu değildir. Hanefî mezhebinde bu iki kadının durumları arasında benzerlik kurulmaz, farklılık öne çıkarılır.

Böylece **Nesefî** tefsirinde, âyetin yorumunda sadece vefât iddeti bekleyen kadından bahsedip bâin talakla boşanmış kadına hiç değinmemekle, zımnen **Hanefî** mezhebinin görüşünü tercih ettiğini göstermiş olmaktadır. *Kenzü’l-dekâik*’ın “İhdâd/Yas tutma” bölümünde der ki; “Bâin talakla boşanmış olan kadın ile kocası ölmüş olan kadın; koku sürünmeyi, süslenmeyi ve güzel elbiseler giyinmeyi terkederek yas tutar, iddet bekler. İddet bekleyen kadına nişanlanma teklifi, ancak **ta’rîdan** yapılabilir. Bâin talâkdan dolayı iddet bekleyen kadın bu süre içinde kocasının evinden dışarı çıkamaz. Vefât iddeti bekleyen kadın ise gündüz ve gecenin bir kısmında çıkabilir. Her iki kadın da iddetleri nerede başlamış ve vacip olmuşsa o evde iddet beklerler.”⁴⁶⁷ **Nesefî** burada sarâheten söylemese de, iddet beklerlerken birinin evinden çıkamayacağını, diğerinin çıkabileceğini söylemekle ve aralarındaki farkı dillendirmekle, aslında mezhebinin görüşü olan; “Bâin talâk’dan dolayı iddet bekleyen kadına ne ta’rîdan ve ne de tasrîhan nişanlanma teklifi yapılamaz” görüşünü zımnen ifade etmiş gibidir. **Merğînânî**’nin (ö. 592/1196-97) *Hidâye*’sinde, **İddet** başlığı altında ve **İhdâd**’a değinirken, mes’elenin aynı şekilde, ancak daha ayrıntılı ele alındığını görmekteyiz.⁴⁶⁸ Fıkıhta Hanefî olan müfessir **Zemahşerî** de (ö. 538/1144) *Keşşâf*’ında, bu hususta **Nesefî** gibi davranmıştır.⁴⁶⁹

Şâfiîler’in de dâhil olduğu **çoğu müçtehitler**, aralarında durum benzerliği kurarak, vefât iddeti bekleyen kadın gibi, bâin talakla boşanmış olup iddet bekleyen kadının durumuna da bu âyetin hükmünün teşmil edilebileceğini belirtmektedirler. Aynı şekilde **İcî** de, bâin boşamadan dolayı iddet bekleyen kadına nişanlanma teklif etmenin,

⁴⁶⁶ Merğînânî, age, II, 288-289.

⁴⁶⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’l-dekâik**, s. 306.

⁴⁶⁸ Merğînânî, **el-Hidâye**, II, 307-310 ve 311-313.

⁴⁶⁹ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 216-217.

râcih görüşe göre câiz olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁰ İki kadın arasındaki durum benzerliği ise; “her iki kadının da artık eski kocalarıyla aralarında nikâh bağı kalmamış olması ve onlara geri dönme ihtimallerinin kalmamış olması”dır. Bu iki kadının aralarındaki benzerliğin bir başka veçhesi de; Şâfiîler dışındaki fukahânın ekseriyetine göre, “Bâin talâk da, vefât iddeti gibi, kadına kocası için yas tutmayı/ihdâd zorunlu kılar” hükmüdür.⁴⁷¹

Mezhebin görüşü **İmâm Şâfiî**’ye esasla şöyledir: *el-Ümm* adlı eserinden naklen, *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında kendisinin şu sözü nakledilir: “Allah’ın kendisine ta’rîdan nişanlanma teklif edilmesine (âyette) izin verdiği kadın, vefât iddeti bekleyen kadındır. Bâin talâk’la boşanmış kadına gelince, iddeti bittikten sonra kocası ona geri dönemeyecek de olsa, iddetini beklerken, başka bir erkeğin ona ta’rîdan nişanlanma teklif etmesini, ihtiyâtan, hoş karşılamam. “Bu câiz değildir”, demek de kesin değildir. Çünkü kocası kadının üzerinde, ne iddeti içerisinde ve ne de iddeti bittikten sonra, artık bir tasarruf hakkına sahip değildir.”⁴⁷² Burada İmâm Şâfiî’nin kesin karar veremediğini, ancak **cevâz**’a yakın olduğunu görmekteyiz. Kadı Beydâvî’nin *Envâru’t-Tenzîl*’deki yorumu da mezhebin görüşünü şöyle ortaya koyar: “Bu âyet, vefât iddeti bekleyen kadına tasrîhân nişanlanma teklifi yapmanın haram olduğunu, ta’rîdî teklifin câiz olduğunu gösterir. Bâin talakla boşanıp iddet beklemekte olan kadına ta’rîdan yapılacak teklifin hükmü ihtilafli olsa da **azhar** (râcih) olan görüş, cevâzı yönündedir. **والأظهر** (جوازہ)⁴⁷³

(وَلَا تَعْرَمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ): Nesefî burasını; “Nikâh kıymaya niyetlenmek, buna azmetmek yasaklanmışsa, nikâhın fiilen kıyılması, bu hususta fiilî girişimde bulunulması, evlâ tarîkıyla yasaklanmış, haram kılınmıştır” diye yorumlar.⁴⁷⁴ “Bir şeye hakikaten azmetmek”; “o konuda kesin karar vermek”, demektir. **H.z. Peygamber**’in; (لَا صِيَامَ لِمَنْ لَمْ يَعْزَمْ الصِّيَامَ مِنَ اللَّيْلِ) “Geceden kalkıp azmetmeyenin (niyetlenmeyen) orucu geçersizdir”⁴⁷⁵ hadîs-i şerîf’i “azmetmek”i bu manada açıklar.

⁴⁷⁰ İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a-b.

⁴⁷¹ Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, I, 385.

⁴⁷² İmâm Şâfiî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, s. 128-129.

⁴⁷³ Kadı Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, I, 126.

⁴⁷⁴ Nesefî, Ebû’l-berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 186-187.

⁴⁷⁵ Ebû Dâvûd, Savm, 71; Nesâî, Sıyâm, 68; İbn Mâce, Sıyâm, 26; Dârimî, Sünen, Savm (Terceme), 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 287.

İcî'nin' Zemahşerî'nin ve Kadı Beydâvî'nin de aynı yorumları yaptıklarını görmekteyiz.⁴⁷⁶

(حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ); Neseffî'ye göre, “bekleme/iddet süresi tamamlanıncaya kadar” demektir. Burada kadının bekleyeceği iddetin süresi ve hükmü Kitâb'la sâbit olduğu için, âyette “iddet” kelimesi “Kitâb” diye adlandırılmıştır.⁴⁷⁷ İcî'nin, Zemahşerî'nin ve Kadı Beydâvî'nin yorumları da burada Neseffî'ninki ile aynıdır. Bir farkla ki onlar; “kadının bekleyeceği iddetin hükmü Kitâb'la sâbit olduğu için, ...” kaydına ve gerekçesine yer vermezler.⁴⁷⁸

VII- EVLENME AKDİNİN (NİKÂH) TARİFİ VE MAHİYETİ

Kur'ân-ı Kerîm'de eşler ve âile içi ilişkilerden bahsedilirken; bir şekilde (زوج) (أَنْكِحُوا-لَا تَنْكِحُوا) inkâh/nikâh) lafızları geçmektedir. Ancak bunların hiç birisi evlilik akdini ifâde etmek için kullanılmamışlardır. Evlilik akdini ifâde etmek üzere Kur'ân-ı Kerîm'in kullandığı iki lafız vardır. Bunların ilki; inkâh/nikâh (أَنْكِحُوا-لَا تَنْكِحُوا) lafzıdır. Bu lafız, daha önce “Evlilikle İlgili Âyetlerin Tasnifi” başlığı altında sıraladığımız gibi, özellikle; Bakara; 2/221, 230, 232, 235, Nisâ; 4/3, 6, 22, 25, 127, Nûr; 24/3, 32, 33, 60, Kasas; 28/27, Ahzâb; 33/49, 50, 53, Mümtehine; 60/10. âyetlerde geçer.

İkincisi; tezvîc/zevâc (زَوَّجْنَاكَهَا) lafzıdır. Bu, Kur'ân'da sadece tek yerde geçer. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âzatlı kölesi ve evlatlığı Zeyd b. Hârise'nin karısı Zeynep binti Cahş'tan boşanınca, Hz. Peygamber ile nikâhlanmasından bahseden Ahzâb; 33/37. (زَوَّجْنَاكَهَا) âyetidir. Bu âyette tezvîc lafzı evlilik akdi manasında kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm evlilik akdi için sadece bu iki lafzı (إِنْكَاح-تَزْوِيج) kullandığından dolayı, ileride bahsedileceği üzere, Şâfiîler evlilik akdinin rükünlerinden olan sîga (yani; icâb ve kabul) için, bu ikisinin dışındaki lafızları geçerli saymazlar.

⁴⁷⁶ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a-b; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 216-217; Kadı Beydâvî, age, I, 126.

⁴⁷⁷ Neseffî, Ebü'l-berekât, age, I, 186-187.

⁴⁷⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a-b; Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 216-217; Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, I, 126.

⁴⁷⁸ Neseffî, Ebü'l-berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 186-187.

Şâfiîlere göre her ikisi de **îcâb** ve **kabul** yerine geçebilir. Damat ya da gelinden ilkinin yaptığı teklif ve kullandığı lafız **îcâb**, ikincisinin ona yine bu iki lafızdan biriyle verdiği olumlu cevap **kabul** sayılır.⁴⁷⁹

Evlilik akdinden bahseden âyetlerin sayısı 20’yi geçmektedir. Bu âyetlerde geçen **nikâh** lafzının **hakîkî** manada mı, **mecâzî** manada mı yoksa her ikisinde **müştereken** mi kullanıldığı hususu mezhepler arasında, özellikle Hanefîler ile Şâfiîler arasında tartışmalıdır. Şimdi bu lafzın **lügavî**, **ıstılâhî** manalarına ve kullanımına bakalım:

Lügatta; **nikâh** lafzı, **nekeha** mâzî fiilinden mastardır. **Nekeha** (نكح); “Bir kadınla birleşmek, nikâhlanmak, evlilik akdi yapmak, bir kimseyi resmen nikâh altına almak, eş olarak almak-evlenmek, cinsel ilişkide⁴⁸⁰ bulunmak, bir şeyi bir şeyle birleştirmek”⁴⁸¹ demektir. Bu lafzın cinsel ilişki anlamı hakikat/gerçek, diğer anlamı olan evlilik akdi ise mecâz’dır. Hanefî fukahâsı⁴⁸² ve müfessirleri ile bunlardan Zemahşerî⁴⁸³ ve Neseî⁴⁸⁴, mezkûr âyetlerde (Nisâ; 4/22 hâriç) geçen nikâh lafzını, hakîkî manası olan cinsel ilişkiye hamlederler. Şâfiî fukahâsı⁴⁸⁵ ve müfessirleri ile yine bunlardan Kadı Beydâvî⁴⁸⁶ ve İcî⁴⁸⁷, lafzı mecâzî manası olan evlilik akdine hamlederler. Hattâ Şâfiî fakihleri, Râfiî’nin *el-Azîz fî şerhi’l-Vecîz*’inde belirttiği gibi, bunun için iki gerekçe sunarlar. İlki; “Kurân-ı Kerîm’de ve Sünnet’te geçen nikâh lafızlarının büyük çoğunluğu evlilik akdi manasında, hattâ Kur’ân’da sadece evlilik akdi

⁴⁷⁹ Gazzâlî, **el-Vecîz**, s. 277; Râfiî, **el-Azîz**, VII, 492-493.

⁴⁸⁰ “Cinsel ilişki”yi ifade etmek için Arapça’da ve fıkıh metinlerinde **cimâ’** ve **vat’** (الجماع) (الوطأ) lafızları kullanılır.

⁴⁸¹ Cevherî, **Sihâh**, s. 1067 (**ne ke ha**) md; İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, II, 742 (**ne ke ha**) md; Râğib el-İsfahânî, **Müfredât**, s. 823 (**ne ke ha**) md; Cürçânî, Seyyid Şerîf, **Ta’rifât**, s. 246 (nikâh) md; Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûsü’l-mühît**, s. 314 (**nikâh**) md; Lüvis Ma’lûf, **Müncid**, s. 836-837 (**ne ke ha**) md; Ayverdi İlhan, Misallı Büyük Türkçe Sözlük, II, 2379 (**nikâh**) md; Doğan Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 1249 (**nikâh**) md.

⁴⁸² Merğînânî, **Hidâye**, I, 209; Neseî; Ebû’l-Berekât, **Kenzü’d-Dekâik**, s. 252; el-Meydânî, **Lübâb**, III, 6; Kudûrî, **Kitâb**, s. 108; el-Halebî, **Mültekâ’l-Ebhur**, I, 240; Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye**, s. 65.

⁴⁸³ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 379.

⁴⁸⁴ Neseî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 320; ag mlf, **Kenzü’d-Dekâik**, s. 252; ag mlf, **Keşfü’l-esrâr**, I, 199 vd, 225 vd, 233, 267 vd.

⁴⁸⁵ İmâm Şâfiî, **el-Ümm**, V, 36; Şîrâzî, Ebû İshâk, **Tenbîh**, s. 408-410; İlkiyâ el-Herrâsî, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, II, 383-384; Gazzâlî, **el-Vecîz**, s. 284; er-Râfiî, **el-Azîz**, VIII, 28, 35, 36; Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye**, s. 65.

⁴⁸⁶ Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, I, 208.

⁴⁸⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 136b, 137a; ag mlf, **Şerhu’l-Adud alâ Muhtasari’l-Müntehâ’l-usûlî**, s. 46-47.

manasında kullanılmıştır” derler. İkincisi; “Nikâh manasını cinsel ilişkiden nefyetmek, yani “Bu cinsel ilişki; nikâh değildir, nikâh sayılmaz” demek mümkündür. Eğer nikâh lafzının hakîkî manası cinsel ilişki olsaydı, bunu nefyetmek mümkün olmazdı” derler.⁴⁸⁸ Bahsettiğimiz mezheplerin, fakihlerin ve müfessirlerin görüşleri ileride “Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar” başlığı altında, ayrıntılı olarak gelecektir.

Türkçemizde “Evlilik Akdi” dediğimiz konunun Kur’ân-ı Kerîm’de; **nikâh** ve **zevâc** lafızlarıyla ifade edildiğini belirtmiştik. Hadîs-i şerîflerde de genellikle bu iki lafız kullanılır. Eski hukukumuzda, yani klasik fıkıh kitaplarımızda daha ziyâde **nikâh** lafzı kullanılır. Hattâ bu kitaplarda, **Âile Hukuku** ahkâmı’nı oluşturan iki ana bölümden ilki; **Kitâbü’n-nikâh** (Evliliğin Kurulması) adını alır. İkincisi ise; **Kitâbü’t-talâk** (Evliliğin Sona Erdirilmesi) dir. Son dönem muâsır kaynaklarımızda ise bunun yerine **zevâc** lafzı kullanılmaya başlamıştır. Örneğin Ebû Zehra eserinde⁴⁸⁹, ilgili konunun başlığını “Zevâc” olarak koymuş, **evliliğin** tarifini bu lafız üzerinden yapmış ve mes’eleği bu başlık altında işlemiştir.⁴⁹⁰

Nikâh akdinin iki müfessirimiz Neseî’ye ve İcî’ye göre yorumlanmasına bakacak olursak, her iki müfessirimizin de tefsirlerinde, **nikâh**’ın sadece lügavî, hakikat, mecâz, müşterek manalarına değindiklerini, ıstılâhî-fikhî tanımını yapmadıklarını ve doğrudan mes’elenin izahına girdiklerini görmekteyiz. Meseleyi izah ederlerken de ihtilâf noktalarının; “**nikâh akdi**, ibâdet yönü ağır basan bir muâmele midir, yoksa salt hukûkî bir muâmele midir?” hususunda yoğunlaştığını görüyoruz:

Bir fıkıh terimi olarak **nikâhı** müfessirimiz **Neseî**, *Kenzü’l-dekâik*’de, Kitâbü’n-Nikâh’ın başında; “Milk-i müt’a (cinsel istifâde etme hakkı ve mülkiyeti) ni elde etmek maksadıyla, teb’an değil de kasden olmak şartıyla⁴⁹¹ ve bilerek yapılan bir akittir” diye tarif eder. Ancak peşinden; “Nikâh sünnettir, şehvetin baskın gelmesi

⁴⁸⁸ Râfî, **el-Azîz**, VII, 427 (dipnot).

⁴⁸⁹ Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü’s-şahsiyye**, s. 17 vd.

⁴⁹⁰ Ebû Zehra, Muhammed, age, s. 17.

⁴⁹¹ **Kasden** ve **teb’an** terimlerine açıklık getirelim: Kasten yani kadınla evlenirken niyet onunla cinsî ilişki manasında onun bedeninden ve fercinden istifade etmektir. Sanki ticârî bir metâ’ı satın alıyormuş gibi onun özgürlüğüne ve her şeyine tamamen mâlik olmak değildir. Alış-veriş, satın alınan malın (buna ticârî metâ’ ve câriye de dâhildir) tamamına mâlik olmak hakkı doğurur, ondan ya da bir kısmından istifade etmek ise, bu mülkiyetin tabîî sonucudur (**teb’an**). Bkz: Neseî, Ebû’l-Berekât, **Kenzü’l-dekâik**, s. 251, 1 no’lu dipnot. Burada geçen **kasden**; asıl ve ana niyet, **teb’an** ise; tâlî, ikinci derecede olan, manasındadır.

durumunda⁴⁹² vâciptir”⁴⁹³ diye açıklamada bulunmasını **Nesefî**’nin **nikâh**ın **ibâdet** veçhesini vurguladığının açık delili olarak değerlendirebiliriz. Bu muhtevâyı ve görüşünü **Nesefî**’nin tefsirinde de açıkça vurguladığını göreceğiz.

A- Evlilik Akdi Bir İbâdet midir?

Nesefî’nin herhangi bir fikhî meseleyi daha önce *Kenzü’l-dekâik*’inde işlemişse, tefsiri *Medârikü’t-Tenzîl*’inde yeniden işlemek yerine, çoğu zaman fikhî eserine atıfta bulunduğunu biliyoruz. Muhtemelen aynı gerekçeyle, **Nesefî** tefsirinde **nikâh** akdi’nin ıstılâhî-fikhî tarifini vermez. Konunun başında, **evlilik akdine** işaret eden 20’den fazla âyet olduğunu belirtmiştik. Bu âyetlerin hiç birinde **Nesefî**, **nikâh** akdinin fikhî tanımına değinmediği gibi, “**nikâh**ın **ibâdet** yönüne” de değinmez. **Nikâh**’ın bir **ibâdet** olduğu hususu, **Hanefiler**’in de meseleye bakışlarıdır. **Nesefî**’nin bu hususu sadece **Nûr**; 24/32-33. âyetlerde işlediğini görüyoruz. Bu iki âyetten ikincisinin baş tarafı, konuyu işleme açısından, ilkinin devamı gibidir:⁴⁹⁴ **Nûr**; 24/32. âyet:

(وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ، إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ،
وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ)

“İçinizden evli olmayanları (*eyâmâ*), kölelerinizden ve cariyelerinizden sâlih olanları evlendirin (*nikâh*’layın). Eğer fakir iseler Allah, kendi fazlından onları zengin eder. Allah geniş (*nimet sahibi*)dir, (*her şeyi*) bilendir.” Âyette geçen (الْأَيَامَى) kelimesini **Nesefî**; (الْأَيِّمُ)’in çoğuludur ve ister erkek ister kadın, ister bâkire ister dul olsun, eşi olmayan kimse demektir” diye açıklar. Âyette geçen (وَأَنْكِحُوا) **emir** sîgasının **nedb**⁴⁹⁵ ifade ettiğini, yani **nikâh**ın **mendûb** olduğunu söyler. Bu, **nikâh**ın **ibâdet** yönüne açık bir vurgudur. Ayrıca az önce ifade ettiğimiz gibi **Nesefî**, *Kenzü’l-dekâik*’inde **nikâh**ın ıstılâhî/fikhî tarifini yaparken **ibâdet** yönüne de vurgu yapmıştı.⁴⁹⁶

⁴⁹² Şehvetin baskın gelmesi durumuna **tevkân** (التوقان) denir. Kişi zinâ günahına düşeceğinden emin ise ve bunu engellemenin tek çaresi evlilik ise, bu durumda evlilik **farz**dır. Bkz: age, s. 251, 2 no’lu dipnot.

⁴⁹³ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, age, s. 251.

⁴⁹⁴ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, III, 210-211.

⁴⁹⁵ **Nedb/mendûb**’un burada; kişinin mâlî durumuna ve şehvetinin azmış ya da azmamış olması gibi durumlara göre evliliğin **farz**, **vacip**, **sünnet** (**mendûb**), **mekruh**, **harâm** şeklindeki **beş dînî/ibâdet hükmü**’nden biri olduğunu hatırlamalıyız.

⁴⁹⁶ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 251.

Âyette geçen (إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ) “Eğer fakir iseler” ibâresini; “mâlî durumları yoksa” diye, (يُغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ) ibâresini de; “kifâyet veya kanaat ile ya da her ikisiyle zengin eder” diye yorumlar. Âyette geçen (فُقَرَاءَ)’dan maksadın “evlilik için mâlî imkân bulamamak” olduğunu belirtir ve bunu delillendirmek için Hz. Peygamber’in; “Evlenerek (Allah’tan) rızık isteyin, arayın”⁴⁹⁷ hadîsine ve Hz. Ömer’den gelen benzer bir rivâyete işâret eder.”⁴⁹⁸

Nûr; 24/33. âyet: (وَالْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ)

“Nikâh imkânı bulamayanlar, Allah onları fazlından zengin edinceye kadar iffetli davransınlar”

Âyette geçen (وَالْيَسْتَعْفِفِ) ibâresini Neseî; “yani iffetli olmaya çalışsınlar” diye, (الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا) ibâresini ise; “yani mehir ve nafaka’ya sahip olamayıp evlenme imkânı bulamayanlar” diye yorumlar. Yine Neseî âyetteki مَنْ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ibâresini; “yani Allah onları, mehir ve nafaka ödemeye muktedir kılincaya kadar” diye yorumlar. Neseî’nin bütün bu yorumlarının, kendisinin, Ebû Hanîfe’nin ve Hanefîlerin görüşü olan; “**nikâhın ibâdet** olduğuna, âyette geçen **fakirlikten** maksat; evlenmeye mâlî imkân bulamamak ve **zengin kılmaktan** maksadın da Allah’ın kuluna bu hususta maddî imkân vermesidir” görüşünü ispata yönelik olduğu anlaşılmaktadır. **İcî**’de ve **Şâfiîler**’de anlayışın bunun aksine olduğunu ileride göreceğiz.

Neseî bu görüşü delillendirmek için; Hz. Peygamber’in (s.a.s.); “Ey gençler topluluğu! İçinizden kim evlenme imkânı (الباءة) bulursa evlensin. Çünkü evlilik; gözü daha çok kapatır ve ferci haramdan (zinâdan) daha çok korur. Evlilik imkânı bulamayan oruç tutsun. Çünkü oruç bir kalkandır”⁴⁹⁹ hadîs-i şerifini zikreder ve bu hadisin aşamalı olarak üç hususu emrettiği çıkarımında bulunur. Bunları; “İlki; Fitneden

⁴⁹⁷ Neseî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 210 (dipnot); el-Hindî, **Kenzü’l-Ummâl**, XVI, 44436. **el-Hindî**’nin bu eseri; **Celâleddîn es-Süyûtî**’ye ait olan üç eserin (1- *Cem’u’l-Cevâmi*, 2- *el-Câmi’u’s-sağîr* ve 3- *Ziyâdetü’l-Câmi*’ adlı kitapları) esas alınarak ve fıkıh konularına göre hazırlanan bir hadis kitabıdır. İstîhâd için işaret edilenler dışında, eserde Haydarâbâd baskısına göre 46.180 hadis, Beyrut baskısına göre ise 46.624 hadis vardır. Bkz: Canan, İbrahim, “*Kenzü’l-Ummâl*”, **DİA**, XXV, 262-263.

⁴⁹⁸ Neseî, Ebû’l-Berekât, age, III, 210.

⁴⁹⁹ Buhârî, Savm, 10, Nikâh, 2, 3; Müslim, Nikâh, 1, 3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 1; Tirmizî, Nikâh, 1; Nesâî, Sıyâm, 43, Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 1; Dârimî, Sünen, Nikâh, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 278, 424, 425, 432, 447, Neseî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 211; el-Hindî, **Kenzü’l-ummâl**, XVI, 44408.

ve günaha düşmekten koruyacak olan **gözü kapatmayı** emretmiştir. İkincisi; Kişinin dinini koruyacak, onu harâm işlemekten müstağni kılacak olan **nikâh**'ı emretmiştir. Üçüncüsü; Kişiye kötülüğü emreden ve şehveti azdıran nefsânî duygularına gem vurmasını, evlenme imkânına kavuşuncaya kadar kendini koruyup **iffetli davranmasını** emretmiştir” diye sıralar.⁵⁰⁰ Burada **Nesefî**'nin hadîsi yorumlayarak “**evlilik akdi**”nde ibâdet yönünün ağır bastığını” vurguladığını açıkça görüyoruz. Hadiste evliliğin alternatifî olarak oruç tutmanın teklif edilmesi, orucun da bir ibâdet olmasından dolayı, bundan evliliğin ibâdet olma yönüne işaret ettiği sonucu çıkarılabilir.

Zemahşerî, *Keşşâf* da⁵⁰¹, nikâhın mendûd bir ibâdet olduğunu, ancak kadın evlenmeyi arzu ediyorsa, velîlerinin onu evlendirmesinin vacip olduğunu söyler. Zâhirîlerin âyetin zâhirine bakarak evlenmeyi vacip gördüklerini belirtir. Ama onların iddiâ ettiklerinin aksine, evliliğin vacip değil de mendûb olduğuna delâlet eden hadîs-i şerîfleri zikreder.⁵⁰² **Nesefî**'nin mezhebi Hanefîler nikâhı ibâdet olarak görürler. Buna delil olarak; nikâh'ın teşvik edilmesi ve faziletiyle ilgili âyet-i kerîmeleri⁵⁰³, hadîs-i şerîfleri⁵⁰⁴, ayrıca evliliğin kişinin durumuna göre değişen farz, vacip, sünnet, mekruh ve harâm oluşu gibi hükümlerini ileri sürerler. İbnü'l-Hümâm⁵⁰⁵ (ö. 861/1457), İbn Âbidîn⁵⁰⁶ (ö. 1252/1636), İbrâhîm Halebî⁵⁰⁷ (ö. 956/1550) ve Cessâs⁵⁰⁸ (ö. 370/981) gibi Hanefî fakihleri de nikâhı ibâdet sayarlar.

İcî'nin *Tahkîku't-Tefsîr*'inde, yukarıda bahsettiğimiz konuyla ilgili 20 civârındaki âyetlerin yorumlarında, **Nesefî** gibi, nikâhın ıstılâhî tarifinden ve ibâdet yönünden bahsetmez Ancak bu iki âyeti (Nûr; 24/32-33) yorumlarken, önce **Ebû Hanîfe**'nin görüşüne yer verir, sonra onun delili ile **Şâfiîler**'in delilleri arasını tevfiğ

⁵⁰⁰ Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, III, 211.

⁵⁰¹ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, 178-183.

⁵⁰² Zemahşerî, age, III, 179.

⁵⁰³ Bakara; 2/187, Nisâ; 4/1, Furkân; 25/74-75, Rûm; 30/21.

⁵⁰⁴ Buhârî, Savm, 10, Nikâh, 2, 3, 19, Müslim, Nikâh, 1, 3, Zekât, 38, 45, 53; Ebû Dâvûd, Nikâh, 1, Tatavvu', 12, Edeb, 160; **Ebû Dâvûd maa Avni'l-Ma'bûd**, c. I, s. 173; Tirmizî, Birr, 42; İbn Mâce, Nikâh, 1, 4; Nesâî, Sıyâm, 43; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 58, 378, 424, 425, 432, 447, IV, 121, 122, V, 163, 167, 168 279, 284; Dârimî, Nikâh, 3, 35; Halebî, **el-Mültekâ**, I, 237 (**Kitâbü'n-Nikâh**, dipnot).

⁵⁰⁵ İbnü'l-Hümâm, **Fethu'l-Kadîr**, II, 340; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 149.

⁵⁰⁶ İbn Âbidîn, **Reddü'l-Muhtâr**, II, 258; Döndüren, Hamdi, age, s. 149.

⁵⁰⁷ Halebî, İbrâhîm, age, I, 237.

⁵⁰⁸ Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, III, 465-467.

etmeye, daha doğrusu Şâfiîler'in görüşünü ispat etmeye çalışır. Nikâhın salt hukûkî bir muâmele olduğunu açıkça hissettirir. O, ilgili iki âyeti şöyle yorumlar:⁵⁰⁹

Allah'ın önce 31. âyette, neseb'in bozulmasına yol açan **sifâh**'ı yasakladığını, sonra nesli korumak için 32. âyette **nikâh**'ı emrettiğini belirtir. Bu âyette geçen (وَالصَّالِحِينَ) ibâresini açıklarken; “Nassın zâhirinden; bekârlar evlenmek istediğinde velîlerinin onları, köleler ve câriyeler evlenmek isteyince de efendilerinin onları evlendirmelerinin vacip olduğu hükmü, bir vecih'e göre, çıkar” der ve bu hükmü, âyetteki (الْأَيَامَى مِنْكُمْ) kaydının teyid ettiğini, (يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ) kaydının ise bu hükmü zayıflattığını belirtir. Ancak âyetin “Allah onları zenginleştirir” kısmı ile “Allah onları haramdan müstağni kılar, korur” manası kastedilirse, bu hükmü zayıflatmayacağını belirtir.⁵¹⁰ Bu yorum, onun meseleye klasik bir Şâfiî mezhebi anlayışıyla baktığını gösterir.

İcî yine bu âyette; (الْأَيَمَى)'in; “erkeğe ve kadına, kocası ölmüş dul kadına, boşanmış kadına, bâkire kadına” denildiğini belirtir. Bu kelime ile esâsen bekârlığa ve eşsizliğe işaret edildiğini belitir. Yine İcî âyetteki (وَالصَّالِحِينَ) kaydı ile; 1- “Onlara daha çok önem verildiğinin vurgulandığını” veya 2- “Evliliğe sâlih (salâhiyetli, uygun, hazır) kimseleri ifade etmek için kullanıldığını” belirtir. Bunlardan ikinci mananın daha evlâ olduğunu söyler ve bunu da; “Çünkü maksat, dini korumaktır. Sâlih olmayan kimsenin, (evlenmesi durumunda) evlilikte fesâda sebebiyet vermesinden korkulur” diye gerekçelendirir. İlâveten; “Ancak kişi kendisi sâlih bir kul olduğu sürece, evliliğe sâlih/uygun olmasa da, o kişi sâlih kalmaya devam eder, manası kastedilirse, durum aksi olur” diyerek **Hanefîler**'in ve **Nesefî**'nin görüşüne işaret eder. Yani; “Kişi sâlih bir kul ise, fakir haliyle de evliliği devam ettirebilir, karısına zulmetmeyerek Allah'ı râzı etmiş olur” demek ister. İcî âyetteki (يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ) kaydı ile; “fakir erkeğin bir kıza tâlip olmasına ve fakir kızın da nişanlanmasına (velisi tarafından) mânî olunamayacağına” işaret edildiğini belirtir. Âyetteki (مِنْ فَضْلِهِ)'nin; “O'nun zenginliğine, kulunu da zengin edeceğine dâir va'dine işaret eder” der. Bu yorumu desteklemek için Hz. Peygamber'in;

⁵⁰⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 60b, 61a.

⁵¹⁰ İcî, Adudüddîn, age, vr. 60b, 61a.

“Bu âyet ile (ve bu âyeti okuyarak, onunla teberrük ederek) Allah’dan zenginlik isteyin”⁵¹¹ meâlindeki hadisini delil gösterir.”⁵¹²

Âyetin tefsirine devamla **Îcî**, muhâlif mezhebin görüşünü nakz etmek için; **Ebû Hanîfe**’nin; “Bu âyet; evlilik hazırlığı ve mâlî imkânı olmayan kimsenin evlenmesinin sünnet olduğuna, bunun, kendini ibâdete adanmak maksadıyla bekâr kalmaktan daha evlâ olduğuna delildir” şeklindeki görüşüne karşı ve yine Ebû Hanîfe’nin görüşü ile muhâlifi olan Şâfiîler’in görüşlerini (ve delillerini) tevfiğ etmek gerekçesiyle; “Âyetteki **fakirden** maksat; evlilik hazırlığı ve mâlî imkân (ühbe) bulamayan **fakir** değildir” der. Böyle olmadığına gerekçe olarak da, sonraki âyetin başını **(وَالْيَسْتَعْفِفُ)** delil olarak sunar.”⁵¹³

Ayrıca **Îcî**, **İmâm Şâfiî**’nin bu âyetin (Nûr; 24/32) zâhirine bakarak, “Bâkire kızın rızâsı alınmadan velisi tarafından evlendirilebileceğini” söylediğini nakleder. Dul kadının rızasını şart koşan hükmün, Hz. Peygamber’in “*Dul kadın; kendi işini görmeğe, evliliğine kendisi karar vermeğe daha uygundur, evlâdır*” hadîsi ile sâbit olduğunu belirtir.”⁵¹⁴

(وَالْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ) âyetini **Îcî**, “Yani, evlenmek için, mehir ve nafaka gibi mâlî imkânları bulamayanlar” diye yorumlar. Âyette geçen **(وَالْيَسْتَعْفِفِ)**’in; “iffeti araştırmak, iffetli olmak için çaba sarfetmek” olduğunu söyler. Yani, “Kişi evlenememesi durumunda, bekârlığa ve şehvî duygularının azgınlığına sabrederek, sıkıntıya biraz katlanmalıdır” der. Burada, Allah’ın onu zengin, müstağni kılacağına îmâ olduğunu belirtir. Özellikle, Allah’ın zinâdan uzak durarak iffetli davranan kimseye lütufta bulunmasının evlâ olduğunu, kuluna sabır ihsan ederek onun kalbini huzura kavuşturacağını belirtir.”⁵¹⁵

Evlilikle bağlantılı olarak **zevc-ezvâc** lafzının geçtiği bir âyet de **Rûm; 30/21**. âyetidir: **(وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً، إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ)** “Onda ‘*sükûn* bulup durulmanız için’, size kendi nefislerinizden eşler yaratması ve aranızda bir **sevgi** (meveddet) ve **merhamet** (rahmet) var etmesi de, O’nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunda **tefekkür eden** bir kavim için

⁵¹¹ Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, II, 123; **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 60-b.

⁵¹² **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 60b.

⁵¹³ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 60b.

⁵¹⁴ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 60b.

⁵¹⁵ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 61a.

gerçekten âyetler vardır.” Bu âyetinin tefsirinde **İcî**, “**nikâhın ibâdet** veçhesine” biraz değinir. Daha doğrusu âyette belirtilen, nikâhın olumlu yönleri ve neticeleri ile evlenmenin kullarına Allah’ın bir lütfu ve merhameti olduğu hakkında tefekkür etmenin, Allah’a kurbiyet (yakınlaşmak, ibâdet) manası taşıyabileceğine değinir.⁵¹⁶ Şöyle ki;

Âyetin açıklamasında **İcî**; Allah’ın evlenen kulları arasına kendileri bile farkına varmadan **sevgi** ve **merhamet** bahşetmek suretiyle, onlara ihsanda (minnet) bulunduğu işaret eder. “Çünkü hem cinsler (insanlar ve eşleri) arasında ülfet, farklı cinsler arasında da nefret olur” der. **Hasan el-Basrî**’nin âyette geçen (مَوَدَّةً) ’i; “cinsel ilişkiye götürdüğü sebebiyle, cinsel ilişki” diye açıkladığını, (وَرَحْمَةً) ’i ise; (وَلَنَجْعَلَ آيَةً) ilişkisiyle, “bizden bir rahmet kılmak için”⁵¹⁷ âyeti sebebiyle, “evlilik neticesinde doğacak olan çocuk” diye açıkladığını belirtir. **İcî** âyetteki (لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا) ’yı; “eşlerin birbirlerine meyletmeleri ve birbirlerinde huzur bulmalarıdır” diye açıklar. Eşler arasındaki (مَوَدَّةً وَرَحْمَةً) ’in Allah’tan kaynaklandığını, buğuz ve nefretin de Şeytan’dan kaynaklandığı, **kîle** rivayetiyle verir. Âyetteki (يَتَفَكَّرُونَ) ’dan maksadın; “insanların evlenmek suretiyle nesillerini devam ettirmelerinin, Allah’ın onlara bir sevgi ve merhamet ikramı olduğunu idrâk etmek” diye açıklar. “Özellikle böyle **tefekkür** etmenin Allah’a karşı son derece **kurbiyet** (yakınlık, ibâdet) manası taşısa da aslında yukarıdan beri sayılanların hepsi hakkında **tefekkür** etmenin bir **kurbiyet** olacağını, çünkü bu tefekkürün daha şâmil olacağını” söyler.⁵¹⁸

Burada **İcî**’nin görüşünün **Şâfiîler**’in görüşü olduğu açıktır. Onlar; **Hanefîler**’in nikâhın bir ibâdet olduğuna delil olarak ileri sürdükleri âyetlerin ve hadislerin evliliğin salt hukûkî bir muâmele olmasına mânî olmadığını, ayrıca İslâm’ın gayr-i Müslimlerin de evliliklerini geçerli saymasının evliliğin ibâdet değil de hukûkî bir muâmele olduğunun delili olarak ileri sürerler. Ayrıca nikâh akdinde şart koşulan mehirin, bu akdi satım akdine (alış-veriş, bey’, mübâya’a) benzettiğini söylerler. İmâm Şâfiî, *el-Ümm*’de **nikâhı**; “Erkeğe kadın üzerinde ve kadına da erkek üzerinde birtakım

⁵¹⁶ İcî, Adudüddîn, age, vr. 120b.

⁵¹⁷ Meryem; 19/21. âyette kastedilen **rahmet**; Hz. Meryem’in karnındaki **çocuk Hz. İsâ** (a.s.)’dır.

⁵¹⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 120b.

hakları (istimtâ' ve mehir) gerekli kılan bir akittir" diye tarif eder.⁵¹⁹ Bu tarifi, iki tarafa da haklar ve sorumluluklar yükleyen satım akdi'ne benzetildiğini söylemek mümkündür. Çünkü burada taraflardan biri ticârî metâ'ı teslim etmek'le yükümlü iken diğeri para ödemek'le yükümlüdür.

Şâfiîlerden Râfiî, *el-Azîz*'inde evlilik akdinin rükünlerinden olan **sîga** (yani **îcâb** ve **kabul**) için; Şâfiîlere göre sadece **inkâh** ve **tezvîc** lafızlarının geçerli olduğunu, Ebû Hanîfe'ye göre bunlara ilâveten **temlik** ifâde eden başka lafızların da geçerli olduğunu⁵²⁰, İmâm Mâlik'e göre **mehir** zikredilmek şartıyla bütün lafızlarla olabileceğini zikreder. Bu iki mezhebin görüşlerine karşı, Şâfiîlerin "Nikâh'tan başka diğerk akitlerin yapıldığı sîgalarla ve lafızlarla (örneğin ibâha ve ihlâl lafızlarıyla), nikâh akdi yapılmaz" diye itiraz ettiklerini kaydeder.⁵²¹ Bundan sonrasında Râfiî, muhalifleri Hanefîler'e ve Mâlikîler'e kendi delilleriyle karşı cevap verir ve: "Siz naslara dayanarak, nikâhın bir ibâdet olduğunu söylüyorsunuz. Aynı mantıkla biz de naslarda nikâh akdinde kullanılacak **sîga** için sadece **inkâh** ve **tezvîc** lafızlarının zikredildiğini görüyoruz. Bu nedenle, diğerk lafızları geçerli saymıyoruz" şeklinde açıklamada bulunur.⁵²² Aslında Râfiî'nin zikrettiğimiz yorumunu "Evlilik Akdinin Rükünleri" başlığı altında incelemek daha uygundur. Ancak onun konuyu işleme şekline ve neticede nikâhın ibâdet olmadığı fikrine bağlaması, onun bu yorumunu burada zikretmemizi uygun kılmıştır.

Netice olarak; Nesefî ile İcî'nin konuya bakışlarının tamamen farklı olduğu ortadadır. Burada İmâm Şâfiî'nin ve ashabından bazılarının görüşlerine yer vermemizin sebebi, bunlarla İcî'nin görüşleri arasındaki bağı tespit etmektir. Yukarıda ise, Nesefî'nin görüşleri ile Hanefîlerin görüşleri arasındaki bağa işaret etmiştik.

B- Nikâh Lafzı Cinsel İlişki midir Evlilik Akdi midir?

⁵¹⁹ İmâm Şâfiî, *el-Ümm*, V, 4.

⁵²⁰ **Nikâh akdi**'nde Şâfiîler'in aksine, Hanefîler, **sîga** olarak **îcâb** ve **kabûl**'de; **nikâh** ve **tezvîc** lafızlarının yanısıra, **temlik** ifade eden **bey**', **şîrâ**, **hibe**, **sadaka** gibi lafızları geçerli sayarlar. Ancak temlik ifade etmeyen **icâre** (kiralama), **ibâha**, **ihlâl**, **i'âre** (ödünç verme) ve **vasiyet** gibi lafızları geçerli saymazlar. Bkz: Merğînânî, *Hidâye*, I, 220; Halebî, *Mültekâ*, I, 238.

⁵²¹ Râfiî, *el-Azîz*, VII, 492-493.

⁵²² Râfiî, *el-Azîz*, VII, 492-493.

Sözlükteki kullanımıyla; “**nikâh**, hakîkî manada **cinsel ilişki** (vat’, cimâ’), mecâzî ve isti’ârî manada ise mücerret **evlilik akdi**’dir.”⁵²³ Nisâ; 4/22 âyetinde **وَلَا تَنْكِحُوا** (مَا نَكِّحْ أَبَاؤُكُمْ) bu iki manadan hangisinin esas alınacağı üzerinde müfessirlerimiz **Nesefî**’nin, **Îcî**’nin ve mezheplerinin arasında ihtilâf vardır. **A)** Eğer **nikâh** kelimesinin **hakîkî manası** tercih edilirse, âyetin manası; “*Babalarınızın cinsel ilişki yaşadığı kadınlarla siz cinsel ilişki yaşamayın*” şeklinde olur ve âyetinde geçen yasak ve haram sahasına **zinâ eylemi** de **dâhil edilmiş** olur. Dolayısıyla, zinâ, hürmet-i müsâhere sebebi sayılır. **B)** Eğer **mecâzî ve isti’âre manası** tercih edilirse; “*Babalarınızın evlilik akdi yaptığı kadınlarla siz evlilik akdi yapmayın*” şeklinde olur ve **zinâ eylemi**, âyetinde geçen yasak ve harâm sahasına **dâhil edilmemiş** olur. Dolayısıyla, zinâ, hürmet-i müsâhere sebebi sayılmamış olur.

Nesefî’nin bu husustaki görüşü için, eserlerine bakalım: O, *Medârikü’t-Tenzîl*’inde, Nisâ; 4/22 âyeti tefsir ederken önce, âyetinde geçen **nikâh** kelimesini (وطأ) “*cinsel ilişki*” manasında açıklar, yani “*babalarınızın cinsel ilişki kurduğu kadınlarla sizler cinsel ilişki kurmayın*” der ve peşinden; “Bu âyetinde; babanın nikâh yoluyla, milk-i yemîn (cariyelik) yoluyla ya da zinâ yoluyla vat’ ettiği kadınların, o babanın (erkek akrabalarına) haram olduğu hükmü vardır. Biz (**Hanefiler**)’in ve çoğu müfessirlerin görüşü de budur” der.⁵²⁴ *Kenzü’d-Dekâik*’inde ise, “el-Muharremât” başlığı altında; “Kadınla zinâ etmek, ona (erkek-kadın birbirlerine) şehvetle dokunmak ve fercine (vajina) şehvetle bakmak, hürmet-i müsâhere sebebidir” der.⁵²⁵

Nesefî, usûl-ü fıkha dâir eseri *Keşfü’l-esrâr*’ında, “Hâkikat-Mecâz ve Müşterek” konularını genişçe ele alır.⁵²⁶ Burada nikâh lafzına ve bu lafzın içinde geçtiği Nisâ; 4/22. âyetin hükmüne değinirken; “Âyetinde geçen nikâh lafzı; evlilik akdi değil, cinsel ilişki manasına gelir. Çünkü nikâh, aslında bir şeyi başka bir şeyle birleştirmek, demektir. Bu birleştirme ise, ancak cinsel ilişki ile gerçekleşir. Çünkü ikisi (kadın-

⁵²³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, s. 846 (ne ke ha) md; Cevherî, *Sihâh*, s. 1067 (ne ke ha) md; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, II, 742-743 (ne ke ha) md; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve Îrâbüh*, I, 295; Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 823 (ne ke ha md.); Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Mühîd*, s. 314 (ne ke ha) md; Lüvis Ma’lûf, *el-Müncid*, s. 836 (ne ke ha) md; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 161; İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, vr. 51; Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Ta’rîfât*, s. 246 (ne ke ha) md; Kâsım el-Kûnevî, *Enîsü’l-Fukahâ*, s. 145 (ne ke ha) md; Kal’acî, Kuneybî, *Mücmü lügati’l-fukahâ*, s. 487 (ne ke ha) md.

⁵²⁴ Nesefî; Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 320.

⁵²⁵ Nesefî; Ebü’l-Berekât, *Kenzü’d-Dekâik*, s. 252.

⁵²⁶ Nesefî; Ebü’l-Berekât, *Keşfü’l-esrâr*, I, 199 vd, 225 vd, 267 vd.

erkek) ancak cinsel ilişki yaparken birleşirler. Bu nedenle, bu işe cimâ' (cem' olma, birleşme) denir. Evlilik akdi'ne nikâh denilmesinin sebebi, bu akdin çiftler için cinsel ilişki yolunu açmasından dolayıdır. Netice olarak; cinsel ilişki, nikâhın hakîkî manası, evlilik akdi ise mecâzî manasıdır. Öyleyse nikâh lafzı, öncelikle cinsel ilişkiye hamledilmelidir, ancak bu imkânsız olursa, evlilik akdine hamledilir. **(وَلَا تَنْكَحُوا مَا نَكَحَ)** Bu âyette nikâh lafzı, cinsel ilişki demektir. Bu mana mutlak olup, helâl ile kayıtlanamaz (yani sadece helâl olan nikâh akdi değil, buna, harâm olan zinâ da dâhildir). **İmâm Şâfiî** ise, nikâh'ı evlilik akdi manasına hamleder. Yukarıda açıkladığımız üzere, delil (ler) onun aleyhinedir⁵²⁷ diye mes'eleyi **Hanefîler**'in görüşleri doğrultusunda, açıkça izah eder. **İmâm Şâfiî**'nin de görüşüne değindikten sonra, kendince onun tutarsızlığını ortaya koymuş olmaktadır. Devamında **Nesefî**, nikâh lafzına ilâveten, **kurû'** lafzını da iki mezhebe göre değerlendirmiştir.⁵²⁸

Müfessirimiz **Nesefî**'nin sadece Nisâ; 4/22 âyetteki **nikâh** lafzını cinsel ilişki manasına hamlettiğini, bunun dışında, Kur'an-ı Kerîm'de 20'ye yakın âyette geçen nikâh lafızlarını ise evlilik akdi manasına hamlettiğini görüyoruz. Örneğin Ahzâb; 33/49. âyete getirdiği izah, bunun açık delilidir. O, şöyle der:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ *edenler! Mümin kadınları nikâhladığınızda, sonra onlara dokunmadan boşarsanız...*” yani onlarla evlendiğinizde **(إِذَا تَزَوَّجْتُمْ)**, demektir. **Nikâh** lafzı aslında cinsel ilişki demektir. Bu akde **nikâh** denilmesinin sebebi, ikisinin birbirleriyle (sebep-sonuç) ilişkili ve yakın olmasıdır. Bu ilişki ise; **nikâh** akdinin sonuçta evlenen çiftlere cinsel ilişki imkânı sağlamasıdır. ... Kur'an'da geçen bütün nikâh lafızları evlilik akdi manasındadırlar. Çünkü **nikâh** lafzının, cinsel ilişki manasında kullanılması, sarîh bir kullanım olurdu. Kur'an'ın edebine ve üslûbuna uygun olanı ise; cinsel ilişki manasını kastetmek üzere (النكاح) lafzını değil de), bunu andıracak ve üstü kapalı şekilde, kinâyeli olarak, örneğin (الملازمة) (cinsel temas, cimâ'), (المماسّة) (birbirine dokunmak), (القربان) (birbirine yakınlaşmak), (التعشّي) (üstüne kapaklanmak), (الإتيان) (ona gelmek, varmak) gibi lafızları kullanması olmuştur.”⁵²⁹

⁵²⁷ Nesefî; Ebü'l-Berekât, age, I, 233.

⁵²⁸ Nesefî; Ebü'l-Berekât, age, I, 233.

⁵²⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 447-448.

Nûr; 24/3. âyetin tefsirine baktığımızda da **Nesefî**'nin âyetle geçen **nikâh** (لَا يَنْكُحُ) lafzına “cinsel ilişki” manası vermenin de muhtemel olduğunu naklettiğini görüyoruz. Öncelikle belirtelim ki; “**الرَّانِي لَا يَنْكُحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً، وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكُحُهَا**” (Zinâ eden erkek, zinâ eden ya da müşrik olan bir kadından başkasını nikâhlayamaz. Zinâ eden kadını da, zinâ eden ya da müşrik olan bir erkekten başkası nikâhlayamaz” âyetindeki yasağın “kesin haramlık” ifade etmediği, bilakis “tenzih (tenzîhen mekruh), tiksindirmek, uzaklaştırmak, zinâkâr kimselere karşı iffetli ve sâlih müminleri uyarmak ve tenbih etmek, onları zinâkâr kadınlardan ve erkeklerden uzak tutmak, onlara rağbet ettirmemek” manası taşıdığı fikrine en azından iki müfessirimiz sahiptirler. Bu nedenle âyetle geçen **lâ yenkihu** fiilini **Nesefî** nehy değil, nefy/olumsuz fiil olarak görürken, **Îcî** bu fiili **lâ yenkih** diye nehy-i gâib bir sîga saysa da bunun haramlık değil de tenzîh (tenzîhî harâm, tenzîhen mekruh – sakındırmak) ifade ettiğini belirtmektedir.⁵³⁰ Âyetin sonundaki; **وَحَرَّمَ ذَٰلِكَ عَلَى** (وَحَرَّمَ ذَٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) kaydını da yine **tenzihe** yorumlamışlardır. Âyetin tefsirinde, **kîle** lafzıyla da olsa, sonucu **nikâh** lafzını **cinsel ilişki** manasına bağlayacak şekilde, **Nesefî** der ki; “Bu âyetin amacı, Müslümanları günahkâr ve fâhişe kimselerle nikâhlanmaktan uzaklaştırmak (tezhîden) tır. Çünkü çirkinlik açısından zinâ, şirkle aynı değerdedir. İffet ve nâmus ise, îmân kadar değerdedir. Bu âyet muhtevâ olarak; **الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ ...**” (⁵³¹ âyetinin bir benzeri gibidir. Denir ki; (Bu âyetin hükmüyle) İslâm'ın ilk zamanlarda zinâkâr bir kadınla nikâhlanmak harâm idi. Sonra bu haramlık, aynı sûrenin 32 âyetinin; **(وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ)** umûmî hükmüyle nesh edilmiştir. Denir ki; âyetle geçen **nikâh** lafzından maksat, **cinsel ilişki** dir. Çünkü zinâkâr olmayan (iffetli) bir erkek, zinâkâr bir kadını iğrenç bulur ve onu şehvetle arzulamaz. (Evlenerek onunla cinsel ilişki kurmak istemez). Bu anlam doğrudur, ancak bu da seni âyeti şöyle anlamaya sevk eder: “Zinâkâr erkek, ancak zinâkâr bir kadınla zinâ eder. Zinâkâr bir kadınla da ancak zinâkâr bir erkek zinâ eder.” Ancak bu anlamayı şu rivâyet destekler: **Hız. Peygamber**'e, bir kadınla önce zinâ eden ve sonra da onunla evlenen erkeğin durumu sorulunca Peygamberimiz: **(أَوَّلُهُ سِفَاحٌ وَآخِرُهُ نِكَاحٌ وَالْحَرَامُ لَا يَحْرَمُ الْحَلَالَ)** “Onun yaptığı

⁵³⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 196-197; Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 55b.

⁵³¹ Nûr Sûresi; 24/26.

ilk iş sıfâh/zinâ, sonraki yaptığı ise nikâh/evlilik. (Yani evliliği geçerlidir). Harâm olan bir fiil (yani zinâ), helâl olan bir fiili (yani evliliği) harâm kılmaz”⁵³² diye cevap vermişlerdir.”⁵³³ Bu yoruma göre, âyetin tefsirinin sonucunda nikâh lafzının cinsel ilişki diye de anlaşılabileceğini **Nesefî**’nin naklettiğini görmekteyiz. Halbuki daha önce belirttiğimiz gibi, Nesefî’nin mezhebi **Hanefilere** göre; “Babaların nikâhlandığı kadınlarla nikâhlanmayı evlatlara harâm sayan Nisâ; 4/22 âyetinde geçen **nikâh** lafzı hakîkî manasıyla “cinsel ilişki”ye hamledilir. Diğer âyetlerde geçen **nikâh** lafzı ise mecâzî manası olan “evlilik akdi”ne hamledilir.” Az önce Nesefî’nin yorumunu verdiğimiz Nûr; 24/3. âyeti de bu diğer âyetler arasında yer alır. Nesefî’nin âyetteki nikâh lafzının cinsel ilişki manasında olduğunu **kîle** rivâyeti ile nakletmesi, onun aslında bu nikâh lafzının mezhebi **Hanefiler** gibi evlilik akdi manasında anladığını göstermektedir.

Bu âyet hakkında **İcî**’nin görüşü ise, **Nesefî**’den biraz farklı olarak, şöyledir: Öncelikle onun Nûr; 24/3 âyetinde geçen **nikâh** lafzının **cinsel ilişki** manasında olduğu anlayışını reddettiğini (ve **evlilik akdi** manasında kabul ettiğini) belirtelim. Konuyla ilgili diğer delilleri de bu yönde değerlendirir ve şöyle der: “Âyetin nüzul sebebi; Medîne’deki muhâcir ve fakir sahâbilerden bazıları (hür ve müslümân kadınlarla evlenmeye güçleri yetmediği için), Medîne’deki kötü ve fâhişe kadınlarla evlenmek istemişlerdi. Sonra bu kadınların kendi bedenlerini satarak kazandıkları paraları kocalarına kazanç olarak getirdiklerini öğrenince, bu onlara iğrenç geldi ve kendileri utandılar, o kadınlarla evlenmekten vazgeçtiler. Âyet de onların bu durumlarını açıklamak için, sâlih ve iffetli mü’minlerin tabiatına böyle bir şeyin yakışmayacağını belirtmek üzere nâzil olmuştur. Bu âyetin; (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ)⁵³⁴ âyetiyle neshedildiği de söylenmiştir. Çünkü bu âyet umâmî manası içine zinâkâr kimseleri de alır ve onların da evlendirilmesini emreder. Hz. Peygamber’in yukarıdaki hadis-i şerifi, Nûr; 24/32. âyetin manasını te’yîd eder. **İbn Abbâs**’tan rivâyet edilen; “Bir kadınla önce zinâ edip sonra evlenen bir erkek, bir ağacın meyvesini önce çalıp sonra ücretini ödeyen kimseye

⁵³² **Kenzü’l-Ummâl**, XVI, 45657; Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, III, 197.

⁵³³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, III, 196-197.

⁵³⁴ Nûr; 24/32.

benzer”⁵³⁵ sözü de bu manayı destekler ve buna cevâz verir. Bütün bu rivâyetler, âyette geçen **nikâh** lafzının **cinsel ilişkiye** haml olunmasını gerekli kılar. Bu da âyetin manasını; “*Zinâkâr bir erkek ancak zinâkâr bir kadınla zinâ edebilir*” diye anlamaya sevkeder ki böyle anlamak sahih değildir. Bunun sahih olmadığına, yine **İbn Abbâs**’ın; “*Müşrik bir erkek Müslüman bir kadını nikâhlayamaz, onunla evlenemez. Müslüman bir erkek müşrik bir kadını nikâhlayamaz, onunla evlenemez*” şeklindeki görüşü delildir. Ayrıca ashâb-ı kirâmdan çok kimsenin görüşüne göre, âyetin zâhirine göre hükmedilir ve âyete; “*Zinâkâr bir erkeğin iffetli bir kadınla evlenmesi (kat’iyyen) harâmdır, zinâkâr olmayan bir erkeğin de zinâkâr bir kadınla evlenmesi harâmdır*” diye mana verilir ⁵³⁶ Ya da geriye, Zemahşerî’nin deyiimiyle; “Kurân’da geçen bütün **nikâh** lafızları **nikâh akdi** manasındadır” demek kalır.”⁵³⁷ **İcî**’nin de söylemek istediği budur.

Nesefî’nin görüşünün aslında **Hanefîlerin** görüşü olduğunu görmek için **Hanefî** fıkıh kaynaklarına bakarsak; örneğin **Mergînânî**, hem kendi mezhebi **Hanefîler**’in görüşünü, hem de peşinden **İmâm Şâfiî**’nin görüşünü zikrederek: “Kim bir kadınla zinâ ederse, o kadının annesi ve kızı o kimseye haram olur. **İmâm Şâfiî**; “zinâ, hürmet-i müsâhereyi vâcip kılmaz. Çünkü müsâhere bir nimet olup mahzurlu (günah, zinâ gibi) bir fiille nâil olunmaz, elde edilmez”, der. Biz **Hanefîler**’e göre; cinsel ilişki (bu yolla doğacak olan) çocuk vâsıtasıyla, cüz’iyyet sebebidir ki çocuk bu anne-babaya nisbet edilir. Artık (zinâ edilen) kadının usûlü ve fûrûu, (zinâ eden) adamın usulü ve fûrûu gibi olur. Tersinde de aynı durum söz konusudur. Cüz ile istimtâ’ haramdır. Ancak zaruret yeri hariç ki burası da cinsel ilişki kurulan kadındır. Vat’, zinâ olması hasebiyle değil, bilakis çocuğun doğumuna (ve nesebine) sebep olduğu için, haramdır (hürmet-i müsâhere sebebidir)” açıklamasını yapar.⁵³⁸

Hanefîlerden Meydânî, Kudûrî ve Halebî de mezhebin görüşünü aynı şekilde, ancak Mergînânî’den daha muhtasar olarak verirler.⁵³⁹ Cessâs da aynı görüştedir.⁵⁴⁰

Hanefî fakihlerinden müfessir **Zemahşerî** açıkça; “*Zinâ, hürmet-i müsâhere sebebidir*” demese de, hürmet-i karâbet ile hürmet-i müsâhere’yi kıyaslarken, âyette

⁵³⁵ **İbn Abbâs**’ın bu görüşüne karşı **Hz. Âişe**’den (r.a.) şu sözü nakledilir: “*Bir adam bir kadınla zinâ ettikten sonra, Nûr; 24/3. âyet sebebiyle, o kadınla evlenmesine müsâade edilmezdi, evlenemezdi. Buna rağmen eğer o kadına yaklaşırsa, bu yaptığı zinâ sayılırdı.*” Bkz. Zemahşerî, **Keşşâf**, III, 162.

⁵³⁶ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa Paşa, no: 134, vr. 55a-b.

⁵³⁷ Zemahşerî, **Keşşâf**, III, 162.

⁵³⁸ Mergînânî, **Hidâye**, I, 209.

⁵³⁹ Bkz: el-Meydânî, **Lübâb**, III, 6; el-Kudûrî, **Kitâb**, s. 108; Halebî, **Mültekâ’l-ebhur**, I, 240.

⁵⁴⁰ Cessâs age, II, 161, 163.

(Nisâ; 4/22) geçen **nikâh** kelimesini cinsel ilişki diye açıklaması, onun **Hanefîler**'in görüşlerini benimsediğini göstermektedir.⁵⁴¹

İcî'nin *Tahkîku't-tefsîr*'ine baktığımızda; **nikâh** lafzının **hakikat** ve **mecâz** manası hakkında kendisinin ve Şâfiîlerin görüşlerini, Bakara; 2/221. âyetini tefsir ederken açıklamıştır. Müslümanların müşrik kadınlarla ve müşrik erkeklerle evlenmelerini yasaklayan bu âyetin tefsirinde **İcî** der ki; “Nikâh lafzının hakîkî manası biz **Şâfiîlere** göre, nikâh akdidir (mecâzî manası ise; **cinsel ilişkidir**). Delillerimiz Hz. Peygamber'in; “*Velî ve şâhitler olmadan nikâh olmaz.*” ve “*Ben, nikâh ile olan bir evlilikten doğdum.*” hadîsleri ile (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ) Nûr; 24/32 âyetidir. **Hanefîlere** göre nikâh lafzının hakîkî manası cinsel ilişkidir. Onların delilleri ise, kocası tarafından üç defa boşanmış olan bir kadının bu ilk kocası ile yeniden evlenebilmesi için gerekli olan (حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) “Onun dışında başka bir kocayla nikâhlanmadıkça” şartını ifade eden Bakara; 2/230 âyetidir. Hanefîlerin bu âyetle istidlâl etmelerine şöyle karşı çıkabiliriz: Burada kastedilen **cinsel ilişki** manası âyetin kendisinden (ya da içinde geçen **tenkiha** lafzından) değil de, âyetten ayrı hâricî bir delil olan, **Hz. Peygamber**'in “*Hayır, sen onun (ikinci kocanın) balcığını, o da senin balcığını tatmadıkça (onunla cinsel ilişki yaşamadıkça, eski kocana helâl olmazsın)*”⁵⁴² hadîs-i şerifinden çıkarılmaktadır.”⁵⁴³ Burada **İcî**'nin kendi mezhebini ve görüşünü delilleriyle birlikte zikrettiğini, Hanefîlerin görüşlerini de delillerini nakzederek reddettiğini görüyoruz.

Ancak **İcî** az önce ifade ettiğimiz üzere ve Şâfiîler gibi, nikâh lafzının hakîkî manasının nikâh akdi, mecâzî manasının cinsel ilişki olduğunu söylemekle birlikte, Bakara; 2/230 âyette geçen **nikâh** lafzından makasadin cinsel ilişki olduğunu belirtir ve şu açıklamada bulunur: “Burada Sa'îd b. Müseyyeb'in yaptığı gibi, nikâh lafzının zâhirî manasına tutunarak; “Bundan maksat, nikâh akdidir” demekle yetinmek sahih olmaz. Çünkü burada kastedilen, erkeğin zekerinin dirildiği ve cinsel ilişkinin yaşandığı bir

⁵⁴¹ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 379.

⁵⁴² Hadîs-i şerifte bahsi geçen ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelip ikinci kocasının cinsel iktidarsızlığından bahseden ve ismi zikredilmeyen bir hanım sahâbîdir. Onu boşayan ilk kocası, **Rufâ'a**'dır. Evlendiği ikinci kocası ise, **Abdurrahmân b. Zübeyr**'dir. Kadın, onun zekerinin elbisenin püskülü gibi yumuşak ve iktidarsız olduğundan şikâyetle bulunmuş ve kendisine hiç dokunmadan (cinsel ilişkiden önce) boşadığını anlatmıştır. Ayrıca ilk kocasına dönmek istediğini belirtmiştir. Peygamberimiz de o kadına; “*Eski kocanın balcığını tatmadıkça, o da senin balcığını tatmadıkça, yani siz cinsel ilişkiye girmedikçe, senin eski kocana dönüp onunla evlenmen helâl olmaz.*” demişlerdir. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 211; **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80-b.

⁵⁴³ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 77a-b.

nikâh akdidir. Ya da âyetteki nikâh lafzı, isâbet (erkeğin kadına isâbet etmesi, ilişmesi, onunla cinsel ilişkide bulunması) diye tefsir edilmelidir. Âyette geçen nikâh lafzından nikâh akdi manası çıkarılması, ancak yine âyette geçen (زَوْجًا غَيْرَهُ) (ikinci koca) lafzıyla mümkündür ki bu çıkarım da ancak sahâbeden Rufâ'a'nın karısının şikâyeti ve Hz. Peygamber'in ona verdiği cevaba değinen **useyle-balcık** hadîs-i şerif ile olmaktadır. Bu ikinci koca, Abdurrahman b. Zübeyr'dir."⁵⁴⁴

İcî'nin tefsirinde, **nikâh** lafzının hakîkî manasının **cinsel ilişki** değil de **nikâh akdi** olduğuna ilişkin olarak, Nisâ; 4/22. (وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ) âyetinin yorumuna baktığımızda, açıkça; “Zinâ, hürmet-i müsâhere sebebi değildir” demese de metnin akışından, onun **Şâfîler**'in görüşlerini tercih ettiğini anlayabiliyoruz. Şöyle ki; “Bu âyetin sebab-i nüzulü ile ilgili şu rivâyet nakledilir: Bazı kimseler babalarının eşleri (حَلَائِلُ آبَائِكُمْ) ile evlenmişlerdi. Bu kadınların isimleri; Kebeşe, Fâhite ve Melîke'dir. İlkiyle Kays b. Ebî Kays, ikincisiyle Safvân b. Ümeyye, üçüncüsüyle de Manzûr b. Reyyân evlenmişlerdi. Halktan mürüvvet sahibi, şerefli kimseler, bunları ve yaptıklarını çirkin görmüşler ve nefretle karşılaşmışlardı. (مَقْتُوهُ) Bu nedenle bu tür evliliğe **nikâhu'l-makt** adı verilmiştir. Bu yolla doğan çocuğa da **el-maktâ** denir. **Makt**; “İrtikâp edilen bir işi çirkinliğinden, iğrençliğinden dolayı hakir görüp ona buğz etmek”, demektir. Eğer **makt**'ı Allah (âyette) kullanıyorsa bu, son derece rezil-rüsvey, aşağılık bir şey, fuhşiyât, demek olur. Dolayısıyla bu fiil son derece çirkindir ve mürüvvete yakışmayan bir iğrençliktir. Çünkü babanın hanımı aynı zamanda anne demektir. Denir ki; âyete; “*Babalarınızın nikâhlanması gibi nikâhlanmayın*” manası da verilir. Çünkü âyette geçen **mâ** ve **devamı**, **masdariyet** ifâde edip, (sifâh ve zinâ da dâhil) her türlü fasit nikâhı ihtivâ eder.⁵⁴⁵ Denir ki; “*Babanın cinsel ilişki kurduğu kadınlar*” Dolayısıyla buna, gizlice yapılan fiiller de (zinâ) dâhildir. Çünkü nikâh, hakikaten cinsel ilişki manasına gelir, mecazen mücerret evlilik akdi manasına da gelir. Çünkü nikâh, lügatta; “bir şeyi birleştirmek, üst üste getirmek, zamm etmek”, demektir. Evlilik akdine nikâh demek, müsebbebi sebebe bağlamak olur.”⁵⁴⁶ Buraya kadar İcî'nin naklettiği, **Hanefîler**'in görüşleriydi, İcî bunu yine **kîle** diye zayıf görüş olarak nakletmiştir. Bundan sonrası, kendisinin ve **Şâfîler**'in görüşüdür. “**H. Peygamber**'in

⁵⁴⁴ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80b.

⁵⁴⁵ Burası, **Hanefîler**'in görüşü olup, İcî bunu **kîle** diye, zayıf görüş olarak veriyor.

⁵⁴⁶ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 136b, 137a.

“Nikâh/evlilik, benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir”⁵⁴⁷ şeklindeki hadîs-i şerifi, nikâh’ın mücerret evlilik akdi olduğuna delildir. Denir ki; nikâh’ın kullanımında kadr-i müşterek’lik vardır. Bu, nikâh’ın hakikaten ve müştereken kullanım ihtimalini def’ etmek içindir ki bu ihtimal, her ikisinde de var olan “zamm etmek” manasıdır. Yine denir ki; aralarında müştereklik yoktur, bilakis müştereklik; “evlilik akdi” ile “cinsel ilişki” arasındadır, ya da bu iki kullanımdan biri hakikat, diğeri mecazdır.”⁵⁴⁸ **Îcî**’nin izahı burada sona ermektedir. Az önce belirttiğimiz gibi, onun kîle diye başlayan açıklamaları, zayıf görüş diye sunduğu muhâliflerin (Hanefîler’in) görüşleridir ve onlara reddiyesidir.

Yetimlerin (sefihlerin ve çocukların) malları üzerine tayin edilmiş olan vasîlere; yetimlerin gelişim aşamalarını izlemelerini ve sonra da onlara mallarını teslim etmelerini emreden Nisâ; 4/6 (وَابْتَأُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ) âyetinde geçen **nikâh** lafzını **Nesefî** ve **Îcî** ikisinde **ihtilâm** olarak anlamışlar, **nikâha bâliğ olmayı** da **ihtilâm çağına erişmek** diye tefsir etmişlerdir. Çünkü yetimin ve çocuğun ancak ihtilâm gördüklerinde, evlendikleri takdirde çocuk yapmaya sebep olan meniye akıtmaya kadir olduklarının anlaşılabilirliğini söylemişlerdir.⁵⁴⁹ Bu görüşü desteklemek için **Îcî** ayrıca (وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ)⁵⁵⁰ âyetini delil getirmiştir. Âyette geçen **nikâh** lafzının **hakîkî** ya da **mecâzî** manasının burada söz konusu olmadığını belirtmek istemişlerdir. Zâten âyetin muhtevasının da bu minvalde olduğu açıktır.

Îcî, (وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا)⁵⁵¹ Nûr; 24/60 âyetinde geçen **nikâh** lafzını **evlilik akdi** (hiç kimsenin kendileriyle **evlenmeyi** arzulamadığı kadınlar) olarak anlar.⁵⁵²

Hür ve mü’min kadınlarla evlenmeye mâlî yönden gücü yetmeyen (وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ) (أَنْ يَنْكِحَ، فَانْكِحُوهُنَّ) **nikâh** âyetinde geçen **nikâh** lafzını **Îcî** mecazî manasıyla **nikâh akdi** diye tefsir eder. **Cinsel ilişki** diye **hakîkî**

⁵⁴⁷ İbn Mâce, **Nikâh**, 1; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 163.

⁵⁴⁸ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 136b, 137a.

⁵⁴⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 308; **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 132b.

⁵⁵⁰ Nûr; 24/59.

⁵⁵¹ Oturmakta olanlar; Âdet görmekten ve çocuk doğurmaktan kesilmiş yaşlı kadınlar, demektir. Bkz. Bulaç, Ali, **Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı**, s. 358, dipnot. (Nûr; 24/60).

⁵⁵² **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 66b.

manasını esas alan **Ebû Hanîfe**'nin görüşünü reddeder.⁵⁵³ Âyette geçen (طَوْلًا) lafzını “fazlalık ve mâlî zenginlik” olarak açıklayan **Îcî** bu yorumunu desteklemek için **İbn Abbas**'ın (r.a.) şu görüşünü nakleder: “Her kimin 300 dirhem parası varsa, onun Hacc etmesi gerekir ve o kimsenin câriyelerle evlenmesi harâmdır. (Hür ve Müslüman kadınlarla evlenmesi gerekir).” Maddî ve mâlî imkânın (zenginlik ölçüsünün) duruma göre değişebileceğini, İbn Abbâs'ın koyduğu zenginlik ölçüsünün belki o zaman ve mekân için geçerli olduğunu söyler. **Ebû Hanîfe**'nin zengin kimseye de mü'min cariyelerle evlenme cevâzını verdiğini, bu cevâzı da âyette geçen **nikâh** lafzını evlilik akdi değil de, **cinsel ilişki** diye yorumlayarak verdiğini belirtir. Dolayısıyla Ebû Hanîfe'nin âyeti; “Kim ki hür ve mü'min bir kadınla yatakta **cinsel ilişki** yapmaya muktedir değilse, (bunun yerine câriye ve mü'min bir kadın alsın, onunla cinsel ilişki yapsın)” diye anladığını nakleder. Onun bu anlayışını reddeden **Îcî** kendi mezhebi **Şâfiî**lerin delilinin âyetin zâhîrî ve açık manası olduğunu söyler. Bunu da; “Eğer hür kadınla evlenme imkânı varken câriye kadınla evlenmeye de cevâz-izin verilirse, âyette geçen; “Hür kadınla evlenmeye gücü yetmezse...” kaydının bir anlamı kalmaz” diye gerekçelendirir.⁵⁵⁴ Âyetin bu hususlardaki yorumuna **Nesefî** hiç değinmez.⁵⁵⁵ Âyet esâsen hür kadınlarla ve cariyelerle evlenme şartlarından bahsetmekle birlikte, buna ilâveten **Îcî** âyet üzerinden, **nikâh** lafzının **hakîkî** ve **mecâzî** manasını tartışmıştır.

Nesefî, Şuayb'ın (a.s.) iki kızından birini Mûsâ (a.s.) ile evlendirmek istemesinden bahseden Kasas; 28/27 âyette geçen **nikâh** lafzını tefsirinde mecâzî manasıyla **evlilik akdi** olarak sayar. Ancak geçmiş zaman kipiyle yapılmadığı için nikâh akdi gerçekleşmediğini söyler. Böylelikle nikâh akdinin rükünlerinden **sîgaya** da değinmiş olur.⁵⁵⁶

Îcî de Kasas; 28/27 âyette geçen **nikâh** lafzını **Nesefî** gibi, tefsirinde mecâzî manasıyla **evlilik akdi** olarak anladığını, ancak akdin gerçekleşmediğini belirttiğini, çünkü akdin gerçekleşmesi için **geçmiş zaman kipini** şart koştuğunu anlıyoruz. **Îcî** burada ayrıca evlilik akdinin rükünlerinden **sîgaya** ve bu sîganın da geçmiş zaman kipiyle olması gerekliliğine değinmiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 138b.

⁵⁵⁴ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 138b.

⁵⁵⁵ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 324.

⁵⁵⁶ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 337.

⁵⁵⁷ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 101b.

Hem **Nesefî** ve hem de **Îcî**, cinsel ilişkiden önce boşanan kadının iddet beklemesi gerekmediğine ve alacağı mehre (müt'a) değinen Ahzâb; 33/49. âyetin tefsirinde, sığa olarak nikâh ve zevâc lafızlarına değinirler.⁵⁵⁸ Zaten nikâh lafzı âyetin içinde geçer. Ancak bu nikâh lafzının, âyet cinsel ilişkiden önce boşamadan bahsettiği için ve henüz cinsel ilişki gerçekleşmediğinden, sadece evlilik ve nikâh akdi manasına geldiğini söylerler. (Bu âyetten ve Kur'ân'daki diğer âyetlerinden bağımsız olarak), nikâh lafzının aslında hakîkî manasıyla cinsel ilişki manasına geldiğini belirtirlerken **Îcî** bunu kîle lafzıyla zayıf görüş diye zikreder. Her ikisi de nikâh akdi için nikâh lafzının kullanılmasını, aralarındaki mana ilişkisine ve akdin tarafeyne cinsel ilişki imkânı sağlamasına bağlarlar. “Kur'ân âyetlerinde geçen tüm nikâh lafızlarının nikâh akdi manasında geldiğini”, çünkü nikâh lafzının cinsel ilişki manasında olduğunu söylemenin cinsel ilişkiyi açıkça dillendirmek (**من باب التصريح**) manasına geldiğini, bunun da Kur'ân'ın üslûbuna ve âdâbına hiç uymadığını belirtirler. Kur'ân'ın cinsel ilişkiyi ifâde etmek için, edeben; (nikâh lafzını değil de), mülâmese (sarmaş-dolaş olmak), memâsse (dokunmak), kurbân/kırbân (fizikî yakınlaşma), teğâşşî (üstüne kapaklanmak, örtmek), ityân (kadına gelmek) lafızlarını kullanmayı tercih ettiğini belirtirler.⁵⁵⁹

Yine **Nesefî** ve **Îcî**, Ahzâb; 33/50 âyetinde geçen **istinkâh** (إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا) lafzının da “evlilik akdi” manasında olduğunu, **nikâh** ve **istinkâh** lafızlarının aynı manaya geldiğini belirtirler.⁵⁶⁰ Ancak âyette zikredilen **hibe** lafzının nikâh akdinde sığa olarak kullanılmasının geçerli olup olmadığı ve bu hibe lafzının sadece Hz. Peygamber'in evliliğinde mi geçerli olduğu ya da bunun ümmetine de şâmil olduğu hususu hem iki müfessirimiz arasında ve hem de onların mezhepleri olan **Hanefiler** ile **Şâfiîler** arasında tartışmalıdır.⁵⁶¹

Nesefî'nin, Hudeybiye Anlaşması'nın hemen peşinden Mekkeli müşriklerden kaçarak hicret edip Medîneli Müslümanlara sığınan ve Müslüman olan kadınlarla, mehirlerini ödemek şartıyla, Müslümanların evlenmelerinde bir mahzur olmadığı hükmünü ihtivâ eden Mümteherine; 60/10 âyette geçen **nikâh** (أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ) lafzını; “O

⁵⁵⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 447-448; **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 141a.

⁵⁵⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 447-448; **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 141a.

⁵⁶⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 447-449; **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 141b, 142a.

⁵⁶¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 447-449; **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 141b, 142a.

muhâcir kadınlarla nikâhlanmakta bir sakınca olmadığı ... mehirlerini ödemek şartıyla, çünkü mehir, kadının fercinin (بِضْعِهَا) ücreti/bedelidir.” şeklinde tefsir etmesi, bu lafzı **evlilik akdi** manasında kullandığını göstermektedir.⁵⁶² **İcî** ise âyette geçen **nikâh** lafzını; “**Nikâh**lanırken ücretlerini (mehir) ödemek şartıyla, bu muhacire kadınlarla **nikâh**lanmakta Müslümanlara bir sakınca olmadığı ...” diye yine **nikâh** lafzıyla açıklamıştır. Ancak metnin akışından bununla, (cinsel ilişkiyi değil de) **evlilik akdini** kastettiği açıktır.⁵⁶³

Müfessirlerimiz **Nesefî** ve **İcî**, Rûm; 30/21 âyetin tefsirinde de nikâh lafzının hakîkî ya da mecâzî manasına hiç değinmemişlerdir.⁵⁶⁴ Zaten âyette **nikâh** lafzı değil de **zevâc/ezvâc** (أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا) lafzı geçmektedir. Ancak **Nesefî**’nin âyette geçen (وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً) ibaresini “Allah, **zevâc/evlilik** sebebiyle aranızda sevgi ve merhamet kılmıştır” diye tefsir etmesi, **nikâhın evlilik akdi** manasına geldiğine dâir bir açıklaması sayılabilir. Yine hem **Nesefî**’nin ve hem de **İcî**’nin, âyetin tefsiriyle alâkalı olarak **Hasen el-Basrî**’den; “*Meveddet, cinsel ilişkiden kinayedir. Rahmet de, doğacak olan çocuktan kinayedir*” şeklindeki görüşünü nakletmeleri, onların; **nikâh** lafzının Hanefîler’e göre hakîkî manası, Şâfiîler’e göre ise mecâzî manası olan **cinsel ilişkiye**, buna ilâveten, her ikisinin neticesi olan **çocuk** sahibi olmaya yaptıkları bir vurgu sayılabilir.⁵⁶⁵

İcî’nin konu hakkındaki asıl ve net görüşünü, usûl-ü fıkıh’a dâir yazdığı eseri *Şerhu’l-Muhtasar*’ında görmekteyiz. Burada **İcî**, önce **İbn Hâcib**’in metnini verir: “Bir lafız; **a- mecâz manada** kullanılması ile **b- hem hâkîkat ve hem de mecâz arasında müstereken** kullanılması, şeklindeki iki ihtimal arasında deverân ederse, **mecâz manada** kullanıma daha yakın demektir. Çünkü **müsterek** kullanım, lafzın manasının anlaşılmasına hâlel getirebilir ve karışıklığa sebep olabilir. Zıt ve ters (أضداد) manaya sevk edebilir. Bu durumda ise, lafzın bu manalarından hangisinin kastedildiğini gösteren (hâricî) bir karineye ihtiyaç duyulur. Mecâz kullanımda bu ihtimallerin hiçbiri söz konusu olmadığından dolayı, mecâz kullanım daha uygun, değerli ve yerindedir.”⁵⁶⁶

⁵⁶² Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, IV, 365.

⁵⁶³ İcî, Adudüddîn, age, vr. 295a.

⁵⁶⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, III, 390; İcî, Adudüddîn, age, vr. 120b.

⁵⁶⁵ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 390; İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 120b.

⁵⁶⁶ İcî, Adudüddîn, **Şerhu’l-Adud alâ Muhtasari’l-Müntehâ’l-usûlî**, s. 46-47.

Sonra bu metni şöyle **İcî** şerh eder: “Lafzın kullanımı mecâz ve müşterek arasında deverân ederse, burada şöyle bir yol takip edilebilir: Buna **nikâh** lafzını örnek verebiliriz. Bu lafzın **a-** cinsel ilişki manasında hakîkî kullanımı ve evlilik akdi manasında mecâzî kullanımı ile **b-** müştereken her iki manada kullanımı söz konusudur. Bu durumda, mecâz mana kullanımı daha yakın ve öncelikli demektir. Öyleyse bu durumda nikâh lafzı, mecâzî manasına hamledilsin. Bu tercih ise; **a-** müşterekliğin getireceği zararlar ve **b-** mecâzın sağlayacağı kolaylıklar, gibi iki sebebe istinaden yapılmıştır.”⁵⁶⁷

İcî’nin zikrettiğimiz bu görüşlerinin kaynağı **İmam Şâfiî** ve mezhebidir.⁵⁶⁸ Mezhebin önde gelen fukahâsından Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İlkiyâ el-Herrâsî, İmâm Gazzâlî, Râfiî ve Kadı Beydâvî de eserlerinde, İmâm Şâfiî’nin görüşünü naklederek.⁵⁶⁹ Ebû Zehra da mes’eleyi, her iki mezhebin görüşleri ve gerekçeleriyle birlikte açıklar.⁵⁷⁰

VIII-EVLİLİK AKDİNİN RÜKÜNLERİ

A- Sîga (İcâb-Kabûl) ve Diğer Rükünler

Hukûkî muâmelelerin ve akitlerin kendilerine özgü rükünleri vardır. Rükün; “Bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden ana unsura denir.”⁵⁷¹ Hukuk ıstılahında **rükün**; “Bir sözleşmenin tamam sayılabilmesi için bulunması gereken şartlardan birine denir.”⁵⁷² Evlilik akdi için **sîga (icâb ve kabul)**⁵⁷³ bir rükündür. Çünkü evlenme akdinin varlığı, tarafların bu evliliği karşılıklı olarak kabul ve beyân etmelerine bağlıdır.

Fakat “Bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olmakla birlikte, onun yapısından bir parça teşkil etmeyen (ve dışta kalan) unsura ise **sart** denir.” Evlilik akdinde

⁵⁶⁷ İcî, Adudüddîn, age, s. 46-47.

⁵⁶⁸ İmâm Şâfiî, age, V, 36.

⁵⁶⁹ Bkz: Şîrâzî, Ebû İshâk, **Tenbîh**, s. 408-410; İlkiyâ el-Herrâsî, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, II, 383-384; Gazzâlî, **Vecîz**, s. 284; Râfiî, **Azîz**, VIII, 28, 35, 36; Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, I, 208.

⁵⁷⁰ Bkz. Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü’s-Sahsiyye**, s. 65.

⁵⁷¹ Cevherî, Sihâh, s. 426 (رکن) md; İmâm Nevevî, **Tehzîbü’l-esmâ ve’l-lügât**, s. 613 (رکن) md; Cürcânî, Seyyid Şerif, **Ta’rîfât**, s. 112 (رکن) md; Kal’acî, Kuneybî, **Mu’cemü lügati’l-fukahâ**, s. 226 (رکن) md; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 156.

⁵⁷² Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, III, 2642 (**rükün**) md.

⁵⁷³ **Hanefîler** daha çok **icâb** ve **kabul** lafzını kullanırlarken, **Şâfiîler** bunun yerine **sîga** lafzını kullanmayı tercih ederler. Her ikisinin aynı şey olduğu açıktır.

şâhitlerin bulunması, Hanefîlere göre akdin şartıdır.⁵⁷⁴ Şâfiîlere ve diğer mezheplere göre akdin rükünlerinden biridir.⁵⁷⁵

Hanefîlere göre, evlilik akdinin tek **rüknu** vardır. Bu da **sığadır**.⁵⁷⁶ Şâfiîlerin de dâhil olduğu çoğunluk mezhep imamlarına göre ise evliliğin rükünleri; **1- Sığa, 2- Tarafeyn** (karı ve koca), **3- Veliler, 4- İki şâhit**, olmak üzere dört tanedir.⁵⁷⁷ İki mezhep arasında var olduğu farzedilen bu farkı M. Âkif Aydın şöyle izah eder: “Hanefî hukukçular akdin **unsurları** (rükünleri) derken, bununla sadece **icâb** ve **kabulü** anlar, tarafları akdin unsurları olarak açıkça zikretmezler. Bu, onların tarafları unsur olarak kabul etmediklerinden değil, icâb ve kabulün kaçınılmaz olarak tarafları da ihtivâ etmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer mezhepler ise, tarafları da akdin rükünleri arasında sayarlar.”⁵⁷⁸ Bu izah tarzıyla ikinci ve üçüncü rükünler birinci rükne indirgenmiş olmaktadır. Çünkü sığa, onları kullanacak olan tarafeyni ve tarafeyn adına velîlerini de ihtivâ etmektedir. Geriye dördüncü rükün olan şâhitler kalmaktadır ki bu da Hanefîlere göre nikâh akdinin rüknu olmasa da şartıdır.

Hamdi Döndüren’in ifadesiyle; evlilik akdinin konusu, yani eşlerin bu evlilikten gayeleri, birbirlerinin cinsel yönlerinden yararlanmalarıdır. Bu yüzden yalnız ev hizmetlerini görmek üzere yapılacak bir akit sadece bir “iş sözleşmesi” sayılabilir. Nikâh akdinde karı-koca hayatının yaşanması asıldır. **Mehir**, evliliğin kendisine bağlı olduğu bir rükün değil, **nafaka** gibi evliliğin (neticesindeki) hükümlerindendir.⁵⁷⁹

Hanefîlerin fûru-u fıkha dâir diğer eserlerinde⁵⁸⁰ olduğu gibi, **Nesefî** de *Kenzü’l-dekâik*’inde; “Nikâh akdi icâb ve kabul ile gerçekleşir” diyerek nikâhın rükünlerinden sadece **sığaya** yer vermiş, diğer rükünlere hiç değinmemiştir.⁵⁸¹ Bu, yukarıda belirttiğimiz gibi Hanefîlerin ve Nesefî’nin mes’eleye klasik yaklaşımlarıdır.

Nesefî’nin *Medârikü’t-Tenzîl*’ine baktığımızda; Bakara; 2/230 âyette geçen, kocası tarafından üç defa boşanmış olan kadının yine bu kocasına geri dönebilmesi için

⁵⁷⁴ Döndüren, Hamdi, age, s. 156.

⁵⁷⁵ Gazzâlî, **Vecîz**, s. 277-278; Râfiî, **Azîz**, VII, 492 vd.

⁵⁷⁶ Mergînânî, **Hidâye**, I, 206; Kudûrî, **Kitâb**, s. 107; Meydânî, **Lübâb**, III, 3; Halebî, **Mültaka’l-ebhur**, I, 238.

⁵⁷⁷ Gazzâlî, age, s. 277-278; Râfiî, age, VII, 492 vd; Döndüren, Hamdi, age, s. 156.

⁵⁷⁸ Aydın, M. Âkif, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 261.

⁵⁷⁹ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 156.

⁵⁸⁰ Bkz: Mergînânî, **el-Hidâye**, I, 206; Kudûrî, **el-Kitâb**, s. 107; Meydânî, **el-Lübâb**, III, 3; Halebî, **Mültaka’l-ebhur**, I, 238.

⁵⁸¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’l-dekâik**, s. 251.

gerekli olan “... Bir başka kocayla nikâhlanmadıkça (حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) ona helâl olmaz” kaydında geçen (تَنْكِحَ) fiilinin tefsirinde **Nesefî** der ki: “(تَزَوَّجَ) fiili nasıl ki hem erkeğe ve hem da kadına isnâd ediliyorsa, (نَكَحَ) fiile de erkeğe nisbet edildiği gibi kadına da nisbet edilebilir. Bu, nikâh akdinin kadının ibâresiyle de (sîga) gerçekleşebileceğine delildir.”⁵⁸² Yani bu âyette (تَنْكِحَ) fiilinin fâili kadındır. Yine Bakara; 2/232 âyette, boşanmış kadının arzu etmesi halinde eski kocasına geri dönmesine velisi tarafından mânî olunmamasını emreden (فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ) kaydında geçen (يَنْكِحْنَ) fiilinin tefsirinde **Nesefî**; “Burada, nikâh akdinin (kocanın kullanacağı ibâreyle/sîgayla gerçekleşeceği gibi), kadının kullanacağı ibâre ile de gerçekleşeceğine delil vardır”⁵⁸³ demektedir. Bu iki örnekte de **Nesefî**, akdin sîgasına yani iki tarafın kullanacağı **icâb** ve **kabule** değinmiştir. Akdin diğer rükünlerden bahsetmemiştir.

Hür mümin kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimsenin başkalarının cariyeleriyle ve ancak onların izniyle evlenebileceğinden bahseden Nisâ; 4/25 âyetinde; (فَأَنْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ) ifâdesi geçer. Burada, tarafeynden ilki olan erkeğin nikâh akdindeki rolü ve yetkisi zaten açıktır. Çünkü âyet ona hitap etmektedir. Kadına (bu âyette **câriyeye**) gelince, onun nikâh akdindeki yeriyle ilgili olarak **Nesefî** âyetin tefsirinde; “*Velîlerinin izniyle onları nikâhlayın. Yani efendilerinin izniyle... Bu âyet, câriyelerin nikâh akitlerini kendilerinin yapabileceklerine dâir biz Hanefîler’in lehine delildir.* Çünkü âyet, nikâh akdinin velîler tarafından gerçekleştirileceğine değil, bu akdin onların iznine bağlı olarak gerçekleşeceğinden bahseder”⁵⁸⁴ der. **Nesefî** bununla, kölelerin ve câriyelerin evlilik akitlerini kendilerinin yapabileceklerini ama bu evliliğin velîlerinin izin vermeleri şartıyla yürürlüğe girebileceğini söylemek ister. Âyet asıl itibariyle, **Nesefî**’nin yorumu da dâhil, kölelerin ve câriyelerin nikâhlarının geçerliliğinin velîlerinin iznine bağlı olduğuna vurgu yapmaktadır. Buna ilâveten, âyetin ibâresiyle tarafeynden erkeğe, **Nesefî**’nin de âyetin yorumuyla tarafeynden kadına işaret ettiğini, ancak sîgaya hiç değinmediğini görmekteyiz. **Nesefî**’nin de dâhil olduğu Hanefîlerin; nikâh akdinin rükünleri arasında tarafeyni açıkça saymasalar da, onların

⁵⁸² Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 181, 182.

⁵⁸³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 181, 182, 183.

⁵⁸⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 323-324.

akdin rükünleri arasında oldukları hususunu reddetmediklerine, konunun başında değinmiştik.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Nisâ; 4/25 âyetten **Ebû Hanîfe**’nin ve Hanefiler’in; “Kadın nikâh akdini kendisi gerçekleştirebilir. Velisinin gerçekleştirmesi şart değildir. Ancak, velinin onayı ve izninden sonra nikâh akdi yürürlüğe girer” şeklindeki görüşüne **İcî** karşı çıkar. Bu âyete göre kadının nikâh akdini yapma hakkının olmadığını, bunun velinin hakkı ve yetkisinde olduğunu söyler. Aksi takdirde âyette geçen; (بِإِذْنِ أَهْلِيهَا) kaydının boşa çıkacağını ve hükmünü yitireceğini söyler.⁵⁸⁵ Âyetten çıkartılan hüküm ve netice her ne olursa olsun, bu âyetin tefsirinde **Nesefî**’nin nikâh akdinin rükünlerinden sîgaya ve tarafeynden her ikisine, **İcî**’nin ise sîgaya ve tarafeynden sadece erkeğe yer verdiğini, kadının yerine onun velisine değindiğini görüyoruz.

İcî’nin *Şerhu’l-Muhtasar*’ına baktığımızda, “Hakikat-Mecâz, Müsterek ve Şer’î Hakikat” başlıklarını işlerken, nikâh lafzının hakikî ve mecâzî manalarına yer vermiş olsa da, nikâh akdinde kullanılan sîgalara ve buna dâir diğer mecâzî kullanımlara (örneğin; satış, hibe, sadaka, temlik gibi lafızlara) yer verdiğini tespit edemiyoruz.⁵⁸⁶

Ancak **İcî** tefsirinde, Bakara; 2/230. (حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) âyetini açıklarken; “**nikâh** lafzı **tezvîc** lafzı gibi, hem erkeğe ve hem de kadına isnâd edilir”⁵⁸⁷ demek suretiyle, (تَنْكِحَ) fiilinin fâilinin hem erkek ve hem de kadın olabileceğine işâret etmiş ve böylece **tarafeyne** yani **karı-kocaya** değinmiştir. **Sîgaya** değinmemiş olmasa dahi, bu yaptığı açıklamadan, dolaylı olarak sîgayı da kastettiğini çıkarmak mümkündür. Çünkü tarafeyn ancak (**icâb** ve **kabulü** telaffuz ederek), bu akdi gerçekleştirebilirler.

İcî, Müslümanların müşrik kadınlarla ve müşrik erkeklerle evlenmelerini yasaklayan Bakara; 2/221 âyetini tefsir ederken; “Âyette geçen nikâh/tenkiha lafzının kastedilen hakikî manası biz Şâfiîlere göre, nikâh akdidir” der.⁵⁸⁸ Bunu delillerden biri olarak da Hz. Peygamber’in; “*Velî ve şâhitler olmadan nikâh (akdi) olmaz*” hadîs-i şerifidir. **İcî**’nin bu hadisi delil olarak zikretmiş olmasından ayrıca; “Şâfiîler için de

⁵⁸⁵ **İcî**, Adudüddîn, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138b.

⁵⁸⁶ **İcî**, Adudüddîn, *Şerhu’l-Adud alâ Muhtasari’l-Münteha’l-Usûl li İbn Hâcib*, s. 40 vd, 46 vd.

⁵⁸⁷ **İcî**, Adudüddîn, *Tahkîku’t-tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 80a-b.

⁵⁸⁸ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 77a-b.

nikâh akdinin rükünlerinden sayılan **şâhitlerin** ve **velîlerin** gerekliliğine işâret ettiği” sonucunu çıkarmamız mümkündür.

Îcî, Nûr; 24/32. (وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ) âyetini yorumlarken; “âyetin zâhirî hitabına göre; bekârlar evlenmek istediklerinde, velîlerinin onları evlendirmeleri vaciptir. Köleler ve câriyeler de arzuladıklarında, efendilerinin onları evlendirmeleri vaciptir”⁵⁸⁹ demekle, yine nikâh akdinin rükünlerinden **velîlere** ve onların bu akitteki rollerine işâret etmiştir. 33. âyetteki (وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا) **nikâh** lafzını ise; “Evlenebilmek için gerekli olan **mehir** ve **nafaka** gibi maddî imkânlar ile nikâha imkân bulup bunu başarabilmek”⁵⁹⁰ diye açıklamıştır.

Îcî, Nûr; 24/60. (وَالْفَوَاحِشُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا)⁵⁹¹ âyetinde geçen **nikâh** lafzını **evlilik akdi** olarak değerlendirir ve âyete; “hiç kimsenin kendileriyle **tezevvüc etmeyi** arzulamadığı kadınlar” olarak anlam verir. Burada nikâh akdinin rükünlerine ve **sîgaya** hiç değinmez.⁵⁹²

Nesefî, Hz. Şuayb (a.s.)’ın iki kızından birini Hz. Mûsâ (a.s.) ile evlendirmek istemesinden bahseden Kasas; 28/27. (إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ) âyetin tefsirinde; “Bu, Hz. Şuayb’ın kendi kızını Hz. Mûsâ ile evlendirmek istediğine dâir vaadidir, evlilik akdi değildir. Çünkü eğer evlilik akdi olsaydı, (قَدْ أُنكِحْتُكَ) “Seni kızım ile evlendirdim”, diye fiilin zaman kipini **mâzî/geçmiş** olarak kullanması gerekirdi”⁵⁹³ demektedir. Zaten **Hanefiler**’e göre; “evlilik akdinin geçerli olabilmesi için icâb ve kabûlden en azından birinin geçmiş zaman kipiyle olması gerekmektedir.” Nesefî âyette geçen **nikâh** lafzını “evlilik akdi” sayar. Ancak geçmiş zaman kipiyle yapılmadığı için nikâh akdi gerçekleşmediğini söyler. Böylelikle nikâh akdinin **rükünlerinden sîgaya** değinmiştir.⁵⁹⁴ Rükünlerden tarafeyn olarak karı-kocaya ve kızın velîsi Hz. Şuayb’a âyet zaten işâret etmektedir.

⁵⁸⁹ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 60b.

⁵⁹⁰ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 61a.

⁵⁹¹ “... *Oturmakta olan kadınlar*”; “Yaşlandıkları için hayız/âdet görme, hâmile kalma ve çocuk doğurma özelliğini kaybetmiş kadınlar” demektir. Bkz. Zemahşerî, **Keşşâf**, III, 194; Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, II, 131; Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 227; Îcî, Adudüddîn, age, vr. 66b; Bulaç, Ali, **Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı**, s. 358, dipnot. (Nûr; 24/60).

⁵⁹² Îcî, Adudüddîn, age, vr. 66b.

⁵⁹³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, III, 337.

⁵⁹⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, III, 337.

İcî de Kasas sûresinde aynı âyetin tefsirinde “Hz. Şuayb’ın (a.s.) Hz. Musâ’ya (a.s.) yaptığı bu teklif ve talep, **evlilik /tezvîc için** bir ön hazırlıktır, evlilik akdi değildir. Onun Musâ’ya ısrarla ve hitâben konuşması bu gerçeği değiştirmez. Çünkü o, “Kızımı seninle nikâhladım, evlendirdim” diye geçmiş zaman kipi kullanmamış, bilakis; “Kızımı seninle evlendirmek istiyorum” diye arzusunu dile getirmiştir”⁵⁹⁵ şeklinde açıklamada bulunur. Buradan, İcî’nin **Nesefî** gibi, âyetle geçen nikâh lafzını evlilik akdi olarak anladığını, “akdin gerçekleşmesi için geçmiş zaman kipini şart koştuğunu” anlıyoruz. İcî burada ayrıca **sîga**ya da değinmiştir.⁵⁹⁶ Rükünlerden tarafeyn olarak karı-kocaya ve kızın velîsı Hz. Şuayb’a âyet zaten işâret etmektedir.

Hz. Peygamber’in halasının kızı Zeynep binti Cahş ile, ilk kocası Zeyd b. Hârise onu boşadıktan sonra, evlenmesinden bahseden Ahzâb; 33/37 âyetle de nikâh akdinin rükünlerinden sîga’ya yer verilmiştir ki bu sîga, (زَوَّجْنَاكَهَا) lafzıdır. Âyetle evliliği ifâde etmek için nikâh değil de **tezvîc** lafzı kullanılmıştır. Dolayısıyla burada, nikâh lafzından kaynaklanan hâkîkat-mecâz ve cinsel ilişki-evlilik akdi tartışması söz konusu değildir. **Tezvîc**’in manasının ise, âyetin zâhirinin açıkça işâret ettiği ve hem **Nesefî**’nin ve hem de İcî’nin belirttikleri gibi, hakîkî manasıyla **nikâh akdi** olduğu açıktır.⁵⁹⁷ İcî buna ayrıca iki husus ilâve eder: 1- Buradaki evliliğin biraz farklı olduğunu, bilinen şekliyle nikâh akdi yapılmadan ve nikâh kıyılmadan Hz. Peygamber’in Hz. Zeynep ile Allah tarafından ve vahiyle evlendirildiğini, nikâhlarının da Hz. Cebrâil tarafından kıyıldığını nakleder. Bunu desteklemek için de Hz. Zeynep’in; “*Ey kadınlar! Sizleri velîleriniz evlendirdi. Benim bu evliliğimi ise bizzat Allah c.c. üstlendi ve bizi evlendirdi*” diye söylemekte olduğunu nakleder. 2- Ayrıca İcî âyetle geçen sîganın “**yûkra’ü**” zayıf kırâatıyla, (زَوَّجْنَاكَهَا) “*Seni onunla evlendirdim*” diye, “mütekellim vahdeh / birinci tekil şahıs” olarak da okunduğunu belirtir.⁵⁹⁸ **Zemahşerî** tefsirinde, bu kırâtın Ehl-i beyt tarafından okunduğunu ve senedinin de; “Câfer b. Muhammed, babası Muhammed b. Hasan, Hasan b. Ali, Ali b. Ebî Tâlip, Hz. Peygamber (s.a.s.)” şeklinde olduğunu kaydeder.⁵⁹⁹ İcî’nin ilâve ettiği bu iki kaydı

⁵⁹⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 101b.

⁵⁹⁶ İcî, Adudüddîn, age, vr. 101b.

⁵⁹⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, III, 444; İcî, Adudüddîn, age, vr. 140a.

⁵⁹⁸ İcî, Adudüddîn, age, vr. 140a.

⁵⁹⁹ Zemahşerî, **Keşşâf**, III, 412.

Kadı Beydâvî de tefsirinde zikreder.⁶⁰⁰ Ancak **Nesefî** tefsirinde bunlara yer vermemiştir.⁶⁰¹ Netice olarak bu âyetin tefsirinde **Nesefî**'nin **sîgaya** değindiğini görüyoruz. **Îcî** ise **sîganın** yanında, Hz. Zeynep'ten nakledilen rivâyeti zikretmekle, diğer kadınların **velîlerine** ve Hz. Zeynep'in **velisine** (Allah c.c.) değinmiştir.

Yine **Nesefî** ve **Îcî**, Ahzâb; 33/50 âyetinde geçen (أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا) **istinkâh** lafzının da “evlilik akdi” manasında olduğunu, **nikâh** ve **istinkâh** lafızlarının aynı manaya geldiğini belirtirler.⁶⁰² Ancak âyette zikredilen (إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا) **hibe** lafzının nikâh akdinde **sîga** olarak kullanılmasının geçerli olup olmadığı ve bu hibe lafzının sadece Hz. Peygamber'in evliliğinde mi geçerli olduğu ya da bunun ümmetine de şâmil olduğu hususu hem iki müfessirimiz arasında ve hem de onların mezhepleri arasında tartışmalıdır.⁶⁰³ Bu hususa, bir sonraki konumuz; “Sîgada Geçerli Olan Lafızlar” başlığı altında değineceğiz.

Mümtehine; 60/10 âyette geçen (أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ) **nikâh** lafzıyla alakalı olarak, **Nesefî** ve **Îcî** tefsirlerinde, ne sîgaya, ne sîgada geçerli olan lafızlara ve ne de zaman kipine değinmemişlerdir.⁶⁰⁴ Aynı şekilde her iki müfessirimiz Rûm; 30/21 âyetin tefsirinde de bu hususlara değinmemişlerdir.⁶⁰⁵ Zaten âyette nikâh lafzı değil de tezvîc/ezvâc lafzı geçmektedir.

Böylece **Îcî**'nin, Şâfiîlerin nikâh akdinin **rükünlerinden** saydıkları; “Sîga, tarafeyn, şâhitler ve velîler” olmak üzere dört unsura da tefsirinde değindiğini görmekteyiz. **Nesefî**'nin ise bunlardan asıl olarak “sîga”ya değindiğini görüyoruz.

B- Sîgada Geçerli Olan Lafızlar

Nikâh akdinin sîgasında (îcâb-kabul'de) tarafların kullanacağı sözcükler açık/hakikat veya kinâyeli/mecâz olabilir. Sadece evlilik akdi yaparken kullanılan **nikâh** ve **tezvîc** sözcükleri ile bunların diğer dillerdeki birebir karşılıkları açık lafızlardır. Çünkü insanlar meramlarını ancak kendi dilleri ile ifade edebilmektedirler. “Nikâhladım, evlendim, evlendirdim, tezvîc ettim” gibi (Nisâ; 4/22, Ahzâb; 33/37).

⁶⁰⁰ Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, II, 247.

⁶⁰¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 443-444.

⁶⁰² Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 447-449; Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 141b, 142a.

⁶⁰³ Bkz: Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 447-449; Îcî, Adudüddîn, age, vr. 141b, 142a.

⁶⁰⁴ Bkz: Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, IV, 365; Îcî, Adudüddîn, age, vr. 295a.

⁶⁰⁵ Bkz: Nesefî, Ebü'l-Berekât, , III, 390; Îcî, Adudüddîn, age, vr. 120-b.

Bunlara ilâveten mülkiyetin nakli sonucunu doğuran satış, hibe, sadaka, temlik gibi sözler de nikâhda mecâz olarak îcâb ve kabul için kullanılabilir. “Kendimi şu kadar mehir karşılığında sana hibe ettim” gibi. Bu tür mecâzî kullanımlarda; mehrin zikredilmesi, şahitlerin hazır bulunması ve meclisin nikâh meclisi olması gibi hususlar, tarafların gayelerinin evlenmek olduğunun açık delilidir. Temlik ifade etmeyen kirâ, rehin, îbrâ ve vedâ gibi sözcükler îcâb ve kabul için elverişli sayılmamışlardır.⁶⁰⁶

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hanefîler, sîga olarak îcâb ve kabul’de; nikâh ve tezvîc lafızlarının yanısıra, temlik ifade eden bey’, şîrâ, hibe, sadaka gibi lafızları geçerli sayarlar. Ancak temlik ifade etmeyen icâre (kiralama), ibâha, ihlâl, i’âre (ödünç verme) ve vasiyet gibi lafızları geçerli saymazlar.⁶⁰⁷

Nesefî, *Kenzü’l-dekâik*’ında; “Nikâh akdi; nikâh, tezvîc lafızlarıyla ve aynî bir malın hemen temlik edilmesini (mülkiyetin intikâlini) ifâde eden temlik ve bey’ gibi lafızlarla gerçekleşir”⁶⁰⁸ diyerek, hakîkî lafızlara ilâveten mecâzî lafızlara da yer vermiş, böylece nikâh akdi sîgasında geçerli olan lafızlara değinmiştir. Bu anlayış, Hanefîler’in görüşüdür.

Buna ilâveten **Nesefî**, *Medârikü’t-Tenzîl*’inde, ilgili âyetlerin tefsirlerinde bu konuya değinir. Örneğin; karşılıksız olarak ve mehir de talep etmeden kendisini Hz. Peygamber’e kendisini hibe eden kadından bahseden Ahzâb; 33/50.

(وَأَمْرًا مُّؤَمَّنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا، خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُنِ الْمُؤْمِنِينَ)

âyetini şöyle tefsir eder: “Bu evliliğin helâl olması için; 1- Kadının kendisini Hz. Peygamber’e hibe etmesi, 2- Hibenin geçerli olması için de Peygamber’in bu hibeyi ve evliliği kabul etmesi gerekir, diye iki şarta bağlanmıştır. Bu âyet, nikâh akdinin kinâyeli ve mecâzî olarak **hibe** lafzıyla da (sîga) geçerli olacağına delâlet eder. Çünkü Hz. Peygamber’e özel olduğu belirtilmedikçe, bütün hükümlerin bağlayıcılığı hususunda Hz. Peygamber ve ümmeti müsâvîdir” der.⁶⁰⁹ Burada **Nesefî**’nin; nikâh akdinin rükünlerinden sîga için, **Hanefîlerce** de geçerli ve **temlik** ifâde eden çok sayıdaki lafızdan biri olan **hibeye** yer verdiğini ve bunu geçerli saydığını görmekteyiz.

Aşağıda belirteceğimiz üzere, “Hibe yoluyla evlenmenin sadece Hz. Peygamber’e has olduğunu, bunun normal bir evlenme yolu olmadığını” iddiâ eden

⁶⁰⁶ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Âile İlmihali*, s. 157.

⁶⁰⁷ Bkz: Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 220; Halebî, İbrâhîm, *el-Mültekâ*, I, 238.

⁶⁰⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 251.

⁶⁰⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, III, 448-449.

Şâfiîler'in ve **İcî**'nin delil olarak kullandıkları âyetteki; (خَالِصَةً لَّكَ) kaydını **Nesefî** onlardan farklı olarak ve Hanefîlerin görüşlerini destekleyecek şekilde yorumlar ve şöyle der: “Mehir ödemeksizin evlenmeyi sana helâl kıldık.” Âyetteki (مِنْ ذُنِّ الْمُؤْمِنِينَ) kaydını da; “Bilakis senin dışındaki diğer mü'minler, akit esnasında zikretmemiş olsalar ya da zikrettiklerini inkâr etmiş (نَفَاهُ) olsalar da, mehir ödemek zorundadırlar” diye yorumlar. Yani **Nesefî**; mehir ödemeleri kaydıyla diğer mü'minlerin **hibe** yoluyla yaptıkları evlilik akitlerinin, Hz. Peygamber'inki gibi, geçerli olduğunu söyler.⁶¹⁰

Hem **Nesefî** ve hem de **İcî**, Ahzâb; 33/49 âyetin tefsirinde, siga olarak **nikâh** ve **tezvic** lafızlarına değinirler. Zaten nikâh lafzı âyetin içinde geçer. Ancak bu nikâh lafzının, âyet cinsel ilişkiden önce boşamadan bahsettiği için ve henüz cinsel ilişki gerçekleşmediğinden, sadece (ve mecazen, kinâyeli olarak) nikâh akdi manasına geldiğini söylerler.⁶¹¹

İmâm Şâfiî, evlilik akdinde hakîkî anlam taşıyan **nikâh** ve **tezvîc** lafızlarından başkasını geçerli saymaz.⁶¹² Sonradan yazılan Şâfiî fikhî kitaplarında benzer ibârelerin ve benzer gerekçelerin tekrâr edilegemekte olduğunu ve mecâzî/kinâyeli lafızların geçersiz sayıldığını görmekteyiz.

İcî de, **İmâm Şâfiî** gibi evlilik akdinde **hibe** lafzını geçerli saymaz, Hanefîlerin ve **Nesefî**'nin görüşlerini reddeder.⁶¹³ Şöyle ki: **İcî**, âyetteki Hz. Peygamber'e hitap şeklinin (إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا، خَالِصَةً لَّكَ) gâib sîgadan muhataba dönmesinin, hükmün Hz. Peygamber'e husûsî olduğunu hissettirmek amacı taşıdığını söyler. Nebî lafzının zikredilmiş olması da, bu bağlayıcı ve husûsî hükmün O'nun nübüvvetinden kaynaklandığını belirtir. Nebî lafzının iki defa tekrarlanmış olmasının, O'nun şânını yüceltmek için olduğunu söyler. Âyetin sergilediği bu yaklaşım tarzının normalde nikâh akdinin hibe lafzıyla olamayacağının delili olduğunu söyler. Çünkü lafzın, verilmek istenen manaya tâbî olduğunu, kastedilen mananın da Hz. Peygamber'in özel durumu olması hasebiyle, zikredilen lafzın (hibe) O'na husûsî olduğunu belirtir. Buna ilâve olarak, “Kim, hibe yoluyla kadın alabilme ve onunla evlenme hususunda, ümmetinin de Hz. Peygamber ile müşterek olduğunu” iddiâ ederse, bunun için ayrıca (hâricî bir) delil

⁶¹⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 449.

⁶¹¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 447-448; İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 141a.

⁶¹² İmâm Şâfiî, **el-Ümm**, V, 32-33; ag mlf, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, s. 121-122.

⁶¹³ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 141b.

getirmelidir, der. Bu izah tarzının aslında **Ebû Hanîfe**'ye bir reddiye olduğunu söyler. Çünkü Ebû Hanîfe'nin bu hükmü hem Hz. Peygamber için ve hem de ümmeti için teşmil ettiğini belirtir. Maamâfih asıl olanın; herhengi bir hükme muhatap olma hususunda onun ümmetiyle müşterek olduğunu, ancak burada hükmün ona tahsis edildiğini gösteren özel bir delil bulunduğunu ifâde eder. Bu delilin de, âyetteki; **خَالِصَةً** (كَ مِنْ دُنِ الْمُؤْمِنِينَ) kaydı olduğunu belirtir.⁶¹⁴

Îcî ayrıca; “Sadece sana **has** olmak üzere” kaydının muhtemelen şu beş manaya da gelebileceğini sıralar: 1- Nikâh'ın ve cinsel ilişkinin bedelsiz/mehirsiz olması, 2- Hibe lafzıyla nikâh akdi yapmak, 3- Velî ve şâhitler olmadan nikâh kıymak, 4- Hz. Peygamber'e kendisini hibe eden kadın, ondan sonra kimseye helâl değildir. Allah, diğer mü'minlere evlilik akitlerinin şartlarını, cinsel ilişki üzerine mehir ödemenin, akitte veya âyette zikredilmese de, gerekli olduğunu öğretmiştir ve bunu mü'minlere hatırlatmaktadır. 5- Bu kadın sadece Hz. Peygamber'e hususidir, diğer mü'minlere değil.⁶¹⁵

Îcî, âyetteki (**خَالِصَةً لَكَ**) ifâdesinden sonra gelen ve (**قَدْ عَلِمْنَا**) diye başlayıp (**لَا يَمَانُهُمْ**)'e kadar devam eden **ara cümle**nin (cümle-i i'tirâziyye) ve sonrasındaki (**لَا يَمَانُهُمْ**) cümlesinin buradaki faydasının; Hz. Peygamber ile mü'minler arasındaki farkın hissettirilmesi olduğunu, ancak bu farkın sadece Hz. Peygamber'e genişlik tanımak manası taşımadığını, buna ilâveten; 1- Hz. Peygamber'e genişlik tanıyıp ümmetine darlık/sınırlama getirmek, yani **hibe** yoluyla hakkından ümmeti mahrum bırakmak, 2- Bunun aksinin getirilmesi, yani ümmetine genişlik tanıyıp Hz. Peygamber'e darlık/ sınırlama getirmek, ... gibi başka manaları ve hikmetleri de olduğunu belirtir.⁶¹⁶ Bütün bu izahları **Îcî**'nin (**خَالِصَةً لَكَ**) kaydının Hz. Peygamber'e has olduğunun ve dolayısıyla nikâh akdinde kadının **hibe** lafzını kullanmasının sadece O'nun evliliği için geçerli olduğunu vurgulamak için yaptığını anlıyoruz.⁶¹⁷ **Îcî**'nin burada kendince tutarlı bir mantıkla Hanefîlerin ve **Nesefî**'nin görüşlerini delilleriyle birlikte reddettiğini görüyoruz.

⁶¹⁴ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 141b, 142a.

⁶¹⁵ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 141b, 142a.

⁶¹⁶ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 141b, 142a.

⁶¹⁷ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 141b, 142a.

C- Sığada Geçerli Olan Zaman Kipi

M. Akif Aydın; “Hanefî hukukçulara göre tarafların kullandığı **îcâb ve kabulde fiilin zamanının en az birisi geçmiş zamanda olması gerekir**. Bu şartla, diğer tarafın kullandığı fiil geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanda olabilir” der.⁶¹⁸ Hanefî fıkıh kaynaklarına baktığımızda bunun gerçekten böyle olduğunu görüyoruz.⁶¹⁹

Hamdi Döndüren; “Evlilik akdinin geçmiş zaman sığasıyla oluşması konusunda görüş birliği vardır... Şimdiki zaman sığası, Hanefîlere ve Mâlikîlere göre akdi o anda meydana getirmeye delâlet eden bir karinenin bulunması halinde evlilik akdi meydana getirmeye elverişli sayılır. Emir sığası, Hanefîlere göre emir verilen kişiyi vekil tayin etmek, Mâlikîlere göre ise îcâbta bulunmaktır”⁶²⁰ demektedir. “Soru sığası ise îcâb sayılmaz, belki îcâba çağrı sayılabilir.”⁶²¹ Şâfiîlerin kaynaklarına baktığımızda, sığayı (nikâhladım, evlendirdim, onunla evlenmeyi kabul ettim, onun evlilik teklifini kabul ettim.) gibi geçmiş zaman kipinde kullandıklarını görmekteyiz.⁶²²

Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*'da; “Nikâh akdi; îcâb ve kabul ile gerçekleşir ki bunlardan her ikisi ya da birisi geçmiş zaman kipiyle olmalıdır”⁶²³ demektedir. Tefsiri *Medârikü't-Tenzîl*'de de bu yaklaşımı sergileyerek, kullanılan sîgalardan en az birinin geçmiş zamanda olmasını şart koşar.⁶²⁴

Ayrıca, “Evlilik Akdinin Rükünleri/Sîga” başlığı altında değindiğimiz üzere, hem **Nesefî** ve hem de **Îcî**, Hz. Şuayb'ın (a.s.) kızını Hz. Mûsâ (a.s.) ile nikâhlamak istemesinden bahseden Kasas; 28/27 âyetin tefsirinde; “Bu, Hz. Şuayb'ın kendi kızını Hz. Mûsâ ile evlendirmek istediğine dâir vaadidir, evlilik akdi değildir. Çünkü eğer evlilik akdi yapacak olsaydı, (فَدَأْتِهَا) “Seni kızım ile evlendirdim”, diye fiilin geçmiş zaman kipini kullanması gerekirdi” demek suretiyle her ikisi de sîga da, en azından birinin, geçmiş zaman kipi olarak kullanılmasının zorunluluğuna vurgu yapmışlardır.⁶²⁵

⁶¹⁸ Aydın, M. Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 262.

⁶¹⁹ Bkz: Kudûrî, **Kitâb**, s. 107; Meydânî, **Lübâb**, III, 3; Merğînânî, **Hidâye**, I, 206; Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 251; Halebî, **Mültekâ'l-ebhur**, I, 237.

⁶²⁰ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 158.

⁶²¹ Kâsânî, **Bedâi'u's-Sanâî**, II, 231; İbnü'l-Hümâm, **Fethü'l-Kadîr**, II, 344-345; Döndüren, Hamdi, age, s. 158.

⁶²² Bkz: İmâm Şâfiî, **el-Ümm**, V, 32 (نِكَاحُ مَا يَجِبُ بِهَا عَقْدُ النِّكَاحِ); Nikâhı Vacip/Geçerli Kılan Lafızlar başlığı); Gazzâlî, **Vecîz**, s. 276 vd; Râfî, **Azîz**, VII, 426, 492 vd.

⁶²³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 251.

⁶²⁴ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 337.

⁶²⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 337; Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 101b.

İki müfessirimizin de, konuyla ilgili ve içinde nikâh lafzının geçtiği diğer âyetlerin tefsirlerinde bu hususa değindiklerini göremiyoruz.

Böylelikle, “Evlilik Akdinin Rükünleri”ni işlemiş olduk. Devamında ise fıkıh kitaplarına baktığımızda, “Evlilik Akdinin Şartları” ve “Muteberlik Bakımından Evlilik” konuları gelmektedir. Fakat biz daha önce işlediğimiz “Evlilik Akdinin Rükünleri”, “Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar” ve “Evlilikte Ehliyet, Velayet ve Denklik” başlıkları altında ve konuların içerisinde aslında bu iki konuyu yani “Evlilik Akdinin Şartları” ve “Muteberlik Bakımından Evlilik” konularını aslında işlemiş olduk. Bu nedenle, tekrarına yer vermeyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÂİLE HUKÛKU

NESEFÎ VE İCÎ'NİN EVLİLİĞİN YÜKÜMLÜLÜKLERİNE İLİŞKİN ÂYETLERE YAKLAŞIMLARI

I- KİŞİSEL YÜKÜMLÜLÜKLER

A- Kadının Hayız-Temizlik Hali ve Cinsel İlişki

Konumuza başlarken hemen belirtelim ki burada kastettiğimiz cinsel ilişki, evli eşler arasındaki meşru ve helâl olan cinsel ilişkidir. Yoksa diğerinin adı zinâdır. Biz bu başlık altında, zinâ konusunu değil, evli eşler arasındaki meşrû ve helâl olan cinsel ilişkiyi ele alacağız.

Ergenlik çağına sonra da evlenme yaşına erişmiş olan kadın ile erkek **nikâh akdi** ile evlenirler. Bundan sonra birlikte yaşayacakları evlilik hayatları ve cinsel ilişkileri **meşrû'** ve **helâl** sayılır. Aralarında evlilik bağı olmaksızın erkek ile kadının özellikle **halvet-i sahîha** hallerinde yaşayacakları her türlü yakınlaşma ve cinsel ilişki **zinâ** (gayr-i meşrû' ilişki) sayılır. Bu ilişkinin kanunlarla yasal sayılması ya da başka isimler altında anılması İslâm'ın bu konudaki hükmünü değiştirmez. Zinâ yapan kadın ile erkek evli iseler ya da biri evli diğeri bekâr ise veya her ikisi de bekâr iseler, içlerinden evli olanlar **recm** hükmü¹ gereği **taşlanarak** yani **îdâm** edilerek **öldürülürler**. Bekâr olanlar da **zinâ âyetinin**² hükmü gereği **100 değnek vurularak** cezâlandırılırlar. Ayrıca bu hükümleri destekleyen Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çok sayıda hadîs-i şerîfleri ve uygulamaları da mevcuttur. Bunlar, İslâm'ın bilinen hükümleridir.

Bunlara ilâve olarak belirtmek gerekir ki; İslâm şeriatı evli olan karı-kocaya da her zaman cinsel ilişki kurma izin vermemiş, bunu belirli şartlara bağlamıştır. Bu hususta özellikle kadının bu ilişkiye uygun ve hazır olması şartı getirilmiştir. Bu uygunluğun adı kadının **tuhur/temiz** halinde olmasıdır. Yani kadın, kocasının nikâhlı helâli de olsa, ona ezâ vereceği gerekçesiyle, **âdet/hayız** hâlinde kocasının ona

¹ Ebû Dâvûd, Hudûd, 16; İbn Mâce, Hudûd, 9; İmâm Mâlik, Muvattâ, Hudûd, 10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 183.

² Nûr, 34/2.

yakınlaşarak cinsel ilişki kurmasına izin verilmemiştir. Kocasını sabırla karısının bu süreyi bitirmesini beklemelidir. Bu süre içinde eşler arasında kurulacak olan cinsel ilişki, arada nikâh bağı olduğu için zinâ sayılmasa da, karı-koca Allah'ın emrine muhâlif davranıp harâm bir fiili işledikleri için günahkâr sayılmışlardır.

“**Hayız**” kelimesi; akmak, dökülmek manasına gelen (حَاضٌ، يَحِيضُ، حَيْضٌ) fiilinden türemiş bir kelimedir. Fıkıhta kadınlar için kullanılır. Yaygın kullanımıyla, hayız kanı gören kadına (حائض) denir.³ Müennes sigası olan “tâ”lı şekli (حائضة) kullanılmaz. Karnında bebeği olan ve bizim Türkçe’imizde “**hâmile**” dediğimiz kadına Arapça’da “**hâmil**” (إمرأة حامل) denildiği gibi. Çünkü Arapça’da bir kelimeyi müennes sîgasıyla kullanmak için, müzekker sîgasına tekâbül edecek erkekler olmalıdır. Erkekler ise hayız veya âdet görmezler, hâmile de kalmazlar. Arapça’da “**hâmile kadın**” deyince; “karnında bebeği olan kadın” değil de, “sirtında ve elinde yük taşıyan kadın” anlaşılır.

Bir kadının rahiminden üç türlü kan gelir. Bunlar; a- Hayız kanı: Doğum veya hastalık olmaksızın sağlıklı kadının rahiminden belirli yaşlar arasında yani ergenlik çağından itibaren yaşlanıp menopoz dönemine girinceye kadar her ay ve genellikle düzenli olarak gelen kandır.⁴ Türkçe’de “**hayız**” kelimesi yerine; “**âdet**”, “**aybaşı**”, “**kirlilik**”, “**ay hâli**” veya “**namazsızlık**” gibi terimler kullanılır.⁵ Bu hal, ibâdete ve cinsel ilişkiye mânidir. b- İstihâze (özür) kanı: Kadın hastalığı olanlarda görülür. Bu, burun kanaması gibi insanların herhangi bir yarasından gelen ve akıntısına mânî olunamayan özür kanı hükmündedir, ibâdete ve cinsel ilişkiye mânî değildir. c- Nifâs (lohusalık) kanı: Doğumdan sonra belirli bir süre boyunca, Hanefîler’e göre en fazla 40 gün, Şâfiîler’e göre en fazla 60 gün süreyle gelen bir kandır. En azının bir sınırı yoktur, birkaç gün de olabilir ya da nadiren de olsa doğum yapan bazı kadınlardan hiç nifâs kanı gelmeyebilir. Bu kan da hayız kanı gibi ibâdete ve cinsel ilişkiye mânidir.

Âdet görme, yani **hayız**, kadını erkekten ayıran en belirgin özelliklerden biridir. Bu, anormal ve çirkin bir durum değil, gayet normal ve kadının yaratılışının

³ Cevherî, *Sihâh*, s. 277-278 (حَيْض) md; Neseî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 149; Kal’acî, Kuneybî, *Mu’cemü lügati’l-fukahâ*, s. 189 (حَيْض) md, Sa’îd Ebû Ceyb, *el-Kâmûsü’l-Fikhî*, s. 107.

⁴ Cevherî, *Sihâh*, s. 277-278 (حَيْض) md; Neseî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’l-dekâik*, s. 149; Kal’acî, Kuneybî, *Mu’cemü lügati’l-fukahâ*, s. 189 (حَيْض) md.

⁵ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Âile İlmihali*, s. 98; Haliloğlu, Hasan, *Talâk Süresi’nin Tefsiri ve Bu Süredeki Hukûkî Prensipler*, Y. Lisans Tezi (İstanbul-1996), s. 46.

gereği olan fizyolojik bir olaydır. Kadının aşağılanması için aslâ bir gerekçe sayılamaz. Bakara; 2/222 âyetinde görüleceği gibi, Kur'an-ı Kerîm kadının **hayız/âdet** halinden “**pislik**” olarak değil, “**eziyet**” diye söz etmiş, bununla sıkıntıda bulunan hayızlı kadını korumak istemiştir. Âdetli kadının temiz olmayan yönü sadece kanıdır. Onun tükürüğü ve teri pis değildir. Pişirdiği yenir ve yemek artığı da temizdir.⁶

Âdet kanının ilk başlama (bülûğ çağı) ve bitiş süresi hakkında mezhepler arasında farklı anlayışlar olduğunu söylemiştik. Âdet görmenin üst sınırı için açık bir âyet veya hadis bulunmadığından, İslâm hukukçuları (fukahâ) tecrübeye yani her memleketin kendi iklim şartlarına ve örfüne dayanarak değişik yaşlar belirlemiştir.⁷

Âdetli veya lohusa olan bir kadına; namaz kılması⁸, oruç tutması⁹, Kâbe'yi tavaf etmesi¹⁰, Kur'an-ı Kerîm'e el sürmesi ve onu okuması¹¹, mescide ve camiye girmesi¹², eşiyile cinsel ilişkide bulunması¹³, boşanması (bid'ı talâk olarak geçerli olsa da günahdır, adı üstünde bid'attır)¹⁴ gibi hususlar âyetlerle ve hadislerle harâm kılınmıştır. Daha doğrusu bunlara yasaklama değil de, hayız halindeki kadının ruh ve fizyolojik hali esas alınarak, Allah Teâlâ tarafından bu gibi ibâdetlerden ve mükellefiyetlerden muâf tutulması (pozitif ayırmacılığa tâbî tutulması) da diyebiliriz. Sayılan bu yasaklardan biz sadece “**karı-koca arasındaki cinsel ilişki**”ye değineceğiz.

Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*'inde, “Kitâbü't-Tahâre” ana başlığı altında “Bâbü'l-Hayz” ara başlığını işlerken kadınların hayız halleri ve bunların üzerine terettüp eden fikhî hükümleri hakkında önemli hususlara işâret etmiştir. Bu görüşlerin **Hanefî** fikhinin görüşleri olduğunu peşinen biliyoruz.

Nesefî, “**hayız kanı**”nı; “Sağlıklı ve ergen bir kadının rahiminin dışarı attığı kandır” diye tarif eder ve hayız görme müddetinin en az 3 gün, en fazla 10 gün

⁶ Buhârî, Hayız, 2-3; Nesâî, Tahâret, 173, 174, 178; Hayız, 14; Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 99; Haliloğlu, Hasan, **Talâk Süresi'nin Tefsiri ve Bu Süredeki Hukûkî Prensipler**, s. 47.

⁷ Bu görüşler için bkz: İbn Âbidîn, **Reddü'l-Muhtâr**, I, 279 vd; Şürûnbulâlî, **Merâku'l-Felâh**, Mısır-1315, s. 23; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, Kahire, t.y., I, 363; Döndüren, Hamdi, age, s. 99-100; agm, “Hayız” md, **ŞİA**, II, 382; Haliloğlu, Hasan, age, s. 48.

⁸ Buhârî, Hayız, 19, 24; Vüdû, 63; Müslim, Hayız, 62; Ebû Dâvûd, Tahâret, 109.

⁹ Buhârî, Hayız, 20; Tirmizî, Savm, 68; Nesâî, Hayız, 17; Sıyâm, 64; Ebû Dâvûd, Tahâret, 104.

¹⁰ Buhârî, Hayız, 1, 7; Edâhî, 3, 10.

¹¹ Vâkı'a Süresi; 56/79; Tirmizî, Tahâret, 98; İbn Mâce, Tahâret, 105.

¹² Müslim, Hayız, 11, 13; Nesâî, Tahâret, 172; Hayız, 18; İbn Mâce, Tahâret, 120; Dârimî, Sünen, Vüdû, 116.

¹³ Bakara; 2/222; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, I, 278.

¹⁴ Talâk; 65/1; Buhârî, Talâk, 1, Tefsir (Talâk Süresi; 65), 1; Ebû Dâvûd, Talâk, 4; İbn Mâce, Talâk, 2; Müslim, Talâk, 1; Nesâî, Talâk, 1; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, VI, 221; Seyyid Sâbık, **Fikhü's-Sünne**, II, 225-226.

olduğunu, bunlardan daha azının ve daha fazlasının istihâze (özür) kanı olduğunu belirtir. Bu kanın renginin hâlis beyaz olmadığını (kirli, bulanık ve koyu renkli olduğunu), namaz kılmaya ve oruç tutmaya mânî olduğunu söyler. Kadın temizlendikten sonra orucunu kazâ eder, namazını kazâ etmez (bundan muaftır), der. Ayrıca hayızlı kadının mescide giremeyeceğini, Kâbe'yi tavaf edemeyeceğini, kendisiyle izar altından (cinsel uzvundan) dokunma ve cinsel ilişki kurulamayacağını, Kur'an-ı Kerîm okuyamayacağını, ancak ona kabıyla dışından dokunabileceğini belirtir. Abdestsizlik (hades), cünüplük ve nifâs hallerinin de Kur'ân'a dokunmaya ve onu okumaya engel olduğunu söyler.¹⁵

Nesefî, kadının hayız hali eğer en fazla süresi olan 10 günün sonunda bitmişse, yıkanıp gusletmeden önce de kocasının onunla cinsel ilişki kurabileceğini, sürenin en azı olan 3 günün sonunda hayızdan kesilmişse eğer, gusûl ettikten sonra veya en az bir namaz vakti geçtikten sonra ancak cinsel ilişkinin helâl olduğunu söyler. Kadının hayız kanı veya nifas kanı görme süresinde iken arada oluşabilecek olan kısa süreli tuhur hallerini de hayızdan ve nifastan sayar.¹⁶ Kadının hayız hali bittikten sonra ve gusletmeden önce kocasıyla cinsel ilişki kurmasının helâl olup olmadığı ihtilâfının kaynağı; Bakara; 2/222 âyette (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ) geçen özellikle “**tuhur/tahâret**” kelimesinin kırâatı ve manası üzerindeki ihtilaftır. Bunu aşağıda göreceğiz.

Nesefî, kadının **tuhur/temizlik** süresinin en az 15 gün olduğunu, üst sınırının olmadığını belirtir. Ancak kadının âdetinin düzensiz olması ve hayız kanının aylarca sürebildiği durumlarda hem hayız ve hem de tuhur hali için belirli bür süre tayin edilmesi zorunluluğu ortaya çıktığında üst sınırın zarûreten belirlenmesi gerektiğini söyler. *Kenzü'd-Dekâik*'in şerhi *Şerhu't-Tâî*'de bu üst sınırın; tuhur hali için 2 ay, hayız hali için (veya boşanmışsa iddet süresi için) 7 ay olarak belirleneceği açıklanmıştır.¹⁷

Nesefî, “**istihâze/özür kanı**”nın sürekli burun kanaması (رُعَافٌ دَائِمٌ) hükmünde olduğunu, namaz kılmaya, oruç tutmaya ve cinsel ilişkiye mânî olmadığını söyler. Hayız ve nifâs kanının belirlenmiş olan en fazla sürelerini aşarak devam etmesi durumunda, önceki aylara göre mutad olanı aşan miktarının istihâze kanı sayıldığını

¹⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-Dekâik**, s. 149.

¹⁶ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, s. 149.

¹⁷ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-Dekâik**, s. 150.

belirtir. (Henüz sistemi oturmadiğı ve kararsız kalmaması için), kadının ilk âdetinin 10 gün, ilk nifâsının da 40 gün sayılacağını belirtir. İstihâze kanı gören kadının, idrarını, gazını ve karnını tutamayıp da sürekli kaçıran, burnu sürekli kanayan, yarısındaki cerâhati sürekli akan kimsenin her farz namazı vakti için yeni abdest alması gerektiğini, bu abdetle farz ve nâfile bütün namazları kılabilceğini, sadece bu abdestin vaktin çıkmasıyla bozulacağını belirtir.¹⁸

Nesefî, “nifâs kanı”nı; “doğum sonrası çocuğun peşinden gelen kandır”, diye tarif eder, hâmile kadının da rahiminden kan gelebileceğini ve bunun istihâze kanı sayılacağını söyler. Düşük yapan kadından doğan çocuğun uzuvlarının bir kısmı oluşmuş ise bunun da tam bir doğum sayılacağını (ve annenin nifas müddeti beklemesi gerekeceğini, eğer boşanmışsa bu doğumla iddetinin bitmiş sayılacağını), aksi takdirde yani düşük doğan çocuğun uzuvlarının henüz oluşmamış olması durumunda bunun düşük hükmünde sayılacağını belirtir. Nifâs kanının en az süresinin tayin edilmediğini, en fazlasının 40 gün olduğunu, bundan fazlasının istihâze kanı sayılacağını, ikiz çocuklar doğuran bir annenin nifas süresi beklemesinin ilk çocuğun doğumuyla başlayacağını belirtir.¹⁹

Konumuzla ilgili olarak ele alacağımız iki âyette; önce kadınların hayız ve tuhur hallerine, kocalarının onlarla tuhur hallerinde girecekleri cinsel ilişkiye ve zamanına, sonra da bu ilişkinin keyfiyetine değinilmektedir: Bu âyetler, **Bakara; 2/222:**

(وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ، قُلْ هُوَ أَذًا فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ، فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ)

“Sana kadınların aybaşı halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlık, bir ezadır. Aybaşı halinde kadınlardan ayrılın ve temizlenmelerine kadar onlara (cinsel ilişki için) yaklaşmayın. Temizlendiklerinde, Allah’ın size emrettiği yerden onlara gidin. Şüphesiz Allah, tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever.”

Müfessirimiz **Îcî**, tefsirinde mûtaad olduğu üzere, **Nesefî**’nin tefsirinde hiç yapmadığı şekilde, bir âyeti tefsir ederken genellikle bu âyetin önceki âyet(ler)le ilişkisine (وجه الارتباط) değinir. Burada da bu hususa; “Kadınların yaşadıkları hallerinden olan **nikâh/evlilik** meselesine bir önceki âyette değinilmiş, bu âyette de yine

¹⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 150.

¹⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’l-Dekâik**, s. 150-151.

onların bir diğ er halleri olan **hayızlılık** durumlarına ve bu durumda onlarla cinsel ilişkinin nasıl yasak ya da serbest olduğuna değinilmiştir”, der. Âyette belirtildiğı üzere Hz. Peygamber’e; “*kadınların hayız hâlini soran*” sahâbînin Ebü’d-Dehdâh olduğunu söyler.²⁰

Müfessir Neseîî, (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ، قُلْ هُوَ أَذًى) âyetteki “**ma îd**” kelimesini, (حَاضَتٌ مَحِيضًا، جَاءَتْ مَحِيضًا) örneklerinin kullanımında olduğu gibi (**mimli**) **masdar** saymıştır ve **hayız**’ı; “yanına yaklaşıp ezâ veren, pis telakki edilen şey” olarak açıklar. (فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ) “ yleyse hayızlı kadınlardan ve onlarla cinsel ilişkiye girmekten sakının”, der. Eskiden **Hristiyanlar**’ın hayız hallerine aldırmaksızın hanımlarıyla cinsel ilişkiye girdiklerini, **Yah d iler**’in ise bu durumda hanımlarından tamamen uzak durduklarını, (bu âyetin inzâl buyurulmasıyla) Allah Te  l ’nın **Müslümanlar**’a bu ikisinin orta yolunu emir ve teşrî’ buyurduğunu belirtir.²¹

    de, müfessirimiz Nese   gibi, hayızlı hanımlarına kar   Yah   ilerin **ifr t** ile Hristiyanların ise **tefr t** ile davrandıklarını nakleder. Buna ilâve olarak Câhiliyye Araplarının ve Mec  s lerin de (Yah   iler gibi) hayızlı hallerinde hanımlarından tamamen uzak durduklarını, onlarla birlikte yemek yemediklerini, hattâ aynı evde birlikte yaşamaktan sakındıklarını nakleder. Allah Te  l ’nın Müslümanlar’ a bu ikisinin orta yolunu emir ve teşrî’ buyurduğunu belirtir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.); “*Hanımlarınız hayızlı olduklarında onlarla sadece (cinsel ilişkiden uzak) durmanız emredildi. Bu durumda Allah size, Acemlerin yaptığı gibi, kadınlarınızı evlerinizden uzaklaştırmanızı emretmemiştir*”²² hadisini nakleder.²³

   , ayrıca âyetteki birinci (الْمَحِيضِ) kelimesini, Nese   gibi, (حَاضَتٌ، تَحِيضٌ) fiilinin (**mimli**) **masdarı** sayar ve mananın; “Hayızlı kadının hayızlı haldeki durumunun sorulması” olduğunu belirtir. **Hayız kanı**’nı; “Kızın Kamer  takvimle 9 yaşını doldurduktan sonra (en az) tam 1 gün süreye bâliğ olan ve 15 günü geçmeyecek şekilde görülen kandır”, diye tarif eder. Bu hayız kanının en az s resinin      Mâlik’e göre 1 saat (kısa bir süre), Eb  Hanîfe’ye göre 3 gün olduğunu, en fazla s resinin ise;     ler’e göre 15 gün, Eb  Hanîfe’ye göre 10 gün olduğunu, zayıf bir görüşe göre de 15 günü

²⁰    , Adud    n, **Tah  ku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77b.

²¹ Nese  , Eb ’l-Berekât, **Med  rik ’t-Tenzîl**, I, 176.

²² Kad  Beyd  v , **Env  ru’t-Tenzîl**, I, 120. **    Hacer**, bu hadisi bulamadığını belirtmiştir. Bkz: Zemah  er , **Ke    f**, I, 203, (dipnot).

²³    , Adud    n, **Tah  ku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77b.

aşabileceğini ve üst sınırının olmadığını belirtir. Çünkü böyle kadına; “hayız hali (tuhur halinden) daha güçlü/baskın kadın” denildiğini belirtir. **Tuhur hali**’nin; mezheplerin ittifakıyla en fazla 15 gün olduğunu belirtir. Hayız kanının renginin tam siyah olmadığını, ancak mümeyyize kızın bu kanının siyah-kırmızı-kumral (شُقْرَة) arası karışım bir renkte olduğunu belirtir. Her bir kanın diğerinden daha güçlü (koyu) olduğunu, yani zaman ilerledikçe bu kanın daha da koyulaştığını beyân eder.²⁴

Îcî, Hz. Peygamber’den; “Hayız kanı siyah-bahrânî (deniz renginde, mavimsi, bulanık) renkte olur”²⁵ hadisini nakleder. **Hayız** kelimesinin ve (حاض) fiilinin; patlamak, çağlayarak akmak (الإنْفِجار) manasına geldiğini belirtir.²⁶

Nesefî, hayızlı haldeki kadına kocasının Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf’a göre, izâr altından (fâhiş avretten) yaklaşamayacağını, İmâm Muhammed’e göre ise yasak olanın sadece kadının ferici’ne (vajina, cinsel organ) ilişmek olduğunu, bunun dışında bedeninin tamamının kocasına helâl sayıldığını belirtir. Hz. Âişe validemizden (r.a.); “Sadece kan mahallinden (cinsel organdan) uzak durur, bunun dışında koca için her şey mübahtır”²⁷ şeklindeki sözünü nakleder.²⁸

Müfessirimiz **Îcî**, âyette geçen (أَذَى) kelimesini; “Hayızlı kadına yaklaşıp cimâ etmeye çalışan kocasının, ondan (cinsel organından) gelecek olan pisliğin ve necâsetin kokusundan ve şeklinden rahatsız olup ezâ duyması” diye açıklar. Âyette **ezâ**’nın hemen peşinden **fâ-i ta’kîbiyye** ile birlikte (فَاعْتَرَلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ) ibâresinin gelmesinin aslında bu **ezâ**’nın, “hayızlı durumdaki kadından uzak durmanın” sebebi sayıldığını belirtir. “Hayızlı durumdaki kadından uzak durmak”tan maksadın; 1- “Onun kan gelen yerinden yani cinsel organından uzak durmak”, demek olduğunu söyler. Âyette iki defa geçen (الْمَحِيضِ) kelimesinden birincisinin **mimli masdar** (kadının hayız görmesi) olduğunu, ikincisinin ise **ism-i mekân** (kadının hayız kanının geldiği cinsel organı) veya **ism-i zaman** (kadının hayızlı olduğu zamanlar) olduğunu belirtir. Bu duruma göre de **sahih olan mana**’nın; 2- “Hayızlı kadının göbeği ile diz kapağı

²⁴ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 77b, 78a.

²⁵ .....

²⁶ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 78a.

²⁷ Hz. Âişe’nin bu sözünü; **Dârimî Sünen**’inde, “Eyyûb’dan, o da bir başkasından o da Hz. Âişe’den nakletmiştir” diye tahric etmiştir. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 203; Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 176, dipnot.

²⁸ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, I, 176.

arasından uzak durmak gerekir” şeklinde olduğunu, çünkü Hz. Peygamber’in hanımı Ümmü Seleme’nin; “Hz. Peygamber, (hayızlı iken) bana, izar’ın altı hâriç, diğer erkeklerin hanımlarına yaklaşılabildiği her şekilde ve her yerden yaklaşırdı”²⁹ dediğini nakleder. Bu, ikinci görüşün delilidir. İlk görüşün delili olarak da **İcî**, yine Hz. Peygamber’in; “Hayızlı hanımlarınıza cinsel ilişki hâriç, her şeyi yapınız, yapabilirsiniz”³⁰ şeklindeki hadisine işâret eder. Bunlardan ilk görüşü tercih eden **İcî**, ikinci görüşe karşı cevap olarak; (إِنَّ الْمُحَرَّمَ رَاجِعٌ) “Tercih ettiğimiz görüş; haramlıktır, yani; sadece cinsel organ (ve sadece hayızlı zamanda)” der. Bu iki görüşe ilâve olarak **İcî**, bir de zayıf görüşü **kîle** lafzıyla; 3- “Koca, hayızlı karısının bütün bedeninden uzak durmalıdır” diye nakleder.³¹

Nesefî, âyetteki (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ) ibâresini; “Temizleninceye kadar onlara yaklaşp cinsel ilişkiye girmeyin” diye açıklar. Âyetteki **tahâret/tuhur** fiilini; 1- **Hafs** dışındaki **Kûfe**’li kırâat imamlarının (يَطْهَرْنَ) şeklinde **şeddeli** okuduklarını ve buna; “kadınların gusledip yıkanmaları” diye mana verdiklerini, aslının (يَتَفَعَّلْنَ) bâbından (يُطْهَرْنَ) şeklinde olduğunu, neticede mahreçleri birbirine yakın olduğu için (ت) harfinin âyette (ط) harfine idğâm edilmiş olduğunu belirtir. 2- Diğer kırâat imamlarının (يَطْهَرْنَ) şeklinde **şeddesiz/muhaffef** olarak (طَهَّرَ-يَطْهَرُ) sülâsî bâbından) okuduklarını ve mananın; “kadınların hayız kanlarının kesilmesi” diye anlaşıldığını belirtir.³²

İcî, âyetteki (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ) ibâresini açıklarken; (hayızlı kadınla cinsel ilişkiye girmeyin, ifâdesi yetmezmiş gibi daha ileri giderek) “onlara yaklaşmayın” ifâdesinin kullanılmasın aslında; “bu durumdaki kadından cinsel yönden istifade etmenin harâmlığına ısrarla vurgu yapılması” amacı taşıdığını belirtir. Ayrıca âyetin devamında gelen (حَتَّى) lafzının bu yasağın sınırını belirlediğini, yani “kadın temizleninceye kadar” bu yasağın devam etmekte olduğunu belirtir.³³

²⁹ .....

³⁰ .....

³¹ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

³² Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 176.

³³ **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

İcî, daha önce âyette geçen (يَطْهَرْنَ) fiili hakkında Neseî'nin naklettiği iki farklı kırâattan **Kûfe**'li kırâat imamlarının okuyuşunu, yani (يَتَفَعَّلْنَ، يَطْهَرْنَ) bâbından olanını tercih eder ve âyete; “Kadının hayız kanı kesildikten ve guslettikten sonra” diye mana verir. Âyetin devamındaki (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) “Kadın yıkanıp temizlendiği zaman” şeklindeki **tefe’ale bâbı**’ndan okuyuşun da bu kırâatı ve bu manayı desteklediğini belirtir. (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) ibâresinin; “Kadın yıkanıp temizlendiği zaman” manasına açık ve sarîh şekilde delâlet ettiğini, iltizâmî/zorunlu olarak bu mananın çıktığını, çünkü âyette “kadına yaklaşabilme, onunla cinsel ilişki kurabilme” izninin esâsen (ism-i zaman kullanımıyla), “onun gusül vakti sonrasına” bağlandığını belirtir.³⁴

Neseî, her iki farklı kırâatın da iki ayrı âyet gibi sayıldığını ve **Hanefiler**’in her iki okuyuşla da amel ettiklerini ve ikinci yani tahfifli okuyuşa göre âyetin manasının; “Karısı hayız halinin en fazla süresi sayılan (10 günü) tamamladıktan sonra hayız kanı kesilmişse, yıkanıp gusletmemiş olsa da kocası ona yaklaşıp cinsel ilişki kurabilirler” şeklinde olduğunu söyler. Birinci yani şeddeli okuyuşa göre âyetin manasının; “Karısı hayız halinin en az süresi sayılan (3 günü) tamamladıktan sonra hayız kanı kesilmişse, gusledip yıkanmadıkça ya da bunun üzerinden tam bir namaz vakti geçmedikçe, kocası ona yaklaşamaz ve cinsel ilişki kuramazlar” şeklinde olduğunu belirtir. Neseî, âyetin her iki kırâate de hamledilerek manasının bu şekilde verilmesinin daha evlâ olduğunu, aksi takdirde, bilinen sebepten dolayı, her iki kırâatten birisinin mutlaka terkedilmek zorunda kalınacağını beyan eder.³⁵ Neseî, bu görüşünü daha önce *Kenzü’l-Dekâik*’inde açıklamıştı.³⁶ Biz bunu yukarıda izah etmiştik.

İcî burada Ebû Hanîfe’nin de görüşünü nakleder ve bu görüşün tutarsızlığını kendi görüşüyle ve deliliyle ortaya koymaya çalışır. Ebû Hanîfe’nin; “Eğer kadının hayız kanı, en üst sınırı olan (10 günlük) süre dolduktan sonra kesilmişse, kanın tamamen kesildiği gerekçesiyle, gusledip temizlenmeden önce de kocasıyla cinsel ilişkiye girebilirler” diye cevâz verdiğini, ancak bu görüşün **mahecûc** (aleyhine hüccetli, zayıf) olduğunu, yani (bir sonraki) âyette zikredilen (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) ibârenin bu görüşü geçersiz/mercûh kıldığını ifâde eder.³⁷

³⁴ İcî, *Adudüddîn*, age, vr. 78a.

³⁵ Neseî, *Ebü’l-Berekât*, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 176.

³⁶ Neseî, *Ebü’l-Berekât*, *Kenzü’l-Dekâik*, s. 149-150.

³⁷ İcî, *Adudüddîn*, *Tahkîku’t-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

Nesefî, âyetteki (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ) ibâresini; “Allah’ın size cinsel ilişkiye geçilmesini emrettiği ve sizin için helâl kıldığı yerden –ki burası kadının fercidir ve bilinen en uygun yerdir- cinsel ilişki kurabilirsiniz” diye açıklamıştır. Âyetin sonundaki (وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) ibâresini ise; “1- Allah; su ile yıkanıp temizlenenleri, 2- kadınlara arka taraftan yaklaşımdan sakınanları, 3- hayız hallerinde onlarla cinsel ilişki kurmaktan uzak duranları, 4- her türlü fuhşiyattan/kötülükten uzak duranları sever”, diye açıklamıştır.³⁸

Müfessirimiz İcî, âyetteki (فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ) ibâresini; “Kadınlar temizlendikleri zaman onlara Allah’ın yaklaşılmasını helâl kıldığı mahalden (cinsel organından) yaklaşın” diye açıklar. (الْمُتَطَهِّرُ) kelimesini; “günahını terkeden ve ondan sakınan kimse” diye açıklar. Allah’ın günahlarından çok tevbe edip dönen ve sonrasında artık onlardan sakınan kimseleri çok sevdiğini belirtir.³⁹

Konumuzla ilgili bir sonraki âyet-i kerîme, **Bakara; 2/223:**

(نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ، فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْى شِئْتُمْ، وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ، وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ، وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ)

“Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır; tarlalarınıza dilediğiniz gibi varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olmak üzere güzel davranışlar) takdim edin. Allah’tan korkup-sakının ve bilin ki elbette O’na kavuşacaksınız. İmân edenlere müjde ver.”

Nesefî, âyetteki (نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ) ibâresinde mecâzî kullanımla teşbih yapıldığını; kadınların rahimlerinin tarlalara, (cinsel ilişkinin ekim eylemine), rahimlere giren meninin tarlaya atılan tohumu, doğacak çocukların ve nesillerin de tarladan alınacak olan ürünlere benzetildiğini belirtir. Dolayısıyla âyetin bu kısmının bir önceki âyette geçen (فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ) ibâresinin açıklaması olduğunu, yani bu iki âyette önce **müsebbeb**’in sonra da **sebeb**’in zikredildiğini belirtir. Allah’ın kadınlara yaklaşılmasını emrettiği (izin verdiği) yerin; tohum atılan yer (حَرْثٌ) yani kadının ferci olduğunu, makat (فَرْثٌ) olmadığını, bunu da Rabbimizin “cinsel ilişkiden asıl amacın

³⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 176.

³⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

şehvet ihtiyacını gidermek değil de nesil/evlat talep etmek olduğunu” ve bu hususta insanları (özellikle kar-kocayı) uyarmak için yaptığını belirtir.⁴⁰

Diğer müfessirimiz **İcî**, âyetteki (نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ) ibâresinde teşbih yapılarak mecâzî bir anlatım kullanıldığını belirtir, cinsel ilişki ile tarlaya tohum ekmek arasındaki benzerlik ilişkisini **Nesefî** gibi izah eder. Bu âyetin **sebeb-i nüzûl**’ünün; “Koca, cinsel ilişki esnasında karısına arkadan onu çömelterek yaklaşırsa, bu ilişkiden doğan çocuk şaşır olur”⁴¹ diyen **Yâhûdîler**’in bu bâtil inancını yıkmak olduğunu belirtir. Bu rivâyet *Buhârî*’de sahâbeden Câbir’den (r.a.) nakledilmiştir.⁴² Müfessir Zemahşerî, “Yahûdîler’in bu bâtil inancı Hz. Peygamber’e haber verilince; “*Yahûdîler yalan söylemişler*” buyurduğunu nakletmiştir.⁴³ Ayrıca **İcî**, sahâbeden Muhâcirler’in de Ensâr’ı bu konuda kınayıp garipsediklerini belirtir.⁴⁴ Eğer **İcî**’nin bu son naklettiği haber doğru ise; “Medîne’li yerli Müslümanlar olan Ensâr’ın şehirde birlikte yaşadıkları Medîne Yahûdîleri’nin bu bâtil inancından Câhiliye devrinde etkilenmiş oldukları, Medîne’ye gelince onları bu inanç üzerinde gören Mekke’li Muhâcirlerin de bu durumu garipsemiş oldukları” sonucunu çıkarabiliriz.

Nesefî, âyetin bundan sonrasında eşler arasındaki cinsel ilişkinin nasıl olacağına ilişkin kısmı olan (فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ) ibâresini; “Karılarınızla istediğiniz zaman ve istediğiniz şekilde; harâm olan mahalden (makat) girmemek kaydıyla, ister arkadan yaklaşarak kadının cinsel organına girerek, ister diz çökerek, ister yatağa uzanmış halde, ister yan yatarak cinsel ilişkiye geçebilirsiniz” diye açıklar. Âyette yine **temsil/teşbih** yapıldığını, “nasıl ki ürün ekeceğiniz tarlalara istediğiniz yerden girip tohum atıyorsanız, bunda mahzur olmadığı gibi cinsel ilişkinizin şeklinde ve yönünde mahzur yoktur”, der.

İcî, âyetteki (فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ) ibâresinin ve emrinin aslında, önceki âyette geçmiş olan (فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ) ibâresinin manasını da tazammun ve beyân ettiğini belirtir. **İcî**, âyetteki (أَنَّى) **zarf edatı**’nı; “nerede” ve “ne zaman” manalarında kullanarak âyete; “Eşlerinize istediğiniz yerden ve istediğiniz zaman gelin, yaklaşın”

⁴⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 176-177.

⁴¹ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 204.

⁴² Buhârî, Tefsîr, (Bakara Sûresi; 2/223), 39.

⁴³ Zemahşerî, age, I, 204.

⁴⁴ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

diye mana verir. **Îcî**, kadına çocuğun doğacağı yerden (ferç, vajina) giriş yapmak kaydıyla, cinsel ilişkide pozisyonun her türlüünün câiz olduğunu, makattan girişin harâm olduğunu belirtir.⁴⁵ **Nesefî** de benzer açıklamalarda bulunmuştu.⁴⁶

Îcî, kadına arkadan girişin harâm olmasının gerekçesini açıklarken; “Hayızlı kadına yaklaşp cinsel ilişki kurmanın harâm olmasının sebebi, ona (ya da kocasına) **ezâ vermek** idi. Bu ezâ hissetme ihtimali ve duygusu, arkadan yaklaşıldığında daha fazla ve güçlü olur”, der. Ayryca Hz. Peygamber’in bu konuda; “*Karisına arkadan yaklaşp giren kimse lânetlenmiştir*”⁴⁷ buyurduğunu nakleder. Yine **Îcî**, “âyetle (أَنَّى) kelimesi geçer ki bu; istediğiniz şekilde yaklaşın demektir, gerekçesiyle kadına hem önden hem de arkadan giriş yapılabilir, denemez. Çünkü âyetle özellikle (حَرْث) kelimesinin zikredilmiş olması, cinsel ilişkiyi tohum ekme mahalli olan kadının cinsel organı ile sınırlar” der.⁴⁸

Îcî, bu açıklamalara ilâve olarak; Nâfî’in, İbn Ömer’den naklettiği; “Cinsel ilişki esnâsında kadına önden de arkadan da yaklaşp giriş yapmak câizdir” görüşünü ulemânın reddettiğini, bu görüşün İbn Ömer’e değil de aslında İmâm Mâlik’e nisbet edildiğini fakat İmâm Mâlik’in ashâbının da bu iddiâyı reddettiklerini belirtir. (Hz. Aliyyü’l-Murtazâ’nın aynı görüşe kâil olup bunu tercih ettiğine dâir iddiânın gerçekliğini Allah daha iyi bilir, der. Yani bu görüşün de aslının olmadığını söylemek ister.⁴⁹

Nesefî, âyetin (وَقَدِّمُوا لِنَفْسِكُمْ) kısmı hakkında; “1- Kendiniz için önceden takdim edilmesi gereken sâlih amelleri yapınız ki bunlar size nehyedilen amellerin zıttı şeylerdir, 2- veya (bu ilişkinin sonrasında) Allah’tan çocuk talep etmektir, 3- veya cinsel ilişkiye Besmele ile başlamaktır”, der.⁵⁰

Îcî, âyetteki (وَقَدِّمُوا (الْخَيْرَاتِ) لِنَفْسِكُمْ) “Kendiniz için takdim edin” ibâresindeki **mef’ûl**’ün hazfedilmiş olduğunu, bununla kastedilenin; 1- “hayırlı, faydalı işler” olduğunu belirtir. Buna delil olarak da; (وَمَا تَقْدِمُوا لِنَفْسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ)

⁴⁵ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

⁴⁶ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 176-177.

⁴⁷ Tirmizî, Tahâret, 102, Radâ’, 12; İbn Mâce, Nikâh, 29; Dârimî, Sünen, Vüdü’, 114; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 86, VI, 305.

⁴⁸ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

⁴⁹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 78a.

⁵⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 177.

(الله)⁵¹ âyetini zikreder. **İcî** bunlara ilâveten, **kîle** lafzıyla, “*takdim edilen şeyler*”in; 2- bu âyet öncesinde geçen her şeyi kapsadığını, yani Allah’ın emrettiği her şeye itaat edilmesi gerektiğini, 3- Cinsel ilişkide Allah’tan çocuk talep edilmesi gerektiğini, 4- buna başlarken Besmele çekilmesi gerektiğini, sırasıyla saymıştır.⁵² Bunlar, **Nesefî**’nin izahlarına çok yakın açıklamalardır.

B- Karı-Kocanın İyi Geçinme Yükümlülükleri

Aşağıda konuyu işlerken görüleceği üzere, âyet-i kerîmeler eşleri birbirleriyle iyi geçinmeleri hususunda birbirlerine karşı sorumlu tutar. Bunu “Kişisel Yükümlülükler” başlığı altında bir konu olarak görmek mümkündür. Bu hususlara riâyet edilmediğininde eşler arasında geçimsizlikler ve huzursuzluklar baş gösterir. Bu nedenle konuyu; “Karı-koca arasında geçimsizlik; nüşûz-i’râd-şikâk” başlığı altında işlemek de mümkündür. Eşler arasında geçimsizlik başladığında bu sorunun çözümüne dâir ilgili âyetlerin önerilerini ve bu âyetlere **Nesefî** ile **İcî**’nin nasıl baktıklarını aşağıda göreceğiz.

Evli olan bir kadının kocasının evine sahip çıkıp orada oturması, evin mutad işlerini yapması, çocukları bakıp büyütmesi, kocasına itaati sayılır. Ayrıca mehiri ödemiş kocanın cinsel ihtiyaçlarını görmek ve bu konudaki taleplerine olumlu karşılık vermek de eğer meşrû bir mazereti yoksa kadının önemli bir görevidir.⁵³ Konuyu tersinden okursak, bu görevleri terkeden ya da ihmâl eden kadın **nâşize** (âsî, geçimsiz), işin içinde kasıt ve inat da varsa **günahkâr** sayılır.

Kur’ân-ı Kerîm’de kadının kocasına itaatsizlik etmesi (النَّشُوز) (Nisâ; 4/34) kelimesiyle ifâde edilir ve bu durumdaki kadına (النَّاشِزَةُ) denir. Kocanın karısına karşı sert ve geçimsiz davranması yine (النَّشُوز) (Nisâ; 4/128) kelimesiyle, ondan yüz çevirip onunla ilgilenmemesi, ihtiyaçlarını görmemesi de (الإِعْرَاضُ) (Nisâ; 4/128) kelimesiyle ifade edilir. Her ikisinin anlaşılamayıp ayrılmaya çalışmalarına (الشَّقَاقُ) (Nisâ; 4/35) denir. İlgili âyetler bunların herbiri için çözüm yolları önermektedir.

⁵¹ Bakara; 2/110.

⁵² İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78a.

⁵³ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 264

Ayrıca **nüşûz** kelimesi Bakara; 2/259 ve Mücâdele; 58/11. âyetlerde olmak üzere iki defa daha geçmektedir. Ancak buralarda hem farklı manada kullanılmıştır, hem de bu âyetler eşler arasındaki geçimsizlik konusunu işlemezler.

Kur'ân-ı Kerîm'de karı-koca arasındaki geçimsizlikten bahseden âyetler görüldüğü üzere Nisâ Sûresi; 4/34, 35, 128, 130. âyetlerdir. Bu dört âyette eşler arasındaki geçimsizlikle alakalı dört farklı aşamadan ve bunlara bağlı olarak da dört farklı çözümden bahsedilmektedir. Bunlar sırasıyla;

Birincisi: Nisâ; 4/34. Burada hitap, kocalaradır. Yani karılarının itaatsizliğinden, serkeşliğinden ve geçimsizliğinden (nüşûz) korkan ve muzdarip olan kocalara; karılarına 1- nasihat etmeleri, 2- yataklarını ayırmaları, 3- hafifçe dövmeleleri, şeklinde üç aşamalı bir çözüm önerilmektedir.

İkincisi: Nisâ; 4/35. Burada hitap, karı-kocanın yakın akrabalarıdır. Yani onlara, karı-kocanın geçinememelerinden endişe etmeleri durumunda her iki taraftan birer hakem tayin ederek arayı bulmaya çalışmaları önerilmektedir.

Üçüncüsü: Nisâ; 4/128. Burada hitap, özellikle kadınlara ve ayrıca kocalarıdır. Yani kadınlar, kocalarının kendilerine karşı geçimsiz davranıp yüz çevirmelerinden korkarlarsa, iki tarafa da bir şekilde anlaşarak en hayırlı yol olan sulhu yapmaları önerilmektedir.

Dördüncüsü: Nisâ; 4/130. Burada hitap, hem karı-kocaya ve hem de ilgili herkesedir. Yani neticede eşler arasında anlaşma olmaz ve ayrılığa karar verilirse; buna müsâde edilmektedir, eşlere Allah'ın fazl-u keremiyle bir çıkış yolu göstereceği ve onları maddî darlıktan kurtaracağı haber verilmektedir. Dolayısıyla, son çare olan boşamanın önü tamamen kapatılmamaktadır.

Bu âyetlere konuyla ilgili olması açısından, 1- Bakara; 2/227. ve 2- Teğâbün; 64/14. âyetleri de ekleyebiliriz. Bu iki âyetten birincisinin, neticede boşanmaya götürüyor olması açısından, Nisâ; 3/130. âyetle ilişkili olduğunu görebiliriz. Nisâ; 4/130. âyette âile içinde **geçimsizlik** yaşayan karı-kocanın **ayrılmaya** karar vermelerinden, Bakara; 2/227. âyette ise; karısını **îlâ yoluyla boşamayı** isteyen ve evliliği devam ettirmekte başarılı olamayan kocanın karısından ayrılmasından bahsedilir. Netice itibarıyla, her iki âyet de eşlerin ayrılmalarına kapı aralamakta, izin vermektedir. İkincisi olan, Teğâbün; 64/14. âyeti aslında eşler arasındaki geçimsizlikten ve bunun sonucunda ayrılığa götüren bir durumdan bahsetmez. Aksine; müminlere

(kocaların karılarına, karıların da kocalarına) hitâben; eşlerinin ve çocuklarının (Allah'ın rızasına ve dine zıt davranmaları durumunda) kendilerine düşman olabileceklerinden, bu duruma karşı uyanık olmalarından ve bundan sakınmalarından bahsedilmektedir. Burada, geçimsizlik açısından, kocanın karısına ya da karısının kocasına düşmanlığından bahsedilmez.

Karı-koca arasında anlaşmazlığa ve çatışmaya düşmeden mutlu bir evlilik hayatının yaşanabilmesi için, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini ve haklarını iyi bilmeleri ve bu esaslar çerçevesinde hareket etmeleri gerekmektedir. Bu esasları ve sonrasında geçimsizliğe dâir çözüm yollarını en köklü şekilde ortaya koyan âyet, Nisâ; 4/34. âyettir. Nisâ; 4/34:

(الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ،
فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ، وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ
فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ، فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا)

“Allah'ın bazısını bazısına üstün kılması ve onların kendi mallarından harcaması nedeniyle erkekler, kadınlar üzerinde sorumlu gözeticidirler. Sâliha kadınlar; gönülden (Allah'a) itaat ederler, Allah nasıl koruduysa onlar da görünmeyeni (kocalarının yokuğunda onların haklarını ve iffetlerini) öylece korurlar. Nüşûzünden korktuğunuz kadınlara (önce) öğüt verin, (sonra onları) yataklarda yalnız bırakın, (bu da yetmezse hafifçe) dövün. Size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın. Doğrusu Allah yücedir, büyüktür.”

İcî, bu âyetin nâzil olmasıyla alâkalı olarak şu rivayeti nakleder: Ensâr'ın nakibi /lideri **Sa'd b. er-Rabî'**, karısına tokat vurmuştu. Bunu öğrenen Alla Rasûlü ona kısas uygulanmasını emretti, ancak peşinden bu âyet nâzil oldu. Bunun üzerine **Hz. Peygamber**; “Biz bir şey yapmak istedik, Allah başka bir şey yapmak istedi. O'nun istediği elbet daha hayırlıdır”⁵⁴ dedi (ve kısas uygulamaktan vazgeçti).⁵⁵ Çünkü bu âyette kocaya, itaatsizlik eden karısını dövme hakkı verilmiştir.

Nesefî, âyetteki (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ) ibâresini; “Vâlfiler ve yetkili idareciler halka nasıl emir verip yasak getiriyorlarsa, erkekler de aynı şekilde kadınlara emir verip yasak koyarlar, bu nedenle onlara (قَوَّامُونَ) denilir” diye açıklar. (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ)

⁵⁴ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 388.

⁵⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 139b.

(هُم) çoğul zamirinin hem **erkekleri** ve hem de **kadınları** işâret ettiğini belirtir.⁵⁶ Erkeklerin kadınlara olan üstünlük şekli ve âyetteki (هُم) zamiri hakkında **Îcî** de **Nesefî** ile aynı görüştedir.⁵⁷

Nesefî, erkeklerin kadınlara üstünlük sebeplerini şöyle sıralar: Akıl, azim, hazim (basiret, ileri görüşlülük, sağduyu, kararlılık), görüş sahibi olmak, güç-kuvvet sahibi olmak, savaşımlara gitmek, (âdet/lohusalık halleri olmadığı için) orucu tam tutup namazı tam kılmaları, Peygamberlik, Hilâfet ve İmâmet hasletlerine sahip olmaları, ezan ve hutbe okumaları, Cumâ'ya ve cemâata gitmeleri, **Ebû Hanîfe**'ye göre teşrik tekbirleri getirmeleri, hadd ve kısâs cezâlarının uygulanmasında şâhitliklerinin kabul edilmesi, mirasta kadınların hisselerinin iki katını almaları, yine mirasta **asabe** olmaları halinde miras hakkını elde etmeleri, nikâh ve talâk haklarını ellerinde tutmaları, doğan çocuğun babaya nisbet edilmesi, sakal bırakıp sarık giymeleri gibi hususlardır. **Nesefî**, yine erkeklerin üstünlük sebebi olarak (وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) ibâresini ise; “kadının nafaka ihtiyaçlarını karşılamamanın erkeğin görevi olduğuna” delil sayar.⁵⁸ Sayılan bu üstünlük sebeplerinden en önemlisinin, erkeğin âilede harcama yapma ve evin geçimini temin etme yükümlülüğüdür denebilir.

Müfessirimiz **Îcî**, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüklerinin ve velâyetlerinin onlar üzerinde baskı kurarak ve zorbalıkla olamayacağını, ancak faziletle olabileceğini söyler, sonra bunları sırasıyla sayar: Erkeklerin akıl ve kuvvette kemâle ulaşmış olmaları, bu nedenle imamlığa ve bütün çeşitleriyle şâhitliğe ehil görülmeleri, miras hususunda asabe olmaları, nikâh ve (talâk gibi) diğer hususlarda yetkili olmalarıdır der.⁵⁹ Bu açıklamaları **Nesefî**'nin açıklamaları ile kısmen aynıdır, diyebiliriz. Acak Ebû Hanîfe'nin; “Teşrik tekbirleri erkeklere mahsustur” şeklindeki görüşüne yer vermez. **Kîle** rivâyetiyle şunları da ilave eder: 1- Karı-koca arasında, öldürme suçu hâric, kısâs uygulanması sözkonusu değildir, ancak diyet ödenmesi gerekir. 2- Yaralama dışındaki durumlarda kısâs uygulanmaz.⁶⁰

Fakat **Îcî** bu iki rivâyette nakledilenlerin de **fıkha** uymadığını, uyanın şunlar olduğunu belirtir: Cinâyetler üç çeşittir: 1- **Cerh**/yaralamak, 2- **İbâne**/bir uzvu kesip

⁵⁶ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 328.

⁵⁷ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

⁵⁸ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 328.

⁵⁹ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 139b.

⁶⁰ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

koparmak, **3- İzâlet-i menfa'at**/ kişiyi istifade ettiği bir uzvundan mahrum bırakmaktır. Bunlardan birincisinde kısıs uygulanmaz. Ancak burun ya da kulağın bir kısmını kopararak, kemiğin beyazını gösterecek kadar yarayı derin açmak gibi durumlarda, ayrıca bir zabt/ölçü koyabilmek (misilleme yapabilmek) gibi durumlarda kısas uygulanır. İkincisinde, eğer bir uzuv vücuttan ayrılmışsa ve buna karşılık, karşı uzvun içini oymaksızın kısas uygulamak mümkünse uygulanır. Ya da dilin bir kısmını kesmek gibi bir zabt koyabilmek mümkünse kısas uygulanır. Üçüncüsünde; aklın ve duyu organlarının yok olmasına sebep olacak şekildeki darbelerde kısas uygulamak vaciptir.⁶¹

İcî, âyetteki (وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ) ibâresini, önceki (بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ) ibâresine atfeder. Atfin böyle olduğu zaten açıktır. Manayı; “Yani Allah, mehir ödedikleri için, nikâh ve evlilik masraflarını yükledikleri için erkekleri üstün kılmıştır” şeklinde açıklar.⁶²

Nesefî, âyetin bundan sonraki kısmında kadınlardan bahsettiğini ve onları ikiye ayırdığını söyler: Birincisi; (فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) Bu kadınların **sâliha** ve Allah’a **itaatkâr** kadınlar olduğunu, kocalarına karşı görevlerini de yerine getirdiklerini belirtir. (حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ), erkeklerin yokluğunda kadınların iffetlerini, evini, malını-mülkünü koruduğunu belirtir. **Kile** rivâyetiyle; kadınların kocalarının sırlarını da korumaları gerektiğini belirtir. (بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) ibâresini; “evlendiklerinde Allah’ın onları kocalarına vasiyet (ve emanet) ederek korumuş olmasına karşılık” diye açıklar. Çünkü Allah’ın başka bir âyette kocalara karıları için; (وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ)⁶³ diye emrettiğini belirtir. Ayrıca “Allah’ın koruması”nı; Allah’ın kadınları ve ismetlerini koruması, onları gaybı (kocalarının gıyabında) korumaya muvaffak kılması, onları bu hal üzere yaratmış olması, diye açıklar.⁶⁴

İkincisi: Bundan sonra âyette kadınların ikinci çeşidinden yani **nâşize** olanlarından bahsedilirki âile içindeki geçimsizlikle alakalı olan kısım zaten bunlardır. **Nesefî**, (وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ) ibâresini; “diklenerek kocalarına itaat etmeyip onlara karşı isyan eden kadınlar” diye açıklar. Âyetteki **neşz** (**nüşûz**) kelimesini; yüksek bir mekân, itici, yanıltıcı, kötü yer” diye açıklar. Nâşize kadını, **İbn Abbâs**’tan naklen;

⁶¹ İcî, Adudüddîn, age, vr. 139b.

⁶² İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 139b.

⁶³ Nisâ; 4/19.

⁶⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 328.

“kocasının hakkını-hukûkunu hafife alan ve ona itaat etmeyen kadın” diye açıklar. Bundan sonra bu tür kadınların ıslâhı için gerekli olan ve âyetin üç aşamalı olarak önerdiği çözüm yollarını açıklar: 1- (فَعْظُوهُنَّ) ibâresini; “Onları Allah’ın cezasıyla korkutun ve dövmekle tedit edin” diye açıklar. 2- (وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ) ibâresini; “aynı yatağın içinde onlarla sarmaş-dolaş olmayın. Bu, cinsel ilişkiden kinayedir. Ya da yatakta karınıza sırtınızı dönün, demektir. Çünkü âyette yataktan uzaklaşmanız değil, aynı yatakta karınızdan uzak durmanız istenmiştir” diye açıklar. 3- Bu ilk iki yol çare olmazsa son olara (وَاضْرِبُوهُنَّ) ibâresini; “onların herhangi bir yerinde yara ve bere izi bırakmadan, canlarını çok acıtmadan hafifçe dövün” diye açıklar.⁶⁵

Îcî, âyetteki (الْفَاقِتَاتُ) lafzıyla; Allah’a itaat eden ve kocalarının haklarını koruyan (sâliha ve hayırlı) kadınların kastedildiğini belirtir. (حَافِظَاتُ الْغَيْبِ) ibâresiyle de özellikle kocalarının yokluğunda onların nefsi (beden, iffet) ve mâlî haklarını koruyan kadınların kastedildiğini söyler. Bunların en hayırlı kadınlar olduğunu delillendirmek için Hz. Peygamber’in şu hadisini nakleder: “Kadınların en hayırlısı; yüzüne baktığında içini huzurla doldurup seni mesrûr eden, emrettiğinde sana itaat eden, gıyâbında malını ve nefsinin koruyan kadındır.”⁶⁶ Bu hadisin peşinden Hz. Peygamber’in aynı konuyla ilgili olarak mezkûr âyeti (Nisâ; 4/34) okuduğunu belirtir. Kîle rivâyetiyle; (حَافِظَاتُ الْغَيْبِ) ibâresiyle, “kocalarının sırlarını saklayıp koruyan kadınlar”ın kastedildiğini de belirtir.

Îcî, âyette (بِمَا حَفِظَ اللَّهُ) ibâresinde geçen مَا harfini iki şekilde açıklar: 1- **masdariye** olarak görür. Bu durumda; **Allah** lafzı, fiilin **fâili** olarak **merfû** ve dammeli olmaktadır. 2- (مَا) **mâ** harfi **mevsûle** olduğu için, **Allah** lafzı da fiilin **mef’ûlû** olarak **mansûb** olmuş olur. Mananın bu durumda; “Allah’ın (kadınlar üzerindeki) hakkı olan şeyi korumaları emredilmiştir ki bu da iffetli olmaları gereğidir” şeklinde olduğunu belirtir.⁶⁷

Îcî, âyette zikredilmiş olan **nüşûz** kelimesini; “kadının (kocasına karşı) rahatsız edici ve sıkıntı verici olması” diye açıklar. Hitâbın; “kadınların kocalarına isyânkâr davranmalarından korkarsanız” şeklinde olduğunu belirtir. Bu durumda kocalara çözüm

⁶⁵ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 329.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, Zekât, 32; İbn Mâce, Nikâh, 5; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 191.

⁶⁷ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 139b.

yolu olarak önerilen **üç yol**'dan **ilki** olan **va'az**'ı; “Onlara Allah’ı, Kitâb’ını (içindeki konuyla ilgili emirleri ve tehditleri), Allah’ın emrini yüce tutup tazim etmek gerektiğini hatırlatmak” diye açıklar. **İkincisi** olan **hicret-i medâci**’i; “yatağı terketmek, onlarla aynı yatağa girmemek ya da aynı yatakta olsalar bile cinsel ilişki yapmamak” diye açıklamıştır. Burada yine **kîle** diye zikrettiği; (لَا تُبَايِثُوهُنَّ) “onlarla aynı evde yaşamayın, aynı evde gecelemeysin” anlayışının fetvâya muvâfık olmadığını, çünkü kocalardan istenen “hanımlarından ayrı durmaları” eyleminin ancak kendi evleri içinde olabileceğini belirtir. **Üçüncüsü** olan **dövme**’yi; “ilk ikisi olan va’z-u nasihat ve yatağı terketmenin fayda vermeyeceğini anlamışlarsa, yeniden bu iki yola başvurmazlar, (hanımlarını hafifçe döverler)” diye açıklamıştır. **Dövme**’nin; sürekli, can yakıcı, yaralayıcı, kemikleri kıracak, vücudun ve yüzün şeklini çirkinleştirecek şekilde olmaması gerektiğini belirtir. Ayrıca **kîle** rivâyetiyle, bu **dövme**’nin misvâk gibi küçük bir sopayla üç defa (ve hafifçe) vurmak şeklinde olacağını belirtir.⁶⁸

Nesefî, (فَإِنْ أَطَعْتُمْ) ibâresini; “dikbaşlılığı ve isyanı terkederek size itaatkâr olurlarsa” diye açıklar. Bu durumda (فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا) “artık onlara eziyet ve sıkıntı vermekten vazgeçin” der.⁶⁹

İcî, âyetin son kısmı olan (فَإِنْ أَطَعْتُمْ) şart cümlesini, “Sevilen ve beklenen eski hallerine geri dönerlerse” cümlesiyle açıklar. Devamındaki (فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا، إِنَّ اللَّهَ) (فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا، إِنَّ اللَّهَ) ibâresini; “Artık onları kınayıp eziyet etmeyi bırakın. Çünkü sizin gücünüz fazla olsa da Allah’ın gücü daha fazladır” diye açıklamıştır.⁷⁰

Konuyla ilgili olup, karı-koca arasında **hakem** konusunu ele alan bir sonraki âyet, **Nisâ; 4/35**’dir:

(وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا، إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا، إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا)

“Kadın ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin âilesinden bir **hakem**, kadının da âilesinden bir **hakem** gönderin (getirin). Bunlar arayı düzeltmek isterlerse, Allah da aralarında muvaffakiyet sağlar. Şüphesiz Allah bilendir, haberdar olandır.”

⁶⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 139b.

⁶⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 329.

⁷⁰ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 139b.

Nesefî, âyette (وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا) ibâresinde geçen izâfet tamlamasının aslında (شِقَاقًا) (mef'ûl-ü bih) ve (بَيْنَهُمَا) (zarf) olarak iki ayrı kelimedenden oluştuğunu, bu ikisinin **ittisâ' yolu**'yla (kolaylık ve genişlik olsun diye) izâfet yapıldığını söyler. Bu kullanıma başka bir âyetten örnek verir: (بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) âyetinin⁷¹ aslında (بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) (فِي) şeklinde takdir olunduğunu belirtir.⁷²

Îcî, âyetteki izâfet tamlamasını **Nesefî** gibi izah eder ve aynı âyeti örnek gösterir. İkinci bir örnek olarak da; (نَهَارُكَ صَائِمٌ : أَنْتَ صَائِمٌ فِي نَهَارِكَ) “Senin gündüzün oruçludur” kullanımını gösterir. Fakat bu tür tamlamanın (ittisâ yoluyla değil de) **tecevvüz yolu**'yla yapıldığını belirtir. Yani; 1- muzâf (şikâk) fâil, muzâfunileyh de (beyne) mef'ûl olmuştur. Ya da 2- **beyne** yani karı-koca arasındaki şey **şikâktır** ki o da **fâildir**. **Îcî**, yapmış olduğu bu iki farklı i'rabın birbirine yakın olduğunu, ancak ikincisinin daha belîğ olduğunu belirtir.⁷³ Müfessirlerimizin **Nesefî** ile **Îcî**'nin tamlamayı isimlendirmeleri farklı olsa da aynı şeyleri kastettikleri açıktır.

Nesefî, âyette geçen (الشَّقَاقُ) kelimesinin; “düşmanlık ve anlaşmazlık” manasında olduğunu, çünkü (geçimsizlik halinde) karı-kocanın her birinin diğerine **meşakkat** çıkaracak şeyler yaptığını ya da (شَيِّع kelimesinin “taraf, köşe, nâhiye” manasından hareketle), her ikisinin de birbirlerinden ayrı ve zıt yönlerde gittiklerini belirtir. (بَيْنَهُمَا) kelimesinde geçen **ikil zamir**'in; **karı-koca**'yı gösterdiğini, âyetin başındaki **ricâl** ve **nisâ** kelimelerinin zaten karı-kocayı gösterdiği için, onları tekrar zikretmenin gereksiz olduğunu belirtir.⁷⁴

Âyette (وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا) ibâresiyle kimin muhatap alındığını **Nesefî** açıkça söylemez.⁷⁵ Bunların **karı-kocanın** bizzat kendileri, **akrabaları** ya da mahkemedeki **hâkimler** olduğunu tahmin etmek mümkündür. Ancak **Îcî** bu muhatapların; **hâkimler** olduğunu (وَإِنْ خِفْتُمْ أَيُّهَا الْحُكَّامُ) açıkça belirtmektedir. Yani hâkimlerin eşler arasındaki anlaşmazlığı çözmek üzere iki tarafın akrabalarından **iki kişiyi hakem olarak** tayin etmeleri gerektiğini belirtmektedir.

⁷¹ Sebe'; 34/33.

⁷² Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 329.

⁷³ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 140a.

⁷⁴ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 329.

⁷⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 329.

Nesefî, (فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا) ibâresindeki **hakemler**’in; “biri kocanın diğeri de karısının akrabalarından hakemlik ve sulh yapmaya uygun olarak seçilen **iki erkek** olduğunu belirtir. Çünkü akrabalarının karı-koca arasındaki problemleri herkesten daha iyi bileceklerini, bu nedenle sulhu en çok bunların isteyeceğini, karı-kocanın bunların vereceği karara daha çok rıza göstereceklerini, bu nedenle içlerinde birbirlerine karşı taşıdıkları sevgi-nefret, birliktelik-ayrılık gibi duyguları rahatça ortaya dökceklerini belirtir.

Îcî, âyetin manasını izah etmek için; “**Hâkim**, karı-koca arasındaki geçimsizliği anlamakta ve çözmekte zorlanırsa, onların akrabalarından **iki hakemi temsilci**, delege olarak görevlendirir. Çünkü bu kimseler karı-kocanın durumlarını daha iyi bilirler, çözüm için daha bir gönüllü çalışırlar, eşlerin aralarını bulmaya ve adâleti tesis etmeye daha ehil sayılırlar” açıklamasını getirir.⁷⁶ Bu, **Nesefî**’nin açıklamasından çok da farklı değildir.

Îcî, eğer âyetin muhâtabı **eşler** ise; bu durumda âyetin, eşler tarafından akrabaları arasından hakem tayininin cevazına delalet ettiğini ve bu yaklaşımın **Şâfiî** mezhebinde tercih edilen görüş olduğunu belirtir. Daha da sahîh olanın; bu iki hakemin karı-kocayı, yine onların izniyle, **muhâla**’a yoluyla **boşamalarının** câiz olduğunu belirtir. **İmâm Mâlik**’in; “hakemlerin karı-kocayı, onlardan izin de almaksızın boşama yetkisinin olduğu” görüşünü nakleder. Bu görüşün **Hız. Ali**’den (r.a.) de rivâyet edildiğini belirtir.⁷⁷ Ancak **Nesefî**, aşağıda zikredeceğimiz gibi, **Ebû Hanîfe**’nin bu görüşü kabul etmediğini belirtir.

Nesefî, (إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا) cümlesinde; **a-** hem fiilin sonundaki **muttasıl çekim eki zamiri** (tesniye elifi), **b-** hem de munfasıl/ayrı olarak geçen (هُمَا) **zamiri**’nin irabı ve manaları hakkında şu seçenekleri sıralar: **1-** (إِنْ يُرِيدَا) fiilinin sonundaki muttasıl zamir, **iki hakem**’i gösterir. Munfasıl zamir de **karı-koca**’yı gösterir. Bu durumda manayı şöyle açıklar: “Eğer bu iki hakemin niyeti karı-kocanın aralarını samimîyetle düzeltmek ise, onların aracılıkları bereketli ve hayırlı olur. Onların güzel gayretleri sayesinde Allah, karı-koca arasına ülfet ve anlaşma duygusu ihsan eder, içlerine sevgi ve birleşme duyguları ilkâ eder.” **2-** Her iki tür zamir de

⁷⁶ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 140a.

⁷⁷ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 140a.

hakemleri gösterir. Bu durumda mana; “Hakemler samimiyetle karı-kocanın arasını düzeltmek ve onlara nasihat etmek isterlerse, bu durumda Allah bu iki hakemi de muvaffak kılar. Böylece karı-koca anlaşmış ve evliliklerini devam ettirmeye karar vermiş olur ki bu da neticeye ulaşılmış demektir.” 3- Her zamir de **karı-koca**’yı gösterir, der.⁷⁸ **Nesefî**, sunduğu bu üç seçenekten hangisini tercih ettiğini belirtmez. Ancak önce ilkinin zikretmesi ve sonra da ikinciye ve üçüncüye **أو** “veya” ara bağlacını kullanarak yer vermiş olması, bunlardan ilkinin tercih ettiğinin delili sayılabilir.

Âyetteki zamirlerin delâlet ettiği mana hakkında **Nesefî**’nin zikretmiş olduğu **üç görüşten son ikisine** **Îcî** de yer vermiştir. Manayı da bu iki çerçevede ve **Nesefî**’nin açıkladığı şekilde açıklamıştır.

Son olarak **Nesefî**, burada **Hanefîler**’in âyetten çıkarmış oldukları fikhî bir hükme yer vererek: “Bize göre, karı-koca arasında hakemlik yapan bu akrabaların onları ayırma (**muhâla**’a yoluyla boşama) velâyeti ve yetkisi yoktur” der ve bu görüşe **İmâm Mâlik**’in muhâlif olduğunu belirtir. Diğer mezheplerin görüşleri hakkında bilgi vermez.⁷⁹

Aşağıdaki âyet de karı-koca arasındaki geçimsizliğe değinir. **Nisâ; 4/128**:

(وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا، وَالصُّلْحُ خَيْرٌ، وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ، وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا)

“Eğer bir kadın, kocasının **nüşûz**’ünden (geçimsizlik) veya ondan **yüz çevirip** uzaklaşmasından korkarsa, barış ile aralarını bulup düzeltmekte (**sulh**) ikisi için de bir sakınca yoktur. Barış daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik yapar ve sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

Bu âyet; yukarıda da değindiğimiz gibi, kocasının geçimsizliğinden korkan kadına, kocasıyla **sulh yapma**’nın yolunu gösterir. Âyet, kocanın geçimsizliğini ifade etmek içi iki önemli ıstılahtan bahsetmektedir: **Nüşûz/geçimsizlik** (**نُشُوزًا**) ve **yüz çevirme** (**إِعْرَاضًا**)’dır.

Nesefî, âyetin başını; “Kadının, kocasının kendisine karşı geçimsiz davranacağının işaretlerini sezinlemesidir” diye açıklar. **Nüşûz**’ü; “Kocanın kendisini

⁷⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 329-330.

⁷⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 330.

karısından uzak tutması, onun nafakasını ve ev ihtiyaçlarını ödememesi, karı-koca arasında olması gereken merhameti ondan esirgemesi, döverek ve söverek ona eziyet etmesidir” diye açıklamıştır. **İ‘râd**’ı ise; “Kadının çok yaşlı ve çirkin olması, yaratılışındaki ve huyundaki bir kusur, ondan bıkma gibi sebeplerden dolayı erkeğin ondan uzaklaşarak başka kadınlarla ilgilenmeye başlamasıdır” diye tarif edilmiştir. Âyette (أَنْ يُصْلِحَا) geçen **sulh yapmak** fiilini **Kûfe**’li kırâat imamlarının (Âsım, Hamza Kisâi ve Halef), **if‘âl bâbı**’ndan şeklinde okuduklarını, diğer imamların fiildeki **te** (muzâra’at harfî)ni sonraki **sâd** harfinin cinsine çevirip sonra da ona idğâm ederek (يَصْلَحَا) şeklinde okuduklarını ve bunun aslının **tefâ’ale bâbı**’ndan (تَصَالَحَا) olduğunu belirtmiştir. Her iki seçeneğe göre de sonraki (صُلِّحَا) kelimesinin bu fiillerin masdarı olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

Fiil cümlesinde, önce **fiilin** sonra da onun **fâilinin** zikredilmesi ve **merfû** olması bilinen bir nahiv kuralıdır. Müfessirimiz **Îcî**, âyette bu kuralın dışına kısmen çıkıldığını belirtir: (وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا) ibâresinde fâilin (امْرَأَةٌ) fiilden (خَافَتْ) önce geldiğini ve bu nedenle (muftedâ olduğu için değil) merfû olduğunu, asıl gerçek fâilin gizli zamir (خَافَتْ هِيَ) olduğunu belirtir. Bunun bir benzeri kullanımının da (وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ)⁸¹ âyetinde gerçekleşmiş olduğunu söyler. (خَافَتْ) ile kastedilenin; “anlaşılan zâhirî manada olduğunu, korkuya yol açacak emârelerin zuhur etmesiyle kadının korkarak acı çekmeye başlaması” olduğunu belirtir. Bunun da kocasının ona; “Sen kötüsün, çirkinsin, iticisin” veya “genç bir kızla evlenmek istiyorum” demesi olduğunu söyler. Âyetteki (خَافَتْ) fiilinin (علمت،) (ملئت) manalarında kullanıldığına dâir rivâyetin, zaruret (ve gerekçe olmadan) âyetin zâhirînin hilâfına mana vermek olduğunu belirtir. Kocanın kastedildiği (بَعْلٍ) kelimesini (زوج) kelimesi ile açıklar. Aslında (بَعْلٍ) kelimesinin (السَّيِّدُ) **efendi** manasında kullanıldığını, **kocaya** da karısının **efendisi** sayılması dolayısıyla (بَعْلٍ) denildiğini açıklar. **Nüşûz** ve **i‘râd** kelimelerine **Nesefî**’ninki gibi izahlar getirir.⁸²

⁸⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 369.

⁸¹ Tevbe; 9/6.

⁸² Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 155a.

Nesefî, âyetle “sulh yapmak”tan maksadın; “kadının 1- mehrinden, 2- nafakasından veya 3- koca çok kadınla evliyse kadınlar arasında sıraya konmuş olan geceleme ve yatak sırası (القسمة) haklardan ya kısmen ya da tamamen ferâgat etmesi⁸³” olduğunu söyler. (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ) ibâresini; “Sulh, ayrılmaktan, geçimsizlikten ve her şeyde husumetli olmaktan daha hayırlıdır. Nasıl ki husûmet, şerlerin en şerlisi ise, sulh de hayırların en hayırlısıdır” şeklinde açıklar. (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ) cümlesinin ve bir sonraki cümle olan (وَأُخْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ) ibâresinin, **itirâziyye/ara cümlesi** olduğunu belirtir. Bunlardan ikinci ara cümleyi; “Cimrilik ve kıskançlık dâimâ kişinin nefsiyle beraberdir, ondan hiç ayrılmaz, yani kişi bu tabiatla yaratılmıştır” diye açıklar. Kastedilen mananın; “Kadın, (durduk yerde) kendi hakkı olan (mehir, nafaka, gece yatak sırası) gibi haklarından aslâ vazgeçmek istemez. Koca da aynı şekilde, eğer karısından soğuyup ondan yüz çevirmişse, onun kendisi için yapacağı fedâkarlıkları da kabul etmek istemez. Bu durumda her ikisi de kendilerini rahata kavuşturacak olan şeyi (sulhü ya da ayrılığı) tercih ederler” şeklinde olduğunu beyân eder.

Îcî, karı-kocanın nasıl sulh yapacaklarına dâir Nesefî’nin vermiş olduğu izahların benzerlerini verir. Kırâat imamlarının isimlerini vermeden, âyetle geçen (أَنْ) fiilinin; (أَصْلَحَ، إِصْطَلَحَ، تَصَالَحَ) bablarından da okunabildiğini, hepsinin masdarlarının müştereken âyetle geçtiği gibi (صُلْحًا) şeklinde olduğunu belirtir.

Nesefî, âyetle geçen (وَأُخْضِرَتِ) fiilinin **iki mef’ûl’e** teaddî ettiğini ve bunlardan **ilkinin** âyetle **nâib-i fâil** olarak gelmiş olan (الْأَنْفُسُ) kelimesinin, (**ikincisinin** de **sarîh mef’ûl** (الشُّحَّ) kelimesi olduğunu) belirtir. Âyetin bundan sonrasında, kişiyi nefsin bu tabiatına karşı direnmeye ve Şeriat’a uymaya teşvik ettiğini belirtir: (وَإِنْ)

⁸³ Böyle bir çözüm yolu önerilmekle birlikte, karısından bir menfaat sağlama karşılığında sulh yapan ve ona iyi davranan kocaya dinimiz takvâ sahibi bir kimse olarak bakmamaktadır. Bkz: DİB, **Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, DİB, II, 54, 58-62, 151-155. **Zemahşerî** böyle bir sulh yapılmasına biri olumsuz, diğeri olumlu iki örnek nakletmektedir. **İlki**; rivâyet edildiğine göre, kocası bir kadından yüz çevirmeye başlamış ve onu boşamaya karar vermişti. Ama kadının ondan çocuğu olduğu için; “*Ne olur beni boşama, çocuğumun yanında kalıp ona bakayım. Bana iki ayda bir uğramana (kısmet) razıyım*” diye teklifte bulunmuş, kocası da bu teklifi beğenmiş ve böylece anlaşmışlardı. **İkincisi**; Hz. Peygamber’in (s.a.s.) eşi Hz. Âişe’yi çok sevdiğini ve ona kalbinde özel bir yer verdiğini gören diğeri eşi **Sevde binti Zem’a** (Züm’a), Hz. Peygamber’in kendisini boşaması (ihtimalini) hoş karşılamamış, bundan rahatsız olarak, boşanmama karşılığında kendi gününü (sırasını) Hz. Âişe’ye vermeye râzı olmuştur. Bunun üzerine (Urve’nin rivâyetiyle), Hz. Âişe, Sevde binti Zem’a için şöyle demiştir: (مِنْ) رَوَاةُ غُرُوَّةٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ امْرَأَةً أَحَبَّ أَنْ أَكُونَ مَسْلُجَهَا مِنْ سَوْدَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ مِنْ امْرَأَةٍ فِيهَا حَدَّةٌ Bkz: Zemahşerî, age, I, 439.

(تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا) yani; “hanımlarınızdan nefret edip başka kadınlardan hoşlanmanıza rağmen, sabırlı davranır, eski sohbetleri ve evlilik haklarının hatırı için hanımlarınızla evli kalmaya devam ederseniz, **nüşûz**’den ve **i’râd**’dan, aranızda ezâ-cefâ ve husûmete yol açacak şeylerden sakınırsanız” der.⁸⁴

Îcî, âyetteki (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ، وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ) şeklinde geçen iki cümleyi de **Nesefî** gibi, **itirâziyye/ara cümlesi** sayar. Bu cümlelerden ilkinin eşler arasında sulhü teşvik ettiğini, ikincisinin ise eşleri cimriliğe karşı uyardığını söyler. Âyette (الشُّحَّ) denen kelimenin, “cimriliğin ileri derecesine” işaret ettiğini, hemen yakasına yapıştığını söyler. Cimriliği açıklamak için; kadının kocasının kendisini terketmesine ve yatak sırasını başkasına vermeye aslâ razı olmayacağını, kocanın da karısından hoşlanmazken onu yanında ve nikâhı altında tutmayı aslâ istemeyeceğini belirtir.⁸⁵ **Nesefî**’nin açıklaması da buna yakın idi.

Îcî, âyetteki (وَإِنْ تُحْسِنُوا) ibâresini; “karınızdan hoşlanmadığınız halde ona sabrederek yanınızda (ve nikâhınız altında) tutarsanız” diye, (وَتَتَّقُوا) ibâresini ise; “**i’râd**’dan, **nüşûz**’den ve birbirinize eziyet vermekten sakınırsanız” diye açıklar.

Nesefî son olarak, âyeti ve karı-kocanın sabırlı davranarak hoş geçinmelerini açıklamak için şu örneği nakleder: İmrân b. Hattân (ö. 184/800) el-Hâricî adında, akranları içinde çok çirkin bir adam varmış. Karısı da güzeller güzeli. Karısı kocasına bakarak seslenmiş; “Allah’a hamd olsun ki ikimiz de Cennet’liğiz!” Kocası sormuş; “Nasıl olur?” diye. Karısı; “Çünkü senin nasibine benim gibi (çok güzel) bir kadın çıktı ve sen buna **şükrettin**. Bana da senin gibi (çirkin) bir koca düştü ve ben buna **sabrettim**. Allah, Cennet’ini **şükreden** ve **sabreden** kullarına vadetmiştir” diye cevap vermiş.⁸⁶ İmrân ile karısı arasında geçen bu diyalogu **Îcî** de anlatır.

Îcî, (وَالصُّلْحُ خَيْرٌ) ibâresinde geçen **sulh** kelimesinin; 1- **cins-i mahallî** (manası sınırlı cins isim), yani âyetin işlediği “eşler arasındaki *sulh*” konusuna has olarak kullanıldığını, 2- **sulhün her türlü**sünü de kapsadığı konusunda ulemâ arasında ihtilaf

⁸⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 370.

⁸⁵ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 155a.

⁸⁶ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 370.

olduğunu belirtir. Ahd-i zihnî (ma'hûd) olarak; karı-koca arasındaki sulh'a hamledildiğini, umûmî manada da kullanılmış olabileceğini belirtir.⁸⁷

Îcî, Hanefîler'in; "Anlaşarak, inkâr⁸⁸ üzerine sulh yapmak sahihtir" şeklindeki görüşlerinin geçersiz sayılmasının amaçlandığını söyler. Buna başka bir açıdan cevap verilebileceğini yani; "Sulh; ya bir akittir ki bu, (mehri tamamen) inkâr ederek olmaz. Ya da sulh; (mehri) düşürüp azaltmak üzere yapılır ki bu da ancak borcun geri kalanının güvence altına alınmasıyla olur. İnkârla birlikte bu mümkün değildir" diye itiraz edilebileceğini belirtir.⁸⁹ Bu itirazın da **Hanefîler**'e karşı, **Şâfiîler** tarafından dillendirilen bir itiraz olduğu açıktır. Âyetteki "**sulh**" lafzı üzerine yapılan bu tartışma hususunda **Nesefî**'nin hiçbir açıklama yaptığını göremiyoruz.⁹⁰ Neticede; âyetteki **sulh**'ü Şâfiîler'in sadece âyetin konusuyla ilgili **sınırlı** tuttukları, Hanefîler'in de **umûmî** manada kullandıkları görülmektedir.

Her iki âyet (Nisâ; 4/128-130) arasındaki 129. âyette, çok evli olan erkeğin eşleri arasındaki adâleti nasıl sağlayacağından bahsedilmekte, bu konuda kendisine çözüm yolu önerilmektedir. Biz, konumuzla ilgili olmadığı için bu âyete yer vermeden, bir sonraki âyete değineceğiz. **Nisâ; 4/130:**

(وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلَّ مِنْ سَعَتِهِ، وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا)

"Eğer ikisi ayrılacak olurlarsa, Allah her birine genişlik kaynaklarından kazandırır. Allah (rahmetiyle) geniş olandır, hüküm ve hikmet sahibidir."

Nesefî, âyetteki (وَإِنْ يَتَفَرَّقَا) şart cümlesini ve fiilini; "Karı-koca hiçbir şekilde anlaşılamayıp, **muhâla**'a yoluyla ayrılırlarsa ya da kocası karısına mehrini ve iddet nafakasını tam ödeyerek onu (re'sen) **boşarsa** ..." diye açıklar. Sonra **يُغْنِ اللَّهُ كُلَّ مِنْ** (يُغْنِ سَعَتِهِ) ibâresini; "Allah, her birine eski eşinden daha hayırlısını nasip eder, eski rızıkından daha bol ve bereketli rızık verir" diye açıklar.⁹¹

Diğer müfessirimiz **Îcî**, (وَإِنْ يَتَفَرَّقَا) şart cümlesini, cümlesiyle ifade ederek; "Eğer eşler birbirini terk edip ayrılırlarsa, Allah zenginliği ve kudreti sayesinde onların

⁸⁷ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 155a.

⁸⁸ Burada **inkâr** ile kastedilenin; "Anlaşarak muhâla'a yoluyla boşanırken, mehrin tamamını inkâr etmek ve hiç ödememek" anlayışı olduğu tahmin edilmektedir.

⁸⁹ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 155a.

⁹⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 370.

⁹¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 370.

her birine daha hayırlı eş ve maişet vesilesi nasip eder” diye açıklar.⁹² Bu hususlarda iki müfessirimizin yorumlarının benzerlik arzettiği görülmektedir.

Nesefî, âyetin sonundaki (وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا) cümlesini; “(yeni ve taze bir) nikâhı helâl kılmak suretiyle Allah, (kullarına) genişlik verendir” diye açıklar. Bu, aslında; Allah, kulunun önünü yeni evlilik de dâhil çok geniş şekilde açar, demektir. (...حَكِيمًا) ibâresini; “Allah, ayrılığa izin verdiği için hikmet sahibidir” diye açıklar. Âyetteki (وَاسِعًا) kelimesinden hareketle, (السَّعَةِ) kelimesini; “zenginlik ve kudret” diye açıklar, Allah’ın çok zengin ve muktedir olduğunu belirtir.⁹³

Karı-koca arasındaki geçimsizliğe değinmese de, yukarıdaki âyet gibi, **geçimsizlik**’in tabîî bir sonucu olan **boşamaya** değindiği için, Bakara; 2/227 âyete de yer vermek istiyoruz. Bu âyet; mezkûr sûredeki **boşamaya** ilgili birçok âyet arasında yer alır. **Îlâ**’yı takip eden **boşama**’ya değinir. **Bakara; 2/227:**

(وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) “ eğer boşanmaya ısrar edip azmederlerse (boşanırlar). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”

Nesefî, âyetteki (وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ) ibâresini; “Kocalar (îlâ’dan yani **yemin**’den sonra), karılarına tekrar dönmeyerek, beklemeleri gerekli olan (dört aylık) süreyi beklerlerse (ve boşamaya azmederler)se, (boşanmış olurlar)” diye açıklar.⁹⁴ **Nesefî**, **îlâ**’nın tarifini ve hükmünü daha geniş şekilde *Kenzü’l-dekâik*’inde açıkladığı için burada ayrıntıya girmez: “**Îlâ**; kocanın karısına dört ay ya da daha fazla süreyle yaklaşmayacağına (cinsel ilişkiye girmeyeceğine) dâir yemin etmesidir. Şu sözler gibi: “Vallahi sana (dört ay) yaklaşmayacağım”. Bu dört aylık süre dolmadan karısına ve onunla cinsel yaşamına geri dönerse, (evlilikleri devam eder, ayrıca; yeminini bozduğu için) kefâret ödemesi gerekir ve başta yapmış olduğu îlâ/yemin boşa çıkmış olur. Eğer karısına dönmemiş ve süre de dolmuş ise, karısı **bir bâin talâkla boşanmış** sayılır.”⁹⁵

Sonra **Nesefî**, âyetin devamı olan (فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) ibâresini; “yani, kocanın yaptığı **îlâ**’yı işitir” diye açıklar. (...عَلِيمٌ); “Allah, **kocanın niyetini** bilir” diye açıklar. Âyetin bu son kısmının aslında; karı-kocanın birbirlerine ve evlilik hayatlarına geri dönmeme (inatlarına) karşılık bir tehdit içerdiğini söyler. **Nesefî** ayrıca, **İmâm Şâfiî**’ye

⁹² İcî, Adudüddîn, age, vr. 156b.

⁹³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 370.

⁹⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzîl*, I, 228.

⁹⁵ Nesefî, Ebü’l-Berekât, *Kenzü’d-Dekâik*, s. 291.

göre mananın; “Eğer kocalar geri dönerlerse ve süre dolduktan sonra (ayrılmaya) azmedip karar verirlerse” diye açıkladığını, çünkü âyetteki **fâ**’nın **ta’kîbiyye** ifade ettiğini söyler. Yine biz (**Hanefîler**’e) göre; âyetteki (فَإِنْ فَأَوْوْ، ... وَإِنْ عَزَمُوا) ibârelerinin, öncesindeki (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) ibâresinin **tafsîli** yani açıklaması olduğunu, çünkü **tafsîl**’in **mufasssal**’den hemen sonra geldiğini belirtir.⁹⁶

Buradan anladığımız kadarıyla, iki farklı yaklaşımın âyeti yorumlamalarından; “Îlâ/yeminden sonra dört aylık süre dolunca, (Hanefîler’e göre) boşamanın hemen gerçekleştiği, ya da (Şâfiîler’e göre)⁹⁷ henüz gerçekleşmediği” sonucuna ulaştıkları görülmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Bakara; 2/226-227 âyetler **îlâ**’dan ve bunun sonunda gerçekleşen **talâk**’dan bahsetmektedir. Bu âyetleri müfesssirimiz **Îcî**’nin **Şâfiî Mezhebi** anlayışı doğrultusunda yorumladığını görmekteyiz.

Îcî, âyette geçen **îlâ** lafzını lügatta; “Kocanın karısıyla cimâ etmeyeceğine dâir yemin etmesidir.” diye tarif eder. Fukahânın örfünde yani istılahta **îlâ**’nın; “Kocanın nikâhlı eşiyle mutlak/süresiz ya da dört aylığına cinsel ilişki kurmayacağına dâir yemin etmesi” olduğunu belirtir. Oruçlu olmak vs. gibi cinsel ilişkiye mânî olacak ibadetleri yapmaya and içmesinin de İmâm Şâfiî’nin kavî-i cedîd’ine göre **îlâ**’dan sayıldığını belirtir. Câhiliyye devrinde kocaların karılarıyla bir yıl ya da iki yıl süreyle cinsel ilişki yaşamayacaklarına dâir yemin ettiklerini, bunu da karılarından hoşlanmadıkları için ve (bu da yetmezmiş gibi) onların başka erkeklerle evlenmelerine mânî olmak (mu’allakta bekletmek) niyetiyle yaptıklarını belirtir. **Îlâ**’daki sürenin İbrâhîm en-Neḥa’î’ye göre; “dört aydan az olabileceğini”, İbn Abbas’a göre; “süre ebedî/sonsuz olarak belirlenmedikçe **îlâ** geçersizdir” görüşlerini nakleder.⁹⁸ Neḥa’î’nin Ebû Hanîfe’nin hocası olduğu bilindiğinden, onun görüşünü zikretmek suretiyle **Îcî**’nin aslında **Hanefîler**’in görüşünü naklettiği görülmektedir.

Îcî, âyetin (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ)⁹⁹ ifadesinden ve âyetteki **îlâ**, **terabbus**, **erbe’ati eşhür** kelimelerin manalarından hareketle, bu süre dolmadan kocanın tasarrufuna hiçbir şekilde müdâhele edilemeyeceğini, ancak süre dolduktan

⁹⁶ Neseff, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 228.

⁹⁷ Bu hususta Mâlikîler ve Hanbelîler de Şâfiîler’le aynı görüştedir. Bkz: Döndüren, **Hamdi, Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 436-437.

⁹⁸ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78b.

⁹⁹ Bakara; 2/226.

sonra ondan karısını boşamasının ya da evliliğine dönmesinin istenebileceğini belirtir. Bu süre dolmadan kocanın yeminini bozarak karısına dönmesi (fey') durumunda, Allah'ın onun yemininden dönmesi günahını, kefareti ödedikten sonra, rahmeti sayesinde bağışlayacağını belirtir. Erkeğin karısına bu şekilde dönmesini; "karısına zarar vermek niyetiyle yapmış olduğu îlâ'dan tevbe etmesi/dönmesi" olarak izah eder.¹⁰⁰

Îcî, konumuzla ilgili olan boşama âyetini (وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) yorumlarken, "bu durumda Allah'ın kocanın ne niyetle karısını boşayacağını bilir", diye açıklar. Âyetteki (عَزَمُوا) kelimesini, *lügatta*; "kalbin bir şeye kesin azmedip karar vermesi", *ıstılahta* ise; "Kalbin önce tereddütlü iken, sonradan kesin karara ulaşmasıdır" diye tarif eder. **Ebû Hanîfe**'nin; "Koca, dört aydan daha az bir süre için îlâ yapsa da bu îlâ sahihtir, geçerlidir" görüşünde olduğunu belirtir. **Îcî**, daha önce **Neha'î**'nin görüşünü nakletmekle, buna işaret etmişti. Koca, bu dönüşünü; 1- ister karısıyla fiilen cinsel ilişki kurarak, 2- isterse sadece "seninle evliliğime geri dönüyorum" diye sadece sözle yapsa da geçerlidir, der. Koca cinsel ilişki kurmasa da (sadece sözle) karısına dönmüş sayılır (ve yeminin bozduğu için) kefareti ödemesi gerekir, der.¹⁰¹

Îcî, bundan sonra, Ebû Hanîfe'ye göre; "bir bâin talâk'ın gerçekleşmiş olacağını", İmâm Şâfiî'ye göre; "ilgili âyet kocaya dört ay bekleme yetkisi verdiği için, kocadan ancak bu süre dolduktan sonra karısını boşamasının talep edileceği, eğer boşamazsa karısının talebi üzerine hâkim'in onları boşayacağı ve bunun da bir ric'î talâk sayılacağı" görüşünde olduklarını belirtir. İmâm Şâfiî'nin kavlı-i cedîd'ine göre; "Koca dört aylık süre içinde iken karısıyla cinsel ilişki yaşarsa, kefareti ödemesi gerekir" dediğini nakleder. İmâm Mâlik'in îlâ'yı; "Sadece kızgınlık durumunda yapılırsa geçerlidir" diye tarif ettiğini belirtir. Îlâ yapan kocaya **el-hâlif** der ve bunu; "Boşaması geçerli olan her kocadır" diye tarif eder. Hakkında îlâ yapılan ve yemin edilen kadına **el-mahlûf 'aleyhâ** der ve bunu; "Ric'î talâk halinde olsa bile, kocasının kendisine hâlâ ilişebilme imkânı olduğu kadındır" diye tarif eder.¹⁰²

Kur'ân-ı Kerîm, karı-koca arasındaki geçimsizliğin önünü almak için, sadece evli haldeki eşlerin iyi geçinmelerini değil, aynı zamanda boşanmış olan eşlerin dahi

¹⁰⁰ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 78b, 79a.

¹⁰¹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 79a.

¹⁰² Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 79a.

buna pişman olduklarında aralarını ıslah edip yeniden evlenmelerine müsâade edilmesi gerektiğini, bu durumdaki eşlerin birbirleriyle yeniden evlenmelerine aslında başkalarından daha lââyık olduklarını vurgulamaktadır. Bu husus aşağıdaki âyette ele alınmaktadır. **Bakara; 2/228:**

(وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا، وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ، وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

“Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri alıp (evlenmede başkalarından) daha çok hak sahibidirler. Onların lehine de, aleyhlerindeki ma’rûf hakka denk bir hak vardır. Yalnız erkeklerin kadınlardan bir derece üstünlüğü vardır. Allah Azîz’dir, Hakîm’dir.”

Âyetin yine **barış(tır)ma**’ya (**islâh**) vurgu yaptığı görülmektedir. Baş tarafında, kocaları tarafından boşanmış kadınların beklemeleri gereken iddete, sonra da bu kadınların rahimlerinde olanı gizlememeleri gerektiğine değinen bu âyet, devamında eşlerin barışıp yeniden evlenme teşebbüsüne, sonrasında da birbirlerine karşı olan haklarına ve sorumluluklarına işâret eder.

Müfessirimiz **Nesefî**, bu âyet ile kocaların karılarına geri dönüp yeniden evlenmeye daha lââyık olduklarını belirtir. Ayrıca âyetin, kocanın boşadığı karısıyla iddeti içinde (ric’î talâk) cinsel ilişkiye girmesinin harâm olmadığına delâlet ettiğini, çünkü karısını boşadıktan sonra dahi erkeğe “*onun eşi* (بُعُولَتُهُنَّ)” dediğini belirtir. Yine çünkü âyetteki (أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ) ibâresinin (أولى برجعتهنَّ) manasına geldiğini, (فِي ذَلِكَ) ibâresinin de “*kadının iddet süresi*” olduğunu belirtir. Bu durumda âyetin manasının; “Koca, karısına dönmek isterse karısı da bunu istemez ve reddederse, bu durumda kadının dediğine değil de erkeğin dediğine itibar edilir, onun dediği olur. Erkeğin isteği ve sözü kabule kadınınkinden daha evlâdır. Çünkü bu süre zarfında erkeğin ric’at etme hakkı vardır” şeklinde olduğunu belirtir. (إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا) ibâresini; “Kocalar, karılarına ric’at ederek onlarla aralarını **islâh** etmek, onlara zarar vermek yerine ihsanda bulunmak isterlerse, (buna hakları vardır)” diye açıklar.¹⁰³

Îcî’nin de âyet hakkındaki açıklamaları Nesefî’nin açıklamalarına benzer. Îcî, âyetteki **ba’l/koca** kelimesinin manası ve türevleri hakkında, daha önce zikrettiğimiz gibi, Nisâ; 4/128 âyetin tefsirinde de benzer açıklamalarda bulunmuştu. **Nesefî** gibi,

¹⁰³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 180.

(بِرَدِّهِنَّ) kelimesinin (بِرَجْعَتِهِنَّ) manasında **kırâat** olunabildiğini, (ذَلِكَ) **ism-i işâret**'inin de boşanmış olan “kadının iddet süresi”ni gösterdiğini belirtir. (أَحَقُّ) **ism-i tafdil**'inin âyette “mutlak ziyâdelik/öncelik” manasında kullanıldığını, yani; “kocası tarafından boşanan kadını her halükârda ancak onu boşayan kocası geri almaya daha lâyıktır, başkası değil” demek istendiğini belirtir.¹⁰⁴

İcî, âyetteki (وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ...) hükmünün “kadının iddet süresinin bitmesinden sonra”sıyla sınırlandırılmıyacağını, çünkü âyetin; “kadın iddeti bittiği halde bunu gizlerse başka erkeğin de onunla evlenme hakkı vardır, ancak ilk kocasının hakkı daha önceliklidir” manasına geldiğini açıklar. İddet içinde iken zaten problem yoktur, çünkü **radd** ve **ric’at** kelimelerinin manalarından da hareketle; “ric’î talak’da erkekle kadın hâlâ karı-koca durumundadırlar” demektir, der. Çünkü bu süre zarfında kocanın karısına ric’at ederek onun beklemekte olduğu iddetini iptal edip yarıda kesebildiğini veya ric’at etmeyerek bu süreyi beklemesine izin verme hakkının olduğunu belirtir. Ayrıca âyetteki **radd** kelimesi ile; “karısıyla cinsel ilişki harâmlığından helâlliğe geri dönme hakkı”nın anlaşıldığını da belirtir.¹⁰⁵

İcî, “koca, karısına dönmeye daha lâyıktır” derken burada (الْأَحَقِّيَّة) ’in “kocanın niyetinin karısıyla arasını ıslah etmek, ona ihsanda bulunmak, ona zarar verme niyeti aslâ taşımamak” ile sınırlandırıldığını, maksadın **ıslâh** olmaması durumunda **ric’at**’ın da sahih olmayacağını belirtir. İcî, âyette ric’î talâkdan ve bu şekilde boşamadan sonra kocanın karısına dönme hakkından bahsedilmesinden, sadece; “âyetteki (هِنَّ) zamirinin tahsis ifâde ettiği ve sadece bu kadınlara (الرَّجَعِيَّات) işâret ettiği” manası çıkmaz, aksine zamir umûmî manada kullanılmış olup hem **ric’ıyyât** hem de **bâinât** olan kadınları işâret eder, der. Çünkü bu âyet **ric’ıyyât** kadınlara işâret ederken, bir sonraki âyet (Bakara; 2/229) de; tamamen boşanmış olan kadınlara (**bâinât**) ve kocalarının yeni bir nikâhla onlara dönmeye başkalarından daha evlâ olduğuna işâret eder, der.¹⁰⁶ Bu ayrıntılı açıklamalara **Nesefî** yer vermemişti.¹⁰⁷ Âyetin; “Ric’î talâkla boşanmış kadını yeniden almaya onu boşayan kocası daha lâyıktır”

¹⁰⁴ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 79b.

¹⁰⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 79b.

¹⁰⁶ İcî, Adudüddîn, age, vr. 79b.

¹⁰⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 180.

hükmü zaten açıktır. Ancak âyetten; “Bâin talâkla boşanmış kadını geri almaya da onu boşanmış olan kocası daha lâyıktır” hükmü, **İcî**’nin çıkarımıdır.

Nesefî, (وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresini şöyle açıklar: Kadınların kocalarından mehir ve nafaka almak, güzel muâmele görmek, kendilerine zarar verilmemek hakları olduğu gibi, kocaları bir şeyi emrettiklerinde ya da yasakladıklarında onlara itâat etme yükümlülükleri vardır. Bunlar da **m’arûf** üzere yani Şeriat’ta ve insanların günlük yaşamlarında yasak ve garip sayılmayacak şekilde olmalıdır. Eşlerden hiçbirisi hakkı olmayan bir şeyi diğerinden isteyemez. Burada hakların ve sorumlulukların **mümâsil** olmasından maksat; birbirlerine karşı güzel ve hasene sayılacak şeyler yapmalarıdır. Yoksa kadın elbise yıkar ya da ekmek pişirirse erkek de aynısını yapacak değildir. O da bir erkeğe yakışan güzel bir davranışla eşine karşılık verir.¹⁰⁸

İcî, karı-koca arasındaki haklar-sorumluluklar **mümâsele**’sine işâret eder ve bunları “eşlerin birbirlerine karşı aslî görevleri” diye belirtir: Kocanın haklarının; cinsel ilişki ihtiyacını karşılayabilmesi, onun tayin ettiği hususlara karısının riâyet etmesi olduğunu söyler. Kadının haklarının ise; nafaka, giyim, mesken, kasm/kısmet hususları olduğunu belirtir.¹⁰⁹ Bu açıklamalar Nesefî’ninkine yakındır.

Nesefî, (وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ) ibâresini; “Eşler birbirlerinden cisel yönden yararlanma hususunda eşit haklara sahip olsalar da, erkek kadının maddî gereksinimlerini ve nafakasını karşılayıp nikâh hakkını da elinde tuttuğu için, onun hakkı kadının hakkından bir derece daha üstündür”, diye açıklar.¹¹⁰

İcî, âyetteki (وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ) ibâresini; “erkeğin hakkı bir derece daha fazladır, üstündür” diye açıklar. Kadınların haklarının genellikle mâlî/maddî olduğunu, **kasm** haklarının da sıraya koymakla olduğunu belirtir. Kocaların üstünlüğünü; evde hâkim ve koruyucu olmaları, kadınların dinini ve hukûkunu korumaya memur olmaları, hattâ bir veche göre; “kocanın malını harcama hususunda karısına sınırlama ve hacir koyma yetkisi olduğu” hususlarıyla açıklar. Ayrıca erkeğin; daha akıllı olmak, diyet ödemek, miras payında üstün olmak, kadı olmak, şahitliğinin kabul edilmesi, karısının üstüne başka bir kadınla da evlenebilmesi, daha sakın ve sabırlı olması gibi bilinen

¹⁰⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 180.

¹⁰⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 79b.

¹¹⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 180.

hususlar sebebiyle daha güçlü ve üstün olduğunu, aksinin mümkün olmadığını belirtir.¹¹¹

C- Çok Eşlilikte Adâleti Sağlama Yükümlülüğü

Konumuzla ilgili âyet-i kerîme şudur: Nisâ; 4/3:

(وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاتٍ وَرُبَاعَ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، ذَلِكَ أَذْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا)

“Eğer yetim kızlar konusunda adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, bu durumda, (onlarla değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Şâyet (bunda da) adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir eş ya da sağ ellerinizin mâlik olduğu câriye ile (yetinin). Bu, sapmamanıza daha yakındır.”

Bu âyet-i kerimede, manasından da açıkça anlaşıldığı üzere; **ilk önce**, elinin altındaki yetim kızlarla evlendiği takdirde onların malını haksız yere yemekten ve onlara zulmetmekten çekinen kimselerin bunun yerine, (hür kadınların daha bilinçli, güçlü ve akrabaları tarafından desteklenen kimseler oldukları, bu nedenle kocalarının onlara baskı ve zulüm yapmalarının, mallarını haksız yere yeme ihtimallerinin daha az olduğu gerekçesiyle) hür kadınlardan ikişer, üçer ve dörder kadınla evlenmelerinin daha uygun olacağı, **ikinci olarak**, hür kadınlardan çok kadınla evlendiği takdirde onlar arasında adâleti sağlayamayacağından korkan kocaların ya **hür kadınlardan bir tanesiyle** ya da **câriyelerle** evlenmelerinin daha uygun olacağı önerilmektedir, emredilmektedir. Biz bu âyeti daha önce, “Dörtten Fazla Kadınlar/ Teaddüd-i Zevcât” başlığı ile ele almıştık, bu nedenle burada tekrara girmeyeceğiz.

II- MÂLÎ YÜKÜMLÜLÜKLER

İslâm’a göre evlilikte mâlî yükümlülüklerin kocanın/babanın omuzlarına yüklendiği bilinen bir gerçektir. Bununla da evlendiklerinde kocanın karısına mehrini ödemesi, evin ihtiyaçlarını görmesi, karısının ve çocuklarını nafaka ve mesken ihtiyaçlarını karşılaması, çocuğun bakım (hıdâne), sütemme (rağâ‘) masraflarını karşılaması anlaşılmaktadır. Önce mehir konusunu işleyelim:

¹¹¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 79b.

A- Mehir / Miktarı ve Çeşitleri

Mehir; evlenme sırasında kadına bu adla verilen veya daha sonra verilmesi kararlaştırılan mal veya paradır.¹¹² Bir fıkıh ıstılâhı olan “**mehir**” lafzını Kur’ân-ı Kerîm kullanmamıştır, onun yerine; (نَصِيبًا مَّفْرُوضًا، فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ) (صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)، (فَمَتَّعُوهُنَّ، وَمَتَّعُوهُنَّ)، (مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ) lafızlarını kullanmıştır.

Bunlar arasında **farîza** lafzı aslında Kur’ân-ı Kerîm’de; Allah’ın (c.c.) kullarına yüklemiş olduğu “bir görevi ve vecîbeyi” (فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ) ayrıca “bir hakkı ve alacağı” (قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ) ifâde etmek üzere kullanılmıştır. Bu cümleden olmak üzere **farîza**, Nisâ; 4/11 âyette “*mirastaki hisse ve pay miktarı*” (نَصِيبًا مَّفْرُوضًا، فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ) manasında kullanılmıştır. Bu nedenle İslâm fıkında, mîras hukukunu ve hisselerini ifâde etmek üzere, müstakil bir bölüm olarak, **farîza**’nın çoğulu **Ferâiz** kullanılmıştır. Kadının evlenerek kendisini ve bedenini kocasına teslim etmesinin karşılığında almayı hakettiği **mehir** de yine bu “haklar ve alacaklar” cümlesinden sayılmaktadır.

Mehir konusunu (باب المهر) veya (باب الصداق) başlığı altında müstakil olarak ele almış olsalar da mezheplerimizin klasik fıkıh kitaplarının, nadiren ve muâsır olanları içinde istisnâları olmakla birlikte, genelde **mehir**in ıstılâhî ve fikhî tarifini vermediklerini, bunun yerine, yapılış şekline, çeşitlerine, bunu karının haketme ve kocanın ödeme zamanına, ahkâmına değindiklerini görmekteyiz. Ama buna rağmen, bütün bunları topluca değerlendirdiğimizde bunu **mehir**in geniş bir tarifi sayabiliriz.

Konuyla ilgili âyetlerden ve hadislerden şu sonucu çıkarmamız mümkündür: Hz. Peygamber (s.a.s) herhangi bir evliliğin mehirsiz olarak yapılmasına izin vermemiştir. Eğer mehir vâcib olmasaydı, bunu göstermek için, kesin bağlayıcı olmayan sünnetlerinde ve bazı konularda olduğu gibi, arada bir onu terkederdi. Âyetler ve hadisler göstermektedir ki; mehir kadına âit bir haktır ve bu hususta ulemâ arasında

¹¹² Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 221.

ittifak vardır.¹¹³ Ancak aşağıda göreceğimiz üzere, mehrin hükmü, miktarı ve keyfiyeti üzerinde ulemâ arasında ihtilâf söz konusudur.¹¹⁴

Aşağıda konuyu işlerken göreceğimiz üzere, Hanefilerin ve Şâfiîlerin de dâhil olduğu âlimlerin çoğunluğuna göre **mehir**; nikâh akdinin rükünlerinden veya şartlarından olmayıp, evlilik sonunda ya önceden belirlenmekle ya da hiç konuşulmaması durumunda kendiliğinden meydana gelen bir haktır. Bu nedenle, mehirsiz yapılmış olan bir nikâh akdi geçerli olup, kadın, akranlarının almakta oldukları mehr-i misili hak etmiş olur.¹¹⁵ Mâlikîlere göre ise mehr; nikâh akdinin bir rükünü olup, onsuz nikâh akdi geçersiz olur. Hattâ İmâm Mâlik'in; "*Mehirsiz yapılan nikâh akdi fâsittir, geçersizdir*" dediği nakledilmiştir.¹¹⁶

Müfessirlerimiz **Nesefî** ve **İcî**'nin **mehir** konusuyla ilgili âyetleri tefsirlerine geçmeden önce, **Nesefî**'nin *Kenzü'd-dekâik*'inde bu konuyu nasıl işlediğine bakalım:

"Mehir zikredilmeden kıyılan nikâh sahihtir. Mehir, "**10 dirhem**"den az olmamalıdır. Nikâh esnasında mehr zikredilmişse (**mehr-i müsemmâ**), ya da 10 dirhemden az olarak tayin edilmişse, cinsel ilişki ya da kocanın ölümü sonucu bu mehr 10 dirhem olarak taayyün eder. Cinsel ilişkiden önce kadın boşanmışsa bu mehrin yarısı ödenmelidir. Koca mehri zikretmemişse ya da zikrettiğini inkâr ediyorsa, cinsel ilişkiden sonra ya da kocanın ölümünden sonra kadına **mehr-i misil** ödenmesi gerekir. Nikâhda mehr zikredilmemişse ve karısını cinsel ilişkiden önce boşamışsa ona mehr olarak **müt'a** ödenir. Bu müt'a; zırh (gömlük, iç elbise), başörtüsü ve çarşaf (dış elbise)den oluşur. Nikâh akdinden sonra zikredilen ya da miktarı artırılan mehr, cinsel ilişkiden önce boşama olmuşsa, yarıya bölünmez ancak artırılan miktar azaltılabilir."¹¹⁷ Burada mehrle ilgili olarak zikredilen "**10 dirhem**" miktarı günümüzde anlamını yitirmiştir, günümüz şartlarına göre ve geçmişle de bağlantı kurularak bu rakamın güncellenerek yeniden belirlenmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

¹¹³ Döndüren, Hamdi, age, s. 222.

¹¹⁴ Serahsî, **el-Mebsût**, V, 62 vd; Kâsânî, **Bedâi'us-sanâiy**, II, 274; İbnü'l-Hümâm, **Fethü'l-Kadîr**, II, 434; Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'an**, III, 86; Döndüren, Hamdi, age, s. 222.

¹¹⁵ Eş-Şîrâzî, Ebû İshâk, **et-Tenbîh**, s. 432 vd; Gazzâlî, **el-Vecîz**, s. 296 vd; el-Merğînânî, **el-Hidâye**, I, 221 vd; el-Meydânî, **el-Lübâb**, III, 14 vd; Halebî, **el-Mültekâ**, I, 247 vd; Döndüren, Hamdi, age, s. 222-223.

¹¹⁶ İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, II, 18 vd; İbn Arabî, **Ahkâmü'l-Kur'an**, I, 316-317 (Nisâ; 4/4. âyetin tefsiri); Döndüren, Hamdi, age, s. 223.

¹¹⁷ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 258.

Nesefî devamla der ki; “Hastalık, hayız ve nifas, ihrâmlı olmak, oruçlu olmak gibi hususların dışında, karı-kocanın evlerinde başbaşa kalmaları (halvet-i sahîha) cinsel ilişki gibi sayılır. (Yani mehir ve iddet gerektirir). Koca; mecbûb (zekerı kesilmiş), ‘innîn (iktidarsız) veya hasıyy (yumurtaları alınmış, burulmuş) olsa bile, yine bu durumlarda eşlerin başbaşa kalmaları halvet-i sahîha sayılır. Bu durumlardan sonra kadının (sanki cinsel ilişki görmüş gibi) iddet beklemesi gerekir.”¹¹⁸

Mehir ve çeşitleri hakkında **Nesefî** şöyle devam eder: “**Tefvîz-i talâk**la boşanmış kadın hâriç, cinsel ilişkiden önce boşanmış bütün kadınlara **müt’a** ödenmesi müstehaptır. **Nikâh-ı şigâr**¹¹⁹ (berdân) ile evlenen erkeğin karısına mehr-i misil ödemesi vaciptir. Hür bir adamın karısına yapacağı hizmeti ya da Kur’ân öğretmesini mehir sayarak onunla evlenmesi durumunda da mehr-i misil ödemesi gerekir. Ancak koca köleyse, karısının (mehir olarak) ondan kendisine hizmet etmesini isteme hakkı vardır. **Fâsit nikâh**’da; cinsel ilişkiden sonra **mehr-i misil** ödenir ve bu ödenen miktar **mehr-i müsemma**yı geçmemelidir. Bu durumda (fasit nikâhta) çocuğun **nesebi sâbit** olur ve kadının da **iddet beklemesi** gerekir.”¹²⁰

Nesefî der ki; “Bir kızın **mehr-i misli**: babasının kavminin diğer (akrân) kızlarının mehir ile ölçülür. Ancak kendisinin bu kızlarla yaş, güzellik, mal varlığı, memleket, akıl, din ve bekâret hususlarında denk olması şarttır. Eğer babasının yakınlarından bir kız yoksa kızın uzaktan ve yabancı kızlara denk olması gerekir. Efendinin, kölesinin mehrini tazmin etmesi sahihtir. Bu mehri (câriye olan) karısı, kocasından ya da efendisinden talep eder.”¹²¹

Nesefî devamla der ki; “Kadının, mehir ödemediği için kocasını cinsel ilişkiden menetme hakkı vardır. Ya da cinsel ilişki yaşanmışsa kadın kocasının kendisini evden çıkarmasından menetme hakkı vardır. Mehirin miktarı konusunda karı-koca anlaşmazlığa düşerlerse, **mehr-i misil** ödenmesine hükmedilir. Eşler cinsel

¹¹⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 258.

¹¹⁹ **Nikâh-ı şigâr**: Şigâr kelimesi aslında “boş” demektir. Karşılığında mehir olmadığı için bu evliliğe bu isim verilmiştir. Câhiliye devrinden kalma, İslâm’ın geçersiz saydığı bir evlenme şeklidir. Şöyle ki; bir adam başka bir adamla anlaşarak birbirlerinin kızlarıyla evlenirler ve mehir de ödemezlerdi. Kızların değiştirilmesi birbirlerinin mehri yerine sayılırdı. Böyle bir evlilik durumunda İslâm’a göre her iki kıza da **mehr-i misil** ödenmelidir. **نِكَاحُ الشَّعَارِ: أَنْ يُزَوَّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ مِنْ رَجُلٍ عَلَى أَنْ يُزَوَّجَ ابْنَتَهُ، وَكِلْتَاهُمَا بِلَا** (mehir-i misil ödenmelidir. **نِكَاحُ الشَّعَارِ: أَنْ يُزَوَّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ مِنْ رَجُلٍ عَلَى أَنْ يُزَوَّجَ ابْنَتَهُ، وَكِلْتَاهُمَا بِلَا** Bkz: Kuneybî, Kal’acî, Mu’cemü lügati’l-fukahâ’ (Fıkıh İstılahları Sözlüğü), s. 263 (şigâr md).

¹²⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’d-dekâik**, s. 258-260.

¹²¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 260.

ilişkiden önce ayrılmışlarsa, kadına **müt'a** ödenmesine hükmedilir. Eşler **mehr-i müsemmâ**'nın aslında ihtilâfa düşerlerse, yine **mehr-i misil** ödenmesi gerekir. Karı-koca ölmüşlerse ve iki tarafın vârisleri mehir hususunda anlaşmazlığa düşmüşlerse, kocanın vârislerinin dediğine itibar edilir.¹²²

Kur'ân-ı Kerîm'in **mehir** manasını ifâde etmek üzere kullanmış olduğu istilşhların zikredildikleri âyetler Mushaf tertibi sırasına göre şöyledir: Bakara; 2/229, 232, 236, 237, Nisâ; 4/4, 9, 20, 24-25, Mâide; 5/5, Ahzâb; 33/49, Mümtehine; 60/10. Bu âyetlerde; nikâh akdi esnasında miktarı kararlaştırılmış **mehr-i müsemmâ** için (أُجُورَهُنَّ)، (فَرِيضَةً)، (مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ)، (أَوْ تَفَرُّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً) ifadeleri, **mehr-i misil** için; (أُجُورَهُنَّ) ve (صَدَقَاتِهِنَّ) ifadesi, cinsel ilişkiden önce boşanan kadınlara ödenmesi gereken **mehr-i müsemmâ**'nın yarısı için; (فَنَصْفُ مَا فَرَضْتُمْ) ibâresi, yine aynı durumdaki kadın için, nikâh akdinde mehir belirlenmemişse (مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ) (müt'a) ifadesi, kadının mehir hakkından ferâgat etmesi ya da miktarını azaltması durumunda; (إِلَّا أَنْ يَغْفُونَ) ifâdesi, erkeğin mehir hakkını karısına söz verdiğiinden daha fazla ve cömertçe vermesi durumunda; (أَوْ) ifadesi, hul'/muhâla'a denilen ve kadının mehir hakkından vazgeçerek kocasından kendisini boşamasını istemesi için (فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) ifâdesi kullanılmıştır. Şimdi **mehir**le ilgili âyetleri Mushaf tertibine göre çalışalım:

1- Mehir-Hulû'-Talâk-Fesih İlişkisi

Konumuzla ilgili âyetlere bakalım, **Bakara; 2/229**:

(الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ، فَمِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ، وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ، فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ، تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا، وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

“Boşanma iki defadır. Sonra ya iyilikle tutmak veya güzellikle bırakmak gerekir. Onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri, vs.) geri almanız sizlere helâl değildir; ancak (karı-koca) ikisinin Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkmuş olmaları durumu başka. Eğer ikisinin Allah'ın sınırlarını ayakta

¹²² Neseî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 260.

tutamayacaklarından korkarsanız, bu durumda kadının fidye vermesinde ikisi için de günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır, onları aşmayın. Kim onları aşarsa, onlar zâlimlerin tâ kendileridir.”

Aşağıda göreceğimiz gibi, bu âyet; **fidye/bedel** ödemek karşılığında bir ayrılık olan **muḥâla'a** bağlamında ele alınmaktadır. Buradaki fidye/bedel; **mehrin** bir kısmı ya da tamamıdır ve bu nedenle konumuzla alâkalıdır.

Nesefî âyetin (أَوْ تَسْرِحَ بِإِحْسَانٍ) ibâresini tefsir ederken; “karısı iddetini bitirip bâin talâkla ayrılınca kadar kocası ona ric'at etmemelidir ya da karısı üçüncü kez de tuhrunu tamamlayınca kocası onu üç talâkla boşamış olmalıdır” diye açıklamış, bu âyetin Cemîle Binti Übeyy b. Selûl (Taberî'ye göre Habîbe Binti Sehl) ve kocası Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında nâzil olduğunu nakletmiştir. Bu kadın kocasını hiç sevmiyor ve ondan nefret ediyordu, ancak kocası onu çok seviyordu. Kocasına bir bahçe hediye etti ve bunun karşılığında kocasından ayrıldı. Bu, İslâm'da ilk muḥâla'a olayı sayılmıştır.¹²³ Nesefî, âyete göre; kocaların karılarına ödemiş oldukları mehirden hiçbir şeyi geri almamaları gerektiğini, ancak kadının nâşize ve kötü ahlaklı olması, kocanın da evliliğin gereklerini yerine getirememesi gibi durumlarda eşler Allah'ın hudûduna riâyet edemeyeceklerinden korkarlarsa, kocası (ayrılmak niyetiyle ve karısının teklifiyle) verdiği mehrin bir kısmını ya da tamamını geri alabileceğini (muḥâla'a) belirtir. Âyette (وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ) şeklinde iki defa geçmiş olan hitâbdan ilkinin kocalara ve bu meselelere bakan **hâkimlere**, (فَإِنْ خِفْتُمْ) şeklindeki ikincisinin ise **velîlere** tevcih edilmiş olduğunu belirtir. Ayrıca bu iki hitâbdan ilkinin kocalara ikincisinin ise hâkimlere tevcih edilmiş olmasının da mümkün olduğunu belirtir. (فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يَقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) ibâresini; “eşlerin evlilik ilişkilerini devam ettirememeleri durumlarında, kadının mehir hakkından vazgeçerek ya da daha önce almış olduğu mehri kocasına iâde ederek ondan muḥâla'a yoluyla boşanmayı talep etmesidir” diye açıklamıştır.¹²⁴

Îcî'nin bu âyeti oldukça geniş şekilde tefsir ettiğini görüyoruz, çünkü âyet birçok farklı fikhî hükmü ihtivâ etmektedir. Biz bunlardan sadece **mehirle** alâkalı

¹²³ Tirmizî, Talâk, 10-11; Ebû Dâvûd, Talâk, 16; İmâm Mâlik, el-Muvattâ, Talâk, 32-33; İbn Mâce, Talâk, 23; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 2-3.

¹²⁴ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, I, 181.

kısımlarına değineceğiz. **Îcî** (أَوْ تَسْرِخْ بِإِحْسَانٍ) ibâresini **Nesefî** gibi anlamıştır. Burada **ihsân** lafzının “her türlü iyiliği içine alacak şekilde” genel manada kullanıldığını, ayrıca bundan; “1- erkeğin karısına ric’atini (gereksiz yere) uzatmaması gerektiği, 2- ona vermiş olduğu **mehir**den hiçbir şeyi geri almaması gerektiği” manasını çıkartır. Bu ikinci ihtimâlî (وَأَتَيْتُمْ إِحْدِيهِنَّ قَنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا) “O eşlerden birine yüklerle (mal ve para, **mehir**) vermiş olsanız bile, onlardan hiçbir şeyi geri almayın”¹²⁵ âyetinin desteklediğini belirtir. Bundan istisnâ olarak; eşlerin aralarında geçinemeyerek evlilik hususunda Allah’ın hududuna riâyet edememeleri ve bunun endişesini taşımaları durumunu gösterir. Âyetteki (إِلَّا أَنْ يَخَافَا) ibâresinin yerine (إِلَّا أَنْ يَظُنَّا) ibâresinin kırâat olunmasını buna delil sayar. Ayrıca âyetteki fiilin (إِلَّا أَنْ يَخَافَا) şeklinde meçhul sîgayla da okunduğunu belirtir.¹²⁶ **Nesefî** bu okuyuşun kırâat imamlarından **Hamza**’ya âit olduğunu söylemiştir.¹²⁷

Îcî (وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْنَاهُمْ) ibâresindeki cemî-muhâtap zamirlerinin **hâkimlere** tevcih edilmiş olduğunu söyler. (تَأْخُذُوا) ibâresindeki hitâbın hâkimlere tevcih edilmesi; “onların vereceği kararlar sayesinde bu mehirleri kocaları karlarından alırlar” diye açıklar, dolayısıyla burada kocalar-hâkimler arasındaki ilişkinin sebebiyet ilişkisi olduğunu belirtir. İlk hitâbın kocalara ikincisinin ise hâkimlere tevcih edilmiş olduğuna dâir rivâyetin âyetin metnine münasip olmadığını ve manaya hâlel getirdiğini belirtir.¹²⁸

Îcî âyetin nüzul sebebi olarak **Nesefî**’nin naklettiği rivâyeti biraz farklı şekilde nakleder: Abdullah b. Übeyy b. Selûl’ün kız kardeşinin kızı Cebele, kocası Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında şikâyet için Hz. Peygamber’e gelerek; “*Ey Allah’ın Rasûlü! Benim ve kocamın başı aslâ (bir yastıkta) bir araya gelemez. Vallâhi ben kocamı ne dini ve ne de ahlâkımdan dolayı ayıplayıp kusurlu bulmuyorum. Ancak İslâm’da küfre düşmek de istemiyorum. Çünkü ben kocamdan o kadar çok nefret ediyorum ki buna dayanamıyorum. Ben onu bir kalabalık içerisinde uzaktan izledim ve gördüm ki onlar*

¹²⁵ Nisâ; 4/20.

¹²⁶ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80a.

¹²⁷ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, I, 181.

¹²⁸ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80-a.

içerisinde en siyah olanı, boyu en kısa olanı ve yüzü en çirkin olanı o idi. Bir bahçem vardı onu ona bağışladım ve böylece muhâla’a yoluyla ondan boşandım.”¹²⁹

İcî bu âyetin zâhiren; 1- eşler arasında geçimsizlik (şikâk) olmadan ayrılmanın câiz olmadığına, 2- bedeli mehrin tamamını kapsayacak şekilde¹³⁰ **muhâla**’a yoluyla ayrılmanın da câiz olmadığına delil sayar. İlkine delil olarak Hz. Peygamber’in; “*Arada bir mânî ve haklı gerekçe yok iken kocasından boşanma talep eden kadına Cennet’in kokusu harâmdır*”¹³¹ hadîsini delil göstermiştir. İkincisi için de yine Hz. Peygamber’in Sâbit b. Kays b. Şemmâs’ın karısına; “*Sen kocana (muhâla’ a bedeli olarak) mehrin olan bahçeni mi iade ediyorsun? Daha fazlasını verme*”¹³² şeklindeki yasaklamasını delil göstermiştir.¹³³

İcî, tarafeyn olmadan gerçekleştirilen (tefrik) akdinin sahih sayılması, cumhur ulemânın bunu mekrûh görmesine mânî değildir, der. Burada (âyette) bu akdin yapılmasının nehyedilmiş olması, bu akdin yapıldığı takdirde fasit/geçersiz olduğuna delâlet etmez, der. Çünkü bu yasağın akdin mahiyetiyle alâkalı olmadığını, bu sonucu gerektirmediğini ve buna girmediğini söyler. Yine âyette (فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) ibâresiyle **fidye ödemek (muhâla’ a)** suretiyle yapılan akdin sıhhatine delil olduğunu belirtir. Ancak; “bu akid, **bir talâk** mıdır yoksa **bir fesih** midir?” konusunda ihtilâf olduğunu beyân eder. İhtilâfın neticesinin “kocanın karısını üç muhâla’ a ile ayırması sonucunda” ortaya çıkacağını, bunun talâk sayılması durumunda tecdîd etmeye (her seferinde ayrı ayrı yapmaya) gerek olduğunu, aksi takdirde tecdide gerek olmadığını belirtir. **Şâfiî mezhebindeki** en sahih olan görüşün; bunun kocanın kendi serbest seçimiyle, cinsel ilişkiden önce ve mehri yarı-yarıya bölüşerek (مَشْطَرًا) yaptığı bir **ayrılık/firkat** işlemi olduğunu, dolayısıyla **bir talâk** sayıldığını belirtir. Diğer mezheplere ve âlimlere göre; koca tarafından bir mal ödemek suretiyle gerçekleşen bir **firkat** olduğunu belirtir. Bunun **fesihle** ve **talâkla** ilişkisine de değinir. Muhâla’ anın üç talâk hükmüne hâlel getirip getirmediğine yani muhâla’ anın da bir talâk sayılması durumunda bunu dörde

¹²⁹ Tirmizî, Talâk, 10-11; Ebû Dâvûd, Talâk, 16; İmâm Mâlik, el-Muvattâ, Talâk, 32-33; İbn Mâce, Talâk, 23. **İbn Hacer** bu hadisin tahririni yapmıştır. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 210; İcî, Adudüddîn, age, vr. 80-a.

¹³⁰ Mehrin miktarını aşacak şekilde hiç olmaz.

¹³¹ Ebû Dâvûd, Talâk, 18; Dârimî, Sünen, Talâk, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 277, 283.

¹³² Buhârî, Talâk, 13; İbn Mâce, Talâk, 22, 33; Ebû Dâvûd, Talâk, 18; Nesâî, Talâk, 34; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 2,3.

¹³³ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80a.

(3+1=4) çıkarıp çıkarmadığı tartışmasına yer verir. Ayrıca bir diğer yaklaşım olan; “muhâla’a bir talâk sayılmaz, âyette geçen (أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ) ibâresinin bir açıklaması mesâbesindedir, ilk iki boşama ile üçüncüsünün arasına girmiştir, dolayısıyla üç talâkı dörde çıkarmaz. Boşamanın bedelsiz olabildiği gibi bir bedel (mehr in bir kısmı) karşılığında olabileceğini de gösterir” görüşünü nakleder. İlk görüşün (**muhâla**’anın bir **talâk** ile sonuçlanan **firkat** sayılmasının); Hz. Ali, İbn Mes’ûd, Hasan, Şa’bî’nin (r.a.) görüşü olduğunu, Hz. Osman’dan (r.a.) da böyle bir görüş nakledildiğini belirtir. İkinci görüşün (**muhâla**’anın **fesih** ile sonuçlanan **firkat** sayılmasının) ise; İbn Abbâs, Tâvûs ve İkrime’ye (r.a.) âit olduğunu belirtir.¹³⁴

Nesefî, muhâla’a bir talâk mıdır değil midir? Eğer bir talâk sayılırsa boşama sayısını dörde çıkarır mı? Hanefîlerle Şâfiîler’in muhâla’ayı bir talâk saydıklarını ve bununla alâkalı sorulara ve itirazlara cevâbını bir sonraki âyetin (Bakara; 2/230) tefsirinde, **İcî**’nin açıklamasına benzer şekilde, açıklamıştır.¹³⁵

Burada hem âyetten ve hem de **Nesefî**’nin ve **İcî**’nin açıklamasından anlıyoruz ki, **muhâla’a yoluyla ayrılma**; kadının kocasından ayrılmak istemesi, aksine kocanın karısını bırakmak istememesi durumunda, kadının kendisine çıkar yol olarak kocasına; “kendi mehir hakkımdan vazgeçiyorum, yeter ki beni boşa” demesi ve kocanın da bunu kabul etmesiyle gerçekleşmektedir. Bunun bir talâk ya da bir fesih sayıldığını söyleyen âlimler vardır.

2- Mehr-i Misil ve Kefâet (Denklik) İlişkisi

İlgili âyet, **Bakara; 2/232**:

(وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ)

“Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa, birbirleriyle *ma’rûf* (bilinen meşru biçimde) anlaştıkları takdirde, onlara kendilerini kocalarına nikâhlamalarına engel olmayın. ...”

Nesefî bu âyette mehirle ilgili olarak sadece (وَإِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresine yer verir ve bu ibârenin manasını; “**ma’rûf**; dinin, insanlığın ve mertliğin

¹³⁴ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 80a.

¹³⁵ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 181-182.

gereği olan şartlar veya **mehr-i misil** ve **küfüvvet/denkliktir**. Çünkü bu ikisinden birisi yoksa (kadının) velîlerinin bu evliliğe itiraz hakları vardır” diye açıklar.¹³⁶ Bu âyetin tefsirinde mehir konusuyla alakalı başka bir açıklaması yoktur.

Diğer müfessirimiz **Îcî**’nin bu âyetteki **فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكَحْنَ أَرْوَاجَهُنَّ إِذَا** (بِالْمَعْرُوفِ) ibâresini ve bu ibâre içindeki (بِالْمَعْرُوفِ) lafzını **Nesefî**’nin açıklamasına yakın şekilde tefsir ettiğini görmekteyiz. **Ma’rûf**’dan maksadın; “Şeriatın tarif ettiği ve mürüvvetin güzel (müstahsen) saydığı uygun şey” olduğunu belirtir. **Ma’arûf**’tan anlaşıldığına göre; kadının kendisinin dengi olmayan bir erkekle evlenmesine (velîleri tarafından) engel olunmasının âyette belirtilen (فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ) ibâresine dâhil olmadığını belirtir. Ayrıca âyetteki (بِالْمَعْرُوفِ) lafzıyla **mehr-i misil** kastedildiğine dâir bir rivâyet de olduğunu belirtir. Bu nedenle, **Ebû Hanîfe**’nin; “Eğer kadına verilecek olan mehir, **mehr-i misil**’den az olursa velîlerinin buna **itiraz** etmelerine cevâz verdiğini” belirtir. Âyetteki (بِالْمَعْرُوفِ) lafzının, öncesindeki (تَرَاضُوا) fiilinden **hâl** veya **masdar-sıfat** olarak kullanıldığını belirtir.¹³⁷

Ayrıca **Nesefî** bu âyetin tefsirinin başında -mehir konusuyla ilgili olmasa da- güzel ve ince bir anlama işâret ederek, bu âyeti bir önceki âyetle mukâyese eder. Der ki:

Önceki âyet: (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ)

Bu âyet: (وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكَحْنَ أَرْوَاجَهُنَّ)

İki âyetin ve kelâmın siyâkından anlaşılmaktadır ki her iki âyette geçen (فَبَلَغْنَ) (بَلَغْنَ) ibârelerindeki (بَلَغْنَ) fiilleri ayrı ayrı manalardadır. (İlki; eceli bâliğ olmadan önce, ikincisi; eceli bâliğ olduktan sonra manasındadır). Çünkü ilk âyette; kocanın karısına geri dönmesinden yani ric’î talâktan bahsedilmektedir ki bu, kadının eceli/iddeti içerisinde (iddeti bitmeden) mümkün olur. İkinci âyette ise; yeni nikâh akdi ile evlenmekten bahsedilmektedir ki bu da ancak kadının (önceki boşamadan dolayı beklemekte olduğu) ecelinin/iddetinin bitmesinden sonra mümkündür.¹³⁸

3- Mehr-i Müsemmâ ve Müt’a (Hediye) İlişkisi

İlgili âyet, **Bakara; 2/236**:

¹³⁶ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, I, 183.

¹³⁷ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 81a.

¹³⁸ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 183.

(الْأَجْنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً، وَمَتَّعُوهُنَّ، عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ، مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ، حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ)

“Kendileriyle cinsel ilişki yaşamadığınız, *mehirlerini tespit etmediğiniz* kadınları boşamanızda sizin için bir sakınca yoktur. *Onları yararlandırın (müt’a verin)*. Zengin olan kendi gücü, dar da olan da kendi gücü oranında *ma’rûf* (meşru ve örfe uygun) bir şekilde yararlandırırsın. Bu, iyilik edenler üzerinde bir haktır, görevdir.”

Âyetin tefsirini çalışırken göreceğimiz gibi, buradaki **mehr-i müsemmâ** ile **müt’a** arasındaki ilişki, zıtlık ilişkisidir. İlki yoksa ikincisi vardır. Mehr-i müsemmâ yoksa, yani nikâh akdi esnâsında mehir miktarı tayin edilmemişse ve cinsel ilişkiden önce boşama gerçekleşmişse kadına **mehir** yerine **müt’a** ödenir.

İcî, bu âyetin sebab-i nüzulüne ilişkin; Hz. Peygamber’in ashabını boşamadan çokça ve ısrarla menetmesi, bu yasaklamanın sanki umûmî imiş gibi anlaşılması üzerine Allah’ın (c.c.) bu âyeti inzâl buyurarak; boşamanın tamamen yasak olmadığını, cinsel ilişkiden önce boşamada hiçbir günah ve sorumluluk olmadığını belirttiğini, çünkü bunun **bid’î talâk** hükmünde olmadığını belirtir.¹³⁹

Nesefî âyetin **(الْأَجْنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً)** kısmını; “eşlerinizi cinsel ilişkiden önce ve mehir de zikretmeden önce boşamanızda bir zorluk ve günah yoktur” diye açıklar. Zaten âyetin manasının böyle olduğu açıktır. Âyetteki (مَا) harfini, olumsuz muzârî fiilin başında **mâ-i şartiye** olarak ve “eğer onlarla cinsel ilişki yaşamamışsanız” manasında anlar. (لَمْ تَمْسُوهُنَّ) fiilini kırâat imamlarından **Hamza** ve **Ali** (b. Hamza el-Kisâî)’nin Kur’ân’ın neresinde geçerse geçsin (لَمْ تَمْسُوهُنَّ) şeklinde **müfâ’ale** bâbından ve **müşâreke** manasında okuduklarını, çünkü cinsel ilişkinin karı-koca arasında **müştereken** işlendiğini belirtir.¹⁴⁰

Nesefî âyetteki **(أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً)** ibâresini; mehrin (nikâh akdi esnasında) zikredilmesi yani **mehr-i müsemmâ** olarak anlar. Zatan âyetin bu şekildeki kullanımı fıkıh kitaplarımıza mehr-i müsemmâ (ismi, miktarı tayin edilmiş mehir) olarak geçmiştir. Bu ibâreyi; “mehri önceden belirlemediyseniz” diye anlar. Çünkü **Nesefî**, bir sonraki âyette (Bakara; 2/237) zikredileceği üzere, kadın cinsel ilişkiden

¹³⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 81b.

¹⁴⁰ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 187.

önce boşanmışsa ve mehir daha önce belirlenmişse bu durumda kadına **mehr-i müsemmânın yarısının** ödenmesi gerektiğini belirtir. Cinsel ilişkiden önce boşanan kadının mehri önceden belirlenmediyse ona mehir-i mislin yarısı değil de **müt'a** ödenmesi gerektiğini belirtir. Âyetteki kınamanın (جُنَاح) mehre bağlı olup onun neticesi olduğunun delilini bir sonraki âyetteki (Bakara; 2/237) (وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُنَّ) ibâresi ve manası olarak görür. Bu ibâredeki (فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ) kısmının, buradaki (لَا جُنَاحَ) ibâresinin ve manasının isbatı olduğunu söyler.¹⁴¹

(أَوْ) (إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً) ibâresindeki (تَفْرِضُوا) edatının (إِلَى أَنْ) veya (إِلَى أَنْ) manasında kullanıldığını belirtir. (تَفْرِضُوا) ibâresinden hareketle **farîza**'nın tarifini yapar ve; “bu, nikâh akdi esnasında belirlenen **mehir(-i müsemmâ)**'dır” der. **Farîza**'nın **fa'il** vezninde ama **mef'ûl** manasında (**farîza-mefrûza**) olduğunu belirtir. Âyetin manasının; “1- Koca, karısını cinsel ilişkiden önce boşamışsa ve nikâh akdinde karısına mehir miktarı sözü de vermemişse, mehrini (geri) talep etmesi itibariyle ona hiçbir sorumluluk/günah yoktur. 2- Mehir sözü vermişse bunun yarısını karısına ödemelidir” şeklinde anlaşıldığını belirtir. Buradaki iki cümleden ilkinin manası âyetten **delâletü'l-mantûk** yoluyla, ikincisi de **delâletü'l-mefhûm** yoluyla anlaşılmaktadır, der. Âyetin bu manasının, “**tefviz-i talâk** yoluyla boşanan kadına yarım mehir ödenmelidir” anlayışında olanların aleyhine bir delil olduğunu beyân eder. Buradan da; “mehirsiz, mehir belirlenmeden kıyılan nikâh sahihtir” hükmünün çıktığını, çünkü nikâhın meşrû' olduğunu belirtir. **Îcî**, yine anlaşılmaktadır ki; kadınla cinsel ilişki yaşanmışsa kocasının ona mehir ödemesi gerekir, önceden mehri belirlememişse (**mehr-i müsemmâ**) dahi, der. Çünkü cinsel ilişki neticesinde kadının **mehr-i misili** hakettiğini söyler. Kadın eğer cinsel ilişki yaşamadıysa ve ona önceden mehir sözü verilmişse bu durumda kadına **müt'a ödenmesi vacip olur**, der. Bir rivâyete göre de; âyetin müt'a ödenmesinin (vacip olduğuna değil de) câiz olduğuna delâlet ettiğini belirtir.¹⁴²

Nesefî âyetin devamında manayı takdir etme açısından bir hazif olduğunu, (فَطَلَّقُوهُنَّ وَمَتَّعُوهُنَّ) ibâresinin aslında takdîren (فَطَلَّقُوهُنَّ وَمَتَّعُوهُنَّ) “onları boşayın sonra da

¹⁴¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 187.

¹⁴² Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 82a.

yararlandırın, müt'a verin" şeklide okunması gerektiğini belirtir. Burada **müt'adan** maksadın; "**dir'a** (zırh), **milhafe** ve **hımâr**" olduğunu belirtir. Bu tarifi daha önce **Nesefî**, *Kenzü'd-dekâik*'inden mehirle ilgili bilgilere yer verirken de yapmıştı. Âyetteki **(عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ)** ibâresini; "imkânı bol olan takatı oranında (bol) versin, dar durumda olan da verebildiği kadar versin" diye açıklamıştır. **Nesefî**; Hanefilere göre sadece bu durumdaki kadınlara müt'a vermek vâciptir, diğer şekilde boşanmış kadınlara müt'a vermek müstehaptır, der. Âyette iki defa geçmiş olan **(قَدْرُهُ)** kelimesini **Ebû Bekir** (Şu'be b. 'Ayyâş ö. 193/808) hariç diğer **Kûfeli** kırâat imamlarının; **dâl** harfinin harekesini **fetha**'dan **sükûn**'a çevirerek, **(قَدْرُهُ)** şeklinde okuduklarını, her iki okuyuşun da Arapça lügatında yerinin olduğunu belirtir. **(مَتَاعًا)** **(مَتَّعُوهُنَّ)** ibâresindeki **metâ'an** lafzının te'kid ifade etmek için geldiğini ve **(تَمَتُّعًا)** şeklinde takdir edildiğini belirtir. **Ma'rûf**'u; "Şeriatın ve mürüvvetin hoş gördüğü şekilde" diye açıklamıştır.¹⁴³

İcî'nin **müt'a**'yı **Nesefî**'den farklı tarif ettiği görülmektedir. Ona göre âyetteki **(وَمَتَّعُوهُنَّ)** ibâresi; "*kadınlara müt'a ödeyiniz*" demektir ve **müt'a**; "*mahkemede hâkimin karı-koca için uygun ve lâyük gördüğü şeydir.*" Müt'anın teşrî' kılınmasının sebep-i hikmetini; kocasından ayrılmış olan kadının yalnızlığını ve sıkıntısını gidermek, telâfi etmek" olduğunu söyler. Kendisine mehr-i müsemma sözü verilen kadının müt'ayı hak etmediğini, çünkü bu kadının müt'a yerine mehr-i müsemma'nın yarısını alacağını belirtir. Müt'a, bu kadına farz/hak kılınmayan şeydir, der. Müt'a ve yarım mehir ayırımının cinsel ilişki görmüş kadın için de söz konusu olduğunu belirtir. **İmâm Şâfiî**'nin kadim ve cedid görüşünden en sahih olanının bu yönde olduğunu, sahâbeden Hz. Ali'nin, Hasan b. Ali'nin, Abdullah ibn Ömer'in (r.a.) de bu görüşte olduklarını, çünkü mehirin kadının fercinin karşılığı olduğunu belirtir. İmâm Ebû Hanîfe'nin bu görüşe karşı olduğunu, ona göre müt'a'nın vâcip olduğunu, İmâm Mâlik'in de bu görüşe muhâlif olduğunu beyân eder. Çünkü (Ebû Hanîfe'ye göre), âyetteki **(وَمَتَّعُوهُنَّ)** emri kesin vücûp ifade eder. Ayrıca Hz. Peygamber'in Ensâr'dan karısını tefviz-i talâk yoluyla (ve cinsel ilişkiden önce)¹⁴⁴ boşayan bir sahâbîye; "*Bâri bir başlık veya külâh*

¹⁴³ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 187.

¹⁴⁴ Kadı Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, I, 127.

bile olsa müt'a olarak ver de onu memnun et"¹⁴⁵ hadîsinin müt'a'ya delil olduğunu belirtir.¹⁴⁶

Îcî, âyetteki (المُوسِعُ، والمُقْتِرُ) lafızlarını Nesefî gibi açıklamıştır. Yine Nesefî'nin yaptığı gibi (فَطْلَقُوهُنَّ وَمَتَّعُوهُنَّ) ibâresini, (وَمَتَّعُوهُنَّ) "ve sonra da müt'alarını veriniz" şeklinde takdir etmiştir. Îcî böyle bir takdirde bulunmaktan maksadın belki âyete uygunluk (tenâsüb) katmak olabileceğini belirtir. Nesefî gibi, âyetteki (قَدْرُهُ) lafzının iki farklı okunuşu (dâl'ın fethası ve sükûnu ile) olduğunu, manasının ise; "imkânı ve tâkatı kadar olanı" şeklinde anlaşıldığını belirtir. Îcî, müt'a alacak olan kadına bunun için, İmâm Şâfiî'nin en sevimli ve uygun gördüğü şeyin; hizmetçi vermek olduğunu, orta halli kocanın karısına 30 dirhem vermesinin, fakir kocanın da bir peçe (elbise) vermesinin uygun olduğunu belirtir. Âyetteki (بِالْمَعْرُوفِ) teriminin; "karı-kocanın her ikisinin haline/imkânına uygun şey veya sadece kocanın haline uygun şey" olarak da tefsir edildiğini beyân eder.¹⁴⁷

Nesefî, âyetin sonundaki (حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ) ibâresinde geçen (حَقًّا) kelimesinin, öncesindeki (مَتَاعًا) kelimesine sıfat veya te'kidli masdar olarak geldiğini belirtir.¹⁴⁸ Îcî de aynı açıklamayı getirmiştir.¹⁴⁹ Nesefî, mananın; "o erkeklerin (kocaların) üzerlerine (ödemeleri) vacip olan metâ/müt'a" veya "bu, onların üzerine hak (vâcip) oldu" şeklinde olduğunu açıklar. Âyette geçen muhsinler'in; "Müslümanlar ve boşadıkları hanımlarına müt'a vermek suretiyle iyi davranan erkekler/kocalar" olduğunu söyler. Nesefî son olarak; kocanın boşadığı karısına yapacağı bu iyiliğin (ihsân), onun ödemesi zorunlu olmayan bir teberrû/bağış değil, bilakis vâcip olan bir müt'a olduğunu belirtir. (Bu âyetle bağlantılı olarak) bir sonraki âyetin; önceden mehri belirtilmiş ve cinsel ilişkiden önce boşanmış kadına verilecek mehrin hükmüne değineceğini belirtir.¹⁵⁰

4- Mehr-i Müsemma'nın Yarısı (Nısfü'l-Ferîda)

¹⁴⁵ Kadı Beydâvî, age, I, 127; Îcî, Adudüddîn, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 82a.

¹⁴⁶ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 82a.

¹⁴⁷ Îcî, Adudüddîn, *Tahkîku't-Tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 82a.

¹⁴⁸ Nesefî, Ebü'l-Berekât, *Medârikü't-Tenzîl*, I, 188.

¹⁴⁹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 82a.

¹⁵⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 188.

İlgili âyet, **Bakara; 2/237**:

(وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنَصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ)

“Eğer onlara mehir tespit eder de (mehr-i müsemmâ), cinsel ilişkiden önce boşarsanız, bu durumda kendileri ya da nikâh bağı elinde olanın bağışlaması hâriç, tespit ettiğiniz (mehr)in yarısı onlarındır. (Ey erkekler!) Sizin (tümünü veya fazlasını) bağışlamanız takvâya daha yakındır. Aranızdaki üstünlüğü (derece farkını) unutmayın. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı görendir.”

Müfessirimiz **Nesefî**, metninden de açıkça anlaşıldığı üzere âyetin manasını; “cinsel ilişkiden önce boşanmış kadına önceden belirlenmiş olan **mehr-i müsemmâ’nın yarısının verilmesi** gerekir” diye anlamıştır. Âyette geçen (أَنْ) **en-i masdariye** ve sonrasındaki (تَمْسُوهُنَّ) **fiilinin** birlikte, **masdar te’vilinde** (مِنْ قَبْلِ مَسْكُمُ إِيَّاهُنَّ) şeklinde anlaşılması gerektiğini, bu masdar te’vilinin (مِنْ قَبْلِ) **zarf edatından** sonra **muzâfun ileyh** olarak geldiği için **mahallen mecrûr** olduğunu beyân eder. (وَقَدْ فَرَضْتُمْ) ibâresinin başındaki vâv’ın, **vâv-ı hâliye** olduğunu ve dolayısıyla ibârenin **hâl makamında** (mahallen mansûb) olduğunu belirtir. Yine (لَهُنَّ فَرِيضَةً) ibâresindeki **farîza’yı**; **mehr(-i müsemmâ)** olarak anlar.¹⁵¹

Îcî âyeti; “mehirlerini de önceden tayin ettiğiniz (mehr-i müsemmâ) hanımlarınızı cinsel ilişkiden önce boşadıysanız, onlara bu mehirlerinin yarısını ödemeniz sizlere vâciptir” diye anlar. Ayrıca bu hükmün bir önceki âyette yarım kalan hükmü tamamlamak için geldiğini belirtir. Bu âyetin; kadına mehrin yarısını alma hakkı varken, (ayrıca) müt’a almasına gerek olmadığına delâlet ettiğini belirtir. Burada kadına (hiç ödenmemek yerine) **yarım mehir** ödenmesinin sebep-i hikmetinin; kadının boşandığında yaşayacağı yalnızlığı ve sıkıntıyı bununla gidermek olduğunu belirtir. **Îcî** aynı gerekçeyi bir önceki âyetin tefsirinde, kadına ödenecek olan **mütâ** için de belirtmişti.¹⁵²

¹⁵¹ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 188.

¹⁵² Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 82a.

(يَعْفُونَ) Nesefî, buradaki “bağışlayanlar”ın yani (يَعْفُونَ) fiilinin fâillerinin “boşanmış kadınlar” olduğunu belirtir. (أَنْ يَعْفُونَ) ibâresinin **en-i masdariye** ve **fiili** her ikisinin birden istisnâ makamında, mahallen mansûb olduğunu ve mananın sanki; “bu durumda her zaman karılarınıza belirlediğiniz mehrin yarısını ödeyin, mehri onlara bağışlama durumunuz hâriç” şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir. Burada Nesefî (الرِّجَالُ يَعْفُونَ وَالنِّسَاءُ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الذِّي) kullanımlarındaki fiilleri irab ve tahlil ederek kıyaslar.¹⁵³

Îcî de bu iki fiilin kullanımı hakkında Nesefî’nin verdiği bilgilere değinerek; her ikisinin aynı telaffuza sahip olduğunu, ilkindeki **vâv**’ın fâil erkeklerin zamiri ikincisinde lâmü’l-fiil olduğunu, ilkindeki **nûn**’un irab için (yani ref’a alâmeti olarak) ikincisinde fâil kadınların zamiri olarak geldiğini, ikinci fiilin (sonuna cemî müennes nûn’u bitiştigi için) mebni olduğunu ve başındaki en-i masdariyeden dolayı mahallen mansûb olmasının onun (lafzan) mebni olduğu gerçeğini değiştirmedığını, bir sonraki müfred-gâib sîgayla kullanılmış olan (أَوْ يَعْفُوا) fiilinin buna atfedildiği için lafzan mansûb olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴ Müfessirlerimizin bu fiiller hakkında yaptıkları irab ve tahlil önemlidir ama manayı değiştirecek durumda olmadığı görülmektedir.

Nesefî, âyetteki (أَوْ يَعْفُوا الذِّي بِيَدِهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ) nin **koca** olduğunu, âyeti sahâbeden Hz. Ali’nin de böyle tefsir ettiğini, ayrıca tâbiînden Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, Şüreyh b. Yezîd¹⁵⁵, **Ebû Hanîfe** ve **kavl-i cedîd**’ine göre **İmâm Şâfiî**’nin de bu görüşte olduklarını belirtir. Yani bu görüşe göre; mehri kadına bağışlamak (velîlerin değil de) kocanın hakkıdır. Çünkü Nesefî, bu görüşe göre, boşama yetkisi kocada olduğundan dolayı nikâh akdini elinde tutmak da kocanıdır, der. Dolayısıyla âyetin manasının; “Burada Şer’an vâcip olan, kadına **yarım mehir** ödemektir. Ancak kadın mehir hakkının tamamından vazgeçebilir ya da koca karısına ikrâm olsun diye mehrin tamamını karısında bırakabilir” şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade eder. **İmâm Mâlik**’e ve **İmâm Şâfiî**’nin **kavl-i kadîm**’ine göre; “nikâh bağı elinde bulunan kimse”nin **velî** olduğunu belirtir. (Bu ikinci görüşe cevaben) biz (**Hanefiler**) deriz ki;

¹⁵³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 188.

¹⁵⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, I, 188; Îcî, Adudüddîn, age, vr. 82a.

¹⁵⁵ **Şüreyh b. Yezîd**: Ebû Hayve el-Hadrami el-Hımsî (Humus’lu) dur. Şâm’ın kârîlerinden olup şâz kırâat sahibidir. 203/818-819 yılında vefât etmiştir. Bkz: **Ğâyetü’n-nihâye**, I, 325; Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 188 (dipnot 3).

“Velî, evlenen küçük kızının (sağîra’nın) hakkı olan mehri bağışlayıp teberrû’ etme hakkına sahip değildir ki, âyetteki “*nikâh bağı elinde bulunan*” ve bunu bağışlayan kimse de yine velî olsun (bu, evlâ tarîkıyla hiç mümkün değildir).”¹⁵⁶

Îcî, âyetle “*nikâhı elinde bulunduran*” ifadesi ile kastedilenin **İmâm Şâfiî**’nin **kavl-i cedîd**’ine göre, **koca** olduğunu, kocanın affetmesinin ise; karısına mehrin tamamını vermesidir, daha doğrusu ona daha önce ödemiş olduğu mehirden hiçbir şeyi geri almamasıdır, ya da buna âyetle sadece şekil olarak **aff** denilmiştir, diye açıklamıştır. Zikredecekleri şu rivâyetlerin **aff**ın (önemini ve) meşrûiyyetini te’yîd ettiğini belirtir. **İlki**: Cübeyr b. Mut’im boşadığı karısının mehrini affederek; “*Ben bu affa daha lâyük ve hakediciyim*” demiştir. **İkincisi**: Sa’d b. Ebî Vakkâs da aynı şeyi yapmış ve niçin böyle yaptığı sorulduğunda; “*Fazîlet nerede kaldı (ben karıma karşı faziletli, affedici olmayayım mı?)*” diye cevap vermiştir. Kırâat imâmlarından **Yâ’kûb**’un (أَوْ يَغْفُو) ibâresindeki fiili sükûnla okuduğunu, çünkü bu **vâv**’ın sükûnuyla nasb hâlindeki **yâ**’nın sükûnunun yani her ikisinin **elif**’e benzediğini, mamefîh vâv ile yâ’nın elif’in kardeşleri (i’rab’da benzerleri) olduğunu belirtmiştir.

Nesefî, (وَأَنْ تَغْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَى) ibâresindeki **hitâb**ın; her ne kadar sadece erkeklere gibi gözüксе de, **tağlîb** yoluyla hem **kocalara** ve hem de **karılarına** tevcih edilmiş olduğunu belirtir. **Zeccâc**’ın meseleyi bu şekilde zikrettiğini nakleder. **Zeccâc**’ın lügavî tefsirine baktığımızda âyetin buradaki hitâbına ilâveten, devamındaki (وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ) hitâbın da **tağlîb** yoluyla yapıldığına işâret ettiğini görmekteyiz.¹⁵⁷ Yani **Nesefî** manayı; “kocanın mehrin tamamını vererek affetmesi, karısının ise mehrin tamamından vazgeçerek affetmesi her ikisi için de daha hayırlıdır” diye açıklar.¹⁵⁸

Îcî, âyetin (وَأَنْ تَغْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ) ibâresindeki iki fiilin de **gâib sîgayla** yani başlarındaki **tâ** harflerinin **yâ** olarak okunduğuna dâir kırâata de işâret etmiş, ikinci fiilin **vâv**’ının **kesralı** okunduğunu belirtmiştir. Burada “*affetmek*” ve “*unutmamak*” fiillerindeki hitâbın, **Hz. Ali**’den gelen rivâyetle **kocaya** hamledildiğini ve **Ebû Hanîfe**’nin de bu görüşte olduğunu çünkü **velî**’nin küçük çocuğun mehir hakkından vazgeçme ve bunu düşürme hakkının olmadığını belirtir. Nikâhdan önce

¹⁵⁶ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, I, 188.

¹⁵⁷ Zeccâc, **Me’ânî’l-Kur’ân ve i’râbüh**, I, 319-320.

¹⁵⁸ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 188-189.

küçüğün bu akdi yapma hakkının olmamasının bir problem olmadığını, çünkü kendisi olmadan nikâh akdinin yapılamayıp yarım kalacağı bir kimsenin (yani küçüğün) bu açıdan bakıldığında **velî**'ye denk olduğunu, ondan sonra bu akid hakkının küçüğe döneceğini belirtir.¹⁵⁹

Îcî, âyette “*nikâhı elinde bulunduran*” ifadesi ile kastedilenin **İmâm Şâfiî**'nin **kavl-i kadîm**'ine ve **İmâm Mâlik**'e göre, kadının mehri affetmeye ve ondan vazgeçmeye ehil olmadığı durumlarda, **velî** olduğunu, köle âzâd etme durumunda da aynı anlayışın geçerli olduğunu belirtir. Kadın eğer affetmeye ehil ise (affedebilir), der. **İbn Abbâs**'dan rivâyet edildiğine göre; bütün hitâblar ve mehri affetme yetkileri **eş/zevc**'e tevcih edilmiştir. Sanki kadın; “kocam benden (cinsel ilişki olarak) hiç istifâde etmedi ki ben ondan nasıl mehir isteyip alayım (buna hakkım yok)” diyerek mehrinden vazgeçebilir.¹⁶⁰

Îcî bu âyeti ayrıca; “velî olmadan yapılan nikâh akdinin sahih olmadığına” delil sayar, çünkü “*nikâh akdini elinde bulunduran kimsenin*” (diğer yaklaşıma göre) **velî** olduğunu belirtir. Bu görüşünü de şöyle delillendirir: Âyet kocalara hitap ederek başlamıştır. Eğer (mehri affetme hususunda da) onları muhatap almak niyetinde olsaydı, muhatap sîgadan gâib sîgaya dönmez ve bilakis âyet (**إِلَّا أَنْ يَعْفُوا أَوْ تَعْفُوا أَنْتُمْ**) şeklinde olurdu. Âyetin böyle olmadığı açıktır.¹⁶¹

Bu âyet aslında iki müfessirimize göre, **mehir** konusuyla ilgili olduğu kadar, diğer açıdan “Evlilikte Velâyet” konusuyla da ilgilidir, o başlık altında incelenmesi de mümkündür.

5- Mutlak Mehir ve Mehirden Ferâgat Edilmesi

Mehirden karı-kocanın karşılıklı olarak (veya velînin) ferâgat etmelerine bir önceki başlık altında ve Bakara; 2/236-237 âyetlerin tefsirinde değinmiştik. Nisâ; 4/4. âyette ise, aşağıda işleneceği üzere, sadece kadının yaptığı fedakârlıktan bahsedildiği görülmektedir.

Konuyla ilgili diğer âyetler **mehir** yanında diğer bazı konulara da değindikleri halde, sadece **Nisâ; 4/4** âyeti **sırf mehir** konusunu ele almıştır. Âyet şöyledir:

¹⁵⁹ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 82a.

¹⁶⁰ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 82a.

¹⁶¹ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 82a.

(وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً، فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا)

“Kadınlara mehirlerini gönülden isteyerek (ve bir hak olarak) verin. Fakat onlar gönül hoşluğu ve rizâsı ile size o mehirden bir şeyi bağışlarsa, onu da afiyetle, iç huzuruyla yiyin.”

Âyet-i kerimenin iki cümleden ve dolayısıyla iki kısımdan oluştuğunu görüyoruz. Birincisi; hakları olan mehri kocalarının eşlerine gönüllü olarak vermeleri gerektiğinden bahseder. İkincisi ise; ilkinin aksine, kadınların bu mehir hususunda fedakârlık ve ferâgat yapmalarından, eğer yaparlarsa kocaların bunu âfiyetle ve gönül rahatlığıyla yiyebileceklerinden bahseder. Âyetin manası açık olduğu için bunu anlama hususunda iki müfessirimiz arasında fark görülmemektedir. Ancak kelime tahlilleri ve âyetteki hitapların kimlere tevcih edildiği hususlarında ihtilaflar görmekteyiz.

Âyetin **birinci** kısmında müfessirimiz **Nesefî**, (نِحْلَةً) kelimesi üzerinde genişçe durur ve i'râbıyla bağlantılı olarak tahlilini yapar. Bu kelime; “(mehiri) karşılıksız ve gönüllü vermek, bağışlamak” demektir ve manası **hibe**’den daha husûsîdir.¹⁶² Yani her nihle, hibedir ama her hibe, nihle değildir. İrabı **mansûb** olan bu kelimenin cümledeki yeri ve manası hakkındaki muhtemel seçenekleri **Nesefî** şu şekilde sıralamaktadır: 1- Mahallen mansûbdur. (نَحَلَ) fiili âyetin başındaki (أَتُوا) fiili ile aynı manada olduğundan bu fiilin **mef’ûl-ü mutlakıdır**. 2- Muhâtapların (yani kocaların) veya sadükât’ın **hâli** olarak mansûbdur. 3- “Allah’tan bir bağış ve atıyye” manasında olarak mansûbdur. 4- Nihle; **millet** yani **din** manasındadır. **Mef’ûlün leh** durumunda “dînî bir emir olduğu için, kadınlara mehirlerini verin” demektir. **Nesefî**, âyetteki hitâbın; 1- **kocalara** tevcih edildiğini, 2- zayıf rivâyetle de olsa (kızların) **velilerine** yöneltildiğini çünkü kızların mehirlerini velilerin almakta olduklarını belirtir.¹⁶³

Müfessirimiz **Îcî**, **Nesefî** gibi, (وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) âyetindeki hitâbın; 1- **kocalara** tevcih edildiğini yani onlardan **mehri karılarına teslim etmelerinin** istendiğini belirtir. 2- buradaki **kîle/zayıf** rivâyetiyle gelen ikinci seçeneği sunarken **Îcî** bununla kızların velilerinin kastedilmesinin gerekçesini açıklarken; “O dönemde kız çocuğu olan bir veliye (babaya) diğer insanların; “Kızın doğmuş, hayırlı olsun, gözün aydın olsun! Onu evlendirirken mehir parası olarak bir deve alırsın ve böylelikle

¹⁶² Cevherî, **Sihâh**, s. 1027; Râğıb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, s. 795.

¹⁶³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, I, 307.

develerine deve katar, malını çoğaltırsın”, diye iltifat eder, müjde verirlermiş” anlayışını nakletmiştir. **Îcî** bu iki ihtimalden birincisinin yani **muhâtabın kocalar** olması durumunda; âyetteki (آتُوا) emriyle ne kastedildiği hususunda ihtilâf olduğunu belirtir. Bunlardan; 1- Lüzûm (vücûb) kastedilmiştir, yani “*mehiri karılarınıza mutlaka ödeyiniz*” demektir ki böylece kadınların ferçleri erkeklere bilâ bedel mübâh kılınmamış olsun. 2- Mehri ödemek vacip değildir, bilakis kadını onurlandırmak için ve ona ikrâmda bulunmak için mehrin ödenme(si tavsiye edi)lir, der ve âyetteki “*gönüllü ve karşılıksız bağışlamak*” manasına gelen **nihle** kelimesini buna delil sayar. Çünkü **nihle**’nin **hibe etmek** manasında da tefsir edildiğini söyler. Sayılan bu iki seçenekten ilkinin yani “*veriniz*” fiilinin vücûp ifade ettiği mananın daha sahih olduğunu belirtir.¹⁶⁴

Îcî, (نَحْلَةً) kelimesiyle (آتَى و أعطى) fiilleri arasındaki mana ilişkisini ve buna bağlı olarak tahlilini ve irabını **Nesefî**’nin yaptığı gibi yapmış, **nihle**’nin **din** ve **İslâm** manasında kullanıldığını da belirtmiştir.¹⁶⁵ **Îcî** âyetin tefsirinde **Nesefî**’nin hiç değinmediği bir hususa işâret ederek; “Eşlerin sadece halvet(-i sahîha) yaşamalarıyla kadına mehir ödememenin gerekmediğini, çünkü mehir ödemeyi gerekli kılan cinsel ilişkinin (mesîs) henüz gerçekleşmemiş olduğunu” belirtir.¹⁶⁶ Burada **Îcî**’nin **Şâfiîler**’in görüşü zikrettiği açıktır. **Nesefî** ve **Hanefîler**’in ise; “Halvet-i sahîha cinsel ilişki hükmündedir; kadına mehir ödenmesini ve ayrıca boşanırlarsa iddet beklemesini zorunlu kılar” görüşünde olduklarını biliyoruz.

Nesefî, (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا) **minhü**’deki **zamirle mehirin** kastedildiğini, **sadâk** ile **sadûkât**’ın aynı manaya geldiğini ve dolayısıyla ibâreyi “*karılarınız mehirlerini eğer size yani kocalara gönüllü verirlerse*” diye anlamak gerektiğini ifade eder. (نَفْسًا) lafzının **temyîz** olarak mansûb geldiğini ve maksadın türü beyân olduğunu, bu nedenle tekil olarak gelmesinin yeterli olduğunu belirtir. İbârenin manasının; “karılarınız eğer mehirlerinin bir kısmını size hibe ederlerse, sizin onlara karşı serkeş, kaba ve kötü ahlakla davranacağınızdan korktukları için değil de gönüllü olarak mehirlerini verirlerse” şeklinde anlaşıldığını belirtir. **Nesefî** âyetinde aslında bir darlığa (kocaların karılarına baskıyla ve kötü davranmaları ihtimaline) işâret eden bir delil bulunduğunu, bu nedenle ihtiyatlı davranarak kadınların mehirden kocalarına

¹⁶⁴ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131b.

¹⁶⁵ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 131b.

¹⁶⁶ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, age, vr. 131b.

yapacakları bağışın “gönül rızası”na bağlandığını belirtir. Bu nedenle ve “kadının gönülden isteyerek mehir hakkından vazgeçtiği” hususuna riâyet etmek için, âyetin (فَإِنْ) ibâresini kullanmak yerine (فَإِنْ طِبْنَ) ibâresini kullanmayı seçtiğini vurgular.¹⁶⁷

Nesefî âyetteki (فَكُلُوْهُ هَنِيْئًا مَّرِيَّةً) ibâresindeki fiilin mef'ûlü olan **hû** zamirinin öncesindeki (شَيْئٍ) kelimesine râcî olduğunu söyler. (هَنِيْئًا مَّرِيَّةً) lafızlarını bizzat Hz. Peygamber'in; “*Günah olmaksızın, hastalık verecek bir şey olmaksızın*” diye tefsir ettiğini belirtir. Biz buna Kur'ân'ın Sünnet'le tefsiri diyoruz. Ayrıca bu iki kelimedden ilkinin; “bu dünyada kadın verdiği mehri artık geri istemesin”, ikincisinin de; “ukbâda da bir kınama ve sorumluluk olmasın” şeklinde de açıklanabileceğini belirtir. Bu iki ıstılâhın irabı, tahlili ve bunlara bağlı olarak da muhtemel manalarını zikreder. Kırâat imamlarından Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka'nın (ö. 130/747-8) (هَنِيْئًا مَّرِيَّةً) şeklinde **hemzesiz** ve **yâ'nın şeddesiyle** okuduğunu diğer kârî Hamza b. Habîb'in (ö. 156/773) sadece vakıf halinde bu şekilde okuduğunu, diğer imamların **hemzeli** okuduklarını belirtir. Bu iki kelimenin Arapça'daki kullanımıyla alâkalı olarak **Hz. Ali'nin** (r.a.) şu sözüne yer verir: “*Sizden birisi eğer bir sıkıntıdan şikâyet ediyorsa karısının mehrinden üç dirhem istesin sonra bu parayla gidip bal satın alsın ve bu balı yağmur suyuyla karıştırarak içsin.* (فَيَجْمَعُ اللّٰهُ لَهُ هَنِيْئًا وَ مَرِيَّةً وَ شِفَاءً وَ مُبَارَكًا) Allah ona güzel, hoş henîen-merîen ve mübârek bir şifâ verecektir.”¹⁶⁸

Müfessirimiz **Îcî**, âyetin ikinci kısmındaki (مِنْ) **harf-i cerrinin teb'îz** için gelmediğini çünkü kadının gönüllü olarak mehrin tamamından vazgeçmesi durumunda kocanın bunun hepsini alma hakkının olduğunu belirtir. Bu harf-i cerrin **beyâniye** olarak geldiğini ve “*yani mehir cinsinden olan şeyi (bağışlar)*” manasında kullanıldığını açıklar.

Müfessirimiz **Îcî**, âyetteki (نَفْسًا) kelimesinin cins/tür olarak geldiği için (çoğul değil de) **tekil** geldiğini, bu tür kelimelerin temyiz olarak kullanıldığında tekil gelmesi gerektiğini, ancak “çeşitler” kastedilmesi durumunda **çoğul** gelebileceğini ve mananın şöyle (أَي: إِنْ وَهَبْنَ شَيْئًا طَيِّبَاتٍ بِهِ نَفْسُهُنَّ مِنْ غَيْرِ اضْطِرَارٍ إِلَى الْهَبَةِ) takdir olunacağını belirtir. **Îcî** bunun delilinin “kocanın o mehri (karısı vermek istemedikçe)

¹⁶⁷ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 307.

¹⁶⁸ Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, I, 307.

geri alma hakkının olmaması” olduğunu belirtir. Bu nedenle **Şüreyh**’in, karısına verdiği mehri geri isteyen bir kocaya; “Onu karına geri iâde et!” diye emir verdiğini nakleder.¹⁶⁹ Ayrıca Şüreyh’in bu emrinin, şer’î olan **ibrâ** ve **hibe**’den önce, yani ikrâh/zorlama durumları için söylemiş olabileceğini de belirtir. Aynı şekilde **Hz. Ömer**’in; “*Kadınların mehirlerini kocalarına gönüllü veya gönülsüz/zorla bağışlama ihtimalleri vardır. Aksi takdirde kocalarının ödedikleri bu mehri onlardan geri alma hakları olmazdı*” dediğini nakleder. Yine bu manayı te’yîd için, kendisine bu âyetin manası sorulduğunda Hz. Peygamber’in verdiği şu cevabı nakleder: “*Kadın, zorlama olmaksızın ve gönüllü şekilde bir bağışta bulunursa, onun geri ödenmesi gerektiğine dâir hiçbir sultân siz kocaların aleyhine hüküm veremez, Allah da âhirette sizi bundan hesâba çekmez.*”¹⁷⁰ **İcî**’nin bu rivâyetleri de isim zikretmeden **Zemahşerî**’den naklettiğini görmekteyiz.¹⁷¹

İcî âyetteki (هَنِيئًا مَرِيئًا) kelimelerini **Nesefî** gibi tahlil ve i’râb yapar, onun verdiği manaya yakın mana verir. Bunlardan ilkin; “*lezzet veren şey*”, ikincisini de; “*sonuçta vereceği faydası beğenilen (boğazdan mideye akıp giderken) kolaylık ve tat hissettiren şey*” diye açıklar. Yani; “hanımlarınızın size bağışladıkları mehirlerini çekinmeden ve âfiyetle yiyin” demek istemektedir. Âyette (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْهَا) yerine (فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهَا) ibâresinin kullanımlaşının hikmetini; “mehr in bağışlanan kısmının az olması gerektiğini dolaylı şekilde (ta’rîdan) hissettirmek” diye açıklar. Ayrıca; “sadece azının teberrû’ edilmesinin câiz olduğu”na dâir rivâyeti de nakleder. Diğer bir rivâyet olarak da; “kadın ancak doğum yaptıktan sonra ya da kocasının yanında, evinde en az bir yıl ikâmet ettikten sonra bu bağışı yapabileceğini” nakletmiştir.¹⁷²

Bu âyetin tefsiri hakkında iki müfessirimizin yaklaşımlarını mukâyese ettiğimizde; tahlil ve i’râblarda benzerlikler görüldüğü, ancak öz ve muhtevâ ile alâkalı bazı hususlarda ciddî farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır.

Nisâ; 4/19 âyeti de mehir konusu geçmektedir. Ancak Nisâ; 4/19, 22. âyetlerinin ağırlıkla vurguladıkları husus mehir değil de kadınlara câhiliye devrinde

¹⁶⁹ Bu rivâyet, **Şa’bî**’den nakledilir. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 360.

¹⁷⁰ **İbn Hacer** der ki; bu rivâyeti **Sa’lebî** ve **Vâhidî**, *el-Evsat*’ta (II, 11), **Cüveybir**’in **Dahhâk**’tan o da **İbn Abbâs**’tan gelen rivâyetlerinden tahric etmişlerdir. Bkz: Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 360.

¹⁷¹ Bkz: Zemahşerî, *age*, I, 360.

¹⁷² **İcî**, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 132a.

yapılan haksız muâmelelerin artık yapılmaması olduğundan, bunların tefsiri daha önce “Câhiliye Âdeti Evliliğin Harâm Kılınması” başlığı altında işlenmiştir.

6- Mehri Çok Vermek ve Geri Almamak

İlgili âyet, Nisâ; 4/20-21:

(وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدِيَهُنَّ قَنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا، أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا)، (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنِ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا)

“20- Bir eşi (hanımı) bırakıp yerine başka bir eşi almak isterseniz, onlardan birine (öncekine) yüklerle (mal ve para, mehir) vermişseniz bile ondan hiçbir şeyi (geri) almayın. Ona iftirâ ederek ve apaçık bir günaha girerek verdiğinizizi (geri) alacak mısınız? 21-Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize katılmış (birleşerek) içli-dışlı olmuştunuz. Onlar sizden kesin bir güvence (kuvvetli bir ahid) de almışlardı.”

Manasından anlaşıldığı üzere bu iki âyet-i kerimede; Müslüman erkeklerin hanımlarını boşayıp yeni bir hanımla evlenmek istedikleri zaman, önceki hanımlarına bolca ve kantarlar miktarınca mehir vermiş olsalar dahi onu aslâ geri almamaları gerektiği, çünkü daha önce aralarında yaşamış oldukları evlilik ilişkilerinin ve tatlı hatıralarının hatırına hanımlarına son bir iyilik yapmaları istenmektedir. Konuyla ilgili önceki âyetlerde **mehir** hususunda eşlerin karşılıklı olarak birbirlerine cömert ve ikrâm-kâr davranmaları talep edilmişti. Bu iki âyette mehir konusunda fedâkarlık kocalardan istenmektedir.

Müfessirimiz Nesefî, âyetteki (وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدِيَهُنَّ) ibâresinde geçen **istibdâl** (değiştirmek) kelimesini; “bir hanımı boşayıp başka bir hanımla evlenmek” manasında açıklamış, devamında; **zevc (zevce)** kelimesi tekil olsa da manasının çoğul anlaşılması gerektiğini, çünkü muhâtapların (**kocaların**) çoğul gelmesinin buna delil sayıldığını belirtmiştir. (**قَنْطَارًا**) **kıntâr/kantâr** kelimesinin manasını burada; “büyük miktarda mal” diye tarif etmiş, Âl-i İmrân; 14. ve 75. âyetlerin tefsirinde genişçe açıkladığını belirtmiştir. Nesefî’nin mezkûr sûrenin 14. âyetin tefsirine baktığımızda orada **kıntâr** kelimesini; “çok miktarda mal, bir öküz ederi para veya 100.000 dînâr” diye açıkladığını, ayrıca 75. âyette; Ehl-i Kitâp’tan emânet ehli Abdullah b. Selâm’ın kendisine emânet edilen 1200 evkiye (okka) altın parayı (kıntâr) sahibine iâde ettiğini, hıyânet ehli Nühâs b. Âzûrâ’nın kendisine emânet edilen az

miktardaki parayı sahibine iade etmediğini nakleder.¹⁷³ Ayrıca **Nesefî**, Hz. Ömer'in mihraba çıkarak sahâbe-i kirâma hitâben; “Kadınlara mehir verirken ölçüsüzce davranmayın, çok fazla vermeyin” demesi üzerine bir hanım sahâbînın ona; “Sana mı tâbî olalım yoksa Allah'ın Kitâb'ındaki (وَأَتَيْتُمْ إِحْدِيهِنَّ قَنْطَارًا) âyetine mi?” itirazı üzerine Hz. Ömer'in; “Herkes Ömer'den daha iyi biliyormuş, dilediğiniz kadar mehirle evlenebilirsiniz”¹⁷⁴ diyerek görüşünden döndüğünü ve mehirin miktarı konusunda halkı serbest bıraktığını nakletmiştir.¹⁷⁵

(وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَأَتَيْتُمْ إِحْدِيهِنَّ قَنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا،
(وَأَتَيْتُمْ إِحْدِيهِنَّ قَنْطَارًا) âyet-i kerimesini inzâl buyurmakla Allah Teâlâ'nın (c.c.), insanların eskiden bir hanımı boşayıp diğeri ile evlenmek istediği zaman ona önceden vermiş olduğu mehri (fidye gibi zorla) geri alabilmek için fâhişelik yaptığını iddiâ etmelerini artık yasakladığını belirtmiştir. **İcî**'nin bu âyette **kıntâr** kelimesini tefsir ederken ismini zikretmeksizin tamamen **Zemahşerî**'den alıntı yaptığını görmekteyiz.¹⁷⁶ Ayrıca **İcî**, Nesefî'nin yaptığı gibi, **kıntâr**'ı daha önce (Âl-i İmrân; 3/14, 75. âyetlerin tefsirinde) açıkladığını belirtmiş, burada onu; “çok mal, para” diye izah etmiştir.

İcî, kadınlara fazla mehir ödememek gerektiğiyle alakalı Hz. Ömer'den gelen rivâyeti Zemahşerî'de olduğu gibi, ancak Nesefî'ninkinden biraz daha farklı şekilde, zikreder. Onun ashab-ı kirâma hitâben; “Ey insanlar! Kadınlara aşırı derecede çok mehir vermeyin. Eğer böyle yapmak onlar için dünyalık bir ikrâm ve cömertlik sayılıyorsa bunun en iyisini Hz. Peygamber yapardı. Halbuki O, hanımlarından hiç birine 12 evkiyeden daha fazla mehir vermemiştir.” Bunun üzerine bir kadının Hz. Ömer'e; “Allah'ın bize (وَأَتَيْتُمْ إِحْدِيهِنَّ قَنْطَارًا) âyetiyle ve kantarlarca vermiş olduğu hakkı neden bizden almaya çalışıyorsun?” diye itiraz etmesi üzerine Hz. Ömer'in ona; “Herkes Ömer'den daha iyi biliyormuş!” diye çıkıştığını sonra da yine ashâba dönerek; “Ben böyle böyle söyledim ve sizler de itiraz etmediniz. Ancak bu kadın bana itiraz edip benim dediğimi reddediyor, halbuki o, insanlar içinde (bu mes'eleyi) iyi bilen bir kimse değildir”¹⁷⁷ dediğini de nakletmiştir.¹⁷⁸

¹⁷³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 225, 248.

¹⁷⁴ Tirmizî, Nikâh, 23, 32; Nesâî, Nikâh, 66; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 4, 41, 48.

¹⁷⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 319.

¹⁷⁶ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 377.

¹⁷⁷ Tirmizî, Nikâh, 23, 32; Nesâî, Nikâh, 66; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 4, 41, 48.

¹⁷⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 136a.

İlgili âyeti ve içinde geçen **kıntâr** kelimesini açıklamak için Hz. Ömer'den (r.a.) nakledilen bu rivâyeti iki müfessirimizin de çok farklı şekilde naklettiklerini, buradan hareketle tamamen farklı neticeye ve hükme ulaştıklarını görmekteyiz. **Nesefî**; mehirin çokça ve sınırsız miktarda verilebileceğini ifade ederken, **Îcî** bu hususta aşırıya gidilmemesini ve makul miktarda verilmesini uygun görmüştür. Nesefî'nin âyetin metnini ve zâhirini, **Îcî**'nin ise Hz. Peygamber'in hanımlarına verdiği az miktardaki mehri esas alıp delil saydığı anlaşılmaktadır.

Îcî, Âl-i İmrân; 3/14 âyetin tefsirinde **kıntâr** kelimesini (وَالْقَنَاطِيرُ الْمُقَنْطَرَةُ) ibâresiyle açıklarken; **kanâtîr**'ın **kıntâr**'ın çoğulu olduğunu, onun da (فعلال) veya (ففعال) vezninden geldiğini belirterek “bir şeyi akdetti, bağladı, sağlam ve muhkem yaptı” manasında kullanıldığını, **kıntâr**'ın miktar olarak ise; “1200, 100.000, 70.000, 80.000 dînâr veya bir öküz ederi (mesk, altın) para” olduğunu ancak evlâ olanın bunları; “çok mal, çok para” diye anlamak gerektiğini, çünkü bu anlamın sayılan bütün seçenekleri **müştere**ken kapsadığını belirtir.¹⁷⁹

Nesefî sonraki âyette (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ) Allah Teâlâ'nın, eşler evliyken ve arada başkaları yokken birbirleriyle içli-dışlı oldukları için “nasıl olur da verdiğiniz mehri geri alırsınız?” diyerek bunu yadırgadığını belirtir. Burada **Nesefî**'nin güzel bir tespiti ve âyetten hüküm çıkarışını görmekteyiz. Şöyle ki; âyeti; “Evliyken başbaşa kaldıktan (halvet-i sahîha'dan) sonra mehri nasıl geri alırsınız?” diye anlayarak bu âyetin **biz (Hanefiler)** için halvet-i sahîha'nın (cinsel ilişki sayıldığını ve) mehir ödenmesini gerektirdiğini, çünkü âyetin açıkça mehirin geri alınmasını reddettiğini ve sebebinin de bu başbaşa kalma olayı olduğunu belirtir. Yani **Nesefî** açıkça (الخلوة الصحيحة) = (أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ) eşitlemesini yapar ve (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ) şeklindeki kınamayı ve istifhâm-i inkârî'sini de “mehir vacip olur” diye anlar.¹⁸⁰ **Şâfiîler**'in görüşünün bunun aksi olduğunu biliyoruz.

Îcî, âyetteki (وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ) ibâresinde geçen (أَفْضَى إِلَيْهِ) lafzını; 1- “eşlerin birbiriyle buluşarak birbirlerine dokunmaları, yakınlaşmaları” olarak açıklar. 2- ayrıca cinsel ilişkiden kinâye olarak kullanılmış olabileceğini de belirtir. İkincisinin **İbn Abbâs**'ın ve (muhtemelen **Hanefiler**'i kastederek) bir grup âlimin görüşü olduğunu

¹⁷⁹ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 100a.

¹⁸⁰ **Nesefî**, Ebü'l-Berekât, age, I, 319.

belirtir. İlkinin ise **İmâm Şâfiî**'nin görüşü olduğunu ve bu görüşün bakış açısının şu şekilde olduğunu açıklar: Âyetteki (وَكَيفَ تَأْخُذُونَهُ) şeklinde geçen şaşkınlık/hayret ifâdesi ancak eşler arasında gerçek ülfet yaşanmış olması durumunda geçerlidir ki bu da **cimâ**'dır, **cinsel ilişkidir**. **Ebû Hanîfe**'nin dediği gibi; “eşler arasında yaşanmış olan mücerred vüdd ve meveddet, dostluk ve muhabbetten sonra eşlerin ayrılırken mehri geri almalarının”, âyetle “Onu nasıl olur da geri alırsınız?” ifade edildiği şekliyle **şaşkınlık** doğurmayacağını belirtir. (أَفْضَى) fiilinin aslında (فَضْلًا) şeklinde olduğunu ve (اتَّسَعَ) “genişlemek, rahatlamak” manasına geldiğini belirtir.¹⁸¹ Burada iki müfessirimizin şahsında aslında iki mezhebin yani **Hanefiler**'le **Şâfiîler**'in tartıştığını görmek mümkündür.

Nesefî devamında (وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا) âyetin ibâresini; “kadınların siz kocalarından aldıkları ağır ve önemli bir misak” diye açıklayarak aslında bununla kastedilenin; (فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ)¹⁸² âyeti olduğunu belirtir. Yani önemli misak, bu âyettir. Ayrıca bu **önemli misakı** açıklamak için Hz. Peygamber'in; “Kadınlar(ınız)a iyiliği tavsiye edin, iyi davranın. Çünkü onlar ellerinizdeki hizmetçileriniz, yardımcılarınızdır. Onları Allah'ın emâneti olarak aldınız, ferçlerini de yine Allah'ın kelimesiyle helâl edindiniz”¹⁸³ hadîs-i şerîfini delil olarak zikreder.¹⁸⁴

Müfessirimiz **Îcî**, âyetteki (مِيثَاقًا غَلِيظًا) ifadesini; “sağlam ve vesikalı söz” veya “sohbet hakkı, hatırı” diye anlar ve bunu (eşler arasındaki muhabbetin) bir **vasfı** olarak görür. Açıklama olarak da; “yirmi günlük dostluğun ve muhabbetin **akrabalık** oluşturmuş gibi sayılacağına” dâir bir rivâyet de olduğunu belirtir. (Kaldı ki evlilik ilişkileri yirmi günden kat kat fazla sürer). Ayrıca **Îcî**, (مِيثَاقًا غَلِيظًا) ifâdesini; “Evlilik akdi yapan kocanın karısına; “Seni Allah'ın Kitâb'ındaki (فَأَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ) âyeti¹⁸⁵ mukâbilinde kendime nikâhlıyorum, seninle evleniyorum” demesine benzer” diye de açıklamıştır. Bu, **Nesefî**'nin izahına benzemektedir. **Îcî** ilâve olarak,

¹⁸¹ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 136a-b.

¹⁸² Bakara; 2/229.

¹⁸³ Buhârî, Enbiyâ, 1; Nikâh, 80; Müslim, Radâ', 62; Tirmizî, Radâ', 11; Tefsîr, Sûre (9) Tevbe, 2; İbn Mâce, Nikâh, 3.

¹⁸⁴ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 319-320.

¹⁸⁵ Bakara; 2/229.

Nesefî'nin yukarıda naklettiği ve Hz. Peygamber'in kadınlara iyi davranılması ve vasiyette bulunulmasıyla ilgili hadisini¹⁸⁶ de zikretmiştir.¹⁸⁷

7- Mehrin Evlilikte Bir Hak Olması ve Müt'a Nikâhı

Mehir; evlilikte nikâh akdi yapılmak suretiyle, kadının lehine oluşan gerekli bir haktır. Bir İslâm toplumunda mümin bir kadınla cinsel ilişki ya nikâhsızlık nedeniyle (zinâ ya da ırza tecâvüz sayıldığından dolayı) had cezâsını gerektirir, ya da evlilik sonrasında olmuşsa mehri gerekli kılar. Bu, kadına duyulan saygının bir sonucudur.¹⁸⁸

Biz, evlenilmesi harâm olan kadınları daha önceki bölümde genişçe çalışmıştık. Burada geriye kalan (evlenilmesi helâl olan) kadınların mehirlerinden bahsedilmektedir. Bu âyetin tefsirinde Mehrin Evlilikte Gerekli Bir Hak Olması ve (âyetteki istimtâ' kelimesinden hareketle) Müt'a Nikâhı konuları işlenmektedir. Bu âyetin tefsirine bir bütün olarak, "Evli Kadınlar (el-Muhsanât)" başlığı altında ve her iki müfessirimiz Nesefî ile İcî'nin görüşlerine de yer vererek genişçe tefsir ettiğimizden dolayı, burada tekrar yer vermeyeceğiz. Müt'a nikâhını da orada işlemiştik.

8- Câriyelerin Mehri

İlgili âyet, Nisâ; 4/25:

(فَأَنْكِحُوهُنَّ بِأَدْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ)

"... Öyleyse onları (Müslüman câriyeleri); fuhuşta bulunmayan, iffetli olanlar, gizlice dostlar edinmemişler olarak, velîlerinin izniyle nikâhlayın. Onlara ücretlerini (mehirlerini) ma'rûf (güzel ve örfe uygun) bir şekilde verin. ..."

Bu âyet-i kerimenin baş tarafında Allah Teâlâ, Müslüman erkeklere seslenerek; Müslüman hür kadınlarla evlenecek kadar maddî imkâna sahip olamamaları durumunda, Müslüman câriyelerle evlenebileceklerini, ancak onlara da mehir ödenmesi gerektiğini bildirmektedir.

Nesefî, âyetin **mehirle** ilgili kısmını tefsir ederken, (فَأَنْكِحُوهُنَّ بِأَدْنِ أَهْلِهِنَّ) ibâresini; önce **nikâhtaki velâyetten** ve **velinin yetkisinden** bahsederek,

¹⁸⁶ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, I, 319-320.

¹⁸⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 136b.

¹⁸⁸ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihali**, s. 222.

“*efendilerinden izin alarak onlarla evlenin*” der. Bu ibârenin **biz (Hanefîler)** için, “kadınların, velîleri olmadan, kendi kendilerine nikâh akitlerini yapabileceklerine” delil sayar, çünkü âyetin velîlerden sadece izin alınmasından bahsettiğini (nikâh akdinin velîler olmadan gerçekleştirileceğine, ancak onların izniyle yürürlüğe gireceğine işâret ettiğini) belirtir. Ayrıca ne erkek kölenin ne de cariye'nin velîlerinin izni olmadan evlenemeyeceklerinden (âyetin de tam buna işâret ettiğinden) bahseder.¹⁸⁹

Mehirle ilgili olarak **Nesefî**, (وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresini; “bu cariyelere mehirlerini, onları oyalamadan ve onlara zarar vermeden ödeyin” diye anlar. Mehrin efendilerine/velîlerine ödeneceğini, ya da câriyeler her şeyleriyle efendilerinin malı olduğundan, aslında onlara ödenecek mehrin velîlerine (efendilerine) verilmiş sayılacağını beyân eder. Bu nedenle âyetteki ibârenin; (فَاتُّوا مَوَالِيَهُنَّ أَجُورَهُنَّ) muzâf hazfedilmiş sayıldığı için, “*ücretlerini onların efendilerine ödeyin*” şeklinde takdir olunabileceğini belirtir.¹⁹⁰

İcî ise, (فَأَنْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ) âyetin tefsirinde, **evlilikte velinin izni** meselesine, **Ebû Hanîfe**’nin (Nesefî’den az önce naklettiğimiz) görüşüne karşı cevap vererek, onu reddederek başlar ve der ki: **Ebû Hanîfe** bu âyeti kadının kendisinin evlilik akdini bir başına yapabileceğine (yani akitte tarafeynden biri olabileceğine) delil sayar. Buna biz **Şâfiîlerce** verilecek cevap gayet açıktır: Bir mes’ele eğer geçici bir vasfa bağlanmışsa o vasıf ciddiye alınmaz, mes’ele o vasıf olmadan da icrâ olunur, der. Yani, “velînin izni olmadıkça yapılan nikâh geçersizdir” demek ister. Önemsiz (geçici) vasfa bağlı kalmanın gereksizliğini şu örneği zikrederek vurgular: Gençliğinde “falan kimseyle konuşmayacağım” diye yemin eden kimse, ihtiyarladığında onunla konuşsa yeminini bozmuş sayılır. (Çünkü burada **gençlik**, geçici bir haldir, vasıftır).¹⁹¹

Mehir mes’elesinde ise **İcî**, âyetteki (وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresini; “kadınlara mehirlerini ödeyin, onu geri almak için kadınlarınıza baskı yapmayın ve onları sıkıştırmayın” diye açıklar. Sonra da **Nesefî**’nin yaptığı gibi; “mehir efendilerine ödenir, ya da onlar her şeyleriyle efendilerinin malı olduğundan, aslında onlara

¹⁸⁹ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 324.

¹⁹⁰ Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, I, 324.

¹⁹¹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 138a.

ödenecek mehir velîlerine verilmiş sayılır” açıklamasında bulunur. Muzâfın hazfedilmiş olduğunu ve takdirin (فَاتُوا مَوَالِيَهُنَّ أُجُورَهُنَّ) şeklinde olduğunu söyler.¹⁹²

Burada mehir konusunda her iki müfessirimizin de aynı yaklaşım içinde olduklarını görüyoruz. Müslüman hür kadına ödenecek mehirle Müslüman cariyelere ödenecek mehrin miktarı ve keyfiyeti hakkında bir fark gözetmedikleri anlaşılmaktadır. Zaten âyetle de böyle bir işâret ve îmâ yoktur. Konyla ilgili âyetlerde müteaddid defalar geçmiş olan ve her iki müfessirimize göre de manalarını açıklamış olduğumuz (بِالْمَعْرُوفِ) lafzının; “İslâm’a, adâlete ve örfe uygun olan mehir, mahr-i misil” şeklindeki manalarını da hatırlamamız bize, Müslüman câriye kızlara ödenecek mehir konusunda bir katkıda bulunacaktır.

9- Ehl-i Kitap Kadınlara Ödenecek Mehir

İlgili âyet: **Mâide; 5/5**. Kur’ân-ı Kerîm’de Ehl-i Kitâp denildiğinde Yahûdîlerin ve Hristiyanların kastedildiği mâlumdur.

“Evlenilmesi Harâm Olan Kadınlar”dan “Müşrik Kadınlar ve Erkekler” ile “Ehl-i Kitâp Kadınlar” başlığı altında, Bakara; 2/221. âyeti ile Mâide; 5/5. âyetin tefsirlerine ve her ikisi hakkındaki müfessirlerimiz **Nesefî**’nin ve **Îcî**’nin yorumlarına yer vermiştik. Orada; **Hanefîler** ile **Şâfiîlerin** ve tabî ki bunlara ilâveten mezkûr iki müfessirimizin; “Müslüman erkeklerin, müşrik ve kâfir kadınlarla evlenmelerinin harâm olduğuna hükmettiklerini” görmüştük. Ayrıca **Şâfiîlerin**; “bu kadınlara Ehl-i Kitâp Kadınlarını da dâhil ederek, onlarla evlenmenin harâm olduğunu” hükme bağladıklarını, ancak **Hanefîlerin**; Bakara; 2/221. âyetinde belirtilen genel evlenme harâmlığı hükmünden Ehl-i Kitâp kadınlarının Mâide; 5/5. âyetiyle istisnâ tutulduğunu yani ikincisinin ilkini tahsis ettiğini belirterek; “Ehl-i Kitâp kadınlarla evlenmek, Müslüman erkeklere helâldir” hükmüne ulaştıklarını görmüştük.

Yine **Îcî**’nin belirttiğine göre; **İmâm Şâfiî**, akîdeleri bozulmamış olan Benî Sa’leb Hristiyanlarını diğer Hristiyanlardan ayırarak onlarla evlenmenin Müslümanlara helâl olduğunu belirtmiştir. **Ebû Hanîfe** ise evlenme helâllliğini bütün Ehl-i Kitâp’a ve Hristiyanlara teşmîl eder, aralarında ayırım gözetmez.¹⁹³

¹⁹² Îcî, Adudüddîn, age, vr. 138a.

¹⁹³ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 164a.

Şimdi de bu kadınlara ödenmesi gereken mehre bakalım: Yukarıda zikrettiğimiz her iki yaklaşımdan **mehir**le ilgili olarak çıkarılabilecek sonuç şudur: “Ehl-i Kitâp kadınlarla evlenmek câiz ise mehirlerini ödemek suretiyle evlenilir. Câiz değilse evlenilemez ve mehir ödemeyi konuşmanın da bir anlamı olmaz.” Ancak Mâide; 5/5. âyetinde geçen (إِذَا آتَيْتُمُهَا أُجْرَهُنَّ) ibâresini **Nesefî**; “Ehl-i Kitâp’ın hür ve iffetli kadınlarıyla, mehirlerini ödediğiniz takdirde evlenebilirsiniz”¹⁹⁴ diye açıklamıştır. **Îcî** ise burada mehirle ilgili olarak sadece; “Mehirlerini ödeme zorunluluğuna bağlı kalmak, yani ödemek gerekir. Âyette mehrin mutlak olarak zikredilmiş olmasından da; mehrin en azının bir sınırlamaya tâbî tutulmadığını öğrenmiş oluruz”¹⁹⁵ açıklamasında bulunmuştur. **Nesefî**’nin, **Hanefî**lerin de görüşü olan; “Mehrin en azı 10 dirhemdir (daha azı geçersiz sayılır)” şeklindeki görüşünü daha önce *Kenzü’l-dekâik*’inden nakletmiştik.¹⁹⁶

10- Cinsel İlişkiden Önce Boşanan Kadının Mehri

Ahzâb; 33/49: Bu âyet, cinsel ilişki yaşamadan (zifaktan ve ayrıca Hanefîlere göre halvet-i sahihadan önce) boşanan kadınların iddet beklemeleri gerekmediğine ve alacakları **mehir** miktarına, (ya da mehir yerine) **müt’a**’ya hükmeder:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا، فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا)

“Ey İmân edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da sonra onlara dokunmadan önce boşarsanız, bu durumda sizin için üzerlerine sayacağınız bir iddet yoktur. Artık (hemen) onları yararlandırın (onlara yetecek bir miktar verin) ve güzel bir tarzda onları salıverin.”

Bakara; 2/236. âyette; erkeklerin karılarını cinsel ilişkiden önce ve önceden mehir de tayin etmeksizin boşamalarında bir mahzur olmadığından bahsedilir. Bu durumda onlara (**mehir** ödemek yerine), zengin kocanın haline göre bol bol, fakir kocanın da yine kendi haline göre karısına az da olsa **bir şeyler vermesinden** bahsedilir ve buna **müt’a** adı verilir. Bakara; 2/237’de ise; yine erkeklerin karılarını cinsel ilişkiden önce, ancak mehir miktarını tayin ettikten (mehr-i müsemma’dan) sonra

¹⁹⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 394.

¹⁹⁵ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 163b.

¹⁹⁶ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’l-dekâik**, s. 258.

boşamaları durumunda, onlara bu belirledikleri mehrin yarısını ödemelerinin gerektiğinden, ayrıca eşlerin bu yarım mehir hususunda birbirlerine indirim ve bağış yapabileceklerinden bahsedilmiştir.

Bahis konumuz Ahzâb; 33/49. âyette, Bakara; 2/236. âyettekine benzer şekilde, cinsel ilişkiden önce boşanan kadına (**mehir** yerine) **müt'a** ödenmesi gerektiğinden bahsedilir. İlâve olarak, kadının iddet beklemesi gerekmediği hükmüne de yer verilir. Zaten cinsel ilişkiden önce boşanan kadının iddet beklemesi gerekmediği kesindir.

Müt'a'dan ne kastedildiği ve miktarının ne kadar olduğu hususunu daha önce hem **Nesefî**'nin *Kenzü'd-dekâik*'inden¹⁹⁷ ve hem de "Mehr-i Müsemma ve Müt'a (Hediye) İlişkisi" başlığı altında, her iki müfessirimizin Bakara; 2/236. âyeti hakkındaki açıklamalarında¹⁹⁸ işlemiştik.

Müfessirimiz **Nesefî**, Ahzâb; 33/49. âyette geçen (أَنْ تَمْسُوهُنَّ) ibâresini; "cinsel ilişki" diye açıklar ve özellikle halvet-i sahîha'nın da cinsel ilişki gibi sayıldığını vurgular. Bunun Hanefîlerin görüşü olduğunu daha önce öğrenmiştik. Âyetteki (فَمَتَّعُوهُنَّ)'yi açıklarken; "müt'a; diğer kadınlara değil de, cinsel ilişkiden önce boşanmış ve mehr-i müsemması da belirlenmemiş kadınlara ödenmesi gereken şeydir" demiştir.¹⁹⁹

Diğer müfessirimiz **Îcî**, âyetteki (أَنْ تَمْسُوهُنَّ) ibâresini sadece "cinsel ilişki" diye açıklar, (halvet-i sahîha'dan önce değil de, sadece) cinsel ilişkiden önce boşanan kadının iddet beklemesi gerekmediğini belirtir. Halvet-i sahîha'ya hiç değinmemekle, onu cinsel ilişki saymadığını hissettirir. Zaten bunun hem kendisinin ve hem de mezhebi **Şâfiî**lerin görüşü olduğunu daha önce öğrenmiştik. Âyette geçen (لَكُمْ) ibâresini; "kadının iddet beklemesi kocasının hakkıdır" diye açıklar ve bu ibârenin mücerret **halvet(-i sahîha)**dan dolayı kadının iddet beklemesi gerekmediğine (ve mehri de haketmediğine) açık delil olduğunu belirtir. **Ebû Hanîfe**'ye göre; halvet-i sahîha'dan sonra iddet beklemenin (ve mehir ödemenin) gerekli olduğunu açıklar. Yine âyetteki (فَمَتَّعُوهُنَّ) emr-i ilâhîsini; (Bakara; 2/236. âyetin tefsirinde)²⁰⁰ daha önce açıkladığını

¹⁹⁷ Bkz: Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 258.

¹⁹⁸ Bkz: Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 187; Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 82a.

¹⁹⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, age, III, 448.

²⁰⁰ Bkz: Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 82a.

belirtir. **Müt'a**'nın, mehr-i müsemma'sı önceden tayin edilmemiş kadına ödenmesi gerektiğini, aksi takdirde bu kadına mehr-i müsemma'nın yarısının ödenmesi gerektiğini belirtir. Mehr-i müsemma'sı önceden belirlenmiş (ve bunun yarısını alacak) olan kadına ayrıca müt'a ödemenin sünnet olduğunu belirtir. Ayrıca âyetteki (فَتَتَّوْهُنَّ) lafzının hem **vücûp** hem de **nedb** manasında **müştereke**n kullanılması durumunda müt'a'yı da kapsayacağını ve böylelikle müt'a ödemeyi vâcip hale getireceğini belirtir.²⁰¹

Netice itibarıyla, bu âyetin yorumunda her iki müfessirimizin birbirlerine zıt açıklamalar yaptıkları görülmektedir.

11- Kâfirlerden Müslüman Olan Muhâcire Kadının Mehri

İlgili âyetler, **Mümtehine; 60/10-11:**

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ، اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ، فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ، لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ، وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا، وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ، وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْئَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ لَكُمْ أَنْفَقُوا، دَالِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ، يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ، وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) 11- (وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا، وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ)

“10- Ey î mân edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman, onları imtihan edin. Allah onların î mânlarını daha iyi bilir. Şayet (gerçekten) mümin kadınlar olduklarını bilip-öğrenerseniz, artık sakın onları kâfirlere geri göndermeyin (Çünkü) ne bunlar onlara helâldir, ne onlar bunlara helâldir. Onlara (kâfir kocalarına kendileri için) harcadıklarını verin. Onlara (hicret eden mümin kadınlara) ücretlerini (mehirlerini) verdiğiniz takdirde onları nikâhlamanızda sizlere bir günah/güçlük yoktur. Kâfir (kadın)ların ismetlerini (nikâhlarını) elinizde tutmayın ve (onlar için) harcadıklarını isteyin. Onlar da (mümin kadınlara) harcadıklarını istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür, sizin aranızda hükmeder. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

²⁰¹ Bkz: İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no: 134, vr. 141a-b.

“11- Ve eğer eşlerinizden (kâfirlere kaçmalarından dolayı) herhangi bir şey kâfirlere geçer, böylece siz de (savaşta onları yenip) ganimete kavuşursanız, eşleri kaçıp gidenlere (mehir olarak) harcama yaptıklarının bir mislini (ganimetten) verin. Kendisine îmân ettiğiniz Allah’tan sakının.”

Görüldüğü üzere, bu âyet-i kerîmelerde, Müslüman olduktan sonra küfür diyarından ve kâfir kocalarından kaçarak Müslümanlara sığınan kadınlara, ayrıca bunlara mukâbil İslâm dininden dönüp de müşriklere sığınan kadınlara karşı nasıl davranılacağı hakkında hükümler içermektedir. Âyetin bir kısmı da Müslüman erkeklerin bu kadınlarla evlenmek istemeleri durumunda onlara mehir ödemeleri gerektiğine, yine bunlara mukâbil, İslâm dininden dönerek müşriklere kaçan kadınlara kocalarının ödemiş oldukları mehrin ve harcamanın bir şekilde geri telâfi edilmesine de işâret eder. Âyetin burada bizi ilgilendiren kısmı da bu **mehir** meselesidir.

Aslında “Evlenilmesi Harâm Olan Kadınlar”dan bahsererken, “Kâfir Kadınlar” başlığı altında, Mümtehhine; 60/10-11. âyetlerin tefsirine, **Nesefî**’nin ve **İcî**’nin bu konudaki görüşlerine, iki tarafın kadınlarına ödenmesi gereken mehire değinmiştik.

Şimdi bu iki âyetin sadece **mehir** ile ilgili kısımlarına bakalım:

Nesefî âyetteki (وَأَتَوْهُمْ مَا أَتَفَقُوا) ibâresini; “müşrik kocalara, bu kadınlara ödedikleri mehrin mislinin ödenmesi gerekir” diye açıklar.²⁰² **Zemahşerî**, Katâde’den naklen; Berâe/Tevbe sûredeki ilgili âyetlerin Hudeybiye anlaşmasının ilgili maddesini neshettiğini, bunun üzerine Hz. Peygamberin **Sübey’a** adlı kadına yemin ettirerek Müslümanlığında samîmî olduğunu anladıktan sonra onu kocasına teslim etmeyerek, bunun yerine bedelini (mehrini) kocasına ödediğini sonra da bu kadını Hz. Ömer ile evlendirdiğini açıklamıştır.²⁰³ Bu ayrıntıya **Nesefî** ve **İcî** yer vermemişlerdir.

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ) **Nesefî**, Müslüman olup hicret ederek gelen kadınlarla Müslümanların evlenmesinde bir mahzur olmadığını belirtir. (إِذَا اتَّيْتُمُوهُنَّ) **İcî**, Yani mehirlerini ödeyince, çünkü mehir kadının cinsel organının bedelidir, der. **Nesefî**, âyetin bu kısmıyla **Ebü Hanîfe**’nin; “sadece mehir ödenmesi suretiyle, bu

²⁰² Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, IV, 365.

²⁰³ Zemahşerî, **Keşşâf**, IV, 391.

kadının eski kocası için iddet beklemeksizin, hemen evlenmesini helâl saydığını” nakleder.²⁰⁴

Nesefî âyetteki (الْكَافِرَةُ) kelimesinin (الْكَوَافِرُ) ‘nın çoğulu olduğunu bunun da; “Dâru’l-harb’de yaşayan ya da mürted olarak oraya kaçıp giden kâfir kadın” manasına geldiğini belirtir. Yani bu tür kadınlarla Müslümanlar arasında ne ismet ne de evlilik bağı kalmaması gerektiğini söyler. **İbn Abbâs**’dan; “*Kimin (Hicretten sonra) Mekke’de kâfir bir karısı kaldıysa, başka kadınlarla evlenebilmek için bu kadının iddetini bitirmesini beklemesin. Çünkü memleket farkı (اختلاف الدار) bu kadının ismetini kaldırmıştır*” dediğini nakleder. Burada “memleket farkı” ile **din farkı**’nın kastedildiği açıktır. Nesefî, (وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ) ibâresiyle; “mürted olup kâfirlere katılan karılarınıza önceden ödediğiniz mehirlerin bedelini onların orada yeniden evlendikleri kâfir kocalarından talep edin” diye açıklar. (وَلَيْسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا) Yani; “karılarından Müslüman olup (Medîne’ye) hicret edenlere önceden ödedikleri mehirleri yeni kocaları olan Müslüman erkeklerden talep etsinler” diye izah eder. Nesefî; “artık bu hükmün de neshedilmiş olduğunu, yani ne bizim onlardan ve ne de onların bizlerden artık mehir talebinde bulunamayacağını” belirtmiştir.²⁰⁵

(وَأِنْ فَاتَكُمْ شَيْئٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ) **İbn Mes’ûd**, âyette geçen (شَيْئٌ) lafzını (أَحَدٌ) diye okumuştur. Yani; onlardan herhangi birisi geçerse. Nesefî, (فَعَاقَبْتُمْ); yani “savaşta onları yenip ganimete kavuşursanız”²⁰⁶ yorumunun **Zeccâc**’a âit olduğunu söyler. (فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا) ibâresini; “Müslümanlardan karıları mürted olarak Dâru’l-harb’e gidenlere, önceden onlara ödemiş oldukları mehrin mislini, bu ganimetten ödeyin” diye yorumlar. Ancak bu hükmün de, önceki âyetteki mensûh olan hüküm gibi, nesh edilmiş olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷ Yani neticede iki taraf da birbirlerine hiçbir şey ödemeyeceklerdir.

Bu iki âyette mehir konusuna **İcî**’nin nasıl baktığını görelim: **İcî**, âyetteki (وَأَتَوْهُمْ مَا أَنْفَقُوا) ibâresini açıklarken, “bu muhâcir kadınların kocalarına bunlar için ödedikleri mehrin geri ödenmesi gerektiğini” belirtir. Ayrıca **kîle** rivâyetiyle,

²⁰⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 364-365.

²⁰⁵ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, IV, 365.

²⁰⁶ Zeccâc, **Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbüh**, V, 160.

²⁰⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, IV, 366.

anlaşmanın; Hz. Peygamber'in kâfir kadını geri iade etmesi ve Müslüman muhâcir kadının kocasına da mehrini geri ödese üzere yapıldığını nakleder. Bu hükmün nesh edilmiş olabileceğini de yine zayıf rivâyetle belirtir. **Sübey'a** isimli kadından Hz. Peygamber'in Müslüman olduğuna dâir yemin etmesini istediğini, onun da yemin edip Müslüman olduğunu ispat edince eski kocasına Hz. Peygamber'in **mehri ödediğini** ve sonra bu kadınla Hz. Ömer'in (r.a.) evlendiğini nakleder. Hz. Ömer'in bu kadına **mehri ödedikten sonra** onunla evlenmesindeki sakıncayı Allah'ın kaldırdığını (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ) belirtir. Çünkü İslâm'ın bu kadınlarla eski müşrik kocaları arasına engel koyduğunu, onların birbirleriyle tekrar evlenmelerine mânî olduğunu belirtir.²⁰⁸

Îcî, âyette **mehir'e** (أُجُورَهُنَّ) denilmesinin sebebinin; “kadının cinsel organının ücreti/bedeli olmasından kaynaklandığını” söyler. Bu muhâcir kadınlarla evlenmekte Müslümanlar için bir mahzur olmadığının onlarla nikâhlanırken mehirlerini ödeme şartına bağlanmasının, onların eski kocalarına ödenen bedelin buradaki mehir yerine geçmediğini göstermek olduğunu söyler. Bilakis bu kadınlarla evlenmek isteyen Müslümanların bunlara yeniden mehir ödemeleri gerektiğini belirtir. “Bu, bizden kaçıp giden bazı mürted kadınlara yeni kocalarının ödeyecekleri paraya/mehire karşılık olarak, bizim de yeni Müslüman olup gelen kadınlara ödememiz gereken bir para cezasıdır” der. Buna, “müttekâbiliyet esası” diyebiliriz.

Müfessirimiz **Îcî**, (وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ) cümlesindeki “ismet”i, **Nesefî** gibi yorumlamıştır. Yani amacın Müslümanları müşrik kadınlarla evli kalmaktan nehyetmek olduğunu belirtir. Sonra **Îcî**, Müslümanların mürted olarak giden hanımlarına ödemiş oldukları mehirleri oradaki kâfir erkeklerden talep etmeleri gerektiğini, aynı şekilde onların da karıları için ödemiş oldukları mehirleri Müslümanlardan talep etmeleri gerektiğini söyler.²⁰⁹

Îcî, Mümteherine; 60/11. âyetinin sebab-i nüzulünün; kâfirlerin Müslümanlardan kaçıp giden mürted kadınların mehirlerini Müslümanlara ödemekten kaçınmaları olduğunu nakleder. Âyetteki (شَيْئٍ) lafzının kırâat ilminde (أَحَدٌ) olarak da okunduğunu belirtir²¹⁰ ki **Nesefî**, bu şekilde okuyan kimsenin İbn Mes'ûd olduğunu belirtmiştir.²¹¹

²⁰⁸ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr**, Damat İbrâhîm Paşa, no: 134, vr. 295a.

²⁰⁹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 295a.

²¹⁰ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 295a.

²¹¹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, IV, 365.

Şey'in nekra olarak gelmesinin manayı umûmîleştirdiğini ve; "Giden şey basit ve değersiz de olsa onlarda bırakılmaz, geri alınmalıdır" demek istediğini ifâde eder. Âyetteki (فَعَاقِبْتُمْ) ibâresinin (العقبة) kökünden gelip, "sırası-nöbeti gelmek" manasında olduğunu açıklar. **Îcî**'nin tefsirinde geçen (النوبة) kelimesini esas aldığımızda, âyetin manasının ona göre; "Sıranız geldiğinde, mehir ödeme sıranız geldiğinde..." şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Îcî, âyetteki fiilin (عَقَبْتُمْ، عَقَبْتُمْ، عَقَبْتُمْ، عَقَبْتُمْ) şekillerinde kırâat olunduğunu nakleder. Bunlardan şeddeli olanın herkesin peşisıra birbirini takip etmesi, şeddesiz olanının tâbî olmak ve peşinden gitmek manasına geldiğini açıklar. Diğer bir ihtimal olarak da **kîle** ifadesiyle, "savaşmak için müşriklerin peşine düşmek ve onları yenerek ganimetler elde etmek" manasını açıklar. Bu sonuncu yorum Zemahşerî'ye ve Nesefî'ye göre dilci müfessir Zeccâc'dan²¹² nakledilmektedir.²¹³ (الَّذِينَ ذَهَبْتَ أَرْوَاجَهُمْ) "Eşleri kaçıp gidenler" in Müslüman erkekler olup ödemiş oldukları mehirlerinin bedelinin onlara ganimet mallarından ödenerek telâfi edilmesi gerektiğini belirtir. Ya da Müslümanlar savaştan zaferle çıkınca, mehrin Müslüman olarak hicret eden kadına ödenmesi gerektiğini, kâfir kocasına ödenmemesi gerektiğini söyler. İki taifeden her birinin karılarının mehirlerini birbirlerine ödemeleri gerektiği karşılıklı her iki durumda da **Îcî**, ancak kâfir ve mürted olan kadınların mehirleri düşüldükten sonra, Müslüman kadınların mehirlerinin müşrik ve kâfir kocalarına ödenebileceğini beyân eder. Bu karşılıklı düşürmenin, Borçlar'daki karşılıklı eksiltmek/düşürmek (النَّقْصَ فِي الدِّيُونِ) mesâbesinde sayıldığını belirtir.²¹⁴

Îcî, rivâyete göre; muhâcir Müslümanların hanımlarından dinden çıkarak Mekke müşriklerine katılan kadınların sayısının **altı** tane olduğunu söyler ama isimlerini vermez.²¹⁵ Bunların isimlerini Zemahşerî tek tek saymıştır.²¹⁶ Kadı Beydâvî ve Nesefî de bu isimlerden bahsetmemişlerdir.²¹⁷

²¹² Zeccâc, Ebû İshâh İbrâhîm b. es-Serî, **Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh**, V, 160.

²¹³ Zemahşerî, **Keşşâf**, IV, 391; Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, IV, 365.

²¹⁴ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 295a.

²¹⁵ **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 295a.

²¹⁶ Bu mürted kadınların isimleri: 1- Ümmü'l-Hakem. Ebû Süfyân'ın kızı olup sahâbeden 'Îyâz b. Şeddâd el-Fehrî ile evli idi. 2- Fâtıma binti Ebû Ümeyye. Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın karısı olup, Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme'nin (r.a.) kız kardeşi idi. 3- Ukbe'nin kızı Berû', sahâbeden Şemmâs b. Osmân'ın karısı idi. 4- Abde binti Abdül'uzzâ b. Nadle, kocası sahâbeden Amr b. Abdi

B- Kadının Nafakası ve Meskeni Çocuğun Bakımı

Burada “nafaka ve mesken” derken, evlilik döneminde ve sonrasında, özellikle annenin ve beraberinde çocuğun iâşe-ibâte ve giyim-kuşam masraflarının baba tarafından ya da onun adına vârisleri tarafından karşılanması kastedilmektedir. Aynı şekilde; “çocuğun bakımı” derken de onun “hıdâne-hadâne” denen beslenip büyütülmesi ve özellikle de süt emzirilmesi “radâ” kastedilmektedir. Bunlar arasında, ilgili âyetler özellikle vurguladığı için “çocuğun süt emzirilmesi”, onun ne kadar süreyle emzirileceği, “evliliği harâm kılan süt emmenin zamanı ve miktarı” öne çıkmaktadır. Bütün bu konuları tek başlık altında işlememizin sebebi; aşağıda göreceğimiz üzere, ilgili âyetlerin bunları birbirlerinden ayrılmayacak şekilde bir bütün olarak ele almış olmalarıdır. Önce süt emzirmeden başlayalım:

Yeni doğan bir çocuk kendi annesini emsin ya da hiç emmesin, akrabalarıyla arasındaki evlenme haramlığı, kan bağıyla oluşan haramlıktır. Burada kan bağı öne geçtiği için, “süt emme bağı haramlığı”na sıra dahi gelmez. Bunun böyle olduğu zaten açıktır. Ayrıca kan bağı ve süt bağı diye iki yolla oluşan evlenme haramlığının her ikisinin farklılığını hissettirecek şekilde, **tahrîm âyeti** (Nisâ; 4/ 23) sarîh ve muhkem şekilde işâret etmiştir. Burada konumuzla ilgili haramlık, bu çocuğun kendi öz annesinden başka bir kadının sütünü emerek beslenmesi sonucunda oluşan süt bağı haramlığıdır.

Süt emmenin evlilik harâmlığı doğurduğuna ve bu yolla harâm olan kadınlara “Nesep ve Sebep Yoluyla Harâm Olan Kadınlar” başlığı altında, daha önce değinmiştik. Süt haramlığındaki sınıfların, nesep/kan haramlığı gibi kabul edilmesinin aslında Hz. Peygamber’in; “*Nesep/ kan akrabalığı yoluyla harâm olanlar, süt emzirme yoluyla da harâm olurlar*”²¹⁸ hadîs-i şerîfine dayandığı vurgunlamıştır. Burada şimdi biz bu “haramlığı oluşturan emmenin zamanına ve miktarına” değineceğiz.

Vüdd idi. 5- Hind, Ebû Cehil’in kızı olup Hişâm b. el-‘Âs ile evli idi. 6- Külsûm binti Cervel, Hz. Ömer ile evli idi. Bkz: Zemaşerî, **Keşşâf**, IV, 392.

²¹⁷ Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, II, 488; Neseî, Ebû’l-Berekât, age, IV, 365.

²¹⁸ Buhârî, Şehâdât, 7, Nikâh, 2, 27, 117, Humus, 4, Radâ’, 1, 2, 9, 12; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 34; Dârimî, Sünen, Nikâh, 48; İmâm Mâlik, Muvattâ, Radâ’, 1, 2, 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 275, 290, 329, 339, IV, 4, 5, VI, 44, 51, 66, 72, 102, 178. **Hiz. Âişe ve İbn Abbâs**’dan (r.a.) nakledilen bu hadîs-i şerîf, müttetekun aleyh’tir. (Bkz: Zemaşerî, **Keşşâf**, I, 379; Kadı Beydâvî, **Envâru’t-Tenzîl**, I, 208; Neseî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 321). Aynı manaya gelen şu

(الرَضَاعُ) veya (الرَضَاعَةُ) sözcüğü Arapça’da (رَضِعَ، رَضِعَ، رَضِعَ) şeklinde üç ayrı babdan da kullanımlakta olup, mâzî-fiil kökünden masdar olarak, “bir çocuğun annesinin sütünü emmesi” manasına gelir. Bir isim ve fıkıh ıstılâhı olarak, “sütkardeşliği ve süthısımlığı, süt emme çağında çocuğun bir kadından süt emmesi” manalarında kullanılır. (الرَضِيعُ والرَضِيعَةُ والرَضِيعُ والرَضِيعَةُ) süt emen çocuk, (الرَضِيعَةُ) yavrusuna süt emziren anne ya da keçi, (الرَضِيعُ) süt emzirmek istemek, süt anne aramak, (الرَضِيعُ) lafzı, hem ism-i fâilin ve hem de ism-i âletin çoğulu olduğu için, süt emilen anneler ve onların memeleri manasına gelmektedir.²¹⁹

Doğan bir çocuğun en önemli gıdası anne sütüdür. Çocuğun fizikî ve biyolojik gelişmesinde anne sütünün önemi günümüz tıp otoritelerince de ortaya konulmuştur. Bu nedenle yeni doğan çocuğa belirli bir gelişim süresince anne sütü vermek çok önemli sayılmıştır. Doğan bir çocuğu öncelikle öz annesinin emzirmesi esas olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle ona dışarıdan sütanne bulunması da gerekli olabilmektedir. Kimi zaman toplum örfünde, Mekke-Tâif-çöl arasında olduğu gibi, bebeğin sağlık, eğitim veya iyi bir dil öğrenmesi gibi sebeplerle ya da çocuğun kendi öz annesini emmeye mânî bir durum ortaya çıktığında, çocuğun sütanneye verildiği görülmüştür.²²⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de süt emzirmeye değinen âyetler hem süt emzirmeyi emir ve teşvik ederler, hem de süt emzirmeyi düzenleyen hükümler ihtivâ ederler. İçinde (رَضِعَ) fiil kökünün ve türevlerinin zikredildiği âyetler; Bakara, Nisâ, Hacc, Kasas ve Talâk olmak üzere; toplam 5 sûrede, 11 yerdedir. Bu âyetler, Kur’ân-ı Kerîm’de Mushaf tertibine göre şöyledir:

Bakara; 2/233: (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ)

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen (babalar) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”

hadîs-i şerifleri de burada zikretmek mümkündür: (الرَضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوَلَادَةُ) “Doğumla harâm kılınan şeyi, süt emzirmek de harâm kılar.” Bkz: Buhârî, Humus, 4, Nikâh, 20, 21; Müslim, Radâ’, 1; İmâm Mâlik, muvattâ’, Radâ’, 1. (حَرِّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا تُحَرِّمُونَ مِنَ النَّسَبِ) “Nesep yoluyla harâm saydığınız şeyi, süt emzirmek yoluyla da harâm sayınız.” Bkz: Buhârî, Tefsîr, Sûre 33/9; Nikâh, 27, Edeb, 93; Müslim, Radâ’, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 72.

²¹⁹ Cevherî, es-Sihâh, s. 411, (ra da’a) md; Feyrûzâbâdî, el-Kâmûsü’l-muhît, s. 932, (ra da’a) md; Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Kitâbü’l-‘ayn, s. 300, (ra da’a) md; Kal’acî, Kuneybî, Mu’cemü lügati’l-fukahâ’, s. 233, (radâ’) md, s. 422, “mürdi” md; Döndüren, Hamdi, Delilleriyle Âile İlmihâli, s. 310.

²²⁰ Döndüren, Hamdi, age, s. 310, 314.

Bakara; 2/233:

(وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ)،

“Eğer çocuklarınızı bir sütanneye emzirtmek isterseniz, (ücretini) vereceğiniz örfe uygun olarak ödedikten sonra size bir sorumluluk yoktur.”

Nisâ; 4/23: (وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ)

“Sizi emziren sütanneleriniz ve süt kızkardeşleriniz sizlere harâm kılındı.”

Hacc; 22/2: (يَوْمَ تَرَوْهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا)

“Onu (kıyâmet zelzelesini) gördüğünüz gün, her emzikli (anne) emzirdiği çocuğunu unutup ondan vezgeçecek ve her gebe kadın kendi yükünü düşürecektir.”

Kasas; 28/7, 12: (وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ)، (وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرْضَاعَ مِنْ

قَبْلِ)

“7- Mûsâ'nın annesine; onu emzir, ... diye vahyettik, emrettik.” 12- “Biz daha önce onu başka sütannelerin emzirmesini engellemiştik.”

Talâk; 65/6: (فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأَتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ، وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسْتَضِعْ لَهُ أُخْرَىٰ)

“Eğer o anneler çocuğu sizin (babalar) için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin. ... Eğer güçlük içine girerseniz (yani annesiyle anlaşılamazsanın), çocuğu onun babası için başka bir kadın emzirebilir.”

Görüldüğü gibi, bu âyetlerden **Bakara** sûresinde; özellikle boşanma hükümleri bağlamında, annelerinin bebeklerini normalde iki yıl emzireceklerinden, sütanneye verilmesi durumunda ücretinin ödenmesi şartıyla bunun bir mahzuru olmadığından bahsedilir. **Nisâ** sûresinde; sütanneyle ve süt kızkardeşle evlenmenin bu çocuğa harâm olduğundan bahsedilir. **Hacc** sûresinde; kıyâmetin kopuş dehşetinden dolayı annelerin emzirdikleri çocukları bir kenara atıp terkedeceğinden bahsedilir. **Kasas** sûresinde; Hz. Mûsâ'nın çocuk iken annesi tarafından emzirilerek Nil nehrine ya da denize bırakılmasından, bilâhère Firavun'un sarayında onun annesinden başka hiçbir kadının sütünü emmeyi kabul etmemesinden bahsedilir. **Talâk** sûresinde; eşler boşandıktan sonra çocuğu anne emzirirse bunun ücretini babanın anneye ödemesi gerektiğinden, bu hususta anlaşmazlık olursa çocuğa başka bir sütanne bulma zorunluluğundan bahsedilmektedir.

Zikrettiğimiz bu âyetlere ilâve olarak bir de **Hz. Âişe** validemizden (r.a.) rivâyet olunan, lafzı ve tilâveti neshedilmiş olup hükmünün bâkî kaldığı belirtilen âyet vardır. Hamdi Döndüren'in belirttiğine göre²²¹, Hz. Âişe vâlidemiz demiştir ki; “*Kur’ân’da önce, “on defâ emmekle haramlık doğar” âyeti gelmiş, daha sonra inen bir âyetle emme sayısı beşe indirilmiştir. Bu âyet Kur’ân’da okunurken Hz. Peygamber vefât etmiştir.*”²²² Hz. Âişe validemizin bahsettiği bu âyet, yine lafzı ve tilâveti mensûh, hükmü bâkî olduğu nakledilen **recim âyetine**, usûl ve rivâyet-dirâyet ilişkisi açısından, benzetilmiştir.²²³ Aşağıda zikredeceğimiz, süt emmenin zamanına ve miktarına değinen, özellikle on defâ ve beş defâ emmenin zikredildiği hadislerle bu rivâyette zikredilen âyet arasındaki ilişki de önemle değerlendirilmelidir. Bu konuda başka hadisler de vardır.²²⁴

Süt hısımlığının kurulabilmesi için, süt emme olayının çocuğun ilk iki yaşı içinde (yani süt emme çağında) olması gerekmektedir. Ebû Hanîfe’ye göre emilen sütün az ya da çok olması arasında bir fark yoktur. Burada **Mâlikîler**, **Hanefîler** ile aynı görüştedirler. **Şâfiîler** ise en az beş doyurucu ve fâsıllı emişin şart olduğunu ileri sürerler. **Hanbelîler** de esas itibarıyla bu (Şâfiîler’in) görüştedirler.²²⁵

İcî, Tâhrîm âyetinin (Nisâ; 4/23) tefsirinde; “Bizim Şâfiî mezhebimize göre haramlığa sebep olan miktar, Hz. Âişe’den (r.a.) gelen rivâyete göre; “*Beş defâ emmek*”tir.²²⁶ Ebû Hanîfe’ye göre ise “*Bir defâ emmek dahil*”²²⁷ haramlık sebebidir.” demiştir.²²⁸ **İcî**’nin belirttiği, haramlığa sebep olan süt emme miktarına **Nesefî** bu âyetin tefsirinde hiç değinmemiştir.²²⁹

Nesefî’nin fûru-u fıkıh eserinden; 1- süt emzirme, 2- bakım/hadâne ve 3- nafaka ve mesken konularını sırasıyla ele alacağız: O, *Kenzü’l-dekâik*’inde, **کتاب**)

²²¹ Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Âile İlmihâli**, s. 315.

²²² Bkz: Ebû Dâvûd, Nikâh, 49; Müslim, Radâ’, 25, İmâm Mâlik, el-Muvattâ, Radâ’, 18; Dârimî, Sünen, Nikâh, 49; Döndüren, Hamdi, age, s. 315.

²²³ İbn Mâce, Hudûd, 9; Dârimî, Sünen, Hudûd, 16; İmâm Mâlik, el-Muvattâ, Hudûd, 10; Döndüren, Hamdi, age, s. 315.

²²⁴ Buhârî, Şehâdât, 7, Nikâh, 21; Müslim, Radâ’, 19, 20, 21, 25, 32; Ebû Dâvûd, Nikâh, 8, 9, 10, 19; Tirmizî, Radâ’, 3; Nesâî, Nikâh, 51; İbn Mâce, Nikâh, 35, 37; Dârimî, Sünen, Nikâh, 49, 52; İmâm Mâlik, Muvattâ’, Radâ’, 6, 7, 10, 12, 13, 15, 18; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/4, 201, 255, 261, 271;

²²⁵ Bkz: Ebû Zehra, **Muhammed, el-Ahvâlü’s-Şahsiyye**, s. 79-81; Aydın, M. Âkif, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 272 (dipnot).

²²⁶ Ebû Dâvûd, Nikâh, 9, 10; İmâm Mâlik, Muvattâ’, Radâ’, 13; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI/ 201, 255, 269, 271.

²²⁷ İmâm Mâlik, Muvattâ’, Radâ’, 12.

²²⁸ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-Tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no: 50, vr. 137b, 138a.

²²⁹ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 320-321.

(الرَّضَاع) “Süt emme/emzirme” başlığı altında, süt emmeyi tarif ederken; “Süt çocuğun bir kadının memesini belirli bir vakitte emmesidir. Bu emme az da olsa otuz ay içinde olmuşsa,²³⁰ nesep harâmlığı gibi haramlık doğurur. (Bu, Ebû Hanîfe’nin, “*azı da çoğu da haramlık doğurur*”, diye bilinen görüşüdür)... Yemekle karıştırılarak çocuğa verilen süt, haramlığa sebep olmaz. Eğer sütannenin sütü; suyla, ilaçla, koyun-keçi sütüyle ya da başka bir kadının sütüyle karıştırılırsa, sütannenin sütünün bu sütlerden fazla olması durumunda harâmlığa sebep olur. Bâkire kızın ve ölü kadının sütü de haramlık doğurur. Eğer bu süt, çocuğa şırıngayla (damardan) verilirse haramlık doğurmaz. Erkeğin sütü ya da koyun-keçinin sütü haramlık doğurmaz. ...” demiştir.²³¹

Nesefî yine, (بَابُ الْحَضَانَةِ) “Çocuğun Bakımı” başlığı altında şöyle açıklamalarda bulunmuştur: “Ayrılmadan (boşamadan) önce de sonra da çocuğun **bakım/hadâne** hakkı öncelikle öz annesine âittir. Sonra sırasıyla; annearne, babaanne, babanın ve annenin bacısı (hala ya da teyze), öz hala ve öz teyze, sonra üvey olanları, ... şeklinde devam eder.”²³²

Nesefî yine, (بَابُ النِّفْقَةِ) “Nafaka” başlığı altında meseleyi şöyle anlatmaktadır: “Kadının/zevcenin **nafaka** ve giyim-kuşam (**kisvet**) masraflarını her ikisinin maddî imkânına göre karşılamak, kocanın/babanın üzerine vaciptir, mehir (ödenmediği) için kadın kendisini kocasından (onunla cinsel ilişki yaşamaktan) alıkoysa bile. Ancak kadının bu haklara sahip olabilmesi için; kocasına karşı gelip onunla geçimsizlik (nüşûz) yapmaması, cinsel ilişkiye giremeyecek kadar küçük yaşta olmaması, üzerindeki borç sebebiyle hapistede olmaması, gasbedilip (kaçırılmış) olmaması, kocasından başka bir erkekle hacc ediyor olmaması, hastalığı sebebiyle kocasının evine gelememiş ve zifâf edememiş olmaması gerekmektedir. (Yani kadın, saydığımız sebeplerden dolayı, kocasını kendisi ve bedeni üzerindeki haklardan mahrum edince, kendisi de nafaka ve giyim-kuşam haklarından mahrum bırakılmaktadır).”²³³

²³⁰ Müfessirimiz ve fakihimiz **Nesefî** burada süt emme süresinin başına muhtaemelen hamilelik süresini de eklemiş olmalıdır. Çünkü ilgili âyetlere (Lokmân; 31/14 ve Ahkâf; 46/15) göre her ikisinin toplam süresi 30 ay, sadece çocuğun süt emme ve süttten kesilmesi iki yıl yani 24 ay, hâmileliğin en kısa süresi de 6 aydır.

²³¹ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 267-268.

²³² Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 311-312.

²³³ Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, s. 313-315.

Nesefî şöyle devam eder: “Koca zenginse karısının hizmetçisinin masraflarını da karşılamalıdır. Koca nafaka ödemekten âciz olduğu gerekçesiyle karısından ayrılmaz, (mahkeme onları tefrik edemez). Karısının bu sebeple kocası adına ve onun üzerine borçlanması istenir, yani kocası ileride imkân bulunca ödemek üzere kadın mezkûr ihtiyaçlarını borçlanarak karşılamalıdır. Hâkim, kocanın fakirlik nafakası ödeyeceğine hükmetse bile, koca zenginse nafakayı gönüllü ve bol olarak öder.²³⁴ Geçmişte kalmış nafakanın ödenmesi gerekmez, ancak bunu ödeyeceğine dâir mahkeme kararı (بالقضاء) ya da eşlerin anlaşmalı rızâları varsa koca bunu ödemelidir. Önceden mahkemenin hükme bağlamış olduğu nafaka (المقضية والمفروضة), karı-kocadan birinin ölmesiyle düşer, ödenmesi gerekmez. Yine bu durumda, daha önceden (örneğin, bir yıllık) mu’accel/peşin olarak ödenmiş nafakanın geri iâdesi yapılmaz.”²³⁵

Nesefî devamla der ki; “Karısını, kocası kendi akrabalarının ve ev halkının olmadığı bir evde iskân ettirmekle yükümlüdür. Ancak karısının akrabalarıyla diledikleri zaman görüşmelerine mânî olamaz. Koca ortadan kaybolmuşsa; karısının, çocuğunun, vâlideyninin nafakaları bu kocanın kendisine malını emânet olarak bıraktığı ve kendisinin de bunu beyân/ikrâr ettiği, ya da hâkimin bu emânet bırakma durumunu ve mezkûr eşlerin evli olduklarını bildiği durumda, emânet bırakılmış olan kimseden bu mal alınarak nafaka masrafları ödenir. Ancak bu durumda, kaybolan kocanın bu nafakayı önceden ödemiş olması veya karısının **nâsize**²³⁶ olması ihtimâline karşı ihtiyaten, kadından kefil talep edilir ve alınır. Boşamadan dolayı iddet bekleyen (yani ric’î talâkla boşanmış olan) kadına da nafaka ödenmelidir. Kocası ölen ve kendisi mâsiyet/günah işlemiş olan (yani riddet edip dinden çıkan veya boşamadan önce kocasının oğluna kendisini öptüren, cinsel yakınlaşma imkânı veren) kadının kocasından nafaka hakkı yoktur. Kesin boşamadan sonra riddet eden kadının nafaka

²³⁴ Fakirlik nafakası (نفقة الإعسار) : Kocanın fakir ve mâlî olarak zor durumda olması durumunda karısına ödeyeceği az miktardaki nafakadır. Zenginlik nafakası (نفقة اليسار) : Kocanın zengin ve maddî olarak iyi durumda olması durumunda karısına ödeyeceği bol miktardaki nafakadır. Her iki nafakadan hangisiniyle kocanın mükellef kılınacağına mahkemede hâkim/kadı karar vermektedir. (Bkz. Halebî, **Mültekâ**, I, 300-301).

²³⁵ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Kenzü'd-dekâik**, s. 313-315.

²³⁶ **Nâsize**: Kocasıyla iyi geçinmeyen, ona itaat etmeyen ve onun kendisi için temin ettiği evden yine onun izni olmadan rastgele dışarı çıkıp bir yerlere giden kadındır.

hakkı düşer. Kesin boşandıktan sonra kocasının oğluna kendisini öptüren kadının kocasından alacağı nafaka hakkı düşmez.”²³⁷

Nesefî şöyle devam eder: “Koca/baba, küçük çocuğuna da nafaka ödemekle yükümlüdür. Anne, çocuğunu emzirmeye mecbur tutulamaz. (Bu durumda), annenin yanında çocuğunu emzirecek başka bir sütanne kiralanmalıdır. Çocuğun kendi öz annesi, babasıyla evliyken ya da boşamadan dolayı iddet beklemekte iken sütanne olarak kiralanamaz. Ancak iddeti bitip bâin talâkla ayrıldıktan sonra, başka sütannenin istediği ücretten fazlasını da talep etmiyorsa, sütanne olarak kirâlanmaya öz anne daha lâyıktır. Eğer fakir iseler; ebeveynin, dedelerin ve ninelerin de nafaka hakkı vardır. Din farklılığından dolayı nafaka hakkı yoktur, ancak evlilik ve evlâtlık bağı olanlar hâriç. Oğlunun ve ebeveyninin nafakalarını ödemekle yükümlü olmaları hususunda hiç kimsenin babanın ve çocuğun bu yükümlülüğünü paylaşması gerekmez. Kişi zengin ise ve masrafları karşılama imkânı varsa; çalışıp para kazanmaktan âciz olan fakir ve mahrem akrabalarının nafakalarını da, onların mirastaki payları oranında, ödemelidir.”²³⁸

Nesefî, konuyu şöyle bitirir: “Mahkeme kararıyla çocuk için ve yakın akraba için nafaka ödenmesi gerektiğine hükmedilmişse ve aradan (uzun) süre geçmişse, bu nafaka hakkı düşer. Ancak hâkim nafaka hakkı olanlara “nafaka ödemekle yükümlü olan adına ve onun üzerine borçlanarak nafaka ihtiyacınızı görün” diye izin vermişse bu hak düşmez.”²³⁹

Müfessirimiz **Adudiddîn el-Îcî**’nin fûru-u fıkha dâir eseri olmadığı için, bu konuların açıklamalarını ancak olanı kadarıyla tefsirinden açıklamaya çalışacağız. Kendisi bir **Şâfiî** âlimi olduğu için bu mezhebin fûru-u fıkıh kaynaklarındaki görüşlerin onun görüşlerini de yansıttığını söylemek mümkündür. Şimdi müfessirlerimizin tefsirlerinde bu mes’elede nasıl yer verdiklerine bakalım:

Bakara; 2/233. âyet:

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ، وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا، لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ، فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا، وَإِنْ أَرَدْتُمْ

²³⁷ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Kenzü’d-dekâik**, s. 313-315.

²³⁸ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 313-315.

²³⁹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, s. 313-315.

أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ، وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Emzirmeyi tamamlamak isteyenler (babalar) için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği bilinen örfe uygun olarak, çocuk kendisinin olana (babaya) âittir. Kimseye güç yetireceğinin dışında (yük ve sorumluluk) teklif edilmez. Anne, çocuğu dolayısıyla, çocuk kendisinin olan baba da çocuğu dolayısıyla zarara uğratılmasın; mirasçı üzerinde (ki sorumluluk ve görev) de bunun gibidir. Eğer (anne ve baba) aralarında rızâ ile anlaşarak (çocuğu iki yıl tamamlanmadan) süttten ayırmayı isterlerse, ikisi için de (bu hususta) bir güçlük/günah yoktur. Ve eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, vereceğinizi örfe (âdete ve adâlete) uygun olarak ödedikten sonra size bir sorumluluk (engel) yoktur. Allah’dan korkup sakının ve iyi bilin ki, Allah yaptıklarınızı görendir.”

Bakara; 2/233. âyet²⁴⁰: Neseffî’nin Medârikü’t-Tenzîl’de, özellikle bu âyetin tefsirinde mes’eleyi geniş şekilde ele aldığını görmekteyiz. O, çocuğun süt emme zamanına değinmekle birlikte, bundan daha ziyâde anne-babanın evli iken ya da boşandıktan sonra anlaşmaları ya da anlaşamamaları durumunda çocuğu kimin emzireceği ve her iki halde de annenin nafaka masraflarını, çocuğun gıdâ ihtiyaçlarını kimin karşılayacağı üzerinde durmaktadır. Bu durumda anne-babanın birbirleriyle ilişkileri, çocuğa karşı davranışları ya da çocuk sebebiyle birbirlerine baskı ya da şantaj yapmak gibi gayr-i ahlâkî davranışlara karşı onları uyarmıştır. Yani mes’eleyi süt emmeden daha geniş alarak, çocuğun ve annesinin nafakasını da mes’eleye dâhil etmektedir. Mes’elenin genişçe ele alınması zaten âyetten kaynaklanmaktadır. İcî de âyeti aynı şekilde, hattâ daha genişçe tefsir etmiştir.

(وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ) Neseffî’ye göre; âyetteki يُرْضِعْنَ fiili, **ihbârî**dir ama inşâî manada olup **emir** manası ifâde eder. Yani; “emzirsinler” demektir. Bakara; 2/228. âyetinde (وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) geçen fiil de bu şekilde olup; lafzı **ihbârî**dir, manası inşâîdir. Yani “beklesinler” demektir. Ancak âyetteki “emzirsinler” emir fiili **nedb** ifâde eder, ya da; 1- çocuğun annesinin memesinden başkasını kabul etmemesi, 2- başka bir sütanne bulunamaması, 3- bulunan sütannenin

²⁴⁰ Neseffî, Ebü’l-Berekât, Medârikü’t-Tenzîl, I, 183-185.

ücretini ödemeye babanın maddî gücünün el vermemesi ve 4- çocuğun babasından boşanmış annesini ısrarla istemesi gibi durumlarda bu fiil **vücûb** ifâde eder ve özannenin kendi çocuğunu emzirmesi zarûrî olur. Boşanmış anne, baba adına çocuğu emzirirken hem bu annenin hem de çocuğun **nafaka ve giyim-kuşam** masraflarını karşılamak, emzirmeden dolayı, babanın görevidir. (حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ) ibâresindeki “iki yıl”; zaman zarfı manası taşır. “tam” kelimesi ise sıfat olup **te’kîd** ifâde eder. Ancak bu, (gramer ve î’râb olarak) **te’kîd** ifâde etse de **bağlayıcı değildir**. Çünkü örneğin sen, bir kimsenin yanında tam iki yıl kalmamış olsan da; “Ben falan kimsenin yanında (yaklaşık) iki yıl kaldım” diye bir cümle kullanabilirsin. (فَبِأَنَّكَ تَقُولُ: أَقَمْتُ عِنْدَ فُلَانٍ حَوْلَيْنِ وَلَمْ تَسْتَكَمِلْهُمَا) (Bu, örfte ve günlük dil kullanımında normal karşılanır).²⁴¹

Îcî öncelikle, bu âyetin bir önceki âyetle aralarındaki mana ve muhtevâ ilişkisine (وجه المناسبة) değinerek; “Önceki âyet nikâhtan/evlilikten bahsetmişti. Çocuk da evliliğin meyvesi olduğu için bu âyette çocuğun hukukundan ve süt emmesinden bahsedilmektedir” demiştir. Îcî, âyette geçen (يَرْضِعُنَّ) fiilinin Nesefî gibi, **ihbârî** olduğunu ama **inşâî/emir** manası taşıdığını ve **te’kîd** ifade ettiğini belirtmiştir. Bu fiilin; sadece çocuğun özannesinin memesinden başkasını kabul etmeme ve özanneden başka çocuğu emzirecek kadın bulunamaması durumlarında **vücûb** ifade ettiğini, bunların dışındaki hallerde **nedb**’e hamledilmesi gerektiğini söyler. Diğer bir ifadeyle; çocuğa sütünü emeyeceği başka bir kadın bulunamazsa özannesini onu emzirmek zorundadır, aksi halde mecbur değildir, der. Nesefî de aynı hükümleri belirtmişti. Âyetteki (يُحْمَلُ) fiilinin (تَأْمِينُ) fiilinden bedel olarak geldiğini, daha doğrusu (كَامِلَيْنِ) kelimesinin (تَأْمِينُ) kelimesinden bedel olduğunu belirtmiştir. Çünkü âyette (يُحْمَلُ) kelimesi değil de (كَامِلَيْنِ) kelimesi zikredilmiştir. Âyetteki (وَالْوَالِدَاتُ) lafzının; “hem boşanmış anneleri ve hem de diğerlerini (hâlâ evli olanlarını)” kapsadığını söyler. “Sadece boşanmış olanların” kastedildiğine dâir zayıf bir rivâyetin de olduğunu nakleder. Âyette müsennâ/ikil olarak zikredilmiş olan (أَلْحَوْلُ) “havl, sene” lafzının; “bir yerden bir yere intikâl etmek” manasına gediğini söyler ve buna (تَحَوَّلَ عَنِ الْمَكَانِ) “Mekândan ayrıldı,

²⁴¹ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 183-184.

başka bir yere gitti” örneğini verir. Ya da bu lafzın “inkılâb etmek, değişmek, dönmek” manasına geldiğini beyân eder.²⁴²

Nesefî’ye göre; (لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ) âyetin bu kısmı hitâbın ve hükmün kime tevcih edildiğini gösterir. Yani; hitâb, anneden çocuğun tam iki yıl emzirilmesini talep eden babaya tevcih edilmiştir. Vel-hâsıl; çocuğu emzirmek (için elinden geleni yapmak ve masraflarını karşılamak) babanın görevidir, annenin değil. Eğer özanne gönüllü olarak çocuğunu emzirmek istemezse, ona sütanne bulmak da babanın görevidir. Özannenin çocuğu emzirmesi mendûbdur, mecbûrî değildir. Ayrıca çocuğun özannesini varken (babayla evli iken) ya da boşanmış olup hâlâ iddeti içinde (evlilik bağları tam olarak kopmamış) iken, bu annenin sütanne gibi kirâlanması câiz değildir. (Kirâlama ancak bâin talâktan sonra olur).²⁴³

Nesefî der ki: (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ) ibâresindeki (لَهُ) zamiri; meçhul fiilin (ism-i mef’ûlün, el-mevlûd’ün) nâib-ifâilî olarak mahallen merfûdur. Bunun benzeri durum (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ) âyetindeki (عَلَيْهِمْ) zamirinde vardır. (Bakara; 1/7). Âyette çocuğun **babasından** bahsedilirken özellikle (الْوَالِدُ) “baba” kelimesi değil, (الْمَوْلُودُ لَهُ) ibâresi tercih edilmiştir. Bunun sebebi; annelerin çocuklarını babalar için doğurduğuna vurgu yapılmasıdır. Çünkü çocuklar babalara âit olup, nesepleri de babalara izâfe edilir. Bu nedenle; sütannelerde olduğu gibi, özanneler çocuklarını babaları adına emzirdiklerinde bu annelerin nafaka, yiyecek ve giyecek masraflarını üstlenmek babaların görevidir. Eğer sen dikkat edersen, Lokmân; 31/33. يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ) âyetinde; kıyâmet sahnesinde, asıl maksad baba-evlât ilişkisini kastetmek olmadığı halde, yine de çocuk babasına nisbet edilmiştir.²⁴⁴

Îcî, (الْمَوْلُودُ لَهُ) ibâresini; “Çocuğun babası” diye açıklar, çünkü çocuğun (annesi tarafından), babası için ve ona âit olarak dünyaya getirildiğini söyler. Nesefî de benzer açıklamayı yapmıştır. Îcî bunu, Zemahşerî’den²⁴⁵ naklettiği ve İbn Reşîd el-Me’mûn için söylenmiş olan beyitle örneklendirir:

²⁴² Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 81b.

²⁴³ Nesefî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 184.

²⁴⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, ge, I, 184.

²⁴⁵ Zemahşerî, **Keşşâf**, I, 214.

(فَإِنَّمَا أُمَمَاتُ النَّاسِ أَوْعِيَّةٌ مُسْتَوْدَعَاتٌ وَلِلْأَبَاءِ أَبْنَاءٌ)

“İnsanların anneleri (onların rahimleri), emânet bırakılan bir kaptır,

Çocuklar da babalarına âittir.”

İcî, âyetle (الْمَوْلُودِ لَهُ) ibâresinin özellikle seçilerek kullanılmış olmasını; annelerin nafaka, yiyecek ve giyecek masraflarını babanın ödemesinin zorunlu olduğuna delil sayar ve buna “ücret” adını verir. Bu ibârenin İmâm Şâfiî’nin; “Özannenin (boşanmış olsun ya da olmasın), çocuğu için sütanne olarak kirâlanması câizdir” görüşünün delili olduğunu belirtir. Bu görüşü Ebû Hanîfe’nin kabul etmediğini, özanne kocasından boşanmış olsa dahî, iddet beklediği sürece (kocasına hâlâ nikâh bağıyla bağlı olduğu için), onun sütanne olarak kirâlanamayacağını (zaten çocuğunu emzirmeye mecbur olduğunu, ancak kocasından bâin talâkla ayrıldıktan sonra sütanne olarak kirâlanabileceği) görüşüne kâil olduğunu nakleder.²⁴⁶

İcî, âyetle (لِمَنْ أَرَادَ) ibâresinin Nesefî gibi, hitâbın ve hükmün kime, yani babaya tevcih edildiğini göstermek için geldiğini söyler. Başka âyetle²⁴⁷ geçen (هَيْتَ لَكَ) şeklindeki kullanımı da buna örnek olarak verir. Buradaki (لِمَنْ أَرَادَ) ibâresinin (يَرْضَعُنَّ) fiiline taalluk edebileceğini, çünkü çocuğu emzirme (masraflarını), nafakada olduğu gibi, babanın ödemesi gerektiğini belirtir. Yine, (لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ) ibâresinin, çocuğun iki yıldan daha az emzirilebileceğine delil olduğunu ve bunun (anne ve baba için) hafifletici bir hüküm olarak gelmiş olduğunu beyân eder. Nesefî de böyle açıklamıştır. İcî, burada süt emzirme süresinin, Hz. Peygamber’in; “İki yıldan sonra süt emmek yoktur”²⁴⁸ hadîsini delil göstererek, en fazla iki yılla sınırlandırıldığını beyân eder. Şer’î hüküm bu şekilde olunca ve yine Hz. Peygamber’in verdiği; “Nesep ve kan akrabalığı yoluyla harâm olan şey, süt emme yoluyla da harâm olur” hükmünden hareketle; süt emmenin tesirinin ve haramlık doğurmasının hangi süreye kadar devam edeceğini (yani, en fazla iki yıla kadar olduğunu) beyân eder, der. Hem bu hadîs-i şeriften ve hem de (وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا)²⁴⁹ âyetinden, “hâmileliğin en az

²⁴⁶ İcî, Adudüddîn, *Tahkîku’t-tefsîr*, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 81b.

²⁴⁷ Yusuf; 12/23.

²⁴⁸ Buhârî, Nikâh, 21.

²⁴⁹ Ahkâf; 46/15.

müddetinin altı ay olduğu hükmü” çıkar, der.²⁵⁰ Buraya konuyla ilgisi açısından (وَفَصَالَهُ) âyetini²⁵¹ de ekleyebiliriz.

Îcî, “İki tam yıl” mutlak süresinin “emzirmeyi (iki yıla) tamamlamak isteyenler için” diye kayıtlanmasını, “acaba bu tam iki yılı tamamlamak şart mıdır? bu süre aşılabılır mı? ya da eksik bırakılabilir mi?” vehmini ortadan kaldırmak için gelmiştir, der. Buna delillendirmek için Nesefî’nin örneğini verir. Âyetteki (يُتَمِّ) fiilinin (mansûb okunmasının yanında) merfû’ olarak da okunabileceğini, çünkü başındaki âmil olan (أَنْ) en-i masdariyye edatının (مَا) mâ-i masdariyye ile yakın manada olduklarını belirtir. Yani çocuğu iki yıl emzirme zorunluluğu olmadığını, anne ve baba anlaşırlarsa bunu azaltabileceklerini belirtir.²⁵²

Nesefî; (رَزَقَهُنَّ وَكَسَوْتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresinde; ma’rûf’den maksadın “isrâfa ve cimriliğe kaçmadan yapılacak olan harcama” olduğunu açıklamıştır ve âyetin devamının bunu zaten tefsir ettiğini belirtmiştir. Âyetin devâmı şöyledir: (لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا) Nesefî buradaki vüs’a’dan maksadın; “imkân ve güç nisbetinde elde edilebilen şeyler” olduğunu, tekliif’in ise; “kişinin külfet olarak kaldırabileceği, üstesinden gelebileceği şeyi ona yüklemek, o kişiyi bununla ilzâm etmek” olduğunu söyler. Âyetteki (وَسَعَهَا) kelimesi; (إِلَّا) edatından sonra gelen müstesnâ olarak değil de, (لَا تُكَلِّفُ) meçhul fiilinin ikinci mef’ûlü olarak mansûb gelmiştir. (Birinci mef’ûlü ise; nâib-i fâil olan (نَفْسًا) kelimesidir). Burada (إِلَّا) istisnâ edatı iki mef’ûl arasına girmiştir.²⁵³ Bu ilk kullanımı sonraki iki âyet daha bâriz şekilde gösterir:

1-Bakara; 2/233: (لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا)

2-Bakara; 2/286. âyeti: (لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا)

3-Talâk; 65/7. âyeti: (لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا)

Îcî, âyetteki (الْوُسْعُ)، (التكليف)، (المعروف) lafızlarını ve ibârelerini Nesefî gibi tahlil ederek açıklamıştır. Ancak Îcî, “ma’rûf’u açıklarken; kocanın yüklenebileceği

²⁵⁰ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 81b.

²⁵¹ Lokmân, 31/14.

²⁵² Îcî, Adudüddîn, age, vr. 81b.

²⁵³ Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 184.

nafaka, giyecek ve yiyecek masraflarının ma'rûfa derken, yani hâkimin kararıyla ve takdiriyle tayin edilmesi gerektiğini söyler. Bu nedenle, hiç kimseye tâkatının üstünde yük/masraf yüklenemeyeceğini, “**me‘ûn/me‘ûne**” denen ev azığı ve erzâk masraflarının babaya yüklendiğini belirtir. Yine bu âyete göre; köleye (efendisi tarafından), ancak gücünün yeteceği şeylerin yüklenmesi gerektiğini beyân eder. Âyette geçen ve az önce zikrettiğimiz üç lafızdan ve özellikle üçüncüsü olan **vüs'a**'dan; **عَدَمٌ وَفُوعُ التَّكْلِيفِ بِمَا لَا يُطَاقُ** “Hiç kimse tâkât getiremeyeceği bir şeyle mükellef tutulamaz” hükmünün çıkarıldığını belirtir.

Nesefî, **(لَا تُضَارُّ)** fiilinin lafzını; Mekke ve Basra'nın kırâat imâmlarından **İbn Kesîr**, Ebû 'Amr ve Yâkûb'un ihbârî/nefiy fiil olarak **merfû** okuduklarını ve manayı **nehiy** (-i gâib) olarak “zarara uğratılmasın” şeklinde kastettiklerini nakleder. Bu fiilin binâsının **mâ'lûm** ve **meçhûl** olarak da okunmasının muhtemel olduğunu belirtir. İdğâm yapılmazdan evvel aslının **(لَا تُضَارُّ)** veya **(لَا تُضَارُّ)** şeklinde olduğunu belirtir. Diğer kırâat imamlarının da **nehiy** ve **meczûm** olarak **(لَا تُضَارُّ)** okuduklarını nakletmiştir.²⁵⁴

Nesefî, **(لَا تُضَارُّ وَالِدَةً بِوَلَدِهَا)** ibâresini; “anne, çocuk sebebiyle kocasına zarar vermesin. Şöyle ki; çocuk sebebiyle babaya katı ve acımasız davranmasın, ondan adâlete (ve ma'rûf'a) uymayacak (israfa ve lükse kaçacak) şekilde yiyecek ve giyecek talebinde bulunmasın, onun kalbine çocuğa kötü ve ölçüsüzce davranacağı korkusunu yaymasın, çocuk kendisine iyice alıştıktan sonra (bunu fırsat bilerek) “bu çocuğu ben emzirmem ona başka bir sütanne bul” gibi sözler söylemesin”, diye açıklamıştır. **وَلَا** **(مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ)** ibâresini ise; “Baba da aynı şekilde çocuk sebebiyle anneye kötü davranmasın. Şöyle ki; ödemekle yükümlü olduğu yiyecek ve giyecek gibi şeylerden onu mahrum bırakmasın, karısı çocuğu emzirmek istediği halde çocuğu elinden alarak onu çocuktan mahrum etmesin” şeklinde açıklar. Bu verdiğimiz manaları **Nesefî** âyette geçen **(لَا تُضَارُّ)** fiilinin, **fâil-mâlûm** sîgasıyla olması durumuna göre vermiştir. Eğer **mef'ûl-meçhul** sîgasıyla olduğu kabul edilirse mananın; “Çocuk sebebiyle koca tarafından karısına bir zarar iliştilmesin, karısı tarafından kocasına bir zarar iliştilmesin” şeklinde olduğunu beyân eder. **Nesefî** âyetteki **(تُضَارُّ)** fiilinin **müfâ'ale**

²⁵⁴ Nesefî, Ebû'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 184.

bâbında kullanıldığında; “Karı kocanın karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermeye çalışmaları” diye anlar. Ancak müfâ’ale bâbından değil de, **sülâsî** bâbdan (تَضَرُّ) şeklinde kullanıldığında mananın; “kadın çocuğuna zarar vermesin, onu beslerken ve süt gıdasını verirken kötü davranmasın, onu besinsiz bırakmaya çalışmasın, çocuk kendisine tam alışmışken onu babasına iâde ederek çocuğu besinsiz ve sütsüz bırakmasın, baba da çocuğu kullanarak karısına zarar vermesin, çocuğu zorla karısının elinden almasın, ya da karısının haklarını ve masraflarını karşılama hususunda kusurlu ve ihmalkâr davranmasın ki bu sebeple karısı da çocuğa aynı şekilde kusurlu ve ihmalkâr davranmasın” şeklinde olduğunu açıklamıştır.²⁵⁵

İcî, âyette geçen (لَا تُضَارَّ وَالِدَةُ بَوْلِدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بَوْلِدِهِ) ibâresinin manasını, kelimelerinin tahlil ve îrâbını, (لَا تُضَارَّ) fiilinin îrâbını, bir önceki cümleyle ilişkisini, üslûbu biraz farklı da, Neseffî’nin yaptığı gibi açıklamıştır. Ayrıca İcî, bu fiilin sükûnlu ve şeddeli okunabildiğini, ama maksadın üzerinde şeddesiz olarak (tahfifli) vakfetmek olduğunu, bunun burada **zamiri** (Zemahşerî’ye göre **zamme**yi)²⁵⁶ ihtilâs etmek (çalmak, ödünç kullanmak) suretiyle gerçekleştiğini ve bu durumda (لَا تُضَارَّ) fiilinin, (ضَارَهُ) fiilinden geldiğinin tasavvur edilebileceğini belirtir. (لَا تُضَارَّ) fiilinin ve cümlesinin, öncesindeki (لَا تُكَلَّفُ) fiilinden ve cümlesinden bedel olarak geldiğini belirtmiştir. Kırâat imâmlarının isimlerine değinmemiştir.²⁵⁷

Neseffî, âyette çocuğun hem annesine ve hem de babasına nisbet edildiğini göstererek (بَوْلِدِهَا) ve (بَوْلِدِهِ) şekilde zikredilmiş olmasının sebebinin; (her ikisinin ve özellikle) annenin çocuğa zarar vermekten men edilmesi, ona şefkatle ve merhametle davranması gereğidir” diye açıklamıştır.²⁵⁸ İcî de aynı açıklamayı yapmıştır ve ilâve olarak; “anne, baba ve çocukta hiç birinin diğerlerinden dolayı zarar görmemesi gerektiğini” belirtmiştir.²⁵⁹

Neseffî, âyetteki (وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ) ibâresinin, bir öncesindeki (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresine atfedilmiş olduğunu beyân eder. Her

²⁵⁵ Neseffî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 184-185.

²⁵⁶ Burada doğru olanın Zemahşerî’nin naklettiği gibi **zamme** olduğu anlaşılmaktadır. İcî’nin tefsirinin metninde yazım ya da nüsha hatası olmalıdır.

²⁵⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 81b.

²⁵⁸ Neseffî, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, I, 185.

²⁵⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 81b.

iki ibâre arasında yer alan (لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا، لَا تَضَارَّ وَالِدَةٌ بَوْلَها وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ) cümlesinin de ilk ibâredeki (بِالْمَعْرُوفِ) kelimesinin tefsiri olduğunu ve iki ibâre arasında cümle-i itirâziyye (ara cümle) olduğunu beyân eder. (مِثْلُ ذَلِكَ) ibâresini; “Babanın çocuk ve annesi için ödemesi ve yapması gereken yiyecek ve giyecek gibi tüm masrafların aynısının (vârisler tarafından) karşılanması” diye tefsir eder.²⁶⁰ Kısa da olsa **İcî**’nin açıklamaları muhtevâ olarak **Nesefî**’nin açıklamaları gibidir. (وَعَلَى الْمَوْلُودِ) (وَعَلَى) cümlesinden sonraki, (وَعَلَى الْوَارِثِ) cümlesine kadar olan iki ara cümleyi, (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ) cümlesinin **tetimme**’si yani tamamlayıcısı olarak, onu beyân edip tefsir ve ta’lil etmek için geldiğini beyân etmiştir. Böylece de (وَعَلَى الْوَارِثِ) ibâresinin, (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ) ibâresine atfedilmesinin mümkün hale geldiğini belirtmiştir.²⁶¹ **Nesefî** aradaki cümlelere, **cümle-i i’tirâziyye** demişti.²⁶²

Nesefî, (babanın ölmesi durumunda), bu masrafları karşılayacak kimseler hususunda ulemâ arasında ihtilâf olduğunu, İbn Ebî Leylâ’ya göre bunların babanın tüm vârisleri olduğunu, biz Hanefîler’e göre ise, âyeti İbn Mes’ûd’un وَعَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحْمِ şeklindeki kırâatini delil göstererek, babanın vârislerinden zî rahim-i mahrem (mahremleri, Nisâ; 4/23 tahrîm âyetinde sayılan evlenilmesi harâm olan kimseler) olduğunu, nakleder. **İmâm Şâfiî**’ye göre de anne-baba ile çocuk arasında vilâdet/doğum bağı bulunan kimse yani çocuğun bizzat kendisi kendi nafakasını ödemekle yükümlüdür. Şöyle ki babanın ölümüyle malı çocuğuna mîrâs olarak kaldığından dolayı, onun süt emme masrafları ve (annesiyle kendisinin) nafaka masrafları **meûne** denen bu maldan karşılanır. Bunun hâricinde hiç kimsenin yükümlülüğü yoktur, diye nakleder.²⁶³

İcî; **Nesefî** gibi, âyette zikredilen “**vâris**”in, babanın vârisi yani çocuğun bizzat kendisi olduğunu, babanın ölmesi durumunda çocuğun süt emme ve (kendisiyle annesinin) nafaka masraflarının bu çocuğa miras kalan maldan karşılanacağını belirtir. Ancak ebeveynin geride bıraktıklarından (yani evlatlarından veya miras bıraktıkları mallarından) (وَعَلَى الْبَاقِي مِنَ الْأَبْوَانِ) karşılanacağına dâir bir rivâyeti de nakleder. Bu

²⁶⁰ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, age, I, 185.

²⁶¹ **İcî**, Adudüddîn, age, vr. 81b.

²⁶² **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, age, I, 185.

²⁶³ **Nesefî**, Ebü’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzil**, I, 185.

da öncekiyle aşağı-yukarı aynı manadadır. Bu görüşü Hz. Peygamber'in; “(Allahım)! Onu (çocuğu) bize, bizden geri kalan bir vâris kıl”²⁶⁴ duâsına dayandırır. Bu görüşün, “Annenin (ve çocuğun) nafaka masraflarının, babanın tüm vârislerine değil de bir kısmına yüklenmesi gerektiği” görüşünde olan **İmâm Şâfiî**'nin görüşüne münâsib ve muvafık olduğunu nakleder. **Ebû Hanîfe**'nin ise âyetteki “vâris” lafzını, **İbn Mes'ûd**'un mezkûr kıraatine dayanarak, kendi mezhebinin görüşü veçhiyle, “zî rahim-i mahrem; yani mahrem olan akrabalarına” hamlettiğini, dolayısıyla nafaka masraflarının onlara yüklenmesi gerektiği görüşünde olduğunu nakleder. Bu görüşün, aynı zamanda **Süfyân** (es-Sevrî ?)'nın ve diğer bazı âlimlerin görüşü olduğunu belirtir.²⁶⁵ **Nesefî** de benzer rivâyetleri nakletmiştir.²⁶⁶ **İcî** ayrıca, âyetteki “vâris” lafzıyla; “mirasçılardan asabe olanlar” ve “çocuğun vârisleri”nin kastedilmiş olabileceğine dâir rivâyetlere de yer vermiştir.²⁶⁷

İcî, âyette (وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ) ibâresinde geçen (ذَلِكَ) **ism-i işâretin**; **Nesefî**'nin de beyân ettiği gibi, “Babanın ödemesi gereken nafaka, yiyecek ve giyecek masraflarının aynısını vâris ödemelidir” diye açıklamıştır. Ayrıca bu **ism-i işâretle**; “(babanın görevlerinden olan); çocuğa ve anneye zarar vermeme”nin kastedildiğini, her iki ihtimâlin birden kastedilmiş olabileceğini, ulemânın çoğunluğunun da her ikisinin birden kastedildiğini kabul ettiklerini nakleder.²⁶⁸

Nesefî, (فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ) ibâresini; “Anne ve baba ikisi anlaşarak çocuğu süttten kesmeye karar verirlerse”, (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا) ibâresini ise; “çocuğu iki seneden daha az ya da daha fazla emzirmeye karar verirlerse bunda ikisi için de bir mahzur yoktur. Bu, iki yılla kesin sınırlandırdıktan sonra tekrar getirilen ve bu sınırı kaldıran bir genişliktir (ruhsattır)” diye tefsir eder. Âyetteki (تَشَاوُرٍ) lafzını “işâret etmek, eliyle göstermek” manasında açıklar. Âyette bu fiilin (teşâvür, istişâre) zikredilmiş olmasının sebebini; karı kocayı süt emen çocukları hususunda düşünerek karşılıklı karar vermeye sevk etmek, ona zarar vermelerine mânî olmak, diye açıklar. Yüce Mevlâ'nın büyükleri (anne ve babayı) eğitmek ve te'dîb etmek, küçüğü (çocuğu)

²⁶⁴ Tirmizî, De'avât, 82; İbn Mâce, Duâ', 10; İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 81-b.

²⁶⁵ İcî, Adudüddîn, , vr. 81b.

²⁶⁶ Nesefî, Ebû'l-Berekât, age, I, 185.

²⁶⁷ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 81b.

²⁶⁸ İcî, Adudüddîn, age, vr. 81b,82a.

da aslâ ihmâl etmemek, bu hususta annenin ve babanın her ikisinin ittifâkını nazar-ı itibara almak, babaya çocuğun nesebini ve velâyetini vermek, anneye de onun bakımını, inâyetini ve şefkatini yüklemek sûretiyle ne kadar da hikmetli davrandığını beyân etmiştir.²⁶⁹

Îcî, (تَشَاوُرٍ) kelimesinin tahlilini **Nesefî**'nin tahlil ettiği gibi yapmış, açıklarken aynı örneği vermiştir. Anne ve baba her ikisi anlaşarak karar vermedikçe çocuğu iki sene dolmadan sütten kesmenin câiz olmadığını, âyette zikredilen (جُنَاح) “*vebâl ve sorumluluğunun*” ancak bu şekilde ortadan kalkacağını, bu konuda bir kişinin tek başına karar veremeyeceğini, çünkü (bu hususta) babanın daha akıllıca karar vereceğini, annenin de çocuğun halini daha iyi bildiğini belirtir. (تَشَاوُرٍ) kelimesinin, **ortaklaşa** yapılan bir şey değil de “**tek başına** yapılan bir şey” olarak anlaşılması ve öylece (**tevhiid**, tek başına olarak) okunması durumunda da mananın; “anne ve babanın her birinin irâdesinin ayrı ayrı kastedilmesi” sözkonusu olduğunu belirtir. Yani neticenin aynı olduğunu beyân eder. Ya da âyetteki “**teşâvür, istişâre**” kelimesiyle kastedilen mananın; “tecrûbe erbâbı (âile büyükleri gibi) kimselere danışmak, onların görüşlerine mürâaat etmek” olduğunu, çünkü annenin ve babanın (doğru karar vermeyi) bazen terkedilebileceklerini, başkalarının görüşleriyle onların desteklenmesi sonucunda (çocuğa ve vâlideyne) zarar vermeyecek bir kararın ortaya çıkabileceğini beyân eder.²⁷⁰

Nesefî âyetteki (وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ) ibâresi hakkında şöyle der: **Zeccâc**'ın âyeti (لِأَوْلَادِكُمْ) şeklinde **li** harf-i cerr'i ilâvesiyle açıklayarak “*çocuklarınız için özannesinden başka sûtanne bulmak isterseniz, bu hususta size bir günah yoktur*” manası verdiğini²⁷¹ belirtir. (تَسْتَرْضِعُوا) fiilinin iki mef'ûle te'addî ettiğini ve âyetin aslında (وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا الْمَرَاضِعَ أَوْلَادَكُمْ) şeklinde takdir olunduğunu, iki mef'ûlden birinin (yani ilkinin) hazfedilmiş olduğunu ve mananın; “Çocuğun özanesi onu emzirmekten çekinirse ya da âciz kalışa, onun için ayrı sûtanneler bulun, kiralayın” şeklinde olduğunu beyân eder.²⁷²

²⁶⁹ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 185.

²⁷⁰ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a.

²⁷¹ Zeccâc, **Me'âni'l-Kur'ân ve l'râbüh**, I, 314.

²⁷² Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, I, 185.

İcî, âyetteki (وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ) ibâresini açıklarken; Neseî'nin Zeccâc'dan li harfi cerri ile okunuşunu naklettiği gibi açıklar.²⁷³ Burada kastedilenin “sütanne kiralamak” olduğunu beyân eder. Âyette kastedilen mananın da; “Sütanneleri çocuklarınız için kiralamak istediğiniz zaman” olduğunu beyân etmiştir. Bu tür bir kullanıma, yani li harf-i cerri olmadığı halde varmış gibi mana verildiğine, (وَإِذَا كَالُوهُمْ) “Onlara (onlar için) ölçtüklerinde ya da tarttıklarında eksiltirler”²⁷⁴ âyetini delil ve örnek gösterir.²⁷⁵

Neseî âyetteki (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ) ibâresini; “Sütannelere ödemek istediğiniz ücreti ödeyip teslim ettiğiniz takdirde bir sorumluluk yoktur” diye açıklar. Âyetteki (آتَيْتُمْ) fiilini kırâat imamlarından İbn Kesîr el-Mekkî'nin müfâ'ale bâbından değil de sülâsî bâbdan (آتَيْتُمْ) şeklinde kırâat ettiğini ve (أَتَى إِلَيْهِ) “Bir kimseye iyilik yapmak, ihsanda bulunmak” şeklinde örneklendirdiğini, bu kullanıma delil olarak da (وَكَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا), أي: مَفْعُولًا) “Şüphesiz O'nun vadi yerine gelecektir”²⁷⁶ âyetinin gösterildiğini nakleder.²⁷⁷ Neseî, burada ücret tesliminin şart olmadığını, mendûp olduğunu belirtir. Âyetteki (بِالْمَعْرُوفِ) kelimesinin (سَلَّمْتُمْ) fiiline müteallık olduğunu ve mananın; “Siz babalar, sütannelere ücretlerini gönül razılığı ile ödediğiniz zaman” şeklinde olduğunu açıklar.²⁷⁸

İcî, (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ) ibâresinde birinci mef'ûlün hazfedilmiş olduğunu, mutlak olarak bakıldığını buradan; “Babanın çocuğu için sütanne bulup kirâlama hakkının olduğu ve isterse kendi karısını da (çocuğun özannesini) kirâlayabileceği, ya da buna izin vermeyeceği, çünkü kendisinin ondan istimtâ' etme (cinsel ilişkide bulunma) hakkı olduğu” manasının anlaşıldığını söyler. Âyette geçen “Sütanne tutmanızda size bir sakınca, günah yoktur” cümlesinin “sütannelere emzirme ücretlerini güzelce ve râzılıkla ödeme”ye bağlı ve kayıtlı olduğunu, bunun da takvâ/ittikâ (وَاتَّقُوا اللَّهَ) ve bağışlama

²⁷³ (سَلَّمَ) - (سَلَّمَ) ilişkisi için bkz: Cevherî, es-Sihâh, s.1021.

²⁷⁴ Mutaaffîn, 83/3.

²⁷⁵ İcî, Adudüddîn, Tahkîku't-tefsîr, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a.

²⁷⁶ Meryem; 19/61.

²⁷⁷ Neseî, Ebü'l-Berekât, age, I, 185.

²⁷⁸ Neseî, Ebü'l-Berekât, Medârikü't-Tenzîl, I, 185.

sayıldığını, çünkü bunun bir şart olduğundan dolayı daha evlâ olduğunu açıklar.²⁷⁹ Bu açıklamaların **Nesefî**'nin açıklamalarına yakın olduğu görülmektedir.

Îcî, âyetteki (بِالْمَعْرُوفِ) kelimesini **Nesefî** gibi tefsir eder. Âyetteki (آتَيْتُمْ)، (إِيتَاء) “Sütannelere çocuğu emzirme ücretlerini ödemek” kelimesini; (عطاء) vermek ve (إعفاء) bağışlamak diye açıklar. Çünkü bunun **ma'rûf** için gerekli olduğundan dolayı daha evlâ olduğunu belirtir. Yani âyetteki (مَا آتَيْتُمْ) ibâresinin manasının aslında; “vermek istediğiniz şeyi verdiğiniz takdirde” şeklinde olduğunu söyler. Bu kullanıma delil olarak da (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ، أَي: إِذَا أَرَدْتُمْ إِقَامَةَ الصَّلَاةِ) âyetini²⁸⁰ gösterir. **Îcî** yine, **Nesefî**'nin yaptığı gibi, (آتَيْتُمْ) fiilini dördümlü **müfâ'ale** bâbından değil de üçlü **sülâsî** bâbdan (آتَيْتُمْ) şeklinde okunabildiğini belirtir ve **Nesefî**'nin verdiği aynı örneği bu kullanıma delil gösterir. **Îcî**, aynı fiilin **müfâ'ale** bâbından ancak **meçhul** sîgayla (أُوتِيتُمْ أَي: أَعْطَاكُمُ اللَّهُ مِنَ الْجَزَاءِ) “Size verilen, yani Allah'ın size vereceği ücret” okunuşunu ve kullanımını zikreder.²⁸¹

Bu âyetin tefsirinde de **Nesefî**'nin ve **Îcî**'nin mütad olduğu üzere büyük oranda **Zemahşerî**'den istifade ettikleri ve nakilde bulundukları gözükmemektedir. Aralarındaki ibâre benzerliği bunu göstermektedir.²⁸²

Bakara; 2/233. âyetin tefsirini iki müfessirimize göre değerlendirdikten sonra, içinde süt emzirme konusunun geçtiği diğer âyetler arasında muhtevâ olarak bu âyete en yakın olan âyetlerin Talâk; 65/6-7. âyetler olduğu görülmektedir. Bu iki âyette de süt emzirme konusuna ilâve olarak; çocuğun ve (boşanmış) annelerin nafakası, bu hususlarda eşler arasındaki anlaşmazlıklar ve çözüm yolları, sütanne kirâlanması, hâmile kadının nafakası gibi mevzular ele alınmaktadır. Şimdi bu âyetleri iki müfessirimizin nasıl anlamaya çalıştıklarını ele alacağız.

Talâk; 65/6-7. âyetler:

(أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تَضَارَّوهُنَّ لِتَضَيَّقُوا عَلَيْهِنَّ، وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ، فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ، وَأَتَمِّرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ،

²⁷⁹ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a.

²⁸⁰ Mâide; 5/6.

²⁸¹ **Îcî**, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa, no. 50, vr. 82a.

²⁸² Karşılaştırma için bkz: **Zemahşerî**, **Keşşâf**, I, 213-215; **Nesefî**, Ebü'l-Berekât, age, I, 183-185; **Îcî**, Adudüddîn, age, vr. 81b, 82a.

وَأِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسْتَزْضِعْ لَهُ أُخْرَى)، 7- (لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ، وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ

مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ، لَا يَكْفُفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا، سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا)

“ 6- (Boşadığınız) kadınları, gücünüüz oranında oturmakta olduğunuz yerin bir yanında oturtun, onlara “darlık ve sıkıntıya düşürmek amacıyla” zarar vermeyin. Eğer onlar hâmile iseler, yüklerini bırakıncaya (doğum yapıncaya) kadar onlara nafaka verin. Şâyet sizler için (çocuğu) emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin. (Durum ve ilişkilerinizi) kendi aranızda mâ'rûf (güzellikle ve İslâm'a uygun bir tarz) üzere görüşüp-konuşun. Eğer güçlük içine girerseniz, bu durumda (çocuğu) onun (babası) için bir başkası emzirebilir.”

“ 7- Maddî imkânları geniş olan, nafakayı geniş imkânlarına göre versin, ödesin. Rızkı kısıtlı (dar) tutulan da, artık Allah'ın kendisine verdiği kadarıyla versin. Allah, hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasıyla yükümlülük koymaz. Allah, bir güçlüğüün ardından bir kolaylığı verecektir.”

Nesefî, âyetteki (أَسْكُنُوهُمْ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ) ibâresini; âyetteki (مِنْ) harf-i cerrinin **teb'îz** ifade ettiğini ve ona bu manayı verdirenin (**mübe'iz**) (أَسْكُنُوهُمْ مَكَانًا مِنْ) (مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ) şeklindeki ibâre olduğunu ve mananın; “Oturmakta olduğunuz yerin bir yanında oturtun” diye anlaşıldığını beyân eder. (مِنْ وَجْدِكُمْ) ibâresinin de, öncesindeki (مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ) ibâresinin atf-ı beyânı olduğunu ve mananın; “Gücünüüz oranında, oturmakta olduğunuz yerin bir yanında onları oturtun” şeklinde olduğunu beyân eder. (وَجْدٌ) kelimesinin; “vüs'at, genişlik, tâkat ve maddî imkân” demek olduğunu ve bu kelimenin **vâv** harfinin üç harekesiyle de (وَجْدٌ، وَجْدٌ، وَجْدٌ) şeklinde kırâat olunduğunu, ancak meşhur kırâatın **dammeli** olduğunu nakleder.²⁸³

İcî öncelikle, bu âyetin “boşanmış kadınların durumunun ne olacağına” dâir soruya cevaben gelen, onlar hakkında nasıl takvâyâ uygun şekilde hareket edilebileceğini beyân eden bir isti'nâf cümlesi olduğunu belirtir. (أَسْكُنُوهُمْ مِنْ حَيْثُ) cümlesini Nesefî'nin açıkladığı gibi açıklar, hattâ örneklendirmeleri de aynıdır. Âyetteki (مِنْ) harf-i cerrinin **teb'îz** ifade ettiğini göstermek için, (يَغْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ) (مِنْ) harf-i cerrinin **teb'îz** ifade ettiğini göstermek için,

²⁸³ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzil**, IV, 390.

“gözlerini korusunlar, kapatsınlar”²⁸⁴ örneğini verir. (مِنْ وَجْدِكُمْ) ibâresini de aynı şekilde açıklar, onun (mâ kablini beyân etmek üzere) atf-ı beyân için geldiğini ancak bilinen ıstılâhî manasıyla “sıfat olmayan isim” olarak gelmediğini belirtir. Ya da (مِنْ وَجْدِكُمْ) ibâresinin, öncesini “en meşhur ve en değerli şeyle açıklamak” için geldiğini, (وَجْدِكُمْ) kelimesindeki vâv’ın üç harekeyle de okunduğunu belirtir.²⁸⁵

Nesefî, (mezhebi Hanefîlere göre); boşanmış her kadına nafaka ve mesken imkânı sağlanması gerektiğini belirtir. İmâm Mâlik ve Şâfiî’ye göre, kesin (mebtûte, bâin) talâkla boşanmış kadınların nafaka hakkının olmadığını belirtir ve bu görüşün kaynağının Fâtıma binti Kays isimli hanım sahâbîden nakledilen hadîs-i şerîfe dayandırıldığını söyler. Kocas bu kadını bâin talâkla boşamıştı. Hz. Peygamber ona; “*Senin nafaka ve mesken hakkın yoktur*”²⁸⁶ demiştir. Nesefî, Şâfiîlerin bu görüşüne bir reddiye ve karşı cevap olarak, şu rivâyeti nakleder: **Hz. Ömer**’in bu kadın sahâbîyi kastederek; “*Biz bir kadının sözüyle Rabb’imizin Kitâbı(ndaki âyeti) ve Peygamberimizin sünnetini (hadîsini) terkedecek değiliz. Bu kadın belki unutmuş belki de yanılıp karıştırmış olabilir. Ben Hz. Peygamber’in; “Bu kadının nafaka hakkı da vardır mesken hakkı da” dediğini işittim*”²⁸⁷ Hz. Ömer’in “Rabb’imizin Kitâbı’ndaki âyet” dediği, Talâk; 65/6. âyetidir.²⁸⁸

İcî burada; Şâfiî mezhebine göre kocası ölen (ve bâin talâkla boşanmış olan) kadının nafaka hakkı değil de sadece mesken hakkı olduğunu, İmâm Mâlik’in de bu görüşte olduğunu, Hasan’ın (el-Basrî ?) yukarıda zikrettiğimiz Fâtıma binti Kays hadisine istinaden, bu kadının ne nafaka ve ne de mesken hakkının olmadığı görüşünde olduğunu nakleder. Ayrıca onun her ikisine de hakkı olduğuna dâir Hz. Ömer’in mezkûr hadîsini de nakleder.²⁸⁹

Nesefî, (وَلَا تُضَارُّوهُنَّ) ibâresini; onlara karşı zarar verecek bir şey yapmayın, zarar verici bir şey kullanmayın, diye açıklamıştır. Zaten mananın böyle olduğu gayet

²⁸⁴ Nûr; 24/30.

²⁸⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 304a.

²⁸⁶ Müslim, Talâk, 38, 44; Ebû Dâvûd, Talâk, 39; Nesâî, Nikâh, 21, 22, Talâk, 7, 15; İmâm Mâlik, Muvattâ, Talâk, 67; Dârimî, Sünen, Nikâh, 7; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 412-414; Tirmizî, Talâk, 5. Ayrıca, Müslim’in bu hadisi Fâtıma binti Kays’dan birçok tarikle naklettiği belirtilmiştir. Bkz: Nesefî, Ebû’l-Berekât, **Medârikü’t-Tenzîl**, IV, 390, dipnot.

²⁸⁷ Müslim, Talâk, 46; Tirmizî, Talâk, 5; Dârimî, Sünen, Talâk, 10. Ayrıca bu hadîs-i şerifi Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin Esved tarîkiyle rivâyet ettiği belirtilmiştir. Bkz: Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, IV, 390, dipnot.

²⁸⁸ Nesefî, Ebû’l-Berekât, age, IV, 390.

²⁸⁹ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 304a.

açıktır. (لَتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ) ibâresini ise; oturdukları meskende onların istemedikleri ya da onları orada rahatsız edip meşgul edecek kimseleri oraya getirmeyin ki oradan çıkmaya mecbur kalmassınlar, diye açıklamıştır.²⁹⁰

Îcî, (وَلَا تُضَارُّوهُنَّ) ibâresini gâib sîgasıyla (وَلَا تُضَارُّوهُنَّ) şeklinde verir ve manasını Nesefî'nin açıkladığı gibi açıklar. Ancak “iddetleri bitmeye bir-iki gün kaldığında, parasını almak (paradan kısmak) için, onlara ricât etmek suretiyle onlara meskenlerinde zarar vermeyin” manasını da ekler.²⁹¹

Nesefî, âyetteki (وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ) ibâresini; eğer boşadığınız kadınlar hâmile iseler, diye açıklayıp, (فَأَنْفَقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) ibâresinin bunun neticesi olduğunu belirtir. Burada “doğum yapıncaya kadar” şartının zikredilmiş olmasını; hamilelik süresi belki uzar da birisi “bu kadının hamilelik süresi iyice uzadı, artık nafaka hakkı sona ermiştir” diye zanne(dip nafakasını kes)mesine karşılık olarak ve onun bu yanlış vehmini gidermek için getirildiğini beyân etmiştir.²⁹²

Îcî de (وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفَقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) ibâresini Nesefî gibi beyân eder. Hâmile kadına nafaka ödenmesi zorunluluğunun hamilelik süresiyle sınırlı olduğunu âyetin açıkça (zâhir) ifade ettiğini, ancak manayı (bütün boşanmış kadınlar için) umûmîleştiren kimsenin bu âyette zikredilen “doğum yapıncaya kadar” kaydıyla, “hamilelik süresinin uzaması bu kadının nafaka hakkını düşürür” diyen kimsenin yanlış vehmine cevaben getirilmiş olduğunu, çünkü bunu vehmedenlerin görüşünün zayıf olduğunu, birçok hadîs-i şerifin ilk görüşü desteklediğini belirtir. Hâmile iken kocası ölen kadının nafaka hakkının olmadığını, aksine Hz. Ali'den, Abdullâh'dan (İbn Abbâs?) ve birçok kimseden bu kadının nafaka hakkının düşmediğine dâir görüşler nakledildiğini belirtir. Ancak hâmileyken kocası ölen ve âyise (yâise) olan kadının nafaka hakkının olup olmaması husûsunda ihtilâf olduğunu, Ebû Hanîfe'ye göre tercih edilen görüşün bu kadının nafaka hakkının düşmemesi olduğunu, İmâm (Şâfiî'nin) ve İbnü'l-Haddâd'ın bu görüşe muhâlif olduklarını nakleder.²⁹³

Nesefî, (فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ) cümle-i şartiyesini; boşanmış olduğunuz bu kadınlar sizin için başka kadının (diğer eşinizin) çocuğunu ya da aranızdaki evlilik ilişkisi

²⁹⁰ Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, IV, 391.

²⁹¹ Îcî, Adudüddîn, age, vr. 304a.

²⁹² Nesefî, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, IV, 391.

²⁹³ Îcî, Adudüddîn, **Tahkîku't-tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 304a.

bittikten sonra kendi öz çocuklarını emzirecek olurlarsa, diye açıklayarak, **فَاتَوْهِنَّ** (فَاتَوْهِنَّ) ibâresinin bunun cevâbı ve neticesi olduğunu, yani “onlara emzirme ücretlerini ödeyin” emrinin verildiğini ve bu boşanmış kadınlara **(ظَنَرُ، آظَارُ)** “sütanne” muâmelesi yapılması gerektiğini belirtir. (Hanefî mezhebine göre); Kendi öz çocuğunu emziren bu kadınların, bâin talâkla boşanmadıkça, sütanne olarak kirâlanamayacaklarını, ancak **İmâm Şâfiî**’nin bu görüşte olmadığını (onun, özannenin her hâl-ü kârda sütanne olarak kirâlanabileceği görüşünde olduğunu) nakletmiştir.²⁹⁴

İcî, **(فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتَوْهِنَّ أَجُورَهُنَّ)** âyetini; “boşadığınız hanımlarınız başkasının (diğer hanımlarınızın) çocuklarını, sizin için emzirirlerse ya da aranızdaki evlilik bağı kalkıp da sizin için yabancı bir kadın olduktan sonra kendi öz çocuklarını sizin için emzirirlerse onlara emzirme ücretlerini ödeyin” diye açıklamıştır. Burada **İcî**’nin Şâfiîler’in (özanne kocasıyla evliyken de çocuğuna sütanne olarak kiralanabilir) görüşüne yer vermediği görülmektedir.²⁹⁵

Her iki müfessirimiz de bu görüşlerini Bakara; 2/233. âyetin tefsirinde ifâde etmişlerdi.

Nesefî, âyetteki **(وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ)** ibâresini açıklarken; burada hitâbın annelere ve babalara olduğunu, onların süt emzirme ücreti konusunda aralarında istişâre ederek ve anlaşarak karar vermeleri gerektiğini, bu kararın da **(بِمَعْرُوفٍ)** sünnete, mürûete yakışacak şekilde olması gerektiğini, kocanın cimrilik etmemesi gerektiğini, annenin çocuğuna (ve babasına) güçlük çıkarmaması gerektiğini, çünkü çocuğun müştereken her ikisine âit olduğunu, ona şefkat gösterme husûsunda da ortak hareket etmeleri gerektiğini belirtir. Bu hususta eşlerin anlaşamamaları durumunda **(وَإِنْ)** **(تَعَاَسَرْتُمْ فَمِشْرُوعٌ لَهُ الْآخَرَى)** ibâresinin devreye girdiğini ve eşlerin emzirme ücretinde anlaşamayıp özannenin, yabancı bir kadının (normalde) alacağı emzirme ücreti miktarına râzı olmaması, babanın ise bu ücreti artır(a)maması durumunda, başka sütanne bulunacağını (bulunması gerektiğini), annenin çocuğunu onu emzirecek başka bir kadına muhtaç etmemesi gerektiğini, aslında burada zorluk çıkarıp işi yokuşa sürdüğü için anneye biraz itâb (serzeniş, kınama) yapıldığını, çocuk (ve ona sütanne bulma) konusunda yetkinin babaya âit olduğunu, özannenin zorluk çıkarması

²⁹⁴ Nesefî, Ebü’l-Berekât, age, IV, 391.

²⁹⁵ İcî, Adudüddîn, **Tahkîku’t-tefsîr**, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 304a.

durumunda çocuğa zorluk çıkarmayan bir kadını (sütanneyi) babanın bulacağını belirtmiştir.²⁹⁶

İcî, âyetteki (وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتَرْضِعْ لَهُ أُخْرَى) ibâresinin manasının; “Ey anneler ve babalar birbirinize emredin, bu konuda anlaşın, çocuğun emzirilmesi hususunda istişâre edin” şeklinde olduğunu beyân eder. (بِمَعْرُوفٍ) kelimesini ve içinde geçtiği cümleyi, Neseî gibi, açıklar. Anne ve babanın çocuğu emzirmeleri hususunda anlaşılamamaları durumunda babanın çocuğunu sütannesiz bırakmaması, onu emzirecek bir kadın bulması gerektiğini, çünkü âyetteki (لَهُ) câr ve mecrûrunun “çocuğun babaya âit olduğunu” ve bu görevin de ona âit olduğunu belirtir. Bir görevi yapmaktan kaçınan kimseye; “Biz bu işi sensiz de yaparız, bu iş sen olmadan da ortada âtil kalmaz” denileceğini belirtir. Çocuğun başka kadının memesini reddetme durumu hâricinde özannenin çocuğunu emzirmeye mecbur tutulamayacağını beyân eder.

Yine iki müfessirimiz Bakara; 2/233. âyetin tefsirinde bu hususları benzer şekilde açıklamışlardır.

Bir sonraki âyetin tefsirinde Neseî, (لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ، وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ) ibâresinde; imkânı geniş olan da dar olan da herkes kendi imkânı kadar infâk etsin, (bâin talâkla) boşanıp da çocuğunu emziren anneye nafaka ödesin, açıklamasını yapmıştır. (وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ) ibâresini; dar gelirli, geçim rızkı az olan, yani Allah’ın kendisine “sadece yetecek kadar” rızık verdiği kimse olarak açıklamıştır. (لَا يَكْفُفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَّا آتَاهَا) cümlesini; Allah, kişiyi sadece verdiği rızık kadarıyla mükellef tutar, diye açıklamış, (سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا) ibâresini ise; geçim ve ma’îşet konusunda sıkıntı çektikten sonra, Allah kişiye genişlik lütfeder, bu; Allah’ın dardaki kimseye verdiği genişliktir, der.²⁹⁷ Aynı şekilde, İnşirâh, 94/5-6. âyetleri de Allah’ın kulunu darlıkla imtihan ettikten sonra genişliğe kavuşturacağına dâir diğer bir delildir.

İcî, Talâk; 65/7. âyetini, Neseî gibi açıklamıştır, arada önemli bir farklılık yoktur.²⁹⁸ İçinde (رَضِعَ، أَرْضِعَ) “süt emmek, emzirmek” fiillerinin geçtiği Hacc; 22/2. ve Kasas; 28/7, 12. âyetlerin tefsirinde Neseî süt emzirme, nafaka ve mesken ahkâmına

²⁹⁶ Neseî, Ebü’l-Berekât, Medârikü’t-Tenzîl, IV, 391.

²⁹⁷ Neseî, Ebü’l-Berekât, Medârikü’t-Tenzîl, IV, 391.

²⁹⁸ İcî, Adudüddîn, Tahkîku’t-tefsîr, Damat İbrahim Paşa, no. 134, vr. 304a.

değınmemiş,²⁹⁹ âyetlerin tefsirinde de bu ahkâma yer vermemiştir. Müfessirimiz **İcî**'nin de mezkûr âyetlerin tefsirinde bu konulara değınmediğı görölmektedir.³⁰⁰

---

²⁹⁹ Neseфі, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl**, III, 141-142, 328, 331.

³⁰⁰ İcî, Adudüddîn, age, vr. 36a, 99a-b, 100a.

SONUÇ

Müfessirlerimiz Ebü'l-Berekât en-Nesefî ile Adudüddîn el-Îcî'nin vefât tarihleri arasında yaklaşık yarım asırlık (46 yıl) bir zaman farkı vardır. Nesefî önce, Îcî sonra yaşamıştır. Nesefî 620/1223 yılında Mâverâünnehir bölgesinde bugünkü Özbekistan toprakları içinde kalan Buhârâ-Semerkant arasında Nesef'de (Nahşeb-Qarşı) doğmuştur. 710/1310 yılında Bağdat'tan ilmi seyahatinden dönerken Huzistan'ın İzec kasabasında vefât etmiştir. Îcî ise 680/1281 yılında Fars Eyâleti'nin Şîrâz şehrine bağlı Îc (Eg) kasabasında doğmuştur. Mübârizüddîn Muhammed tarafından hapsedildiği Muzafferîler Hânedanlığı'na bağlı Direymiyan Kalesi'nde 756/1355 yılında vefât etmiştir.

Müfessirlerimizin yaşadığı dönem ve ortam arasında da ciddî farklılıklar vardır. Çünkü Nesefî'nin hayatı çilelerle ve sıkıntılarla dolu geçmiştir. Îcî'nin hayatı çoğunlukla istikrarlı ve sıkıntılardan uzak şekilde geçmiştir. Nesefî'nin yaşadığı yıllar Bağdat-Abbâsî Hilâfeti'ne bağlı Selçuklu Devleti'nin Moğollar tarafından istilâ ve talan edildiği, Mâverâünnehir bölgesinin ve özellikle Buhârâ'nın defalarca yakıp yıkıldığı ve bu nedenle Nesefî'nin burasını terkederek Kirmân'a kaçtığı yıllardır. Moğollar bölgeyi işgal edince bilâhère İran Moğolları denen İlhanlı Devleti'ni kuracaklardır. Îcî'nin hayat sahnesine çıktığı yıllarda ise Moğol furyasının ve istilâlarının hızı çoktan geçmiş, Selçuklular yıkılarak yerine İlhanlı Devleti kurulmuştu. Bu yeni devletin şehirlerinden Şîrâz'da (Kadı Beydâvî'nin Îcî'den iki dönem önce kadılık yaptığı şehir) ve Sultâniye'de Îcî ilim tahsil etmiş, Şâfiî mezhebi adına müderrislik ve kadılık yapmıştır. İlhanlı Sultanları'yla da çok iyi ilişkileri hattâ arkadaşlıkları olmuştur. Nesefî'nin Buhârâ, Kirmân ve Bağdat'taki ilmi seyâhatleri ve tahsili çok sıkıntılı geçmiştir.

Nesefî fıkıhta Hanefî, kelamda Mâtürîdî'dir. Hocaları da Hanefî'dirler. Bunun aksine Îcî fıkıhta Şâfiî, kelâmda Eşârî'dir. Hocaları da Şâfiî'dirler. Yazdıkları eserleri de bu anlayışlarına göre kaleme almışlardır. Her ikisinin de eserlerinde ve özellikle tefsirlerinde kelâmî konuları tartışırken sapık fırkalara ve Mûtezile'ye karşı reddiyeler yaptıkları gözlemlenmektedir.

İki müfessirimizin eserleri arasında bir kıyaslama yaparsak; Nesefî'nin usûl-ü fıkıh, fûrû-u fıkıh, kelâm, hadis, tasavvuf ve tefsir alanlarında eserleri (25 tane) vardır. Nesefî'nin bütün eserlerini yazdıktan sonra ömrünün sonlarına doğru en son *Medârikü't-Tenzîl* adlı tefsirini yazdığını görürüz. Nesefî'nin fıkıh yönü ağır basar ve

bunun açık delili bu alanda yazdığı değerli eserleridir. Fıkıh alanında *el-Kâfi*, *el-Vâfi* ve bunların muhtasarı olan *Kenzü'd-dekâik*'ı meşhurdur. Bu eser, Hanefî fıkının temel metinlerinden olup medreselerde uzun yıllar okutulmuş ve ezberlenmiştir. Neseî daha sonra yazdığı tefsirinde fıkıh konularına fazla girmeyerek fikhî meseleleri ilgili eserlerine havâle etmiştir. Biz de bu nedenle tezimizde *Kenzü'd-dekâik*'a sıklıkla mürâcaat ettik.

Îcî ise kelimci diye bilinir ve bunun açık delili meşhur *el-Mevâkıf*'ıdır. Usûl-ü fıkıh, münâzara, cedel, kelam, akâid, dil ve belâğat, ahlak, siyaset ve tefsir alanlarında çok sayıdaki (15'den fazla) eseri arasından ilk yazdığı *Tahkîku't-tefsîr*'idir ve bunu vefâtından 30 küsur yıl önce yazmıştır. İlk yazdığı eseri olduğu için Îcî'nin tefsirinde özellikle fûrû-u fıkıh ve kelama âit çok geniş bilgiler vardır. Fûrû-u fıkha dâir bir eseri yoktur. İzah ettiğimiz bu sebeplerden dolayı, biz “Âile Hukukuna İlişkin Âyetler”i tefsir edip iki müfessirimize göre kıyaslarken Neseî'nin hem tefsirine hem de *Kenzü'd-dekâik*'ine mürâcaat ettik. Bu hususta Îcî için tek kaynağımız onun tefsiri olmuştur. İki müfessirimizin mezkûr konulardaki görüşlerini çalışırken Neseî'nin tefsirinin matbû nüshasına, Îcî'nin tefsirinin ise mahtût nüshalarına mürâcaat ettik.

Îcî'nin tefsirinin Neseî'nin tefsirinden iki kat daha hacimli olduğunu söylemek mümkündür. Her ikisinin de baş kaynakları Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ıdır. Fıkıhta Hanefî olan Zemahşerî'nin tefsirinde âyetleri yorumlarken naklî ve aklî deliller her iki mezhebe yetecek kadar bol zikredilmiştir. Müfessirlerimiz Neseî ve Îcî'nin bu delillere daha çok kendi mezheplerini ve görüşlerini destekleyenleri tercih edip aldıklarını söylemek abartılı olmaz. Ayrıca Zeccâc, Kadı Beydâvî, Fahreddîn Râzî gibi tefsirler de her iki müfessirimizin kaynakları arasında yer alırlar. Tefsirinde lügavî tahlillere de çok yer veren Zemahşerî'den Neseî bu hususlarda çok nakiller yaptığından Neseî'nin tefsiri çoğu kez bir lügavî tefsir gibi algılanmıştır. Neseî'nin tefsirinde fikhî izahlara çok yer vermeyip bu konuları fûrû-u fıkıh eserlerine havâle ettiğini belirtmiştik.

Kırâat vecihlerine her iki müfessirimizin de yer verdiği, ancak Îcî'nin kırâat imamlarının isimlerini zikretmeksizin, onlar hakkında “kîle-yükâlû” gibi ifâdeler kullandığı görülmektedir.

Fıkıh, âile hukuku ve evlilikle ilgili âyetleri yorumlarken müfessirimiz Neseî'nin kendi Hanefî fıkının usulüne ve fûruuna bağlı kaldığını, Îcî'nin ise Şâfiî mezhebinin usulüne ve fûruuna bağlı kaldığını görmekteyiz. Usulde bunun açık

örneğini; nesih meselesinin dört çeşidi olan; 1- Kur’ân’ın Kur’ân’la neshi, 2- Sünnet’in Sünnet’le neshi, 3- Kur’ân’ın Sünnet’le neshi, 4- Sünnet’in Kur’an’la neshi örneklerinde görmekteyiz. Bu dört tanesinden dördünü de Neseî kabul ettiğ halde İcî ilk ikisini kabul eder, son ikisini kabul etmez. İlk tecih Hanefîler’in görüşü iken, ikincisi Şâfîler’in görüşüdür. Tezimizin başlarında her iki müfessirimizin “Tefsirinde Fıkhî Âyetlere Bakışı” başlığı altında, “vasiyet âyetlerinin miras âyetleri tarafından neshedilip edilmediği” konusunu tartışırken bunu bâriz şekilde görmekteyiz.

Fürû-u fıkıh ve evlilikle ilgili âyetlerin yorumlarını nasıl farklı şekilde ve yine kendi mezheplerine göre değerlendirdiklerinin örnekleri sayılamayacak kadar çoktur. Gördüğümüz bâriz farkları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

Neseî, besmeleyi Kur’ân âyetlerinin başında müstakil bir âyet saymazken, İcî bunun aksini söyler. Boşanmış kadınların beklemeleri gereken iddete değinen âyetteki “kurû” lafzını Neseî hayız, İcî de tuhur olarak anlar. Annelerle evlenmenin haramlığını hükme bağlayan Nisâ; 4/23 âyetinde geçen “tahrîm” lafzının Neseî ve İcî (ehl-i sünnet ulemâsı) hakikî manada kullanıldığını, Mûtezile ise mecâzî manada kullanıldığını belirtirler. Bakara; 2/158 âyeti yorumlarken Neseî “hacda sa’y yapmay”ı hacın rükünlerinden değil de vâcibi olarak görürken, İcî sa’yın rükün olduğunu söyler. Bakara; 2/196 âyeti yorumlarken hacda mahsur/muhsar kalmayı ifade eden “ihşâr” kelimesini İcî sadece düşmanın engellemesi olarak görürken, Neseî buna hastalık gibi engelleri de ilâve eder. Yine aynı âyetin tefsirinde, İcî muhsar kimsenin kurbanının ister harem ister hill bölgesi olsun hacının mahsur kaldığı yerde kesileceğini, Neseî ise bu kurbanın sadece harem bölgesinde kesilebileceğini belirtir. Yine hacın yapılış şekillerinden bahseden Bakara; 2/203 âyetin tefsirinde, İcî Mina’dan ayrılmanın şeytan taşladıktan sonra, Neseî ise sabah fecir doğduktan sonra yapılacağını, şeytan taşlamanın üçüncü gün zeval vaktinden önce de yapılabileceğini belirtirler. Bakara; 2/222 âyetin yorumunda kadının hayız/âdet kanını İcî kamerî 9 yaşını doldurduktan sonra en az tam 1 gün ve 1 gece boyunca gelen kan, Neseî ise en az 3 gün devam eden kan diye açıklarlar.

Evliliğe ehil sayılmaları için eşlerde aranan âkil, bâliğ ve hür olmak şeklindeki üç şarta ilâveten “velisinin aracılığını ve iznini almak” diye kadında bir dördüncü şartın arandığını üç mezhep belirtirler. Bu, İcî’nin de görüşüdür. Hanefîler ve Neseî ise ergen bir kadının kendi irâdesi ile evlenebileceğini, sadece küçük kızın evlilikte velisinin

iznine muhtaç olduğunu belirtirler. İlk iki boşamadan sonra mehir hususunda nasıl hareket edileceğini belirten Bakara; 2/229 âyetin başında iki defa geçen hitâbın ilkinin kocalara ikincisinin ise hâkimlere yönelik olduğunu Neseî belirtirken, İcî her ikisinin de sadece hâkimlere yönelik olduğunu söyler. Bu farklılıktan zaten “kadın evlenirken velisinden izin almalı mıdır?” tartışması çıkmaktadır. Bakara; 2/237 âyette zikredilen “*nikâh bağını elinde bulunduran kimse*” Ebû Hanîfe, Neseî ve Şâfiî’nin yeni mezhebine göre kocadır. İmâm Mâlik’e, Şâfiî’nin eski mezhebine ve İcî’ye göre velîdir. Yine aynı âyetteki “*affetmeniz takvâya daha yakındır*” cümlesinin muhâtabı Neseî’ye göre tarafeyn yani karı-kocadır, İcî bu konuda fikir beyan etmez. Nisâ; 4/2 âyette geçen “*yetim*”i her iki müfessirimiz de babası ve velisi olmayan çocuk diye anlarlar, bülûğ çağına erdikten sonra onun artık yetimlikten çıkacağını ve ergen/yetişkin muâmelesi göreceğini söylerler. Nisâ; 4/5 âyetteki “*sefihlere mallarınızı vermeyiniz*” cümlesinin muhâtabı Neseî’ye göre velîler, İcî’ye göre sefih kimsenin evlatlarıdır. Bir sonraki âyette yer alan “*yetimlerde rüşd alâmeti görüp sezinlerseniz mallarını onlara teslim edin*” ibâresinden Ebû Hanîfe ve Neseî “yetim ve sefih kimse 25 yaşına girmişse kısmî rüşdüne ermiş sayılır ve artık mükellef tutulur”, İmâm Şâfiî ve İcî “yaşına bakmaksızın yetimde rüşdü açık ve tam olarak gözetlenmedikçe mükellef tutulmaz” manası çıkarırlar. Nisâ; 4/25 âyetindeki “*onları velîlerinin izniyle evlendirin*” cümlesini Ebû Hanîfe ve Neseî yetişkin kadınlar evlenirken velîlerinin izni olmadan evlenebilirler diye anlarken, İmâm Şâfiî ve İcî bunun aksini söylerler.

Evlilikte denklîğe değinen Bakara; 2/232 âyetteki “*karı-koca aralarında ma’rûf üzere anlaştıkları takdirde...*” cümlesini her iki müfessirimiz de mehr-i misil diye anlar.

Kur’ân’da geçen “nikâh” lafızlarının tamamını Şâfiîler ve İcî “evlilik akdi” olarak anlarken, Hanefîler ve Neseî Nisâ; 4/22 âyetteki nikâh lafzını bundan istisnâ tutarlar ve onun “cinsel ilişki” manasında kullanıldığını belirtirler. Ayrıca Şâfiîler nikâh lafzının hakîkî manasının evlilik akdi mecâzî manasının cinsel ilişki olduğunu belirtirlerken, Hanefîler bunun aksini iddiâ ederler.

Nisâ; 4/21 âyetteki “*siz onlarla içli dışlı olmuştunuz*” ibâresi ile Ahzâb; 33/49 âyetteki “*sonra onlara dokunmadan boşarsanız*” ibâresini esas alan Hanefîler ve Neseî, halvet-i sahîha’yı da cinsel ilişki sayarlar, bu durumda çocuğun nesebinin babaya sâbit

olacağını ve eşlerin ayrılmaları durumunda kadının mehri hak etmiş olacağını hükme bağlarlar. Şâfiîler ve Îcî bu görüşü kabul etmezler.

Evlenilmesi haram olan kadınlar: Bunlardan müşrik olanlarıyla evlenilmenin haramlığını ifâde eden Bakara; 2/221 âyetin müşrik, kâfir, ateist, gayr-i müslim kadınlarla evlenmeyi yasakladığı kabul edilir. Ancak Mâide; 5/5 âyetin ehl-i kitap kadınları bunlardan istisnâ tuttuğu ve onlarla evlenmeyi helal saydığı belirtilir. Hüküm böyle olmakla birlikte Hanefîler sonraki âyetin öncekini neshettiğini söylerler fakat Nesefî bu konuda bir şey demez. Şâfiîler ve Îcî ise nesih yerine tahsis vardır derler. Üç kez boşanmış kadınların ilk kocalarına dönebilmesi için yeni kocayla cinsel ilişki yaşaması şartının Hanefîler ve Nesefî useyle/balcık hadisine dayandığını, İmam Şâfiî ve Îcî ise bunun bu hadisle değil de bizzat Bakara; 2/230 âyetin ibâresinden (gaye ve tahsis ifâde eden *hattâ* lafzından) kaynaklandığını belirtirler. Çünkü Şâfiîler hadisi âyet karşısında (onu nesheden ve hükmünü kısıtlayan bir) hüccet saymazlar. Çok eşle evlenme durumunda adâleti sağlayamama endişesi duyulduğunda tek eşle evlenmeyi tavsiye eden Nisâ; 4/3 âyette geçen ‘âle-ye’ülû fiilini Hanefîler ve Nesefî adâletten sapmak, zulmetmek manasında anlarken İmam Şâfiî ve Îcî çok çocuk sahibi olmak manasında anlarlar. Babaların hanımlarıyla evlenmeyi haram sayan Nisâ; 4/22 âyetteki nikâh lafzını Nesefî cinsel ilişki manasında anlarken, Îcî evlilik akdi manasında anlar. Ayrıca yine bu âyetten hareketle Nesefî zinâ fiilini hürmet-i müsâhere sebebi sayar, yani zinâ eden kişiye zinâ ettiği kimseyle sanki onunla evlenmiş gibi diğer akrabalarını haram kıldığını kabul eder. Îcî zinânın böyle bir haramlığa sebep olamayacağını, zinanın ne helali haram ve ne de haramı helal kılamayacağını söyler. Bunlar, müfessirlerimizin kendi mezheplerinin de görüşleridir. Özoğulların karısıyla evlenme haramlığını belirten Nisâ; 4/23 âyette geçen “*halîle-ḥalâil*” lafzı üzerinde de iki müfessirimiz ve mezhepleri ihtilaf ederler. Îcî özoğulun câriyesini de karısı gibi halîle sayar ve her ikisinin babaya haram olduğunu söyler. Nesefî ise bu ikisini birbirinden ayırarak cariye halîle sayılamayacağını ve onunla evlenmenin oğulun babasına haram olmadığını belirtir. Sütoğulun karısı ker ikisine göre de *halîle*’dir.

Nisâ; 4/24 âyetin başını esas alan Hanefîler ve Nesefî esir alınan evli kadının/câriyenin onu esir alan kimseye helal olması için istibrâyı şart koşarlar. Şâfiîler ve Îcî ise bunun şart olmadığını söylerler. Nûr; 24/6-10 âyetlerde bahsedilen mülâ’aneyi Hanefîler şâhitlik olarak kabul edip bir bâin talak sayarlar, Şâfiîler ise bunu yemin kabul

edip bu yolla boşanan eşleri artık birbirlerine ebedî haram sayarlar. Neseî ve İcî de mezhepleri ile aynı görüştedirler.

Evlilik akdini Şâfiîler ve İcî salt hukûkî bir muâmele olarak kabul ederlerken, Hanefîler ve Neseî bunun ayrıca ibâdet veçhesinin de olduğunu söylerler. Nişanlılık ve evlilik teklifinden bahseden Bakara; 2/234-235 âyetlerin manasından hareketle Şâfiîler de dâhil çoğunluk müçtehitler vefât iddeti bekleyen kadına kıyasla bâin talakla boşanmış kadına da ta'rîdan evlilik teklifi yapılabileceğini söylerler. Bunun aksine Hanefîler hükmü sadece vefat iddeti bekleyen kadına tahsis ederler, bâin talakdan iddet bekleyen kadına evlilik teklifi yapılamayacağını belirtirler. Neseî ve İcî de kendi mezhepleriyle aynı görüştedirler. Kur'ân-ı Kerîm evlilik akdi için sadece inkâh ve tezvîc lafızlarını kullandığı için Şâfiîler evlilik akdinin rûkûnlerinden olan sîga (îcâb ve kabûl) için sadece bu lafızları geçerli sayarken, Hanefîler ise niyetin evlenmek olması şartıyla hibe gibi benzer ve mecâzî lafızları da evlilik akdinde geçerli sayarlar. Şâfiîler ise hibe'yi Ahzâb; 33/50 âyetindeki "hibe" lafzından dolayı sadece Hz. Peygamber'in evliliğine tahsis ederler.

Hanefîlere göre evlilik akdinin tek rûknü sigadır. Diğer üç mezhebe göre evlilik akdinin rûkûnleri siga, tarafeyn, velîler ve şâhitlerdir. Neseî ile İcî'nin mezheplerinin görüşlerine katıldıklarını burada da hatırlatalım. Hem iki müfessirimiz ve hem de mezheplerine göre evlilik akdinin geçerli olması için îcâb ve kabûl'den en az birinin geçmiş zaman kipinde olması gerekir. Hz. Şuayb'ın Hz. Musâ'ya kızıyla evlenmesi teklifinden bahseden Kasas; 28/27 âyette geçen nikâh lafzının geçmiş zaman ifade etmediği için evlilik akdi değil de ancak evlilik teklifi ifade ettiğini belirtirler.

Kişinin hanımıyla hayızlı halde iken cinsel ilişki kurması Bakara; 2/222 âyetin hükmüyle haramdır. Ancak kadının bedeninin bu durumda kocasına haram olan kısmı Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Neseî'ye göre izâr altı fâhiş avreti yani diz kapağı ile göbeği arasıdır. İmâm Muhammed, Şâfiî ve İcî'ye göre kadının sadece cinsel organı fercidir. Kadının hayız kanının en fazla süresi Hanefîler'e göre 10 gün, Şâfiîler'e göre 15 gündür. Mezkûr âyette "temizleninceye (*tahâret/tuhur*) kadar hayızlı haldeki kadınlara yaklaşmayın" hükmü yer alır. Âyetteki *tahâret*'i Şâfiîler ve İcî bu konuda vârid olan sadece tek kırâatı (yethurne) esas aldıkları için kadının hayız kanının kesilmesi olarak anlarlar. Hanefîler ise *tahâret* kelimesi hakkındaki her iki kırâatı (yethurne ve yetetahherne) da esas alarak bu kelimeye hem "kadının hayız kanının kesilmesi" ve hem

de “kan kesildikten sonra gusledip yıkanması” manası verirler. Her iki kırâatla da amel ederler. Bu ihtilafın neticesi şurada ortaya çıkar: Hanefilere göre tahfifli okuyuşta, karısı hayız halinin en fazla süresi sayılan 10 günden sonra hayız kanından temizlenmişse yıkanıp gusletmemiş olsa da kocası onunla cinsel ilişki kurabilir. Şeddeli okuyuşta, karısı hayız halinin en az süresi olan 3 günden sonra hayız kanı kesilmişse gusledip yıkanmadıkça ve bunun üzerinden tam bir namaz vakti geçmedikçe kocası onunla cinsel ilişki kuramaz. Şâfiîler ve İcî ise her halükârda kadının hayız kanının kesilmesini yeretli görmezler, ayrıca gusledip yıkanması şartını ararlar.

Karı-koca arasındaki geçimsizliğe ve iyi geçinme yükümlülüklerine işâret eden âyetler Bakara; 2/259, Nisâ; 4/34, 35, 128, 130 âyetleridir. Nisâ; 4/35 âyetinde belirtildiği gibi, eşlerin anlaşamamaları durumunda biri kadının biri de erkeğin akrabalarından olmak üzere iki erkek hakem tayin edilir. İmâm Şâfiî ve İcî’ye göre bu hakemlerin karı-kocanın anlaşamamaları durumunda onları izinlerini de alarak muhâla’a yoluyla boşama hakları vardır. Hanefiler’e ve Nesefî’ye göre hakemlerin böyle bir yetkisi yoktur, sadece eşleri barıştırma hususunda gayret gösterebilirler. Eşler arasındaki sulhden bahseden Nisâ; 4/128 âyette geçen “*sulh daha hayırlıdır*” daki *sulh*’ü Şâfiîler ve İcî sadece âyetin konusuyla sınırlı tutup mehrin tamamını iptal ve inkâr hususunda sulh olamayacağını söylerler. Hanefiler ise *sulh*’ü umum manasıyla ele alırlar, mehrin tamamını iptal hususunda da eşlerin sulh yapabileceğini söylerler. Nesefî bu hususta fikir beyan etmez.

Bakara; 2/226-227 âyetlerde bahsedilen *ilâ*’dan sonra dört ay geçince koca karısına hâlâ dönmemişse, Hanefiler ve Nesefî bunun direkt bir bâin talak sayıldığı görüşündedirler. Şâfiîler ve İcî bu süre dolduktan sonra boşamanın henüz gerçekleşmediğini, ancak hâkimin kocaya karısına dönmesini isteyeceği ve buna rağmen dönmezse onları mahkeme kararıyla boşayacağını (tefrik) belirtirler.

Babanın mâlî yükümlülükleri arasında yer alan mehir konusunu da miktarı ve çeşitleriyle birlikte tezimizde geniş şekilde ele aldık. Hepsine burada tekrar değinmek gereksiz gözükmektedir. Her iki müfessirimize ve mezheplerine göre mehir, nikâh akdinin bir rûknü olmayıp onsuz kıyılan nikâh geçerlidir, ancak akitle birlikte kadının *müsemma* ya da *misil* olarak kazandığı bir haktır. İmâm Mâlik ise mehri evlilikte aslî rûkûn sayar, onsuz nikâh akdinin geçersiz olduğunu belirtir. Nesefî, Hanefiler’e göre mehrin en azının 10 dirhem olduğunu belirtir. Bakara; 2/229’da geçen “...kadının fîdye

vermesinde ikisi içinde günah yoktur” ibâresinden hareketle, muhâla’a yoluyla ayrılmak Şâfiî ve İcî’ye göre bâin talakla sonuçlanan bir firkattır. Diğer mezheplere göre fesihle sonuçlanan bir firkattır. Bakara; 2/236’da geçen “*onları yararlandırın, müt’a verin*” ibâresinden Şâfiî ve İcî burada kadına müt’a ödenmesinin zorunlu olmadığını, Ebû Hanîfe ve Neseî bunun kadının hakkı olan bir farz/vâcip olduğunu söylerler. Ayrıca müt’a’yı Neseî “dır’/zırh, milhâfe ve hımâr” diye, İcî ise “mahkemede hâkimin karı-koca için uygun gördüğü şey” diye tarif eder. İcî ayrıca İmâm Şâfiî’nin müt’a ile “en sevimli ve uygun şey kadına hizmetçi vermek, orta halli kocanın 30 dirhem vermesi, fakir kocanın da bir peçe/elbise vermesi”ni kastettiğini açıklar.

Küçük çocuğun beslenmesi ve bakımıyla alakalı olarak süt emme hususunda Kur’ân’da 5 sûrede 11 âyet vardır. Bu âyetlerin tefsirinde iki müfessirimiz de süt hısımlığının ve evlenme haramlığının kurulabilmesi için emmenin çocuğun ilk iki yaşında olması gerektiğini söylerler. Nisâ; 4/23 âyetin tefsirinde İcî, Şâfiîler’e göre haramlığın oluşması için en az beş doyurucu ve fâsılalı emişin şart olduğunu belirtir. Ebû Hanîfe ve Neseî’ye göre ise bu emişin az ya da çok olmasına hiç balıkmaz, her hâlükârda haramlık doğurur. Neseî bunu tefsirinde değil de *Kenzü’l-dekâik*’inde açıklar. İki mezhep ve müfessirlerimiz arasında bu hususta bir başka ihtilaf konusu da özanne ya da sütannenin çocuğu emzirmek üzere kirâlanması meselesidir. Bakara; 2/233 âyetin başında “*özanneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler*” ifadesi geçer. Buradaki “*emzirirler*” fiilinin ihbârî olsa da inşâî/emir manası taşıdığı, ancak bununla vücûp değil de nedb kastedildiği, fakat çocuğun emeceği başka bir sütanne bulunamaması durumunda bunun vacip hale geldiği hususu her iki müfessirimiz tarafından müsellemdir. Âyetin devamında geçen “*elmevlûdi leh, çocuğun babası*” ibâresinden hareketle Şâfiî ve İcî özannenin boşanmış olsun ya da olmasın sütanne olarak kiralanmasının câiz olduğu ve masrafları babanın karşılamak zorunda olduğu görüşündedirler. Ebû Hanîfe ve Neseî bunu kabul etmezler. Kadın boşanmış olsa dahi (ric’î talakla) iddet beklediği sürece hâlâ kocasına nikâhla bağlı olduğu için sütanne olarak kirâlanamayacağı, babanın böyle bir masrafa girmek zorunda olmadığı, bilakis annenin çocuğunu emzirmek zorunda olduğu, ancak kadın bâin talakla boş olduktan sonra kirâlanmasının mümkün olduğu görüşündedirler.

Baba ölmüşse geride bıraktığı karısının nafaka/bakım masrafları ile çocuğun sütemme masraflarının *vâris*’e âit olduğu Bakara; 2/233’de “*Vârise de bunun bir*

benzeri yükümlülük vardır” ibâresiyle açıklanır. Burâdaki *vâris*, Ebû Hanîfe ve Neseffî’ye göre babanın zî rahim-i mahrem akrabalarıdır, Şâfiî ve İcî’ye göre anne-babayla aralarında doğum ilişkisi akrabalığı olan kişi yani çocuğun bizzat kendisidir ve masraflar babadan bu çocuğa kalan mîras malından ödenir. Talak; 65/6 âyetin başındaki “*O kadınları gücünüz nisbetinde oturduğunuz yerde oturtun*” ibâresinden hareketle, Hanefiler ve Neseffî boşanmış her kadına nafaka ve mesken imkânı sağlanması gerektiği, Şâfiîler ve İcî bâin/mebtûte talakla boşanmış kadının nafaka değil de sadece mesken hakkının olduğu görüşündedirler. Yine aynı âyetteki “*Boşanmış kadınlar eğer hâmile iseler, doğumlarını yapıncaya kadar onlara nafaka verin*” ibâresinden hareketle, hâmileyken kocası ölen ve âyise/yâise kadının nafaka hakkı Ebû Hanîfe ve Neseffî’ye göre bâkîdir, Şâfiî ve İcî’ye göre düşmüştür.

Tezin hülâsası sayabileceğimiz ve verdiğimiz bu örneklerden hareketle, her iki müfessirimizin, dolayısıyla mezheplerinin evlilikle ilgili âyetlere bakış açılarındaki hem usûl ve hem de fûrû’ farklarının ortaya çıktığı kanaatindeyiz. Ve billâhi’t-tevfîk.

BİBLİYOGRAFYA

A

- ABDUH, Muhammed, **Nehcü'l-Belağa li Ali b. Ebi Talib**, Müessesetü't-tarihi'l-Arabi, Daru ihyai't-türasi'l-Arabi, Beyrut, Lübnan.
- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemü'l-müfehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim**, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1982.
- ABDÜLVEHHÂB, Hallaf, **İlm-i Usulî'l-Fıkh, Hulasatü tarihi't-teşri'i'l-İslami**, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1984.
- ÂDİL, Nüveyhid, **Mu'cemü'l-müfessirîn**, Müessesetü Nüveyhid, 1403/1983.
- AKGÜNDÜZ Ahmet, CİN Halil, **Türk Hukuk Tarihi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2011.
- ALİ Cârım, Mustafa Emîn, **el-Belâğatü'l-Vâdiha**, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- ALKIN, Yahya, “*İmam Neseî ve Tefsiri*”, Diyanet Dergisi, Nisan-Haziran 1986.
- ALTUNTAŞ Halil, ŞAHİN Muzaffer, **Kur'an-ı Kerim Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2010.
- AYDIN, Mehmet Âkif, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2015.
- AYKAN, Recep, **Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân Fihristi**, Pınar Yayınları, İstanbul 2012

B

- el-BASRÎ, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. et-Tayyib el-Mû'tezilî, **el-Mû'temed fî Usûlü'l-fıkh**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1403/1983.
- BEDİR, Murteza, “*Neseî, Ebü'l-Berekât*”, DİA, XXXII.
- BEDİR, Murteza, **Buhâra Hukûk Okulu**, İSAM Yayıncılık, İstanbul 2014.
- BEYDÂVÎ, Kadi Nasıruddin, **Envari't-Tenzil ve Esrari't-Te'vil**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1408/1988.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî, **Büyük Tefsir Tarihi**, Ravza Yayınları.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, “*Kıraat*”, DİA, XXV.
- BOLELLİ, Nusreddin, **Belâgat Kur'ân Edebiyatı**, Rağbet Yayınları, İstanbul ts.

C

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, **Sihâh**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan, 1433/2012.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid eş-Şerif, **Şerhu'l-Mevakıf**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1419/1998.
- CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Tarihi**, DİB Yayınları, Ankara 1988.
- CONCORDANCE at Indices de la Tradition Musulmane, **el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzı'l-Ĥadîsi'n-Nebevî**, Wim Raven et Jan Just Witkam, Lahey, Hollanda.

Ç

- ÇANGA, Mahmut, **Kur'ân-ı Kerîm Lügatı İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres**, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- ÇELEBÎ, İlyas, **Ahlâku Adudüddîn**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2015.
- ÇELİK, Ömer, **Tefsir Usulü ve Tarihi**, Erkam Yayınları, İstanbul, 1433/2012.
- ÇELİK, Ömer, **Hakk'ın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri**, Erkam Yayınları, İstanbul 1434/2013.
- ÇETİNER, Bedreddin, "*Ahkamü'l-Kur'an*", DİA.
- ÇETİNER, Bedreddin, "*Nesefî*", ŞİA.
- ÇETİNER, Bedreddin, **Ebu'l-Berakat Abdullah b. Ahmed en-Nesefi ve Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil Adlı Eseri**, (doktora tezi, danışman: Prof. Dr. Salih TUĞ), Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzurum, 1984.

D

- Dâvûdî, **Tabakatü'l-Müfessirin**.
- DAYFULLAH b. 'Îd b. Sâlih er-Rufâ'î, **Tahkîku't-Tefîr fî Teksîri't-Tenvîr li Adudüddîn el-Îcî**, (YL. Tezi, 1431-1432, Suudî Arabistan, Medîne-i Münevvere, Vezâratü't-Ta'lîmî'l-Âlî, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Külliyyetü'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, Kısmü't-Tefsîr, ed-Dirâsâtü'l-'Ulyâ, el-Bernâmecî'l-Mesâî, Danışman/İşrâf: Prof. Dr. Muhammed b. Abdül'azîz el-'Avâcî).

E

- EBÜ'L-HASEN Muhammed b. Ali b. Et-Tayyib el-Basrî, **el-Mu'temed fi Usüli'l-Fıkh**, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1403/1983.
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, **Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye**, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire, ts.

F

- FETRÛZÂBÂDÎ, el-Allame el-Lüğavi Mecdüddin Muhammed b. Yakup, **el-Kamusu'l-Muhit**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut-Lübnan, 1407/1987.

G

- GÖRGÜN, Tahsin, “*İci Adudüddin*”, DİA, XXI, 410-414, İstanbul 2000.
-GÜNGÖR, Mevlüt, **Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'an**, (Doktora tezi, AÜİF), Ankara 1989.

H

- HALİL B. AHMED el-Ferâhîdî, **Kitâbü'l-'Ayn**, Mektebetü Lübnân, 2004 Lübnân.
-HALİLOĞLU, Hasan, **Ṭalâk Sûresi'nin Tefsiri ve Bu Sûredeki Huḳûkî Prensipler** (YL. Tezi, danışman: Prof. Dr. Sadreddin GÜMÜŞ), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul 1996.

İ

- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn Âbidîn, **Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr**, Matbaatü'l-Bâbî el-Halebî, 1386 Dimaşk.
-İBN ARABÎ, Ebû Bekir, **Ahkâmü'l-Kur'an**, thk: Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan 1407/1987.
-İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid, **Fethu'l-Kadîr** (Şerhu'l-Hidâye), Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, Beyrut.
-İBN MANZÛR, Cemalüddin Ebû'l-Faḍl, **Lisanü'l-Arab**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2009.
-İBNÜ'L-MURTAZÂ, **Tabakâtü'l-Mû'tezile**.
-İCÎ, Adudüddîn, **Şerhu'l-Adud alâ Muhtasari'l-Müntehâ el-Usûlî li İbn Hâcib**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Buyrut-Lübnan 1421/2000.
- İCÎ, Adudüddîn, **Tahkîku't-Tefsîr fî Teksîri't-Tenvîr**, Mahtût/Yazma, Süleymaniye Ktp.

J

K

- EBÛ ZER'A, Kadı, **Hüccetü'l-Kırâât**, Müessesetü'r-Risâle, 1435/2014.
-KAL'ACÎ, Muhammed Ravâs, KUNEYBÎ, Hamid Sadık, **Mu'cemü Lüğati'l-Fukaha**, Daru'n-Nefais, Beyrut 1408/1988.
-KARA, Halil, **Nesefî Tefsirinde Ahkâm Âyetlerinin Yorumu**, (YL. Tezi, danışman: Prof. Dr. Muammer Erbaş), DEÜ. TİBABD. TBD, Kayseri 2014.
-KARAMAN, Hayreddin, **İslâm Hukuk Târîhi**, Nesil Yayınları, İstanbul 1989.
-KARAMAN, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
-DİB, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Komisyon: Karaman Hayreddin, Çağrıcı Mustafa, Dönmez İbrahim Kâfi, Gümüş Sadreddin, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.

-Kâsım el-Kûnevî, **Enîsü'l-Fukahâ' fî ta'rîfâtî'l-elfâzî'l-mütedâvile beyne'l-Fukahâ'**, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye Beyrut-Lübnan, Dâru'l-Vefâi li'n-Neşri ve't-Tevzî' Cidde-Suudî Arabistan, 1406/1986, 1407/1987.

-KÂTİP ÇELEBÎ (Hacı Halîfe), Mustafa b. Abdullah el-Kostantînî el-Osmânî, **Keşfü'z-Zünun an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn**.

-KEHĤÂLE, Ömer Rıza, **Mu'cemü'l-Müellifin**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.

-KEVSERÎ, M. Zahid, **Ahkamü'l-Kur'an**, Kahire 1371/1951, Beyrut 1400/1980.

L

-Larousse, **el-Mu'cemü'l-Arabi el-Esasi**, Alesco 1989.

M

-MÂTÜRİDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, **Kitabü't-Tevhid**, Ankara 2005.

-MÂTÜRİDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, **Te'vilatü'l-Kur'an**, Mizan Yayınları, İstanbul 2005.

-MAVİL, Kılıç Aslan, "*Bir Hanefî-Mâtüridî Âlimi Ebü'l-Berekât en-Neseî*", Uludağ Ü. İFD, cilt: 22, sy: I, 2013.

-CÜBRÂN, Mes'ûd, **er-Raid: Mu'cem Ligavî Asrî**, Daru'l-İlmi li'l-Melayiin, Beyrut-Lübnan 1990.

-**El-Müncid fî'l-lüğa ve'l-Âlâm**, Dâru'l-Meşriq, Beyrut-Lübnan 1986.

N

-NESEFÎ, Ebü'l-Berakât, **Kenzü'd-Değâik**, dirâse ve tahkîk: Prof. Dr. Sâid Bekdâş, Dâru's-sirâc, el-Medînetü'l-Münevvere, 1435/2014.

-NESEFÎ, Ebü'l-Berakât, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, I-IV, thk: eş-Şeyh Mervân Muhammed eş-Şakkâr, Dâru'n-Nefâis, 1435/2014.

- NESEFÎ, Ebü'l-Berakât, **Keşfü'l-Esrâr** (Şerhu'l-Menâr), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1406/1986.

- NEVEVÎ, Ebü Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, **Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât**, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dimeşk-Suriye 1430/2009.

-**el-Müncid fî'l-Lügati ve'l-A'lami**, Dâru'l-Meşriq, Beyrut-Lübnan 1986.

-ŞANTİMERÎ, el-A'lem, Ebu'l-Haccac Yusuf b. Süleyman b. İsa, **en-Nüket fi Tefsiri Kitabi Sibeveyh**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1425 / 2005.

O

Ö

-ÖZEL, Ahmet, **Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları**, TDV. Yayınları, Ankara 2014.

- ÖZEL, Ahmet, “*Hanefî Mezhebi, Literatür*”, (Kenzü’ d-Dekâik), DİA.

-ÖZSOY Ömer, GÜLER İlhami, **Konularına Göre Kur’an SistematiK Kur’an Fihristi**, Fecir Yayınları, Ankara 2005.

-ÖZTÜRK, Mustafa, “*Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*”, DİA.

P

R

-RÂZÎ, Faḥreddîn, **el-Maḥşûl fî ‘İlmi usûlü’l-fıkh**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1408/1988.

S

- SADRÜ’Ş-ŞERÎ’A, Abdullah b. Mes’ûd el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî el-Kâdî, **Tenkîhu’l-Usûl** ve TEFTEZÂNÎ, Sadeddin, **Şerhu’t-Telvîh ale’t-Tavdîh** Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut – Lübnan, ts. (Her iki eser bir arada basılmış).

-SAVA PAŞA, **İslamHukuku Nazariyatı**, Ankara 1955.

-SEMERKANDÎ, Alâeddin, **Şerhu Te’vilati’l-Kur’an**, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr. 176, vr. 1b.

-SERAḤSÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, **Usûlü’s-Serahsî**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut-Lübnan, ts.

-SİNANOĞLU, Mustafa, “*el-Mevâkıf*”, DİA, XXIX.

-SÜBKÎ (baba), Ebû’l-Hasen Takıyyüddîn, ve SÜBKÎ (oğul), Ebû Nasr Tâcüddîn, **el-İbhac fî Şerhi’l-Minhac** (ala Minhaci’l-Vusul ila İlmi’l-Usul lil-Kadi el-Beydavi), Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1404/1984.

- SÜBKÎ, (oğul); Ebû Nasr Tâcüddîn, **Tabakâtü’s-Şâfiyyeti’l-Kübrâ**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan 1433/2012.

-SÜYUTÎ, Celaleddin, **Tabakatü’l-Müfessirin**.

-SÜYUTÎ, Celaleddin, **el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1407/1987.

Ş

-ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs, **Ahkâmü’l-Kur’ân**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut- Lübnan 1427/2006.

- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs, **er-Risâle**, el-Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, ts.

-ŞÂMİL, Şâhin, “*İmâm Neseî ve Tefsirindeki Metodu*”, (trc. Muhittin Özdemir), Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi, sy. 8, Haziran 1998.

- ŞEHRİSTÂNÎ, **el-Milel ve'n-Nihal**, Bağdat 1903.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **el-Bedru't-Tâlî**, Kahire 1348/....
- ŞÎRÂZÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yûsuf el-Feyrûzâbâdî, **et-Tenbîh fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî**, thk: Ali Mu'avvad, Âdil Abdülmevcûd, Dâru'l-Erkam, 1418/1997 Beyrut.

T

- TAĞIYEV, Kövser, **Gazâlî ve Şâtübî Sarkacında Bilimselci Tefsirin Tarihî Arka Planı**, (doktora tezi, danışman: Prof. Dr. Murat Sülün, MÜSBE, TİBABD, TBD), İstanbul 2015.
- TÎBÎ, Şerafüddîn Hüseyin b. Muhammed, **et-Tibyân fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân**, thk: Hâdî 'Atiyye Matar el-Hilâlî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1407/1987.

U

Ü

- ÜZÜM, İlyas, “*Neseî, Makhul b. Fazl*”, DİA, XXXII.

V

W

- W. Heffening, “*Neseî*”, İA.

Y

- YAMAN, Ahmet, “*Ebu'l-Berakât en-Neseî ve Bir Fıkıh Klasîği Kenzü'd-Dekâik*”, SÜİFD, 1998, sayı: 8, s. 345-364.
- YAMAN, Ahmet, “*Kenzü'd-Dekâik*”, DİA, XXV, s. 261-262.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “*el-Akâidü'l-Adudiyye*”, DİA, II.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “*Fahreddîn er-Râzî*”, DİA, XII.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Saadeleştirilenler: Prof Dr. Yakup ÇİÇEK, Necat KAHRAMAN, Temel Neşriyat, İstanbul 2000.
- YILMAZ, Nedim, **Adudüddin el-İci ve Tefsirdeki Metodu**, (doktora tezi, danışman: Doç. Dr. Ali ÖZEK), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Bölümü, Tefsir-Hadis Anabilim Dalı, İstanbul 1989.

Z

- ZECCÂC, Ebu İshak İbrahim b. es-Serî, **Meani'l-Kur'an ve İ'rabüh**, Alemü'l-Kütüb, Beyrut-Lübnan, 1408/1988.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-müfessirun**, Mektebetü Vehbe, Kahire 1409/1989.
- ZEKİYYÜDDÎN, Şa'bân **Uşûlü'l-fıkhi'l-İslâmî**, Dâru'l-Kitâbi'l-Câmi'î, Kâhire, ts.
- ZEMAHŞERÎ, Cârullâh Muhammed b. Ömer, **el-Keşşâf**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut,-Lübnan 2008.

- ZEMAHŞERÎ, Cârullâh Muhammed b. Ömer, **el-Minhâc fî usûli'd-dîn**, (nşr. S. Schmidtke), Stuttgart 1997.
- ZERKEŞÎ, Burhâneddîn Muhammed b. Abdillâh, **el-Bürhân fî ulûmi'l-Şur'ân**, Daru'l-Cil, Beyrut-Lübnan 1408/1988.
- ZEYDÂN, Abdülkerîm, **el-Vecîz fî usûlü'l-fıkıh**, Derseâdet, İstanbul, ts.
- ZEYDÂN, Abdülkerîm, **el-Medhal li dirâseti's-Şerî'ati'l-İslâmiyye**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût-Lübnân 1411/1990.

SON

